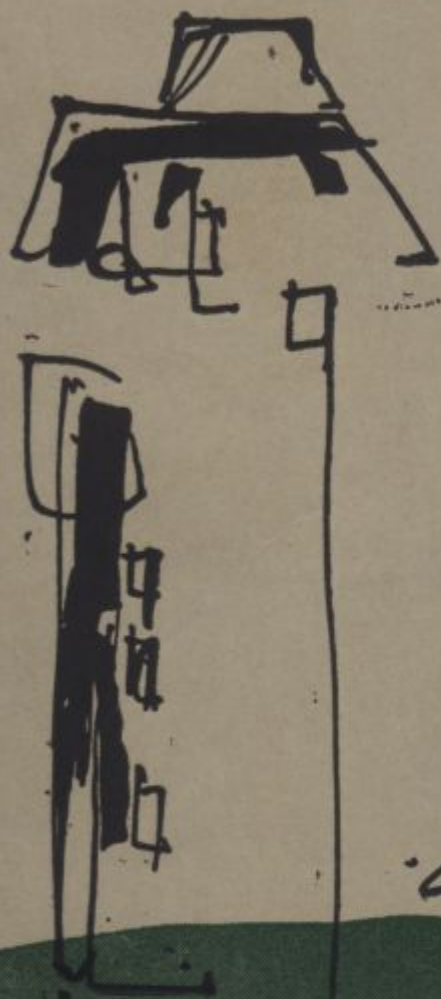

NAR. IN UNIV. KNJIZNICA

Ljubljana

D II 131974

1965.

1

9

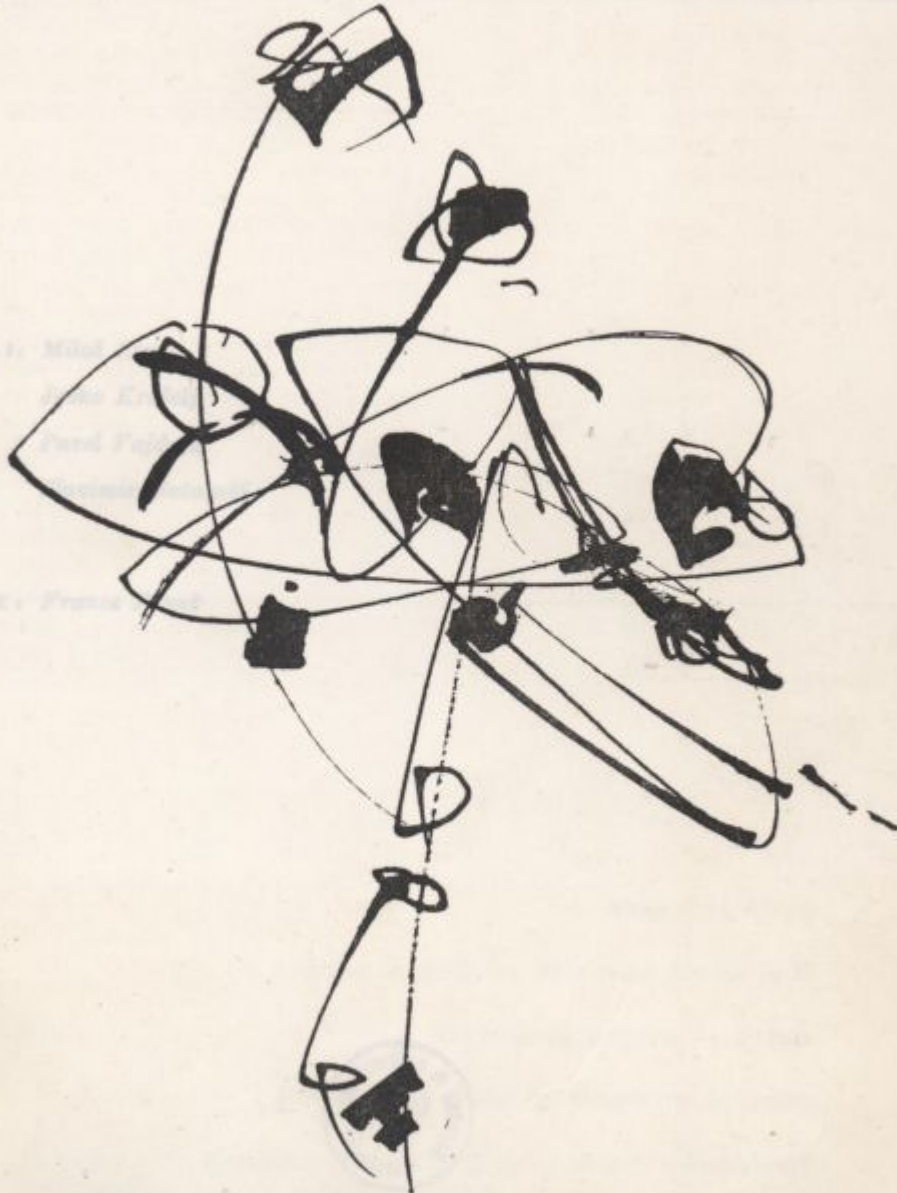
6

5

SVOBODNA SLOVENIJA

52499401101

Zbornik 1965

Svobodna Slovenija

+ D II 131974d

Zbornik študija

Z 713/1966

Zbornik študija

razprave — dokumenti

22. KNJIŽNA IZDAJA SVOBODNE SLOVENIJE

UREDILI: *Miloš Stare*
Joško Krošelj
Pavel Fajdiga
Slavimir Batagelj

OVITEK: *France Papež*

Pogoji za dialog

Iz socialne in politične zgodovine Slovenije II

Nagodatorska skupina — Proces

Proces proti škofu dr. Gregoriju Rožmann

Katoliška Cerkev in državna oblast v Jugoslaviji

O razvoju krščanske demokracije

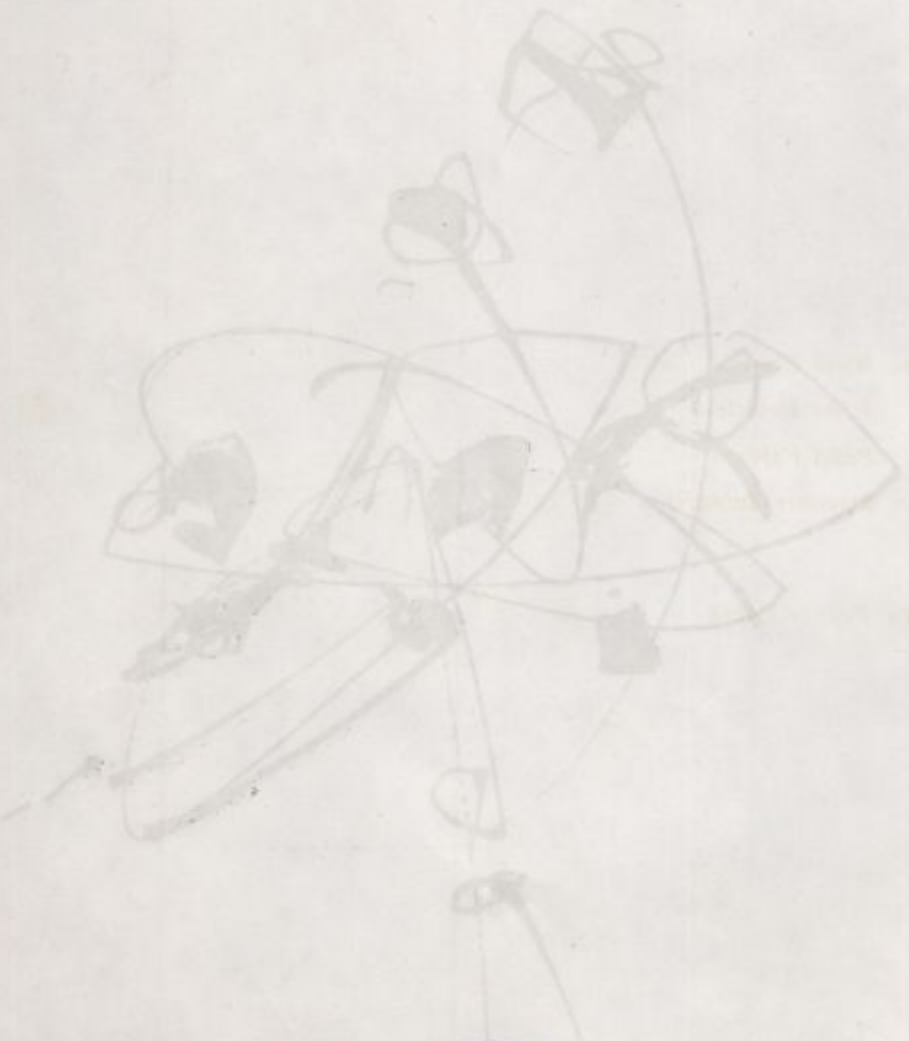
Dr. Vlado Maček in Slovenci

Potek in tematika II. obdobja knjižskih del

IZDALA IN ZALOŽILA SVOBODNA SLOVENIJA, RAMON FALCON 4158, BUENOS AIRES, ARGENTINA
MATIŠNILA TISKARNA VILKO, ESTADOS UNIDOS 425, BUENOS AIRES, ARGENTINA

+ D II 131974d

ZdPA skizma 7

Z 713/1966

Zredovana skizma

razprave — dokumenti

22. KNJIŽNA IZDAJA **SVOBODNE SLOVENIJE**

UREDILI: *Miloš Stare*

Joško Krošelj

Pavel Fajdiga

Slavimir Batagelj

OVITEK: *France Papež*

Pogoji za dialog

iz socialne in politične zgodovine Slovenije II

Nagodstvena skupina — Proces

Proces proti škofu dr. Gregoriju Rojmanu

Katoliška Cerkva in državna oblast v Jugoslaviji

O razvoju krščanske demokracije

Dr. Vlado Malenk in Slovenci

Potek in tematika II. obdobja koncilskih del

IZDALA IN ZALOŽILA **SVOBODNA SLOVENIJA**, RAMON FALCON 4158, BUENOS AIRES, ARGENTINA
NATISNILA TISKARNA **VILKO**, ESTADOS UNIDOS 425, BUENOS AIRES, ARGENTINA

razprave — dokumenti pričevanja

Svet se zedinja. Medsebojna povzemanost med državami in narodi je vedno večja. Tehnični napredek na področju občil nas povzema z dorajnanjem na vsej svemirski obli. Mednarodne organizacije urejajo ne le tradicionalne zadeve mednarodne politike, ampak obzirno, indirektno, pa vendar odločilne posegajo v notranje zadeve držav: v gospodarske, kulturne, pravnomojalske, zdravstvene in delovne politike. Solidarnost med ljudmi ni več utopija, ampak neozbilna parafa potreba. Ta solidarnost vedno zelo umili nestroji nasprotujoče interese raznih držav. Zdi se, kot da bi narava sama s preskrbeljajočo povezovalnostjo dajala slovečim poduk, da morajo otroci enega rodu živeti, kot se upodobi otrokom enega rodu. Ta solidarnost se spala tudi znotraj držav in narodov. Naloga, ki se stavlja,

stavlja tako osnovno teoretično drža. Besede teorije jemljemo tukaj v prvotnem grškem smislu, kjer pomeni urejanje, motrenje, strmože in potema sad tega zrenja, ki ga imendijemo pogled na stvari ali namer a njih. Teorija se pomeni isto kot nauk, doktrina, sistem. Nauki, doktrine in sistemi so toliko teorije, kolikor so sad motrenja. Če bi pa bil kak nauk zgolj rezultat umske konstrukcije, kot je to n. pr. pri Kantovi filozofiji, a teoriji ne bi smeli govoriti. Kaj torej pomeni teoretična drža? S tem izročim hočem reči, da je pred vsakim delovanjem potrebno najprej videti, za kaj gre, kakšno so dejanske danosti ipd. Treba je najprej videti, potem šele delati. V tem smislu prvenstvo teorije nad praksou. Ne najprej delovati, šivimo v stvarnosti, ki ni od nas, od nje odvisna, v ujo samo

sema in stari, se razved ali vna skupina. Tudi je ljudi stavilna vedno več. Morna sredstva rastejo. Industrija prisilna delitev dela in s tem vedno večje medsebojno odvisnost. Gorje slovečtvu, če bo ostalo le pri cunenji navševanceti, brez notranjih stikov, brez vedno večje delovne povezanosti. V gneči težko, mrditi ljudi se sloveč čuti kot v ječi. Samota v gneči je najboljše. Odtod se poraja splošna potreba po dialogu, ki naj razluri ljudi v avta zavesti in notranjega delovanja in znanja solidarnosti ter tako porahnoje po polnovalni vedno več. Ne želimo med ljudmi, da ne bodo medsebojno bolj videtari boljše, na ravni izrednih, spolj političnih, socioloških, ekonomskih in pravnih težkih. Potem je aktivna, ki se lega sta le posebej tipična. Kritična, ki se spravlja odnosa nad v

V priloženem članku se sprašujemo, kako se splošno le pogled na to. Ne se ali naj sloveč dialog, ampak za to, da se razvedno dialogu splošno pričemo in se odnosa le pre delati viti ali celo naj potrdimo prvenstvo teorije nad prakso.

delo je le toliko plodno in trdno, kolikor sledi na nelamerni trdnosti čaravnega reda. Vse slovečavo izvestno delovanje je in te delovanje s naravnim in božjim redom. Oč renesansar naprej je pa filozofija vedno bolj pomisljala na to reanico. Zanimala je le vedno bolj fiktivno slovečvo prakso. Tako modernej racionalizem kakor empirična sta izpazito pragmatistično pobarvane. Kje je ma prvenstvo in prvenstvo sloveča nad prakso. Pogoji za dialog

Pogoji za dialog

Iz socialne in politične zgodovine Slovenije II

Nagodetova skupina — Proces

Proces proti škofu dr. Gregoriju Rožmanu

Katoliška Cerkev in državna oblast v Jugoslaviji

O razvoju krščanske demokracije

Dr. Vladko Maček in Slovenci

Potek in tematika II. obdobja koncilskih del

Ob smrti pisatelja Franca Ksaverja Meška

pogoji za dialog

Svet se zedinja. Medsebojna povezanost med državami in narodi je vedno večja. Tehnični napredek na področju občil nas povezuje z dogajanjem na vsej zemeljski obli. Mednarodne organizacije urejajo ne le tradicionalne zadeve mednarodne politike, ampak obzirno, indirektno, pa vendar odločilno posegajo v notranje zadeve držav: v gospodarsko, kulturno, prehranjevalno, zdravstveno in delovno politiko. Solidarnost med ljudmi ni več utopija, ampak neogibna pereča potreba. Ta solidarnost večkrat zelo omili ostro si nasprotujoče interese raznih držav. Zdi se, kot da bi narava sama s prepričujočo govorico dejstev dajala človeštvu poduk, da morajo otroci enega rodu živeti, kot se spodobi otrokom enega rodu. Ta solidarnost se opaža tudi znotraj držav in narodov. Naloge, ki se stavlajo, so vedno večje in jih vedno težje opravlja samo en stan, en razred ali ena skupina. Tudi je ljudi številčno vedno več. Mestna središča rastejo. Industrija prinaša delitev dela in s tem vedno večjo medsebojno odvisnost. Gorje človeštvu, če bo ostalo le pri zunanji navezanosti, brez notranjih stikov, brez vedno večje duhovne povezave. V gneči tujih, mrzlih ljudi se človek čuti kot v ječi. Samota v gneči je najhujša. Odtod se poraja splošna potreba po dialogu, ki naj razširi tudi v svet zavesti in notranjega doživljanja to zunanjo solidarnost ter tako poduhovi in počloveči vedno bolj rastoče odnošaje med ljudmi, da ne bodo obtičali, kot žal nekateri želijo, na ravni brezdušnih, zgolj psiholoških, socioloških, ekonomskih in pravnih tehnik. Pomen in aktualnost dialoga sta še posebej razvidna iz zadnje papeške okrožnice „Ecclesiam suam“, ki temu vprašanju odmerja nad vse važno mesto.

V pričujočem članku bo govora o dialogu na splošno in pogojih zanj. Ne za ta ali oni določeni dialog, ampak za to, da do resničnega dialoga sploh pridemo in ne ostanemo le pri dobri volji ali celo pri površnem privzemanju trenutne mode.

1. — Najprej je treba imeti pred očmi dejstvo, da vsak resničen dialog predpo-

stavlja neko osnovno teoretično držo. Besedo teorijo jemljemo tukaj v prvotnem grškem smislu, kjer pomeni zrenje, motrenje, strmenje in potem sad tega zrenja, ki ga imenujemo pogled na stvari ali nazor o njih. Teorija ne pomeni isto kot nauk, doktrina, sistem. Nauki, doktrine in sistemi so toliko teorije, kolikor so sad motrenja. Če bi pa bil kak nauk zgolj rezultat umske konstrukcije, kot je to n. pr. pri Kantovi filozofiji, o teoriji ne bi smeli govoriti. Kaj torej pomeni teoretična drža? S tem izrazom hočemo reči, da je pred vsakim delovanjem potrebno najprej videti, za kaj gre, kakšne so dejanske danosti ipd. Treba je najprej videti, potem šele delati. V tem obstoji prvenstvo teorije nad prakso. Ne najprej delovati. Živimo v stvarnosti, ki ni od nas, od nje odvisimo, v njo smo vključeni. Njen red ni naše delo in naše delo je le toliko plodno in trdno, kolikor sloni na neizmerni trdnosti naravnega reda. Vse človekovo zavestno delovanje je le sodelovanje z naravnim in božjim redom. Od renesanse naprej je pa filozofija vedno bolj pozabljala na to resnico. Zanimala jo je vedno bolj izključno človeška praksa. Tako moderni racionalizem kakor empirizem sta izrazito pragmatistično pobarvana. Gre jima predvsem za gospodstvo človeka nad naravo. Spoznanje zaradi spoznanja samega, to je, zaradi odkritja in doživetja resnice, jima je bolj drugotne važnosti. Te težnje so pripravile pot modernim idealističnim strujam (n. pr. Fichteju), marksizmu in pragmatizmu, ki proglašajo prvenstvo prakse nad teorijo. Ta duh je prodril v splošno mišljenje. Resnica pogosto malokoga briga, pozornost je osredotočena na delovanje. Zato je tako delovanje često neplodno in sadovi so le začasni. Kdor išče resnice, se mora podrediti, mora biti učljiv in ponižen. To pa človeškemu napuhu ne prija. Teoretična drža pri dialogu pomeni, da je udeležencem pri srcu resnica, da hočejo res spoznati, kaj misli sogovornik, kako gleda na stvari, kakšni so njegovi razlogi in kakšno podlago imajo. V razgovoru merijo svoje razloge ob drugih razlogih, svoje po-

glede ob drugačnih pogledih in tako bolje in globlje odkrivajo dejansko stvarnost, kakor se kaže iz različnih perspektiv. Toda za to je treba nemalo ljubezni do resnice. Če nam je pri srcu le praktični dosežek, se ne bomo izmotali iz medsebojnega pregovarjanja, več ali manj insistentnega prepričevanja, poskušnje obvladanja in podreditve našim nastavkom, kar ne samo ne zbližuje, ampak temeljito ločuje duhove in dela med njimi zamrzo. Ne pred sočlovekom, ampak pred objektivno razvidnostjo se je treba podrediti.

2. — Dialog je izrazito umsko opravilo. V družbi, kjer bi se uveljavil stil dialoga, bi bili čustveno-strastni činitelji nujno potisnjeni na drugo mesto. Strasti in čustva, ki jih um ni presvetlil s svojo lučjo in mero, so, prepuščena samim sebi, neogibno ozka in omejena ter navadno tudi toga in nezmožna prave človeške adaptacije. Mnogi imajo o umu čisto racionalistične pojme. Um je zanje zmožnost duha, ki se izraža v jasnih in razločnih pojmih in v strogih logičnih gradnjah. Pozabljajo pa, da je prej kot to um zmožnost, ki odkriva v naši zavesti dano dejanstvo in njegov smisel. Ko govorimo o umu, to vključuje vedno neki odnošaj do stvarno bivajočega dejanstva. Um je v jedru realističen. Meri na bit, to se pravi, na to, kar zares biva ali more bivati. Um ne samo registrira objektivno stvarnost, ampak tudi prodira vanjo in odkriva njen skriti smisel, njen „logos“, kot so dejali stari Grki. Dialog je „dia-logos“, to je, iskanje smisla v dvoje, v razgovoru in medsebojni miselni izmenjavi. Brez tega je dialog le neke vrste kulturno višje stoječ klepet ali pa plitvo izenačevanje različnih pogledov s pomočjo medsebojnega popuščanja in priličevanja, pri čemer objektivna resnica ne more igrati pomembne vloge. Dialog je izrazito umsko dejanje in mu grozé kot takemu posebne nevarnosti. Rad se izprevrže v prazno dialektiko, zlasti če v udeležencih ni močnega realističnega čuta in prevladuje racionalistična usmerjenost. Ko poudarjamo umski značaj dialoga, s tem še nočemo trditi, da čustva in strasti nimajo v njem ničesar opraviti. Bolj ko je dialog iskren in je udeležba v njem resnična, teže je ostati na čisto umski višini. Človek ves vibrira, udeležuje se z „vso svojo dušo“ dialoga, torej tudi s čustvi in strastmi. Tak dialog se razvija „cum passione“. V tem ni nič slabega, če le čustva ne preglase uma. Slabo bi bilo, če bi se sam dialog spočel iz zgolj čustveno-strastnih nagibov („ex passione“): iz stra-

hu, iz čutnih vtisov, iz jeze proti tretjim ipd. Takrat bi bilo vse že v nastavku zgrešeno. Um je po svoji naravi širok, gleda stvari globlje, se ne zadovolji s površino. Vlečejo ga širša obzorja, videti hoče stvari v kontekstu, v celotnem redu, ne le posamično. Um je univerzalen. Zato um vnaša širino v človeške odnošaje. Seveda realistični um, ne racionalistični. Kolikor močnejša je njegova navzočnost, toliko bolj prostrani so naši pogledi: prostora je za vse drugo in drugačno, ne da bi se zato bilo treba bati anarhije. Saj je bistvo reda, ki ga um odkriva, raznolikost v enoti in enota v raznolikosti.

3. — Pod vplivom znanega ogrskega marksističnega filozofa György Lukácsa se je pred leti uvedla v filozofsko, psihološko in sociološko izrazoslovje beseda „reifikacija“, ki jo po slovensko prevajamo postvarjanje. Reificiramo ali postvarjamo koga, kadar ravnamo z njim kot z brezdušno stvarjo, ko delamo iz česa, kar ni stvar, navadno stvar. Postvarjanje je v bistvu neznosno nasilje. Marksistični nauk se omejuje le na nekatere aspekte postvarjanja, ki so v skladu z materialističnim naziranjem ter z načeli razredne borbe. Kake globlje človeške razlage pojava postvarjanja pa marksizem ni zmožen dati. Kaj ima to opraviti z dialogom? Dialog je izrazito „antireifikatorsko“ dejanje. Dialog se more vršiti le med osebami, ne med stvarmi. Besede, ki se medsebojno križajo pri dialogu, so izrazi osebnega mišljenja in jih je treba kot take jemati. Za besedami in mislimi stoji človek. Dialog je umsko srečanje ljudi. Pri pravem dialogu se udeležencem upira jemati besede in misli kot nekakšne idealne brezosebne predmetnosti. Logična analiza se pri dialogu ne da ločiti od psihološke osebnostne analize. Ne gre za „vprašanja“ ali „zadeve“, neodvisne od človeka, ampak nasprotno za človekova vprašanja in človekove zadeve. Dasi dialog vedno lahko zdrkne v abstraktnost, to ni njegova naravna tendenca. Dialog teži k srečanju človeka s človekom. Resničnega posamičnega človeka iz mesa in krvi. Kakor je prepričljivo dokazal sodobni nemški fizik in filozof Carl Friedrich von Weizsäcker, je Galileijeva in Newtonova fizika čisto postvarila vesolje. Za vesoljem te fizike ni bilo več čutiti osebnega Stvarnika in človek, previvalec vesolja, se je počasi spremenil v stvar med samimi golimj stvarmi. Ta fizika je pripravila sodobni materializem.

Kar je izšlo iz ustvarjalne roke osebnega Boga, lahko govori osebnim bitjem in

pride do njihovega srca. Tudi pri Tomažu Akvinskem najdemo v tem pogledu zanimive misli. „Vsaka reč je postavljena med dva uma,“ pravi.* Med um, ki je stvar spočel, in um, ki stvar spoznava. To velja za božje in človeške stvaritve. Lahko bi dodali: „Vsaka reč je postavljena med dve srci.“ Tisto, ki je stvar v ljubezni spočelo, in tisto, ki vzljublja iz ljubezni spočeto stvar. V smislu teh tez bi bilo vse spoznavanje en sam velik dialog. In naš dialog, če ga gledamo v navedeni perspektivi, se uvršča v magistralno linijo vsega spoznavanja. Ni nekaj izrednega, ampak nekaj rednega, gre za legitimni izraz prastarih spoznavalnih smeri. Kakor vse resnično novo je tudi dialog zelo, zelo star.

4. — Ob dialogu se nam zastavi tudi vprašanje pristnosti in nepristnosti. Martin Heidegger in z njim mnogi drugi sodobni misleci so vprašanje pristnosti in nepristnosti na dolgo in široko razčlenili. Pristno ali avtentično bivanje je osebnostno zavestno, svobodno in zato odgovorno ter dejavno. Pristen človek ne govori tjavdan, ne ponavlja modne in aktualne fraze, se ne prepušča brezosebnim tokom, ampak v svojem govorjenju izraža lastno osebno doživeto izkustvo. Samo med takimi ljudmi je mogoč dialog. Čeprav je dialog mogočno sredstvo medčloveškega prilagojevanja, bi bila velika enostranost videti v njem predvsem ali celo samo to plat. Dialog ne poteka le med sogovornikoma, ni le razgovor ali razmišljanje v dvoje, ampak se razvija med tremi činileci: poleg sogovornikov stoji še od človeka neodvisna objektivna resnica. Danes se v psihologiji in sociologiji ter v zadevni poljudni publicistiki prilagajanje često jemlje v pretirano enostavnem pomenu. Sicer tega nihče izrecno ne trdi, še manj pa znanstveno utemelji, ampak podoba je, kakor da bi ljudem priporočali, naj se prilagode zunanjim formam, kakor se tekočina prilagaja obliki posode. Zdi se, kakor da omenjeni pisci ne dajejo večje važnosti človeškemu bistvu, njegovim notranjim zahtevam in da končno sploh nimajo jasnih pojmov, kaj človek pravzaprav je. V vzdušju takega pojmovanja je dialog le sredstvo neke vsesplošne adaptacije in socializacije, v kateri se gleda na vsak poskus osebnostnega in samostojnega življenja kot na protidružben ter napredku sovražen pojav. Prave človeške adaptacije pa ni brez neprestano spremlja-

joče dezadaptacije. Človeška adaptacija je nujno razborita, če ne, ni človeška, to se pravi, razbira in izbira med tem, kar je prav in primerno, in tem, kar ni. Tisto, kar krni osebnostno bivanje, kar zavira rast in polnost ter povzroča nered, pač ne more biti svobodno privzeto in vključeno v naš slog življenja. Površno sprotno prilagajanje je zanesljiv znak nepristnega in neosebnega ter zato človeka nevrednega bivanja, ki ga sodobnemu človeštvu skuša vsiliti tako imenovana množična civilizacija. Če pa je kaj korenito nespravljivega z dialogom, je to gotovo množična civilizacija. Sodobna potreba po dialogu je v znatni meri reakcija na podčloveške težnje vsesplošne masifikacije. „Unitio cum discretione“ in „unitio sine confusionem“ so učili vzhodni cerkveni očetje. Ljudi se da družiti brez množičnega niveliranja. Prava družba ne ubija osebnosti, ampak jo potrjuje in utrjuje. Pristni dialog ima prav ta učinek. Bliža, družiti ter celo zedinja ljudi, ne da bi kakor koli zmanjšal osebnostno bogastvo udeležencev. To velja seveda samo za pristni dialog. Dialog je toliko živ in konsistenten, kolikor stoji za njim pristnosti, samostojnosti in iskrene prizadetosti udeležencev.

5. — V dialogu se človek vživlja v sočloveka, iz čigar besed razbira misli in nagibe in iz vrhnjih misli in nagibov globlje in bolj skrite nastavke. Vživlja se v drugo in drugačno, v različno od svojega. Ne korenito različno, kajti vsi ljudje imamo eno osnovno naravo. Čeprav ni dveh popolnoma enakih ljudi in je vsakdo, ne da bi hotel, neizbrisno izviren, iz mišljenja in dejanja vseh ljudi odseva enotno skupno bistvo. Prav zato je mogoč dialog, ker različnost ni popolna, ampak prepletena z enotnostjo. Človeku pa ni vedno lahko iti iz sebe, da tako rečemo, zapustiti svoja ozka sodila, postaviti se na stališče drugega in dojeti upravičenost drugačnih pogledov. Zato dialog terja precejšnjo mero širokosrčnosti. Zahteva po dialogu vključuje potrebo po razširitvi naše čustvene in voljske razpoložljivosti. Dialog zahteva širokih in globokih src, ki znajo živeti ne le v svojem malem, lahko obvladljivem krogu, ampak se zmorejo, ne da bi zapustili svoje, iskreno udeleževati problemov vedno širših krogov ljudi. Zdi se na prvi pogled, da je to zelo težko. Lahko gotovo ni. Vendar ne smemo pretiravati zadevnih težav. V človeku je namreč skrita neka globinska težnja po širini in veličini, ki se ji je nemoogoče izogniti. Nekam te sile morajo iti. Če se velikodušno ne odpremo prostranosti

* Disputationes de veritate I, 2.

božjega reda v stvarstvu, bomo pa dajali kozmične dimenzije našim majhnim osebnim zadevam. Aristotel je učil, da je človekova duša v nekem smislu vse. Drugi misleci so govorili o veselju v malem. Človekov duh je namreč zmožen zrcaliti vse, kar biva, reproducirati v zavesti, v svojem merilu seveda, vse objektivno dejanstvo. Če se spoznanje more tako široko razpreti in razmahniti, bi bilo čudno, če volja in čustvo tega ne bi bila zmožna. Sebična ozkost ni izraz prvotne nepopačene človeške narave, ampak je sad greha. Širokosrčnost je le redkokdaj naraven dar, navadno je v trdi borbi prislužena krepost, ki razklene našo sebičnost in vzpostavi prave, prvotne razsežnosti človekovega srca. Lahko bi celo trdili, da brez neke širokosrčnosti ni pravega realizma. Če je stvarnost prostrana, je ozek duh ne more pravilno zrcaliti. Če je polna drugega in drugačnega, se sebično, vase zaprti srce v njej ne more pravilno kretati.

6. — Širokosrčnost pa je v tesni zvezi s pogumom. Brez srčnosti ni širokosrčnosti. Zato širokosrčnost ne izključuje borbenosti, ampak jo predpostavlja. Ne smemo zamenjavati širokosrčnosti, ki odpira naše srce in nam pomaga vživljati se v drugo in drugačno, z neko napačno miroljubnostjo in ohlapno dobrohotnostjo, ki strpno prevzema vse drugo in drugačno, ker se ji ne ljubi umsko razbirati in soditi niti se ne mara zapletati v trenja in borbe ter si nalagati novih naporov. Dialog, pa tudi najpristršejši, ima vedno nekaj borbenega v sebi. Če ne, ni dialog. Bergson je učil, da je filozofska intuicija dejanje nasilja, ker mora pomesti s predsodki, zlomiti odpor lastne umske lenobe in voljske negibnosti. Nekaj podobnega se dogaja pri dialogu. Brez vztrajne pozornosti, brez ostre razboritosti je težko prodreti v srčiko sogovornikove misli. Brez pozorne razboritosti se ne da biti pravilno dobrohoten, pa tudi obratno, brez prave dobrohotnosti se ne da biti pozoren in razborit. Mnoga prijateljstva in mnoge ljubezni so usahnile, ker ni bilo poguma. Poguma pred težavami, poguma pred neogibnimi soočenji, poguma pred prepočasnim potekom dogodkov, poguma pred težo vsakdanjosti. Dialog je iskanje resnice v dvoje. Ni samotno iskanje, ampak iskanje v družbi. Kakršno koli iskanje resnice je naporno opravilo. Iskanje v dvoje se na prvi pogled utegne zdeti lažje, ker več oči več vidi. Vendar spet sodelovanje kot tako prinaša svoje posebne težave. Ovir in prilik za malodušje ne primanj-

kuje. Lagoden duh, ki se izogiba naporov, ni za dialog. Kadar ni dovolj poguma in razpoloženja za borbo, se dialog rad izprevrže v svojo karikaturu: v enostransko ali obojestransko popuščanje brez iskrene udeležbe in zato brez pravega prepričanja in resničnega udinjanja. Ko govorimo o borbenosti in o borbi, je treba pojasniti, da ni za borbo nujno potreben nasprotnik ali celo sovražnik, tako da bi potemtakem brez neke količine sovražstva borba sploh ne bila mogoča. Tako izzveni nauk ene najpomembnejših modernih miselnih struj, ki ima v Heglu in Marxu najvidnejša predstavnika. Toda ta filozofija je korenito napačna. Borba izvira iz ljubezni. Borimo se za to, kar nam je pri srcu, kar ljubimo.* Moč ljubezni se meri po pripravljenosti za odpoved, za žrtve, za napore, za borbo. Iz ljubezni črpa borbenost svojo osnovno moč. Dialog se poraja iz ljubezni in vodi v ljubezen. V ljubezen do resnice in ljubezen do bližnjega.

7. — V eni izmed zadnjih debat, ki se jih je udeležil malo pred smrtjo (šlo je za položaj sodobnega človeka, ki mu preti atomsko uničenje), je Ortega y Gasset, potem ko so drugi govorili, kaj bo, če izbruhne vojna, vzkliknil: „Kaj pa bo, če izbruhne mir?“ Kajti mir je lahko veliko bolj zamotan kot vojna in pogosto ga ljudje težje prenašajo. Že v vsakdanjem življenju lahko opazimo, da se je lažje spreti kot potrpežljivo debatirati. Mir namreč ne pomeni že kar v začetku popolno soglasje. Nasprotujoči se interesi se ne uskladijo kar čez noč in nova nasprotja se ne prenehajo vedno znova porajati. Kdor bi mislil, da je vzdrževanje miru manj utrudljivo kot vojna, bi se zelo motil. Isto velja za dialog. Dialog je težji in bolj zamotan, kot pa ostra polemika ali medsebojno zabijanje. Brez velike potrpežljivosti dialoga sploh ni. Potrpežljivost je za dialog kot kisik za dihanje. Stari moralisti so govorili o dolgosrčnosti (longanimitas). To ni čisto ista stvar kot potrpežljivost, čeprav ji je zelo blizu. Preprosto bi lahko rekli: dolgosrčen je človek, ki je dolgo časa srčen, ki mu srčnost ob prenašanju težav ne uplahne. Znani psiholog Charles Baudoïn razlaga nasilje in nepočakano napadalnost kot beg naprej. Navadno bežimo nazaj, mnogi pa beže naprej. Ker ne vzdržijo čakanja, za kar je treba

* Glej mojo razpravo „Borba in ljubezen“, Meddobje II, 6, str. 278.

nemalo poguma, udarijo naprej, kakor da bi šlo za dejanje moči in srčnosti, ko v resnici gre za dejanje nemoči in malosrčnosti. Julij Cezar je pri nekem srečanju s sovražnimi Galci ostro prepovedal svojim vojakom izzivati nasprotnika ali odgovarjati na njegova izzivanja. Kdor ne vzdrži pri miru, je strahopetec, je dejal. Dialog utegne biti privlačen tudi za površne duhove, če je kratek in se uspehi hitro pokažejo. Tudi borba je hitro privlačna, če je kratka, vidna in vzbuja pozornost. Težava

rastopi, ko borba postane dolga, skrita in ne vzbuja pozornosti. Isto je pri dialogu. Vživljanje v drugega, skupno odkrivanje in podrejanje resnici, je po naravi dolgotrajno in malo podobno blesteči in duhoviti javni debati. Prozaični momenti in ritem vsakdarjosti ter iz njih izvirajoča utrujenost in naveličanost nenehoma stavlajo na preizkušnjo našo vero v resnico in njeno izredno notranjo moč. Ta tiha, razborita in zupanja polna borba se zdi, da tvori resnično podstat vsakega pristnega dialoga.

iz socialne in politične zgodovine slovenije

V Zborniku Svobodne Slovenije za 1964 je bil na straneh 149—170 objavljen prvi del dr. Filipičeve razprave „Iz socialne in politične zgodovine Slovenije“ z naslednjimi poglavji: Uvodna beseda, Nastop slovenske krščanske demokracije, Prva zlata doba slovenske krščanske demokracije.

V pričujočem Zborniku objavljamo drugi — zaključni del te razprave.

Uredništvo

BOJ ZA DEMOKRACIJO V SRČIKI STRANKE

Plem. Šuklje je kot deželni glavar odstopil in treba se je bilo ogledati za naslednikom. V stranki je po tradiciji veljal zakon, da niti deželni odbornik, kaj šele glavar ni smel biti istočasno državni poslanec. Tako je moral zaradi te nezdržljivosti opustiti deželno odbornišтво poslanec Povše in pl. Šuklje je po imenovanju za deželnega glavarja odstopil kot državni poslanec. Ravno tako je moral odložiti odborniško mesto prof. Jarc, ko je bil izvoljen za državnega poslanca. Dr. Krek je videl v tem zakonu naravnost ustavno zaščito demokracije. Pri iskanju novega deželnega glavarja se je dr. Krek spontano odločil za dr. Lampeta, ki je ves čas nosil glavno breme v deželnem odboru kot finančni referent in ustvarjalec deželne hidroelektrične centrale na Završnici. Rekel je, da kdor nosi teže dneva, naj mu pripadata tudi čast in oblast. Ker pa so se pojavili pomisleki, ali bo hotel cesar pristati na njegovo imenovanje, ker je bil parkrat kot odgovorni urednik „Slovenca“ na tožbo liberalcev obsojen zaradi žaljenja časti, je dr. Krek naročil dr. Šušteršiču, naj v tem primeru predlaga poslanca Povšeta, o katerem je bilo splošno znano, da je v vladnih krogih silno priljubljen. Posebej ga je opozarjal, naj vsekakor skuša doseči glavarstvo za dr. Lampeta in ne za Povšeta. Dr. Šušteršič mu je obljubil in odšel na Dunaj k ministrskemu predsedniku grofu Stürgku. O tem razgovoru med dr. Šušteršičem in grofom Stürgkom imamo dve poročili. Dr. Šušteršič je poročal, da je on razložil, da bi moral biti deželni glavar

dr. Lampe, ki je sredi težkega dela pri graditvi hidrocentrale in bi bila vsaka motnja škodljiva, nato da je grof Stürgkh odgovoril, da dr. Lampeta ne more predlagati, vsaj začasno ne, da pa bo predlagal kar njega, to je dr. Šušteršiča, ki bo samo nekako po imenu glavar in bo vse delo prepustil dr. Lampetu, in da njemu ni preostajalo drugega, kakor da na ta predlog pristane. Drugo poročilo je dal grof Stürgkh osebno na izjavo poslanca Pogačnika, ki mu je po naročilu dr. Krekovem rekel, naj nikar ne misli, da je z imenovanjem Šušteršiča napravil Jugoslovanskemu klubu kako uslugo. Grof Stürgkh se je takole izrazil: „Recite dr. Kreku, dr. Šušteršič je po odstopu Šukljevem prišel k meni, tam je sedel, kjer vi sedite in mi je najodločneje izjavil: Ako naj vlada v kranjskem deželnem zboru mir in red, je neobhodno potrebno, da on postane deželni glavar. Po tej ponovni decidirani izjavi mi ni preostalo nič drugega, kakor predlagati njegovo imenovanje cesarju.“ Vsekakor je verjetnejše poročilo poslanca Pogačnika, kakor dr. Šušteršičevo. V visokih političnih krogih so radovedno ugibali, kaj je moral dr. Šušteršič Stürgku obljubiti. Grof Stürgkh verjetno posebnih obljub ni zahteval, ker je bilo to imenovanje tudi zanj diplomatska poteza. Zavezal si je v hvaležnost predsednika državnozborskega kluba, ki je bil v opoziciji in ki je znal biti vladi večkrat precej neprijeten. V nobenem poročilu ni omenjeno, da bi bil dr. Šušteršič sploh kaj omenil poslanca Povšeta kot kandidata za deželnega glavarja.

Dr. Šušteršič je bil po poklicu advokat in je dobro poznal zastopniške dolžnosti. Kot lojalni zastopnik stranke je bil tedaj,

ko se je omenila njegova lastna kandidatura, dolžan izjaviti, da mora o tem zaslišati svoje tovariše. Tega ni storil, dasi se je moral zavedati, da tako postopanje za zastopnika stranke ni fair.

V stranki je zavoljo tega veljal ta zakon, ker so bili deželni glavar in deželni odborniki napol državni uradniki, ki so bili pri vseh važnejših odločbah vezani na odobritev vlade in so bili tako v posebni odvisnosti od ministrskega predsednika. Zato so kot opozicionalci morali imeti določene ozire, pa četudi jih ne bi imeli, je morala javnost imeti dvome v iskrenost njihovega opozicionalnega boja.

Če pa je bilo mesto deželnega glavarja ali deželnega odbornika nezdržljivo z državnozbornim mandatom, je pa bilo mnogo bolj nezdržljivo z deželnim glavarstvom mesto načelnika VLS. Dr. Krek je imel kot iskren demokrat silno visoko mnenje o dostojanstvu strankinega predsednika. Predsedstvo stranke je bilo zanj najvišje dostojanstvo, kj ga je mogel narod komu podeliti. To je bil suveren slovenskega naroda, ki ni smel in ni mogel kloniti pred nikomer drugim, kakor pred zborom volilcev in zaupnikov stranke. In sedaj je postal ta suveren z lastnim pristankom deželni glavar, ki mora ne samo za vsak zakon, ampak celo za vsako važnejšo odločbo ali ukrep deželnega zbora moledovati pri ministrskem predsedniku za odobritev. Iz ponosnega opozicionalnega voditelja se je razvil uradnik, ki kot ukročena živalica mora jesti ministrom iz roke.

Dr. Šušteršič se je moral zavedati svoje neslavne vloge tudi potem, kakor je sam poročal o razgovoru z grofom Stürgkhom. To pač ni združljivo z dostojanstvom načelnika stranke in predsednika kluba državnozbornih poslancev, ki naj bo, kot deželni glavar samo figura, da s svojo osebo krije resničnega vršilca glavarskih poslov dr. Lampeta in prejema zato visoke dohodka deželnega glavarja. V višjih krogih so ugibali in si razlagali njegovo hrepenenje po deželnem glavarstvu s tem, da je uvidel, da kot parlamentarec ne more doseči svojega najvišjega osebnega cilja, da bi postal minister, in da je mislil, da bo to lažje dosegel preko deželnega glavarstva. Kot veledinastičen politik je s ponosom izjavil, da ga je cesar imenoval za deželnega glavarja, nakar mu je dr. Krek odvrnil: „Jaz te bom pa vrgel.“ Od tega trenutka dalje je bil dr. Šušteršič najhujši osebni sovražnik dr. Krekov, dasi je to včasih diplomatično prikrival.

In ravno 4. 1. 1912 je bilo objavljeno

v uradnem listu, da je dr. Šušteršič imenovan za kranjskega deželnega glavarja, in istočasno je objavil, da ne bo odložil državnozbornskega mandata, ampak da bo ostal tudi nadalje voditelj parlamentarne delegacije VLS. Dne 9. 1. 1912 je dr. Šušteršič pri seji izvršilnega odbora stranke dal svoj državnozbornski mandat na razpolago, kar je bilo sama komedija, ker je že vnaprej poskrbel, da izvršilni odbor njegove ostavke ne bo sprejel. Imel je namreč večino izvršilnega odbora popolnoma v svojih rokah. In res je izvršilni odbor soglasno sklenil: Izvršilni odbor je prepričan, da bi bil izstop dr. Šušteršiča iz državne zbornice za stranko naravnost škodljiv, in ga zato naproša, naj svoj državnozbornski mandat ohrani tudi še za naprej; dr. Šušteršič je soglasni želji seveda ustregel. Jasno je, da bi bil v teh okoliščinah kak ugovor dr. Krekov samo udarec v prazno. Proti izvršenim dejstvom borba nima pravega smisla.

Torej vse v redu, bo dejal pristranski ali površni opazovalec. Pri natančnejšem opazovalcu pa bo zbudila pozornost bližina ravnokar navedenih datumov. Ali je bil dr. Šušteršič pri ministrskem predsedniku pred ali po 4. 1. 1912? Ako je bil prej, bi bil že takrat moral biti do stranke toliko odkrit, da bi bil povedal, kaj sta se dogovorila z ministrskim predsednikom, in bi bil moral sprožiti vprašanje, ali je mesto kranjskega deželnega glavarja združljivo s predsedstvom Vseslovenske ljudske stranke. Ako pa do tedaj še ni govoril z ministrskim predsednikom, je terjala lojalnost do stranke, da bi bil sprožil načelno vprašanje, ali velja tudi zanj kot načelnika stranke zakon o nezdržljivosti mandatov deželnega glavarja in državnega poslanca. Sejo, pri kateri je dal na razpolago svoj državnozbornski mandat, bi bil moral sklicati dr. Šušteršič, preden je pristal na to, da ga ministrski predsednik predlaga za deželnega glavarja, in na tej seji bi moral staviti vprašanje, ali naj pristane na to, ako ministrski predsednik njemu ponudi deželno glavarstvo. Četudi je imel dr. Šušteršič izvršilni odbor stranke popolnoma zdresiran, je vendar težko verjeti, da bi ga bil ta pooblastil za razgovor z grofom Stürgkhom, kakor ga je ministrski predsednik sam naslikal poslancu Pogačniku. In ako kdo ni govoril vse resnice, je to verjetno prej dr. Šušteršič, kakor grof Stürgkh. V tem primeru bi bil izvršilni odbor brez dvoma štavil predlog, naj predlaga na drugem mestu poslanca Povšeta, ako bi ministrski predsednik ne pristal na dr. Lampetovo kandidaturo. Za takega začasnega 13

slamnatega deželnega glavarja, ki naj samo krije dr. Lampetu proste roke pri dejanskem izvrševanju deželnega glavarstva, bi bil vsekakor Povše bolj primerna oseba in stvar bi bila tudi v osebnem pogledu bolj dostojna. Poslanec Povše bi bil v državnozborskem klubu lahko pogrešljiv. Ministrski predsednik bi proti njemu ne bil mogel imeti nikakih pomislekov. Za vsakega povprečnega strankarja je bilo jasno, da bi bil dr. Šušteršič veliko laže pogrešljiv kot deželni glavar, kakor kot parlamentarec na Dunaju. Vse to postopanje kaže, da je dr. Šušteršič kot zvit taktik znal zelo dobro operirati z izvršenimi dejstvi. Izmanevriral je celo stvar tako, da je bilo res težko misliti, da bi kdo upal staviti predlog, naj se ravnokar z navdušenjem izvoljeni načelnik stranke, ki so ga vsi občudovali kot parlamentarnega taktika, izrine iz parlamenta in to v času, ko so se na svetovnem obzorju javljali znaki bližajočega se viharja. Tak nenaden sunek bi stranki nujno moral škodovati. Dr. Kreku je pa ravno to poglobljalo pomisleke, da gre stranka nasproti težkim časom pod predsednikom, ki mu je več za deželno glavarstvo, kakor za suverenost slovenskega političnega voditelja.

Hudomušnost usode je hotela, da je bil skoraj v istem času potrjen dr. Ivan Tavčar za ljubljanskega župana in je takoj odstopil mesto deželnega odbornika dr. Trillerju, ker je bil kot ljubljanski župan v podobnem podrejenem razmerju do deželnega odbora, kakor je bil deželni glavar do dunajske vlade.

Dr. Krek je cenil dr. Šušteršičevo delo kot parlamentarnega taktika in predsednika državnozborskega kluba, priznal je njegove zasluge kot načelnika stranke, da je privedel stranko do tako velike moči in ugleda, ni pa se mogel sprijazniti z novo nastalim položajem. Takoj začeti proti njemu z odkrito opozicijo bi bilo od vsega početka obsojeno na neuspeh, obenem bi silno škodovalo stranki in za slovo v stranki je bil Krek pripravljen veliko žrtvovati. Dr. Krek tega razhoda ni jemal osebno, kakor je to delal dr. Šušteršič, še vedno je videl v dr. Šušteršiču osebnega prijatelja, s katerim je skupno delo skozi dolga leta ustvarilo tesne prijateljske vezi, in dr. Krek je bil kot prijatelj zvest, zato je bil njegov položaj izredno težak. Sklenil je ubrati tako pot, da ne bo škodoval enotnosti stranke, da bo do dr. Šušteršiča koikor mogoče lojalna, da pa bo vendar vse storil, da se to nedemokratično stališče konča. Predvsem je pri svojih prijateljih in somišljenikih svoje stališče razlagal in

vzbujal zavest, da so kršena pravila demokracije. Kmalu se je prepričal, da je našel popolno razumevanje pri mladih inteligentih, pri delavcih in pri starih prijateljih. V svoji disciplini do stranke je šel tako daleč, da je še 12. 6. 1913 objavil članek v proslavo dr. Šušteršičeve petdesetletnice. V tem članku je slavil njegove zasluge kot načelnika stranke in kot predsednika državnozborskega kluba, njegovega deželnega glavarstva pa sploh ni omenil.

Medtem je šlo delo v kranjskem deželnem zboru naprej. Dr. Krek je predlagal ustanovitve gospodarske šole za kmečke fante in deželni zbor je ta njegov predlog sprejel. Poslanec Mandelj je v svojem nerganju zoper dr. Lampetovo finančno politiko dobil krepko podporo bivšega glavarja pl. Šukljeta, vendar je dr. Lampe tako spretno odbijal vse napade, da je pri glasovanju o deželnem proračunu glasoval za njegovo finančno politiko celo ves klub nemških veleposestnikov, ki je imel v svoji sredi evropsko priznanega veščaka o hidroelektričnih vprašanjih barona Codellija. Liberalci so seveda Mandeljeva in Šukljeta modrovanja prežvekovali kot samo čisto vedo. Bodočnost je pokazala, da je imel dr. Lampe prav in ne njegovi nasprotniki.

V l. 1912 je umrl pesnik Anton Aškerc. Kot mlad kaplan je spesnil kitico balad, ki bodo ostale biser slovenske poezije, pozneje ga je začela prevéč guliti njegova duhovniška obleka, prišel je hudo navskriž z duhovnimi predstojniki in župan Hribar, ki je imel posebno slabost za nedisciplinirane duhovnike, mu je preskrbel novo mesto arhivarja pri ljubljanski mestni občini. Potem je postal propagandist svobodne misli v verzih in pesniška žila se mu je popolnoma posušila. Njegov pogreb je sprožil značilno kulturnobojno prasko. Liberalci ga namreč pri pogrebu niso počastili toliko kot pesnika balad, ampak bolj kot borbenega oznanjevalca svobodne misli in kot žrtev te borbe, s primerno ostjo proti katoliški struji. To liberalno prikazovanje Aškercovega mučeništva je pisatelj Ivan Cankar v predavanju v Trstu tako krepko označil, da moram vsaj nekaj njegovih misli navesti dobesedno:

„V tistih časih, ko se je oglasil Anton Aškerc, se je rojevalo na Slovenskem čisto novo gibanje, ki so ga kmalu krstili za „mahničijanstvo“. Vladalo je takrat tisto ubogo in klavrno slogaštvo, ki bi v svoji komodni idealnosti najrajše vpilo „živijo“ naprej in nazaj na vse strani. O kakih temeljitih političnih in kulturnih nazorih se ni dalo govoriti. Limonada je bila popojna

V to limonado pa je pljunil Anton Mahnič. Vsako svetovno naziranje — in to je pač tudi katolicizem — mora biti enotno in celotno in ne sme trpeti nobenih koncesij, nobenih ozirov, nobenega omahovanja. Aii „da“ ali „ne“, tako se mora postaviti beseda. *Sovražniku boj, polovičarstvu pa zaničevanje.* In tako je Mahnič z vsem svojim temperamentom navalil na vse, kar na Slovenskem ni bilo katoliškega in kajpak tudi na vse, kar je bilo premalo katoliško. Naravno je, da tudi literaturi ni prizanesel. Aškerc pa dokazuje z vsako pesmijo, da sploh nikoli ni bil katolik. Svobodomislec bi izključili iz svoje srede človeka, ki bi z rožnim vencem v roki hodil za procesijo. Če bi katoliška Cerkev prizanašala Aškercu, ki je bil vendarle duhovnik, torej njen zastopnik in služabnik, bi bila podobna trgovcu, ki prizanaša uslužbencu, o katerem dobro ve, da mu dela škodo in odjemalce odganja. *O kakšnem preganjanju tukaj ne more biti govora in res je potrebno, da se te neslane legende o mučeništvu Aškercu že enkrat na laž postavijo.* Aškerc se je namreč začutil poklicanega propagatorja svobodomiselnih idej ter bojavnika zoper katolicizem. Tako se mi zdi, da v zadnjih letih sploh ni videl nič drugega pred seboj, nego Mahniča in njegove učence. To pa je bil po mojih mislih poglavitni vzrok njegovega hiranja kot pesnik. Ni mu bilo več do lepe oblike, ne do živih, plastičnih podob, temveč samo še do liberalne tendence. *Jasno pa je, da plitka in prazna slovenska svobodomiselnost ne more dati poeziji krvi in življenja; prej bi bilo pričakovati, da zraste pšenica iz kamna.* Ljubljana je napravila Aškercu veličasten pogreb. To je res. Ali za pogrebom se je vila dolga procesija „Svobodne misli“, tiste svobodne misli, ki ima na vesti zadnje Aškerčeve misli.

Da je bila ironija popolna in da je bil obranjen pravičen značaj sodobnega svobodomiselstva, je bil pogreb na željo soročnikov cerkven.

L. 1912 in sicer 20. 10. je bilo v Ljubljani slavnostno skupno zborovanje VLS in hrvatske Starčevićanske stranke prava. Po želji poslancev VLS je prišlo v Ljubljano 16 hrvatskih narodnih zastopnikov hrvatskega sabora v Zagrebu, ki je bil tedaj razpuščen, 6 narodnih zastopnikov iz Dalmacije, 6 narodnih zastopnikov iz Bosne in Hercegovine in 3 zastopniki iz Istre. Vsi so javno proklamirali za popolnoma enak politični in kulturni program in za enotno postopno napredovanje političnem polju za skupno Jugoslavijo.

„TEDAJ IZ ŽENSK POSTANEJO HIJENE“, Fr. Schiller

Sredi dr. Krekovega najbolj intenzivnega prizadevanja za kmetijsko gospodinjstvo izobrazbo, ga je žena dr. Ivana Šušteršiča seznanila s Camillo Theimerjevo. Ta žurnalistka, in kakor se je pozneje pokazalo, politična tajna agentinja, je takrat slovela kot največja strokovnjakinja za vprašanja kmetijskega gospodinjstva pouka. Pred nedavnim je ustanovila državno kmetijsko žensko društvo, za katero je znala pridobiti ugledne avstrijske aristokratkinje, in v to društvo je vpeljala tudi dr. Šušteršičevo soprogo. Društvo se je kmalu razšlo, kakor je dr. Krek kasneje dognal ravno zavoljo njenega intrigantstva.

Camilla Theimer je bila tedaj ravno v nevarni starosti 45 let. Bila je visokorasla, koščena ženska, križemgleda, strogega, samozavestnega obraza, brez vsake ženske prikupljivosti. Izhajala je iz rodbine, ki je imela sijajnejšo preteklost kakor sedanost, iz rodbine, v kateri ni bilo družinske toplote. Dolga leta je morala streči bolnemu očetu. Do srečanja z dr. Krekom še ni našla moškega, ki bi ji dal razumeti, da mu je kot ženska sploh interesantna, kvečjemu kot žurnalistka in duhovita pripovedovalka. Njene ure so se stekale, javljala se ji je zoprna misel, da je za življenjsko srečo ogoljufana, postajala je zagrenjena intrigantka, srečno poročenih žen ni marala.

In tedaj se je srečala z dr. Krekom, ki se je je silno razveselil, ko je v pogovoru z njo spoznal, da je res strokovnjakinja za kmetijsko gospodinjstvo šolstvo, da ima sijajne zveze in da bi njegovemu prizadevanju za slovensko kmečko gospodinjstvo izobrazbo lahko veliko koristila. Dr. Krek je znal z nedosegljivim smehljajem, s pristno prisrčnostjo in nenačrkljivim humorjem vsakega socialnega delavca v hipu osvojiti. Theimerjeva se je vdajala zapeljivi misli, da velja ta toplina vendarle vsaj deloma njeni ženskosti, njeni osebnosti, ne telesnim čarom, — zavedala se je, da jih nima, — pač pa njeni duhovitosti, njeni sposobnosti, v kateri je druge ženske daleč prekašala. Ko je pozneje morala spoznati, da je vendarle vsa ta toplina veljala izključno le socialni delavki — sodelavki, je bila razočarana in je videla v tem zlorabo. Takoj je vse obljubila, za kar jo je dr. Krek naprosil, in še sama ponudila razne usluge. Kar vsa goreča je postala za napredek jugoslovanskega kmečkega gospodinjstva. Najprej se je ponudila, da bo dosegla, da bo prišlo vse gradivo ravnokar likvidirane-

ga državnega kmetijskega ženskega društva, ki je bilo porabno za gospodinjski pouk, na Kranjsko, ponudila je osnutke za učni načrt, informacije o tehniki kmetijskih tečajev, dalje informacije o tem, pri katerem oddelku kmetijskega ministrstva je treba potrkati za kako stvar kmetijskega gospodinjskega pouka. Dr. Krek je mislil, da je to stvarna vnetost ženske, rojene propagandistke za napredek kmečkega gospodinjstva; še sanjalo se mu ni, da je to samo sredstvo, da bi ga osvojila. Ko sta govorila temeljito o vprašanju gospodinjskega pouka, je prišla na dan s svojimi željami. Kot žurnalistka je takorekoč njegova koleginja in kot taka ga ima marsikaj vprašati. V ta namen ga je povabila na stanovanje, ker za take daljše razgovore kuluarji v zbornici niso prikladni. Prišel je na črno kavo in videla je, da je nedosegljiv kozer. Njeno navdušenje zanj je rastlo. Izmišljala si je raznovrstne pretveze za nova vabila. Polagoma je dr. Krek zavohal erotične poteze, zato je šaljivo namignil, da je njegov prijatelj Povše vdovec, da bi po njegovem prepričanju moral postati kranjski deželni glavar in da bi mu prav prišla reprezentativna duhovita žena s političnimi zvezami in sploh primerna za kranjsko deželno mater. Theimerjeva je poslušala z mešanimi čustvi. Ni vedela, ali naj bo huda alj naj se zadovolji, ker kranjska deželna mati je pa tudi nekaj. Polagoma je njena erotika začela tako siliti na dan, da je postajala neznosna. Z ozirom na njeno starost je dr. Krek mislil, da stvar itak ne more ravno dolgo trajati. Predolgo ni opazil, da ima opraviti s precej umobolno žensko, v pismih je igral psihičnega zdravnika. Odločno ji je pa povedal, da zaradi nje vendar ne bo opustil duhovskega stanu. Njena umobolnost je prikipela na vrhunec. Torej zopet razočaranje. Zopet ni ljubezni, vsa ta toplina je bila torej samo plačilo za to, kar je dala in žrtvovala za slovensko klerikalno kmečko izobrazbo in to ona, prepričana svobodomiselka in priznana racionalistka. V njeni duševnosti je bilo kakor da je orkan vse strl. Maščevanje je postala njena fiksna ideja. Sklenila je odpotovati v Ljubljano in pokazati SLS, kako se zna maščevati. Privihrala je v Ljubljano. Najprej je še enkrat poskusila doseči dobre odnose z dr. Krenom. Ko ji je to izpodletelo, se je naenkrat znašla v uredništvu „Slovenskega naroda“. Odkrila je svoje svobodomiselnost srce in razodela svoj načrt, kako bo strmoglavila vse klerikalne prvake. Liberalcem je prišla, kakor devica Orleanska v zadnjem trenutku. Delo dežel-

nega zbora je šlo veselo naprej. Liberalni kvarožugoni so izgubljali vero in kredit. Bivši somišljenik SLS Tomaž Pavšler, trgovec v Kranju, ki se je zašpekuliral z nakupom vodovodnih objektov, se je hotel sanirati na račun kranjske dežele in je vodil proti njej obupno pravdo pred sodiščem, v „Slovenskem narodu“ pa strastno polemiko proti deželnemu odborniku dr. Lampetu. Včasih je sin bivšega deželnega glavarja Šukljeta ing. Milan Šuklje privlekel iz očetove ropotarnice kak oklešček in ga zavihtel nad dr. Lampetom, ki se pa zanj ni zmenil in je mirno gradil deželno elektrifikacijo naprej. V uredništvu je zmanjkovalo gradiva in navdušenja. Zato so novo amaconko sprejeli z nepopisnim veseljem in ji pri tej priči poverili vodstvo polemike z VLS v „Slovenskem narodu“. Niti najmanjšega pomisleka niso imeli, kako se sklada z njihovim tako poudarjenim narodnim programom, da vso pomoč prožijo tuji nepoznani ženski, nemški žurnalistki, ki se je priklatila v Ljubljano, da izbljuje svoje strupeno sovraštvo nad političnimi nasprotniki, s katerimi so bili vendar prisiljeni na raznih poljih sodelovati. Prav nič kritično niso preverili njene zaupanja vrednosti. Na njen edini pomislek, kaj bo, če pride do tiskovne tožbe, so ji zagotovili, da je med 36 porotniki 28 liberalcev, na katere se lahko absolutno zanese. Mesto njenega viteza oprode je prevzel „Narodov“ podlistkar odvetnik dr. Kokalj.

Tako so torej začeli spomladi l. 1913 izhajati v „Slovenskem narodu“ članki, v katerih si je najprej pošteno privoščila dr. Sušteršiča. Najprej mu je očitala, da je zavoljo njegove in njegove žene nečimrnosti padla v vodo ustanovitev gospodinjskega šolskega seminarja v Ljubljani, potem, da si je prisleparil mesto deželnega glavarja, da si je na nepošten način pridobil premoženje, da je kot predsednik Ljudske posojilnice izrabljajal njen denar za osebne spekulacije, in mu zalučala v obraz, da ni vreden, da bi kmečkemu poštenjaku segel v roko; pozivala ga je, naj jo toži, da mu bo vse to pred sodiščem dokazala in da ga bo prisilila, da bo moral kot deželni glavar odstopiti. Kar naenkrat se je pa okrenila v drugo smer in začela sekati proti dr. Kroku in mu začela očitati nevhvaležnost, nepošteno obnašanje, nazadnje je začela najprej groziti, da bo objavila njegova pisma in jih je potem tudi deloma objavila, za poseben ocvirek liberalnemu občinstvu je izjavila, da jo je dr. Krek zapeljal, in navedla celo datum za to, namreč 28. 12. 1912.

Socialistu Antonu Kristanu se je začela

stvar dozdevati nekako čudna, zato jo je pismeno vprašal po motivih te gonje. Njen odgovor je priobčil „Slovenski narod“ v 113. številki od 20. 5. 1913 pod naslovom „K. Theimer proti klerikalcem“. Takole se glasi v bistvenem delu: „Medtem se je obnašal Krek v vsakem oziru tako ogorčeno napram meni in je poplašal izkazano mu prijateljstvo s tako nehvaležnostjo, da se je porodila v meni želja — ne delam se boljše, kakor sem — da povrnem enako z enakim in da ga zadenem tam, kjer je najbolj občutljiv.“

Da si ne bi dr. Šušteršič domišljjal, da je on sedaj varen, ga je v 160. številki „Slovenskega naroda“ od 15. 7. takole apostrofirala: „Res je dr. Krek storil marsikaj, kar se ne da spraviti v sklad z državljanskim pojmom o časti, da molčim o duhovniški morali, Vi pa še, gospod deželni glavar, vendar niste vredni mu odpeti tudi samo jermena na čevljih, kajti naj bo sicer kakršenkoli, za sebe samega in svoj žep dr. Krek ni delal nikoli.“

V sredi med to gonjo se je pojavil prvi disakord. Dr. Šušteršič je praznoval svojo 50-letnico in deželni odbornik grof Barbo je z ozirom na to, da je Theimerjeva v svojem blatenju prekoračila hišni prag družinskega svetišča, predlagal deželnemu glavarju zaupnico in je zanjo glasoval tudi liberalni deželni odbornik dr. Triller. V lastni stranki so mu očitali malodane, da je bil podkupljen, ter zahtevali njegovo glavo. Nato je dr. Triller odložil vse politične mandate. Dr. Tavčar se je pa potegnil za svojega prijatelja in je dosegel, da ga je izvršilni odbor samo pokaral, češ da je napravil samo taktični pogrešek v dobri veri, in ga je pozval, naj vse svoje mandate obdrži. Posebno ganljivo je bilo, da se je takoj oglasila v Narodu Theimerjeva kot razsodnica in razsodila, da je imel dr. Triller prav, ker je treba delati razloček med sejno dvorano deželnega odbora in sobo v časnikarskem uredništvu.

„Slovenec“ je na te napade čisto kratko odgovoril, da so očitki neresnični in da je K. Theimer umobolna. K. Theimer je odgovorila s tožbo in je pozivala skupno z liberalci dr. Šušteršiča in dr. Kreka, naj tožita in pred sodiščem dokažeta, da očitki niso resnični. Dr. Šušteršič je takoj izjavil, da ne pojde pred sodišče, ker je pred liberalnimi porotniki popolnoma nemogoče doseči objektivno sodbo. Sodbo porotnikov so hoteli nadomestiti s sodbo ljudstva. Organizirali so po deželi izrekanje zaupnic po občinskih odborih. Drugo stališče je zavzel

Šušteršič glede dr. Kreka. Tega je naravnost prisilil, da je vložil tožbo, ker je pričakoval, da bo pri razpravi vsekakor toliko kompromitiran, da bo moral odstopiti.

Medtem je šla gonja naprej, vendar so se v člankih začeli pojavljati znaki, ki so zbuiali pozornost in nazadnje nezaupanje v to časnikarico. „Slovenski narod“ je prinesel izjavo, da izvršilni odbor liberalne stranke prepušča vso odgovornost za te članke K. Theimerjevi, ki jih je tudi vse podpisala. Izvršilni odbor se menda ni zavedal, da je podoben človeku, ki sicer sam noče iti krast, drži pa tatu lestvo in odklanja vsako odgovornost za tatvino.

Naenkrat se je pojavila pri Theimerjevi slaba vest. Nepričakovano je priromala v Krekovo počitniško bivališče na Prtovč dne 20. 7. 1913. Izjavila je, da je prišla nalašč, da bi se z njim dogovorila, kako bi ga izločila iz svoje časopisne borbe. Dr. Krek ji je primerno povedal svoje mnenje. Sedla je in napisala tole izjavo v nemškem jeziku: „Jaz sem semkaj prišla iz lastnega nagiba, ne da bi dr. Krek o tem kaj vedel. Obenem izjavljam, da je vse, kar sem o dr. Kreku in njegovih odnosih do mene rekla in pisala, bila laž in obrekovanje z moje strani. Jaz nisem nikoli imela razmerja z njim, nimam pisem od njega, od mene poslani prepisi so apokrifi. Jaz sem vse storila iz maščevanjaželjnosti, ker sem bila vanj zaljubljena in on o meni ni hotel nič vedeti. To je resnica, tako resnična, kakor mi Bog v moji zadnji uri pomaga. Prtovč, 20. 7. 1913. Camilla Theimer.“ Potem je napisala v enakem smislu pismo na ljubljanskega škofa in na svojega zastopnika in hotela obe pismi izročiti dr. Kreku, ki je pa odvrnil, da ne bo njen pismonoša. Dobra sreča je hotela, da je bil tedaj na obisku pri dr. Kreku na Prtovču njegov prijatelj in biograf prof. Ivan Dolenc, ki je potem nesel pismo škofu dr. Jegliču.

Dne 21. 9. 1913 je dr. Krek objavil Theimeričino izjavo v „Slovencu“ v članku „Poštenim ljudem“. Na seji deželnega zbora dne 3. 10. 1913 sta dr. Krek in dr. Lampe temeljito obračunala z liberalci in njihovo sramotno gonjo. Theimerjeva je pa v „Slovenskem narodu“ dne 4. 10. 1913 podala izjavo, da je res šla na Prtovč, da bi se z dr. Krekom posvetovala, kako bi bilo mogoče njega izločiti iz časopisne gonje, in da je dr. Krek izlil nanjo ploho psov. Da bi prenehal ta prizor, je končno dala lažnivo samoobdolžitve. „Slovenec“ je istočasno ugotovil: „Vsak pošten človek, ki ima vsaj iskrico vesti še v svoji duši, je na jasnem o neizmerni hudobiji in krivici,

ki jima (dr. Sušteršiču in dr. Kreku) jo je delala znana proslula ženska in z njo vred liberalni listi.“

Naenkrat je pa pokazala Theimerjeva, da ni samo efektivna žurnalistka, ampak tudi agilna politična tajna agentinja. „Slovenski narod“ je sporočil 12. 2. 1914, da je dr. Alojzij Kokalj odložil zastopstvo gospodične Camille Theimer, v 42. številki od 21. 2. 1914 je pa objavil novico, da je Camilla Theimer vložila ovadbo, v kateri je dr. Oražna in dr. Trillerja dolžila veleizdajalskih zvez s Srbijo, dne 18. 2. 1914 v številki 39 pa je izšla notica: „Kakor čujemo, sta dr. Triller in Slovenska sokolska zveza vložila proti vlc. Kamili Theimer in njenim sokrivcem ovadbo zaradi hudodelstva obrekovanja.“ Theimerjeva je bila oproščena, ker je dokazala, da je napravila ovadbo v dobri veri. „Slov. narod“ z dne 24. 2. 1914 je objavil pod naslovom „Kamila Theimerjeva in dr. Krek“: „Klerikalno glasilo poroča, da je Kamila Theimerjeva ovadila državnemu pravdniku tudi dr. Kreka zaradi velesrbske propagande. Baje ga dolži, da je posredoval že korespondenco med zarotniki, ki so umorili kralja Aleksandra, in med sedanjim kraljem Petrom in tudi poskrbel, da je Zadržna zveza financirala velesrbsko propagando. Ta ovadba je seveda ravno tako neutemeljena, kakor je bila Theimeričina ovadba dr. Trillerja in dr. Oražna, a nehote se mora človek vprašati: kdo ima *interes* na tem, da dela Theimerica take bedaste ovadbe in z njimi sama sebe pokopava.“

Zaključno besedo o tej aferi so prinesli „Naši zapiski“ v številki 3-4 l. 1914 izpod peresa znanega publicista Abditusa. Bistveni stavki se glasijo dobesedno: „Beseda o politični taktiki: Še v predvolilni dobi je z nenavadno vehemenco v slovenski javnosti nastopila razljučena nemška dama z napadi na posamezne vodilne osebe SLS. Njen prvi cilj je bil načelnik te stranke in sedanji deželni glavar. Obdolžitve so bile hude, povedane so bile začetkoma v obliki, ki ni dopuščala dvomov... Ta osebni boj, započet proti načelniku stranke, se je skoraj neopaženo preselil na druge postranske osebe in naenkrat se je odprla začudenim očem neznatna ljubezenska zgodba. In na tej zgodbi je posledje viselo političsko življenje protiklerikalne opozicije. Od brezprimernega napihovanja te zgodbe se je pričakovalo političskih preobratov v deželi. Ost je bila sedaj naperjena proti človeku, ki je brezdvomno najjasnejša političska glava v vladajoči stranki, dr. Kreku, kateri je od praznih rok osivel. Ampak dobro;

umažimo in vrzimo. Toda je eden od tehle inteligentov kdaj pomislil, da bi tudi resničnost te zgodbe ne mogla in smela pri modernem človeku vzbuditi čuta umazanosti in zaničevanja do človeka, ki se mu kaj tako-le očita? Ravno pri modernem izobraženem človeku bi smelo tako početje ženske, ki se je nevede sama javno po časopisju mazala z blatom, vzbuditi samo stud in pomilovanje. Cudil sem se torej očitkom, ki so bili izrečeni po javnih shodih kot nadaljevanje tega grdega osebnega boja. Imenoval se je dan greha. Tisti čas sem šel pogledat v stenografični zapisnik državnega zbora in tam videl, da je tisti dan dr. Krek bil v poslanski zbornici in se je že pozno na večer udeležil nekega glasovanja. Že to dejstvo samo dokazuje, da s trditvami, objavljenimi v časopisju, ni nekaj v redu. In nadaljnje poizvedbe so izrekle, da je bil prišel tisti večer dr. Krek iz parlamenta v svoj hotel v spremstvu dveh gospodov. Ampak pravzaprav je vse to smešno, saj kaj nas kot občane briga, kje se potika, kako je in kako smrči naš sosed onstran zida.

Danes, ko je popolna brezuspešnost take politične taktike več kot očitna, se tudi lahko javno reče, da je bil uprizorjen osebni napad na dr. Kreka kot duševnega voditelja, — dejanje, ki ga je sedaj po bridkih izkušnjah težko kvalificirati... Pisma, ki jih je objavilo dnevno časopisje, so bila potvorba v toliko, da se je iztrgalo posamezne besede in stavke in se jih podčrtavalo. S tem se je hotela dokazovati erotična plat teh pisem. Potem je bilo tudi to-le: Izvirniki pisem nosijo večinoma angleški naziv „Dearest“, podpisi pa „John“ — kar je vse nekaj *čisto drugega* kot pa ono, kar se je podalo pikantnih reči željni publikli — kako naj se to početje označi drugače kot humbug?“

Ne bom opisoval te zgodbe še naprej, za razsodno javnost je bila končana. Noben poštenjak ni več verjel v dr. Krekovo krivdo, po mojem prepričanju tudi dr. Sušteršič ni mogel verjeti, ker mu je pa prihajalo prav v borbi proti dr. Kreku, je pač verjel in v tem smislu prišepetaval tudi svojim somišljenikom in duhovnikom po deželi. Vsa slovenska javnost je izgubila zanimanje za Theimerjevo in njeno afero.

Da sem tako obširno obravnaval to delikatno zadevo, imam nekaj vzrokov. V času najhujše borbe je bil dr. Krek povrh vsega še težko zastrupljen z nikotinom. Ker se je pri njem že prej začelo razvijati popnenje žil, je ta kriza obupno vplivala in

pospešila razvoj bolezni. Mirno se lahko reče, da bi brez te afere dr. Krek še doživel Jugoslavijo in kaj bi bil on s svojo umetnostjo pregovarjanja pomenil pri prvi izgradnji Jugoslavije, si komaj predstavljamo. Zato je bila ta afera ena največjih škod v zgodovini slovenske politike in že zato je iz opisa te politike ne morem izpustiti.

Dr. Kreku je ta afera popolnoma odprla oči glede njegovega „prijatelja“ dr. Šušteršiča. Uvidel je, da ga ta človek sovraži iz vsega srca in da mu pri izbiri bojnega orožja ne bo prav nič prizanašal.

Kakor sem že omenil, je dr. Krek kljub nezadovoljstvu zavoljo dr. Šušteršičevega deželnega glavarstva vendar napisal ob njegovi petdesetletnici članek, v katerem je pohvalil vse, kar se je na dr. Šušteršiču pohvaliti dalo. Ko je prišla dr. Krekova petdesetletnica, je dr. Šušteršič zvedel, da v Slovenčevem uredništvu pripravljajo za to posebno številko, posegel je vmes in zagrozil, da bo vlada katoliško tiskovno društvo razpustila, ako se kaj takega zgodi. Slovenec je 50-letnico zamolčal, pač pa so Krekovi prijatelji izdali za to priliko posebno knjižico, v kateri so opisali njegove zasluge.

O Krekovi krivdi v Theimeričini aferi so se po dr. Šušteršiču posebno lahko dali prepričati tisti janzenistični slovenski duhovniki, ki jim je bil dr. Krek preveč psveten, premalo gospod in ki je bil kriv, da je bila VLS vse premalo klerikalna. Ti duhovniki so se postavili na stališče, če nas že liberalci zmerjajo za klerikalce in če moramo nositi težo vseh napadov in če smo že s svojim delom organizirali tako močno stranko in če nam ljudstvo res zaupa, pa bodimo zares klerikalni in vladajmo stranko kot svojo domeno. V tem smislu so tudi omejili članstvo pri Katoliškem tiskovnem društvu samo na duhovnike, ker laikom niso zaupali. Dr. Krek je zavzel drugačno stališče. Ko je nekoč horjulski župnik nastopil na zboru zaupnikov proti horjulskega župana, je potegnil dr. Krek z županom proti župniku in tega mu horjulski župnik in njegovi prijatelji in somišljeniki niso nikoli odpustili. Doslej je bil dr. Krek takorekoč neranjljiv, sedaj so pa pograbili z vso slastjo Theimeričino afero in jo izrabljali proti dr. Kreku.

Omeniti pa je treba to afero tudi zavoljo tega, ker je posebno drastičen zgled, kako nepošteno so se borili proti njemu liberalci. Iz tujine došli avanturisti so dali vsa sredstva na razpolago za borbo proti domačemu nasprotniku. Pri tej priliki se

je tudi pokazalo, da so bili mnogo bolj pošteni politični nasprotniki socialni demokratje, kakor liberalci.

Dr. Krek je za agitacijo za deželnozbornske volitve napisal brošuro „Dejanja govore“. Pri volitvah v resnici liberalci niso odvzeli VLS nobenega mandata, tako, da jim Theimeričina afera ni prinesla pričakovanega sadu.

Pričela se je balkanska vojna in takoj se je pokazalo, da kri ni voda. Vsi Slovenci so z največjimi simpatijami spremljali junaško borbo jugoslovanskih bratških narodov proti Turkom. Najbolj se je seveda vnela mladina, in med njo predvsem najmlajša, še gimnazijska mladina. Nastalo je novo gibanje „Preporod“, ki je, kakor se to pri mladini razume, šlo predaleč in se preveč izpostavilo avstrijskemu preganjanju. V „Slovenskem narodu“ je nastopil dr. Ivan Tavčar in okrcal prerazvnete neprevidneže. Dr. Ivan Prijatelj in dr. Fran Kidrič sta mu zato javno izrekla priznanje. Tudi glasilo katoliškonarodnega dijaštva „Zora“ je prinesla nekaj preveč drznih člankov. „Slovenski narod“ je na to pisanje primerno opozoril.

PRVA SVETOVNA VOJNA

Z dr. Krekom sem govoril tisti večer po izbruhu svetovne vojne. Dejal mi je: „Sedaj so avstrijski državniki podpisali Avstriji smrtno obsodbo. Zavedati bi se morali, da je Avstrija zavoljo nerešenega narodnega vprašanja podobna sobi, v kateri se nahaja samo črvojedno, trhlo pohištvo. Ako stoji to pohištvo popolnoma na miru, lahko še precej časa traja, kakor ga pa začneš premikati, se vse zruši.“ Kot star slovanofil je napovedoval zmago Rusiji in je zapel: „Ob Bosporu, Dardanelah, budet ruski flot guljat.“

Na to sem se spomnil, ko je koroški poslanec Grafenauer objavil v Slovencu, kako sta se pogovarjala s češkim političnim voditeljem dr. Kramářem, s katerim sta bila skupaj v zaporu v Moellersdorfu, in mu je ta rekel, da so Čehi takoj po napovedi vojne vsi vedeli, da pomeni ta vojna razpad Avstrije, in se je čudil, da so med Slovenci šele sedaj to uganili.

Dasj so bile avstrijske dežele popolnoma različne po geografskem značaju, po značaju in narodnosti prebivalstva in po gospodarski strukturi, se je vendar začele polagoma kazati, da ta skupnost lahko dobi svoj *raison d'être*, da je videti nekako poklicana opravljati dve zgodovinski misiji,

da je namreč tako nazvani „antemurale Christianitatis“, da brani srednjo Evropo pred Turki, in da ustvari med svojimi malimi narodi sožitje na etični podlagi. Levji del prve naloge so Habsburžani naložili na ramena Jugoslovanov in so v ta namen ustvarili posebno vojaško organizacijo, tako imenovano vojaško granico. Ko je bila nevarnost turške invazije odstranjena, je bila naloga Avstrije braniti na Balkanu kristjane pred Turki in nuditi gospodarsko opustošenim jugoslovanskim pokrajinam gospodarsko pomoč. S tem bi si bila pridobila zaupanje in ljubezen balkanskih narodov, za kar so ti vedno kazali veliko volje in razpoloženja.

Dobre oči za te zgodovinske naloge so imeli predvsem avstrijski slovanski politiki. Znan je izrek češkega političnega voditelja Palackega, da bi bilo Avstrijo treba ustvariti, ako ne bi že obstojala. Tudi Masaryk in dr. Krek sta bila dolgo vneti Avstrijca, dokler nista nad dinastijo, Nemci in Madžari popolnoma obupala.

Habsburška dinastija se svoje naloge in koristi ni prav nič zavedala in je ni razumela. Namesto, da bi bila vse storila, da bi v državi ustvarila prijeten dom, v katerem bi se dobro počutili vsi narodi, namesto, da bi z vso skrbjo gojila in krepila vse prvine, ki bi jačale vez med narodi, je uveljavila načelo: divide et impera in se ga zvesto držala kot največje državniške modrosti. Namesto, da bi bila z vsemi silami zatirala prebujno naraščanje nemške in madžarske narodne nestrpnosti in megalomanije, ji je dajala še sama največjo potuho. Ali si je mogoče misliti bolj bedast izrek vladarja z večjim številom narodov, kakor je izrek cesarja Franca Jožefa I.: „Ich bin ein deutscher Fürst“ in njegovo izjavo, da bi bil rajši oproda najmanjšega nemškega kneza, kakor cesar slovanske Avstrije. Kako smo bili Slovenci upravno razcepljeni, sem že navedel. Pri taki opredelitvi dinastije in pri skrajnem šovinizmu Nemcev in Madžarov je bilo popolnoma nemogoče pričakovati možnosti zedinjene Slovenije.

Meni se zdi popolnoma naravno in razumljivo, da je v takem ozračju zrasel Adolf Hitler, ki je nemški narodni šovinizem in megalomanijo prignalo do absurda.

Posebno Slovenci smo bili žrtve nemškega narodnega šovinizma, ker smo jim zapirali pot do Adrije. Neprestano so po naši zemlji in preko naših glav gradili most do Adrije. Po nemčurskih mestih so zabijali stebre. Še proti koncu svetovne vojne, ko jim je že voda v grlo tekla, ko

je že prezident Wilson razglasil svojih 14 točk, je nesramni Orsini-Rosenberg trdil v nacionalnem graškem listu, da imajo Nemci ravno v smislu teh točk pravico dostopa do morja in da Slovenci nimamo pravice jim ta dostop ovirati, ker nismo narod, ampak samo drobci naroda. Celo taki Nemci, ki so hoteli biti do nas dobrohotni, so nam privoščili sicer še obstoj, toda ne na naših tleh, ampak nekje za Karpati.

Eno stvar so pa dobro znali Habsburžani, namreč izrabljati katoliško vero za vzgajanje dinastičnega čuta. Slike apostolskega cesarja po milosti božji Franca Jožefa I., klečečega na klečalniku in zatopljenega v molitev so bile zelo uspešno sredstvo za gojitev dinastičnega čuta pri dobrih vernikih, zlasti pri duhovščini. Duhovščina je videla v njem največjega zaščitnika katoličanstva in je v tem duhu vzgajala vernike. Tudi v našem starejšem uradništvu so vzgojili dinastični čut ne samo zvestobe, ampak dostikrat tudi prave iskrene nekritične vdanosti do cesarske hiše. V teh krogih so imeli zlasti veliko spoštovanje za nekoruptno administrativno uradništvo, ki si je v stoletjih ustvarilo priznanja vredno tradicijo, dasi so posebno mlajši narodno čuteči uradniki morali dostikrat trpeti krivico zavoljo narodnosti.

Ostro izšolano oko politika in zgodovinarja pa je videlo tudi drugo podobo cesarja Franca Jožefa I. Videlo je v njem vladarja, ki je vodil vrsto vojn, o katerih se ne more reči, da so bile pravične. Končale so se zanj nesrečno, za narode pa skoraj srečno, ker je po vsaki moral njegov absolutizem nekoliko odnehati. Kot vladar ni mogel zatajiti svojega velikega nagnjenja za absolutizem. Pokazal se je kot vladar, ki ne pozna nikake hvaležnosti. Ruski car Nikolaj I. in Hrvati so mu pomagali zadušiti upor Madžarov, ki bi ga drugače brez njihove pomoči ne bil mogel zatreči. V zahvalo je z avstroogrsko pogodbo potisnil Hrvate Madžarom pod peto, Rusom pa je nekaj let pozneje v krimski vojni skočil v hrbet. Njegova vladavina nima najmanjše pravice, da bi se imenovala katoliška, pač pa je sam zlorabil katoliški privilegij, da je protestiral proti izvolitvi kardinala Rampolle za papeža po smrti Leona XIII. Njegova vladavina ima liberalne poteze. Največjo napako ali kar je še hujše, najgrši zločin je napravil, da je kot nad 80-letni starček po toliko izgubljenih vojnah, ko bi se bilo bolj spodobilo misliti na smrt, napovedal vojno Srbiji in s tem podpisal svoji monarhiji smrtno obsodbo. Njegova službena propaganda je vojno

označevala kot pravično, neizbežno in od sovražnikov vsiljeno, seveda je isto stališče zagovarjala Nemčija, ves drugi svet pa je bil drugačnega mišljenja, da je bila vojna nepravična, nepotrebna in po takem odgovoru Srbije, ki se mu je celo cesar Viljem čudil, privlečena za lase, ker sta jo centralni sili na vsak način hoteli imeti. V taki nepotrebni in krivični vojni tvegati milijone življenj, in če jo izvrši vladar po milosti božji, je to še večji zločin. Ni pa bil to samo zločin, ampak tudi največja neumnost. Cela vrsta izgubljenih vojn bi ga bila morala izučiti, da je vojna tvegana stvar, ki se lahko tudi izgubi, in da njemu vojna sreča ni naklonjena.

Nikakor ne moremo vse odgovornosti za vojno pripisovati samo njemu, veliko je odpade na njegove svetovalce. Pokazalo se je, da ni imel med vsem diplomatskim zborom niti ene bistre glave, med vodilno generaliteto je pa zvonec nosil generalštabni šef Conrad von Hoetzendorf, ki si je v svoji domišljavosti namislil, da mora Avstrija zato začeti vojno, da bo on dobil priložnost pokazati svoje vojskovodske talente. Največ razsodnosti je pokazal madžarski ministrski predsednik grof Tisza, ki ni mogel odkriti, kakšen smisel in korist naj bi imela vojna za Madžarsko.

Iz tega kroga ni nihče premislil, da je pri tako prebujeni vseslovanski zavednosti za veliko slovanskih vojakov vojna z dvema slovanskima državama skrajno nesimpatična. Ravno tako ni nihče imel smisla za to, da bi v primeru popolne zmage centralnih sil izšla habsburška monarhija iz vojne neizbežno kot nemški vazal. Tudi to bi jim bilo lahko jasno, da bi v primeru zmage sadove te zmage pobrala Nemčija, dočim bi bile vojne žrtve za Avstrijo težje breme kakor za Nemčijo.

Ob začetku vojne se je pokazalo, da je imela dinastična vzgoja in propaganda veliko sugestivno moč in velike uspehe. Brez treznega premisleka se je vse vdalo pijanemu navdušenju. Tudi slovanski narodi niso pri tem posebno zaostajali. Slovanska duhovščina, posebno starejša, je brez pomisleka sprejela vse parole vojne propagande. Dinastično zvestobo, oziroma, bolj rečeno, dinastično brezpogojno vdanost, je postavila med pglavitne krščanske čednosti, ne da bi od nasprotne strani zahtevala kakšne protidajatve. Prezrla je celo, da so v obmejnih krajih zagrizeni nemški šoviniisti zaprli celo vrsto vnetih slovanskih katoliških duhovnikov, samo zato, ker so jih poznali kot vnete Slovence, kar je pomenilo pri njih isto kot srbofile. Vojna

krivda je bila za tako misleče duhovnike izven diskusije, zato zmaga gotova stvar, vojna psihoza — krepost.

Dr. Šušteršič ni spadal med te Avstrijce iz etičnih razlogov. Po naravi je bil cinik in je gledal na vse kot na vprašanje kalkulacije. Mogoče je vplivala nanj nekoliko vzgoja v patriotični uradniški družini, najbolj pa brez dvoma pogosti stiki z ministrskim predsednikom in dvorno kamarilo, da je takoj v začetku dobil trdno vero in prepričanje, da bosta centralni sili zmagali, kvečjemu, da bi v najslabšem primeru prišlo do kompromisnega miru. Do drugačnega prepričanja ne more priti človek, ki preštudira njegovo postopanje tik pred koncem vojne, ko je uvidel, da se je zmotil. To potrjuje tudi dr. Lampetova izjava, da sta z dr. Šušteršičem stavila na napačnega konja. Vse dr. Šušteršičevo obnašanje je kazalo, kakor da se je izbruha vojne razveselil. Svoje obnašanje je usmeril tako, da bi ga po zmagi ne mogli prezreti, da bi v tem primeru prišel on kot edini v poštev za kakega cesarskega namestnika ali guvernerja v Sloveniji.

Pri tem svojem stališču je dr. Šušteršič takoj našel iskrene zaveznike, ki so zavzeli isto stališče iz etičnih razlogov, ker so bili prepričani, da je tako stališče njihova krščanska dolžnost. Svoje stališče so vzeli etično in so ga zastopali z vso strastjo kot versko edino pravilno stališče.

Dr. Krekovo stališče je pa bilo stališče iskrenega demokrata, stališče ostrovidnega razgledanega politika. On je razmerje med državljani in vladarjem jemal kot vsako dvostransko razmerje, nikdar ni zagovarjal dolžnosti slepe vdanosti. Poznal je dobro vladarjeve lastnosti, poznal je lastnosti avstrijskih narodov. Videl je, da je napočil čas, ko se bo Evropa preurejala, videl je, da nastopa za dinastijo, za Nemce in Madžare usodni trenutek, ko bodo morali pokazati, ali so postali zreli, ali razumejo svoj čas, ali morejo rešiti monarhijo, vedel je tudi, da bodo najdeni prelahki, da se bo moralo rešiti vprašanje avstrijskih Slovanov brez njih in preko njih. Videl je v naprej, da bodo vsi ti faktorji odpovedali. Zvestoba takim faktorjem pa ni etika, ampak neumnost. Vzel je to vprašanje kot vprašanje demokracije, kot vprašanje izbire med suženjstvom in svobodo. Zanj je bil odgovor jasen.

Postavil si je nalogo, da posveti ves svoj čas pripravi za ta usodni trenutek. Napisal je informativno knjižico o slovenskem narodu v nemškem jeziku, s katero

je hotel informirati druge narode o slovenskem vprašanju. Kot apostol je širil med prijatelji in znanci svojo misel.

MLADINI IN STARINI

Tako sta se tvorili in konsolidirali okrog dr. Sušteršiča in okrog dr. Kreka dve skupini, ki sta kmalu začeli dobivati značaj nasprotnih strank s svetovnonazorskimi potezami. Obe sta pridno pridobivali somišljenike in širili propagando. Imenovali sta se mladini in starini, ali krekovci in sušteršičijanci. Dr. Sušteršičeva struja se je pripravljala, kako bi s hipervdanostjo državi in dinastiji pridobila čimveč zaslug in naklonjenosti za konec vojne, ko bo Avstrija reševala narodno vprašanje. O tem niso niti malo dvomili, da ga ne bi reševala Avstrija in dinastija čisto samostojno in brez drugih vplivov. Druga struja je bila sicer pripravljena sprejeti pravilno rešitev narodnega vprašanja tudi od Avstrije, vendar je že obupavala nad sposobnostjo dinastije, Nemcev in Madžarov za tako rešitev, zato se je bolj pripravljala za rešitev narodnega vprašanja po razsulu Avstrije. Pri starinih je bilo bogokletno in veleizdajalsko sploh misliti na kako rešitev slovenskega narodnega vprašanja izven Avstrije.

Položaj mladinov od začetka nikakor ni bil rožnat. Vlado je bilo kar lahko prepričati, da so kolikor toliko sumljivi srbofilstva, in dr. Sušteršič se ni prav nič ženoval pograbiti tudi za to orožje, denunciral je dr. Kreka pri deželnem predsedniku Schwarzu in na Dunaju. Obe denunciaciji sta mu bili dokazani. Dr. Sušteršič je tudi znova pogrel Theimeričino afero in prišepetaval somišljenikom, da je dr. Krek vendarle v resnici kriv in da obžaluje, ker je delal krivico Kamili Theimer. To njegovo neiskreno obžalovanje je bilo prav posebne vrste. Poleg vladnih organov so imeli starini popolnoma na svoji strani tudi ljubljanskega škofa in s tem katoliško tiskovno društvo in vse katoliško časopisje na Kranjskem. Povedal sem že, da je dr. Sušteršič „Slovencu“ kratkomalo prepovedal omeniti dr. Krekovo 50-letnico. Tudi to kaže dobro razliko značajev obeh mož. Vse časopisje je bilo mladinom zaprto, nikjer niso mogli zastopati svojega mišljenja. Ko so bili prisiljeni osnovati lastno glasilo, so se morali zateči pod okrilje Učiteljske tiskarne, da jim je začela izdajati glasilo „Jugoslovan“. To je spravilo dr. Kreka na misel, da je treba ustanoviti „Novo založ-

bo“, da ne bo imelo Katoliško tiskovno društvo monopola in da ne bodo samostojno misleči v katoliški skupnosti nikdar več prišli v položaj, da ne bi mogli javno izpovedati svojega mišljenja.

Dr. Sušteršič se je dobro zasidral v deželnem čvorcu. Opremil si je razkošno stanovanje. Dr. Lampe je dobro vodil deželno gospodarstvo in gradil deželno elektrarno, dr. Pegan in dr. Zajec sta kot deželna odbornika igrala precej brezpomembno vlogo, napravila sta pa dokaj za nepopularnost deželnega odbora. Novemu deželnemu glavarju se je posrečilo, da je izposloval od dunajske vlade ugodno kvoto iz naklad na alkoholne pijače in s tem omogočil ravnovesje v proračunu. Deželni odbor je izkoristil konjunkturo in razširil delokrog na trgovsko polje s tem, da je ustanovil deželno vnovčevalnico za živino, ki je poslovala z ogromnim dobičkom. Očitati so ji, da je vojaštvu dobavila več živine, kakor bi morala, zato so jo imenovali uničevalnico živine. Velikj dobiček seveda ni šel samo v breme vojaške uprave, ampak tudi v breme živinorejcev dobaviteljev.

Glavni očitke, ki so ga imeli proti deželnemu odboru njegovi protivniki, je bil pa ta, da sta dr. Sušteršič in dr. Lampe vpeljala popolnoma nedemokratičen režim. Deželni zbor zavoljo vojne ni bil sklican, proti temu se ni dalo nič napraviti, mogoče bi bilo pa večkrat sklicati klub deželnozbornih poslancev SLS in tam poročati o vsem poslovanju deželnega zbora. To se ni zgodilo in deželni poslanci so se pritožili, da se jim je slabo godilo, če so šli po kake informacije k posameznim deželnim odbornikom. Dali so jim čutiti, da so nadležni gostje. Posebno se je pritožil dr. Žitnik. Deželnih proračunov niso objavljali. Razumljivo je, da je pri tako obsežnem poslovanju prišlo tudi do napak in nesreč, in ker se niso obravnavale na pristojnih mestih, se je o njih govorilo naokrog „fama crescit eundo“. Nezaupanje do deželnega odbora je krepko naraščalo. Dr. Sušteršič je bil obenem advokat in je prevzel vsa deželna zastopstva ter si je stroško sam odmerjal. Tudi to je zbuvalo nezadovoljstvo.

Deželni glavar je oblast, ki jo je imel, brezobzirno izrabil za udarce proti mladini, čeprav do očitnega razkola še ni prišlo. Tako je poslanca Jarca in prof. Remca kot zastopnika deželnega odbora v deželnem šolskem svetu odpoklical in imenoval na njuno mesto svoja pristaša. Ravnatelj dvoletne trgovske šole v Ljubljani prof. Remec, ki je po splošnem prepričanju to šolo naravnost sijajno uredil in vodil, je bil sredi

vojne nenadoma razrešen ter postavljen prosvetni upravi na razpolago, tako da je bil v veliki nevarnosti, da bi bil kot nepotreben v šolji vpoklican v vojno službo. Ker je bilo pomanjkanje profesorjev matematike, je bil imenovan za profesorja matematike v Novem mestu, tako da je moral stanovati ločeno od družine, kar je bilo v vojnem času, ko je bila aprovizacija problem, posebno hud udarec. Na njegovo mesto so imenovali prof. Karola Dermastijo, ki je imel samo polovico proforskega izpita in torej ni imel kvalifikacije za ravnatelja trgovske šole, samo zato, ker je bil eden izmed redkih dr. Šušteršičevih pristašev med starešinstvom. Ko se je potegoval dr. Breclj za mesto distriktnega zdravnika, so zahtevali od njega, da podpiše izjavo, da je Šušteršiču brezpogojno vdan, in ker je ni hotel podpisati, mesta ni dobil.

Ni čudno, da so take dr. Šušteršičeve poteze poglabile odpor proti njemu med mlado katoliško inteligenco. Dr. Šušteršič skuša v svoji brošuri „Moj odgovor“ stvar prikazati tako, kakor da bi bili starešine zahtevali od njega koruptno stališče, da mora preferirati tudi nekvalificirane njihove člane napram kvalificiranim nestarešinam. Pri tem omenja, da se je zameril, ker ni imenoval za direktorja deželnih elektrarn ing. Vladimirja Remca, ki je bil strojni inženir, ampak ing. Dušana Serneca, ki je bil pravi elektroinženir. To je treba malo pojasniti. Ko sta študirala tehniko inženir Remec in inženir Sernece, se je ravno začela specializacija elektroinženirjev od strojnih inženirjev, tako je npr. tudi profesor za elektrotehniko in priznani strokovnjak v elektrotehniko prof. Milan Vidmar absolviral strojno tehniko. Sicer se pa čudno sliši, da se ravno dr. Šušteršič predstavlja kot mož, ki se ni dal korumpirati, da bi dajal iz strankarskih razlogov prednost nekvalificiranim kompetentom pred kvalificiranimi, saj je ravno on imenoval propadlega maloposestnika Bartola, o katerem se je slišalo, da namerava pobegniti v Ameriko, za kmetijskega veččaka pri deželnem odboru, kjer je bil deželni poslanec SLS. Svojega koncipienta dr. Josipa Dermastijo, ki je pokazal popolno nesposobnost za odvetnika, je brez razpisa službenega mesta in brez upravnega izpita imenoval za deželnega pravnega svetnika v devetem činovnem razredu.

Propaganda dr. Kreka in mlade inteligence je napredovala, tudi vojna je doprinesla svoje in tako je počasi prišlo do tega, da je imel dr. Šušteršič absolutno na svoji strani dr. Lampefa, ki je bil v

deželnih zadevah največja potencia in z njim deželni odbor, škofa dr. Jegliča in z njim katoliško tiskovno društvo, dalje kranjski izvršilni odbor SLS, zlasti skoro vso starejšo duhovščino razen ožjih prijateljev dr. Krekovih; dr. Krek pa je imel na svoji strani večino jugoslovanskega kluba, katoliško akademsko starešinstvo, katoliško inteligenčno mladino, vse delavstvo in večino med navadnim ljudstvom, zlasti med obmejnimi Slovenci. Dr. Šušteršič je izvajal konsekvence in odstopil kot predsednik jugoslovanskega kluba. Njegovi člani so se kar oddahnili in takoj izvolili za predsednika dr. Antona Korošca. V stranki se je začela velika indispozicija. Večina mladih somišljenikov je bila na fronti. Doma v zaledju se je bližala lakota in sedaj še nevaren spor v stranki, ki je pretil, da stranko razkolje v dve stranki, ki se bosta še bolj strastno borili med seboj kakor z drugimi strankami. Ni čudno, da se je našlo veliko mož, ki so bili pripravljeni vse storiti, da razdor javno ne izbruhne, ampak da se doseže sporazum. Škoda se jim je zdelo stranke, za katero so veliko žrtvovali in ki je dosegla toliko in tako lepih zmag.

Tako je prišlo do zadnje formalne sprave na sestanku glavnega odbora stranke dne 21. 11. 1916. To je bil za dr. Kreka črni dan. Ko si je dr. Šušteršič izposloval deželno glavarstvo, je dr. Krek spoznal, da načelnik stranke nima smisla za demokracijo, ta dan pa je uvidel, da tudi vodstvo stranke nima nikakega razumevanja za demokracijo. Škoda se mu je zdelo razbiti stranko, ki jo je sam ustvaril, rajši je sklenil gnilo poravnavo. Po sestanku je zaklical svojim prijateljem: „Vse moje delo je zastoj, čisto znova bom moral zastaviti!“ V resnici je bilo pa tako, da je pri teh veljavih nedemokratična misel še triumfirala, pri mlajših somišljenikih na fronti je bila pa temeljito pokopana.

Zanimivo je, da do javnega razkola med obema strujama ni prišlo na političnem, ampak na zadružnem polju. Sklicanje občnega zbora Zadružne zveze so dolgo odlašali, da bi se odločilo, ali pride do sprave med obema strujama. Ko je bila sprava dosežena, je bil takoj sklican zbor na 30. 12. 1916.

Na tem občnem zboru je prišlo do očitnega razkola. Šlo je za vprašanje banke. Slovenski katoliški shod l. 1913 je sklenil: Ustanovi naj se za jugoslovanske dežele v Avstriji bančni zavod, ker je nujno potreben, da se razbremenijo naše denarne za-

druge in da našim trgovcem nujno potrebni denarni kredit. Naprosi se Zadrúžna zveza v Ljubljani, da ustanovitev izvrši.

Zadrúžna zveza je prošnjo z veseljem uslišala, sestavila je pravila in vložila pri dunajski vladi prošnjo za koncesijo. Ta prošnja je kljub intervencijam ostala nerešena v miznici nekega ministra. Ko je dr. Šušteršič dosegel pri grofu Stürgkhu vsemogočen vpliv, ni pospešil rešitev te prošnje, ampak je vložil novo prošnjo za koncesijo za ustanovitev Ilirske banke in je to koncesijo takoj dobil. Koncesionarjev je vzal iz vrst najzanesljivejših pristašev z bratrancom Karolom Pollakom na čelu. Potem so se začela pogajanja, kako porazdeliti delnice. Samo po sebi razumljivo je zahtevala Zadrúžna zveza večino in odločilno besedo v banki. Dr. Šušteršič je postavil drugačen ključ za razdelitev delnic. Novo banko je vendar ustanavljal z namenom, da zruši dr. Krekovo pozicijo kot predsednika Zadrúžne zveze. Izdal je parolo, da ne sme imeti v banki noben zavod absolutne večine, videlo se je pa takoj, da bi imela Ljudska posojilnica, ki je bila zanesljiva njegova trdnjava z odborniki in drugimi njegovimi absolutnimi pristaši popolno večino. Na tej podlagi se je razvila agitacija. Kmalu je bilo očitno, da so pridobljeni za Šušteršičev koncept ravnatelj Zadrúžne zveze Traven, precej članov nadzorstva in nekaj članov načelstva Zadrúžne zveze in večina posojilnic na Kranjskem.

Začele so se priprave za občni zbor Zadrúžne zveze. Štajerske zadruge so prejšnja leta pošiljale neizpolnjena pooblastila kar ravnateljstvu Zadrúžne zveze, da jih je po mili volji uporabilo. Sedaj pa se je pojavil v mariborski Straži poziv mariborskega odbora Zadrúžne zveze, naj zadruge pošljejo pooblastila predsedniku pododbora prof. dr. Hohnjecu. Obenem so povabili štajerske delegate tik pred občnim zborom na poseben sestanek. Na občnem zboru so šuštercijanci najprej osporavali veljavnost občnega zbora, seveda brez uspeha. Pri volitvah nadzorstva sta bili predlagani dve listi. Zmagala je z znatno večino lista dr. Krekovi somišljenikov, kranjske zadruge so pa večinoma glasovale za dr. Šušteršičevo listo. Strateg, ki je vodil kampanjo, je bil deželni odbornik dr. Lampe. Po občnem zboru so dr. Šušteršičevi somišljeniki: ravnatelj Traven, Anton Belec, poslanec Fran Jaklič, dekan Ivan Bešter in kanonik Josip Šiška izstopili iz odbora oziroma nadzorstva Zadrúž-

ne zveze. Nato so takoj pričeli s pripravami za ustanovitev zadrúžne centrale. Po strogo politični liniji so še vedno priporočali spravo. Tako je prinesel „Slovenec“ dne 10. 1. 1917 notico „Zadrúžna zveza“, kj se glasi: „Dne 30. 12. lanskega leta se je vršil občni zbor Zadrúžne zveze. Pri volitvah nadzorstva je nastal razpor, vsled katerega je sedaj, kakor se čuje, več članov načelstva in nadzorstva odložilo svoja mesta, med njimi ravnatelj Traven. Naš list v interesu gospodarskega napredka našega naroda obžaluje ta spor pri naši centralni zadrúžni organizaciji, ki obsega vse slovenske pokrajine in le želi, da se ta gospodarska zadeva po medsebojnih stvarnih dogovorih čim prej poravna, ker je v teh usodnih dneh, ko tudi slovenskemu narodu gre za biti in ne biti, treba, da se Slovenci ne le politično, ampak tudi gospodarsko tesno združeni pripravimo ter da v imenu naroda ob dani uri uspešno branimo svoja prava“. Slovenec od 27. 1. 1917 pa je v članku o sporih SLS izjavil: „Spričo teh neovrženih dejstev se nam zdi netitev razpora po bolj strastnih nego razsodnih gorečnikih z obeh strani samomor na našem narodu in naše mnenje je, da ga ni razsodnega in vestnega človeka med nami, ki bi za tak zločin na našem narodu hotel in mogel prevzeti odgovornost. Ločitve ne, združitve zdaj so časi.“

Dr. Šušteršič v svoji brošuri „Moj odgovor“ odklanja vsako odgovornost za kasnejši polom zadrúžne centrale, češ da nima s to stvarjo nikake zveze, nikakega stika, iz dosedaj povedanega o razkolu na zadrúžnem polju pa je za vsakega čisto jasno, da je zadrúžna centrala pravo nezakonsko dete dr. Šušteršičevo.

Z ozirom na resne pomisleke proti cepitvi na zadrúžnem polju so dr. Šušteršičevi somišljeniki napravili poseben odbor z dr. Lampetom na čelu, da bi se pogajali z Zadrúžno zvezo. Da pri tem niso imeli resnih namenov, oziroma da v kak uspeh a priori niso verjeli, se vidi iz tega, ker so že sredi teh pogajanj vložili predlog na registracijo zadrúžne centrale pri trgovskem sodišču. V sporazum je bilo težko verjeti, ker je šlo za načelno stališče, ali naj ima Zadrúžna zveza res svojo banko, v kateri sama absolutno določa in gospodari, ali naj se zadovolji z banko, v kateri bo imela oblast Ljudska posojilnica z nekaterimi odborniki in z njih posredovanjem dr. Šušteršič. Zadrúžna zveza in dr. Krek načeloma nista mogla odnehati, za dr. Šušteršiča in njegove pristaše pa so vedeli, da ne bodo hoteli odnehati, ker bi

bila v tem pridobljena koncesija za Ilirsko banko zgrešila namen, ki ga je imel pri ustanovitvi dr. Sušteršič.

Dne 14. 4. 1917 je „Slovenec“ sporočil, da bo občni zbor novo ustanovljene zadružne centrale dne 30. 4. 1917 v prostoru Kranjske Kmetijske družbe. Kmetijska družba je pod dr. Lampetovim predstvom takoj krepko segla pod ramo novo ustanovljeni centrali, tudi svoje glasilo ji je takoj posodila za objave. Ako bi bil imel dr. Lampe dovolj takta, bi bila morala Kmetijska družba v tem združnem sporu ostati popolnoma ob strani, ker so bili pristaši obeh struj njeni udje. „Slovenec“ se je postavil na nojevo stališče, da se ta spor na združnem polju politične stranke ne tiče. Dne 2. 5. 1917 je prinesel „Slovenski narod“ notico „Napoved mariborske Straže“, ki se glasi: „Z ozirom na sedanji politični položaj je „Slovenec“ v posebnem članku poudarjal potrebo notranje in zunanje edinosti jugoslovanskih poslancev, češ: malenkostni oziri tu ne smejo veljati. Ves hrvatskoslovenski narod bo z bistrim očesom kontroliral delovanje svojih poslancev, zlasti pa slovensko ljudstvo. Gorje onim, ki bi v tem veleresnem času osebne spletke stavljali nad življenjski interes naroda in države. Mariborska Straža pripominja: Soglašamo! To „gorje“ pa naj bi se zaklicalo posebno glasno danes na občnem zboru nove Zadružne zveze onim ljudem, ki so razbili vseslovensko združno organizacijo iz ozirov, ki niso niti združni niti idealni, ampak zelo, zelo osebni. Tukaj je rana, ki se mora z neusmiljeno roko izčistiti, kajti v gospodarskem oziru zasledovati koristolovne namene, a v imenu sloge zapovedovati, da naj se na politični tribuni o tem molči, bo težko držalo. Sicer pa se pripravljajo o tem na drugem mestu velika odkritja.“

Kakor je videti, je „Straža“ zavzela pravo stališče. Združništvo je bilo ravno z dr. Krekovim delom in po njegovi zaslugi tako tesno povezano s politično stranko, da je bilo popolnoma nemogoče po razkolu na združnem polju preperečiti razkol na političnem polju. „Slovenec“ ni maral tega vedeti, ravno tako ne shod dekanov in nekaj drugih duhovnov, ki ga je sklical škof dr. Jeglič dne 17. 7. 1917 z namenom, da se nastali spor poravna. Ta je glede razdora na združnem polju zavzel stališče: „Računajoč z dejanskim stanjem smatramo duhovniki Zadružno zvezo in centralno zadružno kot enakoveljavni, za naprej odklanjamo vsako agitacijo v prid ene ali druge.“ To je bil izraz nemoči.

MAJNIŠKA DEKLARACIJA

Dr. Krek je takrat že čutil, da se njegovi dnevi iztekajo. Zelo pridno je pomagal odboru za goriške begunce, vodil je Gospodarsko zvezo, predvsem pa je pripravljal tla Majniški deklaraciji. Videl je, da se z največjo naglico približuje čas, ko se bo slovensko in jugoslovansko vprašanje lahko predložilo svetovnemu foru v reševanje, če bo narod zrel in če bo razumel čas. Zato je zadnje dneve svojega življenja temeljito izrabil, potoval je na Češko, v Dalmacijo in na Hrvaško, povsod je politike prepričeval, da je potreben skupen nastop.

Ko je bil sklican zbor, so se zedinili Čehi na svojo izjavo in vsi jugoslovanski poslanci na Majniško deklaracijo. Koncept je spisal poslanec Evgen Jarc in v parlamentu jo je podal predsednik jugoslovanskega kluba dr. Korošec, vsa jugoslovanska in avstrijska javnost pa je vedela, da je duševni oče deklaracije dr. Krek.

Deklaracija se glasi: „Podpisani poslanci, združeni v jugoslovanskem klubu, izjavljajo, da zahtevajo na temelju narodnostnega načela in hrvaškega državnega prava, naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih bivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, združijo pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije v samostojno državno telo, ki bodi pristo vsakega narodnega gospodstva tujcev in zgrajeno na demokratičnem temelju. Za uresničenje te zahteve enotnega naroda bodo zastavili vse svoje sile. S tem pridržkom se bodo podpisani udeleževali parlamentarnega dela.“ Deklaracijo so podpisali vsi jugoslovanski poslanci.

Pri kritični analizi deklaracije se opazajo nujno razna vprašanja. Najvažnejše vprašanje je, kaj s Srbi iz kraljevine? Ali je žezlo habsburško-lotarinške dinastije glavna stvar, ali je glavna stvar združitev vseh Jugoslovancev? Ali se računa s tujo intervencijo, ali se vsaka tuja intervencija nujno odklanja? Deklaracija govori o Slovencih, Hrvatih in Srbih in o enotnem narodu. Ali je mogoče enoten narod Slovencev, Hrvatov in Srbov brez Srbov iz kraljevine? V bistvu je bila deklaracija ultimatum dinastiji, Nemcem in Madžarom, da naj omogočijo samostojno politično življenje Jugoslovancev v Avstriji pravočasno, ker se bodo drugače Jugoslovanci obrnili na svetovni forum. Cesar Karel deklaracije v prestolnem govoru ni omenil. Pač pa je izjavil, da odlaga prisego na ustavo, ker se pojavlja potreba po preureditvi ustavnih in upravnih podlag države. V

imenu avstrijskih Nemcev je nastopil poslanec Pacher, ki je podal izjavo, da bo zadelo državnopravno stremljenje Jugoslovčanov na odločen odpor vsega avstrijskega nemštva.

Dr. Šušteršič je deklaracijo podpisal, vendar ne ravno z navdušenjem. Kasneje ji je skušal na vse načine škodovati, najbolj s tem, da jo je proglasil za maksimalen program.

Pri pripravljanju tal za majniško deklaracijo je dr. Krek dne 16. maja 1917 zadnjikrat obiskal škofa dr. Jegliča. Pri tem obisku je dosegel največji triumf svoje umetnosti pregovarjanja in prepričevanja. O tem razgovoru piše dr. Jeglič v svojem dnevniku, da mu je dr. Krek rekel: „Šušteršič je absolutist in individualist: vso oblast hoče imeti sam in Kranjsko cepi od drugih slovenskih pokrajin prav po načrtu nam sovražnega grofa Stürgkha. On, Krek, je pa demokratičnih načel in za skupnost vseh Slovencev. Šušteršič mora pasti, ker je tudi nesposoben; kar je do sedaj naredil, je edino Krekovo delo, ki je dajal ne le ideje, ampak ga tudi zmeraj vodil, da ni kam zabredel.“ Ljučsko izročilo pravi, da je dr. Krek pri tem obisku škofu tudi rekel: „Če ostane pri sedanji (dr. Šušteršičevi) politiki, potem bo Vaš naslednik Nемеc, kanoniki pa nemškutarji.“

Škof dr. Jeglič je stopil na dr. Krekovo stran. Kmalu so se začele kazati posledice te spremembe. Premišljal je, kako bi podprl jugoslovanski klub v boju za zahteve v deklaraciji. Dr. Ušeničnik mu je sestavil besedilo tako imenovane Ljubljanske deklaracije, ki ni nič drugega, kakor pristanek na Majniško deklaracijo in pozdrav papeževemu prizadevanju za mir. Tako je dne 15. 9. 1917 škof povabil zastopnike vseh slovenskih strank k sebi in je prvi podpisal to deklaracijo, za njim sta jo podpisala za narodnonapredno stranko dr. Tavčar in dr. Triller, za SLS načelnik dr. Šušteršič, ki je sicer nerad, pa končno vendarle pristal na podpis, socialisti pa so podpis očklonili. Dr. Tavčar je škofa občudoval in je domov grede rekel, da ni nikoli mislil, da je škof tako velik in iskren Slovan. Da je bil to za škofa zelo hraber čin, se je kmalu pokazalo. Nemški listi so ga strašno napadli, od kranjske deželne vlade je šel na Dunaj predlog, naj ga iz državnih ozirov pripro, temu predlogu se je pridružila enaka zahteva generalov, ki je bila predložena naravnost cesarju Karlu.

Ko je bila Ljubljanska deklaracija objavljena, je prišlo do nečopovedljivega nav-

dušenja, proti kateremu ni bilo navdušenje neposredno po objavi Majniške deklaracije same nič. Po celi deželi so se množile izjave za deklaracijo, duhovščina, občinski odbori in druge korporacije so jo soglasno podpisovale. Nastalo je tako ljudsko gibanje, kakor ga naš narod še ni pomnil; slovenske žene in dekleta so v nekaj tednih nabrale 200.000 podpisov. Lahko rečemo, da se je narod skoraj soglasno izrekel za Majniško deklaracijo in s tem pokazal svojo politično zrelost. Če primerjamo to gibanje s svoječasnimi narodnimi tabori, se pokaže na prvi pogled velika razlika in napredek. Demokratična zahteva, izrečena na popolnoma demokratičen način, je časten uspeh slovenske krščanske demokracije.

UMRL JE MOŽ

Največje dr. Krekovo vzgojno in organizacijsko delo je dozorevalo, sam pa je začel čutiti vedno večjo utrujenost. Ko se je ves razočaran in bolan vrnil s dr. Korošcem iz Prage na Dunaj, je dr. Resu izpovedal svojo oporoko: „Vi vsi, ki ste seme izkrvavelega naroda, mislite le eno, kako boste združeni vse svoje moči, vse svoje zmožnosti, vso svojo ljubezen in vse svoje srce posvečali naši jugoslovanski državi za njen procvit, kulturo in blagostanje.“

Da bi se nekoliko odpočil pred potovanjem na jug, je odšel dr. Krek na obisk k prijatelju Ludoviku Bajcu, župniku v St. Janžu na Dolenjskem. Od tam je objavil „Slovenec“ dne 9. 10. 1917, „da je sinoči okrog 10. ure izdihnil svojo veliko dušo največji Slovenec, kar jih je rodila slovenska mati, največji Jugoslovčan, kar jih je poznal naš slovanski jug — dr. I. E. Krek“. Globoka žalost je ogrnila vso Slovenijo in je segla preko jugoslovanskih, čeških in poljskih dežel. Ko je svoj čas umrl oče domovine dr. Bleiweis, so ga sicer zelo častili, mnogi so se oddahnili, za vse je bil to znamenit dogodek, iskreno žalovalo jih je pa malo. Ob dr. Krekovi smrti ni bilo nikogar, ki si ne bi bil mislil, da je umrl prezgodaj, in ljudske množice so iskreno žalovale. Najbolj ganljiva med mnogimi osmrtnicami v časopisih je osmrtnica ruskih ujetnikov, ki so bili uslužbeni pri Gospodarski zvezi in za katere je očetovsko skrbel. Žalovala ni samo njegova krščansko-demokratska stranka in njegove organizacije, odkrito so žalovali tudi pristaši vseh drugih strank med avstrijskimi Slovani,

svojo mržnjo so pa pokazali Nemci. Ljubljanski škof je ponudil škofijsko dvorano, da so v njej položili njegovo truplo na mrtvaški oder.

In potem je bil pogreb, kakor ga slovenska prestolnica še ni doživela. Na pogreb so prihiteli politični voditelji Hrvatov, Čehov in Poljakov, od Slovencev pa vsak, kdor je le mogel, in koliko bi jih še bilo, pa so bili na frontah. Listi so prinašali krasne poslovilne članke, pesnik Oton Zupančič in pisatelj Ivan Cankar sta mu posvetila globoko občutene umetniške spominčice. Dr. Ivan Tavčar je v ljubljanskem občinskem svetu svojemu bivšemu najresnejšemu nasprotniku govoril v svojem slogu iskren govor, v katerem je obžaloval napade na pokojnika, češ da ga niso prav spoznali, in je priznal, da je bil sekularna postava. Tudi dr. Šušteršič mu je govoril pri seji deželnega odbora, pa se mu je primerila majhna nezgoda, iz njegovega cinizma mu je kanila majhna, pa vendar splošno opažena packa na govor; imel je namreč pri svojem pomanjkanju čuta noblese za primerno, da v slavnostnem govoru pribeje, da ni noben človek brez napak in da tudi dr. Krek ni bil brez njih.

Dr. Krek je umrl tik pred izpolnitvijo obeh pglavitnih prizadevanj svojega političnega življenja, tik pred zmago demokracije v svoji stranki in tik pred ustanovitvijo Jugoslavije. Morebiti je taka smrt sicer bolj tragična, vendar lepša kakor po uresničenju vseh življenjskih nalog. Fantaziji je prepuščeno, da ugibamo, kako bi se bil njegov genij uveljavil, če bi bil dočkal Jugoslavijo. Morebiti bi bila njegova govorniška sila pregovarjanja in prepričevanja pri koroškem plebiscitu premagala celo Karavanke, gotovo bi se bil Stjepan Radič, ki je bil njegov iskren prijatelj, dal od njega v marsičem pregovoriti, in ob marsikateri priliki bi bil dr. Krek tudi Srbom povedal pravo besedo, ki bi bila našla lepo mesto.

Dr. Krek spada brez vsakega dvoma na častno mesto med ustanovitelji in voditelji krščanskih demokracij v kulturnem svetu. Ustvaril je slovensko krščansko demokracijo iz nič ob najneugodnejših pogojih. Kako nedemokratična je bila slovenska laična inteligenca ob začetku njegovega dela, sem že poudaril, pa tudi podeželski župniki so se z užitkom vživali v položaj, da so jih farani po tradiciji iz fevdalne dobe imenovali gospode, in so z veliko ljubosumnostjo čuvali oblast nad farani tudi v posvetnih stvareh. Če kak faran te oblasti ni hotel priznati, so ga proglasili za brez-

verca in očitnega grešnika. Tako so sami napravili celo vrsto liberalcev po deželi. Priznamo pa lahko, da so to oblast opravljali z malo izjemami ljudstvu v korist. V resnici demokratični so bili med duhovščino mladi kaplani, ki so že prišli iz dr. Krekove šole. Za kmeta je bil samo župnik gospod, sam je bil gospodar, vzvišen nad kajžarjem, kaj šele nad delavcem. Resnični demokrati so bili delavci, ki so bili tudi ves čas najzvestejša dr. Krekova četa. Svojega sodelavca dr. Šušteršiča je lahko pregovoril za demokratično borbo, dokler je bila ta borba zanj lestev navzgor, ko se mu je pa začelo zdeti ovira v njegovih ambicijah, jo je z lahkoto odvrnel kot nevshečno navlako in pokazal vso svojo pristno nedemokratično naravo. Potem je zbral okrog sebe vse izrazito nedemokratične elemente v stranki in toliko jih je bilo, da je dr. Krek skoraj obupal.

Ali je bil dr. Krek politik? Dr. Šušteršič in dr. Lampe sta rekla, da ni bil, tudi dr. H. Tuma trdi v svoji biografiji tako. Po definiciji, kakor jo je postavil dr. Tuma za politika, bi njegova trditev držala. On je namreč po lastnem priznanju leta 1897 dejal dr. Gregorčiču, da ni za politiko človek, ki pri svojem političnem delu ne išče pridobitve premoženja ali ugodnega položaja. Dr. Tuma trdi, da tudi on sam ni bil politik. To pa po njegovi definiciji ne drži. Sam pripoveduje, da je imel po prvi svetovni vojni, ko so Italijani zasecli Gorico, tri hiše, torej si je s svojim delom vendarle pridobil razmeroma veliko premoženje. Ako pa vzamemo dr. Krekovo definicijo, da je politika skrb za javni blagor in ne pot za utilitariste, ki iščejo v prvi vrsti sebe, je bil dr. Krek nedosegljiv politik.

Pojem politika je treba nekoliko analizirati. Dober politik mora imeti različne zmožnosti. Ena pglavitnih je, da zna v vsakem času postaviti pravilno diagnozo. Kakor zdravnik, če zna še tako dobro zdraviti vsako bolezen, ne more biti dober zdravnik, če ni dober diagnostik, tako politik, ki sijajno obvlada vso politično tehniko, ne more biti uspešen praktičen politik, ako ne zna napraviti pravilne diagnoze. Politiko so imenovali umetnost možnosti. Pravi politik mora torej v vsakem času znati presoditi, kaj je mogoče in dosegljivo. Dr. Krek je takoj v začetku svojega političnega dela napravil v „Črnih bukvah kmečkega stanu“ diagnozo našemu kmetu, potem pa v „Socializmu“ diagnozo delavstvu. Posebno se je izkazal kot diagnostik ob pričetku prve svetovne vojne. Kakor vodilni češki

politiki, je takoj ugotovil, da pomeni vojna začetek konca stare Avstrije. Voditelj mla-dočeških politikov dr. Karol Kramar je poslancu dr. Grafenauerju, ko sta bila med vojno skupaj v zaporu v Moellersdorfu, povedal o dr. Kreku: „Da, dr. Krek, dr. Krek! Ein grundgescheiter Mann! Ta je šele odprl nam Čehom oči — meni tudi. Ta nam je razjasnil naš položaj v Avstriji. On ima vse zmožnosti, da vodi v svobodo tudi Jugoslovane. Mož je svetovno izobražen in skoz in skoz demokrat.“ Dr. Šušteršič ni bil dober diagnostik, uspešno politiko je vodil, dokler se je držal dr. Krekovih diagnoz. Ob pričetku vojne je podlegel sugestiji dunajske dvorne in vojaške kamarile in stavil vse na zmago centralnih sil. Pri tej diagnozi je ostal, ko je bil že najbolj zakrknjen nemški nacionalc drugačnega mišljenja. Ko je izdal svojo brošuro „Moj odgovor“, je mislil, da je zadal nasprotnikom hud udarec, v resnici pa je brošura največ njemu samemu škodovala in mu izneverila precej njegovih dotedanjih somišljenikov. In potem njegova zadnja kandidatura! Od 72.233 oddanih glasov v volilnem okrožju Ljubljana-Novo mesto jih je dobil samo 743, v volilnem okrožju Ljubljana s Spodnjo Šiško od 8874 samo 132. S to kandidaturo je pritisnil pečat na svoj definitivni polom v politiki. On sam in njegovi prijatelji so se v tej volilni borbi zanašali na gotovo zmago. Tudi dr. Tuma se kot diagnostik ni obnesel, tudi on je ob pričetku svetovne vojne računal z zmago Avstrije in Nemčije.

Druga zelo koristna zmožnost za politika je govorništvo. Dr. Krek je govoril, kakor bi rožice sadil. Znal je poslušalce osvojiti in prepričati. Tudi dr. Šušteršiču se mora priznati, da je bil silen govornik, ki je znal napraviti na poslušalce velik vtis. Skoraj bi se dala napraviti paralela: tako nekako sta se razlikovala v govorništvu in politiki dr. Krek in dr. Šušteršič, kakor v poeziji dr. Prešeren in Koseski.

Pa ne samo na govorniškem odru, tudi sicer mora imeti politik sposobnost pregovarjanja in prepričevanja tako v klubskih debatah kakor v privatnih razgovorih. Za dobro disciplinirano stranko je potrebno v vsakem vprašanju enako mišljenje, homogeno stališče. To ustvarja voditelj s priljubljeno avtoriteto, z ostro logiko, izvrstno retoriko ali z umetnostjo prepričevanja. V tej stroki sta bila mojstra oba, dr. Krek in dr. Šušteršič. Največji triumf na tem polju je dosegel dr. Krek, kakor sem že povedal, ko je pregovoril škofa dr. Jegliča, da je preokrenil od dr. Šušteršičeve poli-

tike na njegovo, največji dr. Šušteršičev uspeh na tem polju je pa brezdvomno, da je za svojo zgrešeno diagnozo svetovne vojne pridobil dr. Lampeta, ki so mu vsi poznavalci priznavali genialnost. V tem primeru se je uresničil izrek, ki ga je dr. Krek večkrat ponovil: *Maledictus, qui confidit in hominem.*

Ni da bi moral vsak politik biti ideolog, vendar mora vsaka stranka imeti tudi politične ideologe, drugače postane mehankem brez poduhovljenosti, telo brez duše. V velikih obrisih splošnega pomena so postavili program in ideološko podlago SLS katoliški shodi, potem pa jo je v političnem boju zalagal bogato z idejami dr. Krek iz neizčrpne zakladnice. Dr. Šušteršiču ni nikoli nihče prisodil najmanjše sposobnosti za kakšno ideološko vodstvo. Ko je imel na evharističnem kongresu na Dunaju svoj zelo opažen govor, je vsa njegova ožja okolica doma vedela, da mu je govor sestavil dr. Krek. Dr. Krek je zapustil svoji stranki toliko ideološkega bogastva kot dediščino, da je lahko od njega živela do konca, ker njegov naslednik dr. Korošec kot ideolog ni bil tako velik, kakor dr. Krek.

Povprečni opazovalci navadno ocenjujejo politika po njegovi taktični spretnosti. Dr. Šušteršiču so vsi njegovi kolegi v dunajskem parlamentu priznavali, da je bil kot taktik velik, da je bila v taktiki njegova moč. Koliko je imel pri tem zasluge njegov takratni prijatelj dr. Krek kot prišepetovalec, se seveda ne da dognati. Dognati se pa da, da je po razdoru z dr. Krekom začelo dr. Šušteršičevo taktično mojstrstvo odpovedovati. Od takrat naprej ni napravil nobene izvrstne in uspešne taktične poteze. Najbolj genialno in uspešno taktično potezo v vsej strankini zgodovini je napravil v deželnem kranjskem zboru dr. Krek, ko je s predlogom, naj se zapisniki deželnega zbora sestavljajo v slovenskem jeziku, zabil tako zagozdo med nemško-liberalno zvezo, da se je kmalu potem ta razklala.

Dober politik mora biti tudi organizator in dr. Krek je bil največji organizator in agitator, kar jih pozna slovenska zgodovina. On je organiziral svoj narod v prosvetni, združni in politični organizaciji. Zadrugištva ni organiziral samo doma, ampak je veliko pomagal tudi pri organizaciji združenstva v Istri in Dalmaciji. On je bil prvi, ki je ustanovil krščansko demokracijo na Balkanu in to v najneugodnejših razmerah. On je bil prvi, ki je v slovenski politiki premagal v avstrijski upravni razdelitvi utemeljeni provinca-

lizem in organiziral vsenarodno stranko. Bil je edini slovenski politik, ki je imel svojo šolo tudi med Hrvati. Njegovi učenci iz Hrvaške, v prvi vrsti dr. Rogulja, dr. Eckert in dr. Markulin, so po vzgledu SLS ustanovili Hrvatsko pučko stranko in pri prvih volitvah dosegli lepe uspehe. Zal so vsi trije kmalu pomrli, njihovi tovariši pa niso imeli toliko politične sile, da bi bili mogli ustaviti Radićevo demagoško povodenj. Tudi katoliški Čehi so hodili v dr. Krekovo šolo.

Strokovne usposobljenosti preskrbi politiku največ pravna izobrazba. Ta ga usposobi za zakonodajno, narodno-gospodarsko in organizatorno delo. Dá se pa po geslu, zakaj ima kovač klešče, nadomestiti s strokovnimi svetovalci. V moderni politiki igra strokovna usposobljenost vedno manjšo vlogo. Dr. Krek ni bil jurist, pa se je s privatnim študijem toliko usposobil, da je lahko v zakonodajnem odseku vzbudil pozornost vse avstrijske javnosti s svojim osnutkom za kartelni zakon.

LOČITEV V SLS

V stranki sami se razdor ni mogel popraviti. Dokler je bil dr. Krek živ, se ga je dr. Šušteršič bal. Zato ni upal izvršiti pooblastila, ki si ga je dal izglasovati od izvršilnega sveta stranke, da se izključi iz stranke dr. Krek, profesor Jarc in profesor Remec. Po dr. Krekovi smrti se ni nikogar več bal.

Javnost je čutila, da v stranki ni nekaj v redu, kaj določnega pa ni vedela. Dne 20. 9. 1917 je objavil „Slovenec“ izjavo prošta Kalana, da odlaga mesto novoizvoljenega podpredsednika SLS, ker ni bil sprejet njegov predlog, da naj se sklepanje o notranjih razmerah v stranki odloži dotlej, da presviti knezoškof dovrši svojo nalogo glede poravnave. Prihodnji dan je „Slovenec“ prinesel vest: Iz vodstva SLS se potrjuje Kalanov predlog. Debata o notranjih zadevah je trajala nad pet ur in Kalanov predlog je bil odklonjen s 65 proti 23 glasovi. Knezoškof je svojo nalogo vestno vršil, dr. Šušteršič je stvar očitno sabotiral.

Dne 17. 11. 1917 je Slovenec objavil, da so dne 13. 11. kranjski državnozborni poslanci izvolili za kranjskega delegata v delegacije za avstro-ogrske skupne zadeve (zunanja politika, vojska in finance) načelnika jugoslovanskega kluba dr. Korošca in za njegovega namestnika viteza Pogačnika. Dne 15. 11. 1917 sta iz jugoslovan-

skega kluba izstopila dr. Šušteršič in Fran Jaklič z utemeljitvijo, da sta izgubila do nekaterih članov in zlasti do načelnika politično in osebno zaupanje v taki meri, da je zaupljivo sodelovanje postalo nemogoče.

Prva usodna napaka dr. Šušteršičeva je bila, da si je izprosil od grofa Stürgkha kranjsko deželno glavarstvo, druga enako usodna, da je izstopil iz jugoslovanskega kluba. Pred najodločilnejšimi političnimi dogodki se je izločil iz parlamentarnega kluba, ki bo v teh odločilnih trenutkih edini mogel soodločevati; bivši tako uvaževani parlamentarni voditelj je postal divjak. Iz tega se vidi, da je tedaj dr. Šušteršič še popolnoma verjel, da bo Avstrija zmagala, in da Majniške deklaracije ni vzel resno, dasi je izjavil, da se bo zanjo boril tudi po izstopu iz kluba. Ta izstop ne kaže zrele poteze političnega taktika, ampak brezglavo zaletelost razburjenega užaljenca. Nekateri mislijo tudi, da je dobil od grofa Stürgkha nalog, naj razbije jugoslovanski klub.

Zadnje poglavje dr. Šušteršičevega boja proti demokraciji je zelo hitro potekalo. Dne 18. 11. 1917 je „Slovenec“ objavil pismo, ki so ga pisali kranjski poslanci izvršilnemu odboru SLS in v katerem so razložili, zakaj niso volili dr. Šušteršiča za delegata. Svoj čas so v veliko bolj nevažnem času na njegov lastni predlog volili za delegata dr. Korošca. Opozorili so, da je dr. Šušteršič odgovoril, da bo v tej reči sam odločil, v sporu med kranjskimi poslanci in izvršilnim odborom, torej v lastni reči. V času, ko je prihajala borba za Majniško deklaracijo na višek, so morali voliti v delegacijo prvega vodjo v tej borbi, načelnika jugoslovanskega kluba, in ne dr. Šušteršiča, ki je bil v parlamentu že dolgo popolnoma neaktiven. V tej številki je objavil profesor kanonskega prava v ljubljanskem bogoslovju dr. Ivan Zore podpisani članek: Volitve v delegacije in SLS, v katerem je dokazal, da vodstvo ni imelo pravice zahtevati od poslancev, naj volijo določeno osebo za delegata. Ta zahteva ni bila izvrševanje zakonite oblasti, ampak krivično nasilje, in da ruši disciplinó v stranki tisti, ki si prilaščuje oblast, ki je nima. Ko je dr. Šušteršič pojasnil z besedilom statuta SLS, da vodstvo to pravico ima, je odgovoril dr. Zore v uvodniku „Za pravico“, da odgovornost za vse posledice ne zadene poslancev, ki se sklepu niso smeli ukloniti, ampak zadene one, ki so ta statut, tako prikrojen, da se more z njim izvajati najhujša tiranija, zlorabili.

„Slovenec“ od 23. 11. 1917 je prinesel med dnevnimi novicami notico: Seja izvr-

šilnega odbora SLS: Ob zaključku našega uredniškega dela nismo prejeli nobenega oficialnega poročila o sklepu seje. Zato tudi ne moremo danes nič gotovega poročati. Govori pa se, da so v seji odobrili izstop dr. Šušteršiča in Jakliča iz Jugoslovanskega kluba, da so izrekli drugim državnim poslancem SLS nezaupanje, da so sprejeli predlog, da se SLS — razdruži in preneha, ter so zasnovali novo slovensko kmečko stranko, ki bo izdajala svoje glasilo. Te govornice se širijo danes po Ljubljani; v koliko so resnične, kakor rečeno, ne moremo trditi. Zde se nam pa gorostasne. Zato že danes dostavimo, da se taka velika in močna stranka, kakor je SLS, ne razdruži kar čez noč. Take poskuse lahko delajo posamezniki, naš slovenski katoliški narod jih obsoja in jim ne bo sledil, tudi ne pod vablivo limanico kmečke stranke.

Govornice so bile resnične. In že prihodnji dan je „Slovenec“ v že omenjenem uvodniku dr. Zoreta vzkliknil: Kranjske SLS ni več. Na njeno mesto stopa prava slovenska in prava ljudska stranka, polna življenja in moči in resnično demokratičnega duha. — Kranjska SLS je umrla — prava SLS naj živi!

Dr. Šušteršič je zagrešil tretjo usodno napako, ki ni bila več popravljiva. V politično najbolj usodnem času, ko je imela zgradba slovenskega enotnega narodnega zastopstva igrati valedoločilno vlogo, se je ločil iz slovenske politične skupnosti. Takrat je bil že gotov, da na zavezništvo ljubljanskega škofa ne more računati. Vedeti je moral, da izven Kranjske nima takorekoč nitj enega somišljenika, vedel je, da jih tudi med katoliško inteligenco razen nekaj koritarjev nima, zato je pripravljaj ustanovitev svojega posebnega akademskega podpornega društva, da bi jih privezal nase s kruhom. Na to je reagiralo slovensko katoliško akademično društvo „Danica“ tako, da ga je črtalo iz seznama častnih članov. Tudi cela vrsta podeželskih župnikov, ki so se iz avstrijskega dinastičnega patriotizma nagibali na njegovo stran, se kar ni mogla sprijazniti z mislijo, da stranke, ki je bila njih ponos, ki so jo imeli za svoj uspeh in svojo moč, ni več. Pri vprašanju vesti, ali naj se odločijo za svojega škofa ali za dr. Šušteršiča, se jih je veliko odločilo za škofa iz discipline, dasi so jih simpatije vlekle na drugo stran. Tudi ideološko stvar ni bila srečno zasnovana, ker ni bilo ideologa dr. Kreka zraven. Namesto ene stranke, ki naj na podlagi krščanskega solidarizma obsega vse stanoce, bi naj bili dve razredni stranki, kmečka in meščansko-delavsko-obrtna. Dr. Šušteršič je

bil pač po političnem prepričanju agrarec in je mislil, da bodo vsi kmetje enodušno za lastno stranko. To njegovo mišljenje ni bilo čisto brez psihološke podlage, iz teh korenin je pognala pozneje Samostojna kmečijska stranka, vendar so kmetje po vsem, kar je SLS zanje ustvarila, imeli SLS za svojo stanovsko stranko. Na delavskoobrtno stranko očitno dr. Šušteršič ni polagal velike važnosti. Hotel je samo tistim nepomembnim somišljenikom po mestih preskrbeti tudi skromno zavetišče.

Takoj se je videlo, da za novo politično podjetje denar ni nobeno vprašanje. Kupljena je bila tiskarna, začel je izhajati nov tednik „Resnica“ kot glasilo stranke. Zanimivo bi bilo ugotoviti, če bi bilo mogoče, koliko njenih naročnikov je sploh plačalo naročnino. Vojaška uprava je dala na razpolago izvežbanega žurnalista, ki je kot tak služil pri armadnem korespondenčnem uradu, za urednika. In začelo se je novo ideološko delo. Delo jugoslovanskega kluba za deklaracijo je bil neresni diletantizem. Nobenega izgleda ni za uspeh tega dela. Vse bi bilo prav, če bi imel v rokah vse dr. Šušteršič. Začel je se kazati sumljivi znaki. Najbolj šovinistični nemški nacionalni listi in nemčurski „Štajerc“ so se deklarirali kot simpatizerji novega lista in gibanja.

Somišljeniki razpuščene SLS so se začeli zbirati na poziv prelata Kalana z dne 27. 11. 1917, ki ga je objavil „Slovenec“ 1. 12. 1917. Konec decembra 1917 sta se vršila zbora SLS za Kranjsko in VLS. Za predsednika kranjske SLS je bil izvoljen prelat Kalan, za predsednika VLS pa predsednik Jugoslovanskega kluba dr. Korošec. Ob tej priliki so somišljeniki SLS soglasno izjavili, da Majniška deklaracija ni maksimalen, ampak minimalen program.

Tako je bila v stranki vzpostavljena demokracija po dr. Krekovem srcu in misli in razumljivo je, da so se ga somišljeniki na obeh zborih toplo spominjali. Petem se je začelo živahno politično delo. Na nešteti shodih se je ljudstvo navdušeno izrekalo za Majniško deklaracijo. Oblast je shode, kar se je dalo, ovirala. Občinski odbori so se izrekli za Majniško deklaracijo, začeli so tudi izrekati dr. Šušteršiču nezaupnice, ker je izstopil iz Jugoslovanskega kluba in ker je razpustil stranko.

Deželni odbor je pod predsedstvom dr. Lampeta napravil 20. 6. 1918 zelo nerodno potezo. Ker je ravno tedaj emigrant dr. Trumbić začel v inozemstvu energično akcijo za Jugoslavijo, je dr. Lampe sestavil izjavo, s katero se ta akcija obsoja in očlanja vsak stik z njo, in predlagal, da se

zanjo izreče deželni odbor in da pozovejo tudi občinske odbore, da se zanjo izrečejo. Dr. Triller je bil za to, samo predlagal je, da naj se v izjavo vključi Majniška deklaracija; dr. Lampe je odklonil, češ da bi za tako izjavo ne mogel glasovati odbornik remškega veleposestva grof Barbo in tudi ne nemške kočevske občine, taka izjava pa da ima smisel samo, če je enoglasna. Javnost se seveda ni mogla ubraniti vtisa, da ima cela stvar ost proti Majniški deklaraciji. Občine so na poziv podpisovale to izjavo, dodajale so ji pa Majniško deklaracijo in nekatere tudi izjavo, da se jim zdi izjava o dr. Trumbiču nepotrebna, ker nimajo nič z njim in ga sploh ne poznajo. Od deželnega odbora se jim je namigavalo, ča jih bodo zaradi takih izjav disciplinirali. Ker so se vedno bolj množili izbrisi dr. Šušteršiča iz seznamov častnih občanov, je ta objavil izjavo, da so ti izbrisi pravno neveljavni in da vsebujejo žalitev od cesarja imenovanega zaupnika, da pa on sam od sebe odpoveduje vsa častna občanstva in bo obdržal samo tista, kjer mu bodo občinski odbori izrekli na novo željo, da naj še ostane častni občan. Izjava ni bila genialna in „Slovenec“ jo je primerno okrcal. Želj, da naj obdrži častno občanstvo, pa je bilo silno malo.

Čisto naravno je, da se je razmerje med SLS in obema novima dr. Šušteršičevima tvorbama vedno bolj zaostrovalo. Nova lista tednik „Resnica“ in kasnejši dnevnik „Novice“ sta se borila s pogumom obupanca. Medtem se je položaj na frontah in v zaledju tako občutno slabšal, da je začelo vse slutiti bližajočo se katastrofo. Zato je med ljudstvom zbuvalo odpor vse, kar je bilo naklonjeno vojni in potem tudi Avstriji.

Takrat je nastopil nov sovražnik Majske deklaracije P. Biederlack v jezuitskem glasilu. Dokazoval je, da je ni mogoče spraviti v sklad s krščansko etiko, ker računa očitno tudi na izvenavstrijske faktorje. Junaško se je spoprijel z njim v „Slovencu“ profesor moralke na bogoslovju v Ljubljani dr. Ivan Janežič in pobil njegovo dokazovanje. Tako skrajni dinastični avstrofili med duhovščino niso dobili nove moralne opore.

Kdor pozna takratni položaj Slovencev v Avstriji, mora priznati, da smo bili v skrajnem silobranu pred Nemci in Madžari, če napadanec tako glasno kliče na pomoč, da ga morajo slišati tudi sosedje.

Omeniti moram še politika, ki je bil sodobnik dr. Kreka in dr. Šušteršiča — dr. Henrika Tuma, ki je sam samcat šel svojo politično pot, ker je bil samoraš ali samo-

rastnik, kakor pravi pisatelj Prežihov Vranc. Bil je načelen svobodomislec, ne pa kulturnobojnik, po prepričanju demokrat, zraven pa tak individualist, da je kar hlad šel od njega. Rad je kot samotar hodil po neshojenih planinskih potih, med potjo je premišljeval, potem pa pisal. Kot pisatelj se ni omejeval na politično polje, ampak se je spuščal na vse mogoče panoge. Kot mislec je bolj izviren, kakor posrečen. V boju za slovensko vseučilišče je postavil predlog, da naj ne zahtevamo vseučilišča v Ljubljani, ampak v Trstu, če ni drugače, skupno z Italijani. To je njegova najbolj drzna misel, ki bi bila uresničljiva le, ako bi bila Avstrija ostala, in še v tem primeru pametna kvečjemu za visoko trgovsko šolo.

Kot politik se je uveljavil v Gorici in sicer najprej v skupni narodni stranki. Ko se je začela cepitev, je šel seveda z napredno strujo. Videti je, da je bil za najožje sodelavce težek in se je kmalu razšel z njimi. Potem je šel med socialiste, pa se tudi med njimi ni odlikoval z disciplino. Priznati se mu mora, da je bil med vojno gotovo najvišja intelektualna potencia med slovenskimi socialisti. Kot tak bi bil moral poskrbeti, da bi bila socialna demokracija, ki je s „Tivolsko resolucijo“ prva zavzela jugoslovansko stališče, pokazala ob razsulu Avstrije svojo politično zrelost, pa ni ničesar storil, ker je z dr. Šušteršičem vred postavil napačno diagnozo, da bosta Avstrija in Nemčija zmagali.

Dr. Henrik Tuma je napisal precej obsežne spomine. V njih zelo kritično motri svoje sodobnike. Vanje je brez potrebe vnesel nekaj stvari, ki ne vzdrže kritike. Tako piše, da je avstrijska vlada namignila dr. Kreku, naj nastopi z zahtevo po samoupravni skupini v okviru habsburške Avstrije za Slovence in Hrvate, češkemu poslancu Staneku pa, da naj enako zahteva za Čehe in Slovake, da torej dr. Krek Majniške deklaracije ni stvoril samotvorno, ampak po iniciativi avstrijske vlade. Ta je tako debela, da bi je dr. Tuma, ki se je vendar ukvarjal precej s politično znanostjo, ne bil smel zapisati. Avstrijska vlada brez Ogrske ni upala in tudi ni mogla dati kakšnih izjav glede Hrvatov. Če bi bila avstrijska vlada hotela dati kakšen političen migljaj Slovcem, bi ga bila dala svojemu najožjemu zaupniku dr. Šušteršiču ali načelniku Jugoslovanskega kluba dr. Korošču, gotovo pa ne dr. Kreku. Kakšno mišljenje so imeli avstrijski politični in vojaški krogi o Majniški deklaraciji, se je pokazalo s tem, da so predlagali vladi in celo cesarju, naj ljubljanskega škofa zavoljo Ljubljanske deklaracije iz državnih ozi-

rov zapro. Kljub neresnosti so to dr. Tumovo tezo še v novejšem času pogrevali. Drugo dr. Tumovo trditev, da je imel pesnik Simon Gregorčič nezakonskega otroka kretena, je izpodbil dr. Breclj; sicer je pa ta trditev samo dokaz, da je bil dr. Tuma brez takta in finese. Dr. Tuma ni bil podoben dr. Šušteršiču samo v tem, da je postavil enako prognozo o izidu svetovne vojne, ampak tudi v tem, da ni znal vzbujati simpatij in pridobivati prijateljev.

Medtem se je bližala katastrofa, začel se je razpad Avstrije. Dne 19. 10. 1918 je prinesla „Resnica“ tole dr. Šušteršičevo izjavo: Zvest svojemu 30. 5. danemu podpisu stojim neomajno na istem principielnem stališču kakor poslanci Jugoslovanskega kluba in bom srečen, če se kolikor mogoče hitro neomejeno uresničijo vsi ideali v smislu Majniške deklaracije. Med dnevnimi vestmi v isti številki pa citirajo nedeljske „Novice“: Dunaj, dne 12. 10. 1918. Deželni glavar dr. Šušteršič, ki se mudi trenutno na Dunaju, je našemu poročevalcu podal sledečo izjavo: Jugoslavija je gotova stvar! Vendar so še premagati gotove težkoče in mnogo odvisi od Jugoslovanskega kluba, ki ima sedaj ključ položaja v rokah.

„Resnica“ z dne 26. 10. 1918 je prinesla poročila s seje kranjskega deželnega odbora z dne 22. 10. 1918, da se je deželni odbor pridružil programu, ki ga je začrtalo Narodno vijeće v Zagrebu, da se deželni odbor ne smatra več za kompetentnega izvrševati katerekoli politične posle, temveč

hoče le opravljati in izvrševati strogo stvarno tekoče posle v okviru svojega ustavnega delokroga, varovati deželno imetje in pripraviti izročitev svojih agend bodoči legitimni državni oblasti. Dr. Lampe je odložil namestništvo deželnega glavarja in sicer, kakor je izjavil, izvajajoč posledice iz novega političnega položaja, pa tudi zaradi svojega rahlega zdravja. Za namestnika deželnega glavarja je imenoval dr. I. Šušteršič dr. Trillerja, ki se je zavaroval, da s tem ne sprejme nobene odgovornosti za dosedanje sklepe in ukrepe, ki so se izvršili proti njegovemu glasu ali brez njegove vednosti.

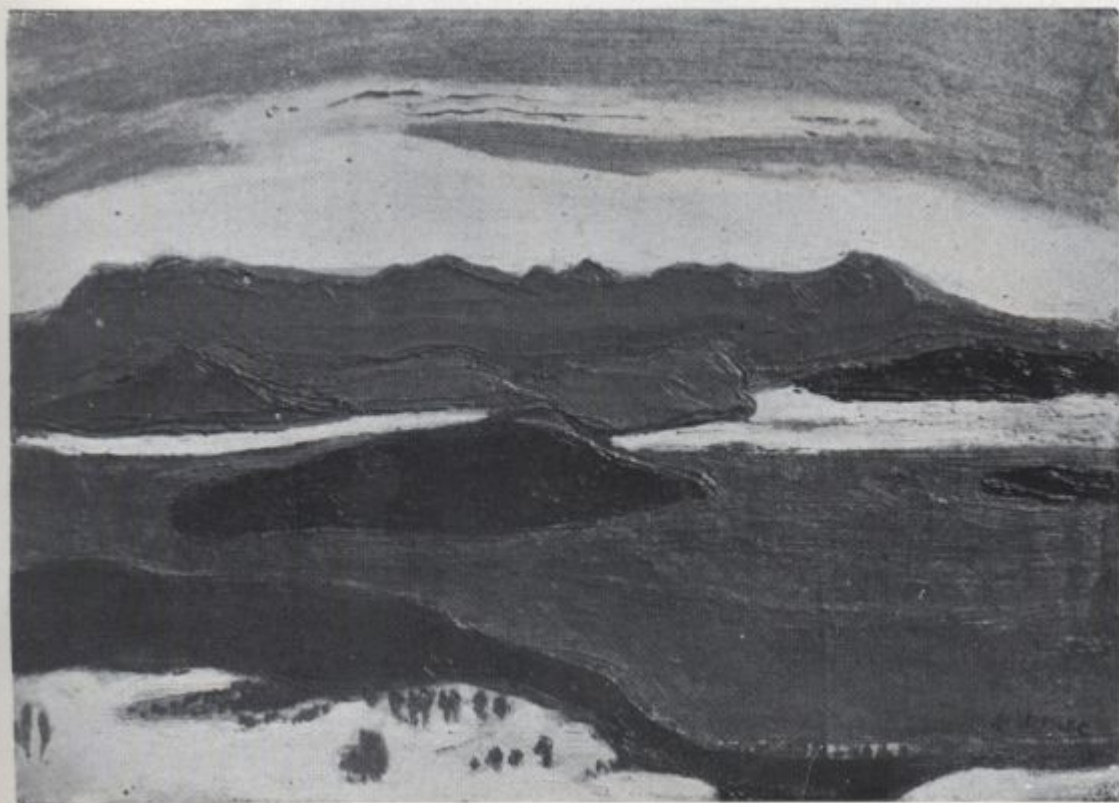
Dr. Šušteršič je s tem javno priznal popoln poraz svoje politike, svojega trdovratnega vztrajanja pri pogrešeni diagnozi. To je s človeškega stališča velika tragika za političnega voditelja. Vsaj kot premaganec bi bil kljub temu ostal velik, ako bi izvajal posledice in dal slovo politiki. Ker pa je potem še napisal brošuro „Moj odgovor“ in s kandidaturo ad oculos dokazal, da ima samo neznatno število pristašev, je tragedijo izpremenil v tragikomedijo.

Slovenski narod je s SLS na čelu ob razsulu stal enotno postrojen v pozor in s tem pokazal največjo politično zrelost v Jugoslaviji. Hrvatsko-srbska koalicija, ki bi ji bila naravnost morala pripadati vodilna vloga, je iz oportunitete capljala daleč zadaj. To je bila zasluga dr. Krekovega političnovzgojnega dela.

Bara Remec:
San Martín de los Andes,
olje

Bara Remec:
Nahuel Huapi,
Bariloche
olje

Bara Remec:
Tilcara. Indijanci
iz Abra-Pampe,
akvarel in tuš

Kipar Gorše pri svojem delu
v Torontu, Kanada

France Gorše:
Zmaj 1963,
materialna tehnika: „orešec“

France Gorše:
Straža 1964,
materialna tehnika
„orešec“

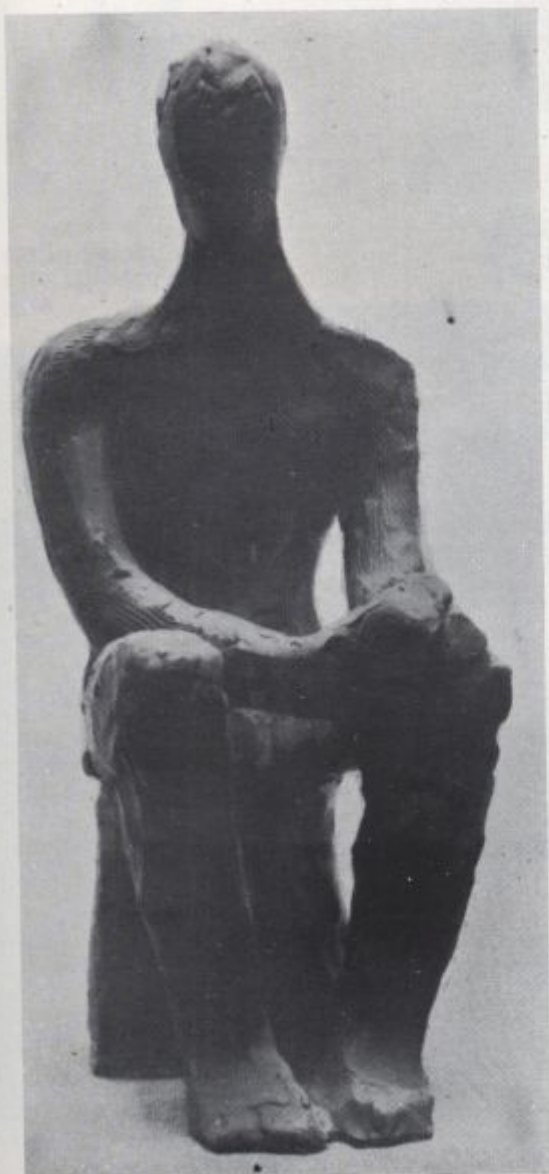
Ivan Bukovec:
Tihožitje 1964,
barvasti tuš

Miro Zupančič:
Kompozicija elementov 1964,
tuš

France Ahčín:
Portret

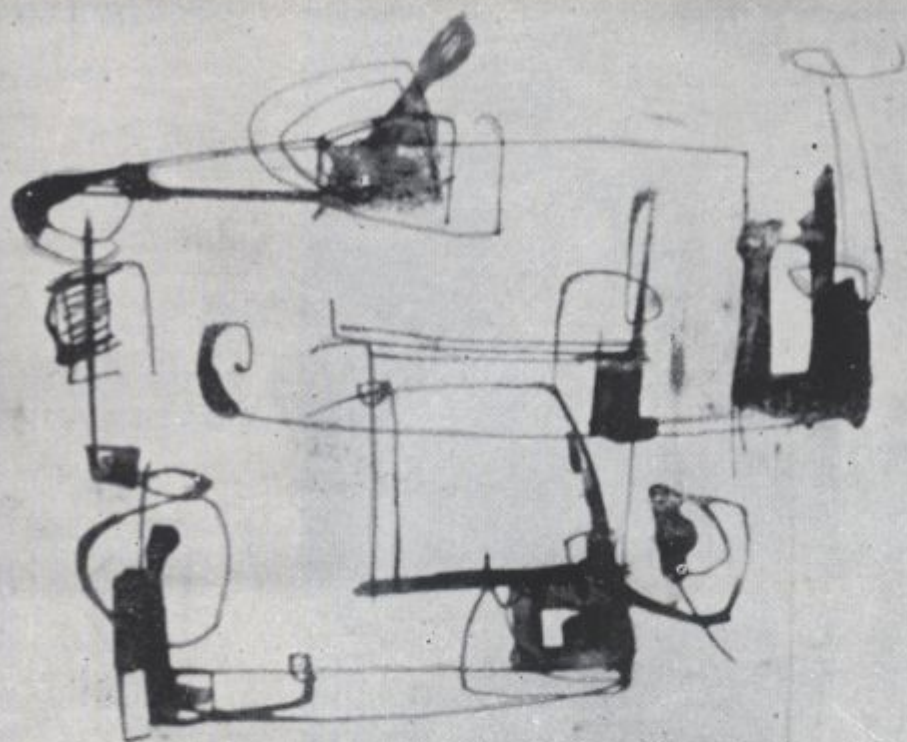
France Ahčín:
Figura

Milan Volovšek:
Mati 1964,
tuš

Jože Vodlan:
Barvna kompozicija 1964
gvaš

France Papež:
Načrt akorda,
tuš

Hugo Velker:
Požar 1964,
olje

Andrej Makek:
Poplava
monotipija

Božidar Kramole:
Iz Vermonta,
sepija

V Zborniku Svobodne Slovenije za leto 1963 je dr. Ljubo Sirc objavil na straneh 82—110 dve poglavji iz svojih spominov pod naslovom „Poizkus demokratske opozicije 1945—1947“, v Zborniku za leto 1964 pa na straneh 182—202 nadaljevanje pod naslovom „še eno poglavje iz spominov“.

V Zborniku za leto 1965 nadaljujemo objavo njegovih spominov. Nanašajo se na znani proces proti Nagodetovi skupini leta 1947 v Ljubljani.

Uredništvo

Zelena „Marica“ je očitno zavozila skozi vhod. Slišati je bilo razburjene glasove. Čez nekaj časa so se vrata mojega oddelka odprla in ukazali so mi izstopiti. Vlekel sem odejo s stvarmi za seboj in zlezal na slabo razsvetljeno dvorišče, odkoder so me po zapletenih hodnikih odpeljali v sobo z opravo iz cesarsko-kraljevih časov. Za oguljeno mizo je sedel pisar s sivimi lasmi, ki se mi je zazdel simpatičen. Vpraševal me je po osebnih podatkih in jaz sem si ga drznil vprašati, ali je moj oče tu. „Nimate pravice stavljati vprašanj!“ je zarenčal lame.

Vodili so me skozi mnoga vrata po stopnicah v prvo nadstropje, v tako imenovano „ladjo“, ki sem jo poznal po Katjinem opisu, ko je bila zaprta za časa Gestapa. Prostor je imel štiri nadstropja z vrsto celic in hodnikom na dveh straneh in oknom čez vsa nadstropja na koncu. Moja celica je bila številka 101.

Bila je okoli šest korakov dolga in dva koraka široka ter je dišala po katranu, ki so ga od časa do časa dajali v kablo za vrati. Na levi daljši strani je bila zložljiva postelja z žimnico, na desni mizica in stol, oboje porisano in zrezano.

Ko sem ostal sam, sem odvezal stvari, zavite v odejo, ki sem jih komaj vlekel za seboj, in legel. Nenadoma sem poskočil. Imel sem vtis, da me je nekdo poklical po imenu. Čez nekaj časa še enkrat. Paznik, ki je hotel iz pritličja govoriti s paznikom v drugem nadstropju, je zavpil „Drugo“, jaz pa sem slišal samo samoglasnike, ki so isti kot v mojem imenu. Oče mi je kasneje pravil, da se je tudi čudil, zakaj mene kličejo.

Luč je gorela vso noč. Zato sem slabo spal in si ogledoval čudne živalce, ki so lezle po stenah. Tako sem se seznanil s stenicami.

Prihodnji dan je bil sončen. S slastjo sem pojedel zajtrk, ki je bil v sodnijskih zaporih boljši kot na Ozni. Ko so se končno odprla vrata in so mi izročili paket od doma, v katerem je bilo vse od pižame do čokolade in od šunke do česna, sem se počutil skoraj srečnega. Prvič v svoji jetniški karieri sem odkril, koliko veselja lahko prinese v celico paket od doma.

Popoldne so me odpeljali v zasliševalnico, kjer je čakal name oznovec s prijaznim mozičkom, oblečenim v listrasto obleko. Predstavil se je kot moj uradni branilec Čobal.

Prosil sem ga, naj bi mi pokazal „Zakon o zaščiti ljudstva in države“, na kate-rega se je obtožnica sklicevala. Rekel je, da obtožnice še ni videl in da nima smisla, da si ogledujem ta zakon, ker sem v vseh točkah obtožen veleizdaje.

Zganil sem se in oznovec na drugi strani mize se je debelo režal. Ni bilo časa, da bi vprašal za nadaljna pojasnila, ker smo slišali zazvoniti telefon, nakar je vstopil knojevec in dejal odvetniku, da nekdo hoče govoriti z njim. Čobal je šel ven in, ko je prišel nazaj, mi je povedal, da se mu mudi in da nima več časa. Poslovil se je: „Na svidenje pri Filipih!“

Ta sestanek z advokatom me je dokončno prepričal, da so obramba prazne mar-nje. In prepričan sem bil, da tega ni kriv Čobal.

Ko so mi prinesli papir in svinčnik, naj se pripravim na obrambo, sem načel kal nekaj pripomb in sklenil, da vse skupaj nima smisla. Dali so mi dopisnico, naj pišem domov. Prosil sem mater in Katjo, naj ne hodita na proces in mi pustita pojedsti juho, ki sem si jo skuhal.

To se je oznovec zdela vse prevelika

vdanost v usodo. V celico sta prišla Ambrož in Zdenko in mi pričela prigovarjati, naj ne obupam in naj se pripravim na obrambo. Vesel, da lahko z nekom govorim, sem jima pripovedoval, da me skrbi oče in ostali, ki so bili aretirani v zvezi z mojo zadevo, mnogo bolj kot jaz sam.

„Nehajte s temi neumnostmi,“ je rekel Ambrož, „nikomur se ne bo nič zgodilo. Brigajte se rajši zase, ker ste vi v resnični nevarnosti!“

Imel sem občutek, da sta silno prijazna z menoj in obšla me je želja, da bi jima dal roko. Na srečo sem se premagal, pač pa sem jima ponudil bombone.

Sozaporniki so mi kasneje pravili, kakšno reč je Ozna gnala okoli nas. Vse nadstropje, v katerem smo bili nastanjeni, so izpraznili. Zapornike so natlačili v druga nadstropja, tako, da jih je bilo v prostorih, namenjenemu enemu samemu do deset. Tudi običajne paznike, člane ljudske milice, so pognali iz našega nadstropja in njihove dolžnosti so prevzeli oznovci. Ukinili so sprehode po dvoriščih na obeh straneh poslopja, kjer so stale straže z brzostrelkami.

Ne morem si misliti, česa so se oznovski šefi tako bali. Sodnija in zapori so sredi Ljubljane in težko si je misliti, kdo bi jih mogel napasti. Morda so skušali prepričati sami sebe, kako nevarni banditi smo. Za nas so zelo skrbeli. Dva knojevca sta noč in dan krožila po hodnikih v prvem nadstropju, tako da so se linice na vratih odpirale v rednih presledkih.

Slišati je bilo glasove Ljubljančanov, ki so hodili mimo. Seveda niso smeli hoditi ob zidu sodnih zaporov, temveč samo po pločniku na drugi strani. Videti ni bilo mogoče nič, tudi če si je kdo upal zlesti na okno, ker so že Italijani montirali pred okni lesena korita. Le golobj so letali sem in tja in posedali po oknih.

Znotraj jetnišnice je vladala skoro popolna tišina. Od časa do časa so se odprla ali zaprla vrata. Samo enkrat je tišino prekinil divji izbruh nekega zapornika.

„Nedolžen sem,“ je vpil. „Pustite me v miru!“

Zdelo se mi je, da sem spoznal glas enega izmed soobtožencev, in presenečen sem bil, kako malo mi je šel ta izbruh do srca.

Nekdo se je zadril: „Tišina!“

Jetnik je tolkel po vratih. Vrata so se odprla in slišal sem, kako so zapornika porinili nazaj med psokvami.

Na splošno so ravnali z nami zelo milo. Rekli so nam, da lahko ležimo in počivamo

kadarkoli hočemo. Dajali so nam bolniško hrano. O tem sem se prepričal kasneje, ko so mi prinašali navadno hrano — mlačno vodo trikrat na dan.

V nedeljo 27. julija 1947 sem slišal iz hiše nasproti zapora naznanilo po radiu Ljubljana, da se bo v torek začel proces zaradi špionaže in zarote proti državi proti sledečim obtožencem:

Nagode Črtomir, gradbeni inženir, rojen 1903; Sirc Ljubo, pravnik, 1920; Kavčnik Leon, univerzitetni profesor, 1897; Furlan Boris, univerzitetni profesor, 1894; Hribar Zoran, gimnazijski profesor, 1889; Vode Angela, strokovna učiteljica, 1892; Kumelj Metod, strokovni učitelj, 1900; Hočvar Pavla, upokojena učiteljica, 1889; Zupan Svatopluk, pravnik, 1919; Stare Bogdan, geodet, 1907; Pirc Metod, kapetan bojnega broda v pokoju, 1896; Lajovic Vid, pravnik, 1913; Sirc Franjo, absolvent trgovske akademije, 1891; in Hribar Elizabeta, akademska kiparka, 1913.*

Za ta veliki dogodek so nas skrbno pripravili. Zlikali so nam obleke in kravate, oprali perilo in od nekod so se pojavila moja očala. Vsi smo se šli kopat. Mene je peljal v klet, kjer so bile inštalirane prhe, oznovski podoficir Slovenko, debelušen mož s krvavimi očmi. Imel je zavihana rokava in revolver zataknen za civilni pas. Ni mi bil posebno simpatičen, verjetno bi mi bil pa še manj, če bi vedel, da se je nekajkrat prostovoljno prijavil, da je obešal ljudi, obsojene na smrt.

V torek zjutraj so me obrili in mi ukazali, naj se pripravim za sodišče. Med vpitjem in zmedo so nas pripeljali iz celic in nas na hodniku postavili v vrsto. Moj paznik me je peljal v vrsto za Nagodetom, ki mi je skušal dati roko, toda pazniki so skočili vmes — po en vojak je prišel na vsakega obtoženca.

„Kdo bi bil pričakoval kaj takega?“ je zmajal z glavo. „Kakšno ponižanje!“

Vsi obtoženci so bili videti kot sence samih sebe, zdelani in zaskrbljeni. Kapetan Pirc je imel globoko vderte oči. Moj oče me sploh ni hotel pogledati. Očitno je bil prepričan, da sem kriv samo jaz, da so ga aretirali. Kaj drugega bi si tudi mogel misliti?

Nato smo odkorakali skozi krilo, ki veže zapore s sodnijo in navzdol, kjer je velika razpravna dvorana. Šli smo po hodnikih polnih ljudi, ki so strmeli v nas. Opazil

* Snoj Franc je prišel v dodatno obtožnico

sem nekaj znanih obrazov. Kako jih tudi ne bi, ko je bilo zbrano vse osebje „Tanjuga“. Na raznih vratih so bili napisi „Tisk“, „Tipkarice“, „Razmnoževanje“. Vse je bilo skrbno organizirano. Ko smo stali na steklenem prehodu k vhodu za obtožence z vojakom med vsako dvojico, je prišel mimo polkovnik Ribičič in je vsakogar še enkrat grozeče pogledal, češ „Glejte, kako se boste obnašali!“

Ko smo vstopili v dvorano, sem videl, da so v prvi vrsti med občinstvom sedeli vsi oznovci, ki sem jih spoznal med preiskavo. Za njimi je bila gosta množica. Vstopnice so dobili po en sorodnik vsakega obtoženca in zanesljivi partijci iz različnih podjetij. Povrhu so bili zvočniki po vsej Ljubljani in proces je prenašal radio Ljubljana.

Posadili so nas na dve klopi ena za drugo in nam naročili, da ne smemo govoriti ali se obračati proti občinstvu. Pazniki, ki so nas spremili v dvorano, so stali na obeh straneh, da bi lahko posegli vmes, če bi kdo skušal prekršiti ta naročila. Na levi so bili advokati, ki so bili že na svojih mestih in so pregledovali akte. Na desni so bila mesta za tožilca in njegove pomočnike. Za temi so bili stenografi.

Neki stenograf, s katerim sem delal na tiskovnem uradu, in ki je kasneje postal okrajni sodnik, je sedel skupaj s sodniki kot posebni sodni stenograf. Gledal je mimo mene. Ko sem ga kasneje navedel za pričó, da nisem mogel krasti tajnih dokumentov na tiskovnem uradu, ker jih ni bilo, je glasno rekel, ko sem šel mimo njega na hodniku: „In takle si še upa omeniti moje ime!“ Poznal sem tudi vse ostale stenografe, toda vsi so se obrnili, če sem pogledal proti njim, dasi sem slišal, da je bilo nekaterim žal zame.

Edini, ki mi je prijateljsko pomahal, je bil dr. Zirovnik. Bil sem mu hvaležen, ker sem se počutil zapuščenega. Slišal sem tudi, da je razlagal mojemu branilcu, kdo sem in da je bil moj stari oče Ciril Pirc, kranjski župan. V isti sodni dvorani sem bil zadnjič, ko je bila tam pred italijanskim vojaškim sodiščem Žirovnikova hči obsojena na osem let zapora zaradi sodelovanja z Osvobodilno fronto.

Ko so prišli sodniki, smo morali vsi vstati. Po formalnostih je predsednik tričlanskega senata pozval javnega tožilca LRS, naj prečita obtožnico. Da je bilo vzdušje čim bolj primerno, so sodniki in tožilci naslavljali drug drugega s tovariši, medtem ko so branilce imenovali gospode z glasom, ki je pomenil „vi banditi!“

Tožilec je bral, da smo pripadniki pro-

tiljudske organizacije in da so bila naša zločinska dejanja naperjena na to, da se z nasiljem zruši obstoječa državna ureditev FLRJ, da se spravi v nevarnost njena varnost na zunaj ter odpravijo temeljne demokratske, narodne in gospodarske pridobitve osvobodilne borbe: federativna ureditev države, enakopravnost in bratstvo jugoslovanskih narodov ter ljudska oblast; da smo o političnem, vojaškem in splošno državnem položaju posamezno ali preko svoje mreže zbirali in izročali tujim državam in agentom tujih obveščevalnih služb podatke in listine, ki so po svoji naravi posebno varovana državna tajnost in ki se po prepovedi zakona ali po odredbi pristojnih organov ne objavljajo, torej vohunstvo v korist tuje špijonaže; da smo ilegalno spravljali preko meje osebe in pripravljali kanale za svoj lastni pobeg; da smo kot člani zločinske organizacije v službi tuje špijonaže ščuvali na oboroženo intervencijo tujih držav proti FLRJ, na gospodarsko vojno proti naši domovini in na vmešavanje v njene notranje zadeve; da smo se v besnem sovraštvu do vseh pridobitev narodno osvobodilne borbe posluževali najbolj umazanih sredstev, s katerimi smo blatili herojskega voditelja naših narodov v vojni in izgradnji naše domovine in druge najvišje predstavnike naše države, ter celo sklepali o njihovi odstranitvi; da smo v skladu s svojim delovanjem in po direktivah špijonskih centrov v inozemstvu pripravljali svoj osnutek „Ustave“, ki naj bi se uveljavila po odstranitvi sedanje ureditve FLRJ; da smo se v smislu sklepa svoje organizacije udeleževali raznih zborovanj in hodili na posamezne ljudske odbore z namenom razbijati zborovanja in ovirati z zlonamernim kritiziranjem uspešno poslovanje ljudskih odborov; da smo v času okupacije vzdrževali zveze s splošno znanim špijonom Gestapa Vauhnikom, bivšim vojnim atašejem v Berlinu; da smo vso dobo okupacije vzdrževali direktno zvezo z vojnim zločincem in narodnim izdajalcem Dražo Mihajlovičem; da smo organizirali zveze z agenti tujih obveščevalnih služb v Švici; in da smo pošiljali emigrantski vladi v Londonu lažna in tendenčna poročila, s čemer smo v veliki meri škodovali narodno osvobodilni borbi slovenskega naroda.

Sledil je posebni oddelek obtožnice za vsakega obtoženca. Večino svoje osebne obtožnice sem že navedel kot citate med opisom zasliševanja. Ne morem opisati, kako je javni tožilec obtoževal posameznike, ker bi bilo to predolgo. Držati se bom moral obtožb proti samemu sebi in omenjati dru-

ge le v zvezi s tem, ne ker bi bila obtožnica proti meni posebno važna, temveč ker jo najboljše poznam in ker tako lahko pokažem vse trike, ki sta se jih posluževala komunistična policija in javni tožilec.

V utemeljitvi obtožnice je Viktor Avbelj dejal, da „obtožnica smatra, da vsak obtoženec odgovarja za vso skupnost zločinov kot član vohunske organizacije, kajti za zločinske cilje in namene ter za zločinske načine uresničevanja teh ciljev in namenov je vsak obtoženec vedel, jih odobral in izvrševal.“ Javni tožilec je nadaljeval: „Uporabljali so ilegalna imena, šifre, strogo zaupne kurirje in organizirali radiooddajno postajo za prenašanje špijonažnih poročil. Doma so organizirali obveščevalno mrežo, ki so jo smatrali za temelj svoje organizacije. Postavljanje mreže je bil osnovni problem vseh njihovih razgovorov in sklepanja na rednih sestankih.“

Obtožba je prikazala kot posebno zločinsko uporabo ilegalnih imen in šifer med vojno, kot da bi bila uporabljena proti komunistom in ne proti okupatorjem. Prav tako je obtožnica vztrajala na „obveščevalni mreži“. V resnici smo skušali stopiti v stik z ljudmi v raznih delih Slovenije iz preprostega razloga, ker je kakršnokoli politično delovanje nemogoče brez organizacije in ne da bi človek vedel, kaj se po državi godi. Opozicijska politična organizacija je bila popolnoma zakonita po sporazumu Tito-Šubašić in celo po ustavi FLRJ, ki so jo sestavili in izglasovali komunisti sami. Zatorej so komunisti prikazali vsako organizacijo, ki jim ni šla v račun, kot vohunsko.

Seveda mreža ni nikoli delovala, ker smo jo organizirali zelo previdno, saj se je večina ljudi bala komunistične policije in smo se je bali mi sami, da si je končno prekosila naša najhujša pričakovanja. Po prvih poskusih l. 1945 in 1946 smo sploh opustili misel na organizacijo, ker je bilo preveč težav. Seveda je tožilec povedal, da „mreža“ ni delovala in vzkliknil: „Toda vzrok ni bil v nedelavnosti ali v tem, da ne bi hoteli ustvariti take mreže, ampak je vzrok v tem, da je delovanje te organizacije na vsakem koraku otežkočala budnost in politična zrelost našega ljudstva ter so lahko uspeli le pri posameznih protiljudskih elementih.“

Tožilec je trdil, da vsi dokumenti kažejo, „kako besno in strupeno sovražimo FLRJ, pridobitve NOB in izgradnjo ter vsestransko gibanje, petletni plan, JA in sploh vse, kar je ljudskega. Za nas je ljudstvo, kot se sami izražamo 'sodrga', 'pakaža', predstavniki organov ljudske oblasti pa

'skupina nemoralnih slovenskih ljudi, ki črpa svojo moč iz neizmerne neumnosti slovenskega izobraženstva', slovenski izobraženci, kakor duhovni velikan Oton Župančič, pisatelj Finžgar, Cankar in Vidmar pa 'literarna svojat', ki se drenja h koritu. Ljudska oblast pa je zanje oblast 'izprijenih študentov, pokvarjene jare gospode in delomrznežev'.“

Citati v tem delu obtožnice so bili iz dr. Nagodetovega dnevnika. Njegova sodba je ostra, toda ne nerazumljiva, ker so nekateri slovenski izobraženci med zadnjo vojno zares igrali zelo žalostno vlogo. Med njimi je bilo veliko sopotnikov, ki so dovoljevali, da so jih izkoriščali za reklamo, in ki so si za svojo strahopetnost izmišljali vedno nova opravičila. „Duhovni velikan Oton Župančič“ je bil dober pesnik, sicer pa slabič. Med okupacijo je nekoč po fašistično pozdravil na gledališkem odru in je sprejema kavo kot darilo od fašističnega Visokega komisarja za ljubljansko pokrajino. Josip Vidmar je pred vojno v mnogih esejih branil svobodno umetnost, potem se je pa spreobrnil k „socialističnemu realizmu“, ko je bil postavljen za predsednika prezidija Ljudske skupščine LRS. Izprijeni študentje in pokvarjena jara gospoda so zares sodelovali pri ljudski oblasti, ker so bili mnogi ministri in visoki uradniki falirani študentje in sinčki bogatih družin, kakor npr. gospodarski diktator Kidrič, ki ni nikoli končal kemije, šef slovenske Ozne in kasnejši predsednik Izvršnega sveta Boris Kraigher, ki ni nikoli dovršil gradbeniškega študija, ali moja mučitelja Ribičič in Avbelj, ki sta falirana pravnik. Seveda so bili komunisti zelo občutljivi za take resnične ugotovitve. Pobešneli so tudi, ko so brali v poročilu, ki ga je Angela Vodetova poslala na Koroško, da je primerjala „prostovoljno udarniško delo naše mladine s hitlerjanskimi taborišči“.

Tožilec Avbelj je bral dalje: „Obtoženci, ki danes odgovarjajo za svoje zločine pred ljudskim sodiščem, so že v času okupacije izvršili dejanja vohunstva in izdajstva. (Splošna praksa komunističnih sodišč je bila, da so vsakemu političnemu obtožencu obesilj tudi kolaboracijo.) 'Stara pravda' ni bila nikoli politična grupacija, ki bi imela kako zaslonbo v ljudstvu, niti ni nikoli iskala kakih masovnih zvez in politične zaslonbe, temveč je predstavljala le majhen krog ljudi, ki je intrigiral in špijoniral na vse strani in proti vsem... V svoji bolni ambiciji so upali, da bodo zavladali nad slovenskim ljudstvom in da jim bodo njihovi prikriti gospodarji dali

delež na oblasti kot nagrado za njihovo špijonsko delo... Iz vseh njihovih zapisov najdenih pri preiskavi izzveni samo eno: vsi so bili edini v tem, da je treba zopet nekaj storiti. Želeli so si intervencije, katera naj bi odstranila sedanjo državno ureditev naše domovine, odpravila temeljne pridobitve narodno osvobodilne borbe.

Kot narodni izkoreninjenjenci, kot hlapci v službi tujih gospodarjev so se posluževali najbolj ostudnih zločinskih sredstev v svoji izdajalski borbi proti ljudski oblasti in naši državi. Padli so v blato vohunstva in izdaje domovine.

Ko predajam obtožnico, pozivam sodišče, da za vse obtožence izreče strogo kazen po težini njihove krivde. Prepričan sem, da je zahteva po strogi kazni proti špijonom vsega našega delovnega ljudstva, ki nikakor ne more dopustiti, da bi v času, ko samo ogromno žrtvuje za obnovo, izgradnjo in izvršitev petletnega plana, nekdo rušil in oviral njegove napore, da bi v času, ko naši narodi žele miru in sožitja med vsemi državami, nekdo ščuval na intervencijo proti naši državi.

S tem je obtožnica utemeljena. Smrt fašizmu — svoboda narodu!"

Avbelj je sedel med gromkim ploskanjem navzočih oznovcev. Predsednik sodišča je ukazal, naj nas vse odpeljejo razen gospe Hočevarjeve, ki jo bo sodišče zaslišalo kot prvo. Na poti iz dvorane sem ujel pogled na mater, ki je sedela nekje daleč vsa drobna in nebogljena.

Nisem opazil Katje in sem si mislil, da ji starši morda ne dovolijo prisostvovati procesu tako nezaželene osebe, kot sem jaz. Motil sem se. Ambrož mi je povedal, da je bila Katja v dvorani, ko se je prišel pogovarjat, da bi me ohranil pri pravem razpoloženju. Bil je izredno prijazen. Nekoč je prišel, ko sem sedel na stolu brez naslonjača oprt na steno samo v spodnjih hlačah, ker je bilo strahotno vroče. Hotel sem obleči suknjo, pa mi je preprečil.

Ambrož se je zanimal, kaj mislim o Mateju Dolničarju, predsedniku sodišča. Godrnjal sem, da se mi zdi izredno fin gospod. Vedel sem, da je bil pred vojno okrajni sodnik, nisem pa še vedel, da je bil med vojno zaposlen na nemškem delovnem uradu v Mariboru in da se je celo boril kot nemški Wehrmann proti partizanom pri Sevnici. Zaradi tega je bil seveda poslušno orodje v rokah Ozne, dasi je bil podpredsednik Vrhovnega sodišča LRS. Vedel sem, da sodniki redno dobivajo navodila,

na koliko naj koga obsodijo. To mi je povedal neki sodnik precej pred mojo aretacijo.

Nisem vedel, kaj se dogaja v sodni dvorani. O tem mi Ambrož ni veliko povedal. Le nekoč je omenil, da je Stare zanikal točnost Ozninega zapisnika o zaslišanju. Ambrož se je nad tem zgražal in trdil, da je dokaz, kako slab značaj ima Stare. Razumel sem to seveda kot opozorilo.

Neprestano me je skrbelo naše stanovanje. Bal sem se, da moji starši ne bodo imeli kje živeti, tudi če očeta ne obsodijo. Ambrož o tem ni hotel govoriti. Razumeti je bilo, da je stanovanje še vedno zapečaten. V resnici ga je Ozna od časa do časa odpečatila in so oznovci v njem imeli svoje zabave.

31. julija sem šel zgodaj spat na svojo slamnjačo in sem dobro spal, ker sem bil od skrbi utrujen na smrt. Iznemada me je nekaj zbudilo. Pri ležišču je stal oznovski polkovnik Grkić iz Beograda.

„Obljubil sem ti, da bom prišel, preden te sodišče zasliši,“ je dejal, „in evo me!“ Vstal sem in šla sva po stopnicah. Nisem vedel, koliko je ura, vendar je moralo biti pozno, ker je bilo vse mirno. Odpeljal me je v neko pisarno. V predsobi je dežurni oznovec ležal na mizi in skočil pokonci, ko sva se približala. Spoznal sem ga kot Kranjčana, s katerim sem hodil skupaj k telovadbi.

V pisarni sva sedla na ogromno rdečo zofo. Skozi okno sem lahko videl, kako zaspani Ljubljčanji hodijo domov.

„O, odlično izgledaš,“ je dejal, „se dobro počutiš?“

„Da,“ sem zamrmral.

„Jutri, pravzaprav danes (pogledal je na ročno uro) te bo sodišče zaslišalo,“ je nadaljeval. „Zato sem prišel.“

Molčal sem.

„Spomnil se boš, da sva govorila o Dragoljubu Jovanoviću,“ je vprašal.

„Da, spomnim se.“

„Bral sem, kar si napisal o svojih obiskih pri njem. To je zelo lepo, vendar ne zadosti.“

„!?“

„Javni tožilec ti bo jutri zastavil štiri vprašanja o Dragoljubu Jovanoviću.“

„Prav.“

„Vprašal te bo, ali je bil obveščen o delovanju vaše skupine v Ljubljani.“

Dejal sem: „Seveda je bil, saj je vendar hotel organizirati enotno opozicijo.“

„Ostavi ti opozicijo! Nato te bo vprašal, ali se je zanimal za politični položaj v Sloveniji.“

„Seveda se je zanimal. Kako naj se kot politik ne bi zanimal.“

„Tožilec te bo vprašal, ali si povedal Dragoljubu Jovanoviću, da poznaš angleškega konzula,“ je Grkić nadaljeval in grožeče dvignil sredinec.

Ugovarjal sem: „Tega mu nisem nikoli povedal.“

Grkić je pripomnil: „Ljubo, igraš se z glavo!“

Nekaj sem godrnjal, ne da bi rekel karkoli.

„Četrto vprašanje bo, ali je Dragoljub Jovanović vedel za vaše zveze s Koroško.“

„Kako naj bi bil vedel, ko sem bil zadnjič pri njem aprila 1946, medtem ko sem zvedel za zveze s Koroško šele septembra.“

„U redu, neka te obese.“

„Če je pa neumno.“

Hitro se je premislil: „Dobro, vprašal te bo, ali se je Dragoljub zanimal za delovanje jugoslovanskih emigrantov.“

Po kratkem premolku je poudaril: „Morša si biti čisto na jasnem. — Nemoj misliti da sud o ičem odlučuje, o svemu odlučuje Partija. — Če boš storil, kar hočem, ne boš obsojen na smrt, sicer pa boš.“

Nisem prav razumel, kaj hoče, in nisem rekel ne da ne ne. Štiri vprašanja so se mi zdela precej nedolžna. Vztrajal je nadalje: „Razumljivo nam je seveda, da ti je težko govoriti javno. Zato ti bomo pomagali.“ Čudil sem se vsem tem pripravam.

„Uporabilj bomo medklic enega soobtožencev včeraj, ki je prisostvoval zaslišanju drugega, ker je bil sam že zaslišan, da odstranimo obtožence od vseh bodočih zasliševanj, tudi od tvojega. Dalje,“ je spet dvigal prste drugega za drugim, „bo radio med zaslišanjem izključen. In ponovno bomo prekontrolirali vse vstopnice. Prisotni bodo samo najzanesljivejši.“

„Že, že, ampak moji sorodniki bodo prisotni,“ sem rekel tjavendan.

„U redu, nek te obese. Ne pozabi, da je čobro obnašanje med sojenjem najvažnejše.“ Šla sva proti vratom. Spet sem začel prositi za očeta:

„Prosim, pustite očeta na miru. Star je in ničesar ni storil.“

„To je politično nemogoče. Obsojen bo, naravno, toda kmalu ga bomo izpustili. Sicer se je pa pred sodiščem zelo dobro obnašal. Vse je priznal.“

„Ničesar ni mogel priznati, ker ni ničesar storil.“

„Ali hočeš videti stenografski zapisnik?“ Vdal sem se v usodo.

Stisnil mi je roko in želel: „In dobro se obnašaj pred sodiščem. Ne bodi neumen

kot Kavčnik, koji se je branio kao magarac. Taj će dobiti svoje!“

„Odpelji ga nazaj v celico,“ je ukazal oznovcu, ki je stal v bližini. Bil sem tako utrujen, da sem takoj zaspal kljub temu razgovoru.

Drugo jutro so me zbudili zelo zgodaj. Zaradi vročine se je razprava začejala ob sedmih zjutraj. Znova so me zlikali in obrili in paznik me je odpeljal na stekleni hodnik sodne dvorane.

„Zelo neprijetno mora biti stati pred tolikimi ljudmi,“ je rekel.

„O, prav nič,“ mene občinstvo zares nikoli ni spravljal v zadrego.

Nato sem skozi zaprta vrata slišal, kako je tožilec predlagal, naj sodišče odslej izključi soobtožence od zaslišanj ostalih, ker bi njihova prisotnost lahko neugodno vplivala na izpovedi. Kazalo je, da se vse razvija po željah nočnega obiskovalca. Ko so se vrata odprla, sem videl polkovnika Grkića sedeti v prvi vrsti.

Eno izmed prvih vprašanj predsednika sodišča je bilo: „Ali priznavate pravilnost vaših izpovedb med preiskavo?“ Nisem imel poguma, da bi rekel „Ne!“ Tako sem bil oguljufan za ustnost. Nedvomno moje potrnilo na tem ni ničesar spremenilo, ker načelo, da mora sodišče o vsem samo zaslišati vsakega obtoženca, ni načelo v prid obtožencu, kj bi se mu lahko ta odpovedal, temveč temeljno načelo pravičnosti. Kljub temu je seveda komunistično sodišče mirno črpalo ugotovitve v podkrepitev obsodbe iz Ozninih zapisnikov. To ni bilo posebno važno, ker so prišle na vrsto še hujše stvari.

„Ali priznavate krivdo v smislu obtožbe?“ se je glasilo naslednje vprašanje.

„Krivdo priznavam, vendar se je nisem vedno zavedal.“ Ta odgovor je značilen za taktiko, ki sem jo podzavestno izbral. Priznaval sem v prvem delu stavka in zanimal v drugem.

Ko tole pišem, imam pred seboj poročila o procesu v „Slovenskem poročevalcu“. Videl sem jih šele, ko sem se vrnil iz zapora v Kranj. Povedali so mi, da so se poročila v časopisih razlikovala od tega, kar je bilo dejansko rečeno pred sodiščem. Celotna različna poročila so poročala različno, dasi so bila poročila zelo izčrpna. Tako je bilo poročilo o mojem zaslišanju dolgo eno časopisno stran in pol, po šest stolpcev na strani. Naslovi in podnaslovi so bili senzacionalni. Tako ima poročilo o mojem zaslišanju naslov „Četrtri dan razprave pred Vrhovnim sodiščem v Ljubljani proti Na-

godetovi vohunski družbi — Obtožena Ljubo Sirc in Angela Vode sta izpovedala, da sta poročala inozemskim vohunom z namenom, da bi izzvala tujo intervencijo proti Jugoslaviji“.

Moj del poročila ima naslov „Obtoženi Ljubo Sirc priznava krivdo“. Nekaj primerov podnaslovov „Obtoženi Sirc je informiral člana predstavništva tuje države o političnih in zaupnih gospodarskih podatkih“, „Nagodetova vohunska skupina je vzdrževala zveze z Jovanovičem, Jančkovičem, Grolom in Šutejem“, „O poročilih iz inozemstva je vohunska skupina razpravljala, da bi dosegla koordinacijo z emigracijo na Koroškem“, „Nagodetova skupina je sprejemala povelja od vohunskega centra 101 v Avstriji“, „Član predstavništva tuje države je s svojim avtomobilom spravljal ljudi čez mejo“.

Tehnika predsednika in javnega tožilca je bila zelo preprosta. Zastavljala sta mi vprašanja in mi dovoljevala samo kratek odgovor, ne da bi smel karkoli pojasniti, čim sem skušal pojasnjevati, sta me ustavila in rekla, naj se držim vprašanj. „Imeli boste priložnost pojasnjevati kasneje,“ je dejal predsednik; toda te priložnosti ni in ni bilo in končno sem bil obsojen, ne da bi sploh mogel povedati, kar sem imel povedati.

Zasliševali so me o pismu, nanašajočem se na agrarno reformo v Jugoslaviji, ki sem ga l. 1945 napisal Reuterjevemu dopisniku. V tem pismu sem dejal, da je bila komunistična agrarna reforma v Jugoslaviji brez pomena, ker so v večini jugoslovanskih pokrajin mali posestniki prevladovali še od časa cesarja Jožefa II. in ker je bila povrhu obsežna agrarna reforma izvedena po prvi svetovni vojni.

Med procesom me je tožilec vprašal: „Kako je gledala vaša skupina na izvedbo agrarne reforme?“

„Na izvedbo agrarne reforme smo gledali pravzaprav kot na nekaj nepotrebnega.“

Tožilec me je prekinil in me začel spraševati o nečem drugem, tako da nisem mogel povedati zakaj in so me morali ljudje, ki so slišali le to, imeti za reakcionarja najslabše vrste. Ni treba posebej poudarjati, da celo najbolj reakcionarnih mnenj o agrarni reformi ni mogoče imeti za kaznivo dejanje med normalnimi ljudmi. Kljub temu sodba pravi, da sem „zbiral in izročal... dalje lažnive vesti o izvajanju agrarne reforme“.

Na nekem drugem mestu me je tožilec vprašal, kakšne vrste poročila so šla v ino-

zemstvo. Rekel sem, da v prvi vrsti politična pa tudi gospodarska. (Vse to po poročilih „Slovenskega poročevalca“.)

Tožilec: „In vojaška?“

Sirc: „Tega ne bi mogel reči.“

Tožilec: „Ali se spominjate, da je vaša organizacija dobila nalog poizvedeti, kakšno je stanje na jugoslovansko-grški meji?“

Enostavno je preskočil od „poročila“ k „nalogu“, ne da bi se sploh zanimal, ali je bil domnevni nalog izvršen ali ne.

Sirc: „Da, spominjam se.“

Tožilec: „Ali je to poročilo gospodarskega značaja?“

Sirc: „To poročilo je vojaškega značaja.“

Tožilec ni izgubljal besed nad tem, da je l. 1946 komisija Združenih narodov uradno preiskovala položaj na grški severni meji.

Nato me je vprašal, ali se spominjam dogodka na Gorenjskem („poročila, o katerem so inozemstvo informirali o dogodku na Gorenjskem“, kot je napisal „Slovenski poročevalec“). Slovenski poročevalec nadaljuje: „Tega se je Sirc spomnil in je izpovedal, da so poročali o sestrelitvi letala.“ Nobene omembe o tem, da sem edino jaz osebno skušal brezuspešno zvedeti, kaj se je zgodilo z ranjenim potnikom, ki je izginil. In tako dalje.

Čez nekaj časa smo prišli do štirih vprašanj, ki jih je sestavil polkovnik Grkić. Skoraj zabavalo me je, ko sem opazil, kako se je tožilec Avbelj spogledal z Grkićem, preden je začel. Ne morem reči natančno, kaj je govoril, toda spominjam se, da sem bil vesel samega sebe, ker sem imel vtis, da sem odgovoril na vprašanja tako, da nisem mogel škoditi Dragoljubu Jovanoviću.

Prepisal bom, kaj je o tem poročal „Slovenski poročevalec“. Njegovo poročilo se zdi precej manj zadovoljivo kot česar se jaz spominjam. Naslov je bil: „Vohunska skupina je povezala svoje delo z Dragoljubom Jovanovičem, ki je odobral njihove zveze z inozemstvom“.

Poročilo se glasi: „Že v preiskavi je obtoženi Sirc izpovedal, da so bila njegova potovanja v Beograd posvečena temu, da bi se Nagodetova vohunska skupina koordinirala z delom Dragoljuba Jovanovića.“

Tožilec: „Čigavo delo ste hoteli koordinirati z delom Dragoljuba Jovanovića?“

Sirc: Delo skupine v Ljubljani.

Tožilec: Ali ste to Dragoljubu Jovanoviću povedali?

Sirc: Da, sem.

V kolikor Jovanović že ni bil prej obveščen o Nagodetovi skupini in njenem delu, ga je podrobno še informiral obtoženi Sirc.

Jovanoviću je Sirc tudi povedal, da ima zvezo z nekim članom predstavnštva tuje države v Ljubljani ter mu je nakazal, kakšen je njegov odnos do tega člana tuje države, ne da bi mu to podrobno orisal.

Tožilec: Ali se je Jovanović zanimal za to zvezo?

Sirc: Da.

Jovanović se je s poročilom in z informacijami, ki mu jih je dal Sirc, strinjal, glede dela Nagodetove skupine pa ni izrazil nobenih negativnih pripomb. Ko se je Sirc vrnil z obiska pri Dragoljubu Jovanoviću, je o njem poročal konzulu v Ljubljani, kakor tudi na sestanku Nagodetove skupine. Ne more se spomniti vseh, ki so bili na sestanku navzoči, zanesljivo pa ve, da sta bila navzoča Nagode in Kavčnik. Konzulu v Ljubljani je točno opisal namen svojega obiska pri Dragoljubu Jovanoviću, in sicer prvič januarja, drugič pa v začetku aprila 1946.

(To je bila gola izmišljotina „Slovenskega poročevalca“, ker sem vedno vztrajal pri tem, da nikoli nisem povedal britanskemu konzulu o svojih pogovorih z Dragoljubom Jovanovićem, da ne bi mislil, da se hvalim s svojimi visokimi zvezami.)

Tožilec: Za kaj vse se je Jovanović ob tej priliki zanimal?

Sirc: Jovanović se je zanimal za politični položaj v Sloveniji in za delo slovenske emigracije, predvsem pa se je zanimal za to, kaj dela dr. Miha Krek.

Obtoženi Sirc je Jovanoviću povedal vse, kar je vedel. Jovanović mu je zastavljal različna vprašanja, na katera mu je odgovarjal. Jovanović se je med drugim najbolj zanimal za razmere na avstrijsko-jugoslovanski meji.

Tožilec: Ali se je zanimal za stanje na meji?

Sirc: Da, zanimal se je za to.

Tožilec: Ali je vedel za prehajanje obožanih tolp?

Sirc: Da. Jaz takrat o tem še nisem bil poučen.

Tožilec: Ali vam je o tem kaj govoril?

Sirc: Vprašal me je, kakšne so razmere na avstrijsko-jugoslovanski meji. Zanimalo ga je, kakšno je stanje, ali živijo ubežniki dobro ali slabo. Zanimalo ga je politično razpoloženje.

Tožilec: Ali je Jovanović vedel, da je bil dr. Krek pred našim sodiščem obsojen? (Dr. Krek je bil v odsotnosti obsojen na dvajset let odvzema svobode zaradi sodelovanja s sovražnikom. Med vojno je živel v Londonu in kasneje v Rimu kot član zavezniške komisije za Sredozemlje.)

Sirc: O tem nisva govorila, gotovo pa je bil informiran.“

To je bilo torej poročilo „Slovenskega poročevalca“ o mojem zaslišanju glede Dragoljuba Jovanovića. Kasneje je tožilec storil, kar je mogel, da bi povezal Dragoljuba Jovanovića s „špijonskim centrom“ v Avstriji. Vztrajal je na tem, da sem obiskal Jančikovića v Zagrebu po septembru, ko smo vzpostavili zvezo s Koroško, da je bil Jančiković nedvomno povezan z Jovanovićem in da je tako Jovanović moral vedeti o naših ilegalnih stikih s tujino, dasi ni bilo najmanjšega dokaza niti za to, da bi bil jaz kdaj povedal Jančikoviću o zvezi s Koroško.

Potem ko je bila resnica tako lepo ugotovljena, je predsednik odredil odmor.

Med odmorom, ko sem stal s paznikom v steklenem hodniku, je prišel polkovnik Grkič in mi stresel roko.

„Jako dobro,“ je dejal.

„Prosim, pustite mojega očeta v miru,“ sem dejal, „in nikar mu ne zaplenite hiše.“

„To je nemogoče.“

Po odmoru so zasliševanje pospešili. Najprej so me izpraševali o profesorju Furlanu.

Navajam odlomek iz „Slovenskega poročevalca“:

„Tožilec: Kaj veste o poročilu o sestajanju LŠM (Ljudske študentske mladine) na ljubljanski univerzi?

Sirc: To poročilo mi je izročil profesor Furlan.

Tožilec: Zakaj?

Sirc: Da ga prečitam in naj o tem informiram konzula.

Tožilec: Ali se dobro spominjate, da je Furlan rekel, naj bi vi o tem informirali konzula?

Sirc: Da.

Tožilec: Ali lahko to rečete tudi dr. Furlanu?

Sirc: Da.“

Ko to sedaj berem, se mi zdi naravnost smešno, da se poročilo o Ljudski mladinski organizaciji omenja na kazenski razpravi, čeprav politični. Bistvo stvari je bilo najbrž v tem, da je poročilo kazalo, kako napačni so bili komunistični voditelji proti zahodu.

Obtožen sem bil tudi, da sem dal britanskemu konzulu napačne podatke o jugoslovanskih parlamentarnih „volitvah“. Branil sem se, da so se vsekakor dogodile nepravilnosti, vendar sem „končno priznal, da podatki niso bili objektivni“.

„Slovenski poročevalec“ je pisal:

„Nadalje je izpovedal Sirc, kako je do-
bil od poveljnika karabinerjev v Ljubljani
med okupacijo propustnico za potovanje. Za
protiuslugo mu je Sirc obljubil, da mu bo
poročal, kateri študentje so v Perugi, ven-
dar pa poveljniku ni sporočil imen vseh
študentov, ampak samo Bogdana Groma,
Zdenka Groma in Zidariča, ki so se skriva-
li pred okupatorjem.“

V resnici sem dejal nekaj podobnega,
toda tudi to je bilo smešno. Vsi trije ome-
njeni so bili moji najboljši prijatelji, vsi
so bili prijavljeni na policiji in se njihova
imena nahajajo na tiskanem seznamu ita-
lijanske Univerze za tujce v Perugi. Po-
vrhu je šla Ksenija Zidarič večkrat obi-
skati svojega brata v sienskem zaporu, kar
bi komaj mogla storiti, če bi se skrivala.
Seveda se javni tožilec za take malenkosti
ni zanimal.

Tožilec me je tudi vprašal, ali sem bi
povezan z SS. Seveda sem dejal, da ne.

Pa je tožilec pomočnik spet skočil na
noge in mi pomolil pod nos fotografijo s
ceste v Perugi, na kateri smo bili Nemka
Anneliese, moj mladostni prijatelj Rudi in
jaz sam.

„Ali poznate te osebe?“ je zavpil.

„Da, seveda.“

„Kdo je drugi moški?“

„Rudi Hrstka.“

„Kaj je bil on?“

Kot sem opisal že prej, sva bila z Ru-
dijem, ki je bil mešanega češko-nemškega
rodu, kot otroka skupaj v sanatoriju v Av-
striji. Po naključju sem ga med vojno sre-
čal v Perugi, kjer mi je pripovedoval, da
je bil nekaj časa pri Waffen-SS, a se je
pri čiščenju orožja ustrelil v nogo in se
vrnil k žurnalističnemu poklicu. Namesto,
da bi to povedal in dejal: „No, in kaj po-
tem?“, sem nagonsko skušal stvar omalo-
važevati in sem dejal: „Ni bil SS, bil je
pri Hitler-Jugend.“

Tožilec Zalik je triumfiral: „Vidite! To
je vseeno.“

Storili so, kar so mogli, da bi me osme-
šili skupaj z ostalimi obtoženci. Moral sem
biti obrnjen proti predsedniku sodišča in
odgovarjati na vprašanja, ki mi jih je za-
stavljal tožilec. Ta pa je stal za menoj na
desni. Seveda sem se obrnil proti njemu,
ko me je ogovoril, in nekoč obstal s hrb-
tom proti predsedniku.

„Obtoženec, obnašajte se spodobno! Ne
kažite hrbta sodišču!“

Poslušalci so se zasmejali.

Zastavljali so mi vprašanja o tem, ali
mi je Snój dal govor, ki ga je Dragoljub
Jovanović imel v Skupščini med debato o
petletnem planu. To je bilo videti resen

zločin. Prav tako je bilo videti zločin, aa
sem dal Nagodetu več izvodov knjige, ki
jo je Dragoljub Jovanović z uradnim dovo-
ljenjem izdal v Beogradu pod naslovom:
„Novi Antej“ in v kateri je bil opisan nje-
gov zemljoradniški program.

Predsednik me je vprašal: „Ali je imel
Furlan namen organizirati še kako nadaljn-
jo zvezo s tujimi predstavniki?“

Sirc: „Enkrat mi je rekel, da bo prišel
nov poslanik neke tuje države, ki ga po-
zna.“ Šlo je za novega ameriškega am-
basadorja.

Ob tej izjavi so vsi majali z glavami
nad pokvarjenostjo imperialističnih vohu-
nov.

Tipično predsednikovo vprašanje je bilo
npr.: „Obtoženi ste, da je Nagodetova sku-
pina uporabljala umazana sredstva, s ka-
terimi je blatila naše najvišje organe in
najvišje predstavnike ter tudi sklepała o
odstranitvi nekaterih, da ste pripravljali
svoje osnutke, se udeleževali zborovanj, zbi-
rali razne podatke in napačno tolmačili raz-
ne razgovore med predstavnikom naše vla-
de in predstavnikom tuje države.“

To je bila precej čudna zbirka različnih
točk in ta ni bila edina. Dejal sem torej:
„Kar se tiče razgovora, se spominjam ne-
katerih besed, ki so bile izrečene precej
ostro.“

Ta megleni odgovor je bil podlaga za
naslednje mesto v sodbi: „...da je član
omenjene zločinske organizacije namerno
napačno tolmačil razgovor med predstavn-
ikom naše vlade in predstavnikom tuje dr-
žave...“

Kot opisano, sem res tolmačil razgovor
med britanskim konzulom in podpredsedni-
kom slovenske vlade. Med preiskavo so me
vprašali, kako sem prevajal ta razgovor.
Nisem si bil na jasnem, kaj naj na tako
vprašanje pravzaprav odgovorim. Verjetno
sem dejal: „Kakor se pač prevaja“ ali kaj
podobnega. Toda ko so še nadalje priti-
skali name, kako in kako, sem dejal: „Sku-
šal sem ustvariti mirnejšo atmosfero.“ Po-
grabili so za to izjavo in začeli trditi, da
sem prevajal napačno, kar je končno tudi
osvojilo sodišče. Kasneje je sam podpred-
sednik nekemu znancu rekel, da zna dovolj
angleščine in da prav dobro ve, da nisem
ničesar prevedel napačno.

Zaključek poročila o mojem zaslišanju
v „Poročevalcu“ se glasi: „Popolnoma pa
zanika obtoženi Ljubo Sirc, da bi dobil
kakršnekoli podatke o stanju v naši tekstil-
ni industriji od svojega očeta, soobtožene-
ga Franja Sirca. Tudi zanika, da bi brskal
po spisih in aktih, ki jih je oče puščal v

stanovanju, ter da bi zahajal k očetu v pisarno na ministrstvo.“

Branilci niso stavili nobenih vprašanj. Vsega skupaj je vzelo sodišču tri do štiri ure, da me je zaslišalo o vseh točkah v obširni obtožnici.

Ko so me peljali iz sodne dvorane, sem zagledal mater in Katjo. Katja je imela modro obleko z belimi pikami in rozastimi pentljami na obeh straneh ovratnika. Nasmejala se mi je in nabrala ustnice v poljub.

Prihodnje popoldne so me spet odvedli v dvorano. Na poti sem srečal Zorana Hribarja, ki ga je paznik peljal nazaj v zapor. Pravkar je bil soočen s profesorjem Furlanom in jaz sem bil na vrsti, da me z njim soočijo.

Ko sem stopil v dvorano, sva se s Furlanom pozdravila z očmi.

„Obtoženi Sirc, kaj ste odgovorili na vprašanje, kako je obtoženi Furlan gledal na organe ljudske oblasti in na petletni plan?“

Sirc: Prav tako kot jaz. (To je „Slovenski poročevalec“ izpustil.)

Predsednik: Kako ste gledali vi?

Sirc: Delno negativno, kritično.“

Vzdušje se je začelo ogrevati, ne vem zakaj. Čutil sem se skoro kljubovalnega.

Po nekaj manjših točkah je tožilec načel vprašanja zastopnika Ameriškega Rdečega križa.

Tožilec: Obtoženi Sirc, na vprašanje, če to lahko Furlanu poveste, da vam je naročil, da je bilo treba poročilo, ki je bilo namenjeno predstavniku ameriškega RK v Jugoslaviji, prevesti v angleški jezik, ste izjavili v razpravi — da.

Obt. Sirc: Midva sva govorila o tem.

Tožilec: Dobro, kakšna so bila ta vprašanja? Koliko jih je bilo?

Obt. Sirc: Okoli deset.

Tožilec: Kakšna so bila ta vprašanja?

Obt. Sirc: Nanašala so se na zgodovino osvobodilne borbe.

Tožilec: Kdo je dobil ta vprašanja od Furlana?

Obt.: Sirc: Jaz.

Tožilec: Komu je rekel, da bo še dal ta vprašanja? Ali je rekel, da jih bo dal Snoju?

Obt. Sirc: Da, Snoju, je rekel.

Tožilec: Snój potrjuje, da je dobil dvanajst vprašanj, da je vedel, kakšna so ta vprašanja in da so med vprašanji bila tudi vprašanja o agrarni reformi, o volitvah in o nacionalizaciji. Obtoženi Furlan, zakaj ste to prej zanikali?

Furlan: Toda jaz sem se s Sircem samo posvetoval.

Tožilec: Ali ste rekli, da boste Snoju dali vprašanja?

Furlan: Tega ne zanikam, toda...

Predsednik: Ali ste te popravke poročila, ki naj bi ga napisala Hočevarjeva, delali skupno?

Sirc: Delala sva skupno.

Predsednik: Torej, kdo je diktiral?

Sirc: Deloma jaz, deloma profesor Furlan.

Predsednik: Kaj je Furlan rekel, za koga so ti odgovori in vprašanja?

Sirc: Za predstavnika ameriškega RK v Jugoslaviji.“

Nato je tožilec začel brati ta vprašanja in odgovore, ki so jih našli v našem stanovanju.

Profesor Furlan je videl, da bo to dolga procedura in je pokazal predsedniku, da bi se rad vsedel. Predsednik je prikimal. Jaz sem se vsedel na klop poleg njega.

Bilo je zares zabavno poslušati javnega tožilca, kako je bral nekatere docela točne obtožbe proti komunističnemu načinu osvobodilne borbe, dasi so bili izrazi precej močni in so bile nekatere stvari pretirane. S profesorjem Furlanom sva se začela muzati in imel sem vtis, da se je občinstvo za nama tudi smejalo. Celo predsednik si ni mogel kaj, da se ne bi enkrat zasmejal. Javnemu tožilcu se je od jeze tresel g. as.

Ko je nehal brati, sva s Furlanom stotič razložila, da sva to poročilo prebrala, da sva ga imela za prekrepkega in zato neprimerne, da bi ga dala tujcu. Skušala sva ga predelati, nato pa sva se odločila, da ga je treba napisati na novo.

Javni tožilec naju sploh ni poslušal. Obesil se je na en sam popravek. Ko sva brala o „hitlerjevskih zverinstvih“, je Furlan pripomnil, da Angleži in Amerikanci nimajo radi takih krepkih izrazov in je predlagal, naj bi napisala „hitlerjevske okrutnosti“. Prečrtal sem besedo in napisal „okrutnosti“ nad njo.

Sedaj je tožilec vpil: „Ali ste prečitali eno vrsto teh laži in nesramnosti? Kaj je prečrtano? Zverinstvo hitlerjevcev? Vi ste pa napravili potem krutost Hitlerjeve okupacije in ste sami izjavili, da je zverinstvo hujše kot krutost. Obtoženi Furlan, ali ste prečitali, kar smo doslej prebrali?“

Profesor Furlan je nekaj zamrmral.

Glavna točka sodbe o profesorju Furlanu se glasi: „...da je sprejel za predstavnika ameriškega RK v Jugoslaviji listo vprašanj o splošnem državnem in političnem položaju v državi, prestavil ta vpra-

šanja na slovensko, izvod v angleščini izročil soobsojenemu Sircu Ljubu, izvod v slovenščini pa obdržal zase in ga skrnil v svoji knjižnici, da je dalje odločno obljubil odgovoriti na vsa stavljena vprašanja.

Za izpolnitev te obveze se je obrnil na člana Nagodetove organizacije, o špijonskem delovanju katere je bil točno obveščen iz pisma omenjenega pod točko 2. Preko soobsojene Hočevarjeve je dobil od Vodetove poročilo, za katerega je v smislu liste vprašanj dal navodila, kako naj bo sestavljeno in katere točke naj obsega. To poročilo vsebuje vohunske podatke o političnem in gospodarskem stanju v državi in prikazuje to stanje, kakor da bi v državi vladal teror in brezpravje. S tem poročilom se je v celoti strinjal.

Druge točke proti Furlanu so bile, da je povezal nekatere člane Nagodetove špijonske organizacije s člani neke tuje misije v Ljubljani (beri z britanskim konzulatom) in da se je pripravljaj pobegniti v tujino.

Na koncu zasliševanja je javni tožilec — falirani študent prava — podučeval Furlana — dekana pravne fakultete — o „naših zakonih“ in ga skušal osmešiti.

Ko so nas pazniki drugega za drugim gnali po hodniku, je imel profesor Furlan očitno isti občutek majhne zmage kot jaz, kajti dejal je svojemu pazniku: „Ali smem dati Sircu roko?“ Seveda sta paznika takoj skočila med naju.

Ko sem se vrnil v celico, sem bil zelo, zelo srečen.

Toda ta sreča je kmalu izpuhtela. Začel sem se spraševati, kaj bo solidarnost, ki sem jo javno pokazal s profesorjem Furlanom, prinesla meni, in kar je bilo še hujše, mojemu očetu. Ti strahovi so se še povečali, ko se nekaj dni ni nihče pokazal.

Končno je prišel Ambrož in mi povedal, da bo obtožnica razširjena na bivšega ministra Snoja in da je javni tožilec dobil odlog treh dni, da dopolni obtožnico.

Zjutraj 7. avgusta so nas spet odpeljali v sodno dvorano, da bi nam prebrali obtožnico proti Francu Snoju, bivšemu ministru, ki je bil v zaporu od konca julija.

Posebno zanimive točke obtožnice so bile, da je interveniral za aretirane in obsojene narodne izdajalce, za katere se je Nagodetova skupina zanimala; da je „posejal v raznih krajih Slovenije svoje bivše somišljenike iz predaprilske Jugoslavije“, toda ti obiski seveda niso bili politični, ampak so imeli namen „zbrati in izročiti dalje podatke o političnih in splošno državnih zadevah“, „te podatke pa je izročal

pripadnikom inkriminirane organizacije v zgoraj označenem smislu“; ter da je prejemal od soobtoženega Furlana klevetniško literaturo v tujem jeziku, jo po navodilih soobsojenega Furlana prevajal in razširjal, tako npr. Bullitov sramotilni članek o Sovjetski zvezi, in da je širil knjigo pod naslovom „Živalska farma“ in klevetniški članek Bogdana Radice o Jugoslaviji.

Bullitov sramotilni članek je bil članek, ki ga je ta bivši ambasador Združenih držav v Moskvi priobčil v reviji „Life“. Ta članek je bil pohleven v primerjavi s tistim, kar so jugoslovanski komunisti pisali o Sovjetski zvezi po l. 1948. „Živalska farma“ je seveda odlična satira Georgea Orwella na komunizem. Da smo bili mi zaradi „Živalske farme“ obsojeni, ni motilo mladinske revije v Ljubljani, da ne bi prinesla l. 1953, ko nas je bila večina še v zaporu, obširen pohvalen prikaz Orwellove kasnejše in še bolj kritične knjige „1984“. Bogdan Radica je bil hrvatski časnikar, ki se je po vojni vrnil v Jugoslavijo in bil nekaj časa zaposlen na ministrstvu za informacije. Toda stanje se mu je zagabilo, tako da je Jugoslavijo zapustil in napisal knjigo „Tragični nauk Jugoslavije svetu“, ki jo je l. 1946 objavil Reader's Digest.

Ker je bil Franc Snój „minister vlade LRS in pozneje upravnik Državnega avtomobilskega podjetja Slovenije“, je seveda „izrabljaj svoj službeni položaj“ in „dajal podatke zaupne politične in splošno-gospodarske vsebine posameznim pripadnikom inkriminirane organizacije, zlasti obtoženima Nagodetu in Sircu ter ostalim, kar so obravnavali na ilegalnih sestankih vohunske organizacije ter izkoriščali pri sestavljanju poročil članom predstavništva tuje države v domovini“.

Nevšečno je bilo, da ni nihče vedel, kateri so bili ti zaupni podatki. Edina stvar, ki jo je predsednik omenil, je bil osnutek volilnega zakona. Morda je bil tudi govor poslanca Dragoljuba Jovanovića na javni seji Ljudske skupščine tudi zaupen, ker komunistom ni bil všeč!

Po branju dodatne obtožnice proti Snoju, so nas odpeljali nazaj v celice, medtem ko je moral Snój odgovarjati sodnikom in tožilcem.

Sledila je resnična komedija. Istega popoldne so me odpeljali spet dol v dvorano, kjer naj bi bil tajni del zasedanja. Ta tajni del je bil preprosto nesmisel z namenom, prepričati ljudi, da se razpravljajo najhujše državne tajnosti.

V resnici je bilo takole:

Najprej je javni tožilec prečital seznam vseh Angležev, Američanov in Francozov, kar jih je prišlo v Ljubljano po takoimenovani osvoboditvi l. 1945. Po naključju sem jih skoro vse poznal, kar je bila po mnenju javnega tožilca Avblja zelo huda stvar.

Nato me je vprašal, ali sem vedel, da je bil kapetan Gibbs, britanski tiskovni ataše v Ljubljani, član Intelligence Servicea. Jaz tega nisem vedel in verjetno tega ni vedel niti Gibbs sam.

Predsednik je hotel zaključiti moje zaslisanje, toda k besedi se je oglasil dr. Žirovnik, branilec mojega očeta. Dejal je: „Ljubo Sirc, ali si res kradel očetu dokumente, ki jih je pustil v stanovanju, in ali si res obiskoval očeta v njegovem uradu in tam kradel še druge dokumente?“

Skušal sem odgovoriti, toda javni tožilec je planil pokonci in začel vpiti: „To ni način, kako naj poteka tajna razprava.“

Nisem docela razumel, zakaj je dr. Žirovnik ponovno vztrajal na vprašanju, ali sem kradel očetove dokumente, ker sem to izrecno zanikal pred sodiščem. Razumem to sedaj, ko sem bral v „Slovenskem poročevalcu“ o zaslišanju svojega očeta pred sodiščem.

Očetu se je predsednik Senata Vrhovnega sodišča Ljudske republike Slovenije med zaslišanjem zlagal: „Ljubo Sirc je dajal podatke o tekstilni industriji naprej agenciji in obveščevalni službi in pravi, da je te podatke dobil od vas, ki ste imeli ta sektor.“ Ni treba ponovno poudarjati, da nisem izjavil ničesar takega.

Tožilec je dejal očetu: „Vaš sin je sam povedal, da je prišel v vašo sobo, kjer je dobil vse podatke, katere je hotel imeti, nezaklenjene, podatke o vseh dogodkih v vaši sobi. Vi ste govorili svojemu sinu tudi o stanju bombaža.“ Seveda si je Viktor Avbelj to gladko izmislil.

Da bi preprečil vsak ugovor, da podatki o tekstilni industriji in bombažu sploh niso „tajnost“ najmanj pa „strogo čuvana državna tajnost“, je javni tožilec na koncu vzkliknil: „Ali je to majhna stvar, dajati podatke tekstilne industrije Slovenije v roke predstavništva tuje države, ki jih pošilja v inozemstvo?“

Javni tožilec ni hotel, da bi obrazložil nekatere izjave med zasliševanjem in mi je zato preprečil, da bi govoril.

„To ni pravilen postopek za tajno sejo sodišča!“ je rohnal, „jaz sem hotel, da nam obtoženci povedo, kaj so jim govorili člani tujih misij in kakšna navodila so od njih dobivali.“

Tako v mojem kot v drugih primerih ni bilo veliko povedati o „navodilih“, za-

radi česar me je javni tožilec začel zmerjati z „izdajalcem“ in „špijonom“ tako prepričljivo, da sem se skoro sam začel tresti nad svojo pokvarjenostjo.

V petek zjutraj so začeli dokazni postopek.

Dr. Nagodeta so prvega vprašali, ali ima kakšne predloge. Komaj je odprl usta, je že predsednik njegove predloge odklonil.

Predsednik: „Drugi obtoženeц.“

Dejal sem: „Nimam kaj predlagati.“

Kavčnik je zahteval, naj prečitajo njegovo pismo Kardelju iz l. 1946 o železnici Brčko—Banoviči.

Angela Vodetova je predlagala, naj zaslišijo vse člane „Stare pravde“ kot priče o tem, da ni bila članica te skupine. Jaz bi to z lahkoto potrdil, ker je nisem pred razpravo nikoli videl.

Moj oče je želel, naj vsi obtoženci pričajo, da ni vedel sploh ničesar o tej organizaciji.

Čez nekaj časa je predsednik odredil odmor. Med odmorom je prišel moj branilec k meni v steklenem hodniku. Od prvega sestanka sva se videla le enkrat v prisotnosti oznovca za nekaj minut. Govorila sva komaj kaj več, kot da mi je izročil materine pozdrave.

To pot me je vprašal, zakaj nisem predlagal nobenih dokazov. Dejal sem mu: „Saj nima smisla!“ Pred tem sem napisal v svoj izvod obtožnice: „Qui s'excuse s'accuse — Kdor se opravičuje, se obtožuje.“ Branilca sem še vprašal: „Ali naj se sploh branim?“

„Seveda se morate,“ je odvrnil, „toda ne pozabite, da jaz ne morem storiti ničesar in da ste svoj lastni režiser.“

Ko se je razprava nadaljevala, je branilec vstal in dejal, da bi rad stavil nekaj predlogov. Rekel sem torej, da želim, naj zaslišijo kot priče moje sošolce iz Perugie, da bodo povedali, da jim nisem storil najmanjšega zla. Kot sem pričakoval, je predsednik predlog zavrnil: sicer ne bi bilo mogoče napisati v obsodbi, da sem bil italijanski špijon.

Ko smo sedeli skupaj na obtožni klopi, me je dr. Nagode šepetaje vpraševal, kakšen bo po mojem mnenju konec. Menil je, naj jaz ne skrbim, ker bodo očeta nedvomno oprostili, medtem ko mora on biti pripravljen na najhujše. Profesor Kavčnik, ki je sedel na drugi strani, ni spregovoril besedice. Nekajkrat sem se nagnil naprej in ujel vesel pogled profesorja Furlana. Nisem mogel videti ostalih obtožencev, ne da bi se obrnil, kar mi ni bilo dovoljeno,

dasi se mi je včasih posrečilo ozreti in videti mater in Katjo med občinstvom.

Nato je prisednik Knez začel brati dnevnik dr. Nagodeta. To so bili njegovi osebni zapiski, ki niso bili namenjeni objavi, in so tako vsebovali dokaj pikre pripombe o komunističnih voditeljih pa tudi o soobtožencih. Nastalo je neprijetno vzdušje. V dnevniku je bilo nekaj ostrih opomb o profesorju Furlanu in Francu Snoju. Ob priložnosti se je dr. Nagode opravičil profesorju Furlanu na hodniku, ko so ju peljali drug mimo drugega, in Furlan se je nasmehnil: „Oh, nič za to.“

Sodišče in javni tožilec sta se trudila, da bi ustvarila napetost med obtoženci in jih prikazala kot navadne pokvarjence. Velika reč je bila, ker so v Furlanovi pisalni mizi našli kopije pisem, namenjenih tretjim osebam. Nato je prisednik Knez bral poročila, ki jih je v glavnem sestavila Angela Vodetova in so šla na Koroško.

Nato so čitali pismo, ki sem ga jaz pisal amerišskemu ambasadorju v Beogradu po sestrelitvi ameriškega letala nad Kranjem in ki ga je dr. Nagode izročil britanskemu konzulu v Ljubljani, da ga pošlje dalje. Pisal sem, da ni mogoče imeti ljudi v Jugoslaviji odgovornih za dejanja vlade, ki je niso sami izvolili, in da želimo biti prijatelji Združenih držav in Sovjetske zveze. Pismo mi je bilo kar všeč, ko sem ga spet slišal, in dr. Nagode je moral imeti podoben vtis, ker mi je zašepetal: „Dobro napisano!“

„Slovenski poročevalec“ piše: „Nadalje so bili prečitani še drugi dokazni dokumenti, ki nesporno dokazujejo krivdo obtožencev: Sirčev potni list, s katerim je šel v Švico zaradi snovanja kurirskih zvez...“ Šlo je za potni list, ki mi je bil izstavljen l. 1935, ko sem bil star 15 let, da sem šel v Avstrijo in nato v Švico zdraviti pljučno tuberkulozo.

Zabavno je postalo, ko je prisednik Knez bral dokumente tajnega „Intelligence Service“ o dr. Jančkoviću iz Zagreba in o profesorju Furlanu. Poročilo o profesorju Furlanu so našli v njegovem stanovanju in se je začelo: „Profesor Boris Furlan je bil rojen viharne noči v Trstu...“ Nato je bilo rečeno, da je Furlan „zelo dober svetovalec za zaljubljenca“. Vsakemu normalnemu človeku je bilo jasno, da so to „tajno poročilo“ med vojno sestavili nekoliko okajeni gosti na nekakšni zabavi v New Yorku. Vsi, vštevši predsednika, so se smejali. Toda prisednik Knez očitno ni bil posebno hitre pameti, ker je bral in bral kljub obupanim predsednikovim znakom.

Končno mu je predsednik potegnil papir iz rok.

Soobtoženega Kumlja so Nemci med vojno odpeljali v Dachau. Po prihodu Nemcev v Ljubljano l. 1943 je slovenski Rdeči križ dobil dovoljenje, da pošlje nekaj svojih članov v Italijo, da organizirajo vrnitev tistih, ki so jih deportirali Italijani. Seveda so vsi ti delegati potovali z nemškimi dokumenti in Kumelj je bil med njimi. Gestapo je končno poslal vse te delegate in delegatke Rdečega križa, ki jih je uspel aretirati, v Dachau, ker so pomagali vsem brez izjeme, vštevši komunistom.

Sedaj je Ozna našla Kumljevo propustnico za Rdeči križ, ki jo je seveda izdala nemška policija, in je iz vsega tega naredila zločin. Da bi zvenelo bolj verjetno, so našli nekega nemškega vojnega zločinca, ki je bil pripravljen izjaviti, da je nekoč potoval v Verono, šel tam v urad gestapovskega šefa in po naključju videl na njegovi pisalni mizi neko propustnico. Dalje se je po naključju spominjal, da se je ta propustnica glasila na Kumljevo ime in da so take propustnice izdajali samo najozjim sodelavcem Gestapa.

Tega vojnega zločinca so izbrali izmed skupine Nemcev, ki so jih tisti čas sodili na čelu z Rainerjem, glavnim nacističnim Gauleiterjem za Slovenijo. Najbrž je Ozna obljubila uslužnemu Nemcu, da ga ne bodo ustrelili, ako krivo priča proti Kumlju.

Kumelj je zaman protestiral. Navedel je dve priči: enega svojih kolegov strokovnih učiteljev in pisatelja Juša Kozaka, ki mu je pomagal vrniti se iz italijanske internacije. Nedvomno je bil presenečen, ko so izjavi njegovih prič prebrali. Morali so brati izjave, ker je sodišče odredilo, da ne bo nobena priča zaslišana osebno.

Kumljev kolega je bil očitno prestrašen na smrt, ko je podpisal izjavo proti njemu. Pisatelj Juš Kozak je na vse načine omalovaževal pomoč, ki mu jo je nudil Kumelj, in končno zlobno pripomnil, da je med razgovori v Italiji opazil, da je Kumelj proti Osvobodilni fronti.

Prisednik Knez je nato bral pismo, ki smo ga poslali francoskemu radikalnemu politiku Herriotu, ki se ga je dr. Nagode spominjal iz Pariza kot predsednika Lige za zaščito človeških pravic. Pismo je opisovalo položaj v Jugoslaviji in pozivalo Zahod, naj vsaj ne imenuje tiranije v Jugoslaviji demokracijo, če že ne more v ničemer pomagati Jugoslovonom. Nismo vedeli, da stari francoski politik ni mogel več slediti dogodkom in je bil tudi še po vojni bolj proti Nemčiji kot proti komunizmu.

To pismo je odposlal v Francijo rav

natelj Francoskega inštituta v Ljubljani Jean Lacroix. Komunistična policija ga je zato začela nadlegovati in vrgla ga je skupaj z ženo iz sobe v hotelu Slon. Končno je Lacroix moral zapustiti Ljubljano. Bil je posebno razočaran, ker je bil pred vojno v dobrih odnošajih z mnogimi povojnimi voditelji in je pred vojno tudi pomagal mnogim komunistom iz težav.

Stvari so zašle s tira, ko je tožilec začel naštevati dokaze proti profesorju Kavčniku, ta pa je vstal in zahteval, naj dokumente preberejo, da bo poslušalstvo vedelo, za kaj gre.

Brali so pismo, v katerem je Kavčnik svaril podpredsednika Kardelja, da prostovoljno delo na progi Brčko—Banoviči ni dobro opravljeno. Iz propagandnih razlogov so hoteli komunisti to progo dokončati kar se da hitro. Zato niso čakali, da bi se napisli posedli, marveč so položili tire na sveže. Posledica je seveda bila, da so morali prihodnje leto celotno progo preložiti.

V drugem pismu podpredsedniku Kardelju mu je profesor Kavčnik skušal razložiti, da je marksizem zastarel, in mu je ponudil nekaj novih idej.

Tako „bogokletstvo“ je razdražilo javnega tožilca Avblja. Pognalo ga je pokonci: „Tovariši sodniki! Nisem imel namena, motiti vašega postopka, ker pa vidim, da obramba nima te obzirnosti in da hoče to delo motiti, se čutim dolžnega, da apeliram, naj bi vsakdo, ki ima pripombe, te pripombe zapisal in jih predložil na koncu dokazovanja, ki ga izvaja sodišče samo...“ Nato je začel zmerjati profesorja Kavčnika: „Obenem ko je delal Kavčnik vse te ogabne zločine, si je drznil pisati podpredsedniku zvezne vlade Edvardu Kardelju pismo in práv to pismo poslati dr. Dragoljubu Jovanoviću (ta je bil seveda takrat še podpredsednik Prezidijske ljudske skupščine, ki je bila vsaj formalno nadrejena vladi), advokatu dr. Šubicu in 20 drugim ljudem. Obtoženi Kavčnik pravi, da Stalin, Marx in Lenin ne pomenijo nič, ampak predstavlja za ves svet vse samo eden, namreč Kavčnik!“

Zatem je po „Slovenskem poročevalcu“ predsednik sodišča izjavil, da je „med razpravo sodišče prejelo mnoga pisma in razne resolucije sindikalnih in množičnih organizacij, ki obsojajo delo obtožencev in zahtevajo najstrožje kaznovanje.“ V resnici so po vsej Sloveniji različne organizacije imele sestanke, na katerih so nas prikazali kot zločinske pošasti in nato sprejeli resolucije, ki so zahtevale hude kazni.

Mnogo naših sorodnikov in prijateljev se je znašlo v težkem položaju, ko so morali prisostvovati sestankom, na katerih je govornike žejalo po naši krvi.

Ko so spet vprašali po predlogih, sta jih stavila samo Nagode in Kavčnik. Ta je zahteval, naj zaslišijo takratnega veleposlanika komunistične Jugoslavije v Varšavi Rada Pribičevića. Pribičević se je med vojno skrival v Kavčnikovem stanovanju več mesecev in je vedel, da Kavčnik ni bil za ustaše, kakor je trdil tožilec. Da ni bil, je bilo jasno vsakomur, ki ni imel namena zlobno kleветati.

Po soočenju Snoja in profesorja Furlana je sodišče zavrnilo vse ostale predloge obrambe kot „nebitvene“. Nato je bila razprava prekinjena do 7 zjutraj naslednjega dne.

V soboto 9. avgusta 1947 je prišlo do presenečenja, vsaj zame.

Predsednik je nepričakovano začel brati pismo ljubljanskega škofijskega ordinariata od 4. avgusta 1947, ki je zatrjevalo, da osebje škofijskega ordinariata ni imelo nobenih stikov z dr. Nagodetom, kakor so pisali časopisi dan pred datumom.

Takoj po vojni so bili komunistični voditelji zelo obzirni do cerkvenih dostojanstvenikov, toda, ko je postalo jasno, da hierarhija nima namena sodelovati s komunisti pod njihovimi pogoji, so jih začeli poniževati in preganjati. Sedaj je bil na vrsti generalni vikar ljubljanske škofije poznejši škof Vovk. Njegovo pismo je tožilčevo vnemo le še povečalo. Poklical je obtožena Hribarja, naj izpove pred sodiščem o svojem obisku pri škofu Vovku.

Niti pojma nisem imel, da je Hribar škofa kdaj obiskal. Zdi se, da so nekateri naši prijatelji, potem ko sva po nekem sestanku v februarju s profesorjem Kavčnikom svetovala, naj prekinemo stike, nadaljevali z izmenjavo dopisov s Koroško in ukrenili še nekatere druge stvari, o katerih midva nisva bila poučena: Hribar je npr. poizvedoval, ali je mogoče kupiti sestavne dele za radijske oddajnike, in je šel obiskat škofa.

Hribar je po „Slovenskem poročevalcu“ izpovedal sledeče o obisku pri škofu:

„Ker je čakalo še mnogo ljudi, je bil najin sestanek kratek, ker se mu je očitno mudilo in me je opozoril, da bi bilo treba za tak razgovor več časa. Povedal sem mu seveda, zakaj sem prišel, in mi je odgovoril na to: 'Kakor vidim, je razgovor, ki ga želite, politične narave' —, kar sem potrdil. Nato je odgovoril, da me opozarja, da ni

naloga in dolžnost Cerkve baviti se s politiko, temveč s širjenjem naukov Cerkve, in me prosil, naj za danes prekineva ta razgovor, ker ima še mnogo nujnih opravkov, dočim zahteva tak razgovor več časa.“

Predsednik je vprašal: „Ali je bil pripravljen razgovarjati se z vami o političnih zadevah?“

Hribar: „Torej rekel je: ‘Jaz ne vem pravzaprav, kaj hočete, ampak lahko se oglasite.’“

Zaključek javnega tožilca je bil: „Iz tega je razvidno, da je pismo, ki ga je poslal škofijski ordinariat javnemu tožilstvu LRS in predsedstvu vrhovnega sodišča LRS, v popolnem nasprotju z objektivnimi ugotovitvami sodišča. Obenem je pa pismo v ostrem nasprotju z resolucijami, ki jih spontano pošilja sodišču in javnemu tožilstvu slovensko ljudstvo, v katerih zahteva za take špijone, kot so ti obtoženci, najstrožjo kazen. Ugotavljam, da ljudje, ki so to pismo poslali, niso dokazali s tem nič drugega kakor to, da so dosledni v svojem delu, ki so ga izvrševali v dobi okupacije proti slovenskemu ljudstvu.“

Ta ugotovitev je bila sprejeta v razpravni dvorani z burnim ploskanjem in odobravanjem.

To še ni bilo konec. Potem ko smo bili obsojeni, je imel Edvard Kardelj v Ljubljani na Taboru govor, čigar namen je bil, da okleveta in naščuva množico proti škofu:

„Tovariši in tovarišice, zanimivo je pogledati, kakšni ljudje so pravzaprav sestavljali takozvani Nagodetov krog in Furlanovo družino. Med slovensko inteligenco je vselej obstajal del, ki je bil vselej v tuji službi, ki se je vselej prodajal, ki je bil hlapčevsko uslužen do vsega tujega, a zlasti do tujega denarja. Vsi imperializmi, ki so se polakomnili naše zemlje, so se opirali na ta del prodane inteligence, ki je vsem lizala pete. Ona se je prodajala vselej in vsakomur, poceni, za majhne denarje in celo zastonj pa tudi za klofute, ki jih je dobivala. Tako je ta del inteligence služil tudi svoji lastni buržoaziji. In prav ta del prodane, korumpirane in brezidejne inteligence na čelu z Nagodetom, Furlanom, Vodetovo in drugimi, ta je sedel na zatožni klopi. Tam je torej sedelo golo, prodano izdajstvo v tuji službi. Podleži so zaslužili težjo kazen. Samo človekoljubnosti ljudske demokracije se imajo nekateri od njih zahvaliti, da jih ni ljudska roka še težje zadela.“

No, proces proti Nagodetu je obenem pokazal — kar so že prej pokazali vsi podobni procesi pri nas, a pred temi procesi sama narodno osvobodilna vojna — da je

velik del vodilne slovenske cerkvene hierarhije tisti faktor v slovenskem narodu, ki se dosledno in neprestano upira vsem težnjam slovenskega delovnega ljudstva po srečnejšem življenju, težnjam slovenskega naroda po resnični nacionalni svobodi in slehernemu napredku tega naroda. Nihče ni prinesel temu narodu toliko nesreče, krvi, mučeništva in trpljenja, kakor ga je prinesla ta majhna reakcionarna klika, vselej v tuji službi, vselej lakaj izkoriščevalcev delovnega ljudstva, vselej dekla kapitalizma in mednarodnega imperializma.“ In tako dalje, in tako dalje.

Po govoru so komunisti množico usmerili proti škofiji, kjer so začeli vpiti, naj škof pride dol, in so najbolj vneti vlomili vrata. Razšli so se šele, ko jim je škofov tajnik povedal z okna, da škofa ni v Ljubljani.

Pri razpravi je prevzel zmerjanje in klevetanje predsednik sodišča Dolničar, ki je v zaključku izjavil, da je njemu vse jasno in da je sodišče pripravljeno izreči sodbo. Pozval je javnega tožilca, naj poda končne predloge.

Viktor Avbelj je začel s hvalnico komunistični Jugoslaviji:

„Tovariši sodniki!

Narodi Jugoslavije so pod vodstvom herojskega maršala Tita zmagovito zaključili svojo narodno osvobodilno borbo proti okupatorju in proti domačim izdajalcem. Milijon 700 tisoč ljudi je dalo svoje življenje za svetle cilje narodne osvoboditve, neodvisnosti in srečne bodočnosti vsega delovnega ljudstva. Tem žrtvam smo dolžni polno priznanje in iskreno hvaležnost. Njihova je v veliki meri zasluga, da danes uživamo in nadalje razvijamo velike pridobitve narodno osvobodilne borbe.“ In tako dalje, in tako dalje.

„V takih okoliščinah in ob takih dejstvih je razvila svoje zločinsko delovanje peščica ljudi, ki sedi danes na zatožni klopi. Potrebno je, da po opravljeni sodni razpravi in dokaznem postopku analiziramo dejstva, ki jih je v tem pogledu ugotovila javna razprava, in na podlagi teh ugotovljenih dejstev ocenimo, v koliko je obtožnica proti obtoženemu Nagodetu in soobtoženim utemeljena.“

Po mnenju javnega tožilca „obtoženci v svojem zločinskem delovanju niso imeli nobenih pomislekov pri izbiranju sredstev“, da bi „zrušili sedanjo ureditev in vzpostavili stanje, kakršno vlada v Grčiji, oziroma v zapadnih demokracijah“. Snov je celo dejal: „V dveh letih bomo morda pod pritiskom Zapada vrgli komunistični režim.“

„Niti v enem njihovem zapisku in poročilu ni zaslediti besedice opozicija, med preiskavo, v zaporu pa so se hitro spomnili te odrešilne besede in so hoteli vse svoje delovanje označiti kot pripravo za nastop opozicije. (Malo kasneje je tožilec bral Nagodetovo pismo Herriotu: „Človek ima pri nas samo dve izbiri: da ostane negativen gledalec ali pa podvzame potrebne ukrepe in ga politični nasprotnik — politična policija — označi za veleizdajalca. Tajna opozicija je konspiracija, javna opozicija je upor. In vendar je izdajstvo take vrste dolžnost vsakega državljana in domoljuba.“ Tito sam je pred prvimi „parlamentarnimi volitvami“ pozival opozicijo, naj le pride na dan, in jo svaril, da bo v tem primeru imela opraviti z „ljudstvom“, kar je v komunističnem jeziku sinonim za Ozno.) Toda, ali je tajnost, globoka konspiriranost njihovega zločinskega delovanja in uporaba šifer v zvezi med seboj in tujim špijonskim centrom priprava za legalno opozicijo? Zakaj niso zakonito prijavili svoje stranke? (Zakon je zahteval, da mora biti prijava podpisana po velikem številu ljudi iz vseh delov države. Če je človek skušal stopiti z možnimi podpisniki v stik, so ga obtožili, da organizira „špijonsko mrežo“.) Pravijo, da jim tega ne bi dovolili. (Josip Vidmar sam je dejal, da Osvobodilna fronta predstavlja vse slovensko ljudstvo in da v Sloveniji ni potrebna nobena druga stranka — dejansko nobene ni bilo ne pristne ne kamuflažne.) Dobro vedo, da deluje na ozemlju FLRJ več strank, ki so jih sami našli... (Pozabil je povedati, da so bile te stranke večinoma sopotniške, ki so jih morda vodili komunisti sami, medtem ko pristnim ni bilo dovoljeno niti, da bi se zgenile.) ...pa naj sami povedo, kje na svetu bi dobili dovoljenje za svoje delovanje, če si postavijo za svoj program hujskanje k oboroženi intervenciji, h gospodarski vojni, k oboroženemu napadu na lastno državo, kakor so to delali oni? (Ploskanje) Hoteli so prodati neodvisnost Jugoslavije zapadnim velesilam, kakor so brez sramu med okupacijo kolaborirali z okupatorjem.“

Po besedah javnega tožilca je bil Glušič v Avstriji povezan z oficirji tajne angleške obveščevalne službe.

„Govorijo o volitvah, o vojaških pripravah, o Ozni in njeni notranji organizaciji, o gradnji barak za Rdečo armado, o tem, da imamo ruska povelja, da smo zasedeni od ruske vojske, o agrarni reformi in nacionalizaciji, o ločitvi Cerkve od države, o stanju v tekstilni industriji, o mladinski progri Brčko—Banoviči, o socialnem

skrbstvu, o kolaboraciji komunistov s klerikalci itd., itd.. Ni se težko prepričati o tem, da so to tipična vohunska poročila!“

Dalje je govoril: „Slovenski besedni zaklad ne vsebuje dovolj močnih besed, s katerimi bi mogli označiti vso podlost dejanj, kj so jih obtoženi izvršili v namenu, da bi povzročili politično, gospodarsko in vojaško intervencijo proti FLRJ. Razprava je dognala, da je obtoženi Hribar v imenu obtožene skupine predlagal članu predstavništva tuje države v Ljubljani, naj se ukinejo dobave Unre, da bi nastale težave v prehrani in bi bilo s tem olajšano njihovo špijonsko delovanje ter priprave za oboroženo intervencijo.“

To je bila navadna hinavščina. Komunisti so se obnašali do zahodnih zaveznikov tako izzivalno, da se človek le čudi, kako da niso ustavili pomoči še pred pomladjo 1947. Med preiskavo sem dejal, da ne morem razumeti, zakaj tako sovražijo Zahod, ko so dobivali ogromne količine vsega preko Unre. Šilih je sarkastično odvrnil: „Tisto malo, kar so nam dali!“ Po drugi strani komunisti niso mogli prehaliti bratske pomoči Sovjetske zveze, o kateri so sami priznali po Stalinovem napadu na Tita, da je sploh ni bilo.

Kasneje v govoru je tožilec dejal: „Pišejo o potrebi kontrole razdeljevanja Unrinega blaga (bili so znaki, da komunisti delijo Unrine dobave, kot najbolje ustreza njim samim), hočejo izzvati vmešavanje v notranje zadeve naše države. O veliki hvaležnosti, ki smo jo dolžni zapadnim državam, govore, ne pomislijo pa na to, da smo dali v borbi proti fašizmu toliko, da nam nikdar ne morejo tega povrniti.“

V splošnem delu govora je o menj javni tožilec dejal: „Sirc poroča v Švici, kamor je šel po nalogu 'Pravde' kot njen zastopnik, blati narodno osvobodilno gibanje in povišuje Dražina grozodejstva.“ (Resnično poročilo je bilo precej daleč od tega opisa.)

Nato je začel označevati posamezne obtožence. Seveda na dr. Nagodetu ni našel niti trohice dobrega.

O meni je dejal: „Drugi obtoženec Ljubo Sirc je zagrizen nasprotnik Titove Jugoslavije. Priznava očitana mu dejanja, hoče pa zmanjšati njihov pomen s svojo obrambo in navaja, da se ni zavedal, da dejansko opravlja špijonažo. Toda ta obramba izgubi vsak pomen, če pomislimo, da je obtoženi Ljubo Sirc izvrševal obveščevalno službo že v dobi okupatorja in da je takoj po osvoboditvi sam poiskal obtoženega Nagodeta in je v svojem prvem poročilu nakazal grozotne perspektive, kakor je zapisal obtoženi Nagode v svojih zapiskih.

Sicer pa obtoženi Sirc sam pod težo dokazov priznava svoja kazniva dejanja, dasi že dana priznanja omiljuje, kar vsekakor kaže na njegovo veliko zakrknjenost.“ Moje razpoloženje se je nepričakovano spremenilo, tako da sem bil skoro ponosen na zadnji stavek.

„Obtoženi Leo Kavčnik priznava dejanja, ki mu jih očita obtožnica, toda njihov pomen hoče zmanjšati, češ da so ta poročila bila idejna, da je pošiljal poročila v inozemstvo zato, ker je doma bilo onemogočeno pisanje v domače dnevnike, in da so ta poročila bila nekakšen surogat svobode tiska, ki da je pri nas ni...“

Profesor Furlan je „z zanikavanjem očitno dokazanih dejstev pokazal v svoji obrambi linijo špijona, ki si je zadal nalogo, da bo do konca vztrajal na svojih protiljudskih pozicijah in s svojim zadržanjem skuša diskvalificirati izjave soobtoženih... Smatram dalje, da je vse zadržanje obtoženega Furlana pred sodiščem nov dokaz, da je agent tuje države in da po naročilu tuje agenture še pred sodiščem zagovarja tuje interese. Smatram, da je potrjena obtožnica v tistem delu, ki pravi, da je že kot tuj agent šel iz Jugoslavije v letu 1941 in kot agent v emigraciji delal proti interesom naše države.“ (Ko je Furlanov branilec ugovarjal tej izjavi javnega tožilca in opozoril, da je Furlan v Združenih državah in v Britaniji podpiral partizane, ga je Viktor Avbelj zavrnil, da je Furlan podpiral partizane samo, da bi lahko boljše delal proti njim, in da se Fotiču ni pridružil samo zaradi kamuflaže.)

Seveda so bile dokazane tudi vse obtožbe proti drugim obtožencem, med drugim obtožbe proti mojemu očetu: „Naj navedem samo še to, da je Ljubo Sirc preko svojega očeta, obtoženega Franja Sirca, obvestil karabinerskega majorja d'Amata, kako je izvršil vohunsko nalogo, ki mu jo je omenjeni fašistični oficir dal in ki jo je obtoženi Ljubo Sirc obljubil izvršiti. Pri vseh teh dejstvih smatram, da je obtožnica dokazana tudi v tej točki.“

Moj stric Pirc je vedel vse, dasi ni bil na nobenem sestanku že dalj kot eno leto, ker sem ga jaz „o vseh sestankih obveščal“. Seveda jaz kaj takega nisem nikoli dejal, toda neki drugi obtoženec je izpovedal, da je „na seji organizacije obtoženi Nagode vedno vprašal, kaj poroča stric Pirc“.

Moj stric se je branil, da je bil med vojno pri partizanih. Toda po mnenju javnega tožilca „so dogodki po osvoboditvi dokazali, da je kljub temu ostal kot bivši jugoslovanski oficir tudi v novi Jugoslaviji

na protiljudskih pozicijah ter je kot mornariški oficir Jugoslovanske armade bil kmalu po osvoboditvi aretiran in na zahtevo celotnega oficirskega zbora svoje edince zaradi protiljudskega zadržanja odstranjen iz Jugoslovanske armade.“ (Natakar iz oficirske menze ga je zatožil, da kadi samo angleške cigarete.) Javni tožilec je zahteval, naj se dejstvo, da je bil kapetan Pirc med vojno pri partizanih „šteje kot posebna obtežilna okolnost“. (Dejstvo, da sem bil pri partizanih jaz, ni ves čas procesa nihče nikdar omenil.)

Viktor Avbelj je zaključil svoj govor z zgražanjem: „Vohunstvo, špijonaža je eno najbolj zavržnih dejanj (razen zveveda, če se z njim ukvarjajo komunisti) ... Trdno sem prepričan, da zakoni nobene druge države na svetu nimajo za taka dejanja drugega izraza kakor vohunstvo, špijonaža... Obtoženi Furlan je bil dekan pravne fakultete, obtoženi Nagode je bil nekoč docent na univerzi. Po vseh njenih izjavah, po ponašanju, po dejstvih je res, da teh dveh žalostnih figur absolutno ne moremo prištevati k znanstvenikom. Resnična znanost in tolika gniloba in podlost, kakor sta jo pokazala, sta popolnoma nezdržljivi. ... Delali so za tujce, za tuje imperia-listične načrte... Posledica njihovega dela je pisanje proti FLRJ v inozemskih listih. To so storili tedaj, ko ves svet občuduje naš razvoj, ko se čudi, kako smo mogli tako odlično iziti iz opustošenja, ki ga je povzročila vojna... Ustvarjajo videz, da je slovenski narod neenoten, blatijo ljudsko oblast, agrarno reformo, nacionalizacijo in sploh vse pridobitve narodno osvobodilne borbe. Vse je samo negativno po njihovem mnenju. Skušajo dokazati, da ista nevarnost grozi tudi zapadu. Zakaj vse to?

Samo zato, da bi izvali vojno, intervencijo, da bi vrgli ljudsko oblast in odpravili vse pridobitve narodno osvobodilne borbe.

Dobro vemo, da v tem zadnjem niso uspeli. Niso uspeli v svojih željah, ker nihče z njimi ni šel. Nikdar ne bo narod, ki si je z lastno krvjo priboril svojo neodvisnost in srečnejše življenje, dopustil, da bi taka podla dejanja rodila kakršenkoli uspeh.

...Govore o neki svoji ideologiji. Pravi, da imajo drugačne nazore o ureditvi države, kakor je izražena v naši ustavi. Ali je to res? (Seveda to ni moglo biti res, ker je edina prava ideologija komunistična in nihče, ki ni komunist, sploh nima ideologije.) Ali imajo obtoženci sploh kaj svojega? Kdaj se je vohun oklepал idej? Špijon samo lahko služi svojemu go-

spodarju, ki mu s svoje mize vrže nekaj drobtinic za njegove hlapčevske usluge...

Tovariši sodniki! Smatram, da je po natančni razpravi, ki se pravkar končuje, popolnoma jasno, da v celoti drže vse točke obtožbe, zlasti tudi pravna kvalifikacija ostaja taka, kakor jo navaja obtožnica. Glede na dejanja obtoženih pa zahtevam, naj se izreče za nekatera najstrožje, za druga pa ostre kazni v okviru zakona.

Na koncu samo še tole. Med razpravo so se pokazali nekateri znaki, ki kažejo na to, da je obtožencem vendarle uspelo do neke mere zavesti nekaj poštenih ljudi in izrabiti njihovo nebudnost za svoje temne namene. Prav je, da proces proti obtoženemu Nagodetu in ostalim visoko dvigne budnost in čuječnost slehernega Slovenca, slehernega Jugoslovana proti spletkam vojno-hujjskaških zarotnikov in špijonov. S tako budnostjo bomo z lahkoto onemogočili tistih nekaj nestvorov, ki zaradi svoje preteklosti in sedanosti in zaradi svoje moralne pokvarjenosti nočejo postati svobodni ljudje svobodne Jugoslavije."

Seveda je bil tožilčev govor sprejet z burnim ploskanjem.

Po taki temeljiti analizi branilci seveda niso imeli kaj reči.

Moj branilec je povedal sodišču, da sem zelo živčna oseba, ker sem imel pljučno tuberkulozo, in da me je zapeljal soobtoženi Nagode. Ko so me vprašali, ali se skladam s tem, kar je dejal branilec, sem pritrdil, ker nisem vedel, kaj naj drugega rečem, in to takoj obžaloval, ker je dr. Nagode poleg mene zamrmral: „Ali se res skladate s tem, kar je rekel?“

Branilec profesorja Kavčnika je imel dolg govor.

Sledila sta branilca profesorja Furlana dr. Ravnihar in dr. Ražem.

Dr. Ravnihar ni branil samo svojega prijatelja Furlana, temveč nas vse. Ne morem ponoviti njegovih besed, vendar se spominjam, da sem mu bil hvaležen za vsako besedo in da sem sklenil, da se mu bom šel zahvaliti, brž ko bo mogoče. Tega nisem mogel storiti, ker je umrl, preden sem prišel iz zavora. Bil je star in očitno prepričan, da mora tvegati karkoli, da bi branil Furlana, s katerim sta bila menda oba prostožidarja. Vsi prostožidarji se niso obnašali tako pogumno — dr. Drago Marušič je bil minister v zvezni vladi in profesor Ferdo Kozak predsednik Ljudske skupščine LRS. Oba otroka dr. Ravniharja sta bila komunisti: hčerka je bila partizanska zdravnica Nataša, ki jo je Louis Adamich

opisal v eni svojih knjig, sin pa je bil pomočnik ministra za trgovsko mornarico. Sin je kasneje storil samomor, kakor pravijo, ker je bil tako razočaran nad komunizmom.

Dr. Ražem je začel s tem, da je ponovno prebral „tajno poročilo Intelligence Servicea“ in dejal, da to dokazuje, kakšen ljubezniv človek je Furlan bil. Nato je rekel: „Ime dr. Furlana bo ostalo brez dvoma z zlatimi črkami napisano v zgodovini osvobodilnega boja. Noben resnicoljuben človek ne bo mogel zanikati njegovih velikih zaslug.“ Dr. Ražem je kot Primorec in sam bivši partizan moral vedeti, kaj govori.

To je bilo preveč za javnega tožilca Viktorja Avblja. Brž ko so ostali advokati končali svoje govore (dr. Žirovnik je zmanjševal pomen „zločinov“ mojega očeta in strica), je planil pokonci in začel zasramovati obtožence in še bolj branilce. Ko se je vsedel, nihče ni več spregovoril besedice.

22. avgusta 1947 je „Slovenski poročevalec“ objavil napad na nekatere branilce — na dr. Ravniharja in dr. Ražma. Trdil je, da sta nastopila „proti pravnemu čutu ljudstva“, da sta skušala „zakriti resnico“ ljudstvu, ki „ima pravico zahtevati, da spozna podrobno krivdo in način dela svojih sovražnikov“, tako da nima „nihče pravice, da mu resnico zakriva. Tudi obramba ne!“ Zaključek članka je bil: „Del branilcev svojega poklica na tem procesu ni opravljal v interesu ljudstva in države, vršil ga je na liniji obtožencev.“

Med odgovori branilcev je javni tožilec tudi privlekel na dan pismo, ki ga je dr. Nagode pisal svoji materi in ga je njegov branilec skušal vzeti s seboj po razgovoru v zaporu. To je bilo pismo človeka, ki je bil prepričan, da bo umrl. V resnici je tudi meni zašepetal od časa do časa: „Rekli so mi, da bodo me.e obesili, a da se nikomur drugemu ne bo zgodilo nič.“ V pismu, ki ga je javni tožilec prebral in prikazal kot nadaljnji dokaz Nagodetove zakrknjenosti, je pisal: „Konci (tako je dejal svoji materi) ne zgubiva dosti. Tebi je itak usojenih samo nekaj let, jaz pa sam v takem svetu, kot sem ga prej slutil, da je, in danes vidim, da obstaja, ne morem živeti. Lepo sem hotel, a za to je treba drugega miljeja.“

Ko je to pismo naredilo vzdušje ledeno, je predsednik pozval obtožence, naj povedo, kar še imajo reči. Vsi smo bili zelo kratki.

Dr. Nagode je rekel, da nas lahko obtožijo, česar koli hočejo, da pa si nas celo

javni tožilec ni upal obtožiti, da smo kaj storili za denar.

Sam sem imel kratek govor, ki sem si ga pripravil nekaj dni prej. Videl sem, da je obramba nesmiselna in sem se hotel opravičiti vsem, ki so imeli zaradi mene težave. Govoril sem:

„Storil sem mnogo škodljivih dejanj. Le kar zadeva Perugio, se sklicujem na svoje tamošnje sošolce. Obžalujem svoja dejanja, ker sem z njimi razočaral vse, ki so me imeli radi, in ker sem kriv jaz, da je v zapcu moj oče. Prosim za strogo kazen. Prosim pa tudi za pravico za svojega očeta. On o vsej zadevi sploh ni ničesar večel. Vse je moja krivda, ne njegova. Prosim vse, posebno pa očeta, naj mi oprostite.“

Moji sorodniki in prijatelji so se čudili, ker niso razumeli, kaj sem pravzaprav hotel povedati.

Profesor Furlan je stopil naprej in izjavil: „Nisem špijon!“ Nato se je obrnil in vsedel.

Gospa Hočevarjeva je mislila, da mora ponovno poudariti, da ni nikoli snovala atentatov na Tita in na druge komunistične voditelje. Zares ni bila videti oseba, ki bi bila zmožna pripravljati umor cele vrste ljudi, kakor jo je obtoževala obtožnica. Ubožica pač ni vedela, da so atentati običajna obtožba na vsakem komunističnem političnem procesu.

Moj oče je ponovno analiziral, zakaj je bilo nemogoče, da bi bil izdal kake tajnosti. Dejal je, da je v tekstilni panogi še vedno precej privatnih podjetij, tako da ni mogoče ničesar ohraniti kot zaupno. Očitno so mu očitali, da je pustil doma poročilo o sestanku predilniških strokovnjakov, na katerem so razpravljali o nočnem delu žensk v jugoslovanskih predilnicah. Pred vojno je bilo nočno delo prepovedano, komunisti so ga pa uvedli, da bi povečali proizvodnjo.

Po naših nagovorih je predsednik naznanil, da bo obsodbo razglasil v treh dneh, v torek, 12. avgusta.

Seveda časopisi niso nikdar objavili, kar so govorili obtoženci sami, dasi je „Slovenski poročevalec“ napisal 10. avgusta 1947: „O govorih obrambe, podrobni repliki javnega tožilca in zaključni besedi obtožencev, bomo poročali v prihodnji številki.“

Tri dni sem nihal med upi in najhujšimi pričakovanji. Tako sem bil zaskrbljen zaradi očeta, da je celo oznovec Ambrož menil, da me mora tolažiti, in je dejal:

„Vašemu očetu se ne bo zgodilo nič hudega!“, medtem ko mi je Slovenko podrobno opisal, kako je bil navzoč ves čas procesa in se mu obtožbe proti očetu vendar niso nikoli zdele resnega značaja.

Ko sta me prišla gledat Ambrož in Zdenko, sem ju vprašal, kaj je z našim stanovanjem. Dejala sta, da je še vedno zapečateno, a da bodo stvar uredili, ko bo izrečena sodba.

Ko sem nervozno čakal na sodbo, sta me dva mlada oznovca prišla zasliševati o Tatjani.

Vprašala sta: „Ali je Tatjana vedela za Nagodetovo skupino?“

Odgovoril sem: „Ne, ni!“

„Da, toda pravi, da je vedela.“

„Jaz ji prav gotovo nisem povedal.“

„Da, toda pravi, da je vedela.“

„Jaz ne vem ničesar.“

„Da, toda kaj mislite. Če ve zanjo, kje bi bila mogla o tem slišati?“

„Nimam pojma.“

„Morda na konzulatu?“

„Da, morda na konzulatu.“

„Mogoče je prisluškovala kakemu razgovoru?“

Tako sta napisala, da jaz nisem povedel Tatjani ničesar o Nagodetovi skupini. Če kaj ve, je morala slišati na konzulatu, kjer je prisluškovala kakemu razgovoru. Tak zapisnik se mi je zdel brez vsakega smisla, a sem ga podpisal.

V torek zjutraj so nas spet odvedli dol v razpravno dvorano, pri čemer je bil paznik med vsakima dvema obtožencema. Dolgo smo čakali v steklenem hodniku. Misli so se mi podile po glavi. „Mogoče bom obsojen na deset let in bo oče izpuščen,“ sem si dejal, vendar se mi je zdelo preveč optimistično. Vedel sem, da mi ne bo dolgo treba čakati na odločitev o mojem očetu, ker bodo krivdorek brali prav na začetku.

Dejansko je predsednik, ki je bral sodbo „v imenu ljudstva“, naznanil takoj po začetnih formalnostih:

„Obtoženci (nato je začel naštevati imena, od katerih sem slišal samo očeto-vega) so krivi naslednjih kaznivih dejanj...“

Začelo se mi je vrteti v glavi. Neskončni seznam naših domnevnih zločinov, ki je bil verno prepisan — besedo za besedo — iz obtožnice, sem komaj slišal.

Mojo zamišljenost je prekinilo ploskanje. Predsednik je bil ravno naznanil, da je dr. Nagode obsojen na smrt z ustrelit-

vijo. Enemu izmed prisednikov se je videlo na obrazu, da se mu ploskanje gabi, in je dajal publiki z roko znamenja, naj bo tiho.

Nato sem slišal: „Sirc Ljubo z uporabo čl. 1, tč. 1 in čl. 3 ZVK (nisem vedel, kakšna okrajšava je to) na smrtno kazen z ustrelitvijo, na zaplembo celokupnega premoženja in v smislu čl. 9, odst. 2 ZVK na trajno izgubo političnih in posameznih državljanjskih pravic.“ To mi je bilo komaj mar.

Ko je predsednik bral, da je profesor Kavčnik obsojen na 16 let „odvzema prostosti s prisilnim delom“, je nekdo zatulil: „Premalo!“ Predsednik je zagrozil, da bo dal izprazniti dvorano, če občinstvo ne bo mirno. Komunisti so tako podivjali, da je eden izmed njih ploskal obsodbi svojega lastnega očeta.

Profesor Furlan je bil tudi obsojen na smrt.

Hribar je bil obsojen na 18 let „odvzema prostosti s prisilnim delom“, Vodetova na 20 let, Kumelj na 15, Hočevanjeva na 14, Svato Zupan na 9, Stare na 7, kapetan Pirc na 15, Lajovic na 5, moj oče na 10 let, Snaj na 7.

Gospa Hribarjeva je bila obsojena na 1 leto prisilnega dela brez odvzema prostosti in so ji izvršitev kazni odložili za dobo treh let, najbrž zaradi njenih čvch majhnih otrok. Po drugi strani so jo verjetno aretirali in sodili, da bi lahko prisilili profesorja Hribarja, da se bo „dobro obnašal“, kakor so to imenovali. Zdi se, da sta bila gospa Snojeva in sin tudi nekaj časa v zaporu iz istega razloga.

Ko so brali obrazložitev sodbe, sem izvedel, da je imelo naše zločinsko delovanje „korenine že v dobi okupacije“ in da je bil naš „osnovni motiv besno sovraštvo do vseh pridobitev narodno osvobodilnega gibanja“. Sodba je trdila, da smo vsi „postopali po skupnem zločinskem naklepu“ in da je zatorej vsakdo odgovoren za vsa storjena kazniva dejanja. „Vsled tega po mnenju sodišča v polni meri odgovarja za kazniva dejanja v smislu dispozitiva sodbe tudi obtoženec Franjo Sirc, ker je bil po svojem sinu Sircu Ljubu dejansko povezan s to skupino in gotovo tudi dobro poučen o sinovem zločinskem delovanju, s tem pa o delovanju vse skupine. Iz dokaznega gradiva izhaja, da sta bila Sirc Franjo in Sirc Ljubo kot oče in sin v najboljših medsebojnih odnosih... (Slišal sem: „...in Ljubo Sirc pravi, da je obveščal svojega očeta o vsem“, toda tega ni v končni verziji sodbe — a spominjam se, da sem hotel zavpiti: „To ni res!“)... Med

okupacijo je bila Sircova familija povezana s „Staro Pravdo“, kar je povzeto iz Nagodetovih beležk, kjer se tudi Sirc Franjo in njegova žena izrecno omenjata... (Ko je predsednik to bral, je pogledal v smeri, kjer se mi je zdelo, da sedi moja mati — srce mi je zastalo. To se je nanašalo na obisk mojega očeta in matere pri Nagodetu l. 1942, ko sta mu šla povedat, da ne morem pobegniti v Švico. Nikdar ga nista več videla.) ...Sirc Franjo je v zvezi z italijanskim majorjem OVRE d'Amatom sodeloval pri špijonskih poslih glede jugoslovanskih študentov v Perugi, kar je povzeto tudi iz pismem Sircu Ljubu svojemu očetu... (V tem trenutku je obtoženec zraven mene zaničljivo dejal: „Ali ste res špijonirali?“ Lahko bi mu bil prerezal vrat.) ...zaradi tega tudi on (moj oče) odgovarja kot sostorilec za skupnost dejanj v končnem efektu.“

Sodba je dejala, da sodišče ne more verjeti obrambi, da smo poskusili „organizirati opozicijo in se poučiti o položaju v inozemstvu“. Sirc Ljubo „govori o tem, da so v Nagodetovi skupini odpadli vsi pomisleki zoper sodelovanje z okupatorji, ker so vsi to smatrali za kamuflažo“. Ko so brali to, je dr. Nagode zašepetal: „Ali ste res to rekli?“

Po mnenju sodišča se „glede kaznivih dejanj iz dobe okupacije“ nismo mogli sklicevati na Odlok o splošni amnestiji iz l. 1945, ker se po čl. 5 tega odloka amnestija na nas ne more nanašati. Prav tako se nismo mogli sklicevati na amnestijski ukaz iz l. 1945, „ker jih je smatrali kot okuvalce oziroma kot organizatorje in ideološke vodnike“.

Dr. Nagodetovo pismo materi so imeli za dodaten dokaz njegove krivde.

O meni je bilo rečeno, „da sem bil eden vodilnih članov te zločinske skupine in da mi je skupina poverjala prav posebno zaupne posle... celo tuji predstavnik me je opozoril, naj se spričo svojega udeleževanja varujem pred OZNO“.

Profesor Furlan „je že marca 1941 z lažnim potnim listom pobegnil v inozemstvo“. (Ne vem, ali je bil njegov potni list lažen ali ne, toda spraševal sem se, ali naj bi bil po mnenju komunistov čakal na naciste in fašiste v Ljubljani.) Sodišče ni imelo nobenega dvoma, da je profesor Furlan „agent tuje špijonske službe“.

Po tem, kar piše v obsodbi, je videti, da je Metod Kumelj doživel živčni zlom in je napadel paznika. Sodišče je seveda takoj zaključilo, da se je na ta način hotel „polastiti orožja in pobegniti iz zapora“.

Kumelj je v živčni razvratnosti kmalu storil samomor.

Stareta so obtožili tudi „zločinov“ njegovega brata, ki je ob „osvoboditvi“ pobegnil. Sodišču se je preveč mudilo, da bi moglo razločevati med njima.

Obrambi obtoženega Pirca Metoda, da je skušal organizirati opozicijo, seveda ni bilo verjeti. Sodba se je dalje glasila: „Glasom priznanja Sirca Ljuba je bil Pirc Metod stalno obveščen o vseh sestankih.“ To si je sodišče preprosto izmislilo — stric je mislil, da se je meni zmešalo.

Za konec je sledila običajna porcija zmerjanja: Zaradi naše zločinske dejavnosti nas ni bilo več mogoče imenovati izobražence. Imeli smo bolne ambicije. Naše zločinsko delovanje je pomenilo sistematično krepitev pozicij vojnohujskaških klik v inozemstvu proti FLRJ, katerim pripadajo razni Fotiči, Mački, Kreki in ostali njim podobni.

Ko so nas odpeljali iz sodne dvorane, nisem videl ne matere ne Katje. Le bratranec je stal v ozadju in se žalostno nasmehnil. Naša vrsta se je ustavila pred nekimi vrati, tako da obsojenci, ko so nas razdeljevali po celicah, ne bi vedeli, kje je kdo.

Profesor Furlan se ni obrnil, ko so ga odvedli. Profesor Kavčnik je pomahal dr. Nagodetu. Jaz sem odšel, ne da bi mu rekel zbogom. Bil sem preveč utrujen in obupan. Nisem ga nikoli več videl.

Popoldne me je obiskal branilec v prisotnosti Oznaša. Vprašal me je, ali sme prositi za pomilostitev. Skoro bi se mu zasmeljal v obraz. Ali je znorel? Ali je hotel, da bi izgubil glavo zaradi te komedije? Opazil je moje presenečenje in dejal, da je navada, vprašati obsojence na smrt, ali žele prositi za pomilostitev ali ne.

Nato me je končno začel izpraševati, kaj se je zgodilo. Nisem več molčal, temveč sem stvari pojasnjeval.

„Zakaj tega niste prej pojasnili,“ je vprašal.

„Saj sem, pa me nihče ni poslušal.“

Zmajal je z glavo: „Zelo slabo ste se branili.“

Ali res? — sem si mislil.

Povedal mi je, da me je mati hotela obiskati, pa je niso pustili. Sporočil mi je njene želje.

„Videti je, da ji je v veliko podporo lušno dekle,“ je nadaljeval.

„Ah, kakšen smisel ima sedaj vse to?“ sem zamrmral.

„Ne obupajte,“ me je hrabil in Oznaš je prikimal.

Ko sem se vrnil v celico, so mi dali dopisnico, naj pišem domov. Pisal sem Katji in jo prosil, naj me pozabi. Zagotovil sem ji, da jo imam še vedno rad, toda da „vse to pomeni dolga leta zapora, celo če ostanem živ“.

Precej kasneje sem dobil njen odgovor, da me noče zapustiti. „Videl boš, kako bomo še plesali skozi življenje,“ je pisala.

Trenutno mi je bil edina družba Slovenke. „A' ste se troštal' šusa?“ je vprašal. Vprašanje je bilo tako surovo, da me je skoraj zabavalo.

Ko se je zmracilo, so me odpeljali nazaj v Oznine Centralne zapore. Prvič po dolgih mesecih ni celo noč gorela luč, vendar sem se premetaval sem in tja.

Pazniki so v redkih presledkih gledali v celico. Zahotelo se mi je, da bi nekdo sočustvoval z menoj. Dasi me je bilo kasneje sram, sem se nalašč začel še bolj premetavati po postelji.

Končno je dežurni podoficir odprl okence in me začel nagovarjati: „Ne bodite tako nemirni in spite!“ Nazadnje se je zdanilo.

Prvi, ki se je po obsodbi z menoj dalj časa pogovarjal, je bil Oznovski poročnik Milan. Zelo ga je zanimalo, kako se počutim. Govorila sva o očetu.

„Vedeti morate, da sploh ni kriv,“ sem vztrajal.

„Torej je v zaporu samo zaradi vas?“ je vprašal.

„Da, samo zaradi mene,“ sem vztrajal.

„No, potem pa ne bo imel posebno lepih spominov na Vas, ko boste mrtvi,“ je prijazno pripomnil Milan in šel.

Drugi obiskovalec je bil oznovski major Leopold Krese-Čoban. Tudi temu sem podrobno razložil, da oče ni kriv. Čoban je bil mlinski vajenec, ko se je vojna začela. V partizanih je korak za korakom napredoval do majorja, toda je izgubil nogo. Z leseno protezo se je le stežka premikal, vendar se mi je zdelo, da ga je zgodba o mojem očetu ganila. Naročil mi je, naj vse napišem, kar sem tudi storil na kose toaletnega papirja, toda nihče me ni nikdar vprašal zanje.

Čoban mi je tudi obljubil knjige in je to obljubo izpolnil. (Kasneje je Čoban postal predsednik Združenja jugoslovanskih vojnih invalidov in se je udeležil več mednarodnih kongresov. Ko sem to zvedel,

sem se večkrat spraševal, ali se zahodni delegati zavedajo, da se na mednarodnih kongresih često rokujejo s tajnimi politisti.)

Knjige, ki so mi jih dali, so bile Tolstojeva „Vojna in mir“ in Sinkiewiczjevi „Križarji“. Čeprav sem jih že bral, sem jih začel hlastno prelistavati. Toda vse kaže, da nimam sreče s knjigami, kadar me življenje tare. Ko sem s hudo pljučno tuberkulozo ležal v sanatoriju, sta bili prvi dve knjigi, ki sem ju naročil, Rostandov „Orlič“ in Dumasjeva „Dama s kamelijami“. Prestrašen sem ju odložil, ko sta oba glavna junaka začela pokašljevati in umirati za jetiko. To pot sem nemudoma naletel na opise usmrtitev. V „Križarjih“ Zbiška hočejo obglaviti, v „Vojni in miru“ Pierre že stoji pred puškami, vendar se oba izmazeta.

Ali je bilo to dobro znamenje? Naslonil sem se na steno in sem si skušal zamisliti samega sebe pred četo strelcev. V samoobrambi sem take misli takoj zatrl. Dejansko nisem nikoli docela verjel, da me bodo ustrelili — zdelo se mi je preneumno.

Povrhu sem slišal kukavico z grajskega hriba. Smejal sem se samemu sebi, a vendar sem poželjivo štel, kolikokrat bo kukavica zakukala, in bil prepričan, da mi je namenjenih še mnogo let. Včasih je dobro biti vražjeveren, posebno če človek verjame samo v tiste znake, ki so mu v prid.

Drugo noč sem spal prav dobro, le zbudil sem se ob nedoločeni uri. Na postelji je sedel major Ronko, ki me je prišel vprašati, ali imam sodbo za pravično. To je bil menda začetek komunistične „prevzgoje“. Prvi korak k poboljšanju je, da človek prizna, da je bil obsojen z najbolj pravično sodbo, kar jih je bilo kdaj izrečenih.

„Da, zelo pravična,“ sem dejal, „razen kar zadeva mojega očeta.“

„Kako to,“ se je namršil, „ali mislite, da naša sodišča niso nepristranska.“

„Ne, nikakor,“ sem skušal popraviti, „zelo pravična so, toda morda sodišče ni vedelo vseh podrobnosti o zadevi mojega očeta.“

S tem sva prekinila razgovor.

Tudi sam šef Ozne Šilih me je prišel obiskat. Režal se je: „A, Sirc, ste mislili, da nas boste, pa smo bili mi hitrejši. Edini namen Šubašičevega sporazuma z nami je bil, da bi nas vrgli. Churchill misli, da je sila zvit, pa smo mi prebrisanejši.“ Ta nagovor je bil docela v skladu z Leninovim vprašanjem „Kdo koga?“

„Kar pa vas zadeva, Sirc,“ je nadaljeval Šilih, „ste bili vsaj malo pametni, dokler ste bili pri partizanih — veste, da smo vas skrbno opazovali. Kasneje ste pa čisto ponoreli.“

Po štirih ali petih dneh me je paznik odpeljal v zaslliševalnico. Na moje preseenečenje sta sedeli tam na zofi mati in Katja. Nekaj korakov v stran je zavaljen na mizo sedel poročnik Milan.

„Imate petnajst minut,“ je rekel zlobno. Sedel sem nasproti zofi in držal Katjo za roko.

„Oprostite mi,“ sem začel zmedeno govoriti, „pokvaril sem vse, škodil sem vsem.“

„Nič ne maraj,“ je rekla mati, „saj nisi ti kriv.“

„Oh, seveda sem,“ so se mi vlile solze, „seveda sem kriv, strašno kriv.“

Mati in Katja sta se začudeno spogledali. Prepričanji sta bili, da so bile obtožbe proti meni neresnične, sedaj sem pa jaz govoril o svoji strašni krivdi. Nista razumeli, da nisem govoril o krivdi v smislu kazenskega prava, temveč o krivdi pred njima in pred očetom, ki sem jih vse uničil, ker sem se skušal upirati režimu, ki je bil vse premočen.

„Kaj se je zgodilo s stanovanjem?“ sem vprašal.

„Prišli so in vse odpeljali,“ je dejala mati in takoj dodala, „Ne boj se, vedno boš imel dom.“

Ni mi bilo mar, ali bom imel dom ali ne, toda moji starši so bili sedaj brez doma in vse je bilo moja krivda.

„Mami bo prišla za nekaj časa k nam,“ je rekla Katja, „vse bo v redu!“

„Konec, petnajst minut,“ je zmagoslavno naznanil Milan.

Šli smo proti vratom. Na pragu se je mati obrnila in me poljubila. „Tudi ti ga poljubi,“ je rekla Katja.

Paznik me je odpeljal in mati si ni mogla kaj, da ne bi zajokala. „Kaj pa se dere,“ je pikro opomnil Milan. „Eden več ali manj, kaj pa pol.“

Milanu nisem mogel zameriti — bil je mlad in v vojni je izgubil nogo. Mislil je, da se mora zaradi tega znašati nad vsakim.

Predele sta me prišli mati in Katja obiskat, sta skušali govoriti s Titom ali drugo visoko osebnostjo. Odpeljali sta se v Beograd, kjer se jima je posrečilo govoriti z nekaj nekomunisti na visokih položajih. Večina je rekla, da ne more steriti ničesar, ker da je odločitev v rokah komunistov. Obiskali sta tudi podpredsednika pre-

zidija Ljudske skupščine Jožeta Rusa, ki je med vojno prišel opozarjat dr. Nagodeta. Neka gospa, ki je bila z Rusom prijateljica v gimnaziji, se je sama ponudila, da gre z njima. Bile so mnenja, da je treba izrabiti vsako možnost vpliva pri Rusu, ki je bil podpredsednik pomilostitvene komisije. Pri razglasitvi sodbe mati in Katja nista bili navzoči, ker sta bili že na poti v Beograd.

Eno prihodnjih noči so me odpeljali v dolgo sobo in mi ukazali, naj sedem v sredino, medtem ko je na nasprotnem koncu od vrat stala miza z močno lučjo obrnjeno proti meni. Spomnil sem se kovbojskih filmov, v katerih je šerif vedno sedel za mizo z lučjo proti banditu, ki ga je zasliševal. „Zakaj se ne brijete?“ se je nekdo oglašil izza luči.

„Kako naj se pa brijem,“ sem odgovarjal, „odvisen sem od brivca, ki pride enkrat na teden.“

„Morate se briti, da boste videti spodobri,“ se je spet zaslišal glas, „in zahtevati morate brivca.“

Nasmehnil sem se ob misli, kaj bi se zgodilo, če bi začel razbijati po vratih in zahtevati, naj pripeljejo oznovskega brivca, ki je bil zastavnik alj podporočnik.

Oči so se mi navadile na temo in razločil sem za lučjo enega izmed dveh moških v uniformi. Imel je pred seboj kup papirja, na katerega je kracal steklenice. Ugotovil sem, da sta bila uniformiranca Ribičič in Šilih.

„Zakaj ste se bali Furlana in zakaj si niste upali govoriti, ko smo vas soočili z njim?“ je eden izmed njiju vprašal.

„Prav nič se ga nisem bal.“

„Zakaj ste pa sedli k njemu na zatožno klop?“

„Kaj je to takega?“

„Zakaj se pa nihče drug pri soočenju ni vsedel k njemu? Bali ste se ga. Zakaj ste se ga bali?“

Skomignil sem z rameni.

„Povejte, Sirc, ali ste se ga bali, ker vam je bil nadrejen kot agent Intelligence Servicea?“

„Ne vem, ali je Furlan agent ali ni, toda tudi če bi bil: kaj naj mi naredi sedaj, ko sem v zaporu?“

„Le počasi! Ne boste vedno v zaporu in Angleži so vsega zmožni. Avto vas na primer povozi na cesti.“

Mislil sem si, da imata malo prebužno fantazijo.

„Sicer pa, Sirc, povejte nam kaj o angleški špijonski mreži v Ljubljani.“

To pot sem izbruhnil: „Za božjo voljo, jaz ne vem ničesar o kakršnikoli špijonski mreži.“

Paznik me je odvedel nazaj v celico.

Nekega dne so se odprla vrata in vstopil je nekdo s pisalnim strojem v rokah, za njim pa je prišel major Ronko z zajetno modro knjigo.

„Tole boste prevedli,“ je dejal.

„Z veseljem!“

„Toda prevesti morate vse natančno.“

„Seveda.“

„Delajte šest kopij in eno na tankem papirju zame.“

„V redu!“

„Če boste vse natančno prevedli, boste dobili boljše hrano.“

„Hvala, toda ali bi se lahko kopal?“

„Seveda, kopali se boste dvakrat na teden namesto enkrat.“

„Hvala!“

Hitro sem pregledal knjigo: bila je kanadska modra knjiga o zadevi Guzenko. Takoj sem začel prevajati in prvi dan prevedel 17 strani. Delo me je veselilo: vesel sem bil, ko sem odkril, da kanadska kraljevska komisija natančno ve, kaj je komunizem in kako komunisti delajo. Knjiga je imela preko 700 strani. Na tistem sem si mislil: Nimajo me še namena ustreliti.

Okoli 22. avgusta 1947 (ta dan je Reuter javil Furlanovo in mojo pomilostitev), so me zbudili okoli petih zjutraj. Odpeljali so me v sobo, v katero je sijalo sonce. Ribičič je sedel za mizo z Ronkom ob strani.

„Prezidij je spremenil vašo sodbo v dvajset let odvzema prostosti s prisilnim delom,“ je začel Ribičič.

„Hvala,“ sem dejal. „Kaj pa moj oče?“

„O, oče je zdrav in je v sodnih zaporih. Nima še pravice prositi za pomilostitev.“

„Da, toda moj oče sploh ničesar ni storil.“

„No,“ mi je Ribičič razložil, „tudi če ni storil, česar smo ga obtožili, je čisto gotovo kriv česa drugega. Vsekakor mu ne bo škodovalo, če se malo poboljša.“

Rajši nisem vprašal več ničesar. Kmalu nato sem dobil dopisnico od matere, ki mi je sporočala, kako ji je odleglo, ko sem bil pomiloščen.

Nekega drugega dne ob zori me je poklical Šilih. Povabil me je, naj sedem k njemu za mizo in mi ponudil slive, na pladnju. To pot naj bi poslušal pridigo o svobodi.

„Velika škoda je,“ je dejal z obžalovanjem, „da je sposoben človek, kot ste vi, v zaporu sedaj, ko imamo svobodo.“

Ko je opazil moj začuden obraz, je obrazložil: „Seveda mora človek vedeti, kaj je svoboda. Svoboda je spoznanje nujnosti.“

To je bil citat iz Engelsove filozofije — v komunističnem žargonu je zgodovinska nujnost, da so oni na oblasti.

„Tako, Sirc,“ je Šilih zaključil svoj kratki poduk, „dobro se obnašajte, pa vas bomo izpustili in vam kasneje dali tudi službo.“

Trenutno je bila moja služba, da sem prevajal v celici. Renko me je od časa do časa obiskal. Presenečen je bil, ko je videl, da delam brez slovarja — niso mi ga namreč dali.

„Pa tudi vse pravilno prevajate?“ je vprašal s sumničanjem.

„Seveda pravilno prevajam.“

„Ali ne poskušate česa zakriti pred nami?“ je prišlo na dan njegovo nezadržljivo do vsakogar.

„Če sem kaj napačno prevedel, me lahko ustrelite,“ sem odvrnil.

„Odlično, tako govorjenje imam rad,“ se je zdel zelo zadovoljen.

Dobil je še en napad širokoustnosti: „Ali vam dajejo boljše hrano?“

„Ne,“ sem odgovoril.

„Dobili jo boste. In ali hočete več kopei? Dobili jih boste.“

Seveda boljše hrane nisem dobil in kopal se sploh nisem niti enkrat na teden. Ko sem o tem vprašal poročnika Milana, je dejal, da se je kopalnica pokvarila.

Od Milana sem tudi skušal zvedeti, ali bi mogel dobiti nekatere stvari, ki so bile v stanovanju: nekaj perila in par hlač. Nisem tega zares potreboval, toda hotel sem ugotoviti, kaj se je pravzaprav zgodilo s stanovanjem.

„Za vse to morate reči materi,“ je odvrnil.

Vesel sem bil tega odgovora, ker sem razumel, da so materj izročili vsaj nekaj stvari iz stanovanja. V resnici so stanovanje do kraja izpraznili in stvari razdelili med seboj. Kasneje je mati srečala na cesti žensko s svojimi čevlji. Žena nekega

oznovca iz premožne družine je nosila materin šal. Pokrivalo s postelje v spalnici so videli v nekem stanovanju skozi okno. Pripovedovali so ji, da se perilo z njenimi monogramj suši po raznih dvoriščih. Eno izmed preprog so videli na dvorišču sosedne hiše, kjer so stanovali oznovci.

Obleke mojega očeta so se pojavile lepo zavite v kaznilniški krojačnici. Listki z merami, kako jih je treba predelati za nove lastnike — nedvomno oznovce —, so bili skrbno pripeti. Krojači so kmalu ugotovili, čigave so te obleke, ker je naš krojač vedno zašil stranko ime v žep.

Končal sem s prevajanjem kanadske modre knjige, toda ničesar se ni zgodilo. Kazalo je, da so me pozabili. Ne samo da nisem dobil boljše hrane in da se sploh nisem kopal, bil sem tudi ob svoj obisk. Imel sem pravico na en obisk mesečno, toda ko sta me mati in Katja prišli obiskat, so jima rekli, da ne vedo, kje sem.

Dobil pa sem septembrski paket. Neke noči, ko sem že trdno spal, me je prišel paznik iskat in me je odvedel preko temnega dvorišča v sobo, kjer je podporočnik brivske stroke, ki je bil tudi knjižničar, delil pakete. Vse je zrezal na drobne kose in zmetal nazaj v škatlo. Dišalo mi je vendarle.

Nočno deljenje paketov ni bilo nič izrednega. Ozna je uživala nočno „delo“. Sojetniki so mi pripovedovali, da so se kopali čpolnoči, in hodili na sprehode ob luninem svitu.

Kratki sprehodi kakih deset minut vsakega drugega ali tretjega dne so bili tudi edina sprememba v mojem samotnem življenju. Cele ure sem hodil semintja. Edina motnja od zunaj je bila kolona mravelj, ki so nekako našle pot v mojo celico in napadle slaščice v paketu. Oktober je hitro mineval in bal sem se, da bom tudi ob oktobrski obisk, toda nekega jutra so se vrata odprla in rekli so mi, naj se pripravim.

Po postanku v kamri pod stopnicami so mi vrnil, kar so mi vzeli ob aretaciji. Povrhu so mi izročili aktovko in prazen notes, ki so ju očitno sami prinesli iz našega stanovanja po preiskavi. V jesenskem soncu so me pred vrati naložili na „zeleno marico“.

proces proti škofu dr. gregoriju rožmanu

Proces proti škofu dr. Gregoriju Rožmanu je bil pred vojaškim sodiščem IV. jugoslovanske armade v Ljubljani v dneh od 21. do 30. avgusta 1946, obenem z obtoženimi: Leonom Rupnikom, Ervinom Rösenerjem, dr. Mihom Krekom, Milkom Vizjakom in dr. Lovretom Hacinom.

Sodišče so sestavljali: predsednik kapetan dr. Heli Modic; sodnika-prisednika podpolkovnik Milan Lah in major Alojz Grčar; nadomestni sodnik kapetan Avgust Bračič; tajnik sodišča poročnik Janez Lotrič. Obtožbo sta zastopala zastopnik vojaškega tožilca jugoslovanske armade kapetan Marijan Vivoda in njegov pomočnik vojaški tožilec IV. armade kapetan dr. Viktor Damjan. Obtoženega škofa dr. Gregorija Rožmana je branil odvetnik dr. Alojzij Vrtačnik.

Proces je prenašal ljubljanski radio, poročila je objavljala dnevnik „Slovenski poročevalec“ (št. 195—201); o procesu je izšla posebna knjiga „Proces proti vojnim zločincem in izdajalcem Rupniku, Rösenerju, Rožmanu, Kreku, Vizjaku in Hacinu“. Ljubljana, novembra 1946. Slovenski knjižni zavod. Tisk Tiskarne Ljudska pravica v Ljubljani. 204 strani. 2000 izvodov.

Letos je poteklo od procesa 18 let. Za prav toliko let zapora je bil obsojen škof dr. Gregorij Rožman, in letos bi se bila ta zaporna kazen iztekla.

Škof je umrl pred 5. leti (1959). V njegovi zapuščini se je ohranil obširen material tega procesa po zapiskih iz radijskih poročil in omenjenega dnevnika „Slovenski poročevalec“. (Zgoraj navedene knjige škof ni poznal.) Našel pa se je v zapuščini tudi škofov zagovor, ki ga je sestavil sam proti procesu in ga poslal Sveti stolici. Ta zagovor sedaj objavljamo. Naj nam pojasni vso neresničnost in predoči vso zlonamernost procesa. Vsaj sedaj po tolikih letih, ko se škof leta 1946 ni mogel osebno zagovarjati!

Prinašamo pa najprej besedilo obtožnice, v kolikor se nanaša posebej na škofa, izvleček iz govora vojaškega tožilca ter sodbo. Vse troje je objavljeno v omenjeni knjigi. (V kolikor se izjave obtožencev in zaslišanih prič nanašajo na škofa, so te po večini navedene v škofovem zagovoru.) Dodajamo še zagovor škofovega branilca, ki ga pa omenjena knjiga ne prinaša. Zapisan je po radijskem poročilu in po poročilu v dnevniku „Slovenski poročevalec“.

OBTOŽNICA TOŽILCA VOJAŠKEGA SODIŠČA PROTI DR. GREGORIJU ROŽMANU, ŠKOFU LJUBLJANSKE ŠKOFIJE, SEDAJ NA BEGU

Obtoženi Rožman se je v skladu s sklepi, dogovorjenimi na sestanku reakcionarnih elementov iz vrhov bivše SLS, ki se je vršil v Ljubljani neposredno pred napadom na Jugoslavijo, takoj postavil v odkrito službo italijanskega in kasneje nemškega okupatorja ter je sam, kakor tudi njegov škofijski dvor, postal center zbiranja in izdajalskega delovanja združenih kvizlinških elementov v Sloveniji ves čas sovražne okupacije.

Izkoriščujoč svoj položaj ljubljanskega škofa je zlasti poslal v službo okupatorja protiljudski del slovenske duhovščine, mu dal direktive in preko njega izvajal protinarodne načrte in akcije v korist okupatorja, dočim je na drugi strani poštene duhovnike, ki so ostali zvesti svojemu ljudstvu in skupno z njim vodili borbo proti okupatorju, preganjal, obsojal in jim grozil z izključitvijo iz Cerkve. Na ta način je obtoženi Rožman aktivno in samoinici-

tivno — pri tem seveda podpihovan od reakcionarnih krogov iz inozemstva — vodil izdajalsko delavnost in služil okupatorju v izvajanju njegovega načrta: iztrebljanja in raznarodovanja slovenskega naroda in dušenja osvobodilne borbe.

V ta namen je dne 22. aprila 1941 v Ljubljani obiskal fašističnega „Velikega komisarja“ Emilija Graziolija in mu izročil svoje pozdrave ter pozdrave vse duhovščine iz ozemlja, zasedenega po italijanskih četah, zagotavljajoč mu popolno sodelovanje duhovščine s fašistično Italijo.

Mussoliniju pa je dne 3. maja 1941 poslal posebno spomenico, v kateri izraža veliko veselje zaradi zasedbe slovenskega ozemlja po italijanski vojski in vključitve slovenskega ozemlja v italijansko kraljestvo. V spomenici izraža brezpogojno vdanost in obljublja Duceju neomajno sodelovanje.

S svojimi izjavami lojalnosti in s poseti pri fašističnih oblastvih, z udeležbo pri slavnostni proslavi na čast člana fašistične vlade Bottaija ter s hlapčevskimi izvajanji vseh fašističnih odlokov, je Rožman že v prvi dobi okupacije meril na razbijanje enotnosti slovenskega naroda in slabitev njegove uporne moči ter podžigal razne domače izdajalce in zagovornike s fašističnimi oblastniki k množičnim izdajam in zločinom proti svojemu narodu. Za svoje izdajalsko sodelovanje je bil obtoženi Rožman dne 4. oktobra 1941 na Mussolinijev predlog odlikovan s kompturskim odlikovanjem reda italijanske krone.

Na pobudo italijanskih generalov Roatte in Robottija je skliceval v škofijskem dvorcu razne predstavnike bivših strank v cilju, da pod krinko borbe proti komunizmu obsojijo napore slovenskega naroda za svobodo, neodvisnost in obstoj.

Dne 16. februarja 1942 je na enem izmed takih sestankov, ki jih je v škofijskem dvorcu skliceval in vodil obtoženi Rožman, izdelal predloge za svoje sodelovanje z italijanskimi oblastmi, med drugimi dovoljenje, da se samostojno pobija tako zvana „komunistična nevarnost“, ker se smatrajo okupacijske oblasti „nevešče in nezmožne“, in dovoljenje, da se organizira mladina in tako reši pred nevarnostjo takoimenovanega „ekstremizma“, in sicer zaradi tega, ker so se vladne organizacije pokazale kot popolnoma neprimerne, in ker ne poznajo slovenske psihologije.

Obtoženi Rožman je meseca februarja 1942 na konferenci v škofiji stavil predloge, ki bi omogočili italijanskemu okupatorju hitro in brez posebnih naporov

vzpostaviti „red in mir“ v tako zvani „Ljubljanski pokrajini“ ter zadušiti osvobodilni pokret. Ti predlogi so bili formulirani v obliki napak, ki naj bi jih bil zagrešil okupator s tem:

da je dovolil bivanje v Ljubljani množici bivših oficirjev jugoslovanske vojske, ki nimajo prav nobenega razloga bivati tu in ki bi lahko služili za vodilne oficirje „upornikom“;

da je dovolil vstop v Ljubljansko pokrajino množici beguncev iz okupirane nemške Slovenije in jim omogočil bivanje na tem teritoriju;

da ni uvedel kontrolne izkaznice tako zvane „Carta di residenza“;

da je pustil radijske aparate v rokah privatnikov, z utemeljitvijo, da se po radiu širijo najrazličnejše vesti, ki krepijo odporniški duh in ki širijo narodno-osvobodilno gibanje ter razna navodila in propagandne vesti;

da nedostaja italijanska propaganda in da letaki „Antiboljševiška Ljubljana“ dosegajo nasproten efekt, in

da je obdržal slovensko osebje v vsej državni administraciji, zlasti pri policiji, pošti in telefonu in na železnicah, ki ga je treba odstraniti.

Po nalogu obtoženega Rožmana je specialni duhovniški kurir dne 11. marca 1942 odnesel te predloge v Rim h kardinalu Vincencu Maglione brez in mimo znanja „Visokega komisarja“ za „Ljubljansko pokrajino“. Posledice tega pisma so bile leta 1942 marčne blokade v Ljubljani, internacije bivših jugoslovanskih oficirjev v Gonarsu, uvedba osebnih izkaznic, odvzem radijskih aparatov in odpuščanje ter interniranje zavednih uslužbencev na železnici, pošti in drugih javnih ustanovah.

Z namero, da preslepi ljudske množice in da pridobi čim večji krog izdajalcev, je obtoženi Rožman prikazal borbo slovenskega naroda za svobodo in obstanek kot borbo proti veri in Kristusu Kralju. Tako je v svojih številnih govorih, poslanicah in pastirskih pismih obtoženi Rožman v gornjem smislu ostro obsojal osvobodilno gibanje slovenskega ljudstva in pozival vse katoličane svoje škofije k sodelovanju z okupatorjem in v borbi proti osvobodilnemu pokretu. V ta namen je uporabljal katoliški tisk, ki je z lažnim prikazovanjem neresničnih činjenic in s strupeno propagando netil razdor med Slovenci s članki, s slikami in drugimi pismenimi sestavki v „Slovenskem domu“, „Slovencu“, „Katoliškem bogoslovcu“ in drugih, ki so obsojali

in blatili narodno-osvobodilni boj in pozivali k lojalnemu sodelovanju z okupatorjem — vse pod krinko parole „za vero in Kristusa Kralja“.

Pod vplivom govorov obtoženega Rožmana in njegovega protinarodnega delovanja so se pričele ustanovljati grupe izdajalcev, ki so izdajale slovensko ljudstvo in rušile narodno enotnost. V tem času se je po obtoženčevi iniciativi, kot del okupatorjevega aparata, javno udeleževala „Slovenska zaveza“, organizacija za borbo proti narodno-osvobodilnemu gibanju, ki je v pozneje organizirane oddelke MVAC na deželi in v mestno varnostno stražo v Ljubljani pošiljala svoje najkrvoločnejše obožene pripadnike.

Obtoženi Rožman je v škofijskem dvorcu predsedoval sestankom tako zvanega „Odbora vaških straž“, ki je preko protiljudskega dela katoliške duhovščine organiziral, vzpostavljal in podpiral „Vaške straže“ na terenu. S podporo in direktnim sočelovanjem obtoženega Rožmana, ki je dajal podrejenim cerkvenim funkcionarjem, župnikom in kaplanom navodila za ustanavljanje oboroženih kvizlinških oddelkov, so skupno z okupatorjem hodili v akcije, vršili ovaduške posle in nezaslišane zločine. Protiljudski krajevni duhovniki, oboženi s samokrezi, so bili organizatorji, voditelji in izvrševalci zločinov „Vaških straž“. Obtoženi Rožman je za zvezo s kvizlinškimi oddelki postavil svojega tajnika, duhovnika dr. Ignacija Lenčka, ki je izbiral najbolj pokvarjene duhovnike in jih nameščal po izdajalskih edinicah.

Poleti 1942 so že nastopale prve oborožene izdajalske formacije, ki so dobile od svojega gospodarja — okupatorja naziv „Milizia Volontaria Anticomunista“ (MVAC). Prva edinica je bila ustanovljena pri št. Joštu nad Vrhniko. Oboroženi oddelki bele garde so odkrito sodelovali z Italijani ter izvrševali teror nad mirnim slovenskim prebivalstvom. Sodelovali so pri interniranju slovenskega ljudstva, pri streljanju talcev, pri umorih, pokoljih, požarih in ropanjih. Kot sestavni del italijanske vojske je MVAC sodelovala v roški ofenzivi proti narodno-osvobodilni vojski.

Obtoženi Rožman je dajal pomoč Ehrlichovemu akademskemu društvu „Straža v viharju“, katerega člani so sodelovali pri racijah in blokadah v Ljubljani in kot konfidenti izdajali zavedne Slovence ter jih pošiljali v zapore in internacijo. Za okrepitev okupatorjeve policije se je z italijansko in obtoženčevo podporo ustanovila posebna policija MVAC v Ljubljani, ki je bila v rokah katoliških akademikov iz vrst

„Stražarjev“. Imeli so lastne zapore, v katerih so mučili ljudi, imeli so lastne posebne legitimacije, s katerimi so se izkazovali napram okupatorju. Ti izdajalci so pristaše OF aretirali na cestah, jih vlačili v svoje zapore, kjer so jih pretepali in mučili ter izvabljali iz njih podatke o pristaših narodnoosvobodilnega pokreta. Vse to se je godilo z vednostjo in ob podpori obtoženega Rožmana in njegovih najožjih sodelavcev. „Stražarji“ so bili stalno pri obtožencu ter od njega prejeli navodila za svoje protinarodno delovanje.

Po kapitulaciji Italije je obtoženi Rožman dal nalog vsem svojim zaupnikom v bivših MVAC, naj takoj vstopijo v oborožene formacije domobranstva, ki je kot nova kvizlinška organizacija nadaljevala svoje izdajstvo pod nemškimi okupatorjem. Po neposredni intervenciji obtoženca je vsak domobranski bataljon in vsaka posadna skupina dobila v svoj sestav duhovnika-kurata, katerega je obtoženec posebej izbral. Obtoženi Rožman je izposloval mnogim internirancem izpust iz taborišč z namenom, da pridobi in poveča število pripadnikov izdajalskih formacij.

Obtoženi Rožman je bil v stalnih stikih s Hacinovim policijskim aparatom in nemškim Gestapom. Od „Informativnega urada“ je dobival po en izvod strogo zaupnega ovaduškega biltena „Vesti“, na podlagi katerega sta Gestapo in policija vršila aretacije in preganjanje prebivalstva. Od spomladi leta 1944 je vzdrževal obtoženi Rožman ozke stike z gestapovskim menihom Hartlom na Bledu, ki je bil neposredno podrejen gestapovski policiji v Berlinu in s katerim je imel več sestankov.

Obtoženi Rožman je v dneh 20. aprila 1944 in 30. januarja 1945 sodeloval s obtoženima Rösenerjem in Rupnikom ter drugimi nacističnimi krvniki pri zaprisegi domobrancev v cilju — kot je zatrjeval — da Slovencem pokaže, da popoinoma soglašajo z nacistično politiko. Na ta način je obtoženi Rožman kot inspirator in pobudnik odgovoren za udeležbo „Slovenskega domobranstva“ v borbi na strani okupatorja proti lastnemu narodu, za neštete vojne zločine, ki jih je domobranstvo samo ali skupaj z okupatorjem izvršilo nad ljudstvom, kakor tudi za smrt ne samo padlih borcev NOV in POJ, temveč tudi za smrt onih zapeljanih in nasilnih mobiliziranih domobrancev, ki so padli na strani okupatorja.

V škofijskem dvorcu so se pod vodstvom obtoženega Rožmana sestajali člani tako zvanega „Narodnega odbora za Slo-

venijo“, ki so organizirali združitev vseh do tedaj sodelujočih kvizlinških enot, to je „Slovenskih domobrancev“, Mihajlovičevih četnikov, „Slovenske legije“, „Sokolske legije“ in „Narodne varnostne straže na Primorskem“.

Dne 28. aprila 1945 je Rožman pozval soobtoženega Rupnika na sestanek takozvanega „Narodnega odbora“, ki se je vršil v škofovi sprejemnici in kateremu je obtoženi Rožman dal svoje direktive in navodila. Dne 3. maja je Narodni odbor ob navzočnosti obtoženega Rožmana vzpostavil izdajalsko prestavništvo. Od te izdajalske grupe izvoljeni predsednik je poslal brzojavko soobtoženemu Kreku ter predstavnikom zapadnih zaveznikov, katere je pozval na okupacijo slovenskega ozemlja in intervencijo v borbi proti zmagoviti jugoslovanski armadi.

Obtoženi Rožman je kot dosledni in zakleti sovražnik svojega naroda, do kraja zvest okupatorju, pred osvoboditvijo Slovenije, preko tistega dela duhovščine, ki se je povezala v krvi in sodelovanju z okupatorjem, širil zmešnjavo in lažno propagando med ljudstvom, da je jugoslovanska armada vršila pokolje civilnega prebivalstva, in je s tem zapeljeval naše preprosto ljudstvo, da so mnogi zapustili svoje domove in se skupaj z okupatorjem umaknili v inozemstvo, kjer so izpostavljeni trpljenju in propadu.“

Nato navaja obtožnica „vojne zločine“ obtožencev, ki naj bi jih bili ti zagrešili posamezno ali skupno. Navaja kot krivca tudi škofa Rožmana in pravi: „V času sovražne okupacije slovenskega ozemlja, ko se je slovenski narod boril na življenje in smrt za svoj obstanek, neodvisnost in svobodo, so v sklopu okupatorjevih oboroženih sil in terorističnih organizacij in porjihovih direktivah domače izdajalske formacije tako zvane bele in plave garde izvršile nad slovenskim ljudstvom nešteto vojnih zločinov, za katere so obtoženi neposredno krivi kot organizatorji, voditelji, naredbodajalci, izvrševalci in nasnovatelji istih, bodisi direktno, bodisi preko svoje propagande.“

Sledi obširna razdelitev obtožnice k posameznim odstavkom in trdi, da so v obtožnici navedena kazniva dejanja podkrepjena z izpovedbami prič, s pismenimi dokazi, s popolnim ali delnim priznanjem obtožencev in drugim sredstvi. Ker se navedena dejanja, ki se nahajajo v obtožnici, po večini ponavljajo, obrazložitve obtožnice ne navajamo.

Zaslišanje obtožencev in raznih prič

obsega v imenovani knjigi o procesu 64 strani. Dalje je bilo prebranih na razpravi preko 200 dokumentov, ki naj potrjujejo krivdo obtožencev. Vsebine ne navajamo. V kolikor se izjave prič in razni dokumenti nanašajo na škofa Rožmana, jih ta po večini navaja v svojem zagovoru.

Iz govora vojaškega tožilca

„Po dokončanem dokaznem postopanju na razpravi proti izdajalcem in vojnim zločincem, ki so v največji meri odgovorni za neizmerno trpljenje slovenskega naroda za časa štiriletne sovražne okupacije, smatram, da je z obsežnim dokaznim gradivom, popolnim ali delnim priznanjem prisotnih obtožencev, z dokumenti in pričami in ostalimi dokazili, obtožnica potrjena tako v celoti kot v poedinih točkah obtožbe. Še več: razprava je ugotovila še niz drugih zločinov, ki so sicer vsebovani v splošnem delu obtožnice, ki pa so dalj popolno potrditev za kazensko odgovornost vseh obtožencev.“

Govor obsega sledeče odstavke:

Stari vodilni politiki so se zvezali s fašizmom, v strahu, da bi izgubili svojo protiljudsko oblast.

S svojo parolo čakanja je hotela begunska vlada pasivizirati narode Jugoslavije, onemogočiti osvobodilno borbo s tem, da ostanejo najzavednejši narodni elementi osamljeni in brez podpore širokih ljudskih množic in da bi te elemente s tem uničila.

Dr. Lambert Ehrlich je izročil italijanskemu vojaškemu poveljstvu in italijanskemu poročevalnemu uradu spomenico, v kateri predlaga poostren teror nad našim narodom.

Državljske vojne na Slovenskem nikoli ni bilo. Tu je bila le težka in krvava osvobodilna borba vsega slovenskega naroda proti okupatorju in domačim izdajalcem.

Škof Rožman je klevetal borbo slovenskega naroda za obstoj, svobodo in neodvisnost kot borbo proti cerkvi in veri. Ta parola pa je bila samo pretveza za mobilizacijo vernih množic za boj proti demokratičnim težnjam našega naroda. — K temu poglavju dodaja tožilec: „Razprava je pokazala, da vodijo niti vseh zločinov prav tako k obtoženemu Rožmanu. Ta je na eni strani postavil vso svojo cerkveno avtoriteto v službo tega cilja, na drugi strani pa mobiliziral ves cerkveni aparat v ta namen. Izdajalski duhovniki, ki jih je oblast zasačila pri zločinskem delovanju, so potrdili: V belo gardo sem šel

po škofovem naročilu, v belo gardo sem šel s škofovim dekretom.' Ti duhovniki so bili udeleženci pri zločinih, organizatorji in ovaduhi, zaradi česar je obtoženi Rožman soodgovoren za vse zločine belogardističnih tolp. Osvobodilna fronta je narod pozivala na enotnost. Prav tako pa ni zamudila nobene prilike, da ne bi obtoženemu Rožmanu že od vsega početka kazala, da je mesto pravega Slovenca v vrstah Osvobodilne fronte in ga stalno opozarjala na pogubne posledice njegovih dejanj, ki vodijo v bratomorno borbo. Obtoženi Rožman pa je na vse pozive odgovarjal z novimi izdajstvi. Če je v kakih kritičnih momentih včasih pokolebal, je to samo dokaz, da se je svojega izdajalskega početja zavedal, a z njim vedno nadaljeval. Klevetal je plemenito borbo slovenskega naroda za svoj obstoj, svobodo in neodvisnost kot borbo proti cerkvi, veri in Kristusu Kralju."

Tožilec je končno obravnaval krivdo posameznih obtožencev in dodal, da so vsi obtoženci izvršili kazniva dejanja vojnih zločincev, obtoženi Rupnik, Rožman, Krek, Vizjak in Hacin pa tudi najstrašnejši in najpoglejši zločin izdaje lastnega naroda. S tem so izvršili niz kaznivih dejanj po Zakonu o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo.

Govor škofovega branilca

„Težka je moja dolžnost, ker je obtoženi Rožman prišel na zatožno klop zaradi težkih zločinov. Težka je moja naloga, tudi zato, ker nimam nobenih informacij od obtoženca in tudi ne vem, kako bi se bil zagovarjal za svoje zločine.

Nemški nacizem in italijanski fašizem sta zakrivila to vojno. In kaj je bil vzrok, da se je fašizem tako močno razvil? Državniki so bili po prvi svetovni vojni preveč popustljivi, ker so se bali, da ne bi bil eden močnejši od drugega. Zato so podpirali Nemčijo. Imperializem se je razvil tudi v Italiji, ker je Italija dobila nepravično nagrado za svojo udeležbo pri svetovni vojni z odvzemanjem slovenskega Primorja in Trsta. Nadalje tudi socialno vprašanje po prvi svetovni vojni ni bilo rešeno, ker ni bila prisotna na konferenci v Versaillesu Sovjet. zveza. Tako se je kapitalizem in imperializem še bolj razvil, na drugi strani pa se je zmanjšala svoboda delovnega ljudstva. Toda zatirani narodi so se dvignili. Tako najdemo dva tabora: na eni strani je bila reakcija, na drugi strani pa delovno ljudstvo. In reakcija je našla svojo oporo v kraljevi kroni

in oltarju. Kakšne so bile posledice vsega tega? Razni reakcionarji in drugi elementi so se pričeli zbirati okrog predstavnikov cerkve in predstavnikov monarhije.

Ko je Jugoslavija stopila v vojno in ko je kapitulirala, so se znašli skupaj na isti liniji monarhisti in pripadniki cerkve. Na drugi strani pa so se zbrali tisti zdravi in napredni elementi naroda, ki so si postavili nalogo, zopet osvoboditi Jugoslavijo in ji priboriti svobodo. In ti reakcionarni elementi so vedeli, da bo škof ostal pri narodu in so si škofa izbrali za svoje propagandne namene. Vedeli so, da je pod škofovim plaščem vsaj malo izgleda za uspeh. Toda prevarali so se, kajti škofova palica in njegov plašč jim nista mogla pomagati do zmage. Vsi ti niso upoštevali našega ljudstva. Oklenili so se okupatorja in šli z njim; zagrešili so zločin in izdajo nad lastnim narodom.

Pri ugotavljanju stopnje kazenske odgovornosti obtoženega Rožmana je treba upoštevati, da je Rožman smatral, da je vezan na direktive, ki jih je dobil od svojega predstojnika papeža, ki je obsodil v okrožnici „Divini Redemptoris“ komunizem. Tako je Rožman prišel v dilemo s samim seboj: iti z ljudstvom ali poslušati papeža! Rožman je šel napačno pot. Podvrgel se je cerkveni disciplini in že ga je imela reakcija v svoji sredi. Njega so reakcionarji potiskali naprej in se zbirali v škofijskem dvorcu zaradi varnosti pred oblastjo. Jasno je, da je Rožman v polni meri odgovoren za to, ker je nudil tej politični klikli gostoljubnost pod svojo streho.

K posameznim točkam obtožnice pa pripominjam sledeče:

1. Glede očitkov, da je dne 22. aprila 1941 napravil obisk pri visokem komisarju E. Grazioliju, bodi omenjeno, da je bil to vljudnostni obisk, ki ga je bil Rožman dolžan storiti kot cerkveni poglavar v škofiji.

2. Glede tega, da je poslal Mussoliniju posebno spomenico, je škof. ordinarijat z edlokom z dne 24. avgusta 1946 s predložitvijo dokumenta, ki je bil poslan Grazioliju, ugotovil, da je bila vsebina te spomenice, objavljena v dnevnem časopisju, različna od one, ki jo je Rožman res poslal Grazioliju. Ta izjava je bila preobrnjena v fašističnem smislu. Dodani so razni pristavki, ki so hlapčevsko naslikali Rožmana, da je navdušen za fašizem in za rimski imperij. V pravi škofovi izjavi ni bilo besed „živahne radosti, veselja“, ni omenjen „blagoslov“ in notri ni izražena

želja „škofa in duhovščine, da naj bi prišel slovenski narod pod rimski imperij“.

3. Izjave in poročila visokega komisarja E. Graziolija so pripomogle k temu, da je Rožman dobil rimsko odlikovanje. Toda Rožman ni mogel tega odlikovanja odkloniti, kakor ga tudi drugi niso odklonili, ki so ga dobili.

4. Rožman se izgovarja s tem, da je dajal v škofijskem dvorcu samo streho raznim ljudem za seje; toda tudi za to odgovarja, ker so se tam zbirali izrodki in hlapci fašizma.

5. Sodelovanje pri sestavljanju Ehrlicheve spomenice, kjer se ugotavljajo okupatorjeve napake: Rožman je odgovoren za to, da je bila italijanska vlada opozorjena preko kardinala Maglione.

6. Prav tako odgovarja obtoženi Rožman za vse govore in za poslanice in za vsebino pastirskih listov, v katerih je napadal osvobodilno gibanje.

7. Pri ustanavljanju formacij MVAC je odgovoren v toliko, da je prepustil izbiro kuratov dr. Lenčku.

8. Glede podpiranja akademskega društva „Straža“ pa mislim, da so „Stražarji“ imeli v dr. Ehrlichu močnejšo zaslombo, kakor v Rožmanu, in niso zato še posebej potrebovali škofove podpore.

9. Ni dokazano, da bi bil dal Rožman navodilo, da morajo vsi zaupniki Vaških straž po zlomu Italije vstopiti v domobranstvo.

10. Prav tako ni dokazano, da bi bil Rožman imel zveze s policijo in Gestapom. Imamo izjave Hacina, ki pravi, da ni imel nobenih poslovnih zvez z Rožmanom. Bilten „Vesti“ je dobival pač v škofijski dvorec, kot ona oseba, pri kateri so se zbirali odbori Vaških straž. Zato mislim, da dejstvo samo, da je Rožman dobival tajne vesti, ne more biti dokaz, da bi bil on kriv aretacij, internacij in zaporov. Zveza z menihom Hartlom tudi ni dokazana.

11. S tem, da je Rožman dvakrat sodeloval pri zaprisegi domobrancev, je prekršil vse svoje dotedanje delovanje. Veliko pametneje bi naredil, da bi se teh svečanosti sploh ne bil udeležil.

12. Glede predsedovanja Narodnega odbora za Slovenijo: Rupnik, ki je bil zraven, pravi, da mu je Rožman izjavil: Jaz sem dal streho, se pa ne mešam v politične zadeve. Rožman je dajal pri seji samo pripombe, s tem pa je v večji ali manjši meri sodeloval.

13. Sodišče naj presodi, v koliko je Rožman kriv, da bi bil dal zapadnim zaveznikom poziv, naj okupirajo našo zemljo.

Kar se tiče propagande, da naj se ljudstvo ob zlomu Nemčije umakne preko meje, češ, da osvobodilna vojska vrši pokolje in umore, — je dokazano, da je to propagando vršila duhovščina po deželi. Jaz sam sem to videl in vprašal nekega kmeta, zakaj je bežal v Ljubljano. Dejal je: „Gospoda vprašajte, tam zadaj so!“ Krivda za to propagando zadene podoželsko duhovščino. Ali je dobila duhovščina za to direktive od Rožmana? To propagando je širil vsak duhovnik na lastno pest. Zato Rožmana v tem pogledu ne zadene taka krivda.

Pri tem je treba upoštevati tudi to, da je bil Rožman po svojem poklicu dolžan pokorščino Vatikanu. Bil je fanatičen pripadnik svojega poklica in hotel je celo, da bi Slovenci dobili mučence, ker jih doslej še nimajo. To kaže njegovo skrajno fanatičnost, in Rožman je hotel, da bi mu pri tem ustregla OF. Toda tej Rožmanovi želji OF ni mogla ustreči! Kajti niti OF niti komunistično gibanje nista nikoli nasprotovali nikaki veri. Pustila sta vsakomur svobodo vesti in vere. Tako vera in pobožnjaštvo nista mogli biti plašč za izdajo. OF je kaznovala vsakogar, ki je hotel skriti svoje izdajstvo nad narodom pod plašč vere, cerkve in pobožnjaštva. To je bila edina prava pot narodnega gibanja. In izdajalci se niso mogli kriti, češ da se bore za vero.

Nadalje je Rožman zastavil ves svoj vpliv pri Nemcih, da sta bila dva obsojena duhovnika po njegovem posredovanju pomiloščena. Sigurno sta bila ta dva duhovnika pripadnika OF in sta bila zato od Nemcev zaprta. Rožman ju je rešil. Če bi sodišče upoštevalo še nadaljnje dokaze, bi moralo ugotoviti, da se je Rožman tekom svojega 15-letnega škofovanja večkrat zavzel za odlične člane OF. Rožman po svoji naravi ni bil slab človek, ker se je zavzel tudi za svojega nasprotnika, tudi političnega nasprotnika. Tako najdemo pri Rožmanu v njegovem karakterju tudi dobre črte. Rožman ni bil genilo vsega, marveč so ga drugi jemali za svoj ščit in ga imeli za vabo pred ljudstvom. Verjetno je, da Rožmanu niso bila znana vsa grozodejstva, katera so zakrivali domobranci, saj vsega tega ni vedel niti Rupnik, ki je stal domobranstvu bliže kot Rožman. Iz izjave Hacina pa sledi, da se je Rožman zavzemal za žrtve policije in interveniral proti mučenju policije. Jasno je, da Rožman ni bil politično orientiran in ni mogel vedeti, kaj vse se godi pod plaščem reakcije in kaj dela policija.

Iz tega sklepam, da bi bil obtoženi Rožman, če bi bil vse to slišal, kar so priče tako jedrnato in vzvišeno nad vsakim dvomom izpovedale, kako kruto in nečloveško sta postopali domobranstvo in policija nasproti pristašem OF — to obžaloval, kakor je to storil Rupnik. Da je to moje gledanje pravilno, sklepam tudi iz izjave Staneta Mikuža. To potrjuje pravilnost moje domneve, da je Rožman podlegel vplivu svoje okolice. Če bi bil imel Rožman okrog sebe take svetovalce, kakor je Stane Mikuž, bi bilo njegovo delovanje velik blagoslov za slovenski narod, okupator bi pri nas ne bil žel nobenih uspehov, narod bi bil edin in žrtev v boju med OF in reakcijo bi ne bilo. Ko je prišel Stane Mikuž k škofu interve-

nirat, ga je škof lepo sprejel. Na njegova vprašanja mu ni dal takoj odgovora, marveč mu je naročil, naj pride po odgovor čez nekaj dni. To je dokaz, da Rožman ni imel prave slike o položaju, da ni vedel, za kaj se bori OF, marveč je bil v tem oziru pod vplivom okolice. Ko je prišel Mikuž drugič k Rožmanu, se ta ni spuščal v debato z njim, ker se je bil že odločil. Ko pa mu je Mikuž pojasnjeval, da ni tako, da je resnica drugačna, da je veliko lažne propagande, je Rožman ob slovesu rekel, da bo o tem še razmišljal, da ne reče še: ne. To je dokaz, da je Rožman podlegel vplivu svoje okolice.

Prosim, da se vse to upošteva in izreče pravična kazen!

SODBA — V IMENU LJUDSTVA!

Dne 30. avgusta 1946 je vojaško sodišče razglasilo sodbo, s katero je obtožence Rupnika, Rösenerja, Rožmana, Kreka, Vizjaka in Hacina spoznalo za krive v teoriju obtožnice in nato sodbe naštetih kaznivih dejanj izdaje in vojnih zločinov in jih obsodilo:

Dr. Gregorija Rožmana na odvzem prostosti s prisilnim delom za dobo 18 let, izgubo političnih in državljskih pravic za dobo 10 let po izdržani kazni ter zaplembo celotne imovine.

V obrazložitvi sodbe je sodišče navajalo med drugim glede škofa Rožmana:

„Pri nas sta bila cerkev in vera vedno predmet političnih kupčij, zato ker so v njej bili številni protiljudski duhovniki. Ves cerkveni aparat in pod vplivom cerkve obstoječa društva in organizacije je postavil Rožman v službo izdaje. Duhovniki, ki so že prej ovajali zavedne Slovence okupatorju, so sedaj pričeli mobilizirati izdajalske tolpe italijanskih belogardističnih plačancev, in še več, najbolj strahopetni, sadistični, moralno propali zločinski duhovniki med njimi so prejeli od okupatorja orožje in z njim izvrševali zločine nad slovenskim narodom. Pozivi borečega se naroda in zavednih katoličanov obtoženega Rožmana niso mogli odvrniti od te zločinske poti, ker se ni nikoli naslanjal na sile lastnega naroda in ga zato ni mogel razumeti, marveč se je vezal v vsem svojem delovanju na sile izven njega in proti njemu. Zato vodijo niti njegovega delovanja v Rim in Vatikan. Tja pošilja predloge na fašistično vladno, na podlagi katerih naj se stopnjuje teror nad slovenskim narodom, tam dobiva blagoslovljene svetinjice za belogardistične črnorokce, po njegovem povratku od papeža se v škofijskem dvorcu vršijo nadaljnji sestanki za organizacijo bratomorne državljanske vojne, tam črpa snov za svoje klevete, da se narod bori proti veri in cerkvi in za brezbožni komunizem. S svojo propagando vara verne množice in razbija enotnost Slovencev. Priznanja soobtožencev pa dokazujejo vso lažnost te parole. Ne glede na to, da so protiljudski duhovniki, zasajajoč nož v hrbet slovenskemu ljudstvu pod lažnim izgovorom, da branijo vero, v resnici veri in cerkvi bolj škodovali, kakor kdaj koli kak „brezbožnik“, — bi slovenski narod, če ne bi bilo obtoženega Rožmana in njegove duhovščine, z mnogo manjšimi žrtvami in mnogo prej pometel z izdajalskimi hlapci okupatorja.“

(Sodišče je nato v sodbi utemeljilo odgovornost za posamezne točke obtožnice in razpravljalo o obrambi posameznih obtožencev. Pri izrekanju kazni je upoštevalo kot olajševalno okolnost pri škofu Rožmanu njegovo visoko starost.

Obsojeni Rupnik, Rösener in Hacin so bili dne 4. septembra 1946 justificirani: prvi z ustrelitvijo, druga dva z obešenjem.)

V kolikor mi je po ljubljanskem dnevniku „Slovenski poročevalec“ (št. 195—201) in po radijskem prenosu o procesu znana vsebina obtožnice in utemeljitev obtožbe zoper mene, morem k posameznim točkam po resnici sledeče izjaviti:

A.

V uvodu obtožnice in izjavah tozadevnih prič se zatrjuje:

1. V času od 27. marca do 6. aprila 1941 so se vršila posvetovanja vodstva Slovenske ljudske stranke, kjer je bilo sklenjeno, da ostane en del predstavnikov stranke z obtoženim Rožmanom na čelu v domovini, ki naj stopi v javno politično in vojaško sodelovanje z okupatorjem.

2. Dr. Miha Krek, minister kraljevske jugoslovanske vlade v Londonu, je bil od leta 1941 preko Vatikana v stalni zvezi z obtoženim Rožmanom.

K temu izjava obtoženega Vizjaka: „Iz Vatikana so verjetno prihajala na škofijski ordinariat in od tam dalje na duhovščino in na klerikalno stranko navodila, kako naj se zadržuje do italijanskega okupatorja.“

3. Na pobudo obtoženega Rožmana se je „Slovenska zaveza“ udeleževala kot del okupacijskega aparata.

Moj odgovor:

1. Če so se v zgoraj navedenem času vršila posvetovanja Slovenske ljudske stranke, mi ni znano. Nikoli v življenju nisem bil vpisan član katere koli politične stranke in se tudi nisem udeleževal nikakih političnih sej. Dal sem le s cerkvene strani dovoljenje duhovniku Francu Gabrovšku, ki ni bil nameščen v dušnem pastirstvu, da zapusti škofijo za nedoločen čas.

2. Preko Vatikana nisem imel nikdar nobenih zvez z ministrom kraljeve vlade v Londonu dr. Mihom Krekom.

Trditev, da so prihajala iz Vatikana kakršna koli politična navodila, je povsem izmišljena in se ne bi mogla nikoli dokazati. Izjavljam, da v vseh 16 letih svojega škofovskega delovanja nisem nikoli prejel iz Vatikana, naj si bo direktno ali indirektno, zame ali za druge, nikakih političnih navodil. Vse tozadevne trditve so gole iznajdbe.

3. „Slovenska zaveza“ je bila zveza treh demokratičnih strank v Sloveniji: Slovenske ljudske stranke, Jugoslovanske napred-

ne stranke in Socialistične stranke. Nisem bil ne iniciator ne kakor koli udeležen pri ustanovitvi te zveze; pač pa sem sporazum teh strank pozdravil.

B.

Obtožnica mi v 13 točkah očita sledeče zločine:

I. Dne 23. aprila 1941 je obtoženi Rožman obiskal visokega komisarja fašistične Italije v Ljubljani in mu pri tem zagotovil popolno sodelovanje duhovščine s fašistično Italijo.

Moj odgovor:

Nastopni obisk in njegova vrnitev sta bila po splošnem običaju le vljudnostni, ne pa politični akt. Trditev, da sem pri tej priložnosti obljubil popolno sodelovanje duhovščine s fašistično Italijo, je neresnična. Tozadevno časopišno poročilo je bilo objavljeno od tiskovnega urada komisariata; na njegovo stilizacijo nisem imel nobene vpliva, kakor tudi nobene možnosti za kak popravek.

II. Obtoženi Rožman je poslal dne 3. maja 1943 na Mussolinija zahvalni in vdanostni brzojav.

Moj odgovor:

Kar zadeva brzojav na Mussolinija, ugotavljam sledeče:

1. Besedila, kakor je bilo objavljeno v časopisju in kakor ga navaja tudi obtožnica, jaz nisem sestavil.

2. Od mene sestavljeno besedilo je bilo izročeno visokemu komisarju, da ga pošlje dalje. Ker pa ta mojega besedila ni hotel poslati naprej in si ga tudi ni upal — kakor so mi pozneje zatrjevali —, so na visokem komisariatu sestavili drugo besedilo, tako vdanostno in klečeplazno, kakor bi ga jaz nikoli in pod nobenimi okolnostmi ne bil naredil.

3. Moje izvirno besedilo je vsebovalo dve misli: a) priznanje dejstva, da sta v od Italije zasedenem delu škofije zagotovljena svoboda vere in ljudski jezik; b) zahteva, da se v avtonomijo Ljubljanske province vključijo tudi ostale slovenske pokrajine, ki so pod vrhovnim italijanskim vodstvom.

4. Inkrimirano brzojavko sem smatral kot nekaj indirekten protest zoper ravn-

nje nacistov v ostalem delu škofije, kjer sta bili zaradi izгона duhovnikov in prepovedi slovenskega jezika svoboda vere in jezika popolnoma zatrti.

III. Podelitev italijanskega odlikovanja označuje obtožnica kot priznanje italijanske vlade za škofovo protinarodno in izdajalsko zadržanje.

Moj odgovor:

Podelitev odlikovanja je imela po moji zanesljivi informaciji namen, pridobiti me za sodelovanje, kar se seveda ni posrečilo. Po nekaj mesecih so fašistični krogi izrazili razočaranje, da podelitev odlikovanja ni imela zaželenega uspeha.

IV. Škof je prirejal v svoji hiši različne politične sestanke in seje, da bi „obsočil in onemogočil prizadevanje slovenskega ljudstva za svoje osvobojenje“.

1. Dne 16. februarja 1942 se je vršila pri škofu seja, pri kateri so bili ugotovljeni pogoji za sodelovanje s fašisti in je bila izražena zahteva za organiziranje mladine za boj proti komunizmu. Za to naj bi obstajalo zaupno poročilo italijanske soške divizije od 17. februarja 1942.

2. Po izjavi obtoženega Rupnika je imel odbor Vaških straž redne seje v škofijskem dvorcu pod škofovim pokroviteljstvom. Isto trdi obtožnica.

3. Isti obtoženi Rupnik je trdil, da je pozneje (od septembra 1943) Narodni odbor stalno imel svoje seje pri škofu.

4. V avgustu 1942 se je vršila pri škofu seja slovenskih političnih strank.

Moj odgovor:

1. Dne 16. februarja 1942 ni bilo pri škofu nobene seje in nobenega posvetovanja: ne seja z v obtožnici navedenimi sklepi, ne kaka druga. Če obstoji kako tozadevno poročilo od strani soške divizije, sloni na napačnih podatkih.

2. Če je obstojal kak odbor Vaških straž, ne vem; vsekakor mi ni bil poznan in tudi ni imel pri meni ali v moji hiši nikoli nobene seje. Vse tozadevne trditve so neresnične in gladko izmišljene. Zato so tudi vsi iz tega izvirajoči zaključki, da bi bil škof kakršen koli vrhovni pokrovitelj in voditelj Vaških straž, brezpredmetni.

3. Narodni odbor ni nikdar imel svojih sej v škofijski rezidenci — razen one edine dne 28. aprila 1945, o kateri poroča točka XII. zagovora.

IV. V avgustu 1942 ni bilo nobene konference političnih strank pri škofu, pač pa konec aprila ali v začetku maja 1942.

Tri demokratične stranke (SLS, JNS in socialistična stranka) so hotele prirediti konec aprila ali v začetku maja skupen razgovor o položaju pod okupacijo. Ker pa tak sestanek pred očmi okupatorja ne bi bil brez resne nevarnosti za udeležence, sem bil naprošen, da bi dal za ta sestanek prostor v moji hiši in da bi vodil formalno tudi predsedstvo sestanka ter tako prevzel odgovornost pred oblastniki fašistične okupacije. Predstavniki strank so bili prepričani, da bi si italijanski okupator ne upal kakor koli postopati zoper škofa, če bi se bil sestanek odkril.

Tej prošnji treh strank sem ugodil, in sem prepričan, da sem demokratični stvari in slovenskemu narodu naredil s tem uslugo.

Pri tej konferenci se je sklenilo, da se sestavi spomenica, ki naj bi obsegala vse pritožbe zoper pravne kršitve okupacijske oblasti in temu odgovarjajoče predloge, in naj bi jo škof osebno v imenu teh treh strank izročil. V tej spomenici je bilo govora tudi o nezadostni zaščiti osebne imovine in življenja slovenskega prebivalstva.

Ko sem izročil spomenico visokemu komisarju, je bil ves divji, da si upa kdo fašistični oblasti delati očitke, ki po njegovem naziranju sploh niso utemeljeni, in je odkrito dejal, da bi bil zastopnike političnih strank dal takoj zapreti, če bi si bili drznili stopiti osebno predenj s tako vlogo.

Menim, da pomeni ta konferenca in tam sklenjena spomenica nekak odpor proti fašizmu in ne kakršno koli kolaboracijo.

To je bila edina politična seja v moji hiši.

V. Pismo na kardinala Maglione: Obtožnica trdi: Pri dne 16. februarja 1942 izvršeni seji političnih zastopnikov pri škofu so bili ugotovljeni predlogi, ki naj omogočijo italijanskemu okupatorju vzdrževanje miru in reda v takoimenovani ljubljanski provinci, v obliki pogreškov, ki jih je okupator zagrešil: in sicer: a) da je okupator dovolil bivšim oficirjem jugoslovanske vojske bivanje v Ljubljani; b) da nudi slovenskim beguncem iz nemške okupacijske cone v ljubljanski provinci azil; c) da ni uvedel osebnih izkaznic; d) da je pustil prebivalstvu radijske aparate, s katerimi morejo poslušati različna za osvobodilno gibanje ugodna poročila; e) da je italijanska propaganda prešibka; f) da je obdržal pri vsem upravnem aparatu po-

sebno pri železnici, pošti in policiji, slovensko osebje.

Te zahteve so bile poslane dne 11. marca 1942 po nalogu obtoženega Rožmana po nekem duhovniku v Rim in izročene papeškemu državnemu tajniku Vincencu Maglione. Posledice tega so bile: blokada v marcu, interniranje jugoslovanskih oficirjev v Gonars, vpeljava osebnih izkaznic, zaplenba radijskih aparatov, odpust in internacija uslužbencev pri železnici, pošti in drugih javnih ustanovah.

Moj odgovor:

1. Dne 16. februarja 1942 se ni vršila nobena seja političnih zastopnikov pri škofu (glej zgoraj točko IV.), zato tudi niso mogli biti sklenjeni navedeni predlogi.

2. Nikdar nisem kakega pisma ali kako spomenico s tako ali podobno vsebino sam sestavil ali po kom drugem sestavljeno poslal v Vatikan. V obtožnici navedena vsebina je gladko izmišljena. Dokaza, od kod ta spomenica, ne prinaša niti obtožnica, niti ni bil ta pri obravnavi doprinešen.

Kot dokaz je navedeno samo poročilo italijanskega komandanta delegacije za vojaške transporte, ki navaja, da je dne 11. marca 1942 odpotoval neki slovenski duhovnik z večernim brzovlakom v Rim po naročilu škofa z važnimi pismi. O vsebini pisem ne ve poročilo ničesar. Prav tako ni mogel ne vojaški tožilec ne kaka druga priča doprinesti dokazov za inkriminirano vsebino pisem.

Izjavljam še enkrat: Nikoli nisem kaj podobnega kamor koli poslal. Vse je nespretna potvorba.

Poslal pa sem od časa do časa na Sveto stolico po službeni dolžnosti poročila o verskih in cerkvenih razmerah v ljubljanski škofiji, ki je bila zasedena po dveh različnih okupatorjih, od katerih je nemški posebno krivično in kruto postopal, ko je pregnal vse duhovnike, zaplenil vse cerkveno premoženje, prepovedal ljudski jezik v cerkvi itd. Vsako krivico, vsako novo nevarnost, vsak umor duhovnikov ali njihovo aretacijo sem sporočil najvišji cerkveni oblasti, da bi mogla ta po svoji preudarnosti na merodajnih mestih ugovarjati. Če je dne 11. marca 1942 v resnici kak kurir nesel moja pisma v Rim, ne morem več vedeti. Nikakor pa ni nesel v obtožnici navedenega poročila: ne dne 11. marca 1942, ne kdaj prej ali pozneje. Če pa bi bilo prišlo na papeško državno tajništvo poročilo z vsebino, kakor ga navaja obtožnica, tega poročila jaz nisem niti podpisal niti

odposlal, marveč je poročilo potvorba z namenom poznejšega izigravanja proti meni.

Glede v obtožnici iznešene vsebine pa še pristavljam:

ad a): Iz nemških ujetniških taborišč v ljubljansko provinco pristojne oficirje jugoslovanske vojske, ki so bili od Nemcev izročeni italijanski vojaški komandi, so Italijani pustili sprva na njihove domove; pozneje pa so bili v resnici zopet internirani. Zakaj? Prvič zato, ker je Nemčija protestirala, da je Italija jugoslovanske vojne ujetnike pustila na svobodo, čeprav vojno stanje z Jugoslavijo še ni bilo končano. Drugič pa, ker je OF poslala tem oficirjem po pošti poziv, naj vstopijo v partizansko vojsko. Pošta je šla seveda preko italijanske cenzure, na kar so bili vsi oficirji poslani v internacijo. Škof se je dolgo časa z različnimi intervencijami trudil za oprostitev teh oficirjev. Priče za to so številne soproge teh oficirjev, ki so hodile k škofu s prošnjami za posredovanje.

ad b): Ko so italijanske obmejne straže delale slovenskim beguncem iz nemške cone Slovenije težave pri prestopu v Ljubljansko provinco, sem tozadevno interveniral pri visokem komisarju, nakar se je ta izjavil: pripravljenega, vsem tem beguncem nuditi v provinci azil, pod enim samim pogojem: da se bodo mirno zadržali. Na to izjavo je bilo več tisoč od Nemcev preganjanih Slovencev puščenih čez mejo in so bili za ta azil hvaležni. To je resnica.

VI. V pridigah, nagovorih in pastirskih listih je pozival škof vse katoličane svoje škofije na kolaboracijo z okupatorjem in na boj zoper osvobodilno gibanje.

Moj odgovor:

Vsi moji pastirski listi, nagovori in tudi pridige so izšle (z malimi izjemami) v tisku in so bili vsem dostopni. V nobenih teh ni mogoče najti kakega poziva h kolaboraciji itd. Tudi javni tožilec, ki je vrsto teh razprav prebral, ni mogel dokazati svoje trditve iz mojih besed.

VII. Največji del obtožnice se peča z domnevanim škofovim sodelovanjem pri oboroženi samoobrambi prebivalstva, posebno pri MVAC. Posebej se v obtožnici trdi:

1. a) V škofijskem dvorcu je bil pod vodstvom škofa ustanovljen odbor Vaških straž, pozneje MVAC. Seje so se vršile pozneje vedno tam.

b) Škof je bil kot ustanovitelj, voditelj

in propagator MVAC odgovoren za vse njene zločine.

c) Škof je dajal župnikom in kaplanom navodila za ustanavljanje oboroženih edinic, jim naročal, naj vrše propagande in rekrutacije za MVAC in jih k temu obvezoval na podlagi cerkvene discipline. Kot dokaz služi nastavitev Jakoba Mavca za kurata Vaške straže v Semiču.

d) Pogosto je obiskoval italijanskega generala Robottija in pozneje njegovega naslednika generala Gambaro ter sprejemal njihove protiobiske, pri čemer so obravnavali boj zoper narodno osvobodilno fronto.

e) Intervenal je za odpust onih internirancev, ki so se izjavili pripravljene vstopiti v „teroristično organizacijo bele garde“. Kot dokaz služi dopisnica gotovega Karla Avguština iz taborišča Gonars.

Moj odgovor:

1. a) Vaška straža ali MVAC nista bili ustanovljeni pri škofu, tudi ni imel famozni komite (glej moj odgovor zgoraj pod točko IV. 2) v škofijskem dvorcu nikoli kake tozadevne seje.

b) Jaz nisem ustanovil oboroženih Vaških straž, nisem bil na ustanovitvi nič udeležen, nisem nikdar izdal kake naloge ali kakega povelja in nikdar delal kake propagande zanje, torej ne morem biti odgovoren za zločine, ki naj bi jih bili člani Vaških straž ali MVAC zagrešili.

c) Da bi bili duhovniki dobivali od mene navodila za ustanavljanje oboroženih edinic ali celo ukaze za rekrutiranje, je skozi in skozi neresnično in se tudi ni moglo dokazati. Izjava med tem umorjenega kaplana Jakoba Mavca, da je bil s škofovim dekretom postavljen za kaplana (kurata) pri eni od edinic MVAC, dokazuje samo to, kar je po cerkvenem pravu po sebi umevno, da ne more biti noben duhovnik postavljen za vojaškega kaplana brez škofovega pooblastila.

d) Posvetovanj s katerim koli italijanskim generalom ali poveljnikom o borbi zoper narodno osvobodilno fronto nisem nikoli imel. Ta trditvev ni bila dokazana in se tudi nikakor ne more dokazati.

e) Intervencij za odpust tistih, ki so bili pripravljene vstopiti v MVAC ali v Vaško stražo, nisem nikoli vršil. Omenjeno trditvev obtožnice naj bi dokazovala neka dopisnica interniranca Karla Avguština pozimi leta 1942. Zadeva je bila sledeča: Prejel sem dopisnico iz Gonarsa z naslovom: Njegovi Svetosti, ki se je v besedilu ponovno do odvratnosti ponavljal. Vsebina dopisnice je bila pretirano ponižna prošnja

za intervencijo odpusta. Prošilec je navedel kot vzrok svojo najedanejšo željo, da bi se v imenu božjem boril v MVAC zoper komuniste. Takoj sem spoznal, da predstavlja ta karta najbrže past zame, da bi bil tu dokaz, kako škof intervenira samo za tiste, ki pristopajo v MVAC. Iz pretiranega naslova, kakor bi ga noben katoličan v škofiji ne uporabljal, se je moglo tudi sklepati, da si je nekdo dovolil šalo. Zato sem tudi po pravici dvomil, če neki Karl Avguština sploh obstoja. Raztrgal sem karto in jo uničil. Od kod ima sodišče to karto? Moral je biti že v taborišču narejen duplikat, da bi se mogel pri priložnosti uporabiti zoper škofa. Sodišče trdi, da sem dne 2. marca 1942 za dopisnika te karte interveniral in da je bil že 8. marca odrejen njegov odpust. Zadeva se nikakor ne ujema, ker za dopisnika te karte nisem interveniral. Če je bil dotični odpuščen, čisto gotovo ni bil na mojo intervencijo. Vse dokazovanje se torej izblini v nič.

Dalje trdi obtožnica:

2. a) Škof je postavil svojega tajnika dr. Ignacija Lenčka za vrhovnega kaplana MVAC in ta si je izbral najslabše, moralno manjvredne duhovnike za kaplane, ki so bili od Italijanov za njihove denunciacije celo nagrajevani.

b) Kaplani so vnesli v edince podivjanost in banditstvo; nosilj so orožje in ga uporabljali; škof sam je prosil italijansko oblast za revolverje tem duhovnikom.

c) Škof je organiziral s svojimi duhovniki denunciantsko službo in mrežo ljudi, ki so sestavljali sezname (liste), iz katerih je jemal okupator talce in ljudi za internacijo.

d) S privoljenjem škofa so se izvršile v Ljubljani o božiču 1942 policijske racije, pri katerih so sodelovali po škofovi odredbi tudi duhovniki.

Moj odgovor:

Kolikor trditvev, toliko neresnic!

2. a) Netočnost sodišča je že v tem, ko ne ve, da dr. Ignacij Lenček ni bil nikoli škofijski tajnik in tudi nikdar pri škof. ordinariatu nameščen, čeprav bi bilo sodišču prav lahko to uradno ugotoviti. Namestitev dušnih pastirjev (kaplanov, kuratov) pri MVAC in pozneje pri slovenskem domobranstvu se je izvršila tako, da je vrhovni kaplan duhovnike, ki so se za to prostovoljno javili, predlagal škofu; ko jih je škof potrdil, je predložil imena poveljstvu

MVAC oz. domobranstva za imenovanje. Oba, tako vrhovni kaplan kakor škof, sta imela na skrbi, da so bili pripuščeni za to težko službo samo prav dobri in resni dušni pastirji. Nedokazana trditev obtožnice je, da so bili to najslabši duhovniki.

b) Kaplani so bili postavljeni na izrecno in ponovno prošnjo moštva in deloma tudi oficirjev, z utemeljitvijo, da more kaplan s pomočjo verskega pouka in drugih dušno-pastirskih sredstev obvarovati moštvo pred podivjanostjo in krivičnimi postopki. Od škofa so imeli nalog, da vzgajajo oborožene edinice k pravičnosti in človečnosti, kar so tudi z uspehom vršili. Žal je trajalo razmeroma dolgo, da je bilo možno imenovati zadostno število kaplanov. Vse druge trditve so neresnične.

Škof ni nikdar prosil nobene instance, da bi dala duhovnikom revolverje. Nasprotno, trditev je neresnična. Od strani škofa je bilo kuratom prepovedano nositi orožje. V splošnem so se tega tudi držali. V resnici: Če je kje grozilo, da se v četo vrineta podivjanost in banditstvo, se je z nastavitvijo kaplana položaj izboljšal, kar dokazujejo večkratne izjave oficirjev, ki pa ne morejo nastopiti kot prič, ker so bili pomorjeni.

c) Vse trditve o organiziranju ovaduške službe so gole izmišljotine.

d) Isto velja o policijskih racijah o božiču 1942. Škof je izvedel zanje šele, ko so bile že izvršene. Kolikor vem, ni bil noben duhovnik pri njih udeležen. Trditev, da so bili duhovniki pri njih udeleženi, pri sodišču ni bila dokazana, ni bil za to podvzet niti poskus dokaza in se ni moglo navesti nobeno ime katerega koli duhovnika, ki naj bi sodeloval. Vse je gola izmišljotina.

VIII. 1. Škofu se očita, da je nudil katoliškim vseučilišnim dijakom v skupini „Straža v viharju“ svojo posebno pomoč in da je odgovoren za njih vzgojo.

2. Ta dijaška skupina je organizirala s podporo škofa posebno policijo MVAC, ki je na ulicah in po stanovanjih aretirala aktiviste osvobodilne fronte, jih zapirala v svoj posebni zapor, nameščen v škofijskem semenišču, jih tam pretepala in strahotno mučila.

3. Ti in drugi katoliški dijaki so sodelovali kot zaupniki pri fašističnih racijah v mestu in določali, kdo od aretiranih naj bo aretiran in kdo izpuščen.

Moj odgovor:

1. Točnost obtožnice je razvidna iz tega, da ne pozna niti pravega imena dijaške or-

ganizacije. „Straža v viharju“ se je imenoval list, katerega so izdajali, skupina sama pa se je imenovala „Straža“. To je mogel vedeti vsak izobražen Ljubljčan. Škof je bil do te skupine v enakem razmerju kot do vseh drugih katoliških dijaških organizacij.

2. Ni res, da bi bila ta dijaška skupina organizirala lastno policijo;

ni res, da je imela lastne zapore, in to celo v semenišču;

ni res, da bi bila aktiviste OF ali kogar koli aretirala, pretepala in mučila.

Res je, da so enkrat samkrat nekega komunista, ki je bil poslan, da bi opazoval hišo, v kateri so dijaki stanovali in imeli svoj društveni prostor, prijeli, ga peljali v svoj lokal, ga tam zaslišali in nato zopet izpustili.

3. Ni res, da bi bili katoliški dijaki zaupniki fašistov in da bi bili pri množičnih aretacijah podajali svoja mnenja, kdo naj bi bil aretiran in kdo izpuščen. Od sodišča ni bil narejen niti poskus kaknega dokaza. Fotografška slika umorjenega študenta Jaroslava Kikla v karabinijski uniformi, ki naj bi dokazovala njegovo konfidentsko sodelovanje, je bila svoj čas od vse javnosti razkrinkana kot zelo nespretna fotomontaža.

4. Če naj bi bili katoliški dijaki zares sodelovali kot zaupniki pri fašističnih racijah, kako je bilo potem mogoče, da je bilo toliko znanih katoliških dijakov poslanih v internacijska taborišča, znani pristaši komunizma pa so bili oproščeni?

IX. 1. Škof je sodeloval pri organiziranju slovenskega domobranstva.

2. Dal je svojim zaupnikom pri MVAC nalog, naj takoj vstopijo v slovensko domobranstvo; tudi je podvzel s svojimi župniki in kaplani posel propagande in rekrutiranja za domobranstvo.

3. V listu „Katoliški bogoslovce“ je napisal stavek, v katerem je pozval bogoslovce na borbo zoper osvobodilno gibanje.

Moj odgovor:

1. Pri organiziranju slovenskega domobranstva ni bil škof prav nič udeležen, kar sta izpovedala tudi obtoženca Rupnik in Rösener, ki sta vedela, kako je bilo domobranstvo organizirano.

2. Škof ni dal nikomur naloga, naj vstopi v domobranstvo, in ni imel s propagando in rekrutiranjem nič opravka. Ta trditev tudi ni bila z ničemer dokazana.

3. Kakega časopisa „Katoliški bogoslovec“ sploh ni nikdar bilo, torej ni mogel škof v njem objaviti nobenega članka. Tudi ni bilo nikakega drugega časopisa pod kakim drugim naslovom za bogoslovce. Vsa zadeva je izmišljena.

X. Sodelovanje pri zaprisegi slovenskega domobranstva.

1. Škof je sodeloval (kolaboriral) pri zaprisegi slovenskih domobrancev, da bi Slovencem pokazal, da je z nacistično politiko sporazumen.

2. Obtoženi Rösener je izpovedal, da je škof besedilo zaprisege odobril.

3. Isti je trdil, da se je škof ob priliki parade slovenskih domobrancev po zaprisegi dne 30. januarja 1945 napram njemu izrazil, da je prišel namenoma k zaprisegi zato, da bi s tem slovenskemu ljudstvu pokazal svoj sporazum z nemško politiko.

Moj odgovor:

1. Pred zaprisego slovenskih domobrancev in policije dne 20. aprila 1944 sem na prošnjo oficirjev in moštva daroval na Stadijonu tiho mašo, pri kateri ni bil noben nemški vojak navzoč. Rösener in drugi gostje so prišli šele po maši. Bil sem sicer povabljen k častnim gostom na rezerviranem prostoru, a sem povabilo odklonil. Po maši sem ostal na slavnostni tribuni Stadijona, kjer je bil postavljen oltar — sam s svojim kaplanom —, dokler ni bila pospravljena mašna obleka z drugim priborom, kar sem potem vzel s seboj. Med tem je imel Rösener svoj nagovor in komandant Krenner je bral besedilo prisega. Ko je bila prtljaga spravljena v moj avto, sem se odpeljal, ne da bi se bil od koga poslovil.

Mašo sem opravil zato, ker je bilo moštvo iz moje škofije in dotlej še niso imeli dodeljenih svojih lastnih kaplanov.

2. Ko sem bil naprošen, naj pred zaprisego opravim mašo, sem si dal najprej predložiti besedilo zaprisege, da bi se prepričal, če ne bodo slovenski domobranci zapriseženi na Hitlerja. Če bi bilo to v načrtu, bi maše ne bil opravil. Besedila zaprisege formalno nisem potrdil.

3. Besed, ki jih je iznesel Rösener, nisem govoril. Ob priliki druge zaprisege sem se odzval le povabilu k defilaciji po zaprisegi. Ko me je Rösener pozdravil, sem mu rekel, da sem prišel z namenom, da bi videl domobrance. Zavedal sem se, kaj je nacistična politika naredila proti Cerkvi in duhovnikom. Nacistična politika je na stotine duhovnikov zaprla in izgnala, je prepove-

dala ljudski jezik celo v cerkvi pri molitvi in petju, je odstranila verouk in verske znake iz vseh šol, zaplenila vse cerkveno premoženje, med tem vse posestvo škofije in verskega zaklada, škofijsko gimnazijo in semenišče z vsem inventarjem, knjižnicami in učnimi pripomočki, je pobrala osebno imovino pregnanih duhovnikov itd. In k vsemu temu naj bi se bil škof izjavil, da je z nemško nacistično politiko sporazumen? Kdo bi mogel kaj takega verjeti? Škof te roparske politike ni odobral, marveč je ponovno proti njej protestiral, tako direktno na naslov nemških oblasti, kakor hitro se je odprla poštna zveza z nemško cono, pa tudi preko Svete stolice.

XI. Zveza z Gestapo.

1. Obtožnica trdi: Obtoženi Rožman je vzdrževal od pomladi 1944 tesne zveze z gestapovskim menihom Hartlom z Bleda, ki je bil neposredno podrejen Gestapu v Berlinu, in s katerim je imel več sestankov.

2. Odlok komisije za ugotavljanje vojnih zločinov, ki je bil pri sodnijski obravnavi prebran, trdi celo, da je bil škof že pred kapitulacijo Italije z Gestapo v zvezi in da ga je gestapovec Hans Wiener redno obiskoval.

Moj odgovor:

1. Rösener je pri obravnavi, po tem vprašanju, izjavil, da je bil dotični gestapovec dvakrat pri škofu. Zadeva pa je bila sledeča: Nekoč se je javil za avdienco pri škofu nek „Schriftsteller Lachmann“, ki je želel govoriti s škofom o nekem verskem vprašanju. Bil je sprejet. Pri tem sprejemu, pri katerem se je dotični predstavil kot bivši oficir nemške armade, ki je bil zaradi bolezni odpuščen, je hotel izvedeti škofovo mnenje o tem, zakaj je krščanstvo v sedanjem boju duha in idej odpovedalo. Na to je odgovoril škof: Krščanstvo ni odpovedalo, v njem leži še vedno mlada moč od nekoč. Če je danes nekaj odpovedalo, so to posamezni kristjani, ki nimajo v sebi nobenega živega krščanstva več.

Ker se mi je zdel mož nekoliko sumljiv, se nisem z njim veliko spuščal v razgovor in na njegova vprašanja vedno s protivprašnji odgovarjal. O političnih vprašanjih nisva govorila. Pač je potem po avdienci rekel Rösenerju, da je škof velik lisjak. V drugo moža ni bilo. Da je bil pri Gestapu in da je bivši menih, sem izvedel šele iz sodnijske obravnave.

2. Gestapovec Wiener ni bil nikoli pri škofu. Tožilec je zopet pokazal netočnost z zamenjavo oseb. K škofu je prišel večkrat

nekí Jud z imenom Hans Wiener, ki je bil že leta 1938 pribežal iz Avstrije v Ljubljano, in prosil škofa, da je ponovno posredoval pri jugoslovanskih oblasteh za podaljšanje dovoljenja za bivanje v državi, prav tako pri Sveti stolici za priporočilo, da bi dobil brazilski vizum. Končno je ostal v Ljubljani, kjer si je kot inženir služil kruh s proizvodnjo od njega iznajdenih patentiranih malih tehničnih pripomočkov. Z začetku leta 1945 ga je odpeljal Gestapo z nekaterimi drugimi Judi. Če obstoja kak gestapovec z istim imenom Wiener, mi ni znano.

XII. 1. Slovenski narodni odbor je imel svoje redne seje pri škofu Rožmanu.

2. K seji dne 28. aprila 1945 je povabil škof tudi predsednika Rupnika. Tej seji škof ni predsedoval, pač pa je posegal z opombami in vprašanji v razprave.

Moj odgovor:

1. Narodni odbor ni nikoli imel svojih sej pri škofu Rožmanu.

2. Enkrat samkrat, ko je Narodni odbor prosil, da bi smel imeti sejo v škofijski palači, je bilo to 28. aprila 1945, ko se je sestal s predsednikom pokrajinske uprave, da bi se z njim pogajal. V ta namen sem dal na razpolago enega od hišnih prostorov. Bil sem pri tem posvetovanju navzoč kot priča, kaj se v moji hiši dogaja. Da bi se razprava ne zavlekla predaleč in ne bi seja predolgo trajala, sem skušal s kratkimi pripombami in vprašanji naravnati razgovor vedno zopet na obravnavajoči predmet, kadar se je hotela debata od njega oddaljiti. Samo v toliko in v ta namen sem povzel nekaterikrat besedo. Šlo je za vprašanje prevzema oblasti od strani Narodnega odbora.

XIII. Škof je poslal na zahodne zavezniške poziv za zasedbo Slovenije.

Moj odgovor:

Ta trditve se pri obravnavi ni mogla dokazati. In če bi bil škof tudi storil, kar mu očita obtožnica, bi to ne bil noben zločin.

C.

I. 1. Škof in negovi duhovniki so izrabljali versko občutje ljudstva za boj zoper osvobodilno gibanje, ki ni v nobenem oziru napadalo religije.

2. Duhovniki niso bili obsojeni od OF in pozneje od FLRJ kot duhovniki, marveč kot ljudski izdajalci.

3. Slovensko domobranstvo se je sklicevalo v svoji borbi na to, da je armada generala Rupnika in armada Kristusa Kralja, in se pod tem geslom borilo zoper osvobodilno fronto.

Moj odgovor:

1. Pred vsem je treba razlikovati med ideološkim duhovnim bojem zoper brezbožni komunizem in med oboroženim silobranom ljudstva zoper komunistično revolucijo, ki se je skrivala pod plaščem OF.

Ideološko pobijanje zmot komunizma se v Sloveniji ni začelo šele z nastopom osvobodilnega gibanja, marveč je trajalo že od prvega pojava komunistične propagande. Intenzivnejši pa je postal ta boj, ko je izšla enciklika o brezbožnem komunizmu „Divini Redemptoris“.

Ta duhovni boj je bil po svojem bistvu verski boj, ker hoče brezboštvo, ki je bistveni del komunistične ideologije, vsako religijo, posebno še krščanstvo, uničiti. Ker je slovenski narod katoliški in po svoji pretežni večini globoko veren, je upravičeno gledal v komunizmu grozečo nevarnost za svojo vero, posebno še za versko vzgojo svoje mladine.

Nekaj drugega pa je oborožen silobran ljudstva zoper poskuse komunistične revolucije. Ta silobran je nastal šele tekom leta 1942, ko so komunistično vodeni partizani poskušali vedno bolj z umori in ropi one dele prebivalstva, ki so bili nastrojeni proti brezbožnemu komunizmu, ustrahovati ter vodilne osebnosti ideološkega boja zoper komunizem (imenovali so jih „reakcionarje“) spravljati s poti. Šele potem, ko so komunisti kot vodilna plast osvobodilne fronte začeli uporabljati orožje zoper lastne protikomunistično usmerjene rojake, je tudi ta del ljudstva zgrabil za orožje, da si zavaruje svoje življenje in imetje. To je zgodovinsko dejstvo!

2. Duhovniki so po svoji verski stanovski dožnosti učili in svarili ljudstvo na temelju krščanskega verskega in nramnega nauka pred verskimi nevarnostmi brezbožnega komunizma, zato so jim komunisti očitali, da so „reakcionarji“ in „ljudski izdajalci“ in zato so bili obsojeni, čeprav so se komunisti trudili, da bi jim naprtili še kak drug zločin zoper osvobodilno gibanje.

3. Niti škof niti duhovniki na splošno niso označevali oboroženega silobrana direktno kot borbo za ohranitev ogrožene religije. Samo ideološki duhovni boj je veljal kot boj za religijo. Morda se je zgodilo, da so se posamezniki od slovenskega domo-

branstva ali od MVAC označevali kot borca za Kristusa, — bolj z ozirom na to, da so vodili tudi ideološki boj s pomočjo pojasnjevanja in propagande. Ni pa se moglo kljub preiskavam in podrobnemu povpraševanju ugotoviti, da bi bili oficirji ali kaplani izjavljali, da so „vojaki Kristusovi“ ali „armada Kristusa Kralja“ ali kaj podobnega. To se odločno osporava od strani vseh, ki bi mogli za kaj takega vedeti.

II. V poteku procesa se prav lahko opazi tendenca, da se je zbral obtežilni material zoper katoliške duhovnike, da bi se moglo proti čim več duhovnikom sodno postopati.

1. Čisto na splošno, brez konkretnih dokazov, se duhovnikom očita, da so bili protj osvobodilnemu gibanju sovražno razpoloženi, da so organizirali oboroženi boj zoper njega in da so z okupatorjem sodelovali (kolaborirali).

2. Od konkretnih primerov so se mogli pri procesu le maloštevilni navesti:

a) Dekan Škerbec da je bil konec aprila (1945) v Zagrebu in sicer pri Poglavniku in pri nadškofu zaradi političnih razgovorov; tudi, da je bil pri Vaških stražah (MVAC) odločujoč mož.

b) Kaplan Grčar (!) da je vršil v aprilu 1945 v Dol. Logatcu v cerkvi osemdnevno pobožnost z molitvami za slovenske domobrance in zoper partizane.

c) Priča Angela Kosmač, ki je bila od neke podrejene domobranske komande obsojena na smrt, pa je v zadnjem trenutku mogla uiti, je pripovedovala, da je bila pri nekem salezijanskem duhovniku pri spovedi in da je ta spoved zlorabil za policijsko zasliševanje in ji ob koncu rekel: „Sedaj izgini!“

d) Na vprašanje tožilca: „Ali so Italijani tudi duhovnike internirali?“, da je obtoženi general Rupnik dejal: „V kolikor vem, ne!“, na kar se je iz tega sklepalo, da so duhovniki sodelovali s fašisti.

e) Imenoma se navajajo trije duhovniki, ki naj bi bili denuncirali Italijanom različne osebe, katere so bile nato poslane v internacijo.

Moj odgovor:

1. Domnevno sodelovanje (kolaboracija) je obstajalo v odkritem ideološkem odporu duhovnikov zoper brezbožni komunizem. Na podlagi odločnega nasprotja brezbožnega komunizma do krščanstva, ki izhaja iz bistva komunizma, ne more imeti noben ka-

toliški duhovnik nobenega drugega stališča. V tem pa ne obstoji nobeno politično ali kakršno koli drugo sodelovanje z okupatorjem.

2. a) Dekan Škerbec je bil v Zagrebu pri nadškofu, da bi dobil kaj poročil, ker smo bili že dlje časa brez zvez s predsednikom škofovskih konferenc. Pri poglavniku ni bil, ker ni imel z njim nič opraviti. V vodstvu MVAC dekan Škerbec ni bil.

b) Kaplan Grčman (ne Grčar: netočnost imen in zamenjave so za proces zelo značilne!) je opravil devetdnevno za božje varstvo sprico nevarnosti, da bi se mogla preložiti fronta v našo deželo.

c) Da bi mogel kak spovednik v škofiji pri pripravi na smrt spoved tako zlorabiti, kakor je poročala priča, smatram za popolnoma izključeno. Takega brezvestnega in brezsrčnega duhovnika v vsej škofiji ne poznam.

d) Fašisti so internirali tudi duhovnike: pet aktivnih in enega upokojenega duhovnika. Torej šest duhovnikov je bilo v raznih internacijskih taboriščih v Italiji. Dva od njih sta bila tam zadrževana ves čas, dokler niso prišle zavezniške armade. Dva druga sta bila dlje časa v zaporu.

e) K trditvi o denunciacijah treh imenoma navedenih duhovnikov ne morem dati nobenega pojasnila, ker mi navodni slučajji niso znani in nimam nobene prilike, da bi dotične duhovnike zaslišal.

Dejstvo je (kakor je že zgoraj pod točko VII. 2. c. omenjeno), da je škof duhovnikom dal navodilo, naj ne dajejo nobenih ovadb na okupacijske oblasti, tudi ne zoper javno poznane komuniste, in naj tozadevne pozive oblasti stalno zavračajo.

Da so se duhovniki tega držali, je dokaz v tožbi, ki so mi jo večkrat izražale različne vojaške in civilne oblasti italijanske okupacije, češ, duhovniki nočejo sodelovati, da vedno le intervenirajo za oprostitev zaprtih in interniranih fanarov, nikoli pa ne ovajajo krivcev, kajti, so rekle, mi hočemo le krivce odstraniti, ne pa nedolžnih. Na to sem odgovarjal: Ni stvar duhovnikov, nazznanjati oblastem svoje vernike, najsi bodo kakršni koli — za te namene imajo oblasti svoje organe — marveč je dolžnost duhovnikov, da stoje vsem svojim vernikom v stiski na strani in jim po možnosti pomagajo. Slednjič so mi oblasti sporočile, da intervencij od strani duhovnikov ne bodo več upoštevale, ker da župniki vse ljudi brez razlike priporočajo in jih kot nedolžne prikazujejo.

Končno odkrito izpričujem, da sem videl v brezbožnem komunizmu, popolnoma v smislu enciklike „Divini Redemptoris“, največjo nevarnost za krščanstvo in za krščansko življenje mojega naroda, nevarnost za časno in večno srečo, kakor doslej v tisočtristoletni zgodovini naroda ni nikdar poprej obstojala. Zato sem smatral za svojo nadpastirsko dolžnost, da vernike o resnosti te nevarnosti poučim, jih po poglobitvi verskega življenja in dejanskem navajanju k vrednemu in pogostnemu prejemanju presvete Evharistije, ponovnem in skupnem obhajanju ljudskih pobožnosti prvih petkov in prvih sobot, posvetitvi brezmadežnemu Srcu Marijinemu po petmesečni intenzivni pripravi in organiziranju Katoliške akcije — duhovno utrdim za grozečo težko versko

in zvestobno preizkušnjo v vedno bolj verjetno prihajajoči komunistični revoluciji. To svojo dolžnost sem vršil kljub nevarnosti, da se je od komunistične strani marsikatero moje delo napačno tolmačilo kot sodelovanje z okupatorjem.

Če sedaj pred Bogom vse prav premislím, morem priti samo do enega in edinega zaključka: Tudi v drugo bi vse to več ali manj enako storil.

To je moj „zločin“, ki sem moral biti zaradi njega obsojen.

V zavesti moje odgovornosti pred vsevednim Bogom izjavljam, da odgovarjajo moje izjave, v kolikor se spominjam, popolni resnici.

V Celovcu, dne 30. septembra 1946.

+ Gregorij Rožman,
škof ljubljanski

PRIPIS. Kdor prebere oba dela tega spisa, ima jasno sliko pred seboj: škofu Rožmanu je oficielna komunistična oblast v strupenem tonu naprtila strahotne pregrehe ter ga ožigosala za „vojnega zločinca in izdajalca, za poslednega in zakletega sovražnika svojega naroda“, — škof pa je v svojem zagovoru mirno in stvarno pojasnil svoje stališče do komunizma ter, točko za točko, zavrnil nanj naperjene krivične očitke.

Nimamo vzroka, da bi škofovemu zagovoru ne verjeli. Ali si je sploh mogoče misliti katoliškega škofa, ki bi bil zmožen tako podlih dejanj, kakor jih očita proces proti škofu? Kaj je zagrešil škof? Razkrinkal je laž „osvobodilne fronte“ in pribil zgodovinsko dejstvo: Ni šlo pri vsem dogajanju v prvi vrsti za osvoboditev naroda izpod oblasti okupatorja, marveč pred vsem za ideološki boj med krščanstvom in komunizmom, čeprav komunistično vodstvo trdi nasprotno. In za zmago krščanstva nad brezbožnim komunizmom se je postavil škof s svojimi duhovniki na stran trpečega naroda. In ker je po svoji službeni dolžnosti zaviral prodiranje komunizma, je bil zasovražen, oklevetan in po procesu obsojen.

Glede procesa je škof nekje še zapisal:

„V tem je bil moj zločin, ki sem moral biti zaradi njega obsojen: da bi mi ril kolikor le mogoče vzeti ugled pri ljudstvu. Kajti na splošno je znano, da veliko ljudi, ki svoj čas mojim svarilom niso verjeli, danes po lastni izkušnji poučeni trdijo: Škof je imel prav! Takrat mu nismo verjeli, danes pa vemo, da je brezbožni komunizem gorji, kakor nam ga je škof prikazoval.“

Bodimo hvaležni svojemu škofu! Bil je velik mož v velikih časih. Božja Previdnost je vsakomur v zgodovini odkazala svoje naloge, kakor je pač njegovo mesto, večje ali manjše. Kdorkoli se svoji nalogi izneveri, se ne izneveri le svoji osebni dolžnosti, marveč pahne v nesrečo tudi vse tiste, ki so jim bili sadovi njegovega dela namenjeni. O škofu Rožmanu moremo zapisati, da je čas našel v njem moža, ki mu je bil potreben, da se je ves in popolnoma in z vsem srcem žrtvoval svoji veliki nalogi: rešiti narod pred brezbožnim komunizmom. Zato smo najprej hvaležni Bogu, da nam je dal takega moža, potem pa škofu Rožmanu, da je ostal tako neomajno zvest svoji od Boga odkazani mu nalogi in se do zadnjega — do smrti v pregnanstvu — žrtvoval zanjo.

Žrtvoval pa je za svoj narod ne samo smrt v pregnanstvu, marveč celo najdražje: svoje dobro ime pred zgodovino. Toda prepričani smo, da pride čas, ko ne bo več veljal za „najbolj osporavano osebnost naše kulturne in politične zgodovine“ (doslej je to veljalo za škofa Missia), marveč mu bo nepristranska zgodovina odmetala mesto, ki mu gre: da se je kot katoliški škof postavil z vsem srcem na stran svojega naroda v najtežjih dneh njegove zgodovine.

katoliška cerkev v jugoslaviji

Vi, kristjani na zahodu, ste „Cerkev molka“, ne mi, ki živimo za „železno zaveso“! Tako je odgovoril na radovedna vprašanja zahodnjakov človek, ki se mu je po 20 letih trpljenja pod komunizmom posrečilo priti v svobodni del sveta. Huda je ta obtožba, pa marsikdaj upravičena.

Svobodni krščanski svet vidi v komunizmu nesrečo za človeštvo, ki se je moramo bati in Boga prositi, da ne pride nadenj, se zgrozi, kadar zve, da so tega ali onega škofa zaprli, polili s petrolejem in zažgali, pretepli, da so razgnali redovnice iz samostana, da so podrli kako cerkev, da so prepovedali kako procesijo in podobno. Zgrozi se, Boga hvali, da „pri nas ni tako“ in da „pri nas do česa takega ne more priti“, in živi v miru naprej. Kako malo jih je na zahodu, ki bi imeli voljo, da bi verski problem v deželah za železno zaveso zares pručili in imeli točno sliko o tem, kaj se tam dogaja. Kolikokrat imamo priliko, da v stiku s katoliško elito slišimo vprašanje: „Kako pa je pravzaprav z vero in Cerkvijo v vaši domovini? Mnogo bolj, kajne?“ Ni lahko s površnim vprašanjem ali kratkotrajnim ogledom na licu mesta priti do prave slike razmer. Tako lahko slišimo izletnika, ki sta ga denar in radovednost pripeljala v kako komunistično deželo, pripovedovati z navdušenjem, da je komunizem v boju proti Cerkvi, če že ne podlegel, pa vsaj popustil tako, da je danes Cerkev že prešla dobo preganjanja. Kako so prišli do tega sklepa? Potniki v Sloveniji in Hrvaški so npr. videli ob nedeljah napolnjene cerkve, slišali mogočno petje, občudovali pobožno molitev in oblegane obhajilne mize, veliko bolj kot pa npr. v kaki južnoameriški deželi, kjer v nedeljo k maši pride kakih pet odstotkov vernikov in kjer je moški pri obhajilni mizi redek gost. Kako varljiv dokaz! In če ga pove „očividec“, je za zahodnjaka dovolj. Zanj so napolnjene cerkve v komunističnih deželah dovoljen dokaz, da je Cerkev prestala

dobo mučeništva in da se lahko mirno razvija.

Delež tega nevarnega molka odpade tudi na nas, ki smo neposredne žrtve komunizma. Kar siloma si skušamo dopovedati, da je v naši domovini danes že vse drugače, kot pa je bilo pred 15 leti. Tega ali onega je domotožje pognalo na obisk v domovino. Vrnil se je; niso ga ne ubili ne zaprli, čeprav je zaveden katoličan in prepričan protikomunist. Vidite, da gre doma vse na bolje? In naša nevednost ali nesposobnost je velikokrat razlog, da na vprašanje, kako je s Cerkvijo in vero v naši domovini, odgovarjamo naštevajoč nekaj konkretnih slučajev, ne znamo pa podati celotne slike o razmerah. Še nečesa ne smemo pozabiti: Če nevednim zahodnjakom govorimo o komunizmu samo na podlagi tega, kar smo sami videli in doživeli pred skoro dvajsetimi leti, so to za nas skeleče rane, ki se ne bodo nikdar zacelile, za naše poslušalce pa je to davna preteklost, ki ga zanima le v toliko, kakor npr. 30-letnega Argentineca zanima zadnja svetovna vojna, ki se je morda niti ne spominja. Radovedni in nevedni zahodni svet hoče svežih podatkov, naša „zgodovina“ nam bo služila le kot okvir za današnjo sliko položaja.

Če govorimo o komunizmu in Cerkvi sami med seboj ali z drugimi, ne pozabimo na osnovo vsega problema: *Med komunizmom in Cerkvijo je vsaka sprava nemogoča*. Poslušajmo, kaj pravijo merodajne osebnosti na obeh plateh.

Vsi papeži zadnjih 40 let, ne izvzemši Janeza XXIII. in Pavla VI., tako v svojih enciklikah, ki so uradno mnenje Cerkve, kakor tudi v svojih nagovorih na vernike, Vatikanski radio, Osservatore Romano, cerkveni dostojanstveniki, cerkvene ustanove so enoglasne, da je med brezbožnim naukom komunizma in med naukom katoliške Cerkve nepremostljiv prepad, kajti komunizem ni le politična stranka, ampak je nova ideologija, nova vera v materijo, ki

zanika vse nadnaravno, Boga, dušo, večnost, plačilo in kazen v onostranstvu, in ki hoče na svetu vzgojiti novega človeka, osvobojenega verskih predsodkov, ki so glavna ovira komunističnim ciljem, opij, ki zastruplja človeka, da se ne more povzpeti do komunističnega ideala. Komunistične avtoritete od Lenina do Hruščova in Adžubeja odkrito priznajo, da je to res. Na 25. kongresu sovjetske komunistične stranke je Hruščov izjavil, da mora biti protiverski boj ABC komunističnega delovanja, in je pristavil: „Protiv veri se je treba znati boriti.“ Znati se boriti je druga beseda za komunistično „taktiko“. Komunisti so mojstri v taktiki. Točno opredelitev za komunistično taktiko je podal eden izmed udeležencev Vatikanskega koncila, ki je prišel preko železne pregrade: Včasih so lovili ribe s trnkom, sedaj ne uporabljajo več trnkov, ampak črpajo vodo iz ribnika. Končni rezultat je obakrat isti.

Predstavnik jugoslovanskega komunizma je Tito. Kot poroča komunistično glasilo Vjestnik, 28. 9. 1953, je Tito popolnoma soglasen s Hruščovim: „Vero in Cerkev je treba pobijati z vzgojo mladine... Povejte kat. duhovnikom, da ne dopuščamo, da bi se katerikoli inozemski agent (Vatikan!) vmešaval v to...“ Leta 1960 je izjavil predsednik Bosne in Hercegovine: „Komunizem in vera sta dve različni stvari in med njima ni pomirjenja. Razmere se morejo izboljšati le, če se Cerkev popolnoma ukloni državi.“ Če beremo jugoslovansko časopisje, ki je vse v popolni liniji komunistične stranke, bomo na neštetihih mestih našli ponovljene iste misli. Če bi Tito in njegovi ljudje tudi imeli kake razlike na drugih poljih socializma v družbi komunističnih narodov, v vprašanju vere in Cerkve so ostali osnovnemu pravilu komunistične ideologije stoddotno zvesti.

Da je temu tako, bomo poskušali dokazati v naslednjih poglavjih. Prijatelj našega Zbornika, pomemben kulturni delavec in dober poznavalec razmer v naši domovini, nam je poslal obširno poročilo o verskem stanju v Jugoslaviji, plod resnega dela na podlagi virov, ki so mu bili pri rokah. Delo zasluži, da bi bilo prevedeno na kulturne jezike krščanskega zapada za drugorodce, nam bi pa bilo dragocen priložnik, poln točnih podatkov, da bi nam pri naših razgovorih o tem predmetu ne bilo treba segati v prazno.

Navajamo na tem mestu, zaradi pomanjkanja prostora, žal le v izvlečku nekatere točke dragocene vsebine, ki se nanašajo na odnos državne oblasti do katoliške Cerkve v Jugoslaviji.

Kadar govorimo z drugorodcem o naši domovini, mu skušajmo najprej dopovedati, kje ta dežela leži. Evropejci nas kratkomalo proglase za Balkan, ameriški svet, severni in južni, nas pa meša v zanje nerazumljivo klobko Poljakov, Čehov, Slovkov, Hrvatov. Mi Slovenci smo še na slabšem; kako malo nas poznajo in še manj vedo, kje je naša lepa domovina! Kako težko je tujcu dopovedati, da jugoslovanskega jezika ni, da je naša država pester mozaik štirih, petih narodnosti, ver, kultur, zgodovinskih preteklosti itd. Še manj pa bodo razumeli naše posebne težave, ki so v dobi med obema vojnama onemogočale normalen razvoj našega življenja in v mnogočem pripomogle do tragedije leta 1945.

Saj smo mi sami dostikrat v zadregi, če nas kdo vpraša kaj podrobnejšega o naši državi. Ali vemo, da je le nekaj manjša kot Italija? Meri 255.804 km². Da ima 19 milijonov prebivalcev? Znamo našeti federativne enote Jugoslavije, ki jim pravijo republike? Ali vemo, da ima:

Srbija 120.754 km² in 7,642.000 preb.;
Hrvatska 58.538 km² in 4, 160.000 preb.;
Slovenija 20.251 km² in 1,592.000 preb.;
Bosna in Hercegovina 51.129 km² in 3.278.000 preb.;
Macedonija 25.713 km² in 1,406.000 preb.;
Črna gora 13.812 km² in 472.000 preb.

In poleg tega še dve avtonomni pokrajini: Vojvodina in Kosovo-Metohija?

Da kljub brutalnemu „čiščenju“ po vojni živi na ozemlju države cela vrsta narodnih manjšin: Čehi, Slovaki, Ogrji, Romuni, Ukrajinci, Albanci, Italijani, Nemci...?

Podatki so povzeti po objavah Jugoslovanskega federativnega inštituta za statistiko iz februarja leta 1963.

Skušajmo svetu dopovedati, da Jugoslavijo sestavljajo štiri narodnosti, ki govorijo štiri različne jezike, čeprav istega slovanskega izvora, in da pišemo na zahodu dežele v latinici, na vzhodu pa v cirilici.

USTAVA IN VERA

Po dovolj zanesljivih podatkih je v Jugoslaviji 8.000.000 prebivalcev pravoslavne vere — relativna večina, katoličanov je 6.333.000, muslimanov pa 2.000.000.

Leta 1963 je bila sprejeta nova ustava, ki pravi, da sloni na zgodovinskem dogodku, da je jugoslovansko delovno ljudstvo pod vodstvom komunistične stranke z vojno silo in socialistično revolucijo iztrebilo

stari izžemalni režim. Nova ustava pravi, da so vsa proizvodjalna sredstva izključna last družbe. Osnova gospodarskega sistema je svobodno kolektivno delo s pomočjo proizvodjalnih sredstev, ki so last vseh in delovno ljudstvo je edini nosilec oblasti: politične, socialne in pravne.

Na papirju se besede lepo berejo, v praksi pa se beseda delovno ljudstvo do vseh podrobnosti istoveti s komunistično stranko.

Člen 47. nove ustave govori o veri. Ustava da vsakomur pravico, da veruje, vendar je vera in življenje po veri zasebna zadeva vsakogar. Ustava proglašča popolno ločitev med državo in verskimi skupnostmi, dovoljuje jim pa v okviru zakona opravljati verske obrede in vse, kar Prepovedana je zloraba vere v politične namene. Verske ustanove smejo imeti lastne šole za vzgojo duhovnikov.

Če te ustavne paragrafe bere človek, ki pravnih razmer ne pozna, bo prišel do zaključka, da je katoličanom in drugim verskim skupnostim dano v ustavi vse, kar dajejo zahodnjakom njihove po liberalnih načelih prirojene ustave. Marsikje po svetu sodijo nevedneži na podlagi mrtve črke v ustavi naše verske razmere.

V času, ko je bila sprejeta nova ustava, so s sodelovanjem mednarodnih kat. ustanov izvedli tajno anketo, katere rezultat, ki našteva mnogo podrobnosti, se zrcali v zaključnem stavku: *Položaj kat. Cerkve v Jugoslaviji je zelo težak.*

Skušajmo pogledati, zakaj je tako!

ORGANIZACIJA KATOLISKE CERKVE V JUGOSLAVIJI

Po uradnih podatkih Sv. stolice je v Jugoslaviji 28 nadškofov in škofov. Zagrebški nadškof dr. Franjo Šeper je predsednik tkim. škofovskih konferenc. V državi živi po podatkih iz leta 1963 6.333.000 katoličanov.

Slovenija ima štiri škofije: nadškofijo Ljubljana, škofijo Maribor, apostolsko administraturo slovenskega ozemlja, ki je pripadala tržaški škofiji, in apostolsko administraturo ozemlja, ki je pred zadnjo vojno pripadalo goriški nadškofiji. Ti dve sta bili nedavno združeni v eno samo enoto.

Hrvatska ima dve nadškofiji: Zagreb in Zader ter sledeče škofije: Poreč-Pula, Reka, Krk, Šibenik, Senj-Modruš, Split-Makarska, Hvar, Dubrovnik, Križevci.

Bosna in Hercegovina ima nadškofijo

v Sarajevu in škofije v Banjaluki, Mostaru in v Sremu.

Srbija ima nadškofijo v Beogradu ter ap. administraturi Južni Banat in Južna Bačka.

Črna gora ima nadškofijo v Baru in škofijo v Kotoru.

Macedonija ima škofijo v Skoplju.

Naslov apostolske administrature se da škofijskim upravam, ki vodijo dele škofij, ki so zaradi novih državnih mej ločeni od svoje matične škofije. Apostolski administratorji, četudi niso vedno posvečeni škofje, imajo vse škofovske pravice pri upravljanju svojega delokroga.

Kaj je poglobitna naloga škofov? Škofje so nasledniki apostolov. Kristusove besede apostolom: Pojdite in učite vse narode, veljajo tudi za skofo. Vrhovna cerkvena oblast je s posebnimi določili, zbranimi v Cerkenem zakoniku (C. I. C. — Codex Iuris Canonici) uredila način upravljanja škofij, določila dolžnosti in pravice škofov in njihovih podložnikov, vedno pa ostane škof za svojo škofijo ne samo avtoriteta, ampak tudi edini odgovoren za to, da se oznanjanje božje resnice in izpolnjevanje božje postave pravilno vrši.

Čeprav je cerkvena oblast nekaj duhovnega, civilna oblast pa nekaj materialnega, obe oblasti ne moreta izločiti gotovih slučajev, kjer se lahko nameni ene in druge oblasti srečajo, soglašajo ali pa nasprotujejo. Poglejmo nekatere primere: Zakon je za katoličane zakrament in nerazdružljiv, za državno oblast pa je pogodba, ki se pod gotovimi okoliščinami lahko razveljavi. Vzgoja otrok je dolžnost staršev in Cerkve, država pa pravi, da je le ona upravičena vzgajati mladino. Splav je za katoličana vedno umor, država ga mnogokrat dopušča ali celo priporoča. Tisk je moderna oblika pridiganja, država pa meni, da sme Cerkev pridigati le v cerkvi. Apostolat je bistveni del kat. udejstvovanja, država pa pravi, da je apostolat nasilje nad svobodo vesti. Katoličan, zlasti duhovnik, brez zveze s škofom in papežem je odpadnik, država pa želi, da bi se ustanovljale narodne Cerkve, brez zveze z Vatikanom. Itd.

Če pogledamo Jugoslavijo, vidimo, da v vseh gori navedenih točkah in še v marsičem drugem cerkvena in politična oblast nikdar ne moreta priti do istega stališča in da je potemtakem konflikt neizbežen. Cerkev ne sme, država noče spremeniti svojega stališča. Cerkev lahko popušča in prilagaja svoje delovanje v skladu z okoliščinami, v vseh stvareh, kjer ji je to mogoče, ne more pa niti za las popustiti v nauku in

morali, kar je izven oblasti škofove ali papeževe. Pripravljena mora biti na preganjanje, trpljenje in smrt, raje, kakor pa izneveriti se svoji nalogi.

V tem je vzrok spora med Cerkvijo in državo v Jugoslaviji in ta spor bo obstajal, dokler bo obstajal komunizem, kljub temu, da komunistična taktika vijake svoje moči včasih malo odviže.

Poglejmo sedaj, kaj komunistični režim dela, da bi uničil Cerkev, ali jo vsaj prisilil k molku in nedelavnosti, dobro vedoč, da omejitve svobode pri vršenju svojih dolžnosti pripelje Cerkev v nekaj rodovih do uničenja.

RAZMERJE MED CERKVIJO IN DRŽAVO V JUGOSLAVIJI

Doba maščevanja

Ob koncu vojne, ko je bila Jugoslavija izročena komunizmu, se je začela doba trpljenja za kat. Cerkev. Sfanatizirani masi „zmagovalcev“ so pustili, da se je do dna izbesnela proti Cerkvi, ki je bila v bratomorni revoluciji neustrašena glasnica pravice in resnice.

Vlada je takoj proglasila zaplenitev cerkvenega premoženja, katoliških prosvetnih, vzgojnih, socialnih, združnih, denarnih in industrijskih ustanov. Sv. stolica je sicer imenovala ameriškega škofa msgr. Patricia Hurleya za nuncijskega v Beogradu, vendar ni bilo možno priti z diplomatskimi stiki do nikakega pomirjenja. Sledile so aretacije škofov in duhovnikov, vidnejših osebnosti iz katoliškega javnega življenja, obsodbe pred takoimenovanimi ljudskimi sodišči, brez možnosti zagovora, katerim je redno sledila zaplenitev premoženja, lapadi nahujskane mase na posameznike, na cerkve, procesije, onemogočanje romanj, birmovanj in strogo verskih slovesnosti, načrtno kvarjenje mladine, prisilno „prostovoljno“ delo med nedeljsko službo božjo itd. Zavedajoč se moči tiskane besede, so komunisti prvi dan zaplenili tiskovna podjetja in 150 časopisov, revij in publikacij, ki so imele verski značaj. Biti katoličan, duhovnik, praktičen kristjan — je bilo isto kot biti brezpraven.

Ta prva leta popolne brezpravnosti so povzročila, da se je o preganjanju Cerkve v Jugoslaviji po svobodnem svetu veliko pisalo. Zločini so se dogajali tako blizu, da jih ni bilo mogoče prikriti. Oblast jih je zagovarjala kot izraz ljudske volje proti vojnim zločincem in narodnim izdajalcem.

Številna protikomunistična emigracija, ki je povsod vzbujala vtis discipliniranih, resnih in poštenih ljudi, je mnogo pripomogla, da je svobodni svet vsaj nekaj slišal o tem, kaj se pri nas doma dogaja. Vse to je bilo kom. režimu doma silno neprijetno. Na njegovo kričanje o „vojnih zločincih“, ki so se z begom izognili zasluženi kazni, nihče ni nič dal, na zatrjevanje, da je doma Cerkev svobodna, pa vedno manj.

Prva doba popuščanja

Ko je prišlo leta 1948. do preloma med Titom in Stalinom in so se jugoslov. komunisti začeli obračati proti zahodu, proseč gospodarske pomoči, so videli, da ne bodo uspeli, ako ne spremene svoje taktike proti Cerkvi.

Tako so v letih 1950—51 pristali na imenovanje šestih novih škofov; dovolili so večjemu številu duhovnikov, da so se vrnili na svoje župnije, od koder so bili izgnani; leta 1949 so dovolili natis skromnega molitvenika in katekizma v zelo omejeni nakladi; l. 1951, 5. decembra, so pogojno izpustili iz ječe msgr. Stepinca in ga internirali v njegovem rojstnem kraju, potem, ko ni hotel zapustiti svoje domovine. Zahodni svet je verjel, da je sedaj v Jugoslaviji vse v redu in začela je prihajati obilna pomoč za okrepitev rdečega režima.

Poskus razkroja v Cerkvi sami.

Komunizem je spremenil v boju proti Cerkvi taktiko, boja pa ni opustil. Začel je s poskusom razkroja v Cerkvi sami. Udari pastirja in razkropila se bo čreda. Med tisoči kat. duhovnikov je razumljivo, da jih je bilo nekaj takih, ki niso imeli poklica ali pa so ga zapravili, nekaj nezadovoljnejšev, užaljencev, vseznalov, iskalcev novih poti, strahopetcev in optimistov. Te ljudi so komunisti izrabili, da so začeli ustanavljati filokomunistične organizacije „ljudskih duhovnikov“. Ustanovili so tzv. verske komisije pri raznih republikah in po teh komisijah, ne po škofih, je nova oblast hotela imeti stik s Cerkvijo. V Sloveniji je bil za predsednika Verske komisije imenovan odpadli in izobčeni duhovnik Jože Lampret. Ta mož je zbral nekaj svojih duhovniških prijateljev in ustanovil tzv. Iniciativni sekretariat duhovnikov, članov OF. Z vso blagohotnostjo oblasti je začel izdajati Bilten, publikacijo polno sovraštva proti Cerkvi zvestim duhovnikom, proti škofom, proti Vatikanu in papežu, kar je seveda povzročilo, da ga je koncilska kongregacija dne 12. aprila 1949 jav-

no obsodila. Beograjski nadškof dr. Ujčić je v imenu vseh škofov poslal vladi spomenico o tem in o krivicah, ki se delajo Cerkvi, ne da bi ji bila dana pravica obrambe. Na to spomenico je vlada šele 9. maja 1950 odgovorila, da je memorandum sad nemogoče mentalitete in da kot tak ne more biti podlaga za kakršnekoli razgovore med vlado in škofi.

Ko je Lampret videl, da z Biltenom in načinom, ki ga je zagovarjal, ne bo uspel, je poskusil drugo pot. Ustanovil je Sindikat duhovnikov sv. Cirila in Metoda (C. M. D.) Bilten je prenehal izhajati, namesto njega se je pojavil mesečnik Nova pot in za njim Organizacijski vestnik.

Jugoslovanski škofje so na svoji konferenci 24. aprila 1950 izrekli svoj „non expedit“ glede vseh gori imenovanih poskusov. Vlada je na to odsodbo škofov pričela novo gonjo proti škofom in povečala pritisk na duhovščino, zlasti na stotine duhovnikov, obsojenih na dolgoletne ječe, katerim so obljubili prostost, če se vpišejo v novo duhovniško organizacijo. Prav tako je vlada organiziranim duhovnikom dajala celo vrsto privilegijev, čo katerih neorganizirani duhovniki niso imeli pravice: pravico svobodnega gibanja po državi, dobava vina in hostij za sv. mašo, socialno zavarovanje, pravico do pokojnine, brezplačno zdravniško pomoč, omejitev podrobnih šikan, s katerimi so krajevne rdeče oblasti delale nemogoče bivanje marsikateremu duhovniku v svoji župniji, posebne ugodnosti pri popravilih cerkvenih poslopij, dostop do uradov itd.

Škofje so želeli, da ta organizacija, če obstoja, spremeni svoja pravila. Leta 1952 so pravila na svojem kongresu res spremenili po želji škofov, a s pripombo, da škofje pravil ne smejo poslati v odobritev sv. stolici.

Organizacija CMD še danes obstoja. Stavila si je za nalogo, pomagati komunistom pri izvedbi gospodarskega in družbenega reča in si lasti pravico, da pripravi teren za znosno sožitje med Cerkvijo in državo.

Zgledu CMD v Sloveniji so sledile manjše skupine duhovnikov na Hrvaškem, v Bosni in Črni gori.

Prva škofovska spomenica vladi

Na svoji konferenci v Zagrebu, v dneh 23. do 26. decembra 1952, so škofje podpisali spomenico predsedniku Titu, v kateri izražajo svoje mnenje glede Cerkvi in veri škodljivega delovanja imenovanih duhovni-

ških združenj. Ob tej priliki so izrekli naslovniku tudi svoje mnenje o splošnem stanju Cerkve v Jugoslaviji. Med drugim pravi spomenica:

V Jugoslaviji ni verske svobode. Svoboda kat. Cerkve je skrčena na cerkvene obrede.

Duhovniki ne smejo razlagati verskih resnic v svojih pridigah, čim je njihova razlaga v nasprotju z brezbožnimi idejami, na katerih gradi nova oblast, češ da rujejo proti varnosti države in novega reda.

Pri poučevanju katekizma (v cerkvah, seveda) se ne sme otrokom reči ničesar, kar bi bilo v nasprotju z brezbožno propagando, ki jim jo daje šola.

Marsikje je bilo prepovedano duhovnikom sploh poučevati mladino v kršč. nauku, tudi v cerkvah ali zasebnih hišah.

Škofje omenjajo ponovno ukinitve vseh katoliških šol in vzgojevališč, zaplembo poslopij in prepoved otvoritve novih.

Cerkev je mnogo cerkva še odprtih, jih je bilo veliko tudi porušenih ali spremenjenih v žitnice ali skladišča strojev in orodja, Monumentalna cerkev sv. Jožefa v Ljubljani je bila spremenjena v kino-studio.

Cerkvi so zaplenili krstne in poročne knjige.

Križi in znamenja na javnih krajih so bila onečaščena in porušena. Nikdar se ni zvedelo, kdo je to storil.

Veličastna cerkev sv. Odršenika na Reki je bila minirana in porušena leta 1949. Prav tako je bila porušena cerkev in samostan karmeličank v Mostah in več drugih cerkva v Hrvaškem primorju in Banatu.

V teku osmih let sedanjega režima je večina duhovščine prenašala ponižanja, napade in nečloveška postopanja po jetnišnicah. Ali ni čudno, pravijo škofje, da kat. duhovščina po celem svetu skoro nikdar nima opravka s kazenskim zakonom, med tem ko v naši deželi oblast smatra duhovnika za nepoboljšljivega kriminalca?

To spomenico so vrnili s Titovega dvora nadškofu Ujčiću brez vsake pripombe.

Vatikanska nota jugoslovanski vladi

Dne 1. novembra 1952 je vatikansko državno tajništvo poslalo jugoslov. zunanjemu ministrstvu diplomatsko noto, v kateri opozarja na nemogoč položaj kat. Cerkve zlasti v Sloveniji in na Hrvaškem, kjer so katoličani v velikj večini. Nota je bila objavljena v Osservatore Romano dne 4. jan. 1953 in omenja med drugim, kaj piše o veri rdeči jugoslov. tisk:

„Slovenski poročevalec“ z dne 9. feb. 1952: V šolski dobi je treba mladini pomagati, da spozna na podlagi znanstvenih zaključkov, kako nevaren je vpliv vere in obskurantizma. Pod to okrožnico sta podpisana tudi Kardelj in Kidrič, člana centralne vlade.

„Vijestnik“ z dne 20. apr. 1952 prinaša izjavo hrvatskega ministra dr. Miloša Zanka, ki pravi: Kdor misli mešati v vzgojo stvari, ki so nasprotne marksizmu, ne izpolnjuje svoje vzgojne naloge. Nato citira izjavo ministra Rankovića v dnevniku „Borba“, ki pravi: Treba se je boriti energično, trmasto, brez prestanka proti pojavom pomirjenja s klerikani, buržujskimi ali kominformističnimi idejami.

Zagrebski „Vijestnik“ z dne 9. nov. 1952. prinaša članek člana akademije Marka Kostrenčića, kjer pravi: Kristusovo moralo je treba pobijati, ker je človeka ne vredna in ga sili v negativno življenje. Krščanska morala navaja h krutosti, med tem ko marksistična, ki zanika posmrtno življenje in nebesa na onem svetu, z vsemi strašili in tolažili, od satana do angelov, gradi na marksističnem (to je materialističnem) pojmovanju sveta. Za našo idejo je Bog mrtev, so mrtvi vsi bogovi. Za tjo obstoja samo ta svet, viden, materialen.

Nota navaja nato celo vrsto drugih časopisov, ki so objavljali ponovno pozive k masovni borbi proti veri in praznovanju.

Končno navaja nota glasilo K. P. iz Ljubljane „Ljudsko pravico“ z dne 16. feb. 1952, ki piše: Komunistu ni dano na svobodo, da gre v cerkev, da prisostvuje cerkv. obredom, da se poroči v cerkvi, da dá krstiti svoje otroke... Za komunizem je vera „opij za ljudstvo“.

NOVI SPORI S CERKVIJO

Jugoslovanski škofje so 25. sept. 1952 v posebni okrožnici za duhovščino pojasnili svoje stališče do filokomunističnih duhovniških združenj. Vlada je dolžila Vatikan, češ da je to noto ukazal. Protestirala je 1. nov. 1952 preko beograjske nunciature proti vmešavanju Vatikana v notranje zadeve Jugoslavije. Vatikansko državno tajništvo je 15. dec. 1952 odgovorilo na noto in jo podkrepilo z novimi dokazi o krivicah, ki jih Cerkev trpi.

Vest, da bo 12. jan. 1953 imenovan za kardinala nadškof Stepinac, je bil za vlado povod, da je prekinila diplomatske odnose s Sv. stolico. 17. decembra 1952 je zastopnik Sv. stolice zapustil Beograd. „Osservatore Romano“ je dne 2. jan. 1953

komentiral ta dogodek v članku, kjer pravi, da je le izključna skrb za dušno srečo jugoslov. katoličanov navajalo Sv. stolico, da je vzdrževala do skrajnih meja velikodušnosti diplomatske stike in da se je ta zveza pretrgala le po krivdi beograjske vlade.

Tito je ob tej prekinitvi, ki je vzbudila pozornost po vsem svetu, izjavil, da njegova vlada ne bo pretresala vprašanja obnovitve diplomatskih stikov, dokler se Vatikan ne odpove vmešavanju v notranje jugoslovanske zadeve.

Časopisje jugoslov. vlade je po tem dogodku pisalo, da so se po odstranitvi tujcev razmere med Cerkvijo in državo znatno izboljšale. V resnici pa so se obnovile stare šikane in veliko duhovnikov je slo v ječe.

V začetku leta 1953 je Tito povabil nekaj škofov na razgovor, kako najti „modus vivendi“ med Cerkvijo in državo. Škofje so vedeli, da oni nimajo pravice sklepati kakih dogovorov z vlado; to je zakonita pravica Vatikana. Ta razgovor, ki je bil 22. maja 1953, je bil samo zato potreben Titu, ker je pripravljaval zakon o verskih združenjih, in je vlada hotela dati vtis, da so pri njem sodelovali tudi kat. škofje.

Kakšen je ta zakon, pove „Osservatore Romano“ z dne 16. dec. 1953, kjer pravi: Zakon hoče interpretirati ustavne določbe o verski svobodi in površno pogledan pravi to, kar vsi tovrstni zakoni v laicistični zakonodaji liberalnih držav. Toda kaj naj rečemo o peti točki zakona, ki govori o izzivanju in navajanju k verski nestrpnosti, k sovraštvom in preprirom, če je komunistični brezbožec tisti, ki o tem določa in sodi. Kaj naj rečemo o paragrafu, ki prepoveduje motenje verskih svečanosti, verskega poučevanja in cerkvenih obredov, ko pa vemo, da napadajo škofo na pastoralnih obiskih, onemogočajo delitev sv. čirne in razgrajajo v cerkvah med sv. obredi, in ko vse časopisje polnijo s članki, polnimi sovraštva proti veri, Cerkvi in Sv. stolici? Kaj naj rečemo o členu 7., ki pravi, da državljani ne smejo biti ovirani pri izvrševanju verskih opravil, če pa vemo, da je oče državni uradnik izgubil službo, ko je sin vstopil v semenišče, da so bili dijaki izključeni iz gimnazij, ker so praznovali božič, da državni uslužbenci hodijo ure daleč, da v neznanem kraju opravijo spoved in prejmejo obhajilo, da sinove uradnikov krstijo skrivaj in poroke opravljajo daleč od doma, kjer poročencev nihče ne pozna? Kaj naj rečemo o pravici ustanavljanja lastnih šol za vzgojo duh. naraščaja? Vsi

vemo, koliko je na tem resnice. Člen 3 daje katoličanom pravico do verskega tiska. Izhajata le dva skromna lističa „Vjestnik“ v Djakovu in „Družina“ na Primorskem. List „Blagovest“ v Beogradu že ne izhaja več. Vidi se od daleč, da je bita zakon vladi potreben kot slepilo najv-nemur zapadnemu svetu. Edino en člen zakona je za vlado važen, člen 9. ki daje duhovnikom pravico ustanavljati svoje lastne duhovniške organizacije. Vlada še vedno upa, da bo s pomočjo teh privilegiranih organizacij zabila klin med hierarhijo in nižjo duhovščino in tako obe plati ohromila za uspešno dušnopastirsko delo.

Imenovanje nadškofa Stepinca za kardinala je vlado močno prizadelo. Sam Tito je govoril o tem. Proglasil je kardinala za političnega škofa, agenta zahodnega imperializma, pomočnika Vatikana pri poskusu obvladati svet, za vojnega zločinca in da vprašanje Stepinca za njegovo vlado ni verskega, ampak političnega značaja. Dobro vemo, komu je svobodni svet verjel. Ime Stepinca je še danes — čeprav je že mrtev — simbol nesebične borbe za resnico, pravico in svobodo in ime Tita — simbol nasilja.

PRITISK VLADE SE POVEČA

Po prekinitvi diplomatskih odnošajev s Sv. stolico se je preganjanje Cerkve ponovilo z novo besnostjo in z vsemi šikanami izza prvih let rdeče vlade.

Škofje so 7. okt. 1953 poslali vladi novo spomenico, v kateri naštevajo napade komunistov proti škofom, duhovnikom in vernikom, kljub jasnim določilom ustave in zakona o svobodi Cerkve. Posebno opozarjajo na veliko število duhovnikov in nekaterih škofov, ki so jih krajevne oblasti izgnale iz svojega delokroga in se ne smejo vrniti. Škofje ugotavljajo, da se borba proti Cerkvi nadaljuje, čeprav jo oblasti skušajo prikriti svetu.

Zaradi vedno novih nasilij so škofje 6. oktobra 1956 poslali vladi novo spomenico, v kateri ponovno obžalujejo neštevilne težkoče, ki ovirajo normalno versko življenje, na upravne šikane, naravnost protiustavne, s katerimi podrejeni uradi mučijo duhovščino, nasilja proti svobodi vesti in verskega življenja, na drakonska davčna bremena naložena cerkvam, duhovnikom in vertim ljudem, ki so odvisni od mere sovrastva krajevnih činiteljev in ki se meňjajo v različnih krajih in različnih republikah. Na to spomenico je vlada odgovo-

rila 31. maja 1957 tako, da je deloma zanikala ugotovitve škofov, deloma pa dala izmikajoče se odgovore.

NOVA TAKTIKA VLADE

Po letu 1958 je vlada začela spreminjati svojo taktiko napram Cerkvi. Vzroka sta dva. Vlada je sprevidela, da ji s poostrenim postopanjem proti Cerkvi ni uspelo doseči razkola med škofi in duhovščino in da ljudstvo vse prej kot z zaupanjem gleda na tkim. ljudske duhovnike. Drugi razlog pa je bilo javno mnenje svobodnega sveta, čigar časopisje je prinašalo poročila o dejanskem stanju kat. Cerkve v naši domovini, ki so bila popolnoma nesprotna vladnim izjavam o verski svobodi. Komunistične oblasti so začele s taktiko pomirjenja in približevanja. Ko je ob koncu leta 1959 sprejel Tito zastopstvo slovenskih duhovnikov C. M. D., je izjavil, da je pomirjenje in obnovitev diplomatskih odnosov z Vatikanom odvisno le od Vatikana, vlada da želi, da se razmere uredi, poudarjajoč, da je v interesu miru med jugoslovanskimi narodi, da država in kat. Cerkev prideta do urejenega sožitja. „Mi se ne maramo vmešavati v cerkvene zadeve,“ je dejal Tito, „niti ji nočemo v bodoče delati kakršnekoli težave. Če bi nastale, jih bomo hitro rešili.“

Pozornost je vzbudilo, da je predsednik verske komisije za Slovenijo čestital msgr. A. Vovku ob njegovem imenovanju za ljubljanskega škofa. Dr. Ujčić, nadškof beograjski je dobil dovoljenje, da gre v Rim „ad limina“. Nekaj duhovnikov je prejelo državna odlikovanja. Napadi na Vatikan po časopisju in na zborovanjih so prenehali.

Ker Cerkev teh znakov in ponudb ni pograbila z obema rokama, je rdeči režim obnovil staro taktiko pritiska. V začetku l. 1960 je bila objavljena uradna izjava vlade, da Jugoslavija zaenkrat nima namena obnoviti diplomatske odnose z Vatikanom. Začeli so se ponovno kazenski procesi proti kleru v Djakovu, Beogradu, Zagrebu, Osijeku in v Bosni, zaradi neznatnih prestopkov, ki v kulturnem svetu sploh nimajo sankcij. Kazni so bile hude: od 15 let (franciškan Jerak) do 2 leti. Staremu in bolnemu nadškofu dr. Ujčiću pa je Tito dal visoko državno odlikovanje, kmalu nato je bil skopjanski škof dr. Čekada obsojen kot „tihotapec valut“ na poldrugo leto ječe.

Da bi vlada zabrisala v svobodnem svetu vtis poročil o dejanskem stanju, je pri-

cela vabiti v deželo zapadne časnikarje, politike, pisatelje, znanstvenike in jih po znanim komunističnem načrtu vodila tako, da so videli le to, kar je bilo vladi v korist. Videli so polne cerkve vernikov, praznično razpoloženje ob cerkvenih slovesnostih, ali slišali so pritrkavanje zvonov, poslušali mogočno ljudsko petje in prišli tako do napačnega zaključka, da je v Jugoslaviji versko življenje v polnem razmahu in svobodno, ter nasledli uradni razlagi, da kazni, ki jih določa zakon, zadenejo duhovnike in katoličane, ne ker so katoličani, ampak ker so se proti zakonom pregrešili. In zapadni, naivni svet je verjel. Vsi ti obiskovalci so po vrnitvi domov porabili vsako priliko, da so povedali, kako so na lastne oči videli, da se Cerkvi v Jugoslaviji kar dobro godi in da o kakem preganjanju vere ni niti govora.

Kakšne so dejanske razmere po letu 1960? Priznati je treba, da je v zadnjih nekaj letih stanje za Cerkev malo znosnejše, kakor pa je bilo v prejšnjih letih. Do kdaj bo to trajalo, nihče ne ve.

ZADNJA SPOMENICA JUGOSLOVANSKIH ŠKOFOV

Poslušajmo kaj mislijo o sedanjem, zboljšanem stanju jugoslovanski škofje. Na svoji konferenci od 20. do 23. novembra 1960 v Zagrebu so škofje sestavili novo spomenico o stanju Cerkve v Jugoslaviji. Škofje dobro vedo, s kom imajo opraviti, zato smemo zaupati, da v spomenici ni niti ene točke, ki bi ne odgovarjala resnici in bi se ne dala jasno dokazati. Spomenico je takratni predsednik škofovskih konferenc nadškof dr. Ujčić izročil predsedniku federativne komisije za cerkvene zadeve Dobrivoju Radosavljeviću. Ker je to zadnji javen dokument jugoslovanskega episkopata o stanju Cerkve v Jugoslaviji, je prav, da ga poznamo. Razmere se od takrat do danes, glede točk, ki jih škofje omenjajo, niso prav nič spremenile.

V uvodu spomenica ugotavlja, da pri urejanju odnosov ne posamezni škof, ne vsi skupaj nimajo pravice govoriti v ime Cerkve. To pravico daje cerkveni zakonik izključno Sveti stolici. Pač pa škofje v razgovoru z vlado lahko pomagajo, da se ustvarijo pogoji za ugodno rešitev tega perečega vprašanja. Škofje v spomenici izjavljajo, da bodo dalj duhovščini in vernikom ponovna navodila, naj vestno izpolnjujejo svoje državljanske dolžnosti, opozarjajo pa na napake in protizakonitosti, ki

jih katoličani trpe in ki jih navdajajo z občutkom, da so manjvredni državljani, za katere ne velja zakon, kadar gre za pravice državljanov.

Naštevajo sledeče boleče točke:

1. Kljub jasnim določilom zakona o verskih združenjih, da nihče ne sme ovirati državljanov pri opravljanju verskih pooblasti, se pogosto dogaja, da šolske oblasti in še bolj učitelji pritiskajo na mladino, da bi ne hodila v cerkev k maši ali drugim verskim svečanostim. Nepokornim groze s slabimi redi. Ta pritisk in grožnje se izvajajo tudi nad starši učencev. Škofje so take metode že večkrat naznanili odgovornim oblastem, a brez uspeha. Mnogi državni in javni uslužbenci se enostavno ne upajo v cerkev in ne puste tja svojih otrok, ker jim je bilo zagroženo, da bodo izgubili službo, ako se ne uklonijo. Bilo je več učiteljev odpuščenih iz službe z utemeljitvijo, da je odpust posledica njihove udeležbe pri verskih opravilih. Pogoste so grožnje s strogimi administrativnimi kaznimi proti tistim državnim uslužbencem, ki bi si upali izpolnjevati svoje verske dolžnosti.

2. Če ima veljavo zakon o verski svobodi, potem bi morale prizadete oblasti posebno upoštevati točko 16 tega zakona, ki dovoljuje duhovniku vstop v bolnišnice, hišnice, počitniške kolonije, dijaške domove in podobne ustanove vedno, kadar kdo prosi za duhovnika. Beseda zakona je dobra, a v dejanju je duhovniku vstop tja skoro nemogoč, niti tedaj ne, kadar prosi za duhovnika umirajoči bolnik, hiralec ali ponesrečenec. Še slabše so razmere po vojašnicah, kaznilnicah in poboljševalnicah. Ne samo da duhovnik tja nima dostopa, niti misliti si ne upa nihče, da bi mu bilo dovoljeno prisostvovati verskim obredom.

3. Na podeželju je prastara navada, da duhovnik ob sveti maši pri podružnični cerkvi ali kapeli spove in obhaja stare ali bolne ljudi na njihovih domovih. Veliko duhovnikov je bilo zaradi tega obsojenih na hude kazni, kar vedno povzroča nezadovoljstvo in nezaupanje vernikov do oblasti.

4. Zele škofje, da bi delodajalci svojim uslužbencem in oblasti uradnikom in učencem dovolile praznovanje ne le nedelj, ampak tudi zapovedanih cerkvenih praznikov in da bi se jim te dni njihova odsotnost od dela ali šole ne štela kot prestopok.

5. Če zakon prepoveduje v šoli verouk, bi bilo pravično, da bi bila prepovedana

tudi protiverska propaganda, da se tako onemogoči porazen vpliv na učenca, ko vidi razliko med tem, kar ga uči dom in Cerkev in med tem, kar sliši v šoli. Čeprav je poučevanje verouka dovoljeno izven šole v cerkvi, je bilo veliko duhovnikov kaznovanih, ker so poučevali mladino v podružničnih cerkvah in ne le v farni cerkvi, drugi so bili kaznovani z globo in zaporom, ker so pustili pri verouku kakega otroka, ki je sicer prišel prostovoljno, ni pa imel predpisanega pismenega dovoljenja staršev. Šolske oblasti mnogokrat na razne načine onemogočajo učencem udeležbo pri verouku. V več slučajih so šolske oblasti z nagovarjanjem in grožnjami skušale doseči, da bi starši otrokom ne dali potrebnega dovoljenja.

6. Cerkev ne more izpolnjevati svoje naloge, ako ne more vzgajati duhovniškega naraščaja in pomožnih služabnikov Cerkve. Vzgoja mladine je ena najbistvenejših nalog Cerkve. Želja Cerkve je, da se ji vrnejo njene vzgojne ustanove.

7. Redovnim družinam in drugim vzgojnim ustanovam naj se vrnejo samostani in šolska poslopja, ki so jim bila brez razloga in brez odškodnine zaplenjena.

8. Pravtako naj se Cerkvi vrnejo cerkvena poslopja, ki so bila zaplenjena in naj se dovoli njih svobodno uporabljanje.

9. Zakon o nacionalizaciji poslopij ali zemljišč naj bi upošteval cerkveno imovino, ki nikdar ne služi posamezniku, ampak je nujno potrebna za njeno delo.

10. Spomenica zahteva vrnitev svojemu pravemu namenu vseh cerkva, kapel in prostorov, kjer se je darovala sv. maša in ki so bili zaplenjeni in porabljeni v druge namene.

11. Zakon sicer ne brani gradbe novih cerkva in ustanavljanje novih župnij, toda v praksi se stavi Cerkvi toliko zaprek in upravnih šikan, da je kaj takega dostikrat nemogoče napraviti.

12. Pokopališča, ki so sedaj pod civilno upravo, naj bi imela posebne predele za katoličane, kamor bi imel duhovnik prost vstop, prav tako do kapel, ki so na mnogih pokopališčih.

13. Škofje žele, da bi se gojencem verskih šol dale iste ugodnosti, ki jih uživajo gojenci državnih šol, zlasti glede vojaške službe, glede znižane voznine in oskrbe v bolnišnicah.

14. Tisk je bistveni del današnjega apostolata Cerkve. Pred vojno je Jugoslavija imela 150 katoliških publikacij: dnevnikov, tednikov, mesečnikov, revij. Danes ima dva neznatna mesečnika v zelo omejenem obsegu in nakladi. Nemogoče je vsako tiskanje del verske vsebine. Nekaj malega se v nekaj sto izvodih razmnožuje na ciklostilu. Tudi če bi oblast dovolila natisk kakega verskega dela, ga delavski sveti v tiskarnah odklonijo, kar se je že večkrat dogodilo. Škofje žele, da bi se Cerkvi in katoličanom vrnila vsaj ena od mnogih zaplenjenih tiskarn, ki bi jo mogli svobodno uporabljati za tisk verskega značaja. Če ta ne, naj bi se jim vsaj dovolilo ustanoviti novo tiskarno z uvoženimi stroji in z lastnim osebjem.

15. Spomenica z zadovoljstvom ugotavlja, da trenutno noben škof ni v zaporu, in da je tudi število zaprtih duhovnikov znatno manjše kot je bilo. Tudi število procesov proti duhovnikom je nižje, čeprav se še danes dogaja, da so drakonsko kaznovani duhovniki le zato, ker so vestno izpolnjevali svoje duhovske dolžnosti.

16. Škofje z zaskrbljenostjo ugotavljajo, da sodna oblast proti duhovnikom in vernikom postopa krivično, po nekem nepisanem pravilu, da je duhovnik vedno kriv in da ima tožilec vedno prav. Če le mogoče, pošljejo duhovnike pred sodišča in v ječe za praznike, zlasti za božič ali veliko noč. Žele škofje, da bi oblasti opustile vse nagovarjanje in pritisk na duhovnike, naj se vpišejo v od vlade protežirana duhovniška društva.

17. Zadnja točka omenja zavlačevanje dovoljenj za pot k papežu, kamor so vsakih pet let dolžni iti, da poročajo vrhovni cerkveni oblasti o stanju svojih škofij. Poldrug desetletje škofje niso mogli opraviti te poti.

Spomenico zaključujejo z izjavo, da jih je vodila misel, da z njo najbolje služijo Cerkvi in državi ter upajo, da bo oblast gornje točke proučila v enakem duhu lojalnosti.

Nekaj uspehov spomenice

Spomenica je imela nekaj uspeha. Vlada je ni zavrnila, ampak je dala nekaj znakov, da hoče ravnati v smislu želja, izraženih v spomenici. Tako so beograjski nadškof in še nekaj drugih škofov dobili potne liste, da so lahko sodelovali v pripravljanih komisijah Vatikanskega koncila. Vlada

je odobrila v novembru 1960 imenovanje štirih škofov. Na svetovni euharistični kongres v Monakovo so smeli trije škofje in nekaj CMD duhovnikov. Pritisk na duhovnike je nekoliko popustil.

Osrednja vlada je 29. marca 1961 izjavila, da je pripravljena pogajati se s škofi za ureditev medsebojnih odnosov, toda do razgovorov ni prišlo, ker da jih Vatikan škofom ni dovolil. Vlada kljub temu ugotavlja napredek v smislu pomirjenja in prizna Cerkvi resno voljo, da bi svoje delovanje prilagodila veljavnim ustavnim in zakonskim določilom. Ko je bil z odobrenjem Vatikana izvoljen za predsednika škofovskih konferenc zagrebški nadškof dr. Fr. Šeper, je bila vlada s tem zadovoljna.

Dne 22. dec. 1961 je bila ljubljanska škofija ob 500-letnici obstoja povzdignjena v nadškofijo.

Dne 29. aprila 1962 je predsednik fed. komisije za verske zadeve Radosavljevič sprejel nadškofa Šeperja. Posledica tega sestanka je bila obojestranska izjava, da je mogoče zaznamovati zboljšanje odnosov med Cerkvijo in državo.

Ko so 9. septembra 1962 praznovali v Sloveniji 500-letnico ljubljanske škofije, se je oficialne proslave udeležil tudi predsednik verske komisije za Slovenijo Boris Kocjančič in na oficialnem sprejemu, ki so ga pripravili nadškofu Vovku, so bili navzoči tudi zastopniki civilnih oblasti.

Ko so 23. sept. 1962 praznovali v Mariboru stoletnico Slomškove smrti, so zastopniki civilnih oblasti, ki so slavnostim prisostvovali, položili venec na Slomškov grob. Množičnih slovesnosti niso dovolili v Mariboru, pač pa pri Sv. Trojici v Slov. goricah, pravtako kot je ljubljanska proslava za ljudstvo smela biti v Velesovem, ne pa v Ljubljani.

Na Vatikanski cerkveni zbor so smeli vsi jugoslovanski škofje.

Ob smrti papeža Janeza XXIII. je tudi Tito izrazil svoje sožalje, pravtako čestitke ob izvolitvi Pavla VI.

Pri pogrebu nadškofa Vovka je bila navzoča tudi delegacija civilnih oblasti, lokalnih in zveznih.

Oblasti so dovolile v več krajih javne svečanosti ob praznovanju enajste stoletnice prihoda sv. Cirila in Metoda med slovanske narode. Na slovesnost v Murski Soboti se je zbralo nad 20.000 Prekmurcev.

V teku drugega zasedanja Vatikanskega koncila je bilo navzočih v Rimu 24 jugoslovanskih škofov. V stanovanja več škofov so „neznani storilci“ vlomili, ne da bi kaj ukradli. Obleko, pisalne stroje, fo-

toaparate, vse so pustili pri miru. Prebrskana je bila le korespondenca. Že sam ta dogodek dovolj zgovorno priča, kako daleč seže ozračje pomirjenja med vlado in škofi.

Mnogo prahu je doma in v tujini povzročila izjava administratorja slov. dela goriške nadškofije msgr. Toroša, ki jo je dal ob potovanju maršala Tita v Ameriko, češ, da v Jugoslaviji ni nikakega preganjanja Cerkve in da je vera popolnoma svobodna. Rdeče časopisje je seveda to izjavo temeljito izrabilo, objavilo in razširilo po svetu. V resnici pa je na smrt bolni msgr. Toroš podpisal izjavo, ki mu jo je predložil urednik lista Družina, misleč, da gre le za neko formalnost, ne da bi bil besedilo prebral. Ko je bral izjavo v listih, je bolnik protestiral, a bilo je prepozno...

Ne smemo pa po vsem tem misliti, da je sedaj vse mirno. Dva zgleda: Stolni dekan ljubljanski Jožef Šimenc je bil večkrat v ječi. Zadnjo, večmesečno je starček odsedel, ker je ob grobu umrlega jezuita Patéja omenil, da je bil rajni več let „na počitnicah“ (t. j. v ječi). Sedanji stiški opat je pri spovedi na vprašanje, če sme katoličanka poročiti notoričnega komunist-ateista, odgovoril pravilno, da ne. Za to je moral presedeti več mesecev v ječi.

NAŠ ZAKLJUČEK

Kaj naj bo zaključek teh poročil? Da je komunizem tak, kot je bil. V načelnih stvareh ni in ne bo popustil niti za las. V nebitvenih pa taktizira. Včasih gre nad rasprotnika z biči in škorpijoni, včasih pa jim ponudi z eno roko slaščico, v drugi pa ima vedno pripravljeno batino. Trenutno vidimo oblast s slaščico v roki. Vsak trenutek se lahko zopet pojavi palica.

Komunizem Cerkvi ne bo nikdar priznal prave svobode. Vera in materializem sta dve diametralno nasprotni ideji.

Zato komunizem ne pusti Cerkvi besede pri vzgoji mladine. Prav na tem polju komunizem lahko pokaže največje uspehe v loju proti veri. Režim vzgaja novi rod, ki morda politično ne bo šel z njim, pogreznil se bo pa v materializem, versko brezbriznost, moralno ohlapnost, uživanjaželjnost. Kaj bo, kadar tako vzgojeni mladi ljudje ustanove svoje družine in tako izgine še zadnja sled verske in moralne opore pri vzgoji prihodnjega rodu? Kdo bo polnil slovenske cerkve potem, ko bo še krščansko vzgojeni rod, ki jih danes polni, legel v zemljo?

Kako naj kat. Cerkev uspešno deluje, če je njeno delo omejeno med cerkvene stene,

brez apostolata, brez organizacij, brez pomožnih sil, brez tiska, brez možnosti obrambe proti krivicam, ki se ji gode, brez enakopravnosti pred zakonom?

Naivni svobodni zapadnjak pa misli, da je Cerkev preganjana le tam, kjer katoličane streljajo čan na dan, kjer so ječe natrane nedolžnih žrtev, kjer tisoči hirajo in umirajo v koncentracijskih taboriščih in na prisilnem delu, kjer gore cerkve ali se pa spreminjajo v hleve in skladišča, kjer se nihče ne sme pokrižati, ne krščansko umreti. Kadar kak turist vsega tega ne vidi, se vrne domov kot kronska priča, da je pri nas vse v redu in da se je na lastne oči prepričal, da je tako. Kdo bi mu ne verjel?

In vendar je dobro premišljeno „počasno črpanje vode iz ribnika“, v katerem plavajo katoličani, čokler jim ne bo zmanjkalo vode, bolj nevarno kakor pa brutalno preganjanje. Še vedno velja pravilo, da je kri mučencev seme novih kristjanov. Vedno pa nam mora biti sumljivo, kadar se

katoličani sredi svojih sovražnikov čutimo varne. Če se komunizmu posreči uspavati odporno silo katoličanov proti organiziranemu brezboštvu, mu ne bo treba več posegati po nasilnih metodah, kj jih ima veliko pripravljene. Zmagal bo brez boja. Tako zmago bi komunizem rad, da bi si ohranil odprta vrata na vse strani: proti rdečemu svetu, da bi dokazal, da je njegova taktika v boju proti veri najboljša; proti kapitalističnemu svetu, od katerega pričakuje denarja, da se je poboljšal; proti nevtralcem pa, da je znal ustvariti v svoji deželi ozračje miru in zadovoljnosti kot nikjer na svetu.

Kdor nezrelo ponavlja komunistično kritiko zadnjih let, da je v naši domovini sedaj vse drugače, kot je pa bilo pred leti, da žive tam katoličani v miru in svobodi, da so se komunisti poboljšali, ta se morda nevede, a prav zares spremeni v propagandista rdeče tiranije. Kdo je komunistom bolj dobrodošel, kot tak naivnež?

komunizem in vera

„Vsaka verska misel, sleherna misel na Boga, celo „ljubimkanje“ s tako mislijo je neizrekljiva nizkotnost... najbolj nevarna zvrst nizkotnosti, najgnusnejša zvrst „okuženja“. Milijoni grehov, umazanih dejanj, nasilja in telesnega okuženja... so dosti manj nevarni kot najrahljša misel na nekega Boga, olepotičenega z najlepšimi ideološkimi okraski.“

(Lenin, Zbrana dela, zv. 35, str. 88—90.)

„Vera naj bo zasebna zadeva v pogledu na državo, nikakor pa ne more biti zasebna zadeva v pogledu na našo stranko... Ideološki boj ni zasebno vprašanje, temveč splošna zadeva stranke in proletariata.“

(Lenin, Zbrana dela, zv. 10, str. 66.)

„Ni mogoče tajiti, da smo komunisti v polnem pomenu besede brezbožci. Smo brez vsake vere, naš svetovni nazor je nazor dialektičnega in zgodovinskega materializma; samo v njegovi luči vidimo preobrazbo sveta.“

(Čang-Či-ji, ud direktorija Združene delavske fronte K. K. S., Edinstvo narodov, Peking, št. 4, april 1962.)

„Zmaga socializma ni mogoča brez zmage nad nevednostjo in mračnjaštvom, zavitim v obliko verskega prepričanja med delavskim razredom, in zmaga nad verskim prepričanjem ni mogoča brez zmage socializma.“

(Herman Scheler, „Delovanje marksistično-leninistične fronte v pogledu na vero. Založba Dietz, Vzh. Berlin, 1957, str. 25—26.)

Krščanska demokracija

Še v dobi med obema svetovnima vojnama, ko je Slovenska ljudska stranka, ustanovljena in vodena po načelih krščanske demokracije, bila težek boj za osnovne pravice slovenskega naroda prav na temelju političnega koncepta krščanske demokracije, se ime krščanska demokracija ali krščanski demokrat ni uporabljalo v javnosti niti pri nas doma, niti drugod po svetu. Šele po drugi svetovni vojni se je ta naziv uveljavil na široko in zajel ne samo Evropo marveč tudi Latinsko Ameriko in druge dele sveta, kjer so bile politične, socialne in gospodarske razmere ugodne za vznik in razvoj tega političnega koncepta.

V gospodarsko in duhovno razdejani Evropi ob koncu drugega svetovnega požara so se začele kar naenkrat in neodvisno druga od druge pojavljati politične stranke, ki so si nadele ime krščanska demokracija: najprej v Italiji, kjer je De Gasperi še pred koncem vojne v osvobojenem delu dežele ustanovil Democrazia Cristiana, ki je dejansko pognala iz debla prejšnje Don Sturzove Partido Popolare. Kmalu zatem so v osvobojeni Franciji organizirali Mouvement Republicain Populaire, politično gibanje, ki pomeni stranko izrazito krščanske inspiracije (d' inspiration chrétienne). Sledila je ustanovitev nemške Christlich-demokratische Union, ki se je pod Adenauerjem razvila in do danes ostala vodilna politična sila zapadne Nemčije, kot je isto treba reči o italijanski Democrazia Cristiana. K tem trem vodilnim strankam moramo prišteti nekaj manjših, ki so deloma nastale na novo na tradicijah predvojnih strank, pa spremenile ime, alj pa prišle v družino krščanske demokracije s svojim starim, častitim imenom kot npr. Slovenska ljudska stranka. Take stranke najdemo npr. na Nizozemskem, v Belgiji, Avstriji, Luxemburgu. Znano je tudi, da so v deželah sedaj pod komunistično diktaturo poleg naše SLS politično delovale pred drugo svetovno vojno krščansko demokratske stranke na Češkem, Slovaškem, Poljskem, v Madžarski in Litvi ter Latviji na Baltiku, ki so se v begunstvu združile

v Christian Democratic Union of Central Europe, da bi mogle s skupnimi naporimi čim več dobrega storiti za zaslužnjene narode.

Posebno poglavje imajo v razvoju krščanske demokracije stranke s tem nazivom v Južni Ameriki in karibskem področju. Ob zaključku vojne je bilo komaj mogoče zaslediti v tem delu sveta kako politično gibanje krščansko demokratske inspiracije, če izvzamemo Regulesovo Unión Cívica v Uruguayu, ki je najstarejša krščansko demokratska stranka na tem kontinentu in je nedavno spremenila ime v krščansko demokracijo, in pa kje kako katoliško konservativno politično skupino. V nekako zadnjih desetih letih pa se je krščansko demokratsko gibanje hitro širilo od dežele do dežele in danes že komaj najdemo latinsko državo na zapadnem kontinentu, ki ne bi imela ali že povsem zgrajene in v politično življenje aktivno posegajoče krščansko demokratske stranke ali pa vsaj krepak zametek tega gibanja. Čeprav danes krščanska demokracija v Južni Ameriki še ni takšna vodilna politična sila, kot je v zapadni Evropi, vendar njen nagli razvoj in bodoče možnosti kažejo, da bo verjetno kmalu postala zelo vpliven in možno odločilen političen faktor v tem delu sveta.

Ves ta zgodovinski važni politični razvoj nosi danes skupno ime Krščanska demokracija (od tu naprej bomo rabili kratico KD). Kaj je dejansko povzročilo ta nedavni mogočni politični val, je težko zanesljivo povedati. More se pa reči, da je te vrste gibanje na Francoskem, v Italiji in Nemčiji takoj po vojni sprožilo med ideološko razočaranimi in po novih političnih idejah stremečimi narodi v Evropi močan zagon v smeri mednarodnih političnih formacij — tokrat krščansko-demokratske, po zgledu že obstoječih internacional: socialistične, liberalne in komunistične. Vojna je vrgla Evropo v veliko nacionalno, politično in gospodarsko zmešnjavo in ljudstva so čutila, da sta liberalizem kakor tudi socializem kot mednarodni politični sili odpovedala in da je klic časa in razmer zahteval dati novemu političnemu činitelju versko pozidan temelj, ki bo isto-

časno najbolj trdna obramba zoper širjenje komunizma. Kakor vemo, so se KD stranke v Evropi naglo uveljavile in postale v mnogih deželah vodilne. To bi gotovo ne bilo mogoče, če bi ne podedovale močnih duhovnih tradicij in organizacijskih ter osebnih predpogojev, segajočih daleč v preteklost. Podobno kakor pri nas Krekovo socialno gibanje, ki je vdihnilo politični stranki duha in ji dalo srce, so socialna gibanja pri drugih narodih pripravljala rodovitna tla za nastanek in razvoj KD strank. Trud in napor socialnih delavcev vse nazaj do sredine 19. stoletja sta torej pripravljala pogoje za vznik in širjenje krščanske demokracije. Tudi ime samo se je pojavljalo od časa do časa mnogo desetletij nazaj.

DOBA DO LEONA XIII.

Ni lahko določiti, kdaj se je prvič v zgodovini pojavilo ime in pojem krščanske demokracije. Hans Maier, ki je v svojem politično znanstvenem raziskovanju posvetil krščanski demokraciji posebno pozornost, pravi v knjigi *Revolution und Kirche*, da je prvo sled tega naziva našel v dobi francoske revolucije, pozneje pa se je pojavljalo med francoskimi in belgijskimi katoličani v 19. stoletju, a šele po 1848 kot naziv političnih strank. Evropski pomen in razvoj pa je doseglo po objavi *Rerum Novarum* l. 1891, ko so se po nekaterih deželah začeli ustanavljati študijski krožki in politična gibanja s tem namenom. Tudi pri nas na Slovenskem segajo korenine prve stranke, zgrajene na katoliških socialnih naukih, v to dobo. Ustanovljena je bila, kot znano, po sklepu I. katoliškega shoda v Ljubljani l. 1893, in čeprav ni nosila tega imena (rekli so ji Katoliška narodna stranka), je vendar bila pristno krščansko demokratsko politično gibanje.

Utemeljena je domneva, ki pravi, da imata tako ime samo kakor tudi vsebina tega imena svoj izvor v anglosaksonskih deželah, kjer so se politične oblike moderne demokracije najprej in najizraziteje izoblikovale. Vzor Cromwellove revolucije in puritancev je bila teokratična demokracija, ki je našla v verskih disidentskih skupinah in svobodnih cerkvenih občinah New Englanda najugodnejša tla. Delala je poskuse kake „religious democracy“ ali celo „christian democracy“, ki je pozneje postala krepko zasidrana v puritanskih cerkvenih občinah. Od tod je najbrž prišla na evropsko celino.

Seveda je treba imeti jasno pred očmi,

da se pojem „christian democracy“ niti v Angliji niti v Združenih državah ni nikoli uporabljal kot geslo političnega gibanja. V obeh deželah so demokratske ideje pa istočasno tudi krščanska dediščina (červavno v sekularizirani obliki) tako globoko zakoreninjene, da je vse to nekaj samo po sebi umevnega. In to še dandanašnji. Amerikanci ne morejo razumeti in se jim ne zdi prav, politično gibanje imenovati „krščansko“, ker smatrajo, da sta obe njihovi stranki (demokrati in republikanci) enako krščanski. Pri njihovem razmeroma megletem pojmovanju Cerkev kot verske skupnosti in povsem svobodnem pojmovanju demokracije se nikoli ni pojavilo kako resno nasprotovanje raznim Cerkvam ali pa moderni demokraciji, marveč je tako pojmovanje obojnemu pripravljalo ugodna tla. Kjerkoli so protestantske dežele prišle v dotiko z demokratičnimi in svobodoljubnimi idejami, so jih večji del prekvasila s svojim verskim etosom.

Drugače je bilo na evropski celini. Tu je ponovno divjal *kulturni boj*, v katerem se je moderna laična država rodila iz odpora zoper vero in tradicijo, dočim se je v anglosaksonskem svetu razvila iz starih verskih skupin, ki so smatrale, da je umestno ločiti civilno oblast od verske skupnosti. Taka civilna oblast je bila po njihovem pojmovanju res pristna „christian democracy“, t.e. da bi bili s tem imenom imeli v mislih strankarsko politične formacije, kakor so se snovale na kontinentu, kjer ni bilo nikakih anglo-saksonskih predpostavk moderne demokracije. Na evropski celini krščanska demokracija ni bila nekaj po sebi umevnega, marveč je pomenila izrazito bojno geslo. Kontinentalna demokracija ni organsko rastla iz postopnega zgodovinskega razvoja, iz parlamentarno brzdana monarhije ali republike, marveč je z ostrim, tudi krvavim prevratom pretrgala tradicijo in podedovani politični red in kazala izrazito protimonarhistično in protitradicijsko tendenco ter zahtevala ne le preobrazbo države, temveč tudi prenovitev Cerkev v smislu demokratičnih načel. Tudi začetki „krščanske“ demokracije na kontinentu so bili vpleteni v ta boj.

Katoliška Cerkev bi se bila mogla, kakor pravi Fogarty, sprijazniti s politično demokracijo in je bila tudi pripravljena to storiti, zlasti na Francoskem, kjer je bila voljna sodelovati pri državni reformi leta 1789 in je dejansko sodelovala v prvem obdobju revolucionarne zakonodaje. Spor med francosko revolucijo in Cerkvijo se je razvil iz dejstva, da je nova država hotela povežati Cerkev z državno oblastjo tako te-

sno, da bi bila prva izgubila duhovno samostojnost in svobodo. Tako je prišlo do revolucionarnega jakobinskega preganjanja Cerkve, ki se je pozneje v raznih oblikah in v različnih delih Evrope ponavljalo.

Na drugi strani pa katoliška Cerkev ni mogla slediti predlagani lastni reformi, da bi se preosnovala v smislu demokratskega načela volilne svobode in žrtvovala svojo hierarhično zgraditev, kakor so imeli v načrtu zastopniki krščanske demokracije, ki jih je pater Cappellari, poznejši papež Gregor XVI., očitno štel med „liberalne katoličane“. Priznal je umestnost državne reforme, a izrazito zanikal tako reformo za Cerkev, ki je in mora ostati kakor jo je ustanovil njen božji Začetnik.

Politično gibanje pa, ki je napisalo na svoj prapor parolo krščanske demokracije, se ni omejilo zgolj na reformo svetno-političnega, marveč je izrečno stremelo, da se reforma razširi tudi na Cerkev. Pri tem gibanju „krščanske demokracije“ so v Franciji v prvi vrsti sodelovali pripadniki nižjega klera, ki jih je gospodarski in socialni razvoj 18. stoletja porinil med duhovniški proletariat. Prišlo je tako daleč, da so si ustanovili nekako strokovno organizacijo, s katero so v posameznih škofijah izsilili zastopstvo v škofijskih uradih in ustanovah. Razumljivo je, da je revolucija s svojimi gesli o svobodi in enakosti močno pospeševala take tokove tudi med nižjo duhovščino in ustvarila ugodna tla za sodelovanje med njo in „purgarijo“, iz katere se je razvil nekak demokratsko-verski spiritualizem, ki je hotel revolucionarne ideje zlititi s krščanskimi izročili. Tako se je zgodilo, da je l. 1791 neki škof v francoski zbornici govoril o „svetlih načelih krščanske demokracije“ (*les principes lumineux de la démocratie chrétienne*) in ta njegov govor se more smatrati za prvi primer, da se je uporabil izraz „krščanska demokracija“.

Krvave izkušnje francoske revolucije so pripravile ugodna tla, da je bila vsejana in je več kot pol stoletja rastla ideja združitve krščanstva in demokracije ne samo v Franciji, ampak tudi po drugih delih katoliške Evrope. Čeravno ji je proticerkvena, laicistična demokracija zadrževala razvoj, je vendarle živela, a sčasoma je v verskem pogledu zašla v spiritualistične in heretske vode in je Cerkev morala gibanje prepovedati.

Mož tragične usode, ki je svoje življenjsko delo posvetil zbližanju Cerkve in moderne demokracije in se je za to delo temeljito pripravil s obširnimi verskim študijem, je bil francoski duhovnik Abbé

Félicité Robert de Lamennais. Kot posledico svojega raziskovanja je napisal slavno knjigo *Essai sur l'Indifférence en Matière de Religion* (1817-23) in z njo postal vodilna osebnost francoskega katolicizma. Pridružil se je drugi revoluciji l. 1830, začel izdajati organ političnega katolicizma „Avenir“ in se pod vtisom uspehov irskega, belgijskega in nemškega katolicizma, pod geslom „Bog in Svoboda“, z vso vnemo zavzemal za zavezo med Cerkvijo in zmagoslavnim demokratskim gibanjem. Zapletel se je v spor s svojimi cerkvenimi predstojniki, ki so mu izdajanje lista prepovedali, nakar se je pritožil pri papežu, ki pa je takrat njegove ideje odklonil. Lamennais je prelomil z Rimom in zabredel kot duhovnik, vendar je njegova ideja srečanja Cerkve in demokracije živela in jo je Leon XIII. s svojo okrožnico *Rerum Novarum* obnovil in na svoj način uveljavil. To je bila ideja, naj Cerkev izdela duhovno podstavo razvijajoči se moderni demokratski državi. V vsej tragični pojavi je bretonski Abbé zamislil osnovne poteze krščanske demokracije, ki se je po revoluciji l. 1848 pod tem imenom uveljavila v fiances (stranka zaupanja) in pod vodstvom francoskem parlamentu kot „parti de concorde“ gradila svoje delo na bodoči spravi med demokracijo in Cerkvijo. Po propadu druge republike je tudi francoska krščanska demokracija propadla in liberalni katolicizem se je umaknil določbam Syllabusa. Lamennais je res izdelal teorijo krščanske demokracije, a je ni mogel praktično uveljaviti. Reče se lahko celo, da poznejšim KD strankam ni bila vodnica francoska krščanska demokracija, marveč politično katoliško gibanje v Belgiji, na Nizozemskem in v Nemčiji, kjer se je ideja sodelovanja katoličanov v demokratskih ustanovah praktično uveljavila. To je bilo lažje v teh deželah kot v Franciji zaradi tega, ker so versko mešane in so nudile katoliškim strankam več možnosti za taktične poteze — celo proti Rimu. Znana belgijska *Ecole de Malines* je vzgojila pod zaščito episkopata zelo delavne in vplivne katoliške laike, ki so se uveljavili ne samo v vzgojnih in tiskovnih ustanovah, temveč tudi v parlamentu, in na ta način izvedli Lamennaisov program v praktičnem političnem delu. Omenimo naj tudi začetke političnega katolicizma v Nemčiji po l. 1848, ki se je pod Kettelerjem razvil v pomembno javno silo za obrambo cerkvenih pravic in svoboščin in se je osredotočil zlasti na socialno polje.

Dočim se je v obeh deželah katoliško politično gibanje razvijalo v pragmatično

smer, se izogibalo spornih ustavnih vprašanj in poudarjalo izrazito socialno osnovo svojega dela, se je enako gibanje v Franciji in deloma v Italiji osredotočilo na načelna vprašanja odnosov do moderne demokracije, in slabilo svoje sile z obravnavo spornih problemov, v katere je bila prisiljena poseči Cerkev sama, kažoč vse do Leona XIII. naklonjenost konservativnemu krilu (Pij IX.).

LEONA XIII. „RERUM NOVARUM“

Razvoj krščanske demokracije se je znova znašel v novih okoliščinah, ko je zasedel Petrov stol v Rimu Leon XIII., ki je kot papeški nuncij v Belgiji imel priliko seznaniti se od blizu s političnimi oblikami modernega laiškega katolicizma, čigar uveljavitev v parlamentarnem in socialnem delokrogu je sam doživel.

Ob njegovem nastopu je bil cerkveno-politični položaj v Franciji zmeden in izredno težak. Katoličani, večji del monarhisti, so bili l. 1876 z zmago republikancev odločilno poraženi in sledil je izrazit „esprit laïc“, ki je pometel s privilegiranimi pravicami Cerkve v ljudski vzgoji. Cerkev se je znašla zapletena v boj na dveh bojiščih. Na eni strani se je morala upreti napredovanju laicizma, na drugi pa krotiti agitacijo preveč vnetih katoliških monarhistov in zastaviti svoj vpliv, da bi se njihove razcepljene vrste združile in strnile v enotno politično črto. Zato jih je Leon XIII. v okrožnici *Au Milieu des Sollicitudes* (leta 1892) pozval, naj sprejmejo republiko, veljavno zakonodajo pa naj poskušajo spremeniti s parlamentarnimi sredstvi. Istočasno je skušal politično razcepljene francoske katoličane združiti v enotno fronto s tem, da je njih delo usmeril na *socialno* polje, odmaknjeno od strogo političnih in ustavnih vprašanj. Navodila za delovanje na tem polju je leto poprej izdal z znano okrožnico *Rerum Novarum*, ki je živahno odmevala tako med liberalnimi in socialno usmerjenimi kot tudi med konservativnimi katoliškimi skupinami.

Okrožnica je potisnila v ozadje problem državne oblike pa naglasila potrebo legalnega vplivanja na zakonodajo in učvrstitev moralne sile Cerkve s povečano socialno delavnostjo.

Vpliv in posledice te zgodovinske listine za razvoj krščanske demokracije so bile velike in pravitako zgodovinske. Po evropskih deželah so se začeli snovati študijski krožki in socialne skupine, da bi delale na podlagi okrožnice. Tudi pri nas na Sloven-

skem je okrožnica pomenila preobrat: kot smo že omenili, je povzročila ustanovitev političnega gibanja, ki je rastle na proučevanju in aplikaciji krščansko-socialnih načel v javnem življenju in našlo mogočne podpornike v cerkvenih knezih Missiji, Mahničiu in Jegličiu. Doba po *Rerum Novarum* je bila na Slovenskem pomladni čas brstenja in rasti krščansko-socialnega nauka, iz katerega je pognala politična stranka, ki se nikoli ni imenovala krščansko demokratska, pa je to po svojem programu in delu vedno bila in je še danes.

Ime samo pa je prineslo v to novo dobo politično gibanje v Belgiji, ki se je od leta 1848 dalje imenovalo „*démocratie chrétienne*“. Povzeto je bilo po podobnem gibanju v Franciji, ki je imelo svojo parlamentarno skupino in časopis s tem imenom. Tudi v Italiji, kjer se je zaradi napetosti med Vatikanom in italijansko kraljevino rodilo podobno politično stanje kot v Franciji, se je pojavilo katoliško-socialno gibanje z imenom *Democrazia Cristiana* in mladinske skupine nazvane *Fasci democratici Cristiani* pod vodstvom pisanskega profesorja Tonioloa. V bivši avstrijski monarhiji se je podobno gibanje med Nemci pojavilo pod vodstvom dunajskega župana Lueggerja, ki je predhodnik poznejše Seiplove in sedanje KD Volkspartei.

Kar je pri tem razvoju presenetljivo, je dejstvo, da Leon XIII. ni imel namena in dejansko ni hotel s svojo okrožnico dati pobude za snovanje *političnih strank* in je takoj, ko se je razvoj v to smer začel kazati, skušal *politično* orientacijo socialnih gibanj z vsemj sredstvi preprečiti. Voditelju francoskega katoliškega socialnega gibanja de Munu je izrecno prepovedal ustanoviti katoliško stranko. Isto se je zgodilo Lueggerjevim avstrijskim krščanskim socialcem, ko jim je vetiral zelo skrbno in splošno sestavljen politični program. Italijanski krščanski demokrati so bili pokopani s papeškim „*Non expedit*“, ki je katoliškimi politikom prepovedal izvolitev v parlament. S temi ukrepi je Leon XIII. razvoj krščanske demokracije odločno zavrl. Na Slovenskem se je konsekvantno politično gibanje pod vodstvom Evangelista Kreka osredotočilo na socialno poprišče in na gospodarsko področje (zadružništvo). Politična stranka kot taka zaradi uvidevnosti škofov Missije in Jegliča ni bila nikoli prepovedana.

Ni pa bilo tako drugod po Evropi. S tem, da je papež z okrožnico odmaknil in nekako razpolitiziral katoliško socialno gibanje, je krščanski demokraciji zadal skoraj smrtni udarec. Za utrjevanje in širje-

nje te politične smeri so se odločbe Leona XIII. izkazale usodno negativne. Več KD strank, ki so bile proti koncu 19. stoletja na novo ustanovljene ali reformirane, se je izkazalo prešibkih, da bi se uveljavile kot politične tvorbe, zrasle iz katoliškega socialnega gibanja. Po prvi svetovni vojni je marsikatera odpovedala v politični preizkušnji povojnih težkih let, ker ni imela izkušenih in sposobnih voditeljev na politični areni; imela pa je ljudi, ki so se desetletja poprej v glavnem ukvarjali le s socialnimi zadevami. Zato tačas nobena KD stranka v Evropi ni mogla zajeti širokih narodnih plasti, ker ni posedovala ne politično šolanega aparata, niti ni imela izkušenih voditeljev. Ena redkih izjem je Slovenska ljudska stranka, ki je tik ob koncu prve svetovne vojne preživela težko notranjo krizo (Šušteršič) in izšla iz nje in iz stare Avstrije prenovljena in okrepljena, za kar se je treba zahvaliti dobrohotnemu stališču cerkvenega vodstva in v trdih bojih v avstrijskem parlamentu izšolanim voditeljem (Krek, Korošec).

Kar smo Slovenci pri krščansko demokratskem gibanju dosegli že po prvi svetovni vojni, so večji narodi po Evropi mogli doseči šele po drugi, ko se je demokracija utrdila v skoro vseh deželah in se je stališče Cerkve do te oblike vladanja polagoma pa dosledno omiljevalo.

KRŠČANSKO POJMOVANJE DEMOKRACIJE

Kot je v začetku te razprave omenjeno, se je krščanska demokracija začela razvijati v večjo politično silo šele po drugi svetovni vojni. Zgrajeno pri posameznih narodih na različnih zgodovinskih podstavah, jo notranje veže in krepi skupna vera v pozitiven razvoj demokratične oblike vladanja in skupno upanje na postopno spravo s Cerkvijo, ki bolj in bolj uvideva, da demokracija sama in pa vpliv krščanske demokracije v posameznih vladah najbolje zajamčuje svoboščine Cerkev same. Nekdaj utopična misel, da se bo Cerkev pobotala z demokracijo, postaja v zavesti cerkvenega vodstva stvarnost.

Celotni razvoj krščanske demokracije izpričuje sorodnost katoliške socialne etike z zahtevami revnejših slojev in nedvomno je močno socialno zanimanje KD gibanja dalo tej politični obliki izraziti socialni pečat. Vse to gre vzporedno z načeli okrožnice Rerum Novarum, v smislu katerih načel je KD gibanje pomagalo odpravljati individualistični atomizem jakobinske demokracije, kjer je poedinec stal osamljen

naprotj državi, in ga nadomeščati z utrjevanjem vmesnih družbenih edinic, kakor so stan, sloj, sindikat itd.

Poseben fenomen sedanje povojne krščanske demokracije je dejstvo, da je bil premagan konfesionalizem v tistih državah in narodih, ki pripadajo različnim veroizpovedim, pa je sedaj ta nadkonfesionalni značaj priznan in sprejet kot osnova KD gibanja na splošno. Najlepši zgled takega resnično *krščanskega* pojmovanja krščanske demokracije nudi Nemčija, kjer je bila prelomljena tradicija bivšega Centruma kot katoliške politične stranke in sprejet krščanski temelj gibanja, v katerem se udeležujejo katoličani in protestanti. Krščansko pojmovanje demokracije torej ne vključuje le katoličanov, temveč vse kristjane. Gre celo dalj: v njenih vrstah lahko politično sodelujejo tudi nekristjani in pripravljena je politično sodelovati z *duhovno* podzidanimi političnimi gibanji nekatoličanov in nekristjanov, pod pogojem, da spoštujejo in so pripravljena sprejeti politiko, ki temelji na krščanskem pojmovanju življenja in človeške osebe ter politiko, zgrajeno na socialnih papeških okrožnicah.

Krščanski demokrati so danes prežeti z mislijo, kako spraviti v življenje demokracijo, ki bo uspešno branila in zagotavljala dobrine svobode in človeškega dostojanstva pa preprečila maličenje teh dobrin po drugih političnih sistemih. V takem pojmovanju svojega poslanstva in svojih nalog je visoko prerastla svoječasno nepolitično socialno gibanje papeža Leona XIII., prav tako kakor so prerastli prejšnje papeško stališče nasproti demokraciji papeži Pij XI., Pij XII. in Janez XXIII., ki so pripravljali pot in prišli do *teološkega odnosa* Cerkve do demokracije. Naloga današnje krščanske demokracije je pri tem odnosu aktivno sodelovati in tako končno doseči, kar je nekoč formuliral Lamennais za svojo „*démocratie chrétienne*“ in po čemer so stremeli krščanski demokrati 19. stoletja: Krščansko pojmovanje in izvajanje moderne demokracije.

KRŠČANSKA DEMOKRACIJA — MEDNARODNO GIBANJE

Akoravno so KD politični voditelji med obema vojnoma poskušali dati krščansko demokratskemu gibanju mednarodni značaj in tedaj delujoče stranke medsebojno povezati, so uspeli le v toliko, da so l. 1925 ustanovili v Parizu mednarodno tajništvo, ki mu je bil namen vzdrževati stike in posredovati informacije. Kam delj to tajništvo ni prišlo, zlasti zaradi tega ne, ker

KD niso pognale korenin v vodilnih evropskih državah, kakor so Francija, Nemčija in Italija; v kolikor pa so jih pognale, se zaradi raznih okoliščin niso mogle razviti.

Takoj po drugi vojni so bili pogoji za mednarodno povezavo ugodni baš vsled tega, ker se je v zgoraj omenjenih treh državah krščanska demokracija močno razvila in odločno uveljavila. Tako je bilo mogoče, da so se KD stranke zapadne Evrope (srednja Evropa je bila že pod komunizmom) na sestanku 1. 1947 v Luzernu, Švica, odločile ustanoviti mednarodno organizacijo, ki so ji pod francoskim vplivom dale ime „*Nouvelles Equipes Internationales*“, NEI (Nove mednarodne skupine), kjer so pravzaprav povezane bolj vodilne osebnosti kot pa organizacije. Vendar je to ustanovo treba imeti za evropsko krščansko demokrasko internacionalo, kar v resnici tudi je, ker so v nji včlanjene KD stranke iz vse Evrope, tudi one iz za železne zavese, točasno v begunstvu. Kljub francoskemu imenu se ta organizacija na splošno naziva Mednarodna zveza krščanskih demokratov. Njena članica je tudi Slovenska ljudska stranka, ki kakor znano vzdržuje svojo organizacijo v zamejstvu in se trudi nadaljevati ponosna izročila več kot 70-letnega dela in obstoja, kolikor ji dane razmere dopuščajo.

Po svojih pravilih ta internacionala zavrača vsako obliko totalitarnega vladanja, ker ji je vzor demokracija, ki spoštuje človeško dostojanstvo, svobodo, socialno pravičnost in mir. Njen ideal je solidarnost med poedinci, socialnimi plastmi, narodi in državami in zato odklanja razredni boj. Priznava važnost naravnih socialnih edinic, v prvi vrsti družine pa tudi drugih, zametuje individualistični, liberalni kapitalizem na eni strani, kakor kolektivistični socializem na drugi. Na njuno mesto mora priti socialna in gospodarska politika, ki pospešuje zasebno pobudo in ščiti privatno lastnino, pa išče novih možnosti za dvig življenjske ravni delavca in kmeta. Pospešuje kulturno politiko, ki je v skladu s človeškim dostojanstvom in s krščanskim naukom o človeku.

V mednarodni politiki NEI vedno brani mir na osnovi pravičnosti, mednarodno sodelovanje v okviru Združenih narodov, Atlantske skupnosti in Združene Evrope, v katero so vključeni tudi narodi v srednji Evropi, ki se jim priznava pravica samoodločbe.

Sledeče narodne skupine so zastopane ob času tega pisanja v NEI: avstrijska, belgijska, francoska, angleška, nemška, italijanska, nizozemska, luksemburška in švi-

carska iz svobodne Evrope ter baskovska, slovenska, bolgarska, češkoslovaška, litvanska, madžarska, poljska in romunska iz nesvobodnih evropskih dežel.

Dve leti po ustanovitvi NEI so se sestali v Montevideo, Uruguay, predstavniki KD gibanj iz Argentine, Bolivije, Brazila, Čila, Paname, Uruguaya in Venezuele ter ustanovili za vso latinsko Ameriko KD internacionalo z imenom: *Organización Democrata Cristiana de América* (ODCA). Njen namen je skrbeti za medsebojno obveščanje, pospeševati skupno proučevanje vprašanj sodobne politične stvarnosti in razvijati in širiti krščansko demokrasko misel po vsej latinski Ameriki. Tudi naj gleda, da se vzdržujejo tesne in ozke zveze s krščanskimi demokrati v Evropi in z drugimi svetovnimi organizacijami.

V času po ustanovitvi ODCA se ji je pridružilo še nekaj KD strank in sicer: iz Guatemale, Nicaragua, Paraguaya, Dominikanske republike in begunska KD stranka iz Kube. Je pa še nekaj takih strank in gibanj v tem delu sveta, ki jih ODCA še ni sprejela med svoje člane.

Ko so po drugi svetovni vojni komunistični režimi uspeli (zaradi lahkovernosti in brezbriznosti svobodnega sveta) polastiti se oblasti v deželah srednje Evrope, so zatrli druge obstajajoče stranke in med njimi zlasti krščansko demokrasko. Mnogo političnih voditeljev teh strank in množice krajevnih zastopnikov so bile prisiljene podati se na težko pot begunstva in se naseliti v zapadni Evropi in Ameriki. Svestni si svojega političnega poslanstva v svobodnem svetu in zvesti načelom krščanske demokracije, za katero so se borili doma, so smatrali za svojo nalogo in dolžnost, da svoje moči posvete delu za obnovitev pravega demokraskega reda v svojih rodni deželah. Da bi takemu delu zagotovili čim večjo možnost uspeha, so se 1. 1950 vodilni možje KD strank iz Češkoslovaške, Slovenije-Jugoslavije, Litve, Latvije, Madžarske in Poljske odločili, da ustanovijo begunsko KD internacionalo z imenom *Christian Democratic Union of Central Europe* s sedežem v Združenih državah. Namen so ji določili tak: vzbujati v svobodnem svetu zanimanje in pomoč za rešitev narodov srednje Evrope pod komunistično tiranijo iz njih položaja in jim zagotoviti svobodo; pripraviti načrte političnega, gospodarskega in socialnega programa za srednjo Evropo in vse storiti za pospešitev popolnega demokraskega reda v tem sektorju Evrope ter ustvariti pogoje za njega vključitev v Združeno Evropo.

Kljub temu, da so stranke-članice CDU CE tudi članice NEI (kar naj pomeni, da pripadajo istemu kontinentu in isti skupnosti), so njihovi voditelji vendarle ustanovili — daleč proč od Evrope — ta posebni organizem, ki naj ima namen zasledovati v posebnih razmerah posebne naloge. Te naloge je CDUCE zasledovala vse od ustanovitve do današnjega dne in z zgoraj razloženimi cilji pred očmi iskala stikov in sodelovanja zlasti s KD strankami povsod in tako svoje delo razširila ne samo na Evropo, temveč na Latinsko Ameriko in celo na dele Azije in Avstralije.

Četrta KD internacionalna organizacija je l. 1951 ustanovljena mladinska veja krščanske demokracije v Evropi, ki so ji dali ime *International Union of Young Christian Democrats* (UIJDC — po začetnicah francoskega imena). Njen cilj je združevati mladino krščansko demokratske miselnosti in jo načrtno pripravljati za bodoče naloge v KD gibanju. Ni to povsem neodvisno telo, marveč je povezana z NEI in njene narodne edince s pristojnimi KD strankami, vendar je v svojem delu avtonomna.

Med tem se je tudi KD mladina po Latinski Ameriki začela prebujati in pripravljati pogoje za ustanovitev mladinske KD internacionalne za to področje, tako, da je mogla ODCA l. 1955 na svojem kongresu v Santiago, Čile, ustanoviti mladinsko komisijo, ki naj pripravi potrebno za formalno ustanovitev. Prvi mladinski kongres v Limi, Perú, je l. 1959 proglasil ustanovitev *Unión de Jóvenes Demócratas Cristianos de América* (JUDCA), ki se je nekaj kasneje združila z evropsko UIJDC v enotno svetovno mladinsko zvezo kot njena ameriška sekcija.

Tudi CDUCE je kmalu po svoji ustanovitvi poskrbela, da se begunska mladina, ki se je združevala pod okriljem posameznih narodnih KD strank, medsebojno poveže in v ta namen botrovala pri rojstvu Mladinske sekcije CDUCE s sedežem v Parizu. Ta je razvila živahno delavnost in še danes obstoji, čeprav so njeni ustanovitelji prekoračili mladinsko dobo, a z mladim naraščanjem so težave.

SVETOVNA POLITIČNA SILA

Bilo je povsem naravno, da so se po ustanovitvi treh regionalnih mednarodnih organizmov kmalu začutile težnje po rednih tesnejših stikih. NEI, ODCA in CDUCE je tudi treba spraviti na neke vrste skup-

no zborovanje in prva pobuda je prišla od CDUCE, ki so ji bili te vrste stiki posebno pri srcu. Po daljših pripravah je uspelo prirediti l. 1956 v Parizu meseca novembra (na nesrečo ravno po nesrečnem izidu vstaje na Madžarskem) prvi medcelinski kongres krščanskih demokratov, ki so se ga udeležili vodilni politiki od strani NEI, ODCA in CDUCE, med njimi za SLS njen predsednik dr. Miha Krek. Bili so to prvi organizacijsko pripravljene stiki med KD strankami v Evropi in Ameriki, pa tudi nekaj zastopnikov iz Afrike in Azije je prišlo. Izmenjali so misli in poglede na skupne zadeve in sklepili, naj se te vrste kongresi redno ponavljajo, naslednji da bodi v Bruslju l. 1958.

In res je bilo tako. Sledil mu je tretji l. 1961 v Santiagu, ki sta se ga za Slovence udeležila predsednik SLS dr. Miha Krek in podpredsednik Miloš Stare. Dr. Krek je bil — čeprav begunski politik brez političnega zaledja — izvoljen za predsednika najvažnejše politične komisije. Četrty interkontinentalni kongres je zboroval lansko jesen, konec septembra v Strassburgu. Vsak je pridobival na pomenu in važnosti, in zadnji je že pomenil pravo svetovno zborovanje, kjer so se na enaki višini sešli in razpravljali krščanski demokrati iz raznih delov sveta. Končna resolucija je dokument vsesplošne veljave.

Strasburški kongres je med drugim sklenil, naj se ustanovi in začne z delom *Svetovni odbor krščanske demokracije*, ter določil, kako naj bodo posamezne zveze (NEI, ODCA in CDUCE) v njem zastopane. Kot izredni član *Svetovne krščansko demokratske zveze* (*World Christian Democratic Union*), ki jo ta odbor predstavlja, je bila sprejeta tudi mladinska KD internacionala (UIJDC) in odprta je možnost, da se lahko sprejmejo kot izredni člani tudi druge mednarodne organizacije, ki zasledujejo podobne cilje (npr. Mednarodna federacija krščanskih sindikatov itd.).

Razen teh štirih interkontinentalnih kongresov je Mednarodna KD mladinska zveza (UIJDC) sklicala prvi svetovni kongres KD mladine sredi maja 1963 v Caracasu, Venezuela, ki sta se ga za našo slovensko mladinsko sekcijo SLS udeležila dva delegata, (Ašič Vital in Debeljak Tine ml.) iz Buenos Airesa.

Vsi znaki kažejo, da postaja Caracas središče krščansko demokratskega gibanja na zapadni polobli, verjetno zato, ker je voditelj COPEI (venezuelska KD stranka) dr. Rafael Caldera ne samo sposoben, ampak tudi zelo osebno privlačen politik, in

pa zato, ker je Venezuela zaradi bogatih oljnih polj najbogatejša dežela v Južni Ameriki. Tako se je zgodilo, da je bil sredi maja 1964 Caracas zopet mesto važnega političnega dogodka. Zgoraj omenjeni četrty svetovni KD kongres v Strasbourgu je odločil, naj vsaka regionalna KD internacionala čimprej izvoli svoje zastopnike v Svetovni KD odbor in da naj se ta odbor čimprej sestane ter sestavi svoj pravilnik in se konstituira. To se je zgodilo v dneh od 13. do 17. maja 1964, ko se je sešlo v Caracasu osem izvoljenih delegatov (NEI — 3, ODCA — 3, CDUCE — 1 in UIJDC — 1) in štiri člani svetovnega tajništva (za vsako internacionalo po eden), ki sestavljajo Svetovni odbor krščanske demo-

kracije. Zborovalci so izvolili za prvega predsednika tega odbora dr. Caldero, sestavili in odobrili statut za Svetovno krščansko demokratsko zvezo in za njen izvršni organ (ta odbor sam) in izdali ob koncu zborovanja sklepno politično resolucijo.

Če človek prebira to izjavo, mu postane povsem jasno, da je krščansko demokratsko gibanje, pri vsem svojem nujno potrebnem prilagojevanju zahtevam časa in razvoja, vendarle ostalo zvesto idealu, ki ga je pred več kot poldrugim stoletjem formuliral Lamennais za svojo „*démocratie chrétienne*“ in je ves ta čas lebdel pred očmi vodilnim možem: *prepojiti moderno demokracijo z duhom krščanstva*. Velika misel je rodila velike sadove.

DR. BRANKO PEŠELJ

dr. vladko maček in slovinci

Dr. Branko Pešelj je sedaj odvetnik v Washingtonu, D. C., in predavatelj na Georgetown University v istem mestu. Stalno sodeluje tudi v radiu Voice of America. V hrvatskih in ameriških revijah ter časopisih objavlja svoje sociološke in narodno-politične razprave. Rojen je bil v Zagrebu. Študiral v Zagrebu, Parizu in Washingtonu D. C. Že v Zagrebu je imel svojo odvetniško pisarno. Med vojno ga je ustaška vlada preganjala in ga obsodila v ječo in kazensko taborišče. Ob koncu vojne sta dr. Pešelj in njegova soproga, gospa Melita, ki je v Ameriki, Chicago, Ill., rojena Hrvatice, odpotovala z dr. Mačkom in njegovo družino v politično izgnanstvo v Pariz, odkoder so vsi po nekaj letih prišli v Združene ameriške države. Dr. Pešelj je bil vse življenje prištaš HSS, v izgnanstvu pa tudi politični tajnik predsednika dr. Mačka.

Dne 15. maja 1964 je v Washingtonu umrl dr. Vladko Maček, predsednik Hrvatske seljačke stranke in demokratični zastopnik hrvatskega naroda. Poznal sem predsednika Mačka več kot 40 let, od maja 1945 do njegove smrti sem bil pa njegov najbližji politični sodelavec in osebni prijatelj. Smatram, da je še prezgodaj obširno razpravljati o njegovem političnem delu, ker je njegova smrt še preblizu in razmere v emigraciji, žal, ne dovoljujejo resne in objektivne razprave. Vendar se rad odzovem želji in vabilu urednika Zbornika, g. Miloša Stareta, da za slovenske čitatelje povem nekaj podatkov in označim nekaj misli o življenju in delu predsednika Mačka ter o njegovih političnih pogledih, zlasti

tistih, ki se nanašajo na sodelovanje s Slovenci in njihovimi političnimi zastopniki.

Pokojni predsednik Maček je bil rojen 20. julija 1879 v Jastrebarskem na Hrvaškem. Njegov oče je bil Slovenec, ing. Ivan Maček, rojen v Lisični blizu slovensko-hrvaške meje. Takoj, ko je končal svoje študiranje tehnike na univerzi v Grazu, je ing. Ivan Maček prišel v Hrvatsko in vstopil v službo kot tehnični uradnik hrvatske vlade. Naselil se je v Hrvatski, tam se cženil, imel svoj dom in leta 1933 umrl v Zagrebu v visoki starosti 87 let. Mati predsednika Mačka je bila Hrvatice Ida Matasović, iz stare hrvatske graničarske rodbine. Dr. Maček je bil vzgojen kot Hr-

vat, čutil je hrvatsko do konca svojega življenja, vendar tudi slovenska stran njegovih prednikov ni ostala brez vpliva na njegovo čustvovanje in razumevanje, zlasti na pojmovanje javnih zadev in odnosov med narodi na slovanskem jugu. Čeprav ni vedno soglašal z dr. Korošcem, predsednikom SLS, je vendar cenil njegove politične in državniške sposobnosti in pogosto uvideval, da je slovenska dnevna politika v stari Jugoslaviji po sili razmer večsah morala biti drugačna kot hrvatska. Nikoli pa dr. Maček ni dvomil, da so osnovni interesi Slovencev v državni skupnosti v glavnem isti kot so hrvatski, in zato tudi njihove osnovne zahteve niso bile in ne morejo biti v nasprotju s tistimi zahtevami, ki so jih postavljali Hrvati in jih branijo še vedno. Hrvati pač zahtevajo popolno enakopravnost vseh narodov v Jugoslaviji. Ta naj bo in mora biti izvedena in uresničena, pa tudi kar moč dobro zajamčena v svobodnih, suverenih narodnih državah, ki naj bodo med seboj povezane v širši državni skupnosti.

Ko je dr. Maček v juliju 1945 prišel v emigracijo, je ponovno vzpostavil zvezo s sedanjim predsednikom SLS dr. Miho Krekom. Kar hitro se je ta stik razvil ne samo v iskreno osebno prijateljstvo, ampak v najožje politično sodelovanje. Dočim so v času med dvema vojnama Slovenci čisto bili samo pasivni opazovalci hrvatske borbe za enakopravnost in svobodo v Jugoslaviji, so s političnim sodelovanjem dr. Mačka in dr. Kreka Slovenci v emigraciji postali aktivni zavezniki Hrvatov v zahtevi, da je treba dobiti tak način organizacije demokratične državne skupnosti južnoslovanskih narodov, ki bo zagotovil popolno enakopravnost vseh njenih narodov in vseh njihovih držav. Dr. Maček je vedel in čutil, da je politično sodelovanje Hrvatov in Slovencev neprecenljive važnosti za bodočnost hrvatskega in slovenskega naroda. Naglašal je, da to sodelovanje ni in ne sme biti naperjeno proti nikomur in proti nikakim opravičenim interesom drugih, samo proti tistim velesrbskim krogom, ki se deset in še nekaj let ničesar niso naučili in še danes smatrajo, da mora biti vsaka Jugoslavija, tudi če bi na oči bila federacija, stvarno samo razširjena Velika Srbija in Srbi v njej nekaki državljani „prve vrste“. Dr. Maček je dalje smatral, da Hrvati in Slovenci skupaj z Macedonci in našimi muslimani morajo med Srbi poiskati in dobiti take elemente, ki verujejo, da je poštena in pravična skupnost južnoslovanskih narodov ne samo opravičena zahteva

Hrvatov, Slovencev in Macedoncev, ampak je v resnično korist tudi Srbom. Saj vsi moramo želeči, da se končno le dobi neka pravična rešitev političnih, gospodarskih in socialnih problemov tega dela Evrope.

Ko je na pobudo nekkih demokratičnih in naprednih Srbov v Londonu prišlo v začetku leta 1963 do sestanka enajststorce javnih delavcev, Srbov, Hrvatov in Slovencev in sem bil k temu sestanku povabljen tudi jaz, mi je dr. Maček rekel: „Pojdite v London, če gre tudi dr. Krek. Bodite v zvezi z njim. Vi poznate moje stališče. Prepričan sem, da bo dr. Krek podprl vsako hrvatsko stališče, ki ne bo zahtevalo kaj drugega kot popolno enakopravnost Hrvatov in Slovencev proti Srbom v skupni državi.“

Nisem šel v London nitj kot odposlanec dr. Mačka, niti kot predstavnik Hrvatske seljačke stranke, a vendar je dr. Maček bil sporazumen, da sem šel, tem bolj, ker je vedel, da gre tudi dr. Krek na ta sestanek. Izdelal sem načrt demokratične alternative o ureditvi skupne države. Dr. Maček ga je v načelu odobril in mi naročil, da ga takoj pošljem dr. Kreku v Cleveland, da ga pregleda in stavi svoje morebitne pripombe. Neposredno predno sem odhajal v London mi je še enkrat položil na srce kar najožje sodelovanje med Hrvati in Slovenci.

Dr. Krek je načrt demokratične alternative v celoti odobril in zastavil svoj vpliv, da so ga sprejeli vsi udeleženci pri takomenovanem stanstedskem sestanku. Slovenci so načrt podprli, ne morda zato, ker je prišel s hrvaške strani, ne da bi se morda delal vtis nekega nastopa protj Srbom, ampak zato, ker je načrt predvideval in vseboval zmerno, modro, pošteno in pravično rešitev, je v enaki meri zajel opravičene koristi vseh narodov Jugoslavije. Ko sem se vrnil iz Londona, sem z letališča odšel naravnost k pokojnemu predsedniku, ki me je nestrno pričakoval. Pokazal sem mu podpisani načrt in mu poročal o poteku sestanka. Povedal sem mu, da so dr. Krek in ostali Slovenci odločno nastopali za načela, ki so napisana v načrtu. To mu je bilo posebno ljubo. Občutil je, da njegova težnja k tesnemu političnemu sodeiovanju Hrvatov in Slovencev prinaša prve sadove.

Zal hrvatsko-slovensko politično sodelovanje doslej ni pokazalo še kaknega praktičnega vpliva na srbsko politično trme. Tudi tisti Srbi, ki so podpisali standstedski načrt, so se kasneje ustrašili svoje drzuosti.

Zbali so se, da jih bodo proglasili za izdajalce Srbije in srbskih interesov, ker proti Hrvatom in Slovencem niso ohranili privilegiranega položaja Srbov in Srbije v zamišljeni demokratični državni skupnosti. V enem najinih poslednjih razgovorov, nekaj dni pred smrtjo, mi je rekel dr. Maček: „Dragi Branko, kar zdi se mi, da se Srbi še vedno niso spametovali.“

Vendar, kljub vsem trenutnim neuspehom, dr. Maček ni izgubil nade, ne svoje znane izredne potrpežljivosti. „Ne smemo dovoliti,“ je rekel, „da bi zapadni narodi dobili vtis, da smo Hrvati element nereda in nemirov in da smo nasprotni pravični rešitvi srbsko-hrvatskih odnosov. Skupno s Slovenci moramo iskati in preiskati vsako možnost poštenega sporazuma med Srbi in Hrvati. Našim prijateljem na zapadu moramo dokazati, da niso Hrvati tisti, ki nočejo nikake Jugoslavije in jih prepričati, da Srbi nočejo pravično urejene Jugoslavije. Sem prepričan, da bodo v tej borbi Slovenci na naši strani.“

Te-le pravkar omenjene misli dr. Mačka dajejo tudi odgovor na vprašanje „Ali je dr. Maček bil za Jugoslavijo?“

Odgovor je jasen. Bil je za Jugoslavijo, če bo mogoče priti s Srbi do poštenega in pravičnega sporazuma, ki bi dejansko, ne le na papirju, jamčil popolno enakopravnost njenih narodov in njihovih narodnih držav. Toda dr. Maček ni bil za Jugoslavijo za vsako ceno. Če bi se izkazalo, da je pravičen sporazum s Srbi nemogoč, ker

bi oni vztrajali na zahtevi, da morajo obdržati nek privilegiran položaj, pa naj že bo ta zahteva izrecno povedana ali pa molče vključena, „v tem slučaju,“ je rekel dr. Maček, „ne bo Jugoslavije! Hrvati ne bodo nikoli pristali, da bi bili v položaju, v kakršnem so bili v stari Jugoslaviji ali v kakršnem so dandanes v takomenovani federativni skupnosti, brez ozira na njen komunistični režim. Toda v tem slučaju,“ je nadaljeval dr. Maček, „naj svet ve, da niso Hrvati krivi, da ne bo Jugoslavije in dosledno tudi oni ne bodo dolžni plačevati računa za razid Hrvatov in Srbov.“

S pokojnim dr. Mačkom sem preživel neštete ure in dneve v razgovorih in razmišljanjih o naših političnih, gospodarskih in socialnih vprašanjih. „V borbi za neko pravično ureditev Jugoslavije,“ je govoril in ponavljal, „imajo Hrvati in Slovenci iste interese. Zato morajo vedno iti skupaj in vztrajno iskati novih, naprednih sil med Srbi, sil, ki bi razumele opravičenost hrvatskih in slovenskih zahtev in ki bi iskreno želele dobiti sporazumno rešitev in pravično ureditev skupne države. Če bi kljub našim naporom v tem ne uspeli, naj v tem slučaju vsaj Hrvati in Slovenci ostanejo skupaj, v državni skupnosti, ki bi bila zacetovana na dualizmu kot okviru popolne enakopravnosti dveh narodov in njunih držav. Med nami ni obmejnih sporov, veže ras skupna kri, preteklost, politično-gospodarske koristi. Več nas bo, če bomo Hrvati in Slovenci skupaj in lažje nam bo,“ mi je razlagal pokojni.

potek in tematika drugega obdobja koncilskih del

UVODNA BESEDA

Morda ni bil nihče bolj vesel uspelega zaključka prvega obdobja koncila kot papež Janez XXIII. Sam je pripovedoval, da ga je prevzela bojazen, da se je prenaglil s sklicanjem koncila; med tako ogromno množico škofov, da ne bo prišlo do stika in sporazumevanja. Potek prvega zasedanja je razblinil njegove skrbi; zato se je z veliko vnemo lotil priprav za drugo zasedanje. Sredi tega dela pa se mu je bolezen poslabšala in ga po dolgi agoniji, v kateri se je vsemu svetu pokazal kot neskončno predan božji volji in kot pastir, ki še v poslednjem boju misli na svoje ovce, privedla v smrt. Bil je papež dobrote, ki so jo mnogi napak razumeli, kar mu je prizadejalo veliko bolečino. Ko so italijanski komunistični časopisi potvarjali vsebino njegove velike dediščine, okrožnic „Mir na zemlji“ in „Mati in učiteljica“, je težko bolan s solzami v očeh ponavljal: „Jaz nisem tako mislil, nisem tega hotel.“ Morda je bila njegova edina zmota, da je sam dober, preprost in čist, mislil, da so taki tudi tisti, s katerimi je imel opravka. Nas Slovence je imel vedno rad. Morda je bil prvi papež, ki nas je res poznal in cenil; čaj Bog, da ne bi bil poslednji.

Mesec za njim nas je zapustil tudi naš koncilski oče, ljubljanski nadškof Anton Vovk. Tako smo obstali sredi poti, brez vodnika v svetu in doma. Toda čas se ne ustavlja. V Sikstinski kapeli je ostala streha baldahina čisto pri vratih nasproti Michelangelove Poslednje sodbe razprta, medtem ko so zgrnili vse druge. Kardinal Montini je bil izvoljen za papeža; doma pa je prevzel nadškofijski prestol dotedanji pomožni škof dr. Jože Pogačnik. Novi papež Pavel VI. je takoj odločil, da koncilске komisije nadaljujejo z deli. Nadaljevanje koncila pa je objavil dne 22. 6. 1963 v svoji prvi radijski poslanici svetu.

Tako se je drugo zasedanje pričelo pod novim vrhovnim vodstvom. Kot je bilo pričakovati, je njegov govor ob otvoritvi jas-

no pokazal, da namerava spraviti v prave meje pretirano navdušenje, ki so ga vzbudila razna dejanja pokojnega papeža Janeza XXIII., kakor tudi, da bo odstranil splošno zmedo in zaprepaščenje, ki jo je povzročilo posploševanje načel. V svojem kratkem pontifikatu je papež Janez XXIII. vztrajal pri pripravljenosti Cerkve vzpostaviti z vsemi prisrčne odnose. Kakor sta zahtevali dobrota in svetost namenov pokojnega papeža, je zato stavil poudarek na raven človeških izgledov, kar je smatral kot možno predpostavko za bodoči razvoj stikov na doktrinalnem področju. Papež Pavel VI. pa je v otvoritvenem govoru dejal, da bo sledil poti svojega predhodnika, toda hkrati je objavil doktrinalna načela, ki se jim ni mogoče na noben način izogniti. Zlasti je omenil prvenstvo in nezmotljivost papeža in ogromne težave, ki so na poti zedinjenja z vsemi kristjani, ki jim ga lahko nudi le katoliška Cerkev. Papež Pavel VI. se je z mladostno energijo lotil dela. Izvedel je številne reforme v pogledu poteka koncilskih del, pospešil njihov razvoj, odstranil ovire in budno spremljal vse, včasih zelo živahne razprave. Izbral je štiri kardinale (Agagianiana, Doepfnerja, Suenensa in Lercara) za svoje delegate in moderatorje na koncilu, ki so praktično mimo stalnega koncilskega predsedstva vodili vse seje. V drugem zasedanju je zavel nov duh; težnje po prilagoditvi Cerkve modernemu času so postale stvarnost, preko katere ne bo mogel iti nihče več. Ni tajnost, da odločno podpira ta novi duh tudi papež sam.

Kot v prvem, rezultat drugega obdobja ni bil izreden. Obravnavali so tri osnutke in odobrili konstitucijo o liturgiji ter odlok o sredstvih družbenega obveščanja. Toda to ni bistveno. Bistveno je razčiščenje duhov v teku razprave o osnutku o Cerkvi. Ogromna večina koncilskih očetov se je s papežem Pavlom VI. odločila za nove poti v Cerkvi, ki bodo dale večjo veljavo in pristojnost škofom in laikom. To razčiščenje bo imelo tudi na bodoče koncilsko delo odločilen vpliv.

KRONOLOGIJA DRUGEGA OBDOBJA KONCILA

16. 9. 1963: Papež Pavel VI. z osebnim pismom povabi vse škofe na koncil.
25. 9. 1963: Peto in zadnje zasedanje komisije za vzporeditev del.
27. 9. 1963: Objavljen je seznam opazovalcev-delegatov in opazovalcev na drugem zasedanju. Cerkev in nekatoliških krščanskih verstev bo zastopanih 22 (prej 17); opazovalcev-delegatov in gostov bo 66 (prej 49). Razdeljen je tudi dodatek koncilskemu pravilniku.
29. 9. 63: Slovesna otvoritev drugega zasedanja z govorom novega papeža Pavla VI., ki poudari štiri glavne cilje koncila: 1. spoznanje Cerkev, 2. njena reforma, 3. zedinjenje vseh kristjanov in 4. razgovor Cerkev s sodobnim svetom.
30. 9. 1963: Prva generalna kongregacija (seja) v drugem zasedanju (37. koncilski). Koncilskih očetov, ki se ta dan prvič udeležujejo koncila, je 1980. Novi predpisi o koncilski tajnosti. Prične splošna razprava o predelanem osnutku o Cerkv. Papeževa pozdravna poslanica koncilskim očetom. Objavljen je seznam laičnih poslušalcev, ki jih je ta dan 10, 7. oktobra 12 in 14. oktobra 13.
1. 10. 1963: Papeževa avdienca za koncilске časnikarje. Odobritev osnutka o Cerkv na splošno. V kasnejših glavnih sejah obravnavajo ta osnutek istočasno z glasovanjem o spremembah osnutka o liturgiji. Prične razprava o prvem poglavju osnutka o Cerkv: Skrivnost Cerkev.
2. 10. 1963: Vdanostna poslanica laičnih poslušalcev koncilskim očetom.
7. 10. 1963: Prične razprava o drugem poglavju osnutka o Cerkv: o hierarhični strukturi Cerkev, zlasti o škofih.
- 11.10. 1963: Proslava prve obletnice koncila v baziliki Marije Snežne v navzočnosti papeža.
13. 10. 1963: Beatifikacija Janeza Nepomuka Neumanna.
14. 10. 1963: Patriarhom je dodeljeno novo častno mesto v koncilski dvorani nasproti kardinalskega zbora.
16. 10. 1963: Prične razprava o tretjem poglavju osnutka o Cerkv: Božje ljudstvo in laiki.
17. 10. 1963: Papeževa avdienca za opazovalce-delegate.
20. 10. 1963: Papež podeli škofovsko posvečenje 14. misijonskim prelatom.
25. 10. 1963: Prične razprava o četrtem poglavju osnutka o Cerkv: Poklic k zvetosti v Cerkv.
27. 10. 1963: Beatifikacija Dominika od Matere božje.
28. 10. 1963: Komemoracija obletnice kronanja papeža Janeza XXIII.
29. 10. 1963: Koncilski očetje sklenejo, da postane osnutek o Materi božji del osnutka o Cerkv.
30. 10. 1963: Zgodovinsko glasovanje o slovitih petih vprašanjih v pogledu drugega poglavja osnutka o Cerkv (o zakramentalnosti in kolegialnosti episkopata in o diakonatu).
31. 10. 1963: Konec razprave o osnutku o Cerkv, ki so ga obravnavali na šestih glavnih sejah v prvem zasedanju in na 23. glavnih sejah v drugem zasedanju in ga znova vrnili v predelavo teološki komisiji.
3. 11. 1963: Koncilski očetje prično razpravljati o drugem poglavju osnutka o škofih: koadjutorji in pomožni škofi. Hkrati prejmejo novo poglavje osnutka o ekumenizmu, ki se tiče odnosov do judov.
10. 11. 1963: Papež Pavel VI. prevzame v uradno posest lateransko baziliko.
12. 11. 1963: Prične razprava o tretjem poglavju osnutka o škofih: škofovske in narodne konference.
14. 11. 1963: Prične razprava o četrtem poglavju osnutka: območja škofij in cerkvenih provinc. Zaključek razprave o osnutku o škofih, o katerem so govorili na devetih koncilskih sejah.
17. 11. 1963: Beatifikacija Vincenca Romana.
18. 11. 1963: Prične razprava o osnutku o ekumenizmu.
21. 11. 1963: Papež poveča število članov koncilskih komisij od 25 na 30. Koncilski očetje na splošno odobre osnutek o ekumenizmu. Prično z razpravo o prvem poglavju: Načela katoliškega ekumenizma.

22. 11. 1963: Zadnje glasovanje o osnutku o liturgiji. Gre za prvi osnutek, ki je odobren na 2. vat. koncilu. Zanj je glasovalo 2.158 od 2.178 prisotnih koncilskih očetov.

23. 11. 1963: Papež daruje sveto mašo zadušnico za koncilске očete, ki so umrli v tem letu.

25. 11. 1963: Glasovanje o osnutku o sredstvih družbenega obveščanja. Osnutek je dokončno sprejet s 1.598 glasovi proti 508. Prične razprava o drugem poglavju osnutka o ekumenizmu: Izvajanje kat. ekumenizma.

28. 11. 1963: Glasovanje o novih članih koncilskih komisij. Prične razprava o tretjem poglavju osnutka o ekumenizmu: Ločeni kristjani. Ostali dve poglavji: O odnosih z judovskim ljudstvom in o verski svobodi sta preloženi na tretje zasedanje koncila. Koncilski očetje poslušajo splošno poročilo o osnutku o laičnem apostolatu.

29. 11. 1963: Glavni koncilski tajnik Felici objavi, da bo tretje zasedanje koncila od 14. septembra do 20. novembra 1964.

1. 12. 1963: Beatifikacija Nuncija Sulpricija.

3. 12. 1963: Komemoracija zaključka tridentinskega koncila v prisotnosti papeža.

4. 12. 1963: Slovesno zasedanje z odobritvijo in proglasitvijo konstitucije o liturgiji in odloka o sredstvih družbenega obveščanja. Govor papeža Pavla VI. in njegova objava, da bo romal v Sveto deželo. Zaključek drugega zasedanja koncila.

Za zaključek še nekaj statističnih podatkov:

Po javni seji dne 29. 9. 1963, po otvoritvi drugega zasedanja, je bilo 43 generalnih kongregacij (glavnih sej), od 37. do 79.; skupno 108 ur razprav, ki se jih je udeleževalo povprečno 2200 koncilskih očetov. Javni seji sta bili dve: 29. 9. in 4. 12. 1963. Obakrat je govoril sveti oče (za otvoritev in za zaključek zasedanja). Razpravljali so o treh osnutkih: „O Cerkvi“, „O škofih in o vladanju škofij“ in „O ekumenizmu“. O osnutku „O Brezmadežni Devici Mariji“ so samo glasovali, da so ga priključili osnutku „O Cerkvi“. O osnutku „O laičnem apostolatu“ pa so koncilski očetje na zadnji glavni seji samo poslušali uvodno poročilo. Odobrena in proglašena sta bila konstitucija o liturgiji in odlok o sredstvih družbenega obveščanja.

Zvitkov magnetofonskih trakov, na katerih so registrirani razni vposegi, poročila, objave in govori je 180. Vsak zvitok je dolg 400 m; skupno torej 72.000 m. Vse registracije so prepisane v devet zvezkov, ki imajo 2792 strani. Marsikatera teh je napisana s slovensko roko.¹

V teku 43 glavnih kongregacij je vposeglo ustmeno v debato 614 koncilskih očetov, 849 pa je stavilo svoje pripombe pismeno. Težko je določiti, koliko koncilskih očetov ni prišlo na zasedanje, ker so jim to

preprečili komunistični režimi. Računajo, da jih zaradi tega ni prišlo najmanj sto.

V pogledu jugoslovanskih škofov je sedanjí ljublj. nadškof. dr. Pogačnik na mojo prošnjo odgovoril: „Iz Jugoslavije nas je prišlo na koncil 22 škofov, to je vsi, ki smo hoteli. Oblasti so brez pridržka in težav dale potni list vsem škofom, ki so zanj zaprosili. Doma so ostali le bolehní in priletni škofje in nadškofje: dr. Ujčić iz Beograda, Pušić s Hvara, dr. Srebrnič s Krka, Butorac iz Dubrovnika in pomožni škof Salis-Sewis iz Zagreba, ki ima nad 90 let.“

Tistih, ki se zaradi komunističnega preganjanja niso mogli udeležiti koncila, se je spomnil papež Pavel VI. ob otvoritvi in zaključku II. zasedanja: „Mi moramo biti realisti in ne smemo skrivati rane, ki je iz številnih razlogov zadana tudi tej vesoljni skupščini. Ali moremo biti slepi in ne opaziti, da so številna mesta te skupščine prazna? Kje so bratje dežel, kjer je Cerkev preganjana in v kakšnih pogojih je vera na tistih ozemljih? Ob tem spominu se naša misel zgrozi spričo tega, kar vemo, še bolj pa spričo tega, kar nam ni dano vedeti.“ Ob zaključku zasedanja pa je dejal: „Naša dobrohotna žalostna misel pa posebej velja našim bratom v episkopatu, ki so odsotni in v stiski, ki smo jih s tolikim veseljem hoteli objeti... Ti naj prejmejo z našim očetovskim spominom in s spodbudo, da vztrajajo v zvestobi Kristusu in Njegovi Cerkvi, naš poseben blagoslov.“

Svoj odločen odpor in dokončno obsodbo komunizma pa je izrekel kasneje v svoji prvi okrožnici Ecclesiam suam, ki je bila objavljena 9. 8. 1964.

¹ Ker sem pomagal pri tehničnem delu v koncilski komisiji za škofo, me je glavno koncilsko tajništvo večkrat naprosilo za prepis zlasti nemških registracij.

Omenili smo že, da so koncilski očetje obravnavali v drugem zasedanju koncila tri osnutke: „O Cerkví“, „O škofih in o vladanju škofij“ in „O ekumenizmu“. Hkrati so glasovali o osnutku konstitucije o liturgiji in o osnutku odloka o sredstvih družbenega obveščanja.

1. OSNUTEK „O CERKVI“

Z njim so pričeli dela drugega zasedanja koncila. Osntek je prikazal predsednik teološke komisije, ki ga je pripravila kardinal Ottaviani, daljše poročilo o njem pa je podal kardinal Browne. Osntek, ki je bil predložen koncilskim očetom v razpravo, je bil predelava tistega, o katerem so govorili v prvem obdobju koncila. Teološka komisija je besedilo skrčila po smernicah komisije za vzporeditev del, pri čemer je upoštevala predloge in nasvete koncilskih očetov, ki so jih ti poslali do predpisanega roka, 28. 2. 1963.

Novi osntek je razdeljen v štiri poglavja, ki govoré: o *skrivnosti Cerkve*, o njeni *hierarhični sestavi in episkopatu*, o *božjem ljudstvu* in o *poklicu k svetosti v Cerkví*. V pogledu uvoda in prvih dveh poglavij je prišlo v obdobju med dvema zasedanjema do 372 pismenih izpreminjevalnih predlogov. Obravnava osnutka „O Cerkví“ se je vršila na 23. glavnih sejah, od 30. 9. do 31. 10. 1963. Ustmeno je vposeglo 323 koncilskih očetov, pisмено pa je izreklo svoje pripombe 475. Po prvih dveh dnevih debat so bili koncilski očetje povabljeni, naj odgovore na tole vprašanje: Ali očetom ugaja ta osntek v svoji celoti, tako da bi lahko prešli k razpravi o posameznih poglavjih? Rezultat glasovanja je bil: ugaja 2231, ne ugaja 43, neveljavnih glasov 27.

Dne 15. oktobra je moderator kardinal Suenens, ki je odločen zastopnik obnove v Cerkví in eden najintimnejših prijateljev papeža Pavla VI., objavil, da bodo koncilski očetje pisмено povabljeni, da odgovore z glasovnicami na pet vprašanj o drugem poglavju osnutka o Cerkví. Tikala so se kolegialnega značaja škofovske oblasti, razmerja te oblasti do vrhovne papeževe oblasti in diakonata. Do slovitnega glasovanja, v katerem so škofje z ogromno večino zavrgli teze predsednika teološke komisije kardinala Ottaviani in njegovih pristašev, je prišlo 30. 10. Dan nato so osntek dokonč-

no vrnili teološki komisiji, da ga znova predela po željah in predlogih koncilskih očetov.

Novi osntek, tako so izjavili koncilski očetje, je na splošno boljši od lanskega, ker v njem ni več toliko strogosti in pravnega stila. Prikazan je z večjim pastoralnim in ekumenskim čutom. V pogledu vsebine pa je prišlo do dveh tez. Eni so bili mnenja, naj ostane osntek neizpremenjen, drugi pa so zahtevali, da ga je treba znova predelati. Slednji so zlasti poudarjali: V osnutku je vedno znova poudarek na papeževem primatu, kot da bi hoteli poudariti zaskrbljenost, da bi določitev avtoritete in dostojanstva episkopata predstavljala nevarnost za papežev primat sam. Potrebno bi bilo napraviti bolj naravne prehode od zamisli Cerkve kot skrivnostnega Telesa, k zamisli Cerkve kot božjega ljudstva. Bolj bi bilo treba pojasniti misijonsko naravo Cerkve. Osntek ne govori o avtoriteti škofov v odnosu do vesoljne Cerkve. Ne vzporeja zadosti avtoritete papeža z avtoriteto škofovskega zbora. Vanj bi bilo treba vključiti tudi osntek o Devici Mariji. Splitski škof Franič, član teološke komisije, je želel, da bi v osnutku poudarili, da je Cerkev Cerkev ubogih; namesto Cerkve romarice bi morali reči boreča se Cerkev t. j. skupnost, ki se trudi za vzpostavitev božjega kraljestva med ljudmi s pomočjo izpolnjevanja zapovedi ljubezni in z osvoboditvijo duhov od sužnosti zmot, zlasti materializma in ateizma. Kardinal Alfrink, ki je s Suenensom, Doepfnerjem, Fringsem, Lercarom in drugimi zastopnik novih poti v Cerkví, je želel, da se iz osnutka odstrani izraz *Petrus cum apostolis* in uvede izraz *Petrus ceterique apostoli*, ker bi na ta način bolj prikazali idejo Petra člana in vodje, istočasno pa apostolski zbor, ki ga sestavljajo vsi škofje. Drugi so zahtevali poudarek, da je sv. krst resnično drugo rojstvo, ki vključi človeka v Cerkev in mu vtisne neuničljiv značaj, ki ga ne more izbrisati ne odpadništvo ne krivoverstvo. Nekateri so zaradi važnosti, ki jo ima Marija pri odrešenju človeštva, zahtevali, naj govori o njej poseben osntek. V osnutku manjka poudarek Cerkve kot božje družine. Ne samo Cerkev, marveč tudi njeni posamezni člani imajo dolžnost pospeševati spreobrnjenje krščenih in nekrščenih. Poudariti bi bilo treba katolištvo Cerkve, ki ne pozna meja, ne raznolikosti ras, kultur, narodov in celin.

V osnutku bi bilo treba podčrtati Kristusovo navzočnost v Cerкви. Koristno je govoriti o zboru škofov, toda ta izraz ne smemo razumeti tako, kot da bi bil kolegij škofov dediščina zbora apostolov, kajti pred Kristusovim vnebohodom so apostoli živeli skupaj in oblikovali eno samo družino, kar pa ne moremo reči o današnjih škofih. V zvezi z nezmotljivo učeniško službo škofov, ko so združeni s papežem, je potrebno navesti, da ima papež tudi sam oblast proglasiti definicije, ki se tičejo vere in morale, ne da bi se moral zateči k zboru škofov. Obnovitev diakonata kot posebne funkcije brez celibata bi povzročila nevarnost zmanjšanja števila duhovnikov.

Proti tej tezi so nastopili drugi, ki so zahtevali večji poudarek, da je episkopat zakrament. Osnutek ne navaja odstavkov iz sv. evangelija in sv. Pavla iz katerih izhaja, da se mora poslanstvo, ki ga je dal Kristus apostolom, nadaljevati po njegovi smrti, in da so apostoli dejansko prenesli oblast, ki so jo prejeli. Osnutek mora izrecno izjaviti, da izhaja izvor zbora vseh škofov iz apostolskega nasledovanja in da je del same narave episkopata. Pri tem koncilski očetje brez nadaljnega odobravajo nauk o papeževem primatu in o papeževi nezmotljivosti. Oblast papeža ne izključuje oblasti škofovskega zbora, ne oblasti posameznega škofa v njegovi škofiji. Obstajajo pastoralni razlogi, ki zahtevajo nove oblike za izvajanje pravic škofovskega zbora, v današnjem svetu, ki je spremenjen zaradi razvoja obveščevalnih sredstev. Oblast škofovskega zbora ni cerkvenega, marveč božjega prava. Ni delegirana od papeža za izredne prilžnosti kot je koncil, marveč je redne narave, ker je škofovski zbor soudeležen tudi pri vladi vesoljne Cerkve. Stalni diakonat naj bi odobrili tam, kjer bi bila zanj potreba npr. zlasti v misijonih.

Zastopniki rimske kurije so nastopili proti ustanovitvi organizma, ki bi bil sestavljen iz škofov vsega sveta za vladanje Cerkve. Tudi škofovske konference ne bi smele nadomestiti funkcije papeža in posameznih škofov. Trditve v korist škofovskega zbora so samo verjetne. Izraza škofovski zbor (kolegij) ni najti v sv. pismu, ne v ustnem izročilu. Njegov teološki temelj ni jasen. Škofje ne predstavljajo zbora, ker ta vključuje pravno in moralno oblast. Papež ima svojo oblast in poslanstvo od Kristusa in ne od škofovskega zbora. Njegova oblast se nanaša na vesoljno Cerkev, dočim se oblast škofov nanaša pred-

vsem na krajevne Cerkve. Kristus je ustanovil Cerkev samo na Petru. Člani škofovske skupnosti ne prekašajo papeža, mu niso enaki, se ne morejo odtegniti njegovi avtoriteti. Koncil dokazuje, da škofje sestavljajo zbor, v katerem so razsodniki in učitelji samo v tesni povezanosti s papežem. Vprašanje škofovskega zbora ni zrelo za koncilsko odločitev.

Na te ugovore so zastopniki škofovskega zbora, med njimi zlasti kardinal Suenens, poudarili: Zbor episkopata izhaja skupno s papeževim primatom že iz začetka cerkvene zgodovine in se pozneje razvija z njo. To dokazujejo pisma škofov duhovnikom in vernikom drugih Cerkev, krajevni koncili škofov, ki so predstavljali uvod za prvi ekumenski koncil in skupnostni značaj škofovske posvetitve. Nicejski koncil je celo določil, naj se posvetitve kakega škofa udeleže po možnosti vsi škofje province. Zbora v pravnem smislu ne najdemo v ustnem izročilu, toda zato ne smemo reči, da ni obstajal. Tudi papežev primat v prvih stoletjih ni imel takih pravnih značilnosti kot jih ima danes. V pismih sv. Ignacija, sv. Polikarpa in sv. Dionizija je možno najti tudi pravne elemente za škofovski zbor in za škofovsko skupnost. Skupnost škofov je treba izvesti v praksi: ustanoviti je treba osrednji organizem, ki bi ga predstavljali nekateri škofje, imenovani od škofovskih konferenc. Spričo nemožnosti priti do kake rešitve med obema tezama je moderator kardinal Doepfner predlagal zaključek debate o drugem poglavju osnutka in objavil, da bodo koncilski očetje povabljeni, da odgovore pismeno na pet vprašanj, ki bodo obsegala obravnavane probleme drugega osnutka.

V tretjem poglavju osnutka, tako so trdili nekateri, je treba poudariti značilne znake božjega ljudstva: vesoljnost, enotnost in njegovo obveznost delovati za rešitev duš in podrejenosti cerkvenim oblastem. Zastopniki kurije so tudi tu vztrajali, da mora ostati besedilo neizpremenjeno. Osnutek dobro označuje Cerkev kot vesoljno skupnost vernikov v Kristusu. Nasprotniki pa so poudarjali njegove pomanjkljivosti kot: v njem ni govora o krščanski družini, ki je Cerkev v malem obsegu, za njo šele prideta župnija in škofija. Pojasniti je treba teološke temelje laičnega apostolata. Ta ima svoj temelj in obveznosti v sv. krstu in sv. birni. Laiki izvajajo s Kristusom pravo duhovništvo. Tudi na koncilu naj bi bilo več laikov, med njimi tudi zastopnice žensk, ki predstavljajo po-

lovico človeštva. V Rimu naj bi ustanovili novo kongregacijo za laični apostolat, v kateri bi morali biti tudi laiki. Tako bi dokazali, kot je poudaril papež, da je danes raz nastopila ura laikov. Osnutek je zamišljen z ozirom na položaj v krščanskih deželah, zato se premalo ozira na dejstvo, da dve od treh oseb nista kristjana. Namesto božje ljudstvo naj bi rabili izraz krščansko ljudstvo. V osnutku je treba poudariti pomen laika, njegove pravice in dolžnosti, zlasti pokorščino cerkveni hierarhiji. Koncil mora dati dogmatično osnovo za laični apostolat. Problem odnošajev laika do civilnih oblasti in političnih režimov je treba obširno obravnavati posebej izven tega osnutka.

Četrto poglavje osnutka „O Cerkvi“, ki govori o poklicu k svetosti v Cerkvi so zastopniki predlaganega besedila ocenili kot dobro, ker prav poudarja, da je vsak poklican k svetosti in ne samo redovniki. Redovni poklic je samo osebna oblika poklica svetosti vseh vernikov. Četrto poglavje namreč obravnava: Kristus kot vir svetosti, svetost je dar in obveznost vsakega kristjana, stanje popolnosti — redovništvo, redovništvo in hierarhija, redovništvo kot polnost duhovnega življenja in sadove svetosti. Koncilski očetje, ki niso bili zadovoljni z osnutkom pa so zlasti poudarjali, da ni dovolj govoriti samo o posvečevanju zakonskega in družinskega življenja kot to dela ta osnutek, marveč je treba poudariti tudi svetost pri delu, v poklicu, v političnem in kulturnem življenju in v celibatu brez zaobljub. Tudi sredstva za svetost niso samo dobrot in ljubezen, ampak tudi vera in upanje; ne obstajajo samo kreposti uboštvta, čistosti in pokorščine, ampak tudi pravičnost, ponižnost, krotkost in usmiljenost, kot poudarja Kristus v govoru na gori.

Ob zaključku razprave dne 30. oktobra je glavni koncilski tajnik objavil rezultate glasovanja o slovitih petih vprašanjih, ki so jih moderatorji dan poprej pismeno stavili koncilskim očetom v pogledu drugega poglavja osnutka. Rezultati so bili naslednji:

1. Ali predstavlja škofovski posvečenje najvišjo stopnjo zakramenta duhovniške posvetitve? Da: 2123, ne: 34, nobenega neveljavnega glasu.

2. Ali je zakonito posvečen škof v skupnosti z ostalimi škofi in rimskim papežem, ki je njihov vodja in počelo njihove edinstnosti, član škofovskega zbora? Da: 2049, ne: 104, neveljaven glas: 1.

3. Ali je škofovski zbor ali kolegij naslednik zbora apostolov pri delu evangelizacije, posvečevanja in vladanja in ali skupno s svojim vodjem rimskim papežem (nikoli brez njega, ker ta ohranja nedotaknjeno in popolno vrhovno oblast nad vsemi pastirji in verniki), uživa popolno in najvišjo oblast nad vso Cerkvijo? Da: 1808, ne: 336, neveljavnih glasov: 4.

4. Ali ima škofovski zbor, povezan s svojim poglavarjem to oblast po božjem pravu? Da: 1717, ne: 408, neveljavnih glasov: 13.

5. Ali je primerno ustanoviti diaconat kot posebno in stalno stopnjo svete službe po potrebah Cerkve v različnih deželah? Da: 1588, ne: 525, neveljavnih glasov: 7.

Predsednik teološke komisije kardinal Ottaviani je po objavljenem glasovanju odločno izjavil, da ga to glasovanje ne veže. Toda kako bo mogel mimo tako jasno izražene volje ogromne večine koncilskih očetov?

S tem se je zaključila debata o osnutku „O Cerkvi“, ki je bil vrnjen teološki komisiji, da ga predela po nasvetih in v smislu glasovanja koncilskih očetov. Osnutek „O Cerkvi“ je osrednja tema koncila. Vprašanje pravic in oblasti škofov in škofovskega zbora pa osrednja točka osnutka. S tem, kako bodo rešili to vprašanje na tretjem zasedanju, tudi stoji in pade vsaka možnost zedinjenja z ločenimi, zlasti pravoslavni kristjani.

1. a) OSNUTEK „O BREZMADEŽNI DEVICI MARIJI“

Ker so nekateri izrazili v debati o Cerkvi mnenje za, drugi pa proti vključitvi osnutka O Brezmadežni Devici Mariji v osnutek O Cerkvi, so moderatorji predlagali in koncilski očetje sprejeli, da sta govorila dva kardinala (Ruffino in Koenig), eden za ločeni osnutek, drugi pa proti. 29. 10. 1963 so koncilski očetje o tem formalno glasovali, pri čemer so posebej poudarili, da s tem nihče ne misli zmanjšati dostojanstva Marije Device in češčenja, ki ga ji izkazujejo verniki. Rezultati glasovanja na vprašanje, če koncilski očetje žele, da postane osnutek O Brezmadežni Devici, Materi Cerkve, šesto poglavje osnutka O Cerkvi ali ne, so bili (zahtevana večina: 1097): da 1114, ne 1047, neveljavnih glasov 5. Z večino 17 glasov nad zahtevano večino je bilo tako sprejeto, da se ta osnutek vnese v osnutek O Cerkvi.

Tudi v tem primeru se je pokazalo, kako neuspešna je propaganda, s katero so nekateri hoteli vplivati na koncilске očete pri glasovanju. Že pri glasovanju o petih točkah v pogledu osnutka o Cerkvi, se je pokazala neuspešnost take propagande. Pri glasovanju o osnutku Brezmadežne Dev. Marije so prav tako nekateri propagirali za glasovanje za samostojnost osnutka. Uspeh je bil znova negativen. Tudi za kasnejše glasovanje o osnutku o sredstvih družbenega obveščanja so bili razdeljeni koncilskim očetom letaki, naj glasujejo proti. Tudi takrat je bil rezultat prav nasproten.

2. OSNUTEK „O ŠKOFIH IN VLADANJU ŠKOFIJ“

Dne 5. novembra 1963 so koncilski očetje na 60. glavni seji pričeli z razpravo o osnutku O škofih in vladanju škofij, ki je trajala 6 glavnih sej. Govorilo je 149 očetov, pismeno pa je stavilo svoje pripombe 218. Medtem ko je osnutek O Cerkvi načrt za dogmatično konstitucijo o Cerkvi, je ta osnutek predlog za koncilski odlok ali dekret, ki bo obravnaval praktično raven pravic, pristojnosti in obveznosti škofov.

Osnutek se deli v pet poglavij: 1. poglavje obravnava odnošaje škofov z rimsko kurijo in udeležbo škofov pri vladanju vesoljne Cerkve; 2. govori o koadjutorjih in pomožnih škofih; 3. o narodnih škofovskih konferencah; 4. o reviziji škofijskih meja in cerkvenih provinc; 5. pa o ustanovitvi novih župnij ali spremembi starih, ki jo izvede škof. Osnutek pa ima dva dostavka: Prvi navaja praktična pravila za izvedbo pravnih načel, ki jih navaja osnutek. O tem ne bodo razpravljali na koncilu. Škofje bodo lahko poslali svoja mnenja komisiji za revizijo zakonika cerkvenega prava. Drugi dostavek pa izraža nekatere želje za sodelovanje škofov z rimsko kurijo. Osnutek sta prikazala predsednik koncilске komisije za škofo kardinal Marella in italijanski škof Carli. Prvi dan so govorili o uvodu, naslednji dan pa odobrili s 1610 proti 477 nasprotnim glasovom predlog moderatorja kardinala Suenensa, da je osnutek primeren za razpravo o posameznih poglavjih. 12. novembra 1963 pa so z glasovanjem odobrili predlog moderatorja kardinala Lercara, da ne bodo razpravljali o petem poglavju osnutka, ker je zanj pristojna komisija za revizijo cerkvenega zakonika (za: 2025, proti: 141). Z razpravo o tem osnutku so končali 15. 11. 1963.

Osnutek je primeren za razpravo, so trdili nekateri; pripombe proti njemu izhajajo iz netočne predpostavke, da je že dovolj obravnavan osnutek O Cerkvi. V resnici pa glasovanje o petih točkah moderatorjev ni imelo dokončnega značaja. Avtoriteto škofovskih konferenc je treba določiti. Potrebno je dati dogmatično osnovo določbam za ureditev odnošajev škofov s papežem in rimsko kurijo. Ta osnova pa mora izhajati iz besed Kristusa, Petra in njegovih naslednikov in iz definicije papeževega primata na prvem vatikanskem koncilu. Dogmatični temelj, ki manjka osnutku, je v resnici že izražen na prvem vatikanskem koncilu. Papež ima že kardinalski zbor, ki mu pomaga pri vladanju Cerkve. Rimsko kurijo nekateri po krivici napadajo; dejansko je nudila Cerkvi številne zasluge. Sklepi škofovskih konferenc bi morali imeti samo moralno vrednost (kardinal Spellman). Dovolj je Kristusova ljubezen in papež Petrov naslednik, ki je počelo in temelj vsake edinosti. Mednarodne škofovske konference predstavljajo različne nevarnosti. Njihovi sklepi bi morali biti sporočeni Sveti stolici in od te odobreni. Glasovanje z dne 30. 10. 1963 je imelo le začasno vrednost in ne more biti opora za škofovski zbor s pravno veljavo. Dobro duš je edini kriterij, po katerem naj bi določili meje škofijskega ozemlja. Predmestja velemest bi lahko razdelili in tam ustanovili škofije. Treba je postopati previdno pri ukinitvi majhnih škofij. Stari škofje naj bi ne bili povabljeni, da odstopijo, ker so kot očetje škofije, s katero morajo biti povezani do smrti.

Zastopniki teze, ki ni bila naklonjena sedanjemu osnutku, pa so poudarjali: Osnutek je treba spremeniti v luči nauka o episkopatu, do katerega je prišlo na koncilu (zakramentalnost in kolegialiteta episkopata). Treba bi bilo dodati novo poglavje, ki bi govorilo o odnošajih med episkopatom in kurijo. Oblast škofov ne sme biti prikazana kot koncesija papeža. Škofovske konference morajo biti navedene kot oblika izvajanja oblasti škofovskega zbora. Osnutek bi moral poudariti decentralizacijo v vladanju Cerkve in internacionalizacijo rimske kurije, v katero bi morali biti priključeni škofje iz vsega sveta. Že v naslovu osnutka bi morali poudariti pastoralni značaj škofovske službe. V njem bi morala biti izjava o rednem periodičnem sklicanju predstavnikov škofovske konference v Rim, da prispevajo k vladanju Cerkve. Na ta način bi bilo središče povezano s periferijo, zlasti z misijonskimi Cerkvami. Rim-

ska kurija ne bi smela biti več organizem, ki posreduje med škofi in papežem, ampak upravni in izvršni organ, ki je v službi papeža in škofovskega zbora. Škofom je treba vrniti oblasti, ki so jim bile vzete, zlasti v času papeža Gregorija VII., ker so se pogoji sedaj izpremenili. Papež je hranilec najvišje, a ne absolutne oblasti. Tudi on je podrejen božjim zakonom in človeškim pogojem. Ne more delegirati svoje oblasti kuriji, pač pa more in mora vladati Cerkev skupno s škofi. V osnutku je navedeno, naj bi bila papežu v pomoč samo kurija; to pa ne odgovarja ne potrebam časa ne naravi Cerkve. Papež ne sme vladati Cerkve samo z duhovniki svoje škofije. Stalni organizem škofov iz vsega sveta, ki bi se periodično sestajali v Rimu — medtem ko bi bili nekateri njegovi člani, škofje-zastopniki škofovskih konferenc stalno v Rimu kot člani kurije — bi papežu pomagal najti odgovor na velike, zlasti misijonske probleme današnjega časa. Kardinal Frings, Lercaro in Barros Camara so poudarili, da niso škofje, ki nameravajo vdreti v področje papeževe pristojnosti, marveč je papež sam, ki vabi episkopat, naj sodeluje z njim pri vladanju Cerkve, ki postaja vedno težje. Res je, da je bilo glasovanje o petih točkah samo indikatno in ne dokončno. Toda ali je mogoče smatrati tako ogromno odobritev neke teze brezpredmetno? Ali more teološka komisija (predsednik kard. Ottaviani) mimo tega, ali more prezreti voljo koncilskih očetov in se ne čutiti obvezana, da jo izpolni na najboljši način.

Vse rimske kongregacije (kurija) in tudi sveti oficij (tajnik tega je kard. Ottaviani) morajo izpremeniti svoje delovanje in zlasti strogo ločiti upravno od sodnega področja. V rimski kuriji je pretirano število škofov in duhovnikov. Škofje in duhovniki naj bi skrbeli za duše vernikov, druga dela pa naj bi v kuriji pustili laikom. Treba je upoštevati, da je tudi Cerkev podvržena zakonom časa in zgodovine, ne da bi ji pri tem jemali nespremenljive in božje vidike. Rimska kurija je eden tipično zgodovinskih elementov, ki so predmet hiranja in zastaranja.

Zmanjšati bi bilo treba število nerezidencialnih škofov. Starostna doba za nastop škofov naj bi bila 40, za odpoved pa 70 let.

Konference so potrebne za uspešen apostolat. Sklepi konferenc morajo imeti obvezno veljavo. Kardinal Spellman in Frings sta zlasti poudarjala koristnost škofovskih konferenc, posebej na karitativnem področ-

ju. Določiti bi morali točne funkcije cerkvenih okrožij, bodisi v odnosu do škofov, bodisi do škofovskega zbora, katerega člani so. Ostati morajo osebne škofije, zlasti za emigrante. Za pastoralno obnovu Cerkve je potrebno, da izginejo preveč majhne škofije (ki jih je zlasti mnogo v Italiji; moja prip.), kajti Cerkev ni muzej. Prispodoba očetovstva škofa, ki mora zaradi tega voditi škofijo do smrti, ni prepričljiva. Osnutek mora urediti problem uprave cerkvene imovine.

Tudi ta osnutek so vrnili pristojni koncilski komisiji v predelavo. O njem bodo znova govorili na tretjem zasežanju.

3. OSNUTEK „O EKUMENIZMU“

Z debato o osnutku O ekumenizmu so koncilski očetje pričeli dne 18. novembra in jo po enajstih glavnih sejah dne 2. decembra 1963 zaključili. Govorilo je 142 očetov, pismene pripombe pa je stavilo 156 očetov. Predsednik komisije za vzhodne Cerkve državni tajnik kardinal Cicognani je podal poročilo o osnutku. Pojasnjevali pa so osnutek nadškofof iz Ruena, Martin: prvo in drugo poglavje (pogoji za zedinjenje, skupne molitve kristjancv za zedinjenje); beograjski koadjutor Bukatko: tretje poglavje, v kolikor ga že ni omenil msgr. Martin (vzhodne Cerkve in krščanske skupnosti, ki so nastale po 16. stol.); kardinal Bea: četrto poglavje (o judih); in škof iz Brugesja De Smedt: peto poglavje (o verski svobodi). Osnutek je bil na željo koncilskih očetov, ki so jo izrazili na prvem zasedanju, napravljen iz osnutka tajništva za zedinjenje kristjanov „O ekumenizmu“, iz osnutka ki ga pripravlja komisija za vzhodne Cerkve in iz poglavja iz osnutka „O Cerkvi“.

8. 11. 1963 so osnutku dodali načrt o verskem stališču katoličanov do judov. 19. 11. 1963 pa načrt o verski svobodi. Številni govori koncilskih očetov pa so moderatorje pripravili do tega, da so dne 21. 11. 1963 dali na glasovanje samo tole vprašanje: Ali lahko sprejmete prva tri poglavja osnutka za koristno razpravo? Za se je izjavilo 1966, proti pa 96 očetov.

Razprava o prvih treh poglavjih je bila končana dne 2. decembra 1963, na zadnji koncilski seji. Kardinal Bea je v zaključnem govoru poudaril, da je morda dobro, da ni bilo časa za obravnavo ostalih poglavij, ki jih bodo lahko preučili in izpolnili v vmesnem obdobju tretjega zase-

danja. Obravnavana tri poglavja pa bo pristojna komisija predelala po željah, ki so jih izrekli koncilski očetje. Nato je ta dan poročal še škof iz Essena Hengsbach o osnutku „O laičnem apostolatu“, obravnavo katerega so preložili na tretje zasedanje.

O potrebi ekumenskega delovanja so bili soglasni vsi koncilski očetje. Nekateri se niso strinjali le z besedilom predlaganega osnutka.

Koncilski očetje, ki so bili zagovorniki osnutka, so poudarjali, da je ta dober, ker poudarja bistveni temelj ekumenizma, ki obstaja v notranji obnovi in v svetosti življenja. Osnutek odgovarja potrebi zaželeno izpopolnitve Cerkve in predstavlja konec protireformističnega duha. Vse obvezuje h globokemu izpraševanju vesti. Vključitev petega poglavja, o verski svobodi, je primerna. Brez tega ni mogoče ustvariti medsebojnega zaupanja, ki je nujen za vsak razgovor. Koncil naj bi izdal samo še izjavo v duhu govora Pavla VI. ob otvoritvi, s katero bi priznal pomanjkljivost katoličanov v pogledu edinosti, prosil oproščenja ločene brate in istočasno poudaril, da katoliška Cerkev ne goji nobene mržnje do njih spričo tega kar je sama pretrpela. Pozitivne strani osnutka so, da dokončno opušča številne polemike in pričjenja z razgovorom v resnici in edinosti ter prikazuje teologijo tradicionalne Cerkve na Vzhodu. Kardinal Leger je zlasti poudaril, da osnutek zasluži odobritev, ker nudi pastirjem in vernikom načela, ki jih potrebujejo in ki jih lahko uporabljajo v okoliščinah, ki so lastne vsaki deželi. Osnutek izraža na zelo dober način iskreno voljo Cerkve, da bi pospešila zedinjenje kristjanov. Prav je, da deli vzhodne Cerkve in druge krščanske skupnosti in da se nanaša tudi na te, kajti evangelij je treba oznanjati vsem. Zlasti ameriški škofje so odobravalii osnutek in se strinjali, da sta v njem tudi poglavji o verski svobodi in o judih. Osnutek je dober, ker odgovarja trem temeljnim načelom ekumenizma: poudarja elemente zedinjenja, ki že obstajajo, v luči katerih je mogoče doseči nadaljnji napredek; poudarja, da se morajo kristjani medsebojno duhovno obogatiti kot to dokazuje vse delo koncila in odkrito poudarja, da je mogoče doseči edinost ne da bi zatrli raznolikosti. Osnutek prav poudarja, da je naloga Svete stolice, da nadzoruje razgovor z ločenimi brati v ljubezni in dobroti.

Dolga vrsta koncilskih očetov pa je na-

sprotno poudarjala: že izraz ekumeničen v osnutku ni pojasnjen; če ga rabimo za koncil, pomeni veselje, če se tiče osnutka pa pomeni poseben apostolat za zedinjenje kristjanov. Poudariti bi bilo, da so vzhodne Cerkve bliže katoliški Cerkvi kot vse druge reformirane sekte. Vzhodne Cerkve namreč ohranjajo hierarhijo, sedem zakramentov, kult Evharistije in čiščenje Materne Božje. S protestanti pa Cerkev nima nič skupnega, razen sv. krsta in za nekatere sv. pisma. Če osnutek tako spoštljivo govori o judih, bi se moral baviti tudi z verniki drugih veroizpovedi, ki so manj nasprotne katolicizmu kot judje in protestanti. Ločene brate bi bilo treba v osnutku pozvati, naj prenehajo s proselitizmom med katoličani. V osnutek ne spada poglavje o judih. Tudi obsodba antisemitizma je nepotrebna, ker je Cerkev vedno obsojala vsako preganjanje. Za doseg zedinjenja z ločenimi brati so tri poti: ljubezen in dobrota (caritas), razgovor in notranja obnova Cerkve. O slednji osnutek ne govori. Osnutek preveč poudarja simpatije do protestantskih skupnosti. Ne poudarja, da je neposredni cilj ekumenizma medsebojno razumevanje in spoštovanje, daljni cilj je šele povratek k edinosti Cerkve vseh, ki verujejo. V njem bi morali govoriti tudi o ločenih bratih, ki so vero izgubili. V osnutku je treba poudariti pojem edinosti; za katoličane je zakrament edinosti sv. Evharistija, Sv. Duh pa počelo edinosti Cerkve. Poudariti bi bilo treba, da edinstvo vsebuje raznolikost, po kateri vsaka skupina ohrani vse bogastvo svoje duhovne dediščine. Naloga krajevnih škofov je, da budno pazijo na doktrinalno pripravo in previdnost oseb, ki se bavijo z razgovorom z ločenimi brati. Izdati je treba smernice in navodila za ta razgovor v ekumenskem direktoriju, ki bo moral upoštevati številne razlike položaja v raznih deželah. Osnutek prav poudarja, da je cilj ekumenizma uresničenje božje volje, da bi obstajala ena sama čreda pod enim samim pastirjem, ne navaja pa posledic, ki izhajajo iz tega: vsi katoličani, tudi škofje in duhovniki se morajo zavedati svoje dolžnosti, da morajo privedi v Cerkev vse nekatoličane. Poudariti bi bilo treba, da v Cerkvi obstoja dvojna edinstvo: vidna in nevidna. Nevidna je delo sv. Duha, ki s pomočjo svoje posvečevalne akcije povezuje vernike s Kristusom in med seboj v edinosti sv. Rešnjega Telesa. Vidna edinstvo pa je izvrševanje treh oblasti, ki so dane hierarhiji, učiti, vladati in posvečevati. Ta trojna oblast izvaja in jamči edinstvo vere, skupnosti

med pastirji in verniki in edinost bogočastja. Osnutek priporoča skupno molitev.

Posebej odločen je bil koncilski oče, ki je dejal: „Razprave dokazujejo, kako potreben je razgovor ne samo z ločenimi brati ampak tudi med škofi. Številni očetje so vztrajali preveč na besedilu ustanovitve Cerkve na Petru, kot da bi bil to edini važen odstavek v sv. pismu. Govore kot da bi papež Janez XXIII nikoli ne rekel s sv. Avguštinom: „Ali jim je prav ali ne: bratje so“. Govore kot da bi bilo priznanje darov sv. Duha v drugih, zanikanje vere. Smatrajo nekatoličane, ki jih morda nikoli niso videli, kot otroke, ki se uče katekizem. Prelati, ki delajo za ekumenizem, niso nepokorni papežu. Zedinjenje je božja volja.“

V drugem poglavju osnutka niso navedeni ukrepi za oblikovanje duhovščine za ekumenizem. V velikih latinskih bogoslovjih naj bi imeli tečaje za vzhodno teologijo. V osnutku bi morali poudariti: 1. Skupnosti, ki se bodo povezale z Rimom, ne bodo obvezane spreminjati svoje hierarhične strukture; 2. poročeni duhovniki bodo uživali isto dostojanstvo kot ga uživajo latinski samski duhovniki; 3. vpeljana ne bo nobena latinizacija, zlasti ne v pogledu liturgije; 4. verniki bodo enaki vernikom latinske Cerkve. Da bi preprečili, da ne bi imeli duhovniki in verniki, ki bi bili nezadostno ali slabo obveščeni s strani tiska, težav in dvomov v pogledu izredno resnih vprašanj, ki jih obravnavajo na koncilu, bi bilo treba poudariti v tretjem poglavju osnutka o ekumenizmu: 1. vsi koncilski očetje so prepričani, da je Kristus ustanovil eno samo Cerkev, ki je rimska, apostolska, katoliška, katere temelj in vodja, postavljen od Jezusa Kristusa, je rimski papež. Cerkev je nezmotljiva in neoporečna. V njej se z ozirom na okoliščine spreminja samo to, kar je po naravi spremenljivo; 2. morebitno krivdo, ki je dala priložnost številnim bratom na Vzhodu in Zapadu, da so zapustili rimski katoliški Sedež, ni mogoče pripisati Cerkvi, marveč nekaterim njenim sinovom, ki niso spoštovali ali so slabo razlagali nauk Cerkve in niso poslušali njenih opominov; 3. pravično je priznati, da so nekateri sinovi rimske Cerkve s svojo obžalovanja vredno moralo in svojim načinom delovanja nudili različnim bratom pohujšanje in je dobro, da prosimo odpuščanje zanje. Ni pa dovoljeno smatrati povsem nedolžne tiste, ki so iz krivde bratov povzeli razlog — ne da bi pomagali Materi Cerkvi —, da so jo zapustili; 4. osnutek bi moral izraziti vneto željo, da bi se ločeni bratje zopet zdru-

žili z rimsko apostolsko Cerkvijo. Razgovor z ločenimi brati pa mora biti organiziran z modrostjo in previdnostjo po predpisih, ki jih je določila sveta stolica in izvajan po direktoriju, ki ga mora odobriti papež.

Vprašanje anglikanskih posvečenj je ovira za razgovor z anglikanci; toda to vprašanje se lahko uredi samo med najvišjo katoliško in anglikansko cerkvijo. Pravoslavni priznavajo najvišjo oblast: ekumenski koncil. Potrebno bi bilo sklicati ekumenski koncil, na katerem bi bili katoliški in pravoslavni škofje.

Ob zaključku govorov je dne 2. decembra koncilski skupščina vrnila pristojni komisiji osnutek v predelavo.

Razprave o ekumenizmu, tako je dejal na moje vprašanje mariborski škof dr. Držečnik, so bile letos najbolj zanimive in mislim tudi najvažnejše. Že takoj prvi dan se je čutilo, da začenja s tem poglavjem novo obdobje v zgodovini Cerkve. Cerkev je zavzemala doslej do ločenih bratov bolj obrambno-polemično stališče, zavračala je njihove zmote, sedaj pa gleda v njih brate, ki imajo z nami velik del skupne krščanske dediščine. Mnogo več nas združuje kakor loči, zato jih moramo ljubiti kakor brate in skupno delati za zedinjenje, zlasti z molitvijo.“ Sedanji ljubljanski nadškof dr. Pogačnik pa je dejal: „Osnutek o ekumenizmu“ je vzbudil veliko zanimanje tudi zunaj Cerkve. Prvič v zgodovini Cerkev tako govori o ločenih bratih. Prvič hoče koncil spregovoriti o judih in o verski svobodi. Tu se odpirajo nova neizmerna obzorja, ki jih je odprl pokojni papež Janez XXIII. V tem osnutku se posebno kaže, kako se hoče Cerkev na tem koncilu očistiti. Tu Cerkev začenja nove metode v odnosu do pravoslavnih, protestantov, Judov in sploh drugovercev. Pravično so zapisali: S tem osnutkom je verskim vojnám zadan smrtni udarec. Pri razpravah o tem osnutku so koncilski očetje nadalje spoznavali, kako različne so okoliščine v raznih deželah in koliko dela bo še potrebno, da se izdela za vse ustrezna formula.

Na zaključni plenarni seji drugega zasedanja koncila dne 4. decembra 1963 sta bila dokončno odobrena prva dva koncilski osnutka: 1. Liturgični osnutek (zanj je glasovalo 2.147 koncilskih očetov, proti pa 4), in 4. osnutek o sredstvih družbenega obveščevanja (za 1.960, proti 164). Takoj nato je papež Pavel VI. oba proglasil kot dokončna.

Ad 1: Liturgični osnutek je tako postal konstitucija o sveti liturgiji. Osnutek na splošno, uvod in prvo poglavje so odobrili že v teku prvega zasedanja. O ostalih izpremembah pa so glasovali na drugem zasedanju. S to konstitucijo so poudarili glavne cilje koncila, ki sta jih navedla pokojni papež Janez XXIII in papež Pavel VI: Vrniti Cerkev njen prvotni sijaj in jo izpopolniti in prilagoditi zahtevam ljudstev in naših časov, da bodo lažje razumeli in sprejeli njeno evangeljsko poslanico. Z novo konstitucijo so izvedli liturgično reformo tega, kar je v liturgiji izpremenljivo, to so človeški elementi. Božji elementi liturgije morajo ostati vedno enaki. Liturgija je po novi konstituciji javen integralen kult Kristusovega skrivnostnega Telesa. Konstitucija se deli v uvod in sedem poglavij. Prvo poglavje obravnava splošna načela za obnovo in pospeševanje svete liturgije, drugo poglavje evharistično skrivnost, tretje zakramente in zakramentale, četrto brevir, peto liturgično leto, šesto cerkveno glasbo in sedmo cerkveno umetnost in opremo. Konstitucija uvaja nekatere pomembne novosti: sodarovanje svete maše (koncelebracija), obhajilo pod obema podobama, sprejem modernih jezikov v darovanje svete maše po sodbi posameznih škofovskih konferenc in možnost prilagoditi liturgične obrede narodom, ki nimajo sredozemske omike. Ob proglastitvi konstitucije je bila določena vacatio legis, ko zakon še ni vstopil v veljavo. Ta rok je potekel dne 16. 2. 64, ko je papež objavil Motu proprio Sacram liturgiam. S tem je konstitucija postala pravomočen zakon. Vendar pa nekaterih norm kljub temu še ni mogoče izvajati, ker predpostavljajo revizijo liturgičnega besedila ali obreda. To revizijo bo izvedla posebna komisija za izvajanje liturgične konstitucije, ki jo je papež ustanovil z istim Motu proprio. Njen predsednik je kardinal Lercaro.

V pogledu konstitucije o liturgiji mi je na mojo prošnjo sedanji ljubljanski nadškof dr. Pogačnik izjavil: Ta konstitucija povzema skoro vse, kar so si liturgični strokovnjaki in prijatelji liturgije, pa tudi pastoralisti želeli in dodaja še marsikaj zraven. Glede maše dopušča naredni jezik pri vseh delih ki so za ljudstvo berilo in evangelij, odgovori, skupne molitve in p., sodelovanje vernikov bo s tem še večje. V brevirju bodo nastopile precejšnje okrajšave. Stalnemu koledarju Cerkev ne nasprotuje, če ga bodo sprejele civilne oblasti. Liturgična konstitucija razglašena

na javni seji dne 4. decembra 63 je velik dogodek v zgodovini Cerkve, mejnik za stoletja. Priklical bo novo pomlad v javnem bogoslužju in od tega si moremo upravičeno obetati tudi splošno poživitev verskega življenja.

Ad 2: Osnutek o sredstvih družbenega obveščanja pa je s papeževo proglastitvijo postal odlok. Osnutek je bil že pripravljen ob začetku koncila, ko drugi še niso bili. Zato je prišel takoj v razpravo. S tem odlokom je Cerkev na slovesen način uradno poudarila svoje mišljenje o čudovitih iznajdbah našega časa kot so kino, radio, televizija in tisk. Koncil je hotel z njim poudariti svoje pozitivno stališče do teh sredstev družbenega obveščevanja, hkrati pa je poudaril dolžnost Cerkve, da pokaže na nevarnosti in prepreči zmote, v katere ljudje lahko padejo, če raba teh sredstev ni v skladu z objektivnim moralnim redom, ki ima prvo mesto in je nad vsako drugo vrednoto. Odlok ima pastoralen in usmerjevalen značaj; v njem pa so tudi doktrinalna načela kot na primer uveljavljanje pravice obveščevanja in svobode izražanja, ki jih mora spoštovati tudi javna oblast, pri čemer mora ostati vedno v skladu z moralnim zakonom. Poudarili so, da je sredstva družbenega obveščevanja treba uporabljati kot najnujnejšo pomoč apostolata. V listini niso obravnavani vsi mnogovrstni problemi, ki jih vsebujejo ta sredstva. Zato bo pristojna papeška komisija, ki jo je papež ustanovil 2. 4. 64 (predseduje ji škof O'Connor) izdala v bodočnosti posebno pastoralno instrukcijo. Odlok se deli v uvod in dve poglavji. Prvo poglavje govori o splošnem nauku Cerkve v pogledu vse materije. Drugo pa obravnava posamezna sredstva družbenega obveščevanja: kino, radio, televizijo, gledališče in tisk. Ta osnutek so nekateri, zlasti nemški koncilski očetje precej odločno kritizirali. Očitali so mu, da je prekratek, da je v njem preveč moralizma, klerikalizma in koncesij svetnim oblastem. Na te moje pripombe mi je mariborski škof dr. Držečnik odgovoril: „Sodim, da je odlok dober. Očitajo mi, da je preveč splošen in da ne pove nič novega. Toda v prvem zasedanju je bila želja koncilskih očetov, da je treba obširni osnutek skrajšati in vzeti iz njega glavna načela. Podrobna navodila pa bodo izdana v posebni pastoralni instrukciji. To je bilo sedaj odobreno. Delo so izvršili veščaki, zato mislim, da kritika ni bila upravičena, kar je pokazalo tudi končno glasovanje.“

V teku zaključka drugega obdobja kon-

cila dne 4. decembra 1963 je po sveti maši, glasovanju in proglasitvi liturgične konstitucije in odloka o sredstvih družbenega obveščevanja, papež Pavel VI. v svojem govoru poudaril rezultate tega zasedanja. Navedel je tiste, ki jih je koncil že dosegel in tiste, ki jih namerava doseči. S pomočjo koncila, tako je dejal, želi Cerkev povečati poznanje same sebe. Naše misli in misli vernikov moramo privedi k tistemu Kristusu, od katerega vse prihaja k nam in h kateremu hočemo vse prinesiti nazaj. Na koncilu smo se naučili spoznati in se razgovarjati med seboj. Iz skoraj tujcev smo postali prijatelji. S koncilskim delom se bo razvoj cerkvenega prava, ki vlada Cerkev povečal v priznanju dostojanstva vsaki osebi in vsakemu delovanju in v okrepitvi oblasti, ki hierarhično povezuje skupnost vernikov. Papež je izrazil svoje zadovoljstvo nad načinom poteka koncilskih del. Raznolikost, mnogovrstnost in tudi nasprotnost sodb, do katerih je prišlo, je bila samo dokaz globine obravnavanih tem, zanimanja, s katerim so jih koncilski očetje obravnavali in svobode, v kateri so o njih govorili.

Konstitucija o liturgiji je prvi sad koncila, ki mora biti značilen za življenje Cerkve. Drugi sad je odlok o sredstvih družbenega obveščanja, ki dokazuje sposobnost Cerkve, da povezuje notranje življenje z zunanjim, premišljevanje z molitvijo in apostolatom. Med sadovi koncila je papež omenil tudi številne pravice, ki jih je on sam podelil škofom, da podpre pastoralne akcije koncila. Druga vprašanja, tako je nadaljeval papež, npr. o božjem razodetju, o Cerkvi, o episkopatu, o Materi božji, ki so bila deloma že obravnavana, in tista, o katerih koncil še ni mogel razpravljati, pa bodo dana v študij koncilskim očetom prihodnjo jesen, in sicer v skrajšanih osnutkih, da bodo z lahkoto izrekli sodbo o nekaterih temeljnih točkah, nakar bodo ostalo delo izvršile komisije, ki bodo ustanovljene po koncilu, od katerih bo imela glavno delo komisija za se-

stavo zakonikov za latinsko in vzhodno Cerkev. Nato je papež objavil, da bo za uspeh koncila poromal v sveto deželo, kamor se še ni vrnil noben papež. Z zahvalo vsem za sodelovanje in ob spominu na odsotne koncilске očete je papež zaključil drugo zasedanje koncila.

Na vprašanje o njunih vtisih o poteku koncilskih del sta mi slovenska pastirja odgovorila takole: „Seje so potekale tokrat bolje in hitreje. Moderatorji so bili zelo izvežbani in gibčni in so često takoj odgovarjali na razne predloge. Snov letošnjega zasedanja je bila mnogo obsežnejša kakor lanska. Čeprav so bila v razpravi najtežja vprašanja, kot npr. o kolegialnem značaju škofovske oblasti in o razmerju te oblasti do vrhovne papeževe oblasti, čeprav so se včasih mnenja zelo križala, si celo nasprotovala, je bilo opravljeno veliko delo. Koliko je vredno že medsebojno spoznavanje škofov. Na sejah je vladala popolna svoboda govora, tudi kritike so bile včasih hude in celo drzne, a odkrite. Vse je prevevala ljubezen do resnice, do Kristusa in Njegove Cerkve in prisrčna povezanost s svetim očetom.“

Kako naj gledamo vso to tematiko koncilskih del, pa je lepo povedal belgijski kardinal Suenens v svojem predavanju: „Cerkev spričo razvoja sedanjega sveta“: „Značilnost našega časa“, tako je izjavil kardinal, „je univerzalizem, kar dokazuje tudi sedanji drugi vatikanski vesoljni cerkveni zbor, ki je v resnici univerzalen in ekumenski. Svet dejansko prihaja sedaj prvikrat do spoznanja svoje edinosti in svoje raznolikosti. Ta položaj je nov za svet in za Cerkev. Velik del sedanje zdrave napetosti v notranjosti Cerkve izhaja iz dejstva, da je en del njenih članov bolj občutljiv za zaklad vere, ki ga mora varovati, drugi pa bolj za talent iz svetopi-semske prilike, ki ga je treba izkoristiti, se pravi, ena stvar poudarja večnost, druga pa dinamizem. Obe imata prav in obe imata danes svojo nalogo, ki jo morata opravljati v okrilju edine Cerkve.“

ob smrti pisatelja franca ksaverja meška

Morsigor

Franc Ksaver Meško

*Častni karpolik iz častni dekar,
župnik 120. Selah pri Slov. Gradcu*

*starosta slovenskih pisateljev,
porodni iz kulturni delavec.*

*Rojar pri Sv. Tomazju pri Ormožu
dne 28.10.1874*

*Umrli v Slovenskem Gradcu
dne 11.1.1964*

Slava njegovemu spominu!

To podobico so izdali slovenski duhovniki ob smrti msgr. F. Ks. Meška v domovini. Navedene so vse časti pokojnika kot duhovnika, narodnega delavca in pisatelja, pogrešam samo — križca pred imenom rajnkega. Kaj ni doma več te krščanske navade, kot je bila v naših časih, da smo pokojne zaznamovali z znamenjem Vstajenja? Ali mu nismo s tem želeli, naj počiva v miru božjem?

In Meško je bil pesnik Miru božjega.

Naj ga uživa po devetdesetletnem nemirnem romanju k Njemu!

ZIVLJENJE

To devetdesetletno življenje pa je bilo tako-le:

Rodil se je kmetu v Ključarovcih pri fari Sv. Tomaža nad Ormožem (1874). Bil je tako sin Slovenskih goric, prelepe Prlekije, sin „zelenega Štajerja“. Po šolah v Ormožu je šel naprej v Ptuj in Celje, potem v bogoslovje v Maribor, zadnje leto pa v Celovec, kjer je bil posvečen v duhovnika krške škofije 1. 1898.

Mislil je vstopiti v samostan in je bil nekaj mesecev že pri benediktincih v Št. Pavlu v Lobodski dolini, pa je izstopil in šel za kaplana v Škocjan pri Klopinjskem jezeru, ki je bilo njegovo prvo službeno mesto. Nato je bil v Grebinju pod Velikovcem, v Žabnicah pod Sv. Višarji, v nemškem Gnesau (960 m. visoko), bil župnik v Št. Danijelu nad Prevaljami (700 m visoko), odkoder je oskrboval gorsko cerkev Strojno (1000 m). Umiriti pa se je hotel v fari Marija na Zilji pri Beljaku na sami narodnostni meji, kjer je z enako ljubeznijo vzgajal slovenske in nemške otroke, kakor opisuje Izidor Cankar v svojih Obiskih (DS 1911). In tu bi — po letih, ki so mu bila usojena — lahko župnikoval še — petdeset let, da ni prišla vmes — prva svetovna vojska.

Takoj je bil osumljen veleizdaje in je prebil mesec dni v ječi. Že 1. 1916 pa je moral oditi iz župnije in je „gostoval“ nekaj časa na Štajerskem (Celje, Pohorje), pa po koroških farah pri prijateljih (Javorje nad Črno, v Grabštajnu, Kortah na Jezerskem, v Tinjah, v Apačah), dokler se ni koncem leta 1918 vrnil v svojo župnijo,

iz katere pa je moral kmalu drugič bežati. Povrnil se je in si s tretjim begom 9. 1. 1919 rešil življenje. Nemški vojaki so v času plebiscitnega boja sklenili, da ga bodo ubili in „odsekano glavo, — na katero je bila razpisana nagrada — na bajonetih ponesli v Beljak“. Opozorjen na to je Meško pol ure prej zbežal — kam? „Slovenec“ je 9. 1. 1919 prinesel novico: „Župnik Meško umorjen“ in omenja govornice nemških vojakov, da so ga z bajoneti zabolili in vrgli v Dravo... Toda že 10. 1. je še objavil brzojavko: „Župnik Meško je prispel pravkar čez gore v Kranjsko goro.“ Prišel je v Radovljico, šel na Brezje, odkoder je hodil v Ljubljano, na Dolenjsko itd., dokler ga celovski škof ni poklical na Koroško. Ni šel v svojo faro, kateri se je odpovedal, ampak v Tinje, kjer so ga tik pred plebiscitom pijani Nemci dejansko napadli. Zatekel se je v bolnišnico v Slovenj gradec, potem pa v Leonišče v Ljubljano. V bolnišnici je počakal na plebiscit, ki mu je za vedno zaprl pot na Koroško. Po kratkem bivanju na Brezjah je odšel v Slovenj gradec, odtod pa avgusta 1921 za župnika v gorsko vas Sela nad Slovenj gradcem, kjer bi ostal verjetno še čez štirideset let, da ni prišla vmes — druga svetovna vojska.

Že aprila 1941 so ga aretirali Gestapovci, zopet Nemci, in ga zaprli v Mariboru in Rajhenburgu, odkoder so duhovnike izgnali na Hrvaško. Dobil je službo v Palah pri Sarajevu (oktobra 1941), lepem letovišču, kjer so imele tudi usmiljenke — Sestre božje ljubezni — letoviško hišo; med njimi nekaj Slovenk (Tam sem se tudi jaz mudil nekaj mesecev prej — v aprilu — in sem bil gost te prijazne hiše, kjer je bila tudi — zadnja seja jugoslovanske vlade pred odhodom v emigracijo). Tu so ga v decembru zajeli srbski četniki, pomorili redovnice (tudi Slovenke) in malo je manjkalo, da ni Meška z revolverjem ustrelil četnik — pravoslavni pop, zamenjajoč ga s pobeglim hrvaškim župnikom. Čez nekaj dni pa je bil spet v smrtni nevarnosti, ko mu je hotel četnik z okovanimi škornji streti glavo: že je vzdignil nogo — pa se zadnji hip premislil. Takoj nato pa je Meška rešil Slovenec — četnik, ki je poznal njegovo pisateljsko veljavo. Odslej je pod varstvom četnikov prepotoval vso Srbijo do Beograda, iz Zemuna pa je z ustaško „propustnico“ prišel v Ljubljansko pokrajino, kjer je našel zavetišče skupno z drugimi tridesetimi pregnanimi duhovniki v Stiškem samostanu. Ko pa je na veliko noč 1945 šel nadomestovat v Trebelno pobeglega župnika Tiringarja, je padel v — partizansko

oblast. Tam je govoril z dr. M. Mikužem, ki ga je v imenu Izvršnega odbora OF vabil, naj ostane pri njih, ko se je „zelo simpatično“ izjavil o partizanih. Vendar se ni odločil zanje, prosil je le za partizansko „propustnico“, da se je z „osvobojenega“ ozemlja vrnil v Stično. Tam je prijateljsko občeval s pisateljem Kunčičem, ki je bil — domobranski dopisnik Slovenca in Slovenskega doma... Parkrat je prišel tudi v Ljubljano... Iz Stične se je že junija 1945 vrnil na svojo gorsko faro Sela, kjer je ostal še skoraj dvajset let...

Tu pa so se ga začele prijemati kljub odličnemu zdravju starčevske tegobe. Nekoč so mu na poti v hrib omagale noge, in bi kmalu zmrznil v snegu. Največja nesreča pa ga je zadela l. 1961, ko si je v zakristiji zlomil nogo v kolku in si jo nikdar več ni popravil. Odslej se je vozil na vozičku in tudi sede maševal... v svoji sobi, kamor so poslej hodili ljudje k maši... Tak je neprestano pisal. Ne sicer novih stvari, temveč — popravljaj je stare. Od tujeval se je ljudem. Ni maral obiskov. Nadležni so mu bili. Tudi videl je zelo slabo. Na koncu je skoraj oslepel. Za božič 1963 je opravil še tri sv. maše. Po novem letu pa je začel slabeti. Prepeljali so ga v slovenjgrajsko bolnišnico, kjer je naslednji dan — 12. febr. 1964 — umrl. Zdravniški izvid je bil: „mrtvina leve noge, neuravnovešenost srca, srčna ohromelost.“ Čez nekaj mesecev — 28. oktobra — bi obhajal — devetdeset let. Bil je po Finžgarju — starosta slovenskih pisateljev.

To je bilo razgibano, preganjanj in višinskega miru polno življenje tistega „majhnega Meška“, kakor ga je imenoval pred prvo vojno Izidor Cankar, ki pa se je medtem razvil v velikega narodnjaka, velikega trpina, velikega duhovnika, da, v velikega pisatelja.

In kot pisatelju mu pišem to osmrtnico.

PISATELJ

Meško ima svoje mesto v slovenski književni zgodovini, označen je kot „sopotnik Moderne“, to je tiste generacije, ki je z l. 1895 nastopila sicer z naturalizmom, pa ga zavrgla in se sprostila v novo evropsko dinamiko čutov in barv in čustev pa notranjih odkritij zamotanih duševnosti ter neomejenih subjektivnih vizij. Nova romantika brez sentimenta in solzavosti, pa z metafizičnimi perspektivami v globine. Uve-

ljavljajoča se s snemanjem mask slednji zlaganosti, tudi idealom, če so samo razumski, in z osebnim etosom in socialnim uporom. Pesniki — hipnih trenutkov, pisatelji — senčnih slik, novel, črtic, ne pa romanov in realističnih opisovanj. Meško pa je začel že takoj kot bogoslovec z — romanom. Če je Finžgar začenjal na temelju starega realističnega pisanja, je Meškov začetek iz plasti že modernejšega prijema — iz naturalizma. In je hotel tudi takoj iz njega vstran — toda, kako? Meško je pisal kot bogoslovec roman Kam plovemo? in ga priobčil v Zvonu še pred posvečenjem pod psevdonimom „Dolenc“ (1897). Ta roman je zanimiv za Meška, za njegovo literarno oznako in za njegov svojski slog. Je roman iz štajerskega malomeščanstva v mestih, kjer imajo vojaške posadke (Ormož, Ptuj) z lahkoživim oficirskim življenjem: moralna brezbrzičnost, zapeljevanje, flirt, samomor, zabava... materialistično življenje prvih slovenskih naturalističnih novel kakih Govekarjev. To je vsebina tudi tega romana, bogoslovca, ki pa hoče z voljo sodnika preko njega. Zato ob dejanjih junakov takoj tudi že meditira, jih komentira in jih hoče dvigniti na višjo duhovno ravn; zato jih napolnjujejo s — sentimentom, z nabreklo čustvenostjo, ki ni duhovnost, ampak razčustvenje... To je idealistični tok povesti, ki spremlja naturalistično dejanje. In čudno: naturalistični tok je pod Meškovim peresom živ, idealistični nepristen... Nekoč sem to novelo (ob knjižni izdaji 1927. leta, Dom in svet 1928, 125) stilno analiziral in dognal — kar se sliši čudno spričo nadaljnjega razvoja Meška — pisatelja —, da je njegova umetniška osnova — naturalistična, idealistična prevleka pa hotena..., drugotna... Toda sem tedaj zapisal, da vpliva za nov čas „retorično-neresnično“. Toda pokazal je ta začetniški roman nov talent, pogum bogoslovca, obdelati tudi meščansko snov crotičnega značaja, obenem pa tudi — že nakazal nov način, kako premagati naturalizem. S tem svojim hotenjem je segel naravnost v moderno, le da je zaenkrat ta idealizem še samo mehanična premostitev dveh bregov z racionalističnimi sredstvi: naturalizem je spreminjal v meditacijo, ne v dinamiko, realistične predmete v mehko sentimentalnost, ne v nove duhovne brizge iz dna duše... Tako se je že v tej prvi noveli nakazala tista pot, ki bo za Meška značilna in svojska: pomehkobljenje naturalizma, ki je v nadaljnjih delih vodilo v novoromantično sentimentalnost...

Poznejši njegov navdih pa ni bila več

malomeščanska materialistična družba, ampak — domovinska ljubezen do slovenstva in njega obramba zlasti v ogroženem obmejnem pasu. To so tri njegova dela: igrokaz *Na smrt obsojeni*, roman *Na Poljani* in igra *Mati*. Prva je realistična igra iz časa volitev na Koroškem in borbe med Nemci, nemškutarji in Slovenci pred prvo svetovno vojno, kjer postavlja problem Koroške kot skrajno nevaren za slovenstvo. Odrsko igra ni uspela (igrali so jo v ljubljanskem gledališču), toda razgibala je narodnostni problem med Slovenci. Glavne efekte pa je nemška cenzura črtala. Šele danes — v IV. zv. Izbranega dela — lahko beremo prvotni konec igre, ko Slovenci prisegajo zvestobo do slovenske Koroške ob spomeniku pri volitvah pobitega Slovenca. Kaplan Dolinar govori: „Pri tem spomeniku prisezimo zvestobo domovini do smrti... Po vsi domovini naj se razlega od te z mučniško krvjo oblite pedi zemlje: Zdrami se, tužni Korotan!...“ Ta prizor se nas dojmi še celo, ko vemo, da je bil Mešku model za kaplana Dolinarja — Vinko Poljanec, poznejši koroški narodni poslanec, ki so ga Nemci resnično tudi — zastrupili... ter je tako držal prisego do konca... Roman *Na Poljani*, ki je kmalu nato sledil, je Meško napisal kot protest proti Cankarjevemu Pohujšanju, kjer imenuje Cankar Domovino „vlačugo“! Meško pa je povest nasprotno posvetil „Domovini, s sladkostjo in bridkostjo ljubljeni“. Ta resnična vas v Mežiški dolini z gruntom Trata v sredji je realistična zgodba družine, ki razpada, ker se odseljujejo sinovi v tujino zaradi medsebojnih sporov, mati pa ostane doma in hrepeni po otrocih... To je povest, ki dobiva simbolni pomen Domovine in njenih problemov ponemčenja, izseljevanja, odtujevanja, propadanja itd. Ta roman je boljši od prvega, ker je njega lirizem notranje resnicnejši, iskrenejša bol ter ima danes tak pomen v Meškovi ustvarjalnosti, kakor Cankarjev roman Na klancu za Cankarja Katoliška akademska mladina tistih zadnjih predvojnih let z Velikonjo na čelu je roman proglasila za svojega, za svoj „program“... in ga obravnavala od vseh strani... njim se je zdela Meškova sentimentalna razdrobitev realizma tako moderna pridobitev kot Cankarjev subjektivizem ter je Meško s tem romanom začel postajati Cankarjev tekmeč na katoliški strani. Jalenov Dom je nastal naravnost iz njega, celo grunt Trato je preyzel od Meška in ga postavil pod Stol... Pozneje se je to navdušenje ohladilo in Velikonja sam mi je priznal, da ne ve, kaj ga je tako zaneslo ob

njem... gotovo domovinska tendenca... ost proti Cankarjevemu ironiziranju rodoljubja in poveičanju kozmopolitskega umetniškega vagabundstva... To je tudi Adolfa Robida nagnalo v navdušenje ob drami *Mati*, ki je nadaljevanje teh dveh omenjenih del. *Mati* je pravzaprav odrski povzetek povesti Na Poljani, ker ima podobno problematiko, le da je v *Materi* še manj realizma, je že čista neoromantična drama, s cankarjanskimi simbolnimi postavami ter čustvenimi deklamacijami o domovini, o boli in hrepenenju Matere-Domovine. Režiser, ki bi hotel realistično prikazati to dramo — in tako smo jo vprizarjali po podeželskih odrih — mora črtati cele strani (iz skušnje vem), če hoče zajeti nekaj dramatičnega dejanja. Radoveden sem, če bi drama kaj več pridobila v moderni ekspresionistični vprizaritvi?

To so Meškove domovinske igre in povest, ob katerih vedno mislim na Cankarjevo oznako v Beli krizantemi, kjer pravi o sebi, da ni ljubil domovine „kot amerikalca otrok“, istočasno pa je ustvaril tudi nov izraz za Meškov slog: „meškobnost“. Toda tudi Meško ni ljubil Domovine kot „amerikalca otrok“, ampak — življenje je pokazalo — kot resničen, trpljenja poln narodnjak: „heroj“ in so ta dela ena najznačilnejših njegovih stvaritev.

V osredju njegove tvornosti pa stojita dve zbirki črtic: *Ob tihih večerih* in *Mir božji*. Sta to zbirki meditacij ob realnih dogodkih, svečeniških razmišljanj o življenju, pa vmes so tudi cele realistične zgodbe brez liričnih vložkov. Vsekakor: ti dve knjigi sta tisti, ki dajeta Mešku ime in ki sta odprli Mešku pot v svet... in imeli tudi največji vpliv na mladi in starejši rod. Vemo, da je celo Finžgar padel pod njegov vpliv in je od mlajših Pregelj izšel naravnost iz tega Meška, ki je tako postal — izhodišče katoliškega ekspresionizma...

Kljub vsemu uspehu Meškovega sloga, ki je povezoval naturalizem s subjektivizmom moderne preko sentimenta in meditacije, se mi zdi, da so danes še najbolj žive njegove čisto realistične zgodbe, kakor na pr. *Črna smrt*, ena redkih zgodovinskih podob iz srednjeveškega Ptuja, ali njegove *Slike in podobe*, *Dve sliki* itd., zlasti pa drama *Pri Hrastovih*. Čudno se to sliši, saj je ta naravnost nasprotje vsega tistega, kar si predstavljamo pod Meškom, ker je ena najbolj pesimističnih in naturalističnih slovenskih dram. Včasih sem mislil, da

je s to temno dramo „na dnu“ Meško „izdal“ samega sebe, zdaj pa začnjam misliti, da se je morda za hip „našel“, ko je segel v naturalizem, pristnejši kot prvi, tak, ki ima v sebi celo nekaj duhovno demonškega...

Vsekakor pa je najbolj svoj in najbolj naš v dveh delih, ki ju moram omeniti: to so *Legende o svetem Frančišku* in prva dva zvezka *Mladim srcem*. Morda so mi te zadnje otroške črtice tako prirastle k srcu, ker so bile moje otroško branje in me še vedno spremljajo podobe Cenckovega romana na Goro, ali Martinkovo iskanje raja na zemlji itd. in zato se mi zdi zelo zelo posrečena zamisel, da so v Domovini izšle v lepi novi izdaji za novo mladost. V *Legendah* pa se mi zdi Meško najbolj zrel in umirjen, tudi slogovno ne natrpan niti mehkoben, ampak resnično klasik. Kljub vsej naslonitvi na italijanski izvirnik Fioretti so te legende sončno in čudovito polno gledanje na naravo in na srce ter so te legende pravi izraz Meškove duhovne plemenitosti in ljubezni do človeka nič manj kot do narave. Pri teh se pa res čudim, da še do danes niso izšle v knjižni izdaji, ko bi že zdavnaj morale iziti in to z ilustracijami modernega Fra Angelica... Zame je Meško — pisec *Legend*.

Njegov dramski „misterij“ *Henrik, govori vitez*, je sicer tudi legenda, vpliva bolj kot ljudska igra, pisana sicer v himničnem slogu po zgledu Claudelovega Oznanjenja, toda brez njegove polnosti, mistike in metafizičnega realizma. Taka je tudi kolektivna drama o Kristusovem trpljenju *Pasijon*, ki so na ljudska pozorišča preneseni oberramergauski prizori. Ostal je v teh igrah na nivoju ljudskih kolektivnih dram kot nadaljevalec koroških narodnih tradicij.

K tem delom, ki sem jih samo bežno označil, je Meško pridružil še več zbirk pesmi (toda pesnik ni bil!), črtic, spominov, feljtonov, itd. kar vse predstavlja veliko literarno delo. Mohorjeva družba, kateri je bil od začetka zvest, dasi je bil z njo večkrat v notranjem sporu (zavrnila mu je roman Na Poljani, kakor je zavrnila tedaj tudi Finžgarjev roman Pod svobodnim soncem!), mu je zadnje leto izdala *Izbrano delo* v V. zvezkih pod uredništvom prof. V. Smoleja. Že zdavnaj bi morala iziti tudi zaključna študija o njem, pa je urednik — ni hotel objaviti za življenje pisateljevega. V zadnjem Književnem glasni-

ku Mohorjeve družbe v Celovcu (1964), izdanem Meško v spomin, to tudi naravnost pove: „iz obzira do pisatelja“. Bil je Meško zelo občutljiv, pa mu ne bi hotel greniti s kakšno manj pozitivno sodbo zadnjih dni življenja. Ta zadnja leta je nenehno popravljaval svoja prejšnja dela, izpreminjal jih tudi smiselno, snovno in slogovno, to zadnje zlasti v boljše, dočim je prejšnjim, že literarno zgodovinskim „spomenikom“ spreminjal slog, besede in tudi smisel. Tako je npr. „Kam plovemc?“ spremenil v kratko novelo z naslovom „Zmotna pot“, oz. „Zgrešena pot“, kar dokazuje, da je v starosti zmagala v njem idealistična plat narave. Sicer pa — zadnja njegova knjiga je bila knjiga govorov „Duhovne vaje“, za duhovnike, in je o njej imel mnenje: „Te so mi brž bolj pri srcu, kakor katerakoli druga moja knjiga... ker bi naj bila moja zapuščina mojim duhovnim sobratom“ (Književni glasnik MD).

Tako je svoje pisateljsko delo zaključil z duhovnimi vajami, s katerimi je odgovarjal v novem materialističnem času na isto vprašanje, kot si ga je postavil s svojo prvo knjigo pred sedemdesetimi leti: Kam plovemo? — V večnost.

Urednik bo v svoji monografiji, pri kateri ne bo več motil „ozir do pisatelja“, vsekakor moral upoštevati, da je Meško znal ustvariti svojemu pisanju *osebnostni slog* ter da je svojevrstno povezoval svojo naturalistično naravo z idealističnim čustvovanjem. Poudariti bo moral njegov vpliv na slovenske pisatelje, ki ni bil majhen, posebej pa njegov uspeh v — *tujih* narodih. Meško je namreč bil tisti slovenski pisatelj, ki je bil pred prvo vojno obenem s Cankarjem največ prevajan. Skoraj v celoti ga imajo Čehi, nekaj pa tudi drugi slovanski narodi (Slovaki, Lužičani), — celo Nemci (Mladim srcem). In reči moramo, da je dobil v tujini lepa priznanja, ki so tudi naša, slovenska. Sloves njegov v tujini je bil večji kakor med nami. Nemo propheta in patria... In če bo tujinska sodba obstala nad našo — kdo bo bolj vesel kot Slovenci sami?

Vsekakor je Meško bil v letih pred prvo vojno eden najvidnejših naših modernih piscev in je dajal močne poteze naši književnosti. V njej se je njegov glas razlegel čez šestdeset let... Čeprav je zadnja leta samo še paberkoval... Toda pet zvezkov njegovega Izbranega dela spada v slednji slovenski izobraženi dom.

SPOMINI

Po tej oznaki pokojnega pisatelja naj odam nekaj *osebnih* doživetij ob njem in z njim.

Ob njem: zaradi njegovih del, ki so izhajala v češčini, sem se seznanil z dvema njegovima prevajalcema, s *prof. Páto* in *Arnoštom Horsákom*. Prvi je bil profesor lužičkosrbščine na praški univerzi, velik prijatelj Slovencev, navdušen Sokol, ki je Slovenijo kot tak obiskal z raznimi izleti. Ta je prevel več Meškovih del za češko „reklamko“ Ottovo Světovo kniževno, in ni je rekel, da je imel z njegovimi prevodi uspeh. Preko njega je šlo prevajanje Meška tudi med *Lužiške Srbe*. In ko sem pri pripravljanju Lužičkosrbske priloge Slovenskega obiskal ravnatelja Lužičke Matice v Budišinu dr. Czyža, mi je povedal, da so nacisti tiskarno pravkar zaplenili. Vodil me je po zapuščeni tiskarni in mi pokazal zadnjo polo neizšle knjige v stroju... in bila je: *lužiški prevod Meškovega Volka spokornika*... Ne vem, če je prevod sploh kdaj izšel, toda jaz sem imel še nedotiskane pole v rokah... — Arnošta Horsáka sem pa obiskal na postaji Uhrsko Hradište, kjer je bil postajenačelnik. Zdel se mi je v tistem hipu kot slovenski prevajalec iz srbščine in bolgarščine Tone Potokar, kadar sem ga obiskal na beograjski postaji... Tisto urico med enim in drugim vlakom sem uporabil prav zato, da sem se mu šel zahvaliti kot prevajalcu iz slovenščine zlasti Meška, ki ga je cenil nad vse. O tem mi je govoril v svojem stanovanju in mi dal za spomin tudi najnovejši prevod Meška... *Prof. Měrka*, tretjega prevajalca, sem pa iskal v Prostějevu, pa ga nisem našel doma, toda čas sem porabil tako, da sem stopil na grob češkega Kosovela — Jiřího Wolkera in si ogledal Bilekovega Kristusa na steni župne cerkve, kjer je bil tedaj župnik Dostal Luntinov, znani češki orlovski pesnik... Škoda, da se nisem setal z Meškom, ki je tudi prevajal Meška v slovaščino.

Ti prevajalci so prispevali k Meškovi popularizaciji med Čehi in mislim, da se ne motim, če sklepam, da je tudi slovenski monografist, moj kolega profesor A. Oven prišel na idejo, zbirati bibliografijo Meškovih tiskovnih prevodov predvsem pod vplivom češkega slovesa. Bil je namreč velik Masarykovec in prijatelj češke kulture in nje slovanske povezanosti...

In ko se zdaj spominjam Meškove smrti, se spominjam obenem tudi dveh teh Meškovih častilcev in mojih prijateljev:

češkega profesorja Páta so ustrelili Nemci na Češkem med stotimi kot represalijo za smrt nacističnega Gauleiterja Heidricha; prof. Ovna pa so strahotno razmesarili partizanski noži v njegovi Beli krajini med prvimi žrtvami komunizma... Niso samo Meška mlela trenja časa, njegova častilca so strla v prah... in Hitler ga ni preganjal samo v domovini, ampak tudi — v Lužici...

In *moj stik* z njim: Do leta 1944 nisem bil z njim ne v pisemnih zvezah niti ga osebno nisem poznal. Ko sem l. 1938 prevzel uredništvo Doma in sveta, ga nisem povabil na sodelovanje. Po pravici se obdolžim: bal sem se ga. Vedel sem od Finžgarja, kako ga je odklanjal za Mladiko in kako je sodil o njegovi občutljivosti, pa sem se ustrašil težav, kajti: če ga povabim, ga ne bom mogel odklanjati. Zgodilo bi se mi tako, kot s Pregljem: povabil sem ga, pa mi je dal kratek osebni spomin Za zarjo..., ki je bil povzetek že prej drugod objavljenih dogodkov... Tiskal sem ta „povzetek“ ne zaradi vrednosti samega po sebi, ampak zaradi imena: Pregelj... Dobro, da je bil kratek, Meško bi utegnili biti — dolg... Čakal sem, da bo on kaj poslal, kajti v tem primeru bi bil svobodnejši v izbiri. Ni poslal. Pač pa je prišel k meni osebno v drugi polovici l. 1944 iz Stične in mi prinesel prvič za Dom in svet odlomek svojih medvojnih doživljašev *V četniškem ujetništvu*. Tedaj sva prvič govorila. Bil je eleganten, finih kretenj, kratkega koraka in mudilo se mu je iz pisarne. Ali me ni hotel nadlegovati, ali ni bil prijatelj obiskovanj? Izročil mi je rokopis in jaz sem ga oddal v stavek za prihodnjo številko, ki je bila že pripravljena. Čez nekaj dni sem ga že zlomil in poslal v cenzuro Nemcem. Strahotno so mi ga črtali.

Niti „ustaše“ niti „četnike“ niso pustili imenovati, črtali so oba naziva. Kaj naj napravim s takim odlomkom? Članek je bil že zlomljen, Meška ni bilo v Ljubljani, da ga vprašam za dovoljenje. Naj tiskam prvi njegov donesek v taki obliki? Če ga ne tiskam, s čim naj nadomestim prazne strani?? Take misli sem imel in nisem videl drugega izhoda, kot da sem „ustaše“ in „četnike“ nadomestil s „prostovoljci“ ali „dobrovoljci“, z upanjem, da bodo bralci sami ugotovili položaj, kajti na enem mestu mi je cenzura pustila izraz Srbi ali celo „četniki“. To je bil povod, da sem članek tiskal. Odslej sem samo čakal, kdaj se bom mogel Mešku opravičiti za „mesarjenje“ cenzure. Cenzurni odtis sem hranil prav zato, da ga pokažem po vojni v zagovor... Članek je izšel v DS II (Zbornik 1944), menda okrog konca leta. Odslej nisem prišel v stik z Meškom, čakal sem le strašne obsodbe, ko bo izšel IV. zvezek Meškovega Izbranega dela, za katerega so bili napovedani ti spomini. In je izšel ter sem bral opombe urednika prof. Smolca: „Cenzure ni čutiti. Objava se od sedanje redakcije razlikuje samo po jezikovnih različicah. Le četnike imenuje dobrovoljce ali prostovoljce ali kratkoma lo Srbe“. Odvalil se mi je kamen od srca. Tako sem tokrat dobil odpustanje za priobčenje po cenzuri okrnjenega članka, prvega in zadnjega Meškovega članka, ki sem ga dobil v objavo.

V drugem primeru pa ni šlo tako lahko.

Prijatelj *Mirko Kunčič* je pri Slovenski kulturni akciji izdal mladinsko povest *Gorjančev Pavlek* in jo poslal tako Finžgarju kakor tudi Mešku. In Meško mu je odgovoril s pismom, ki utegne biti literarno zgodovinsko zanimivo. Podajamo ga v ponatisu:

Slovenjgradec, 2. marca 1959.

Cen'eni in dragi!

Najlepša hvala! Dragocena knjiga! Jo bom prebral, čeprav slabo vidim, potem poslal pranečakom, da tudi oni spoznajo življenje po svetu.

Ali je g. dr. Debeljak v Argentini? Mislil sem, da je v Clevelandu. Leta 1945 sem po tistih hudih dneh nekemu zelo vidnemu vrhu od „onih“ (je likovni umetnik), z obžalovanjem omenil: „Tudi g. dr. A. (moralo bi biti T., opomba moja) Debeljak je zbežal.“ Mislil sem, da bo tudi on obžaloval. Pa je ostro odgovoril: „Naj bo vesel, da je glavo rešil.“ Tedaj sem spoznal, da so imeli „črno listo“ in je bil gospod tudi na njej. Vem, mi ni bil nikoli naklonjen, nasprotno, napisal je najgršo besedo, kar se jih je o meni pisalo: „njegov zlagani roman „Kam plovemo“ (v nekem podlistku v „Slovencu“ in je bil stavek za lase privlečen v spis, samo da je po meni udaril), vendar sem obžaloval, da je moral tudi on v tujino, ko bi pa doma vsako literarno delovno moč potrebovali! Upam da boste to pred prazniki dobili. Da bi Vam bili blagoslovljeni!

Vas lepo pozdravlja ves vdani

Meško 111

Ne vem, kdaj in ob kakšni priliki sem napisal v Slovincu tisto oznako o „Kam dovolj?“; ne zanikam pa, da bi je ne napisal, kajti o tem Meškovem začetnem delu sem imel mnenje, kakor sem ga analiziral v DS 1927 in omenil zgoraj; tako mnenje namreč, da je delo napisano iz dveh narav mladega pisatelja — naturalistične in idealistične — in podano v neorganski umetniški obliki, živo v svojem naturalističnem elementu, poudarjeno pa z moralizatorskim vprašanjem, ki naj nadomesti idealistično duhovnost. Neko nasilno prepletanje, „križanje“ dveh zamisli v enem delu, kar je dalo tudi dr. Joži Mahničju v najnovjšem V. zvezku Zgodovine slovenskega slovstva („obdobje moderne“), ki ga je l. 1964 izdala Slovenska Matica, torej že po smrti Meškovi, povod, da je delo ocenil kot „*primerek slovenskega psevdonaturalizma in kot takšno nima večje in trajnejše veljave*“ (str. 264). „Psevdonaturalizem“ se pravi „lažni“ naturalizem, in torej moj slovenski izraz v učenejši besedi. Ne odrekam se te svoje oznake (če sem jo resnično napisal, ali pa je morda samo po približnem spominu citirana?), potrčila pa jo je sodobna mlada literarna zgodovina.

Vendar mi je danes hudo, da sem tako ranil občutljivega pisatelja. Zal že zato, ker če je kakšno delo slogovno neskladno in stilno si nasprotujoče, — je vendarle lahko pristno s pogledom na njegovo osebno izražanje. Ko je Ivan Cankar vprašal Izidorja, ali je Meško res tak človek, tako mehkoben, kot se kaže v pisanju, in mu je Izidor potrdil, da res, je Ivan odgovoril v tem smislu: potem je pa v redu, ker pač ne more pisati drugače. Pa je kljub temu imenoval njegov slog „meškobnost“. Da je res tako plemenit in dober in mehak, je dokaz zdaj prav to pismo, ko mu je žal za usodo tistega, „ki mu ni bil naklonjen“ in „ki ga je žalil z najgršo sodbo“; odpušča mu s sočutjem ter mu želi celo, da bi bil doma in nadaljeval svoje literarno delo... Zato sem mu hvaležen in sem to hvaležnost poudaril že v Meddobju 1964, v sestavku ob Finžgarju. To pismo je vsekakor najpomembnejši moj stik z njim, ker pokaže Meška v najlepši poduhovljeni podobi kot človeka, ki odpuščajoč vse žalitve gre plemenito v svoj — zaton...

Za konec naj omenim samo še to: imel je veliko sočutje do nas beguncev. Kunčičju je l. 2. 1960 pisal: „Domotožje mora biti tudi in se mi v srce smilite. Pred nekaj leti je bil neki naš župnik g. Zelar na obisku v Londonu. In je potem opisal. Eno najzanimivejših sporočil je bilo, da je več naših rojakov v umobolnicah, zboleli so zaradi domotožja. Tolikokrat se vprašam: „Pa je moralo pri nas tako biti?“ Koliko telesnih in duševnih moči naših rojakov gine v tujini!“ Na koncu pisma pa dodaja tole misel: „Če bi otroci prišli sem, pa se morda spet ne bi dobro počutili. Bil bi zanje tuj svet. So strašne dileme to! Pri nas je po nekaj toplih dneh pritislila spet zima. Pišejo, da prihaja iz Rusije...“

Sočutje z emigranti, vprašanje o dvomljivi nujnosti tega izgnanstva — o tujem svetu doma — pa o zimi iz Rusije... pač dovolj jasno govori, da je tudi Meško doživljal v svoji starosti isto neskladje z okoljem, kakor Finžgar... In ali ni tega odtujevanja svetu in sveta od njega izraz tudi pismo, ki ga je pisal istemu Kunčičju, pa ga ta v tem hipu ne more najti, toda svoj čas mi ga je dal brati in se spominjam dobro, da je stalo zapisano: „Opravil sem svojo biserno mašo čisto sam in zapuščen od vseh v gorski kapelici...“

Čisto sam... in zapuščen... Človek, s takim pomenom v javnem in kulturnem življenju, ko bi se ga morala slovesno spominjati fara in dežela in oblasti — pa zapuščen... sam... Po lastni želji?... Po brezbriznosti okolja? Odmikal se je prijateljem... ljudem... obiskom... svetu... in svet od njega... primikal pa se je svojemu Bogu, v katerem je našel svoj mir božji...

Tako „padajo stebri slovenstva stari“, podrt klasičen steber v svetu hramu našem bo ostal tudi Franc Ksaver Meško. Zanimiva, svojska osebnost v slovenski književni zgodovini, pa velik trpin domovinske ljubezni, človek plemenitosti, dobrote in mehkobe... Ne mrtev steber, temveč živ pa bo ostal v srcih Slovencev, tudi zdomcev, katerih usodo je čutil kot svojo osebno bolečino in kot hrepenenje Matere-Domovine, da nas reši domotožja...

slovensko-argentinska odprava na kontinentalni led 1963/64 naši gorniki

Slovensko planinsko društvo nam je dalo za razpoložljive družbe polotipa o prvi slovensko-argentinski odpravi v prostirane predele kontinentalnega ledu v južni Patagoniji.

V razmeroma redkih preteklih pohodih na Arma, Laguna, kar razširjena področja Patagonijske celinskega ledu, smo Slovenci sodelovali že v prvotnih desetletjih, v osem zasede debele na slovensko planinsko skupino iz bariloške sekcije Slovenskega planinskega društva. Fanger, Bertorelli, Jurek, I. Aršek, Jermak, Arko so zadržali med njimi, malotrvilno sezonsko gorniško zgodovino v predelih zverzelega in jutrnega Celinskega ledu. Kasneje, v točkah leta 1963, sta se jim pridružila še brata Peter in Jure Skvarča iz ljubljanske sekcije, ki sta v drugem, skrajnem nastopu in v polnih predelih samega sezonskega uporni Pier Giorgio.

Vendar so bariloški „Janary“ nastopali na Celinskega ledu in kot člani odprav argentinskega Claba Andino Bariloche. Za take razpisane skupnosti smo bili takrat finančno in organizacijsko ne pripravljeni, da bi jih zmogli pripraviti sami in v okviru lastnega planinskega društva. Zaradi tega nam je moral slovenski planinski svet pristati na bližje bariloške in talentovske pogorja, čeprav so težje med argentinskimi gorniki kot v drugih planinskih svetovih.

Brata Skvarča sta v začetku 1963 odšla skupaj z argentinskimi tovariši in Centro Andino Buenos Aires (CABA) celo v zasedbi odpravi na med poltopenjsko se je tudi v skladu na strojne in dejavni sta korenin nastopila in zmaga Pier Giorgio sama, je CABA je skupni zmagi takratno pregledni letni področja za svoje tujine odprave.

Šele koncem 1963 je moglo Slovensko planinsko društvo na predlog Petra Skvarče organizirati svojo planinsko odpravo na Patagonijski led. Pod vodstvom namen in cilj je bil določena predele Celinskega ledu od zahodnega roba na sedeh do pogorja Pto XI in vzhodni na glavni vrh Laguna.

Zastojne vrste v potovini in soka, v blizu je skrbela in priprava Slovenske planinske društva. Po poročanju svojega člana, p. Ing. Alfonsa Mozilca, je društvo zagotovilo prvotni letniški prevoz za motiva in opremo do Comodoro Rivadavia (1.600 km) avtomobilske družbe Shell Club, p. Jure Vahota je postavil Slovenin prvotni od Punta Deseado do Kordiljera (200 km). V taki podpravi so bila vedna glavna in vedna glavna finančna vpraskanja. Slovensko planinsko društvo se s tem jurno zahvaljuje članom in vsem svetom, ki so kakor koli pripomogli ali pripravili v pripravi in zagotavljanju potrebne opreme.

Člani se je svojim razpisanim bariloške sekcije z dovolj številnimi nastopi in so se si veličino organizacijske težave, se je poča študija bariloškega pred razpisanimi svetom. Člani letnih letnih letnih in vedno kakor so določili in bilo pri likovni svetovi svet dvojevnostni člani sami najbi skupnega lastnega dokumenta. Člani odprave so zato izšli prava organizacijska društva: Slovenski Peter Skvarča — vodja odprave, Rafaela Luciano Pato iz argentinski Francisco José Menzelle — planinska Argentinca, kmetar in Obedarje odprave na (Waldemar), dr. Antonio Ruk Bozeman — odpravi.

Na Buenos Aires na odpravi s Shelton terolepajni takratnem dne 14. 12. 1963, se likoval in Vahotičevje shtavrajaha na Rio de las Uñas dne 24. 12. in zleteli nastopili dal pripravili prvi malinoma takratna pod Mendocino skale. Vreme jim je odpravilo — kot vseh in vedni, da hujšava v Pto Kordiljera — le skipe mirna dni ali celo samo dve, primarne na poročila odprav. 14. 12. je marja 1964 sta zmaga Peter in Jure odpravi poročila svet na Clava Blanca 2.000 m in na Cerro de Capillan 2.500 m. Zatem sta vrnili zadnja dva tedna, preden so vrstnimo razpisane skupnosti Peter in Luciano Gogali ustanovili prehod na Celinski led do pogorja Pto XI — s korenin kar vse but s razpisanimi svetovi in hujšava.

Slovensko-argentinska odprava na Kontinentalni led 1963/1964

Bariloške variacije na temo „Kontinentalni led“

V neznanu

slovensko-argentinska odprava na kontinentalni led 1963-1964

Slovensko planinsko društvo nam je dalo na razpolago dolnje podatke o prvi slovensko-argentinski odpravi v prostrane predele kontinentalnega ledu v južni Patagoniji.

V razmeroma redkih preteklih pohodih na širna, komaj kaj raziskana področja Patagonskega celinskega ledu, smo Slovenci sodelovali že v preteklem desetletju, v času zlate dobe za slovensko plezalno skupino iz bariloške sekcije Slovenskega planinskega društva. Pangerc, Bertoncelj, Jereb, I. Arnšek, Jerman, Arko se uvrščajo med dokaj maloštevilne sotvorce gorniške zgodovine v predelih severnega in južnega Celinskega ledu. Kasneje, v začetku leta 1963, sta se jim pridružila še brata Peter in Jure Skvarča iz buenosaireske sekcije, ko sta v drznem, enkratnem naskoku in s pičlimi sredstvi sama osvojila uporni Pier Giorgio.

Vendar so bariloški „šumarji“ nastopali na Celinskem ledu le kot člani odprav argentinskega Cluba Andino Bariloche. Za take velikopotezne ekspedicije smo bili takrat finančno in organizacijsko še prešibki, da bi jih zmogli pripraviti sami in v okviru lastnega planinskega društva. Samostojne nastope so morali slovenski planinci omejevati na bližja bariloška in bolsonska pogorja, čeprav so veljali med argentinskimi gorniki kot elitno plezalno moštvo.

Brata Skvarča sta v začetku 1963 odšla skupaj z argentinskimi tovariši iz Centro Andino Buenos Aires (CABA) celo v zasebni odpravi. Še med pristopanjem se je moštvo skrčilo na trojico in čeprav sta končno naskočila in zmagala Pier Giorgio sama, je CABA po doseženi zmagi naknadno proglasil uspeli podvig za svojo uradno odpravo.

Šele koncem 1963 je moglo Slovensko planinsko društvo na predlog Petra Skvarče pripraviti prvo samostojno ekspedicijo na Kontinentalni led. Kot glavni namen in cilj je bilo določeno prečenje Celinskega ledu od vzhodnega roba na zahod do pogorja Pio XI in vzpon na glavni vrh Lautaro.

Znatnejšo vsoto v gotovini in nekaj v blagu je oskrbelo in prispevalo Slovensko planinsko društvo. Po posredovanju svojega člana, g. ing. Albina Mozetiča, je društvu zagotovila prost ladijski prevoz za moštvo in opremo do Comodoro Rivadavia (1.600 km) petrolejska družba Shell. Član g. Jože Vodnik je ponudil brezplačen prevoz od Puerto Deseado do Kordiljere (800 km). S temi podporami so bila rešena glavna in najbolj pereča finančna vprašanja. Slovensko planinsko društvo se s tem javno zahvaluje imenovanim in vsem ostalim, ki so kakor koli prispevali ali pripomogli k pripravam in uspelemu poteku odprave.

Toda če je svojčas razpolagala bariloška sekcija z dovolj številnim moštvom in so se ji zaticale organizacijske težave, se je sedaj znašla buenosaireska pred zamenjanimi vlogami. Zaradi šolskih izpitov in vezanih rokov na dopuste ni bilo pri izbihi moštva med društvenimi člani moči najti skupnega časovnega imenovalca. Člani odprave so zato tvorili pisano mednarodno družčino: Slovenec Peter Skvarča — vodja odprave, Italijan Luciano Pera in argentinski Francoz Guici Mengelle — plezalca, Argentinec, himalajec iz Ibañezove odprave na Dhaulagiri, dr. Antonio Ruiz Beramendi — zdravnik.

Iz Buenos Airesa so odpluli s Shellovim petrolejskim tankerjem dne 15. 12. 1963, se izkrcali iz Vodnikovega poltovornjaka ob Río de las Vueltas dne 24. 12. in začeli naslednji dan pristopati proti matičnemu taborišču pod Menihovo skalo. Vreme jim je odmerilo — kot vsem in vselej ob tem času v Južni Kordiljeri — le skope mirne dni ali celo samo ure, primerne za gorniško dejavnost. Šele 12. januarja 1964 sta mogla Peter in Guici opraviti prvenstvena vzpona na Gorro Blanco 2.920 m in na Cardenal Cagliero 2.800 m. Zatem sta minila nadaljna dva tedna, preden so vremenske razmere dopustile Petru in Lucianu tvegati edinstveni prehod čez Celinski led do pogorja Pio XI — s komaj kaj več kot z najosnovnejšimi sredstvi in brez opore v zaledju. 29. januarja sta zavzela ognjenik Lautaro ter 31. 1. v dramatskih okoliščinah ponovila prečenje ledu v nasprotno smer. (Podrobnejši opis glej v članku Petra Skvarče V neznano.)

S tem je bil namen odprave dosežen in presežen: Trije prvenstveni vzponi, prečenje Kontinentalnega ledu v obe smeri, najdba ognjeniškega žrelca in ugotovitve o aktivnosti vulkana postavljajo odpravo Slovenskega planinskega društva v vrsto z najvrednejšimi gorniški in raziskovalnimi podvigi na območju Patagonskega celinskega ledu.

O poteku in uspehih ekspedicije šo poleg Svobodne Slovenije poročali tudi argentinski časopisi La Opinión iz Río Gallegos, buenosaireške dnevnika La Prensa (po nakladi tretji časopis na svetu) in La Nación, prvi v ilustriranem članku, drugi je posvetil odpravi celo stran svoje ilustrirane nedeljske priloge v bakrotisku, revija Shellove družbe v ilustriranem poročilu, severoameriška gorniška revija American Alpine Journal, nadalje poročevalna agencija Soporiti v svoji obveščevalni mreži, Radio Rivadavia in Radio Colonia v dnevnih poročilih, Radio Río Gallegos v polurnem intervjuju s Petrom in Lucianom. Ugotovitve o vulkanu Lautaro sta uradno registrirali čilska in buenosaireška univerza. Univerzitetni profesor L. Lliboutry (Grenoble, Francija) je o najdbah poročal: mednarodnemu geološkemu institutu v Rim in prav ko pišemo to poročilo nas obveščajo, da se za članek in slike zanima tudi severoameriška geografska družba National Geographical Magazine za svojo revijo National Geographic.

Odprava je s poimenovanjem gore ob Lautaru v CERRO PANGERC (po rajnem Tončku Pangerc) zapustila trajen slovenski spomin tudi v gorah samih.

Dodajamo še, da bo poleg Tončkove gore na obrobju Patagonskega celinskega ledu pričala o slovenstvu v Argentini še AGUJA DE ARKO, kot je krstila argentinska zimska odprava Cluba Andino Bariloche na Fitz Roy 1962 „v priznanje odličnemu planinskemu bibliografu in navdušenemu gorniku, dr. Vojku Arku“ enega še nepreplezanih špiikov na grebenu gore Pollone, ki leži za dober kilometer severovzhodno od Pier Giorgia in v isti gorski verigi. Poimenovanje je CAB javil argentinskemu vojaškemu kartografskemu institutu in ga letos registriral v svojem zborniku Anuario del Club Andino Bariloche.

Uredništvo

VOJKO ARKO

bariloške variacije na temo „kontinentalni led“

Zjutraj je gosta megla zakrivala jezero in Bariloče. Vsiljivo je lezla v hiše, pod obleko in v pljuča. V človeku je neprijetno zadrževalo, če je stopil na plan in vdihnil to motno sivino, pa je postal nadložen in siten kot svoje dni v Ljubljani, kadar se je navlekla z barja neprodorna koprena na puste jesenske ulice.

Po južini se je zjasnilo. Catedralska smučišča, ki so se že zarana kopala v modrini, so prav gotovo sijala v morju zimskih luči in smuka je morala biti „idealna“, če smemo ponavljati obrabljeno frazo nekdanjih vremenskih poročil ljubljanskega radia. Neprijetno se zavem, da so me v klubskem slalomu pogrešali na startu, kjer bi moral spuščati v enakomernih presledkih tekmovalce z velikimi številkami na hrbtih v goščo postavljenih vratc, razvrščenih vse do cilja v dolini. Zanimaril sem dolžnost. Za tolažbo si izmislim, da je morda spodnje pobočje ledeno in da bi se moje stare smučke le stežka pokorile dokaj okornemu vozaču. Iščem izgovor, da sem čutil dopoldne nekaj revme v križu in da torej za Catedral nisem bil prav sposoben. A pod vso

navlako opravičevanja dobro čutim, da sem ostal doma samo zato, ker se mi ni ljubilo na pot, ker se mi je po nekaj nedeljah na smučeh spet zahotelo domače sobe, moje pisalne mize in knjig, ki jih tako redko vzamem v roke...

Zunaj lega mrak na zimske Bariloče. Težka kroparska svetilka zliva svojo luč na konceptni papir, njeni odsevi se enakomerno rišejo po stenah. Okoli poldne sem zadnjič naložil trdih rétamovih polen na ogenj, vendar še vedno diha toplota v sobo, ki jo hladijo velika, nerodna okna. V kuhinji kričijo otroci in žena se pogovarja s sosedo. Jaz pa se zlekнем na naslonjalo velike Skopčeve klopi, se pomaknem k peči in sanjarim o „kontinentalnem ledu“.

Če se prav spomnim, sem zvedel nekaj o južni poledeneli Kordiljeri, brž ko sem pred petnajstimi leti prišel v Bariloče. Tisti prvi Zbornik Cluba Andino, ki mi je prišel v roke, je poročal o eni Reichertovih valentinskih ekspedicij. Kmalu potem sem v bariloški mestni knjižnici — ne v klubski, ker

vanzo še nisem našel vstopa — iztaknil De Agostinijeve „Andes Patagónicas“. Vse mi je bilo novo, neznano, zagonetno — a neverjetno vabljivo in mikavno. Knjige mi niso hoteli posoditi na dom, moral sem hoditi ob sobotah popoldne v knjižnico brat. Zemljevidov nisem našel nobenih, knjigi priloženi tlorisi so bili popolnoma nezadostni. Počasi sem se grizel skozi vsebino in od takrat sem si zapomnil, da je De Agostinijev slog okoren in dolgočasen. A slike divjih, bajno-lepih gorskih pokrajin so me živo vtisnile v spomin, in želja, da bi te gore v resnici videl in poskusil, je rastla močna in silna, tako da se še zdaj, ko sem že davno prekoračil Dantejev „il mezzo del camin di nostra vita“, ni povsem umirila.

Za gornike slovenske plezalne skupine iz let 1951/54 je skrivnostno, malo poznano področje celinskega ledu postalo cilj daljnih hrepenenj. Le najboljši so doživeli, da so jih bariloške odprave vključile v svoje vrste: Tonček, Dinko in Frenk so sodelovali v prvih patagonskih ekspedicijah bariloškega andinskega kluba in alpinistična zgodovina San Valentina in Paina je ozko povezana z imeni obeh naših najboljših plezalcev takratnih časov.

Spomladi leta 1957 se je tudi meni izpolnila dolgoletna želja. Vsakdanost — n-oreča uzda na boljših človeških težnjah — mi je sicer ubranila resnični stik z ledenimi velikani viharnega juga. Vendar sem gledal od blizu mogočne gorske verige Paina in Balmacede, občudoval ledenike Tyndall in Grey, motril brezimne vrhove Kordiljere Sarmiento in okusil divjo moč patagonskega vetra. Takrat, na Puesto Pudeto, sem zapisal: „Hiša se stresa v sunkih viharja, a zunaj blešči sinja jasnina. — Stopim na prosto in veter me skoraj zlomi. Onkraj griča, za katerim se skriva Pudeto, se prikaže bela piramida. Le tenke megle jo ovijajo, a orkan jih vsak hip razgrne, in svetla gora se odraža z drznimi ledenimi grebeni na modrem obzorju.“

Marsikdaj preje sem čital kaj podobnega. V Depassovi knjigi o Fitz Royu in drugje. A čitati in doživeti sta dve povsem različni stvari.

Ko sem zapuščal nepozabne gorske predele, se mi je poslednjič prikazala svojska elika trdega, silnega sveta. Poskušal sem jo narisati v skopi strani, ki sem jo pozneje vrget med svoje papirje in pozabil nanjo. Takole sem pisal:

„Nebo je bilo sivo, reka sivozelena, megle, ki so se podile čez vrhove in rogove Paina, so se vrtinčile v sivobelem. Morda bi vsa pokrajina zadobila neki otožen in turoben izraz, ki bi me spomnil krizantem in

grobov, če ne bi tulil patagonski vihar svoje burne pesmi preko ravnin, jezer in gričevja. V njegovi melodiji je plalo nekaj barbarskega, zvenela je gola, prvotna sila divjine.

Skušal sem se prisiliti, da bi mislil na Tončka. V catedralskih hostah ali ob dolgih večerih v moji bariloški sobi sem se rad pogovarjal in prerokal z njim, prav kot takrat, ko je bil še živ in sva ognjevito besedovala. A tam doli, blizu njegovega mrzlega groba, sem ga zastojal iskal. Okrog estancije Río Paine mi je bil spomin na prijatelja bled in mrtev. „Umrli je, ni ga več,“ mi je bučal vihar. In megle so nezadržno drvele preko ledenih pobočij Velikega Paina.

Poiskal sem zavetja za šopi grmičja in sledil z očmi beganju rečnih valov in nepremičnosti rjave pampe, ki se je vlekla ob reki Serrano. Komaj sto metrov pred menoj se je izmotala iz gošče velika lisica s košatim repom in me zvedavo gledala. Sunki vetra so nosili nad reko v dolgih lokih divje gosi, ki so se kriče zabavale v neurju. Iz sivine so pršile drobne deževne kaplje.

Zaman sem grebel po sebi. Za sivino je sijala pusta praznina, v katero so silile same žgoče čutne slike, porojene od slepe in neugnane sle po življenju, ki je edina zmožna cdoleti silovitosti južnih viharjev. Dozdevalo se mi je, da ledena sapa raztepe v nič vsako blede sanjarjenje in da razbičuje le pohlep krvi v nagih in surovih podobah.“

Spet čisto drugačno sliko južnih And sem doživel nekaj dni kasneje, ko sem letel iz Punta Arenas, dalmatinskega mesta ob Mageljanovem prelivu, nazaj v Bariloče. Dan je bil izjemoma jasen in le nad ožinami in nad skrajnimi fjordi ameriške celine so se vlačile neizbežne megle. Pogorje Paine se je še toplo s sivino, a ko smo prečili Lago Argentino, se je obzorje široko odprlo. Stisnil sem se k oknu in požiral razgled. Kot v počasnem filmu so se pomikale pred mojimi očmi resnične gore. Bi sem jih tako dobro poznal iz knjig: Fitz Roy, San Lorenzo, San Valentin. V dveh urah čudovite projekcije sem strmel v daljno belino, užival mogočno in edinstveno gorsko lepoto in na dnu srca se je spet prebujala zapeljiva in strašna želja, da bi odvrget vse, kar je po človeški pameti koristno, ter se posvetil docela tej bajni divjini, čeprav bi zahtevala od mene ceno, ki bi jo kasneje morda le obžaloval.

Ali imaš pravico posredovati drugim te bežne vtise silnega in burnega pogorja ti, ki se nisi nikdar v resnici z njim spoprijel?

Dvom, ki se je že večkrat zagrebel vame, se je spet prebudil, ko sem prebral uvod v Harrejevo knjigo o Eiggerjevi steni. Izredna grafična oprema, prikupni in lagodni pripovedni slog, pa dejstvo, da je bil Harrer eden prvih pristopnikov, dajejo temu delu o „Belem pajku“ (Weisse Spinne) poseben čar. Vsa zgodba nevarne in razpite stene se bere kot napet roman in po bariloških kavarnah ali kar med delom sem dobredno požiral poglavja, čeprav sem posamezne epizode velike drame že poznal. Pa me je v uvodu knjige neprijetno prizadelo, ko pravi avstrijski planinski pisatelj Maix: „Večkrat sem že mislil napisati tako knjigo. A se mi je zdelo, da nisem upravičen, ker v sami steni nikdar nisem bil.“

Telefon je zazvonil in robato prekinil tok mojih misli. Nevoljno sem prijel za slušalko. Vsaj v nedeljo zvečer, ko se spravim k delu, ki me res zanima, bi rad imel mir.

Že po prvih besedah, ki mi jih prinese glas z druge strani linije, je prazničnega in študijskega razpoloženja konec. Štirje planinci so odšli rano zjutraj v gore Nireca in kljub pozni uri se še niso vrnili. Očividno se jim je nekaj pripetilo.

Naslednja urica je polna dejavnosti, kot jo položaj terja. Telefonski poklici, naglo preoblačenje in pripravljanje najpotrebnejše opreme. Predno se prav zavem, že se vzpenja avto iz jezerske kotline proti huanulejski pampi. Voz je dober, slaba cesta ne moti in peresa odlično delujejo. Megla je ostala za nami, pred nami se odpira mrzla zimska pokrajina v mesečni luči.

Dober kilometer za nekdanjo Novoselovo žago je moreče nejasnosti konec. Verjetnost nesreče je potrjena. Eden izletnikov, prav tisti, ki je najmanj izkušen, se je izgubil na povratku in prizadevanja preostale trojice, da ga najdejo, so bila doslej brezuspešna. Najsposobnejši treh smučarjev je znova krenil skupaj s tamkajšnjim kmetom v zgornji zatrep doline, da ponovi iskanje, starejši gospod in mladi fantič pa sta se namenila, da odideta v mesto po pomoč. Možnost zlomljene noge v pragozdnih grapah na pobočjih Cerra Blanca in prikazen ranjenca, obsojenega v ledeni noči na mrzlo smrt, priganjata k naglim ukrepom.

Vsa daljša razglabljanja so čisto odveč. Dejansko stanje samo narekuje potrebne mere. Moja vloga je povsem jasna. Po nekaj minutah že korakam z dvema tovarišema po gorskem kolovozu po dolini navzgor. Zmrznjen sneg škriplje pod nogami, ostra, mrzla sapa poskuša najti pot skozi vetrovko in grize v lice, mesec razliva hlad-

no luč preko zasneženih gora in obrisi gozdov se odražajo kot temni madeži na bledeh, srebrno belih pobočjih. Nagla hoja prežene občutek mraza in navda me prijetno ugodje, ko se razgibajo leni udje, cirdeli od celodnevnega posedanja.

Zavest, da gremo nekomu pomagat, se počasi topi v enakomernem šelestu trdega sneha, hladna lepota zimske noči odriva zaskrbljenost in tesnobo v daljne koticke pozabljenja in podzavesti.

Nenadoma se utrne nejasna tenja izza grma ob poti in iz sence se izluči postava smučarja v temni obleki, z visoko volneno kapo. Smučke nosi na hrbtu, pripete na specialni nahrbtnik za zimske ture.

Korak zastane, in staremu gospodu, ki se je z menoj in mladim spremljevalcem znova namenil v osrčje zimskih gora, se je očividno odvalil težek kamen od srca. Reče pa samo:

„Aha, vi ste tukaj.“

Pogrešanec je v zadregi, pripoveduje, kako je zaostal, kako ga je zagrabila tema in kako je moral čakati na luno, da je lahko nadaljeval pot.

„Kaj niste srečali onih dveh, ki sta vas šla iskat?“

Ne, zgrešili so se.

Spet je položaj enostaven in vloge že v naprej določene: možakarja se bosta podala do avta, pohitela v mesto in ustavila reševalno akcijo, midva z mladeničem pa bova nadaljevala pot, da najdeva sprednja reševalca in se skupaj vrnemo.

Temna slutnja se je povsem razpršila in nočni izlet je samo še zabavna zimska dogodivščina. Krajšam si čas z iskanjem sledi, opazujem dolge lise smuči in okrogle jame konjskih kopit, izkopane kdaj popoldne, ko se je stopinja vdajala v mehkem snegu. Potem mi pogled brede po bokih doline proti srebrni svetilki na sivomodrem, z blede lučjo nadahnjenem nebu. Nobenih skrbi ni več, telo se pomika kot avtomat in kradoma huškajo v spečo miselnost, zaslanjano v cudežnem nočnem svetu, nemirne ideje večernih razmišljanj. Zdaj ti otroci mojih fantazij niso več razbičani žrebci, ki drviyo nebrzdano iz neznanosti v neznanost. Zavite v kosmate kožuhe in gorke polhovke, se pritihotapijo počasi, nerodno in ženirano se smehljajo, pričakujejo, da razrešim uganko, ki jo umerjeno in točno zločujejo.

Globok udor vodi k potoku. Pošteno zmrzuje, a tekoče vode se tistih nekaj stopinj pod ničlo še ni dotaknilo. Brvi v tem predelu doline ni več, sploh je čudno, da se drvarska pot tako daleč vleče. Preko

potoka je mogoče samo po velikih kamnih, ki komaj štrlijo iz bisernih valčkov. Skočim dvakrat, trikrat. Tik predno dosežem snežni obronek nasprotnega brega, zdrči gojzerica na rjavem, oblizanem komnu, ki ga pokriva tenka plast ledu. Široko zajamem vodo v oba čevlja, krepko zakolnem in že stojim na trdnih tleh onstran struge.

Samo nekaj minut me mokre noge jezijo. Brž je zapreka pozabljena, nagla hoja dovolj ogreje, da vlage v čevljih ne čutim, in v sveži zmrzalj se zasvetijo nove misli. Vesele in bodre so, kot mlade smučarke v pisanih skandinavskih puloverjih na reviji v začetku sezone. Dvom, širokopleči in dolgočasni gospod, ki si greje putiko ob kaminu, sreba whisky in študira bančno knjižico, ne spada med tako živahno družino. Vedrost se budi v moji duši, ko mi spomini iz nekdanjih hribovskih dni šepetajo v uho poredne zgodbe iz sten in poti, potem pa zagledam v zrcalu mesečne noči sumega sebe kako pišem z vero in navdušenjem naše planinske prigode v tobačnem dimu Venete in bara Amerike.

Nekaj po polnoči se odzove daljnji odmev na moj klic. Še večkrat se ponavlja sporazumevanje, glasovi se približujejo, tovariša nam prideta naproti. Skupaj se vračamo po zasneženi dolini. Za potoke se ne menimo več; brez zadrege koračimo preko strug in čofotamo po vodi, ki nam pljuska za čevlje. Naloga je opravljena, vse je razumljivo in enostavno. Od daleč nam prijazno kimajo naši najboljši prijatelji, gorski vrhovi, in zaspano kinkajo v mesečini.

In ko sedim prijetno len v toplem avtu, ki naglo požira kilometre brezizrazne pampe, mi zveni kot že tolikokrat po glavi Shakespearejev verz:

„Act well thy part, there all the honour lies.“

Doma me čakata postelja in zasluženno spanje.

Profesor Lliboutry je razdelil športne podvige v južni Kordiljeri v tri zvrsti:

1. V dobi raziskovanj so predvsem zanimala prečenja visoke planote, takozvanega „celinskega ledu“ v ožjem smislu besede. Takšne odprave trčijo ob največje težave na pristopih po razbitih ledenikih z vzhodne ali zahodne strani. Pohodi sličejo potovanjem v polarnih ozemljih, smučke in sani so neobhodno potrebna prometna sredstva.

2. V zvezi s prečenji vabijo notranji vrhovi, ki jih zalivajo ledeniške mase. Plezanje na te gore po navadi ni izredno težavno in predstavlja izprehode v samem

ledu. Vprašanje dostopa in prislovično slabe vreme sta poglavitna problema.

3. Ob robu „celinskega ledu“ se dvigajo granitne gmote fantastičnih oblik, obrušene od nekdanjih glaciacij, ki so segale dosti više kot sedanja ledena planota. Slikovite gore, poznane kot Fitz Roy, Torre, Paine sodijo med najzahtevnejše plezarije v skali in ledu. Redke vzpone so opravili elitni plezalci sedanje dobe.

Zanimivo je, da so pisali prve kronike uspešnih prečenj „celinskega ledu“ Angleži. Preje so dolga desetletja beležila le večne zgodbe o neuspešnih odpravah in jih glorisrila s polemikami o tako imenovanih „travesijah“, kot so raziskovalci eufemistično krstili svoje krajše ali daljše ture po ledeni planoti. „Samo tisti, ki prinese vodo s Tihega oceana lahko trdi, da je dejansko prekoračil kontinentalni led,“ je kategorično ugotavljal Emiliano Huerta, samozvani vodja argentinske odprave iz leta 1952. A ob povratku z juga se mu je precej skisal obraz, ko ga je izrinjeni drug dr. Guth pobaral, kje da ima vodo iz pacifiških fjordov.

Ali sta Tilman in Shipton, nekdanja soplezalca iz Kenije in pozneje svetovno poznana himalajska raziskovalca, razpolagala s kakimi posebnimi sredstvi, ko sta obrnila stran v alpinistični zgodovini „celinskega ledu“ in zaključila dobo neuspešnih prečenj? Vsaj vreme jima ni prav nič prizanašalo. Pa vendar sta Angleža Tilman in Marriot s Čilencem Quinterosem kljubovala viharjem in brez posebnih nepravil je trojica prečila Kordiljero iz fjorda Peel do Lago Argentino in se vrnila po isti poti. Še pomembnejši je bil pohod iz l. 1961, ki je vodil dva Angleža (Shipton, Ewer) in dva Čilenca (Marangunić, García Soto) v smeri sever—jug iz fjorda Calen do jezera Argentino. Patagonija je tisto leto doživljala posebno „tipično“ poletje s trajnimi neurji in v Bariločah smo dosti slišali o težavah planincev, ki so poskušali Pier Giorgio in med katerim je bil naš prijatelj Carlos Bottazzi. Navzlic temu je četvorica metodično in vztrajno napredovala, obiskala znova od Poljakov preplezani vrh Don Bosco, dosegla vrhnjo špico Murallona in dospela do estancije Cristine izdelana, utrujena, a ne izčrpana. 54 dni dolgo potovanje je dokončno ovrгло klasično naziranje, da patagonsko vreme onemogoča daljše premike na ledeni planoti.

Kdor hoče vedeti, zakaj sta Shipton in Tilman uspela, kjer so drugi omagali, naj prouči seznam opreme angleških ekspedicij,

pri katerih je bil vsak kos obleke in opreme smotrno izbran, vsak gram hrane strogo odmerjen in pakiranje skrajno racionalno. Dodá naj točno metodiko gibanja in varno štednjo razpoložljivih moči, pa bo dospel do skoraj matematične enačbe najvišje izrabe točno odmerjenih sredstev. Evo vse coprnijske uspeha!

Angleži so s svojimi izkušnjami odločilno vplivali na Čilence. V transandinski republiki je med gorniki doslej zanemarljiva južna Kordiljera zaslovela. V zadnjih poletjih so čilski andinisti večkrat resnično prekoračili Južne Ande. Tako so prišli leta 1962 štirje planinci iz fjorda Témpanos do jezera San Martín. L. 1963 sta Shiptonova spremljevalca García in Marangunić z dvema tovarišema dvakrat prečila planoto štirih ledenikov, ko je odprava nastopala iz fjorda Exmouth do Električne lagune in se potem znova vrnila na tihomorsko obalo. V zadnjem poletju (1964) pa so Čilenci prečili tudi severni „kontinentalni led“, ko so se vzpeli po ledeniku San Rafael na visoko planoto, zavili potem proti jugovzhodu, ponovili vzpon na Arenales in napravili prvenstveno turo na Cerro Arco. Slednjič so se po ledeniku Colonia spustili do vzhodnih pamp.

Znano je, da so Angleži začetniki alpinistike, gorskega športa. Pomorski narod, ki je osvojil svetovna pogorja z enako vztrajnostjo in metodičnostjo, s kakršno je gradil svetovni imperij. Vem, da med našo javnostjo niso posebno priljubljeni. Churcillova mešetarska politika, predaja domobrancev, sitnosti, ki so jih angleške vojaške oblasti delale po vojni — vse to nam je napravilo Angleže nesimpatične. Toda v življenju večine ljudi, tudi Angležev, je politika le neka nevšečna sitnost in nuja, daleč od naravnega žitja in bitja. Objektivni zgodovinar bo zraven priznal, da celo v politiki očitujejo Angleži neko zrelost, ki dostikrat manjka drugim narodom. Angleški državniki se namreč zavedajo, da zgodovinskega razvoja ni mogoče prisiliti, prav kot mornar ne more vremeniti, temveč se samo varuje hudih ur in spretno izrabljiva ugodne sape in vetrove.

Angleška alpinistika je od nekdaj kazala stvarno in športno lice. Sanjarsko navdušenje nikdar ni veljalo kot tipična angleška lastnost, nadomestili sta ga vztrajnost in smotrnost, ki označujeta zrelo in uravnoteženo delovanje. Angleški planinci so dosti dali na tehniko in opremo, težnjo po uveljavljanju pa so odrivali in jo največkrat ironizirali. Smatrali so jo preje za na-

pako kot za odliko. Ko so polkovniku Huntu za naslov njegove knjige predlagali recenico „Zavzetje Everesta“, se je temu uprl in zahteval, da se delo skromneje in pravilneje naslovi „Vzpon na Everest“. V angleški planinski literaturi je izredno prikupna odkritosrčna samokritičnost in njeno najtemeljitejšo nasprotje so kitajske zgodbe o pohodu na Čomo Lungmo (Everest), pisane v stilu junaških pravljic za otroke, ki jih je Alpine Journal v prevodu in brez komentarja objavil...

Slovenci smo stopili med alpinistične narode razmeroma pozno. Učili smo se pri Nemcih in seveda zapadli tisti nemški romantiki, ki je v svojih zadnjih, absurdnih doslednostih rodila v filozofiji Nietzscheja, v politiki Hitlerja, v alpinistiki pa Lammerja. Spominjam se navdušenja, s katerim sem v mladih letih prebiral Juga in rad priznam, da sem verjel njegovim naukom o „velikem preizkuševališču“. Še danes, ko sem se morda od njegovega idejnega sveta kritično odmaknil, ga imam rad, in globoko spoštovanje, ki se mi je v mladosti vsadilo v dušo, še vedno neomajeno živi. Jug je nemškemu herojskemu konceptu (za katerega ni ravno nujno, da zdrsi v samopveličevanje in ekstravagantnost) dodal s slovensko poštenostjo globok etični motiv, obrnil pa kritično ost tudi proti sebi, ne samo proti drugim. Ta del Jugove planinske filozofije bo morda najtrajnejši in bo preživel teorije o samouveljavljanju in samooblikovanju, ki bodo verjetno zastarele, prav kot je šla v pozabo Jugova primitivna plezalna tehnika.

Ena bistvenih potez življenja je, da je nedosledno in nelogično. Jugova zagnanost je pomenila stvarnost tako za bariloško „šumo“ kot za Petra Skvarčo in njegove tovariše. Z vso pametjo dam prav Tilmanu in Shiptonu. A kadar slišim kritike, ki jim je težko odrekatj logično upravičenost in ki govore o neodgovornem tveganju, me vselej pogreje. Spomnim se na fante, ki so kolesarili stotine kilometrov, ker niso imeli denarja za vlak, in plezali severne stene; spomnim se na zagrizeno smeli poziv mlajšega plezalca v „Planinskem vestniku“ „Želim si nemega pogovora z gorami“; spomnim se na Tončka, kako je v izposojenih copatah in brez vrvi plezal catedralski stolp; na oba fantiča, ki sta se čez drn in strn, brez opreme in denarja, priborila do vrha Pier Giorgia: in zagledam trezno meščansko jedilnico doktorja Neumeyerja, prijatelja iz planinskih izletov, ki so se mu že iztekli dnevi Bariloč in Kordiljer. Na mizi stojita dva brušena kozarčka, doktor mi s široko kretljivo naliva uvoženi konjak in

s tisto svojsko počasnostjo, ki je označevala redkobesednega moža, pove z vsem prepričanjem in vero: „A mi siempre me gustaron los locos.“

Pa vendar gorko želim, da bi to navdušenje v času dozorelo in se približalo angleškemu vzorom. Da bi obdržalo vso notranjo mladostno moč, a se usmerilo v urejeno strugo, podobno ukročenim gorskim potokom, ki ženejo žage in električne centrale. Da ne bo meteorično, temveč žilavo in vztrajno kot življenjska pot Tilmana in Shiptona. In da se mu pridruži Jugov etični koncept, na katerega smo slovenski alpinisti lahko bolj ponosni kot pa na tiste zmaže „za vsako ceno“, ki nam jih narekujeja izprijena nemška romantika in politična zamisel gornišтва, velika moda v Hitlerjevem „tisočletnem rajhu“ in v proletarskih cesarstvih Stalina in Mao Ce Tunga.

Samo nekatere velikih gorá, ki se skrivajo v notranjosti „kontinentalnega ledu“, so bile doslej preplezane. Kdo od zamejskih čitateljev gorniških zgodb se ne spomni odprave, ki sta se je udeležila Bertoncelj in Pangerc in ki je osvojila najvišji vrh Patagonije San Valentín (4058 m)? (Glej Zbornik Svobodne Slovenije 1954.) Februarja 1957 so se buenosaireski poljski plezalci Peterek, Dudzinski in Pastewski v družbi Argentinca Klenka povzpeli na Cerro Don Bosco (2600 m), severozahodno od Argentinskega jezera. Naslednje leto sta Italijana Bonatti in Mauri, ki sta prišla poskušat neverjetni špič Cerro Torre, z Eggmannom in Folcon Dorom napravila najvišji vrh v verigi Mariana Morena (3536 m), sredi visoke planote zahodno od Fitz Roya. Isto poletje je številna japonsko-čilenska ekspedicija osvojila Cerro Arenales (3437 m), južni veliki mejnik severnega patagonskega ledu. L. 1960 so čilski andinisti z vzponom na O'Higgins (3050 m) zahodno od jezera San Martín (za Čilence jezero O'Higgins) začeli dobo velikih čilskih odprav na „celinski led“, ki sem jih zgoraj omenil.

Že pred desetletji je raziskovalce Južnih And zanimalo vprašanje vulkanskih pojavov, o katerih so sem in tja poročali redki patagonski naseljenci in nekateri popotniki. Vse čilsko ozemlje je prepreženo z vulkansimi stožci in na videz res kaže, da se veriga vulkanov razteza tudi na ledeniško področje. Neobljudenost in nepri-

stopnost „celinskega ledu“ sta bila poglavita vzroka, da je geografija poznala do zadnjih let samo vulkan Burney, ki se dviga nad morskimi prelivni na polotoku Muñoz Gamero in ki je l. 1910 aktivno deloval, kot so povedali mornarji, ki so pluli okoli južne konice ameriške celine. Vendar so vesti dale slutiti, da se tak stric, ki puha dim in kašlja pepel, skriva tudi nekje v ledenih gorah zahodno od jezera San Martín. Tam je bilo ob kaki redki priliki — saj lepe dneve v južni Kordiljeri lahko našteješ na prste, vulkanski izbruhi pa se tudi ne prikažejo kadar bi človek ukazal — videti tenek dim, ki se dviga iznad belih vrhov. Kadar se kad iz nevidnega dimnika — so trdil pastirji ob jezeru — je po navadi slišati tudi daljno grmenje, ponoči pa se vidijo bliski na zahodnem obzorju.

Prve dni marca l. 1933 je pet ljudi nastopalo po ledeni samoti v smeri 49° vzporednika proti zahodu. Za nekaj uric se je vreme popravilo potem ko je besnelo neurje ves februar in je vremenski hudič, ki je imel ravno dežurno službo, pokazal vse svoje umetnije. Šestnajst dni so štirje možje in ena dama živeli strpani kot sardine v oveh majhnih šotorih, iz katerih še glave ri bilo moči pomoliti...

Zdaj na vse težave nihče ni več mislil. Samo zmeren veter je vlekel čez planoto, megle so se pomaknile k Pacifiku in vzhodne verige „celinskega ledu“ so žarele v soncu. Žal odprava ni imela prepotrebnih smučk in v mehkem snegu je le počasi napredovala. Popoldne je sila vetra naraščala, megle so se gostile in zakrivalo vsiljivce, ki so še vedno korakali proti zahodu. Okoli dveh popoldne so se nosnice planincev nenadoma napolnile s čudnim vonjem. Zavadajalo je po žveplu. Kmalu potem se je megleni zastor dvignil in pokazal strma pobočja nenavadnih oblik. Vzpenjala so se kakih pet kilometrov daleč v višino preko 3000 metrov. Reichert je bil predober poznavalec gorskega sveta in preveč natančen znanstvenik, da bi se mogel zmotiti. Že ko je opazoval ta vrh od daleč, z zahodnih obronkov pogorja GAEA, je domneval, da tiči tam vzrok dima, bliska in pepela, o katerih so pravili patagonski pastirji. Zdaj si je lahko ogledal sumljivo goro od blizu in vsa njena izoblikovanost je potrdila njegove slutnje. Kot zadnji dokaz pa se je pojavila visoko gori pod vrhom težka, plinasta megla, povsem različna od oblakov, ki jih je podil tihomorski vihar čez svoje nesporno kraljestvo. Ta megla se je prikazovala v enakomernih presledkih, naglo grsela zaradi svoje specifične teže navzdol proti planjavi in v zraku je prav takrat

v rednih in odgovarjajočih časovnih razdobjih rastla in padala količina žveplene plina.

Komaj četrta ure je bilo mogoče opazovati vulkanski vrh. Potem je ugasnila sončna luč, znova se je zagnila meglena prevesa in družbica radovednih raziskovalcev je nastopila povratek. Ob mraku so Reichert, Neumeyer, Donat, Ilse von Rentzell in zvesti araukanski peón Manuel Aguilar dosegli izhodiščno točko pod obronki pogorja GAEA.

Šele četrta stoletja kasneje, 9. 3. 1959, so si ljudje spet utrli pot do vznožja daljne vulkanske gore, ki je medtem dobila ime Lautaro in ki predstavlja severni mejnik gorske verige Pija Enajstega. Hugo Corbella, Pablo Schifflini in Marcelo Costa so kljub nezadostnemu smučarskemu znanju s pomočjo dila v skopih urah premerili polarno savano in postavili šotor ob severnih pobočjih Lautara. Tokrat se je vulkan mirno zadržal, buenosaireške fante pa je zanimalo samo prečenje, ki so ga naslednji dan nadaljevali do zahodnih robov „kontinentalnega ledu“ in niso ničesar novega poročali o vulkanski delavnosti poledenele Kordiljere.

Ko je Louis Lliboutry zbiral podatke o Južnih Andih, je Reichertove ugotovitve nekako prezrl. Zračne fotografije severnoameriških letalcev, ki so po naročilu čilske vlade mapirali čilsko ozemlje (l. 1945), so ga uverile, da obstaja nizko vulkansko žrelo v območju ledenika Viedma in temu žrelu je pripisoval vesti patagonskih pastirjev o vulkanskih pojavih. Vendar je prav iz zračnih fotografij tudi Lliboutry ugotovil vulkanski prah na severozapadnih ledenikih od Pío XI. do Jorge Montt. Zato je domneval, da mora obstajati še drug vulkanski krater nekje severozahodno od Lautara ali na otokih.

Nekaj let kasneje se je načrtno in odločno spravljal na raziskovanje vulkanizma v teh predelih Eric Sipton. Najprej si je ogledal nazvani „Vulkan Viedma“, ki ga je iznašel Lliboutry, in na licu mesta ovrgel skrbno pripravljeno domnevo. Ne po obliki ne po geološkem sestavu „nunatak“ v ledeniku Viedma nima z vulkanstvom ničesar opraviti. Potem je Sipton obiskal Lliboutryja v Grénoblu in nekdanji profesor čilske univerze mu je omenil svojo teorijo o severnem vulkanskem žrelu. Anglež je raglo organiziral ogled na terenu in znova odkril Reichertov vulkan, ki je bil tako nedostojen, da je široko pljunil pred ekspedicijo in se torej pravilno izkazal, potem pa se trdno zavil v megleno kapo in rekel energično „Good bye“. Tudi ob prečenju

Montt—Viedma Sipton ni mogel kar tako mimo vulkana. Šest dni je čilsko-angleška skupina zastoj čakala zmernih vremenskih pogojev ob vznožju zanimive gore, predno je nadaljevala pot, iščoč hvaležnejših in prijaznejših ciljev. Podobne prilike so doživeli Čilenci l. 1962. Zakaj pa skupina z leta 1963 ni poskusila Lautara, ko je doživela ugodne pogoje in posnela nekaj dobrih fotografij, mi ni popolnoma jasno. Na vsak način je vulkan ostal nepreplezan do naslednjega poletja, ko je vztrajnost Petra Skvarče in Luciana Pere doživela tisti prebijski lepega vremena, brez katerega so vzponi nemogoči, njun neverjetni zagon in smučke pa so ju v trizajstih urah privedli do podnožja gore. Plezarija ni bila posebno težka, a dolgi pristop, naglica izvedbe in znanstvena zanimivost so vtisnili vzponu pečat znamenitosti, ki ga uvršča med najpomembnejša opravljena gorniška podjetja na „celinskem ledu“.

Ne bom se razpisal o znanih podvigih ne slovite obrobne gore ledene planote. Vsi planinci jih dobro poznajo. Plezarije v stenah Fitz Roya, Paina in Torreja spominjajo v marsičem na opere Riharda Wagnerja. Sam ne vem, odkod se mi je utrnila misel, in kar sama se mi ponuja primerjava med čudovitimi skladbami mojstra iz Bayreutha in skrajnimi, dovršeno izvedenimi in skoraj tragično drznimi viški gornštva na divjem pozorišču viharnega juga.

Globoko sem uverjen, da hrani vsak gornik svoje plezalne urice med najlepšimi in najbolj zlahtnimi dragotinami v okovani skrini spominov. Zato so mu pri srcu mojstrovine, ki presegajo njegove skromne podvige, zato pritegnejo zgodbe o Terrayu in Magnonu, o Maestriju in Eggerju, ali tista na pol nerodna na pol zabavna storija o starem svečeniku, ki se je povzpel na vrh San Lorenza in prepovedal svojima vodnikoma fotografirati, češ da je San Lorenzo njegov, samo njegov... V povestih o obrobni vrhovih nastopajo tudi slovenski gorniki: v napeti drami s Paina, v mirni, skoraj idilični noveli z Blacemade, v razgibanem in burnem epu s Pier Giorgia. Čemu ponavljati, kar vsi vemo in poznamo, kar je tako moje in tvoje kot naš včerajšnji izlet v naletavanju snega do vojaške kočice in zaledenelega potoka nad catedralsko vasjo?!

Na dnu kavine skodelice se je rjava usedlina skoraj popolnoma posušila. Urini kazalci se bližajo dvanajsti. Treba bo zaključiti pisanje, ki se je zavleklo daleč v

urice, odmerjene vsakdanji stvarnosti. Poldne bo treba vložiti denar v banko, da čeki ne bodo zadeli na prazno. Preveriti moram včerajšnje prodaje in odpreti zavitek z novo robo, ki je zjutraj prispel. Nekje sem založil fakturo in pozabil sem izračunati cene, kar mi bo nagajalo pri urejanju puloverjev. Reklamirati moram pri zanikrni firmi, ki nam je poslala slabo blago, vstaviti v „Dnevnik“ in „Kaso“ postavke, ki sem jih zadnji teden zanemaril, protestirati dve ali tri menice, izplačati zadnje peze uslužbencem, ki jim še dolgujemo saldo prejšnjega meseca. Za prihodnje dni se kopičijo brige, skrbi in delo.

PETER SKVARČA

TEMA

Pozno v noč je zaječal veter.

Polagoma narašča...

Ko se je privlekel iz šotora, ga je skoraj podrlo. Toliko da je še lahko izdrli opornike. Komaj pa se je zledenelo platno sesedlo, je že pridivjal sunek vetra, da ju zažene ob tla.

„Hitro, da nama ne odnese šotora!“ Preplah v kriku prevpije celo divjaški hrup okrog njiju. Med presledki sunkov jima nekako uspe zložiti šotorsko krilo. Ko sta nared, se ozračje sprosti v peklenško drajno.

„Smučaj tik za menoj!“ jekne iz ledenege piša. Zahripel glas pa se razgublja v sivino. Ni še dobro zakoračil, ko spet leži v snegu. Nahrbtnik in pritisk vetra mu ne dasta vstati. Ko je pridrvelo nalenj, je menil, da je pripravljen: s skrajnim naporom se je nekaj časa obdržal sklonjen, razkoračeno oprt na smuške palice, potem pa nenadoma začutil, da je treščil v mehak sneg. Ta mu ledeni obraz, svinčena teža ga tlači k tlom. Ne more se dvigniti.

„Luciano!“ zatuli medtem, ko na vse načine poskuša vstati.

„Pete!“ mu medlo zazveni v odgovor, „tudi jaz spet ležim!“

Malo zatem pritisk za spoznanje popu-

A vendar upam, da se bodo* do nedelje potegnili nazaj za Kordiljero oblaki, ki že nekaj dni trosijo dež in sneg po bariloških ulicah. Morda bomo imeli lep, čeprav vetrover, prazničen dan. Morda bom že zjutraj zmetal najpotrebnejšo hrano v nahrbtnik in namazal gojzerice, po maši in polčanskem klepetu v baru brž pokosil, pograbil smučke in pohitel na catedralski avtobus. In morda mi bo prinesel rokavice moj mali Tonček, me spremil do vrtnih vrat in mi voščil resno in zaskrbljeno, kot se je naučil od mamice:

„Srečno hodi, očka!“

V neznano

sti. Previdno vstaneta in se približata, da si vsaj lahko razločita obraza.

„Kaj misliš?“ se vprašujoče zazre Luciano v tovariša.

„Presneto! Taka godlja, pa še brez kompasa!“ se tudi Peter ne more odločiti za kaj določenega. „Bel pekel...“ še zamrmra, ko si popravlja zaponke na smučeh.

Po nekaj korakih začutita, da se znova bliža zračna gmota. Vznemirjena čakata, nato se okleneta drug drugega, dokle: ni nevidna sila mimo.

„Peter, kod naj greva?“ Smer sta že zdavnaj izgubila.

„Naprej!“

„Naprej, da, a v katero smer?“ Smeri ni; vse je samo belo.

„Kamor drvi veter,“ mu pojasni, „saj proti vetru ne moreva! Gotovo vleče od zahoda, kot zmeraj!“

„Kje sva?“ Šele jutri bosta spoznala, da ju je kolobarilo in gnalo v brezkrainni sever in ne v zavetje na vzhod.

Zopet zaostaja. Sključen se naperja in poganja naprej. Peter se ozre po njem, a čeprav sta komaj par metrov narazen, mu v presledkih izginja iz vida, zavrt v metež.

„Vražja smola! Še jermen na smučki se mi je utrgal za nameček!“ zaskrbljeno ugotovi prednji in ga, kakor pač more, pritrdi nazaj. Nato spet oba ležita. Vihar pa tudi nad njima svojo uničujočo patagorsko pesem.

Nešetokrat padata ter kolabaje vstajata. Obrvi sršijo pobeljene, obraza sta razbičana od ledenih kristalčkov. Moči jima polagoma pešajo. Začenja se ju polasčati nemir. Nista štela, kolikokrat ju je izpodneslo, ne vesta, v katero smer gresta. Čutita le, da tavana sem ter tja po beli ravni brezizrazne planjave, čezinčez prekrite z gosto mračino. V brezličnosti pokrajine se jima dozdeva, da sta oslepela. Le kadar lahko ugledata drug drugega, se zavesta. Potlej pa spet, ko da hoče vso sivino vsuti vanju.

Huda ura narašča v pravi orkan, in ne poraha. Ko se pod zagonom vetra Peter zopet sesuje na tla, slučajno opazi, da se je leva smučka odpela — in da se pomika naprej. Bolj nagonsko kot premišljeno začuti daljnosežnost posledic. Samogibno se napne, vstane, naredi nekaj omahujočih korakov, potem pa mu nenadoma zmanjka tal.

„Salamensko vražja razpoka!“ zamrmra skozi zobe ko spozna, da je obvisel s kolmolci ra robeh. A koj se zave, da je pravzaprav hotel teči za smučjo, katero je veter odrival naprej in se zdaj že izzublja v nevidljivost.

„Rajnega Tončka smučka...“, zastoče.

Potlej samo še nemo boljši za njo. Ko ji utone sleherna sled v temo upornega dne, ga v levi nogi trzne — ko da bi mu s smučko vred odneslo tudi nogo... Nekaj časa še strmi naokoli, da bi kaj razločil, nato se sunkoma povleče iz razpoke. Prehodi nekaj metrov, se zlova znajde do pasu v luknji, se izvleče iz nje, naredi nekaj stopinj — in se spet ugrezne.

Zdaj mu je dovolj. Počasi se vrača po globokih stopinjah do tje, koder ga čaka prijatelj. Ta se je že vsedel kraj razpoke na nahrbtnik. Veter pa, kakor v posmeh, tuli vanju naprej svoj grozljivi napev.

„Kaj sedaj?“ Tako nezavzeto sprašuje Luciano, se dozdeva Petru, ko da gre za suhe hruške v zorečem sadovnjaku.

„Hm, kaj!“ se trpko nasmehne v odgovor, „Mar ne veš, kaj pomeni 35 km viharja iz te ledeniške puščave do taboriščne votline pod Marconijem, pa brez smučí!“

Lucianu kresne iz oči ledeni preplah. Ve, a si ne upa verjeti. Jasno, da ne moreta nikamor. Brez smučí, s težkim ovorom na ledjih, se udara do kolen in vsakih par metrov ugreza nogo zakrita luknja. Poteze na obrazu postajajo trše in trše, čuden lesk se mu vžiga v očeh.

Dalj časa topo sedita na ivnatih, otrdelih nahrbtnikih. V mislih grebeta po usodnosti; njuna nebogljenost se jima z

vso težo obeša v zavest. Vihra pronica vanju, skoznju, pušča za seboj klico malodušja, ter začne brsteti v obup in odpoved. V Petra se kradoma vrinja slutnja o predaji. Tedaj se zdrzne: Da bi obstala kar tako tukaj, ne da bi karkoli ukrenila v poskus rešitve? Ne! Ne, tega ne smeta!

„Luciano, v razpoko!“

Sprva ne razume, kaj bi s Petrom v razpoki. Nato nenadoma dojme. Pete: že rine vanjo. Krnica je zelo ozka, ni nevarnosti, da bi padel. Tri metre niže stopi na ledeni mostiček. Razpoka končuje tu precej na široko in z obokanim stropom, dovolj za njun majhen šotor. 'Hvala Tebi!' se mu peza odvali z duše in olajšano zakriči navzgor:

„Pridi še ti! Lahko bova tu notri!“ V jami se stemni, in ko se senca spet umakne, pristane poleg njega Luciano. V jamski tišini komaj čutita, da razsaja zunaj vihar. Za sedaj sta rešena pogube na mrazni planjavi. Ko se jima pogleda srečata, se skuša Luciano nasmehnuti:

„Saj ni tako hudo!“ de, ko se razgleda naokoli. „Tukaj lahko čakava, dokler ne mine najhujše. Potem takoj odrineva naprej.“ A ko pretehtuje, uvidi, kako se je prenagilil s takim vedrim upom: Mnogo, mnogo dni še lahko traja tako vreme, hrane pa nimata več. Pravzaprav, imata jo že, a surovo; le ognja ni več: plinski kuhalnik se je zamašil, igle ni. Ko bi jima bil zdravnik vsaj kaj čokolade pustil za na pot, mlečne čokolade...

Razpoko zajame napetost tišine, napovedovalke neznanega. Kot zlovesči urok obvisi molk v zraku, kakor ujeta se počutita, čeprav bi rada odšla naprej, vsaj še s preostalimi močmi. Peter ukleše stopinje v ledeno steno in pomoli glavo navzven. Veter še vedno divje pleše, enako kakor preje, ter raznaša oblake in valove snežink z neznaško hitrostjo. Fant občuti vso svojo nemoč. V dalji — zelo daleč — zagleda za trenutek neke motne lise. Kaj so neki: Pirámide na vzhodu ali Lautaro na zahodu? V naslednjem hipu se spet vse zagrne in spusti se nazaj v jamo.

„Brez spremenbe!“ odgovori na prijateljevo vprašanje. Ko razgrneta strjeni šotor, se spravi v spalno vrečo. Vsa je že premočena, vendar mu odleže, ko si sezuje gojzerje in tako olajša omrzle noge. Ura je pol štirih popoldan. Kar ne more verjeti, da sta celih sedem ur brodila v viharju. Če je bilo ono, tiste motne lise, Pirámide, — in skoroda mu je bilo podobno — tedaj sta tavalva v začaranem krogu. Sedem ur za par sto metrov pota na prozi

petintridesetih kilometrov! Gleda Luciana, kako se zopet odpravlja ogledovat, kakšno je zunaj. Njemu pa se dozdeva, da je vse to njuno naprezanje bedaško. Saj se vendar vreme ne bo spremenilo v pol ure! Modreje bi bilo počivati — in zadremlje.

A še v polsnu preudarja: Brez hrane sta, ali vsaj brez goriva, kar je isto; on sam brez ene smučke, to zunaj pa lahko traja še dolge dneve. Če se čez dan ali dva ne zvremeni, težko da bi se izmazala. Kaj pa, če pustita prtljago in napneta vse moči? Tavalala bosta po neskončni beli ravni skozi vihravi metež, dokler se ne zgrudita in počakata, da ju tam zagrne večna tišina...

„Ne, ne!“ se zdrami in v mislih Mu zajeci klic po usmiljenju. Toda ledeno hladna stena odbija goreče prošnje v temino razpoke. Čudi se zmernemu dihanju prijatelja. Kako le more spati, vklenjen tule v past, gori pa zavija neurje skozi noč in se podi čez strjeno morje Celinskega ledu.

Votlina postaja čedalje temnejša. Drobni pršič se počasi, a nenehna usipa v razpoko in jo zapira. Vedno tesneje... Njemu pa lega spet dremavica v oči. Mrak se umika. Iz brezoblične snežnine vstajajo obrisi samotnega iglujca. Oslabeli Eskim se vlega v njem k poslednjemu dihlanju. Ustne mu še zagibljejo nerazumljivo besedo, v s slovo, sporočilo ali vzdih. Nato obleži negiber.

Privid ga navda z grozo in zdrami se iz sna. Odprtina v krnici je že povsem zadelana. „Živa zakopana“, zaveče v njem. Skušaja se obvladati. Le ne zapasti nerazsodnosti, pomisli, že zaradi njega, zaradi tega zvestega, ne. „Luciano, ubogi Luciano“, šepne, da ga ne bi prebudil, „zasulo naju je.“ Ko pa se obrne proti njemu opazi, da tudi oni bdi.

„Videl sem, da se je stemnilo, pa sem pogledal na uro. Devet je šele...“

Torej se zaveda tudi on. V svitu prižgane vžigalice se mu zasmili prijatelj zbezan obraz; kuštrava rdečkasta brada mu drhti, ko se pričakujoče zazira vanj. A kaj naj mu reče? Trepetajoči plamenček ugasne in zopet ju zagrne moreča tišina.

Rad bi se zopet posilil v sen, vsaj v dremanje, da si oddahne, prežene turobnost; a ne gre več. Iz vreče izkomata roki in ju sklene pod glavo. Da bi lažje premišljaj, si pravi. A nima kaj razmišljati. Vse je krog njiju zavozlano do popolne jasnosti. Ob ušesu mu tiktaka ura na zapetju. Kot očitki mu bije iztekajoči se

čas v zavest. Jezno umakne roko navzgor. Neprijetno mu je, da ostaja Luciano ugreznjen v temo in molk. Ko bi mu vsaj hotel očitati; češ: ti si hotel, jaz ne... Zakaj se ne zgane, ne zine! Sicer pa, vsaj smuči sta onemu ostali obe; on sam pa je kakor pohabljenec — z eno samo smučjo. In malo prej je v samotnem iglujcu videl tudi enega samega Eskima... Počasi, mirno in predano se trže iz njega spoznanje:

„Saj veš kako je z nama, Luciano. S smučmi se nemara lahko prebiješ, če pustiš vso prtljago.“ Ko ne dobi odgovora, še doda kar moči kot samo po sebi razumljivo: „Jaz bom seveda napredoval počasneje — in morda se tudi izvlečem iz tega... Seveda, gotovo se izvlečem!“ se še popravi.

Oni pa le molče prižiga vžigalico. Senca drhtečega bradišča tipljejo po zviti vrvi. Nato se v medlem soju zazre vanj. Peter išče odgovora vsaj v tem pogledu: Očesna modrina lije v votlino mir nebesne sinjine. Moreče vzdusje se umika toplini neizraženih čustev. Potem začuti krepak stisk Lucianove roke. Povrne mu ga. Tihi „Hvala!“ izgadi njuni duši v eno.

„Kaj bi to!“ se otresa Luciano. „Skupaj sva pila opoj zmage na vrhu, skupaj bova izpila tu... Eh, pa kaj bi govoril! Jutri bo spet lepo vreme... vihra se bo polehla...“

Tudi če se ne bi, presune Petra, že zaradi teh besedi, zaradi tega pogleda, je bilo vredno...

Simfonija vetra pa biča zunaj ravan in stopnjuje svoj molto crescendo v polarno noč. Vselej se mu to patagonsko vetrovje veže s predstavo o kaki divjaški obredni tamtam godbi. Vendar mu ostaja duh veder in jasen. Čiste prošnje umirajo med večnim ledovjem zgubljenega kraja. V misli vstajajo davni kraji in bude sarje o šelestenju gozdov v poigravanju blagih sapic z listjem, o pritajenem žuborenju bistrskih potokov...

Luciano diha zdaj enakomerno. Samo plavkasta kupola tega majhnega zatočnega bulji vanju — ko da hoče zajeti srce v svoj ledeni oklep. Spet mu postaja težje. Ko bi bilo vsaj prijatelju prizaneženo... A kako naj si upa prisiliti ga samega ra tako pot! Zaman tipa kraj sebe v temo, da bi prižgal vžigalico. Tudi teh ni več...

Na spalnih vrečah se vlaga strja v skorjo. Je bilo tega treba? Spet podvomi. Kaj sta pravzaprav iskala tod? Slavo? Veljavo? Ali mar nekaj, česar ni zmožni do sedaj še nihče drugi? Sta se hotela morda

postaviti vrednim ob bok, preseči skušnejše?

Zmeheno mu begajo misli sem in tje, dokler se ne dotipajo do dognanja: Slava, veljava, zadoščenje zmagovalca — vse to je tako neskončno majhno, nično in brezpomembno. Iz klenega jedra zazna rast slutnje, spoznanja in preropenja v doživetju Stvarstva — in Človeka. Nad vsem pa Njegova pravična volja in duh človeka v njej.

Spomni se usode junaškega Scotta in njegovih tovarišev v praledovih Južnega tečaja.

Tudi nad ledenimi skladi, ki pokrivajo vekovno mladost Tončkovo, poje patagonski vihar svoj večni RESI ME...

NA VRHOVIH

Na zapadnem bregu Električnega jezera (Lago Eléctrico), kjer se ledenik Marconi steka vanj v dveh vzporednih klancastih strujah, leži vseprek razmetano kamenje in povsod lahko opaziš od tisočletnega primikanja ledu razrite skale. To gorsko dolino ob bregovih jezera zapira proti jugu zasneženi greben, ki se vzpenja naprej v strme stene gorá Pollone in Pier Giorgio. Napeto se dvigajoče pečine onemogočajo proti severu vsakršen dostop. Če pa gledaš proti Kontinentalnemu ledu, na zahod, vidiš pred seboj smeje navpične stene špičastega grabena Marconi. Strmine snežnih naklonov se grozeče bočijo nad njegovim razritim ledenikom, kateri se z vzhodnim robom svojega južnega rokava naslanja na severno vznožje Pier Georgia. Nad grebenom in ledenikom pa gospoduje vrh Osrednjega Marconija 2257 m (Marconi Principal). Že od svojega postanka pričakuje vrednega z napojem zmage na ledeni kroni. Kdo bo smel seči po njem?

Iz zavetja že znane Menihove skale (Piedra del Fraile) se moraš dvigniti samo nekaj sto metrov više od rečne struge, pa že lahko opaziš severno od omenjenega pogorja prelaz z ledenika Marconi (Paso Marconi 1498 m) na orjaški bazen severnega predela Južnega kontinentalnega ledu v izmeri 10.565 km². A motili bi se, če bi ob varljivem pogledu na zemljevid skleparali, da se tudi skozi to ustje iztekajo semkaj na vzhod gmote velikega ledenega polja iz zahoda. Le-te so se tod začele izrivati v severovzhodni smeri po Ventisquero Chico (Mali ledenik) proti jezeru San Martín in na jugovzhod po ledeniku Viedma že pred deset tisoč leti. Šele takrat se je zaradi manjšega dotoka ledu tudi gorska veriga

Marconi rešila oklepa in zrasla iz njega v svojem sedanjem obsegu. Pravtako je bilo tudi gorovje Fitz Roya dotlej za 800 m više kot danes ugreznjeno v ledeniško morje. Dolino ob Río Eléctrico pa napajajo odtlej poledenele snežne mase z južnih pobočij grebena Gorra Blanca (Bela kapa) od severa, in z vzhodnih v Cordón Marconi od zapada.

Še pred omenjenim prelazom je že od zapadnega brega Električnega jezera proti severovzhodu možen dostop skozi ozko skalnato sotesko, bolje zajedo, na gornja snežišča Gorra Blanca ter čez severni rokav Marconija dalje na Mali ledenik. Ob izlivu v jezero je ledenik precej težko prehodan. Prebiti se je čez spodrsljive stene ledenih razpok; otrdeli snežni mostički se dan za dnem rušijo, kajti ledenik se počasi, a nenehno premika. Še bolj preglavičast je prehod skozi sotesko. Vsepolno nagrmadenih skal je v njej; kaj lahko se z njimi vred zrušiš bogvedi kam in kako, če spraviš s svojo težo te skladovnice iz ravnovesja. Ko pa si srečno opravil po ledeniku in v tej soteski ter se še spneš nekaj navzgor, si že na snežiščih, katera se spajajo s Celinskim ledom. Odtod proti severu se iz gorske verige boči vrh Neumeyer 2612 m, tako imenovan v spomin rajnemu zdravniku in zaslužnemu alpinistu iz Bariloč. Ta gora prehaja po ostrem slemenu in čez planjavo na sedlu v višji vrh Gorra Blanca 2920 m. A šele ko dosežeš nekaj kilometrov zahodnje vznožje Severnega Marconija, se ti odpre čudovit pogled v notranjost ležišča Celinskega ledu. Otoki gorskih verig, vse ovite v sneg, se kot oaze v puščavi dvigajo iznad silno prostranega patagonskega ledovišča.

Sem notri bomo vstopili. Skušajte eživeti z nami. Nemara boste tudi vi občutili privlačnost nedosežnih krajev, zavitih v megle in sneg. Samo smučke si še oskrbite, brez njih ne morete nikamor. In ne pozabite na kompas, da se ne izgubite in zatavate do konca v sneženi vihar...

Tabor pod ledeno steno

Nekaj dni pred koncem minulega leta 1963 se mrka vračata proti gorski dolini Guci in Peter. Nocoj sta prestala svoj letošnji patagonski krst. Poskus naglega vzpona na bližnje goro jima je izjalovil vihar. Snoči sta pristopila iz matičnega taborišča izpod Menihove skale kraj Električnega jezera do gornjih snežišč. Nylonski šotor za dve osebi sta postavila kraj majhne zelenkaste lagune, nad katero se ob robu Celinskega ledu pne kakih 20 m visoka

krajna poč. To šotorišče je veljalo kot višinska izhodna točka na goro samo. Zgodaj sta legla, davi pa zarana zameravala naprej in upala v enem dnevu opraviti vzpon. Zvečer se je gora mnogo obetajoče vsa bleščala v zahajajočem soncu... Ponoči pa, prav ko sta sanjala o prvenstvenem vzponu, se jima je šotor sesul na glave. Upanje, spočetka utemeljeno, da ju veter ne bo zajel v taborišču, ju je prevaralo; čeprav se je rojeval in divjal nad njima, so se vrtinci s svojo zagonsko silo le spuščali ob ledeni počki navzdol. V oglušujočem tuljenju sta za silo popravila raztrgano šotorsko krilo in pod njim lahko zdržala do jutra. Viharno vreme, pa njune premočene kože, so ju zjutraj napodili nazaj v dolino. Gora pa je za sedaj še ostajala v miru svoje tisočkrat tisočletne samotnosti.

Silvestrovatje kar prezro v bazičnem taborišču, čeprav se jim je pridružil še Luciano z zadnjim tovorom iz doline ob Río de las Vueltas. Zdravnik se kar preveč pogreza vase...

Luciano se je letos prvič seznanil z južnimi patagonskimi Andi, zdaj pa ves nestrpen pričakuje zboljšanje vremena. Že nekaj dni počivajo čemurni: v neurju ne morejo nikamor. Povrh tega postaja zdravnik čezdalje bolj čudaški in nemogoč. Upi ostalih, da se bo v osrčju gora umiril v razumevanje davne nesreče tovariša Paca v Himalaji, se niso uresničili. Dozdevno še vedno vre v njem nerešeno vprašanje: odgovornost, nujnost ali usodnost?

Naslednje jutro se na spdbudo nečakanega Luciana le odločijo, čeprav se je vreme samo za silo uneslo. Poleg ostale opreme si nalože v nahrbtnike še za kakih deset dni hrane. Prepričani so, da bodo v teh dneh kar vse opravili! Optimisti... Le zdravnik ostane v bazi.

Za prečkanje reke Pollone se morajo sezuti. Ledena voda ostro ureže v noge, ko štrofotajo na drugi breg. Malo pozneje, ko so že više, se vreme naglo slabša. Na mah se vsuje nanje močan snežni metež. „Bolje, da se kar koj preizkusimo v viharju,“ presodi Peter, in rinejo naprej.

Temno je že, ko dosežejo višinski tabor 1 kraj počki — a ves razdejan! Premražen je potegnejo kraj stene kakih 200 m naprej. V strmem snežišču si skopljejo med vihiro novo, le zasilno taborišče: za eno noč je vseeno, bo vsaj topleje...

Drugo jutro je na bližnje skale pokušalo toplo sonce; vsi špiki in stene pa so ostali zaviti v megle. Ko se premočene obleke osuše, odrinejo naprej. Za trening ple-

zajo strmo snežino nad taboriščno luknjo. Težko in nerodno se opletajo z zajetnimi nahrbtniki v mehkem snegu navpik po steni. Sicer so pridobili precej višine, vendar jih je strmina upehala. Drug za drugim gazijo navzgor v položnejši sneg proti vznožju Bele kape. Vidijo samo nižja pobočja; zgoraj je še vse zavlečeno s temnimi oblaki.

Čisto se prevetreni, ko se ob devetih zvečer utrujeni ustavijo. Pobočje je tod že precej strmo in razrito v tri rebra. Po njih krstijo ta kraj za TRI REBRA. Tu se odločijo skopati novo luknjo za taborišče, odkoder bodo dokončno tvegali naskok na vrh. Pozno v noč zaspe ko ubiti.

V teh predelih južne Kordiljere še ne pomeni, da je tehnično nezahteven teren tudi zlahka zmogljiv. V patagonskem vetrovju se gorniško netežavni naklon spremeni v nevarno steno, včasih celo v nemogočo. Divje valujoči zrak siplje sneg vsepovsod, in čeprav kar naprej čistiš očala, vidiš čezdalje manj; ohranjanje ravnovesja postaja prava akrobacija.

Kake štiri teskončne dni že potedajo in polegajo v ledeni votlini. S hrano so dobro založeni. Premlevajo vse mogoče, se kosajo v tem in onem. Včasih vižejo kvarte. A štirje dnevi v ledu in omejenem prostoru pomnogoterijo trajanje časa. Nestrpneži že ne vedo več, kako pa s čim bi ga preganjali. V taki nedejavnosti se samo še puščoba razteza v čas.

Šele 6. januarja popoldan se začne megle dvigati po Treh rebrih navzgor. Kakih 20 km seže vidljivost po enakomerni beli ravnini na zahod, prav do vznožja ogromnih gorskih masivov. Le podnebni oblaki se še raztezajo od severa, čez ledeno ploskev in vse na jug.

Trojica se greje zunaj votline. Petra navdušuje nemogoča severna stena Pier Giorgia: tisoč metrov navpik preklanega granita! Lani sta to goro zavzela z bratom Juretom od juga. Jutri bodo naskočili nov vrh. Budnica je predvidena za četrto uro zjutraj.

Še v temi se nekdo prebudi, prižge svečo in pristavi na kuhalnik posodo s snegom za zajtrk. Kazalca na uri kažeja pol petih. Treba se bo podvizati, čeprav je v ledeno mraznem jutru prijetneje ostati zaviti v topel puh, kakor obuvati otrdele čevlje.

Ob sedmih se odpravijo v navezi po pobočju navzgor. Že s precejšnje višine opazijo v daljavi enakomerno verigo Pirámide in dalje na jugu vrh Mariano Moreno. Čeprav že od početka varujejo, je stena — če se lahko tako imenuje — skoro do vrha

grebena razmeroma neproblematična. Zgoraj preide v širono snežišče dveh kilometrov. Le kakih 80 m pod Južnim vrhov se napne v trdo ledeno strmino.

Tod pleza Peter, vodnik, cel prvi raztezaj vrvi zdržema s prednjimi konicami derez. V led zaseče stopinjo in zabije klin za varovanje. Nato počaka Luciana in pleza naprej. Tik pod slemenom, kjer se stena končuje skoro navpično — se mu vrv izteče. Toliko da zdrži v ravnovesju. Samo majhen napačen zgib, in vsi trije bi zgrmeli globoko navzdol, kjer se grmadi lednina v sklade.

„Čim više gori in kar močji hitro!“ zakriči onemu pod njim. Komaj še vztraja, zaboden z derezami v steno in rahlo oprt z rokama obnjo. Guciju, zadnjemu v navezi, zastane dih: Ko da bi Peter visel ali lebdel v zraku, se mu dozdeva. In oba z Lucianom sta obešena nanj... Še globlje zarine cepin in še trdneje se opre, čeprav: bo udražal oba, če bo treba? Komajda! In izroči navezo v božje varstvo. Luciano se previdno vzpenja, da ne bi nategnil vrvi nad seboj. Ko res že ne more več, začuti Peter, da napetost v vrvi končno popušča. S pridobljenimi metri se povleče na vrhnji rob.

Komaj se utegne dobro opreti za varovanje, se mu z nenadnim sunkom zadrigne vrv okrog vratu. Na ramena pa se mu od spodaj obesi teža padca. Na srečo kmalu popusti — in Luciano se prikaže izza roba. Deset metrov širok nihaj zaradi slabih konic na derezah ga je komaj kaj prestrašil. Samo Guciju je izbil v led zasajeni cepin — in ga odnesel. Fant pa je moral preplezati najtežji del stene z dvema klinoma v rokah...

Ko so že vsi trije na varnem, iščejo smer proti glavnemu vrhu. Nizke megle jim vedno bolj kvarijo krasno jutro in sila se dvizajo. V prvi četrtini zadnjih strmih naklonov jih nenadoma zagrne. Niti koraka ni več moči tvegati navzgor. Nazaj, navzdol, bo pa tudi bridka. Zato se zatečejo v zavetje nizkega žleba z ledenim previsom. Nenehoma cepetajo, da bi si ogreli omrzle noge.

Vse je tako tesnobno okrog njih in nevidno strašljivo v tem meglenem oklepu. Čas se vleče in leno pretuguje z neskončnimi meglami vred. Vedno bolj goste se le-te kopičijo ob steno. Čez kako uro se jame zračna gošča hitreje pretakati mimo njih.

„Kaže, da jih bo pregnalo!“

„Ko bi le veter še bolj krepko potegnil in jih nagnal!“

„Ne kliči vraga po imenu, ali: ne riši hudiča na steno, pravi star slovenski pregovor!“

„Kako to misliš? Mar naj začnemo sami kidati to meglovje na kup in si utirati skozenj stezo!“

Vuuu-vuuu-vuuu, fiiuu-fiiuu-fiiuu in piššš-piššš-piššš... jim ureže na ušesa. Čezdalje hitreje se pode in prekucujejo belosive gomile zraka, po pobočju gori... pa doli...

„Slišiš, vidiš? Saj sem rekel, ta jih pa bo ugnal v kozji rog! Kaj praviš zdaj?“

„Slišim, slišim...“ de Peter, pa vidim tudi, si reče pri sebi, da veje od zahoda. Koliko tega neki bo še promeniralo mimo, preden bo zaloga izčrpana? Pozná to. Ze prejšnje leto... Tudi Guci bi moral vedeti — a je bolje, da ostane prevzet od trenutnega dogajanja. Upi krepe odpornost. Še dobro, da se ne zmisli razlagati Lucianu. Malodušje ni kaj prida krepilo.

Spet mine ura. V noge mrazi, že hudo mrazi.

Vse bolj in bolj prehaja plešoča megla iz mrkobne sivine v loveče se bele krpe.

„Iz zavetja bi bil to še kar vesel in zabaven dirindaj!“ skuša Peter zasukati na šaljivo plat, ko opazi, da se njima kremžita obraza.

„Ti pa tvoj obešenjaški humor...“

„Le ne reci, da tebe ne skrbi...“ se obregata obenj. A Peter ve, da je to le podzavestno izzivanje k tolaženju in dajanju korajže. Sam je potreben obojega. Kako bi mu odleglo, če bi lahko koga vprašal: ‘Kaj misliš, bo še dolgo trajalo?’ in dobil pomirljiv odgovor.

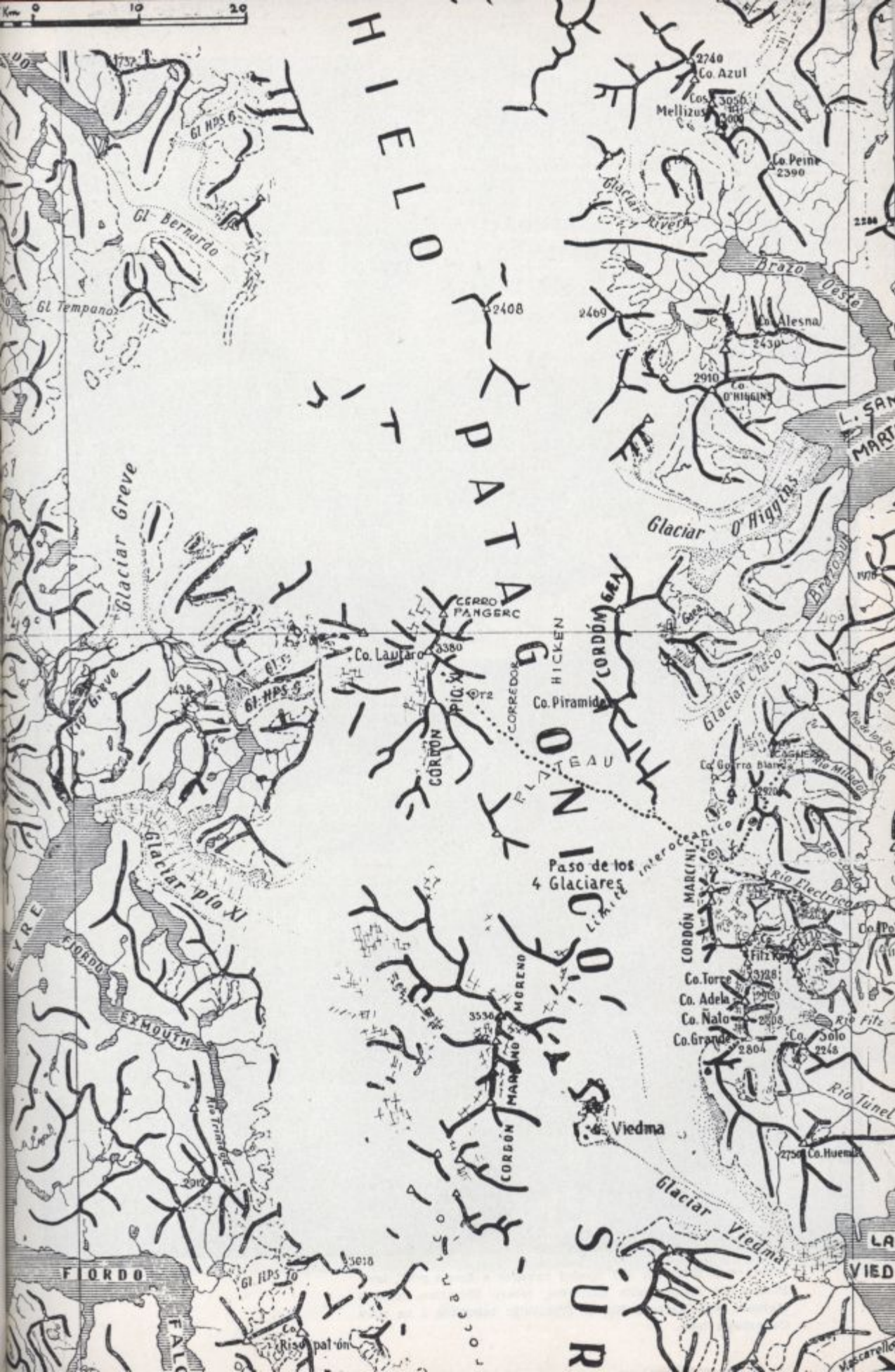
„To se bo kmalu uneslo... le še malo potrpljenja in cepetanja, pa bo ta zgaga prestana!“ jima zatrjuje in malone sam sebi verjame.

„Misliš?“

„Seveda. Sicer pa: malo romantike je nujna in neizbežna pritiklina v takih podvigih!“

„Se požvižgam nanjo! Če bo še kaj časa trajalo, boš še zmrznjene prste proglasil za ne vem kakšno vrednoto!“

„Stvar presoje. Pravijo, da se najgloblja spoznanja rode prav v trpljenju. Beri Maurice Herzoga. Anapurna mu je vzela prste na rokah in nogah. In je ne kolne. Še danes se ji zahvaljuje, da zna šele po njej v polno sprejemati dar življenja, s svetim žarom svojih prečiščenih čustev. Ko si enkrat na tem, da te zmelje v nič, se loviš na bilke. Če se znaš nanje ujeti, se ti spletejo v neranljivo vrv. In ta te zdrži koderkoli. Po takem te pa tudi vsaka bilka

H I E L O

P A T A G

P L A T E A U

S U R

2740
Co. Azul
Cos. 3056
Mellizus
3000
Lo. Peine
2590

2409
2910
Co. Alesna
2430
Co. O'Higgins
400

3580
Co. Lauraro
72
CORRADOR
HICKEN
Co. Piramide
CORDÓN MARCOND

Paso de los
4 Glaciares

Co. Torre
3328
Co. Adela
2900
Co. Nalco
2805
Co. Grande
2504
Co. Solo
2248
Co. Huemul
2750

Viedma

F I O R D O

L A
V I E D

Dolina Río Eléctrico. Od spodaj navzgor z desne proti levi: Piedra del Fraile, reka Eléctrico, jezero Eléctrico, ledenik Marconi, vrh Marconi Norte. Trikotnik: taborišče 1 na robu Cellinskega ledu.

Luciano Pera in Jože Vođnik po raztovarjanju prtljage ob Rfo de las Vueltas, kraj visečega mosta. V ozadju pogorje Fitz Roya

Počitek med pristopanjem. V ozadju Gorra Blanca v meglah. Krogec: taborišče v Treh rebrih; pike: smer na greben

Izstop iz spodnje stene na vrhnje snežišče.
V ozadju Gorra Blanca.

Guci Mengelle s slovensko zastavico
na vrhu Cagliera.

Brez cepina v strmih ledene stene.

Glavni in vzhodni vrh Cardenal Cagliera

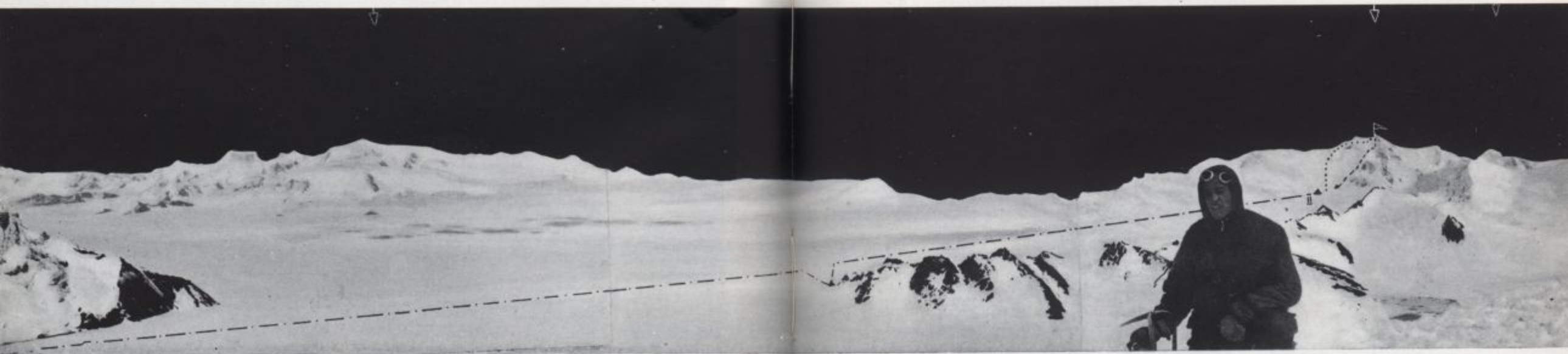
Vzhodni vrh Cardenal Cagliera; desno Fitz Roy.

Pogled z Gorre Blanque: v ospredju levo greben Marconija, desno veriga GAEA; pred njo vodja odprave Peter Skvarča; v ozadju: levo Cordón Mariano Moreno, desno Lautaro z označeno smerjo vzpona in sestopa ter Cerro Pangerc; začrtana proga kaže smer prečenja čez Celinski led.

Pogled s taborišča v Treh rebrih: Fitz Roy, Torre, Pier Giorgio, greben Marconija; za njim Cordón Mariano Moreno.

Razgled s Cardenal Cagliera: sprudaj brezimna gorska veriga: za njo levo ledenik Chico, zadaj ledenik O'Higgins; proti desni pogorje O'Higgins, Mellizos, Alesna in zahodni rokav jezera San Martín.

Pred prečenjem ledu na zahod. V ozadju: Fitz Roy, stolp Gendarme, Pollone, severna stena Pier Giorgia, Torre, Domo Blanco in vzhodni greben severnega Marconija.

Samotni šotor na planjavi Kontinentalnega ledu, 40 km od matičnega taborišča (puščica). V ozadju: Pirámide z istoimensko gojsko verigo; za njo Gorra Blanca; desno izza oblakov vrh Fitz Roya; za šotorom smučine, pred njim odhojene stopinje proti Lautaru.

Šotorišče pod Lautarom; smer vzpona in sestopa;
krogec kaže lego ognjeniškega dimnika.

Argentinska in slovenska zastava na vrhu Lautara.
V ozadju Gorra Blanca, desno Fitz Roy.

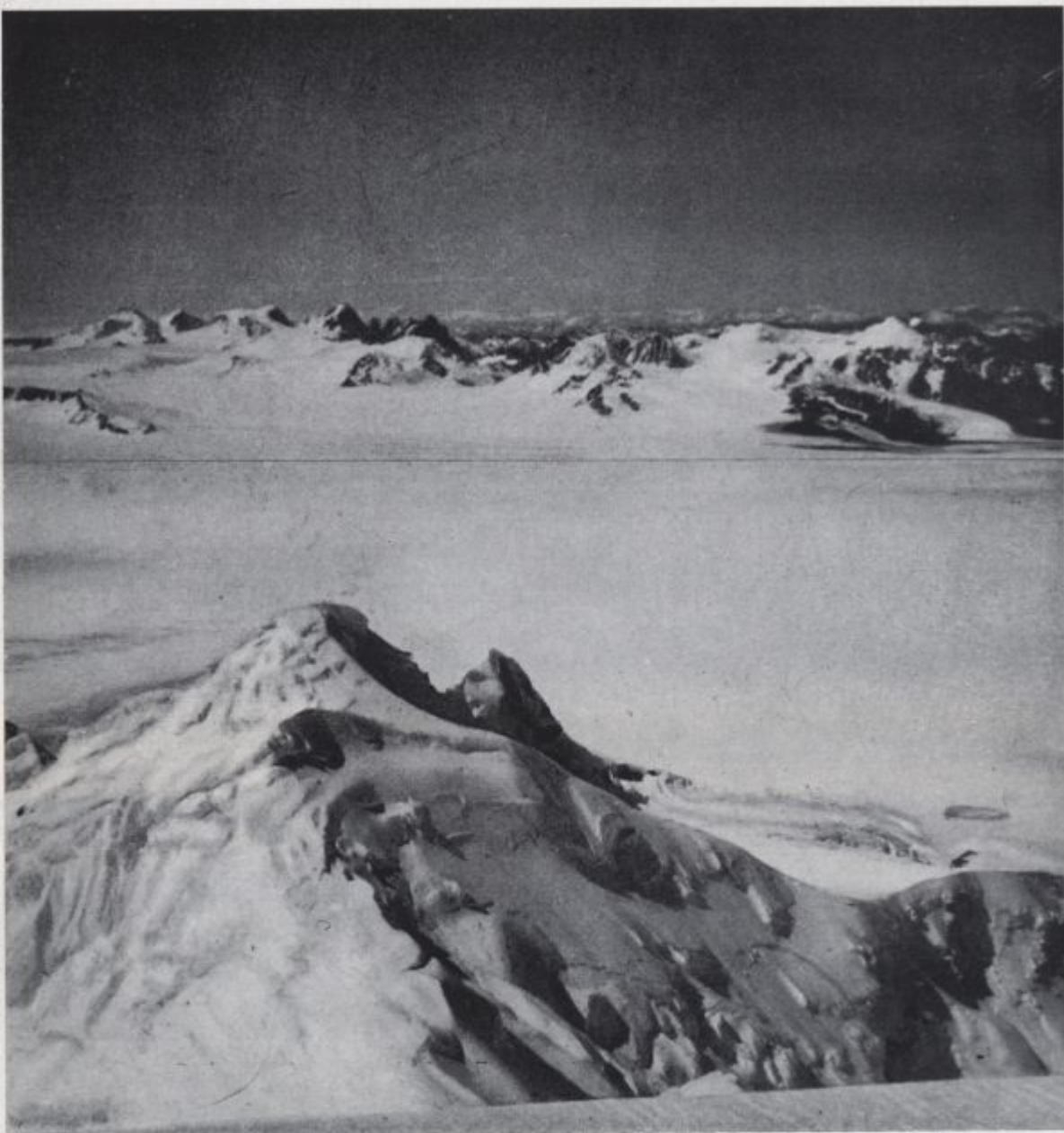

Ognjeniški dimnik pod vrhom Lautara.

Na vrhu Gorre Blaque. V ozadju Fitz Roy.

CERRO PANGERC z vrha Lautara (srednji vrh v prednji skupini, okr. 3000 m n. m.), krščen od Slovensko-argentinske odprave na Kontinentalni led 1963/64 Tončku Pangercu v spomin od desetletnici njegove planinske smrti v Paine. V ozadju ob severnem robu Južnega celinskega ledu pogorje Mellizos.

zamami s svojo vsebino. Prej jih še opazil nisi. Komur je dano to sprejemati, zna tudi razdajati...“

„Morda je res kaj na stvari...“ se zamislila še ona dva.

Vedno več snega nabija v ozračje; ogromni kosmi butajo vanje. Skušajo se jih otepati: šestorica rok mahedra v napolnjeno praznino, a kaj, ko pa zaleže to opletanje toliko kolikor borba z mlino na veter.

„Španci imajo samo enega Don Quijota. Tu smo kar trije, pa...“

Bruuum-bruum-ruuum-bum-tresk-krh, ko da bi se vsa gora tresla.

„Grmi! Potres!!!“ Vsaka črka v zadnji besedi že nosi odsev bližajočega se odpiranja zemlje, požiranja vsega živega vase in rušenja gorskih silakov.

„Beži no, beži!“ se mu posmehujeta ostala dva. „Tu sploh nikdar ne grmi in s potresom nam bo prizanešeno. Za to jamčim, na mojo vero. Nekje se je pač nekaj utrgalo in zgrmelo v globine. Tukaj se nam ni bati plazov.“

Za dober čas odobrovolji ta naivni intermezzo s prenačljeno domišljijo vso trojico. Potem pa vsak posebej čuti, kako ostala dva napenjata možgane za nove domislice na ta račun — da bi drug drugega opeharili za neizogibno soočenje z naraščajočim neurjem in z rastočo tveganostjo v danem položaju. Šale medlijo v plehkobo in raje obmolkeje.

„Skušaj pogledati na uro!“

„Tri bo vsak čas. Že štiri ure se peklimo tukaj.“

In čez dober čas:

„Zebe. Ves trd sem že.“

„Cepetaj!“

„Saj nisem perpetuum mobile!“

„Vsaj pretepaјmo se!“

„Da, če bi le bilo dovolj prostora...“

Proti temu ni ugovora. Spet ne vedo, kaj bi, dokler se eden ne domisli:

„Če nam bo tukaj nočiti, nas še odnese!“

„Bi poskusili navzdol?“

„Tudi koraka ne v takem!“

Od vseh strani že meče skupaj. Velike zaplate snega letijo z vetrom, se družijo z že težjimi in počasnejšimi ter drviyo povečane naprej.

„Tako približno si predstavljam nastanek zvezd iz meglenic.“

„Le glej, da še nas ne odnese v tako meglenico...“

„...in nas vrže v jedro nove zvezde!“

„Hm, prav zanimivo astronomsko posanstvo, se ti ne zdi?“

„Če je tam topleje ko tukaj, bi skoro ne imel nič proti...“

A vse skupaj nič ne zaleže. Vihar in mraz in negotovost se že ne dajo več varati z iskanimi mamili.

„Ko bi se vsaj lahko premaknili, do česa primernege, kjer bi navezali vrv na kline in varno bivakirali. Če bo tukaj čez noč kdo zadremal...“

„Kje je še noč! Dotlej bomo že davno doli!“

Od daleč se vedno glasneje vali proti njim štropot novega naboja vetra. Ko se prikobali do žleba, trešči in se razpoči obenj. V vse tri plane in jih zažene — na srečo — ob steno.

„Prekleta!“ Vseeno, kdo je vrgel kletev v vihar. Vsem trem je enako. Jezo, obup, nemoč spričo neukrotljivega, in še kaj je čuti iz te ene besede.

„Moli raje!“ Tudi je vseeno, komu se je utrnil tak odgovor. V tovariški stiski vselej proži popuščanje enega spodbudo drugega.

In res molijo. Občutek, da je nekje dobrotna sila nad uničevalno močjo, jih pomiri.

„Kako bi šele napisal Dante svoj Pekel, če bi mu bilo dano iskati inspiracijo v tejle zagamanj patagonski Kordiljeri!“

„Takole:

*Nel mezzo del camin sull'alta cima,
mi attaccó una tempesta dantesca...“*

„Hahahaha...“

Okrog pol petih je videti, da zgublja vihar ostrino. Brozga se v zraku po malem redči. Vidljivost se raztegne vsaj na nekaj metrov. Veter pojema, a ne odneha. Ob petih vendarle lahko odloči vodja odprave in naveze še zmeraj tvegani umik in sestop.

Po šestih urah čakanja in cepetanja se končno odpravijo tipaje proti Trem rebrom nizdol.

Do stene nad votlino je še nekako šlo. Odtod pa se še dobre tri ure prebijajo po nevarni steni skozi vihar, ves čas načrtno varovani. Vsiljivo se jim zajeda ledeni pršič v prste; telesa pa jim je veter že do kraja skoz in skoz preklestil.

In končno — vroč čaj v votlini tabora 2 v Treh rebrih!

Spet razsaja neurje že ves teden. Čeprav je Južni vrh tik pred njimi, se prikazuje samo proti večeru. Peter je ostal sam v votlini. Ostala dva sta se odpravila v matično taborišče, pod Menihovo skalo, po novo zalogo hrane. Sam, prisluha bobnenju rušičih se skladov. Drugujejo mu

samo lastne misli. Pozno popoldan drugega dne zagleda daleč spodaj na ledeniku dve pikici. Zdi se, da se premikati... Zvečer je spet prijetno v votlini.

Deset dni že čakajo v ledu. *A lep dan mora priti!*

Če se zvečer zjasni, bo jutro lepo, pravi. In res se 12. januarja lahko zarana odpravita Guci in Peter v goro. Sama Luciano je tovariško posodil svoj cepin Guciju in ostal v taborišču: v troje bi samo z dvema cepinoma izgubljali mnogo časa.

Spretno preplezata spodnjo steno, se zaženeta z južnega grebena čez planjavo in sta že ob desetih pod gornjo steno.

Ko se vzpenjata mimo žleba-bivaka iz prejšnjega tedna, kar težko razumeta:

„Kdo bi si mislil, da je tale žlebič razpočen sredi najčudovitejših formacij! Pred tednom dni bi bil prisegel, da ga ni zavrženega kota na vsem božjem svetu...“

„Vse je relativno, prijatelj, na tem božjem svetu. In če ne bi bilo zadnjič tistega 'zavrženega', stavim, da bi danes oba prezrla tale košček stvariteljske umetnije.“

„Nemara da res. Je že tako, da tudi šiba božja včasih prav pride. — In če pomislim, bo menda le nekaj resnice tudi na tvoji pritlikinski romantiki. Takrat sem si bil tako neskončno majhen, nesposoben in nevreden. Če se danes vživljam nazaj, pa se mi dozdevajo tiste ure tako bogate... Hm, če zdrži vstric z orjakom, se ima potlej tudi palček za velikega...“

„...čeprav se je orjak samo malo po svoje sprehodil, pritlikavec pa skoro dušo izhropel ob njem!“

„Hahaha! — Če se sredi tegale spomnim na zunanjo in notranjo utesnjenost v naši prestolnici...“ skuša Guci z naširoko razprtima rokama objeti prizor gorovja daleč nakoli, ga zajeti vase in piti potlej iz njega še med zidovi babilonskega mesta.

„Ni, da bi zdaj jemal v misel tisto naše mravljišče na severu...“

„Počasi razumevam nagibe puščavnikov. Po miru lepote hrepene, da bi se po njej notranje izčistili, prerodili...“

„Glej, vse to je zdajle samo najino...“

V zadregi čustev lopneta drug drugega po otrdelem nadlaktnem mišičevju — da se ne bi raznežila. Vsak zase pa je drugemu hvaležen, da ju prevevajo enaka občutja.

„Boš kos čokolade...?“

„Bom! — Še par kislih bombonov imam. Izvoli...!“ Nekje se jima je pač moral odpreti ventil.

Ne ravno težka, pač pa nevarna smer ju vodi naprej pod visečimi napušči ledu: grozeče strmijo ti nestvori navzdol, ko se

v skladih naslanjajo drug na drugega. Stopinje pa se jima čudovito vdirajo v trd sneg.

Ko izstopita iz stene, naletita še na zadnjo zapreko: Ogromna ledena goba, 35 do 40 metrov v premeru, drži kupolo Bele kape. Oviro premagata, ko najdeta zakriti žleb. Po njem se vzpeneta še zadnjih 20 metrov in stopita na resnično najvišjo točko BELE KAPE 2920 m.

Ura je točno pol dvanajstih. Dan je čudovit tega 12. januarja 1964. Na širni ploskvi razvijeta v močan veter slovenske in argentinske barve.

Vsa ravan Celinskega ledu se širi pod njima v daljo; na severu blešči iz nje jezero San Martín v še neraziskanih prejelih:

„Tja me mika! Mellizos (Dvojčki) morajo biti čudovite gore...!“

Proti zahodu, z naklonom na sever, ju loči 35 km od impozantne gmote ledenega pogorja Pio XI. Dolgo in pazno si ogledujeta njega glavni vrh Lautaro. Ves žari v žarki luči opoldanskega sonca. Tako veličastno oddaljeno kipi podoba orjaka v nebo. Kot nedosegljiva...

Z juga pa se jima kažejo že dobro znane verige Torre, Fitz Roy, Pier Giorgio. Z vseh plati, od koderkoli jih gledaš, igrivo in samozavestno režejo s svojimi špicami in stenami nebesni svod.

Na oporniku zavihra zastava dalje naše domovine, potem pa ostane sama z goro...

Čez pol ure sestopita previdno po previsasti steni do zložne gorske planjave. V zavetju ledenega skalovja si pripravljata hladno pijačo in pojedata nekaj malega.

„Kaj, če bi pogledala še tja gori?“

„Na Cardenal Cagliero meniš?“

Kake tri kilometre se vleče snežišče do tja. Veter zopet narašča, ko sta že v steni Cagliera. Ves je razrit v ledene nože; ostra burja jih kar naprej brusi. Previdno polagata in napanjata mednje nylonsko vrv...

Nad dozdevnim vrhom zraste za par sto metrov proti vzhodu še drugi, za 20 metrov višji.

Štiri je ura, ko v istem dnevu že v drugo zaplopolajo prapori obeh narodov na dotlej nezavzetih vrhovih. Zdaj na CARDENAL CAGLIERO 2800 m.

Ponižno, kar pobožno in svečano se zahvaljujeta stvarstvu za doživetje — in obe ma gorama za pobratimstvo.

Spodnji vrh — 30 do 35 metrov visok srežak, čudovito okrašen s snežnimi tvorbami — se jima dozdeva kot kak vekoviti budni varuh okolja, katerega na široko ob-

vladuje s svojega mogočnega podstavka. Do danes je veljal kot najvišja točka Cagliari.

V ritmu vetrovja se spuščata po steni navzdol. Zmučena in žejna premagata širo ledeniško planoto in dosežeta steno nad taboriščem 2 v nenehno naraščajoči nevihti. Dobro, da to plentano strmino že poznata...

Iz taborišča se lovi prijateljev klic po steni navzgor.

Že udobno zleknjena v spalnih vrečah, praznujejo v votlini zmago z zvrhano skodelico pudinga „a la italiana“. Šele pozno v noč se glasovi umirijo. Le zunaj še zavija.

To noč mora večkrat vstati Luciano sam, da razkoplje sneg izpred vhoda. Napeto mišičevje premetuje ostala dva sem in tje...

Se vedno jim krepko brije okrog ušes, ko se spuščajo pod Marconijem po soteski navzdol proti jezeru Eléctrico. Sneg se je v tej zajedi medtem močno odtajal. Iz nje pa so zazijale nove čeri in razpoke...

Šele odmevi enakomernega pljuskanja ob skale jih opozore, da so spet blizu zelenja.

ODHOD

V nanovo zdobljeni votlini pod ledeno krajno počjo, kjer je vihra razdejala prvo šotorišče, sedita sama na rumenih pločevinastih škatlah s hrano. Zdravnik je omagal, Gucija je klicala dolžnost.

Razpokane reke vijugastih ledenikov se tihoma vijejo proti dolinam. Tudi v votlini je molk, že dolgo časa. Končno pretrga Luciano mučno tišino.

„Mar naj za vedno čakava tukaj, vreme pa dan za dnem slabše! Kaj mi mar Lautaro! Jutri grem doli, nato se odpravim domov!“ pribije. Cez čas nadaljuje mirneje, da bi prepričal: „Saj ne bova nikamor prišla. Si videl včeraj, ko sva poskušala s sankami, narejenimi iz obeh parov smučí, prepeljati potrebni tovor do Espolona Pirámide? Po nekaj sto metrih sva morala v viharju obrniti nazaj. Pustiva raje tisto za drugo leto... Nobenega pisma še nisem dobil od doma. Skrbi me. Ne vem, če se splača čakati tukaj...“

Zopet je vse tiho. Peter se le zagrenjeno nasmehne. Spomni se, s kakšno silo in voljo sta vlekla včeraj tovor na zasilnih saneh — in kako hitro se je vse končalo. Po tistem sta prehodila še kake štiri kilometre v mehkem snegu. Na vse načine mu je spotoma dopovedoval, da morata še ostati, da ga ne more pustiti samega do-

kler je še kaj hrane. Te pa je še za kakih deset dni. Prigovarjal mu je, da bo njuno morebitno odkritje vulkanskih zagrozetosti nemara nekaj zelo važnega, da lahko prideta v kakih dvanajstih urah čez led pa do podnožja pogorja — a vse zaman. Ko sta se v snežnem metežu vračala, mu je bilo težko. Zgubil je upanje in zagrenjen gazil po zasneženih stopinjah.

Zato tak mučen molk v votlini. Vsa ga je že polna, saj že dolgo spet nista spregovorila besede. Sicer tudi Luciano iskreno čuti dolžno hvaležnost do vseh, posebno do vodstva Slovenskega planinskega društva: s svojim prizadevanjem je omogočilo to odpravo; pravtako mu bo ostala, kakor ostalim, v lepem spominu požrtvovalnost članov društva: inženirja naprimer, pa Jožeta, tudi zaradi družbe Shell mu ni vseeno: vsak po svoje so pripomogli. Vendar vztraja pri svojem. Peter pa se čuti osamljenega.

Kaj bo sam na tej neskončni širjavi? Bo zmogel? Kako jim bo dajal odgovor, če se vrne s pohoda proti glavnemu cilju te odprave — premagan? Že res, da mu pišejo: 'Opravite vse, kar le morete! A predvsem ne pozabite: V tveganju je najvrednejša zmaga — odpoved!' Toda kako naj spozna, če je lok tveganja že dovolj napet, da bo tetiva odpovedi zazvenela v puščico vredne zmage? Komu starejših, kakemu veteranu naprimer, bi že verjeli, ga razumeli. Dejali bi: preudarnost. Njemu pa? Širokoustenje ali podobno. Oh, kako težko je včasih biti mlad... Naj se odpove gori? Kako bi to, saj ne more! Ves je prežet ž njo. Že dolgo, od lani. Ž njo — in nemara še bolj — z njenim širnim, ledeno skrivnostnim varuhom. Čuti, kako ga kliče, vabi. V prijateljski objem? V poraz? Kako bi vedel! Ve le, da ga neudržno privlačuje, veže v tveganje. Trdijo nekaj o slutnjah. Kaj mu imajo povedati te slutnje? So sploh v njem? Iz kod bi jih izgrebel, kako razbral? — S skrajnim hotenjem mu pronicne duh skozi šotorsko platno. Oklevajoče tava po ledenem morju, se upira premoči nečesa, radostno zasluti goro, tiplje skozi vihar, zajde v krog nevidnih sovražnih sil — nato je tema, nejasna praznina. Duh, ko da se trže. Iz česa, v kaj? Čuje se, ko da v muki stoče. Se vrača? Je ostal? Ti, gora, ti razodeni to poslednjo skrivnost! — Na neznahtni ploščadi se iz bleščeče svetlobe odraža v nebo: belo-modro-rdeče. — Hvala ti, gora, hvala! Zdaj ve: Tudi če bi moral sam...

Iz skodele na plinskem kuhalniku se dviga sopara. Molče srebata toplo kavo. Ko

jo popijeta, se zavijeta v puhaste vreče. Še nekaj časa se lomi plamen sveče v ledenih stenah, nato zacvrči in pusti za seboj temo.

„Peter,“ dahne po dolgem molku iz sosednje vreče, „ostanem dokler je še kaj hrane. Ne bi bilo prav, če bi šel. Nemara bi se potlej kesal. Pa slovo... od gore... od tebe... saj veš! Zato ostanem!“

„Hvala,“ vrne Peter in doda: „saj sem vedel.“ Obema je toplo. Med njima je sama jasnina.

Kakor vsako jutro, se tudi 28. januarja prikaže eden njiju iz luknje, da presodi vreme. Megleno je, kakor vsak dan. A vendarle upata na zboljšanje. Okoli desetih se nenadoma vse nebo zjasni.

To je zadnja priložnost!

Na hitro pripravita neizogibno opremo. Še enkrat pregledata smuči in plezalno orodje, si natakmeta zaščitna očala proti odbijajočim se sončnim žarkom in se okoli enajste ure začneta premikati s smučmi na ramenih proti vznožju Marconija in naprej, velikemu doživetju naproti.

Uro zatem, ko sta že na ravnini, si pripneta smuči. Lepo drsijo po strjenem snegu in hitro se poganjata lahko navzdol proti Malemu ledeniku. V resnici pa je zelo velik ta Mali ledenik. Veriga Pirámide še napol zakriva oddaljeno pogorje Pio XI, Lautaro pa že leze iz črnih oblakov. Razgled proti jugu zapira masiv Moreno, vidi se samo prehod, kjer začenja velikanski ledenik Viedma. Še malo, in že imata zamegljeni Marconi za seboj.

Sredi tolikih štirirajskih kilometrov samega ledu in snega, je človek majhna, nezatna stvarca. Z dihom tolike prostranosti se lahko meri le enaka širina človekovega duha, srca.

„V takem lahkem teku prideva danes še daleč!“ meni Luciano. Silno je vesel, da spet smuča. „Kakor v Bariločah pozimi...“ doda napol zares napol v šali.

Potegnjen, enakomeren švist-švist ju zpremlja v zavijanju nasprotnega vetra. Daleč za njima ostajajo vidne njune smučine. Daleč nazaj plove jek njunega borbenega vriska. Iz vseobvladajoče beline se odražajo samo njuna pestrobarvna oblačila.

Sonce se jame sprva neopazno nagibati čez zenit. Prišla sta do razritega ledu. S smučmi prečkata kar počez ozke, globoko zevajoče plavkaste razpoke. Mukoma se pod težkimi nahrbtniki premikata položno navzgor.

„Tam, kjer so najbližje čeri, bova počivala,“ predlaga Luciano, „na varnem bova pred vetrom.“

Od zahoda čezdalje močneje zaganja proti njima vale pršiča. Vrtinčasti snežni prah se zariva povsod in čeprav sije sonce, je presneto mrazljivo. Ob začetnih čerih precej visokega grebena, potegnjenega južno od Cordona Pirámide, najdeta edine zavetje med njunim prečkanjem ledu.

„Pripraviva si malo čaja, pa nekaj suhega sadja pojejva.“ Med hrustanjem suhih piškotov skušata prižgati plinski kuhaličnik. Toda čeprav stoji v zavetju in je še zadelan z nahrbtniki, jima vetrivi preprih izza ovinka zniči vsak tak koskus. Ostareta torej brez čaja in posrebljeta lesketajoče kapljice vode z bližnje skale.

„Ne verjamem, da bi mogla priti danes tja čez,“ stegne Peter roko proti gorskemu stoku Pio XI, „daleč je še. Vrhu tega imava močan nasprotni veter. Tudi mi niso nič kaj všeč tisti črni oblaki ob izhodu ledenika Pio XI. proti fjordu Eyre. Ta mora biti tam zadaj nekje. Kaj sodiš?“

„Hm,“ skomigne z rameni Luciano, „morda pa le!“

Nanovo si oprtita nahrbtnika in se zdrevita po ledenini proti severozahodu. Pošteno ju je premrazilo med počitkom, zato pospešita smučski korak.

Ura je štiri popoldan. Besede so jima zamrle. Osredotočena sta samo še na cilj. Na vznožje Lautara tam, kjer se vzhodni greben spaja z ledeno ravnjo v senci že močno nagnjenega sonca. Zdaj pa drvita šele čez ledeniški Plateau, nad Paso de los Cuatro Glaciares. Težko je sredi izravnane polja, brez vsakršnih vidnih oporišč, točno določiti, kje se stikajo ti štirje otrdeli veletoki, po katerih se izriva led na vse strani v dolino. Sodijo, da leži okrog 15 km od vzhodnega roba. To stičišče tvori razvodnico medoceanskega ledu in vodovja.

Samo včasih se še sliši piš vetra: vse bolj in bolj pojema. Le enakomerno drsanje smučí spet reže po mnogih letih to trdo snežno planoto. Nič jima ne razodeva, kje se na njuni poti nagne iztok ledu v drugo smer.

Švist-švist-švist... kratek počitek — in spet naprej. Zahajajoče sonce nalahno pordeči najvišji vrh Pirámide 2700 m in tudi neverjetna slika daljnih špirov rdi v zarji.

Temni se že, vendar led še vedno žari nekaj luči. Oblaki se ugrezajo v zaton. Vetter je povsem ponehal. Lautaro se že vidno bliža, a noge postajajo težje in težje. Prva zvezda zažari tik nad vrhom ognjenika. Seže čez dalj časa zasveti Orion, potem še Južni križ. Spomnita se, da je ta dan lunina mena v polno; nestrpno jo pričakujeta.

Švistanje smuči postaja na tršem snegu včasnejše.

Gospa noči osvetljuje vedno močnejše mirna in skrivnostna ledena polja ter zeva-joče razpoke v ledovju. Nemalo se začudi, ko opazi tod dolgi senci človečkov. Še vedno se premikati. Posveti močnejše — in srebrni svit prešine nenavadni, tuji pojavi. Vse plava okoli njiju, kakor v sanjskem svetu. Šele daljno grmenje plazov, sesutih s pobočja Lautara, ju zdrami. Samo s pogledi se ujameta — in poženeta naprej. Vsakršna beseda bi bila odveč, sredi te pravljice iz Tisoč in ene noči...

Naprej, kar naprej... Na tisoče korakov naprej za tisočeriimi odhojenimi.

Ko se bliža polnoč, se razlije v sveto, neskončno tišino samotne pokrajine glas človekov:

„Tu si postaviva streho. Samo še kake tri do štiri kilometre imava do ledeniškega jezika najine gore.“

Nahrbtnika zaropočeta ob trdi sneg. Ko so tla steptana, postavita po dolgotrajnem naporu piramidni šotor pokonci. Natezalce prirediti na smuči, globoko zarite zunaj v sneg.

„Prav na zapadnem stičišču Plateauja in Corredorja Hicken sva menda pristala.“

„Menda res. In tistih dvanajst ur za prečkanje si še kar pogodil. Samo eno uro sva jim morala dodati do tod.“

Sveča osvetljuje v šotoru, ta pa oranžno žari v mrzlo ravninsko noč. Potem zabrenči kuhalnik in brni še v zgodnje jutro. Ura je tri, 29. januarja, ko ugasne plamen in ž njim oranžni žar samotnega šotora. Noč spet obmolkne v postoterjeno tišino.

Rdeča krogla se prebuja in raste. Prvi žarki se razsipajo čez vrhove snežnikov na ravnino Celinskega ledu. Neizmernost nočne tišine se lomi in umika igrivosti svetlobnih pramenov. Vse se utaplja v objem silnega vala luči. Rdečino jame prelivati zlatenje. Čudoviti pojav vstajanja ogromne krogle je dopolnjen. Ostane samo še krasen dan.

Tudi v šotor je prodril vrisk radostno prebujenega dne. Kar verjeti ne moreta, ko gledata ven: Gora kipi v temnomodro nebo prav nad njima. Blizu, a vseeno še tako daleč.

Prevzeta, se molče napotita ob sedmih zjutraj z derezami na boleče ožuljenih nogah proti cilju. Tiste štiri kilometre hitro prehodita. Nato se začneta vzpenjati po razpokanem ledeniku. Dva kilometra gre položno po njem navzgor. Potem se napne v goro samo. Šotor je samo še pikica na

neskončnem ledu. Navezana prečkata do deset metrov široke razpoke. Večina je prekritih s snegom.

Pazno si zdaj od bliže ogledujeta podobno gore. Vrh so jima že koj zakrile stene pobočja. Upata, da ga pravšno slutita. Še najprej bi ju privedel gori vzpon na vzhodni greben: Par sto metrov visoka stena v tej smeri je sila strma, predvsem pa, vsa posejana s previsi. Saj ju vleče zanimiva plezarija tod navzgor. Tudi nekaj tople skale se prebija iz nje. A vse preveč casa bi jima mudila. Ta pa kaže biti kaj skopo odmerjen: doli se po malem oblaci... Lahko naskočita tudi južni greben in nadaljujeta potem po njem do vrha gore. V to pobočje pa je zdobljenih vsepolno hudoorniških stečin; ni mu tedaj zaupati. Še najverjetnejši kaže biti jugovzhodni greben: ni videti, da bi si plazovi utirali pot po njem; strmine ze zdijo zmogljive, čeprav je tudi tu vse previsasto, a manj kot v desni steni. Peter je že lani z oddaljenega Pier Giorgia presodil ta greben kot najprimernejši in možen. Kar dobro u. u. de, da se ni uštel.

Vanj se tedaj zarineta. Ves je leden, nikjer ne moli iz njega kaka skala. Uro za uro se vzepnjata, v prostem plezanju sicer, a ves čas navezana in skrbno varujeta. Po nevisokih, a previsnih stenah se prebijata s police na polico. Dereze grizejo v led više in više. Hudo spešita: čezdalje več ledeniške ravní se doli zgublja v oblake.

„Tudi šotor je že zagrnilo!“

„Menda se štuli od jugozahoda ali kaj. Morda se bo pretegnilo naprej proti severu. Enajst je šele, dneva bo še precej.“

Tu gori je sončno, jasno, kar jima krepí upanje.

„Ko bi vsaj vedela, če jo prav ubirava... Le kdaj in kje se bo prikazal vrh?“

„Skušajva priti vsaj na sleme grebena. Ni spak, da se nama ne bi tam kaj pokaznilo!“

Da se le ni bi zaplezala, ju skrbi, in kakšno je neki med tem grebenom in vrhom gore? Neznanka okrog vrha in smeri pa vrh sam ju ženeta naprej, nazaj ju vlečejo spodnji oblaki. Zmeraj več jih je!

„Le kako bova našla najin 'stan', če se tu odgrne nad njim?“

„Hm, ko bi naju vsaj kdo čakal doli...“

Nič več ne gledata naokrog. Samo varne stope še iščeta, da bi jih čimprej narizala kolikor jih je še treba, vsaj do kake razgledne točke proti vrhu. Ko prepleza prednji eno nešteti sporadično rastočih

strmin in varuje spodnjega, se nehote spet ozre navzdol:

„Ledenik so tudi že začeli požirati oblaki...“ Medtem je pristal še drugi gori. Iz zivalno vrže besen pogled na sivo pošast v dolino. Kako si le more lastiti pravico osvajanja „njune“ poti in ju motiti, da jo dopolnita! A vsiljivec se še ne zmeni ne za izzivanje takih črvičkov kot sta ona dva tam gori. Mirno se vali naprej v udobje neoviranega raztezanja...

„Bi se raje obrnila?“

„Nazaj?“

Na to razumarsko tipanje si odgovorita iz notranjega nagiba: oba hkrati se zažreeta naprej v strmino. Slutnja? Nagon? V enovitem utripu z naravo, sredi veličastnega soskladja stvari in dogajanj, se oboje, slutnja in nagon, prebujata iz otopenosti v civilizaciji in intelektu ter se ostrita k prvobitni danosti.

Še kako uro časa hrsakajo dereze v deviški led. Cepina lovita zdaj v spodrsljivo zdaj v strmo. Vrv se pne in spet vije. Plezalca pa sta kot eden v tihem pomenku z goro. Vsi čuti so jima usmerjeni k vrhu. Gora je z njima dobra; tekma za zmago velja le neurju.

Vrhu grebena! Le-ta se nedaleč proti severu končuje — v vrh gore! Samo še nerodno prečkanje do kotanje pod njim, od tam nekaj strmine na vrhnje sleme pa izglajen pločnik po njem ju še ločijo od vrha. Onkraj grebena se pod goro samó še nizki oblački pasejo v čredi nad Tihim oceanom in globokimi fjordi, v katere se iztekaajo reke in ledeniki. Tudi tokraj, na vzhodu, se dolí umika prejšnji vsiljivec in izginja v navidezni nič neminljivosti.

Šele zdaj oddahneti zaskrbljenost. Smer sta zadela, neurje pa se je s plašenjem samo poigravalo z njima v svoji muhavosti. Včasih se jima je dozdeval rek o kamnu, ki se vali od srca, smešen in pretiran...

Ob dveh popoldan sedeta kraj kotanje k skromnemu opoldanskemu okrepčilu in kratkemu počitku. Samo tri ure nočnega počitka po večerajšnjem trinajsturnem smuku čez ledeno „celino“ pa današnjih sedem ur zdržnega plezanja in vzpenjanja, ves čas v napetju negotovosti, že nekaj utruja. Njuna smer sicer ne postavlja kakih psebnih tehničnih problemov — Lautaro je, kakršne so več ali manj vse te ledeniške gore — zahteva pa od plezalca večine in izurjenosti v vseh vrstah ledu. Precej lažja od te, kaže biti smer od zapada navzgor po še kar prijetnem pobočju, kot je videti od tod. Le dostop do tja... A najsi bo smer že taka ali drugačna, in četudi natrpna ple-

zalnih preglavic, je tu drugotnega pomena. Stena, tudi težka stena, postavlja naloge, katere je plezalcu rešiti z večjim vsklajanjem znanja, danih pripomočkov, telesne moči, zdržljivosti in volje. Vsekakor ima pred seboj premagljivega, ali vsaj verjetno takega partnerja. Ve, kje in kako zastaviti. Če pa gre za drget pred neznanim, ogrožujočim a neprijemljivim, pred napadljivim pa neubranljivim, tedaj velja premagati samega sebe v tesnobi pred strašljivo in privlačno neznaniko. V dilemi opredelitve je človek sam sebi najtrdovratnejši nasprotnik. Zmaga nad samim seboj, nad šibkejšim jazom, je že več kot polovica uspeha v zastavljenem namenu. Do tod, do te kotanje, sta se res prebila bolj z voljo, vero in ljubeznijo, kot z razumom ali sredstvi.

Zato jima tudi primerno tekne ta visokoplaninski obed, čeprav jima močan duh po žveplu začinja jelo in draži nosnice. Nekaj deset metrov gresta vzdolž kotanje in naletita na razpoko, iz katere uhajajo ostro dišeči, a brezbarvni plini. Kotanja sama je široka kakih 80 metrov v premeru, leži morda 100 do 120 metrov niže od vrha in kakih 500 metrov od njega. Proti jugu se iz nje izliva ledena reka po pobočju navzdol. To bi moglo biti žrelo tega ognjenika, katerega je kot takega ugotovil Eric Shipton med svojo raziskovalno odpravo 1959/60. Od vznožja je opazil, kako se pod vrhom dviga dim iz pobočja Lautara, kateri je dotlej veljal kot navadna in ne ognjeniška gora. Ni se pa utegnil takrat ta vneti angleški raziskovalec vzpeti na vrh, ali vsaj po pobočju navzgor, in torej ne izslediti lege morebitnega žrela ali ognjeniškega dimnika. Kaže, da gre za krater tipa Eifelovih *maarov*, kakršnih obstoj je tudi v Južni Kordiljeri ugotovil že Reichert med Tronadorjem in Sierra Santo Domingo, kasneje še Klohn (1955) za Volcán Pillanilahue, Lliboutry pa jih dokazuje prav za področje Južnega celinskega ledu (1956, 57, 61). Če leži krater sredi ognjenika in bruha samo pepel ne pa tudi lave, se okrog žrela ne stvori svojski ognjeniški stožec. Zato te gore po Reichertovi pozabljeni ugotovitvi nihče ni spoznal za ognjenik. Zaradi podzemsko vulkanske vročine se na takih gorah tope spodnje plasti ledu tekom dolgih obdobij v podzemsko jezero. Le-to se izlije po ledeniški reki, kadar preseže izmero kotanje, kar se periodično ponavlja. Nagel padec vodnega pritiska pa povzroči bruhanje vulkanskega pepela, katerega raznaša veter, v teh predelih posebno močan in stalen, daleč naokoli. Med bruhanjem se

pojavijo okrog žrela sredi ledenega polja samo majhna jezercica in ledeniško groblje. Potem prekrije površino spet sneg in led. Kot prototip takega delovanja velja islandski ognjenik Grimsvötn na ledeniku Vatara, podrobno preučen od Thorarinssona (1953), in je izraz za tak vulkanski pojav — jökulhlaup — povzet prav iz islandščine. Tudi Lautaro bi spadal tedaj med ognjenike s takim žrelom in takim delovanjem.

A ni izgubljeni več časa, čeprav bi kazalo kotanje po dolgem, počez in vsenaokoli podrobneje pregledati. Predvsem sta gornika. Do znanstvene nestrpnosti še ne sežeta s svojimi leti. Kaj, če se tik pod vrhom spet spusti nadnjo nevihta, kakor pred tedni na Beli kapi! Naprej tedaj!

Jadrno jo ubereta čez kotanje in po zadnji, precej strmi steni, v katero so plazovi urezali svoje sledove. Kaki 20 m dolgi, preteči galeriji previsov sredi stene se izogneta s prečkanjem pod njimi na levo. Tam vstopita v žleb, iz njega spet v gladko steno — in že sta na vrhnjem slemenu. Dve razpoki ju še silita k previdnosti, potem pa lahko zdrevita z derezami po trdem, od stalnega vetra gladko obrušenem lednem pločniku proti vrhu.

Koraki so še urnejši, samo nekaj strmih stopov še — in upehana se ob štirih popoldan stisneta v zmagovit objem na vrhu 3380 m visokega LAUTARA. Pijana sreče in uspeha, sedeta na ledeno kapo, kjer je komaj prostora za dva.

Prav na enak dan: devetindvajsetega, le da v aprilu pred skoro štiristo leti, je v bitki pri Mataquito žrtvoval svoje življenje junaški Lautaro, vodnik araukanskih plemen, in z njim njegovi zvesti vojščaki, ko so se uprli španskim zavojevalcem njihove zemlje. „Pozdravljen, davni junak!“ mu pošlje Peter topel spomin. Ko pa opazi, da je ostal sam, ga zaskrbi:

„Kje pa si, Luciano?“

„V vrhu...“ se oglasi ko iz globine gore, Luciano pa se kobaca iz razpoke, kamor ga je pogoltnilo. Ves je razrit in globoko razpokan, vrh Lautara.

Vse se jima dozdeva tako neverjetno: „Poglej tja proti Fitz Royu! Vidiš, kako je odtod majhen ta velikan? Vidiš smer, kjer sva prečkala celinsko ledovje? Vidiš, kako se odbija opoldansko sonce od vrha naše Bele kape? Tam spodaj nekje, pod Električnim vrhom, mora stati Menihova skala.“ Čreda oblačkov se razredči tudi nad kanastim zapadom in odkrije še fjord Eyre. Samo nekaj kilometrov ju loči na zahod od divjih, neprehodnih gozdov ob težko dostopnih čilenskih fjordih. Ne proti se-

veru ne proti jugu ni videti konca ledu. Povsod izginja v oslepujoči svetlobi srebrnih odsevov, povsod se planjava naslanja na brezbrežje.

Na mali ploščadici pa zavirajo s cepina belo-modro-rdeče barve skupaj z zastavo sinjega neba.

Minute tu gori so kot molitev vsiljivca v opravičilo, da si je s svojim boječim utripom življenja upal zreti v tajne milijonskoletnega miru.

Trdno ovijeta obe zastavici na šotorski opornik, ga globoko zasadita v vrhno snežno kupolo in ga prepustita praznje odetemu vrhovju v družnost. Odslej bo s praporoma vred enovit z goro in njeno usodo.

Ko v slovo od vrha poslednjikrat objemata od tod v pogled nižavje v globini in višavje krog sebe, pritegne njuno pozornost sosednja gora: Dve do tri sto metrov severno od Lautara je vsajena v ledeno podnožje orjaška piramida, z vseh strani vsa obložena z ledeno snežnimi oblogami. Okrog 300 metrov bo nižja od Lautara in sega njena nadmorska višina do kakih 3000 m. Celinski led leži tod na 1600 m; piramida sama je tedaj približno 1400 m visoka.

„Glej, kot kaka nadrazsežna grobnica faraonov...“

„Prav taka! Le vrh ji končuje v odsekano ploskev, ko da ni utegnila zrasti in dopolniti svojih oblik.“

Po asociaciji pojmov, se spomnita rajnega Tončka Pangerca:

„Tudi Tonček ni utegnil dopolniti svoje podobe...“

„Tole goro mu dajva ob njegovi desetletnici!“

„Naj nosi odslej po njem ime CERRO PANGERC!“

Navzdol se lahko spustita kar navpik po steni vzhodnega grebena. Le sem pa tja švigmeta mimo kakega kosa kamnite skale. Vse drugo je odeto z ledom. Pod vrhno skorjo ledu je nekaj kamenja in kake grude strjene ognjeniške prsti. Nekaj pod vrhom, kakih dobrih 50 metrov ali nekaj več, začutita spet močnejšo nasičenost zraka z žvepljenimi plini. Ko sestopita iz pregrade skalovja, odkrijeta vir temu pojavu: Pod vrhno strmino, na pobočju lažjega naklona, zeva iz ledu okrogla odprtina v premeru dveh do treh metrov. Iz nje se dviga gost steber sivega dima, v zaščiti stene visoko navzgor, in se potem razgublja v vetru. Onkraj te rebri domnevata še drug tak dimnik, če ju ne vara le razpršeni dim, vendar zaradi pozne ure ne utegneta več iskati naokrog.

Končno sta odkrila nekaj prijemljivega! S fotografijami tega dimnika, pa z onimi od nižje proti jugu ležeče kotanje ter s primerki kamenja, katerega sta težko izgrebla malo pod vrhom izpod leda, bo doprinešen neizpodbitni dokaz o ognjeniškem značaju te gore. S tem bodo vulkanologi in glaciologi našli dokončno rešitev uganke okrog periodičnih pojavov skrivnostnega vulkanskega pepela na vzhodu tega predela Celinskega ledu. Pravtako bodo pojasnjeni tudi sočasni periodični porasti taljenja nekaterih ledenikov na istem področju. Slednje je pripisati toploti izbruhanega pepela. Prav Lautaro bo tedaj ognjenik, kateri ga na široko trosi proti vzhodu, kjer redki naseljenci včasih opažajo na zapadu steber dima, katerikrat v rdečkastem žaru plamena s spremljavo bobnenja, potem pa se usipljejo nanje padavine lahkega sivega pepela. Tako so 1953 pripovedovali De Agostiniju naseljenci na področju jezer Gardiel in San Martín. Tedaj je ta italijanski raziskovalec tudi našel tak pepel na Malem ledeniku; švedski geolog dr. Quensel ga je že 1908 ugotovil na ledeniku Amalia; leta 1946 pa je izsledil Lliboutry na fotografijah iz letala pas ledeniškega od-tajanja od ledenika Pio XI. do jezika Glaciar Jorge Mont na severu, ter od zapadnih ledenikov H. P. S. 7 in 8, Greve in San Bernardo na vzhod do sanmartinskega in Malega (Lliboutry). Dim, katerega je pred leti opazil Shipton, se je skoroda gotovo kadil prav iz ravnokar odkritega žrelca. Njegovo odkritje je s tem potrjeno z dokazi in je vnešenih vanj nekaj več podrobnosti.

Pod ledenimi previsi sestopata naprej strmo navzdol. Za povratek je ta smer kaj primerna. Vodi naravnost k vznožju in je krajša od one med vzponom. Za pristopanje na goro pa bi bila nevarna in zamudna.

„Glej, v kak prekrasen popoldan se je prelevilo skisano dopoldne. Vsaj na 100 kilometrov seže vidljivost. Si za to, da doli koj zloživa šotor in jo potegnava kar naprej čez led do taborišča pod Marconijem? Lepo vreme sem ali tje, zaupati mu pa le ni, da bo zdržalo še jutri!“ predlaga Luciano.

„Če bova pri moči, zakaj ne!“ bi se tudi Petru zdelo varneje biti onkraj kot tu na milost ali nemilost muhavemu vremenu.

Ko pa popadata ob osmih zvečer v zapaščenem šotor — zanju je pravi hotel — ju pri priči sprejme tudi sen v svoje okrilje. Niti ne opazita, kako se skrivnostno

tihotapijo megle od zahoda. Tiho se vle-gajo na njun šotor.

Samo močno plahutanje platnenega kri-la in premočene spalne vreče ju drugi dan lahko zbude v stvarnost popolne oblačine. Komaj se vidi smučka, na kateri je pri-trjen natezalec ob vhodu. Zunaj dežuje in sneži, a za sedaj je še razmeroma mirno. Dan je pust, mrk in dolg od poležavanja v mokrem. Ledeni kristalčki se vrivajo skozi šotorsko platno in iz šotora morata metati vodo...

„Petintrideset kilometrov do najinega prvega samotnega taborišča pod Marconi-jem, od tam še sedem do matičnega pod Menihovo skalo, pravtako neobljudenega, in še nadaljnih petindvajset kilometrov v do-lino do najbližjega človeka...“

„Da, in štiri sto petdeset čez kontinent do Río Gallegos pa še dva tisoč tri sto od tam do Buenos Airesa.“

„Jutri odrineva, pa naj že bo vreme kakršno hoče. Kaj praviš?“

„Ah, saj sivina je zmeraj enaka! Jutri tedaj.“

Jutri, da. Jutri pa bo zaječal veter. Polagoma narašča...

VSTAJENJE

Na Kontinentalni led je posijala luč. Zaželeno in izprošeno. Razlila se je v šir in dalj, pronicala v zadnje razpoke ledu. Vse je napolnila s svetlobo, tudi njuni duši. Pojavila se je v radostnem krikju ozna-njenja, ko se je odgrnila tema v ledeno mrzli razpoki.

Krik rojstva izgubljenih. Kje, nihče ne bi vedel.

Sonce blagohotno ožarja temine duš. Kje je razdivjana sila iz nevidne noči, kje? Umaknila se je premoči luči.

Golota ledovja prekipeva v prevzetnem smehljaju sončnega odela.

Še Tončkova smučka se zopet poraja v luč, daleč na bleščeči ravnini, kamor jo je odnesel pobesneli vihar.

In tam? Mar je mogoče? Kot rešni zna-nilec se v enakomernem ritmu poganja majhen ptiček vzdolž po ledu. Kam?

Rojstvo...

Z vetrom hitita proti vzhodu. Za njima pa se zopet zbirajo črne gmote oblakov nad ognjenikom, zdaj njunim ognjenikom.

Osem dolgih ur se rojevata, do varnega pristana.

Vstajenje...

Potlej se okrog njiju in nad njima vse zagrne. Luč se spet umika pošastni temi.

kaj sodim o komunizmu

anketa

V Evropi morajo drugače gledajo in ocenjujejo dogodke po svetu, kakor v Severni Ameriki in Kanadi. Nam v Južni Ameriki kažejo dogajanja po svetu takole podobe.

Čeprav je komunizem najvidnejši problem človeške družbe v našem stoletju, gledanja nanj ni enotna in jasna in tudi vrednotenje posledic, katere prinašajo komunistični režimi v državah, kjer so se komunisti pripodobili do oblasti in uveljavili totalitarni sistem, ni enotno. Drugače gleda na sodbne komunističnih sistemov tisti, ki jih ocenjuje splošni po materialističnem pojmovanju življenja in življenjskih dobrin, kakor tisti, ki vidijo vrednotenje, kot udar na versko prepričanje in na človeške pravice. Pa so še drugi vidiki in različna izhodišča, ki ustvarja raznolikost presoje.

Jasno gledanje na komunizem komunističnih posthoo dve okolnosti: Na eni strani, gon komunizma že svojo nalogo za vpeljavo karkršnihkoli reform prikazuje kot uspešno izvršeno dejanje, in tudi opravi prikrija svoje neuspehe, če tako hvaloslovno uspehi pa v propagandi prikazuje kot nekaj velikega in vrednega. Na drugi strani pa je v svetovnem svetu mnogo tistih, ki se upirajo vsaki reformi družbenega življenja, ki naj bi bila v korist Strahin množicam. Med temi je tudi najvišji ravnokamerški kontinent, Mahatmavinj prvi izvršeni družbeni stavovi na tem kontinentu sicer izgubljajo, ali pa so

delali karoli družbenega življenja. Pripadniki tega stava se na vsi moči upirajo postopnemu izmenjavi socialne pravice. Tem se upirajo celo tisti, ki trdijo, da temelji njihovi svetovni pogledi na kristianskem verskem prepričanju.

Južna Amerika in vse države, ki so se pridružile temu svetu, katere cilj je razenja in uničenje, tudi uničenje

Miloš Stare — Uvodne misli

Mednarodna skupnost spremlja, ki se ne splohjuje iste naloga, ki ni je tudi njihovega spremljanja v svet, ki je slednja

Pri opazovanju tega s komunistični po svetu na ideološkem tova, razen je izvancno slovo

Prvi opazovanje tega s komunistični po svetu na ideološkem tova, razen je izvancno slovo

Evropi, ameriki, prevladuje mnenje, da se lahko uspešno ni prvotnega pravice. To mnenje je

likarna konferenca julija 1964, ki je bila v Evropi, da ni

jezane sveto pa je določil določil. To opazovanje tega s komunistični po svetu na ideološkem tova, razen je izvancno slovo

Dr. Ljubo Sirc, dr. Alojzij Starc, ing. Marijan Struna

Dr. Jože Velikonja

Dr. Janez Zdešar

Jože Žakelj

Prof. Alojzij Ambrožič

Ing. Marko Bajuk

Stane Bitenc

Nace Oretnik

Dr. Rudolf Čuješ

Vera Debeljak

Pavel Fajdiga

France Gorše

Maks Jan, Janko Jazbec, dr. Celestin Jelenc, Alenka Jenko

Marijan Marolt

Dr. Ludovik Puš

Miriam Rant

Dr. Ljubo Sirc, dr. Alojzij Starc, ing. Marijan Struna

Dr. Jože Velikonja

Dr. Janez Zdešar

Jože Žakelj

V Evropi morda drugače gledajo in ocenjujejo dogodke po svetu, kakor v Severni Ameriki in Kanadi. Nam v Južni Ameriki kažejo dogajanja po svetu takole podobo:

Čeprav je komunizem najvidnejši problem človeške družbe v našem stoletju, gledanje nanj ni enotno in jasno in tudi vrednotenje posledic, katere prinašajo komunistični režimi v državah, kjer so se komunisti prikopali do oblasti in upeljali totalitarni sistem, ni enotno. Drugače gleda na sadove komunističnih sistemov tisti, ki jih ocenjuje zgolj po materialističnem pojmovanju življenja in življenskih dobrin, kakor tisti, ki oslanja vrednotenje teh sadov na versko prepričanje in na duhovne osnove. Pa so še drugi vidiki in načelna izhodišča, ki motijo enotnost presojanja.

Jasno gledanje na komunizem zameglujeta posebno dve okolnosti: Na eni strani zna komunizem že same načrte za vpeljavo kakršnihkoli reform prikazati kot uspešno izvršena dejanja, in tudi spretno prikriva svoje neuspehe; še tako neznatne uspehe pa v propagandi prikaže kot nekaj velikega in vrednega. Na drugi strani pa je v svobodnem svetu mnogo takih, ki se upirajo vsaki reformi družbenega življenja, ki naj bi šla v korist širokim množicam. Med temi je nam najbližji južnoameriški kontinent. Maloštevilni privilegirani družbeni stanovi na tem kontinentu sicer izgubljajo, ali pa so že izgubili politični vpliv, obvladajo pa v večini južnoameriških držav gospodarski ustroj družbenega življenja. Pripadniki tega stanu se na vso moč upirajo poskusom temeljnih socialnih sprememb. Tem se upirajo celo taki, ki trdijo, da temelji njihov svetovni nazor na krščanskem verskem prepričanju.

Južna Amerika in vse države s podobnimi razmerami, nudijo zato s svojimi nepoučenimi množicami zelo rodovitna tla za propagando, katere cilj je rušenje in uničevanje; tudi uničevanje takih dobrin kot je svoboda.

Mednarodne časopisne agencije, ki so v rokah velikih svobodnih držav, ne spolnjuje tiste naloge, ki bi jo mogle in morale. Večkrat gre poudarek njihovega obveščanja v smer, ki je škodljiva svobodnemu svetu.

Pri opazovanju boja s komunizmom po svetu skoro ne zasledimo poudarka na ideološkem boju, razen če izvzamemo odločne in jasne besede papežev. Preveč je razširjeno mnenje, da je že samo visok življenjski in gospodarski standard zadostna obramba proti komunizmu. Tudi sodijo mnogi, da je zvezda komunizma že v tolikšnem zatonu, da ta sploh ni več nevaren. V svobodni Evropi marsikje prevladuje mnenje, da za zahodnoevropske države komunizem ni prvenstvena nevarnost. To mišljenje je jasno izrazil De Gaulle na tiskovni konferenci julija 1964, ko je izrekel svoje mnenje o položaju v Evropi. Poudaril je, da so se razmere tako spremenile, da ni več potrebno, da bi imela Amerika vodilno vlogo na svetu in tako tudi ne v Evropi. Glede Sovjetske zveze pa je dodal dobesedno: „Ta imperij, ki je zadnja kolonialna sila našega časa, se bliža svojemu propadu. Od njega se že trgajo Kitajska in evropski sateliti, in komunistični sistem je glede življenskega standarda v primerjavi z zahodnoevropskim doživel popolen neuspeh. Delitev sveta v dva tabora, kakor si ga zamišljata Washington in Moskva, ne ustreza več realnosti.“

V zadnjem času opažamo tudi, kako marsikje nepoučeni in lahkomišelnih površneži bude prazno upanje v nekaj porajajoč se neomarksizem. Ta neomarksizem pa je daleč od kake pozitivne ideološke preusmerjenosti.

So pa tudi države v svobodnem svetu, ki so z lastnimi problemi tako zaposlene, da že zaradi tega pri njih vprašanje komunizma stopa v ozadje.

Tako je bila Francija dolga leta prezaposlena s parlamentarnimi in vladnimi krizami in z alžirskim vprašanjem. Za Nemčijo je slej ko prej najpomembnejše vprašanje razdeljena Nemčija, v Severni Ameriki pa stoji v ospredju rasni spor. V tej zvezi bi lahko naštevali tudi južnoameriške, afriške in druge države.

ZDA gledamo danes kot tisto silo, ki je na čelu svobodnega sveta in stoji na stalni straži pred nevarnostjo komunizma. Boj za vseмирje je obenem boj s Sovjetsko Rusijo, in to ne le za tehnično prvenstvo, ampak za prvenstvo sploh. Pri ZDA ni videti v tem boju, da bi jim bila prvenstvena nevarnost v širjenju komunistične ideologije, temveč kažejo, da je njihov glavni cilj preprečiti, da bi se sedanje stanje v svetu (kjerkoli in kakorkoli tako spremenilo, da bi bilo v škodo njihovi veljavi in gospodarski moči. Do tega sklepa pridemo, če razčlenjujemo dejanja in izjave odgovornih državnikov ZDA. V zadnjem času je tako gledanje na komunistični problem ponovno poudaril Ruskov pomočnik za zadeve Daljnega vzhoda William P. Bundy v zvezi z vprašanjem o uničenju severnovietnamskih komunistov, ko je rekel: „Ni naš namen zrušiti severnovietnamski komunistični režim, temveč prepričati ga, da bo prenehal pomagati južnovietnamskim gverilcem.“

Precej dosledno temu stališču je tudi gledanje ZDA na Castrov režim na Kubi. Titov komunistični režim v Jugoslaviji pa celo podpirajo.

Pogled na svobodni svet nam torej dokazuje, da ta ne vidi prvenstvene nevarnosti v komunistični ideologiji in njenem širjenju, temveč le v ekspanzivnosti sovjetskega imperializma in njenih satelitov.

A ne tako komunizem! Ta dokazuje v svoji praksi, da prisoja važnost in pomen obema: zato širi komunistično ideologijo in se skuša uveljaviti z imperialističnim osvajanjem.

Za nas Slovence pa je kljub takemu stanju v svetu komunizem slej ko prej prvo in temeljno vprašanje. To je vprašanje, ki je vezano z našim narodnim „biti ali ne biti“. Med revolucijo v času okupacije je komunizem zadostno dokazal, da mu ne gre za obstoj Slovencev kot naroda, ne za njegovo svobodo in ne za obstoj narodnih in duhovnih vrednot. Po končani revoluciji je z načinom upravljanja Slovenije v dvajsetih letih dokazal isto. S politiko do naših narodnih manjšin pa se je slovenski komunizem razgalil, ko je priznal, da mu je bolj pri srcu napredek in uspeh italijanske komunistične stranke, kakor pravice slovenske narodne manjšine v Slovenskem Primorju. Ker odrekaajo komunisti slovenstvu pravico do obstoja in Slovencem pravico do svobode, zato sami kažejo Slovencem doma in v svetu smer njihovega prizadevanja in dela.

Tisti, ki smo živeli in delovali v Sloveniji pred revolucijo, se ne moremo izogniti primerjalnemu vrednotenju sadov dvajsetletnega komunističnega vladanja.

Ni sentimentalnost, če navedemo nekaj primerov.

Slovenska vas npr. je bila nekaj posebnega. Bodisi izrazito kmečka ali mešana. Slovenske vasi so bile celice, v katerih je na tisoče in tisoče požrtvovalnih delavcev po vsej Sloveniji desetletja oblikovalo s svojim delom prosvetno in kulturno podobo našega naroda. Živ dokaz temu je npr. statistika dela Prosvetne zveze in njene predhodnice Slovenske krščansko-socialne zveze do leta 1938. V 40 letih je bilo v okviru te prosvetne matice izvajanih 10.700 gledaliških predstav, 23.000 predavanj, 2500 pevskih in 2500 godbenih nastopov. Knjižnice prosvetnih društev pa so v tem času izposodile nad pol milijona knjig.

Če bi tej statistiki dodali še podatke o delu Zveze kulturnih društev v Ljubljani in Mariboru, Zveze kmetijskih fantov in deklet ter drugih društev, bi gornje številke občutno narasle.

In kako je danes? V Ljubljani izhaja revija Sodobnost. V dvanajstem letniku v številki 5 iz leta 1964 opisuje Janez Jerovšek v članku pod naslovom „Kultura na vasi“ kakšne so po dvajsetletnem komunističnem vladanju razmere v slovenskih vaseh. Jerovšek odkrito pove, da v teh vaseh kmetijstvo na privatni osnovi ne obeta nobenih ugodnih gospodarskih perspektiv. Dobe-

sedno nadaljuje: „V takih vaseh mladih ljudi sploh ne najdemo več... V takih vaseh se zelo pogosto ukinjajo šole, ki so ponekod obstajale že sto let, propadajo, ali pa so že propadle tudi vse amaterske kulturne dejavnosti. Zaradi intenzivnih migracijskih procesov se ne more za dalj časa obdržati pri življenju nobena amaterska kulturna skupina. Vsi pevski zbori in dramske skupine, ki so imele v teh vaseh močno tradicijo, so ena za drugo propadle... V teh vaseh tudi težko najdemo inteligenco, ki je bila vse doslej vedno organizator in nosilec kulturne aktivnosti na vasi. V vaseh, ki so izgubile šolo in s tem učitelja, je kulturno življenje — kolikor ga je sploh bilo — takoj zamrlo. V takih vaseh tudi duhovnika ne najdemo več. Razumljivo je, da v teh vaseh ni več aktivnega amaterskega kulturnega udejstvovanja.“

Jerovšek sklene svoja razpravljanja o slovenski vasi z ugotovitvijo, da te vasi predstavljajo „že sedaj predvsem pa v bližnji prihodnosti socialni problem, ker bodo obremenile občinske fondе in proračune“. V Sloveniji je tako po 20 letih komunističnega vladanja slovenska vas, v kateri je nekdanj cvetelo prosvetno in kulturno življenje, postala „socialni problem“, ker bo obremenila občinske fondе. Postala je torej občinska reva. S slovensko vasjo pa sta postali občinski revi tudi slovenska ljudska prosveta in kultura.

Število rojstev v Sloveniji. O tem vprašanju se v zadnjem času dosti govori in piše. Kaj je resnica? Pred vojno je znašal prirastek živorojenih otrok v Sloveniji na tisoč prebivalcev povprečno 27, če upoštevamo statistične podatke od leta 1921 do leta 1938. V letu 1921 je znašal še nekaj nad 30 rojstev, v letu 1938 pa 22. Najbolj je v razdobju od leta 1921 do 1938 padalo število rojstev v okrajih Celje okolica, Laško, Murska Sobota, Logatec in Ljubljana okolica. Predvsem pa v Mariboru (mesto), ki je imel leta 1921 19.9 rojstev na 1000 prebivalcev, leta 1938 pa samo še 8.9. V teh statistikah so vključeni podatki tudi za neslovence. V komunistični Sloveniji je povprečje števila rojstev občutno nazadovalo. Razpolagamo s podatki od leta 1955 do 1963. Povprečje za ta leta znaša 18.8 za vso Slovenijo.

Predvojno povprečje je znašalo 27 rojstev, v komunistični Sloveniji pa le 18.8. Razlika je občutna. Precej pojasnila za to razliko dajo ta dejstva: Pred vojno so v svobodni Sloveniji oblasti skrbno razčlenjevale vzroke padanja rojstev. Vztrajno je bilo prizadevanje svetnih in cerkvenih oblasti, vzgojnih organizacij in ustanov, da se padanje prepreči. V komunistični Sloveniji pa vsa zakonodaja, kontracepcijske postaje, propaganda ter materialistična vzgoja mladine gredo za tem, da se število rojstev še zniža.

V predkomunistični Sloveniji je bila družina nekaj svetega, kmetska družina pa tudi izvor zdravega življenja. V komunistični državi je pojmovanje zakona in družine zgolj materialistično, razveza zakona je na dnevnem redu, dovoljena je odprava plodu, z zakonom je dovoljen umor nerojenih bitij, prava kmetska družina pa je redkost.

Naša mlada leta imamo v lepem spominu, ko smo v domovini brali Jurčiča, Detela, Milčinskega, Meška, Preglja, Tavčarja, Kersnika, Velikonjo, Jalna, Finžgarja, Cankarja in vrsto drugih. Spomine na dela slovenskih pisateljev nosimo s seboj po svetu kot dragocene bisere.

Pa nam pridejo danes v roke literarne revije iz komunistične domovine: Sodobnost, Problemi, Perspektive in podobno. Ko beremo prozo, se nam zasmilijo, pisatelji, pisateljice in bralci. Mladi so, pa pišejo samo o telesih in zopet o telesih. O iskanju teles in o uživanju teles. O pijanosti in o tem, kar smo mi imenovali kvanto. V Problemih sem našel, da ena teh mladih pisateljic sama ugotavlja: „Povsod je sama brozga... in mraz.“ Iščem in listam, kje bi našel kaj takega, kar mi poznamo kot ljubezen, lepota, dobrota. Nič. Utrujen od iskanja in branja občutim mraz in odpor do te brozge. Iščem zdravilo. Pri roki je Ivan Cankar. Moje življenje. Preberem Večerno molitev, Njena podoba in Njen grob. Toplota se je vrnila, začutim ljubezen in slutim dobroto.

Zakričal bi, da bi se slišalo preko morja v domovino: Vi komunistični kulturniki vseh izvorov, ki ste vzgojili mladino mrtvih src, mladino, ki ne pozna ne ljubezni, ne lepote, ne dobrote, mladino brez idealov in brez idealizma, vi si drznete trditi, da je bil Cankar Vaš?

Tako je bila Francija dolga leta prazapostena v parlamentarni in vladni
Župančič je bil velik pesnik. Tako velik, da njegove pesniške sile niti komunistični materializem ni zatrl. Upognil ga je toliko, da je na stara leta pesnil slabe pesmi in poveličeval komunizem (Zimzelen pod snegom). Genij njegove pesniške sile pa je živel v vsej polnosti v dobi od Čaše opojnosti do Veronike Deseniške. Med najvišjimi vrhovi njegovih stvaritev je Duma. O njej je bilo zapisano, da je „naša najmočnejša domovinska pesem, polna iskanja slovenske lepote in žalosti“. Veličastna pesem domu, domovini in izseljencu. Nastala je v dobi, ko je Janez Evangelist Krek izžareval silo svojega ustvarjalnega duha tudi na Župančiča.

S kolikim zanosom je naša svobodna mladina letos v Buenos Airesu iz sto slovenskih grl recitirala Dumo! Koliko pristne ljubezni je zvenelo iz klica: Kje domovina si, ali na poljih teh...

Komunistični pesnik v domovini, urednik Perspektiv, Tomaž Šalamun, je letos spesnil pesem, kateri je po zgledu Župančiča dal naslov Duma 1964. Pesem je nastala v zvezi z uporom mladih okoli Perspektiv proti uradni liniji. Bila je natisnjena v Razgledih števil. 9, z dne 9. maja. Pesnik dokazuje s to pesmijo, da so v zmoti tisti, ki menijo, da je spor Perspektiv z uradno linijo znanilec kake nove idejne smeri ali odklon od materializma. Nasprotno! Naj mi bralec oprost, če v dokaz navedem nekaj verzov iz te pesmi: „Zjeban od Absolutnega — nažrt devic in drugih smrtno prizadetih — ljubim vas o bližnjiki, pohlevni domislek boga očeta — ljubim vas o celovite osebnosti sladkega zrenja... ideologi s svojim cipami ideologijami... — Hodil po zemlji sem naši in dobil čir na želodcu — dežela Cimpermanov in njihovih mozolastih občudovalk — dežela hlapcev mitov in pedagogike — o Slovenci kremeniti, prehlajeni predmet zgodovine.“

Nedvomno je v teh verzih odpor in nezadovoljstvo proti sedanosti. Toda uporniki ne poznajo izhoda iz tega stanja in ga tudi ne iščejo. Pesem sama pa je na ravni sedanje povprečne miselnosti komunistične mladine v domovini.

Če bi hotel to pesem, ki je upor proti sedanjim oblastnikom označiti v stilu Župančičeve Dume, bi zapisal: Videl može sem, skrunilce Prešernove dedščine in slišal sem pesem odpora, spočeto iz brozge...

Tako je primerjalno vrednotenje sadov komunistinega vladanja in vzgoje. Še bi lahko nadaljevali, pa naj to zadostuje.

Kdor komunizem in njegove cilje pozna, mora priznati, da je ta za nas prvenstveni problem, ker obstoj komunizma v Sloveniji spravlja v nevarnost življenje našega naroda.

Anketa o nalogah naše ideološke emigracije v Zborniku 1964 je uspela. Da pripomoremo k enotnosti in jasnosti gledanja na problem komunizma, smo raptrosili več slovenskih izseljencev, da nam za letošnji Zbornik odgovore na vprašanje *Kaj sodim o komunizmu*. Prejeli smo 21 odgovorov iz Anglije, Francije, Nemčije, Kanade, Severne Amerike in Argentine. Objavljamo take, kot smo jih prejeli. (Le pri dr. Velikonji in prof. Ambrožiču smo v sporazumu z avtorjema izpustili nekaj stavkov, s katerimi sta načela zanimive probleme, ki pa niso predmet te ankete.)

Med temi, ki so poslali odgovore so laiki in duhovniki. Zastopani so vsi svetovni nazori. Svoja mnenja so povedali javni in politični delavci, študentje, očetje, matere, fantje in dekleta.

Udeleženci ankete so na stavljeno vprašanje odgovorili iz osebnih pogledov in na posamezna področja življenja. Storili so to s tolikim čutom odgovornosti in tako temeljito, da vsi odgovori kot celota predstavljajo eno najbolj jasnih slik komunističnega nauka in njegovih sadov, kar smo jih Slovenci doslej imeli.

Zato vsi udeleženci ankete zaslužijo priznanje in zahvalo.

rojen leta 1930 v Gabrju, občina Dobrova pri Ljubljani. Gimnazijo je dovršil v spittalskem taborišču. L. 1948 odšel s starši, sestrama in brati v Kanado in vstopil v semenišče. Posvečen v duhovnika leta 1955. Po dveh letih kaplanovanja in učenja so ga predstojniki poslali v Rim, kjer je na Bibličnem inštitutu prejel licenciat. Od leta 1960 je profesor sv. pisma v škofijskem semenišču v Toronto, Ont., Kanada. Udeleži se kot predavatelj in sodeluje pri kanadskem slovenskem verskem listu Božja beseda.

Naslov članka bi moral pravzaprav biti „Misli, ki se mi porode v zvezi s komunizmom“. Nimam namreč namena analizirati tega za našo dobo tako značilnega gibanja, ki ga mora, vsaj v njegovi trenutni razvojni stopnji, zavrtni vsak kristjan, pač pa bi rad napravil nekaj opazk o našem praktičnem odnosu do komunizma v preteklosti, sedanjosti in bodočnosti.

1. Pogled v preteklost

Trditve v tem delu so premalo niansirane, kar je pač tipično za večino nezgodovinarjev, ko govore o preteklosti. Toda svojega razmerja do komunizma skoraj ne morem izraziti brez njih.

Med Marxovim manifestom in „Rerum novarum“ je preteklo nad štirideset za razvoj Evrope in sveta zelo pomembnih let. Katoliški Slovenci so okolično resno vzeli v svojem socialnem in političnem delu, toda marsikje je kljub svoji zapoznelosti ostala glas vpijočega v puščavi, tudi če odmislimo dejstvo, da se ni ne skušala ne mogla dotakniti vseh problemov, ki bi morali biti rešeni, preden bi Cerkev dobila gibčnost in svobodo, potrebno za smiseln dialog z modernim svetom. Kajti socialni problemi so, čeprav najvidnejši, le znak globljih težav. Razodetje in zdrava filozofija, ki ju proglašata Cerkev, sicer vsebujejeta osnove za njih rešitev, toda obremenjenost s fevdalno, monarhistično in do neke mere buržujsko preteklostjo je katoličanom šibila zmožnost praktičnega razlikovanja med trajnim in prigodnim, med večnim in časnim. Če pa trajnih in nespremenljivih načel nenehoma ne izražamo v kategorijah stalno se spreminjajočih

družbenih razmer, jih oropamo razumljivosti in smiselnosti. Težko bi bilo zanikati, da Cerkev v celoti ni zadostno razumela sprememb, ki jih je prinašalo devetnajsto stoletje. S to trditvijo nočemo obsojati svojih prednikov; spričo nadutosti in totalitarnosti novih ideologij in gibanj so mogli le geniji jasno videti probleme v vsej njihovi zapletenosti, medtem ko je večini katoličanov in kristjanov sploh šlo predvsem za ohranitev dragocenega zaklada vere; za to jim dolgujemo globoko hvaležnost.

Marksizem se je postavil na čelo gibanja, ki je delavstvu priborilo družbeno veljavo in socialno pravičnost, vsled odsotnosti drugega vodstva; ogromna večina ljudi, ki so se selili iz tradicionalističnega kmečkega okolja v novo nastala industrijska središča, je morala biti vsaj od začetka verna. Če danes s ponosom kažemo na socialno zakonodajo zahodne Evrope, ne smemo pozabiti, da je bila v glavnem izsiljena po marksistično usmerjenih delavskih združenjih in strankah. Neprijetno je dejstvo, da se kristjani zadnjih stoletij zavemo na pol pozabljenih prvin svoje vere šele potem, ko so jih uveljavili drugi.

Krščansko socialne stranke v Avstriji so se naslonile na vsled navezanosti na tradicijo Cerkvi še zvesti razred, ki pa je bil obsojen na številčno padanje, preobražanje in zato vse manjši vpliv na celotno družbo. V pretežno kmečki Sloveniji je bila sicer to edina stvarna politika. Imam pa vtis, da je ostala SLS do konca preveč po kmečko pobarvana in zato družbenega razvoja ni mogla več dohajati. Naša narodna in verska propaganda se še zmeraj ukvarja s Slovenijo, posejano s cerkvicami in znamenji, s Slovenijo nageljnov in rož-

marina, pozablja pa i.a. gnoj, ki so ga bajtari s koši znosili v bregove. Menda nekateri duhovniki še zapravljajo svoj čas in energije s prepovedovanjem šminke in pudra mladim dekletom in s pohujševanjem nad plesi v cerkvenih dvoranah.

Moralna in socialna reforma, ki so jo izvedli katoliški Slovenci v zadnjih desetletjih sedanjega stoletja, je bila nedvomno nekaj sijajnega. Ker pa praktično množicam namenjeno delo zahteva poenostavitev in posplošenje v načinih predstavljanja in izvajanja, ni bilo možno ogniti se vsem nevarnostim, ki prete masovnim gibanjem. Časovno in krajevno pogojne metode so se skoro nehote odele s trajnostjo in nezmotnostjo cerkvenega nauka; njih kritiko smo smatrali za kritiko Cerkve. SLS in pozneje domobranstvo sta nam postala kriterij katolištva (s tem seveda nimam nikaškega namena zanikati idealizma in požrtvovalnosti strankinih delavcev in idealizma in hrabrosti domobrancev).

Da bi se otresli neprijetnega suma, da bi „Marijin narod“ po svoji krivdi podlegel komunizmu, smo si iz delnih vzrokov ustvarili popolno opravičilo. Zahrbtost in kramarstvo zahodnih zaveznikov, spretnost komunistov v lažnivi propagandi, njih organiziranost, brutalnost in načelo, da namen posvečuje sredstva, nam ne vzmajo krivde.

Pričakovati bi bilo, da bi se vera po „osvoboditvi“ bolje ohranila, če bi bili res tako dober katoliški narod, kot si predstavljamo.

Kritikarstvo je plod občutka manjvrednosti. Toda zavračanje vsake kritike je znamenje notranje negotovosti in osebne in skupinske nezrelosti, ki se čisto prelevi v fanatizem. V fanatikovih rokah pa se dialog spremeni v jedko polemiko in kritika v osebno napadanje in podtikanje podlih namenov sogovorniku. H kritičnemu presojanju svojih in tujih podvigov nas vendar sili zavest nepopolnosti vsega človeškega. Lojalnost ustanovam, katerim pripadamo, ne zahteva slepe pokorščine, pač pa nasprotno: odstranjenje nedoslednosti in nejasnosti z zdravo kritiko. Zvestoba mrtvim prijateljem, ki bi nam meglila pogled na realnost in preprečevala miselni napredek, bo iz nas in njih napravila zastarele karikature. In strah, da bo poštena kritika spodmaknila podlago našega dela, je priča nezrelega in nezadostno osnovanega prepričanja.

2. Naloga sedanjosti

Boj proti komunizmu ne sme sloneti na strahu. Strah namreč povzroči sterilen antikomunizem, ki prepreči konstruktivno delo za prenovitev družbe, nas slepi v presojanju stvarnosti in daje vtis, da branimo obstoječe razmere v vseh potankostih in nas k napredku silijo le brezverska gibanja.

Mnenje, da so komunisti že tako zmerni in pošteni, kot so npr. liberalci ali socialisti, je seveda nespametno. Njih popuščanje svobodi in Cerkvi je le taktično; kakor hitro jim položaj dopusti, so pripravljeni prelomiti dano besedo. Prav tako nespametno bi pa bilo zanikanje vsake spremembe v njihovem gibanju. Res se še sklicujejo na Marxa in Lenina, toda razvoj sam in sile, na katere niso računali, jih drobe in humanizirajo. Jevtušenkove pesmi bi bile pod Stalinom nemogoče, kot tudi roman „Dan v življenju Ivana Denisoviča“. Omalovaževanje tehničnih in drugih uspehov „ljudskih demokracij“ škodi resnici in povzroči prepadenost, ki je vsaj v severni Ameriki sledila prvemu Sputniku. Pravzaprav bi morali kot kristjani odobravati Titove poskuse razviti Bosno in Makedonijo na račun Slovenije in Hrvaške; italijanski demokristjani so že davno vpeljali svoje „cassa di mezzogiorno“, ki sebičnim severnjakom ni prav nič po godu. Kmeta kolhozi in „zadruge“ oropajo svobode in podjetnosti, toda po drugi strani je čas malih in skoro popolnoma neodvisnih kmetij minil. In konec koncev je marksizem reakcija proti divjemu gospodarskemu individualizmu, ki je drastično spremenil evropsko in ameriško društvo, bil v svojih metodah enako nekrščanski in brutalen in hote ali nehote odvrnil milijone ljudi od vere. Dejstvo, da komunisti še niso pripravljeni na iskren dialog, ne onemogoči, da se ne bi učili pri njih.

Kar je v komunizmu negativnega, bo premagala le stvarnosti prilagojena dejavna krščanska ljubezen. Ljubezen, brez katere je še tako „načelen katoličan le brneč bron in zveneče cimbele. Ljubezen, ki je potrpljiva, dobrotljiva, ki se ne ponaša, ne išče svojega, se ne da razdražiti, ne misli hudega, se veseli resnice, ki vse opraviči, vse veruje, vse upa, vse prenaša (1 Kor 13). Naiven program — toda edini, ki ga imamo; saj smo kristjani že po veri poklicani, da dajemo Bogu nasprotnemu svetu vtis cepcev. In najbrž bi se sedaj Cerkvi doma godilo nekoliko bolje, če bi bili med vojno malo „naivnejši“.

Ne bodimo preveč dobesedno „svetopi-semski“; „Lačen sem bil, žejen sem bil“ je ljubezen prilagojena času Kristusa in apostolov. V zgodnjem srednjem veku so benediktinci svojo ljubezen kazali s tem, da so barbarsko Evropo učili kmetovanja. Morda je eden najučinkovitejših načinov ljubezni do bližnjega Kennedyjev „peace corps“, ki pomaga brez propagande in paternalizma, ali pa „Mali bratje Jezusovi“, ki „pridigajo“ le s svojim delom in zgledom v najbolj zapuščenih predelih modernih mest. Delavstvo nekaterih dežel res še ni doraslo nalogam, ki si jih stavi, in večina severnoameriških črncev je brez dvoma na nižji kulturni ravni od večine belcev. Toda če zahtevamo, da se „civilizirajo“, preden jih sprejmemo za sebi enake, smo podobni materi, ki bi čakala, da otrok doraste, preden bi ga vzela za svojega.

Ljubezen se ne sme izroditi v skupinsko sebičnost. So kristjani, ki se žrtvujejo za Cerkev, kot da bi bila prvenstveno njihova ustanova; delajo le pod katoliškim banderom, se trudijo za vidne uspehe in hrepene po časni in svetni slavi svojega „kolektiva“. Pozabljajo, da je prava ljubezen, ki ne išče svojega v kakršni koli obliki, božji dar, ki ga nismo vredni, in zato ne zaslužimo ne osebne ne skupinske časti.

Ljubezen je podjetna. Ne čaka na glas avtoritete, pač pa s široko odprtimi očmi išče polja svojega udejstvovanja. Ni le krivda laikov, da njih apostolat često malo zaleže; vodstvo Cerkve postopa z njimi kot s poslušnimi ovčicami že tako dolgo, da so se vdali v vlogo in se pogosto ne premaknejo, dokler ne dobe ukaza od zgoraj. Ko bi sv. Frančišek Asiški čakal na glas od zgoraj, bi ne reformiral srednjeveške Cerkve. Obnove in boljšega poznanja stvarnosti so potrebne vse plasti Cerkve. Naloga laikov je s krščansko iniciativo

posredovati realnost, ki je v svojem svetu zaprtim cerkvenim avtoritetam primanjkuje.

Emigrantska bolezen — podzavestno domotožje in spomini na preteklost — oži ljubezen, ker nam zakriva dejansko stanje v stari in potrebe novih domovin. Slovenija nikoli ne bo več taka, kakršno smo zapustili, in težko bi bilo še trditi, da smo katoliški narod. Zamrzniti v obsednem stanju leta 1944 je nesmisel in zahteva, da slovenski škofje in duhovniki ohranijo medvojno zadržanje do komunističnih oblasti je le znak zmotnega prepričanja, da se usoda slovenske Cerkve odloča v zamejstvu. Komunizma se ne bo rešila Slovenija sama; svetovne vojne si ne moremo želeti; spremenil se bo komunizem, ko sreča ideologijo, ki bolje odgovarja globokim potrebam človeške osebe in družbe in vsebuje večji dinamizem. In svojo krščansko dinamiko moramo izraziti v konkretni stvarnosti novih domovin.

3. Upanje v bodočnosti

Francoska revolucija je kljub svoji brutalnosti in proticerkveni gonji opomnila katoličane na vrednote, na katere so v praktičnem življenju skoraj pozabili. Toda misel, da bi mogel predsednik Francije, prepričan katoličan in republikanec, iskreno prisostvovati proslavi bastiljskega dne, bi se zdela heretična vernikom po pariških zaporih.

Ni predrzno z Maritainom upati na čas, ko bodo komunisti prisiljeni priznati, da je tudi ateizem del buržujске navlake, ki se je bo treba otresti, preden se uveljavi resnična socialna pravica in enakost. In brez dvoma ni predrzno zaupati v Boga, ki bo svojo Cerkev očistil in prenovil, da bo jasno videla svojo nalogo v dejanskem svetu in mogla brez sramu oznanjati „blagor ubogim“.

rojen 19. maja 1938 v Mariboru. Ljudsko šolo je začel v domovini, nadaljeval v begunskih šolah v taboriščih v Astriji ter dopolnil v Argentini peti in šesti razred; srednjo šolo je obiskoval na vseučiliški gimnaziji v Mendози. Na agronomski fakulteti mendoške univerze diplomiral l. 1961. Trenutno je tehnični tajnik agronomske fakultete ter asistent — auxiliar de la docencia — na katedri za rastlinsko fiziologijo. Kot akademik se je udeleževal v akademskih organizacijah ter bil predstavnik študentov najprej v fakultetnem svetu, zatem pa kot zastopnik slušateljev svoje fakultete v vrhovnem univerzitetnem svetu. Tri leta je bil tudi član škofijskega odbora Akademske katoliške akcije, sedaj vodi Kmetško gibanje Argentinske katoliške akcije — Movimiento Rural de la Acción Católica Argentina. Med Slovenci je deloval pri vsakoletnih študijskih dnevih mendoške slovenske mladine, v Društvu Slovencev v Mendози dve leti kot tajnik, sedaj ga pa vodi kot predsednik. Je poročen z go. Vero Ašičevo, profesorico za psiho-pedagogiko. Imata sina Marka Ignacija.

Odgovarjam kot eden tistih mlajših, ki smo zapustili domovino še v svojih otroških letih, ko se še niti malo nisem zavedal, za kaj gre, in sedaj živim v socialno razburkani Južni Ameriki, kjer vedno huje preti ista nevarnost, ki je že nas primorala od doma: komunizem.

Ne nameravam razpravljati o številnih komunističnih zmotah, ampak želim predvsem opozoriti na izvirno pokvarjenost komunizma. Marksizem-leninizem, kot je njegovo točnejše ime, je najgloblja umska zabloda, kar jih poznamo v človeški zgodovini. Sv. Oče Pij XI. je v encikliki „Divini Redemptoris“ o njem napisal, da je „sam na sebi perverzen“. Da te besede niso le ostra obsodba, ampak resna in točna opredelitev komunističnega mišljenja, je potrebno razumeti bistvo te ideologije. Komunizem je dedič vseh prevratnih in razkrajalnih misli, ki so se postopoma porajale v naši civilizaciji zadnjih stoletij, in je vse zmote vključil ter povezal v sovisen sistem. Ta sprevrženi intelektualni sestav odklanja spoznavanje in spoštovanje biti in resnic v vesoljstvu in si predstavlja svet v vrednotah sile, delovanja, uspešnosti in neprestanega gibanja, ne gleda na kako resnico. To marksistično mišljenje je že slavil Engels na Marxovem pogrebu, ko je govoril: „Ta dialektična filozofija razkraja vse pojme o absolutni in dokončni resnici... nič ni stalnega, popolnega, svetega; kaže nam propad vseh stvari ter zanjo nič drugega ne obstoja razen neprestanega preminevanja in prehodnosti.“ To protinavarno gledanje, ali če ga smemo tako imenovati, to zgrešeno optično stališče, s katerega so teoretiki in voditelji komunizma predrzno šli do zadnjih posledic, pripelje

do popolne sprevrženosti vseh vrednot, na katerih temelji naša kultura. Tu je primerno, da se spomnimo evangeljskih besed (sv. Matej, 6; 22-23): „Svetilka tvojeja telesa je oko. Če je torej tvoje oko zdravo, bo vse tvoje telo svetlo. Če pa je tvoje oko pokvarjeno, bo celo tvoje telo v temi. Če se torej tvoja notranja luč stemni, kolika bo tema!“

To pokvarjeno oko komunističnega mišljenja privede do vseh osnovnih zlih posledic.

Komunizem je brezbožen: če zavrača vsako trajno bitje, je nujno, da mora preganjati vero v kakršnega koli boga, predvsem pa vero v Onega, ki se imenuje „Jaz sem, ki sem.“ Zato je komunizem na prvem mestu neizprosno sovražnik katolicizma.

Komunizem je popolnoma lažen: ker ni ničesar stalnega, ni nobene resnice in vse se spreminja. Zato v jeziku besede nimajo pravega pomena in stalne vrednosti, v kolikor ne služijo revolucionarnemu razvoju.

Komunizem zaničuje človeško dostojanstvo: ker ne smatra človeka za božjo stvar, postavljeno v določen čas, da svobodno izklesuje svojo usodo kot pripravo za večno življenje, ampak je zanj le nedoločena materija, ki jo oblikujeta čas in gibanje. Francoski mislec G. Thibon je o tem zapisal: „Za to filozofijo je vse temno v človeku; toda vse jasno v zgodovini. Pot je tista, ki ustvari ne samo cilj, temveč potnika samega. Po tem pojmovanju ni več človek tisti, ki gradi zgodovino, ampak je zgodovina tista, ki dela človeka.“ Ker je razvoj dogodkov najvažnejša in edina dobrina, ni nič hudega, če je zanj uničenih več ali manj človeških življenj. Na ta

način si lahko razložimo vse komunistične krutosti in grozote.

Komunizem ne priznava nobenih etičnih načel: če ni resnice, tudi ni ne dobrega ne slabega, ne lepega; nihče ne more odločiti vrednosti človeškega ravnanja. Ker ni Pravičnega Urejevalca, tudi ni nobenega določenega reda; torej nihče nima pravice ukazovati. Lenin je trdil: „Nočemo ničesar, kar bi bilo podobno morali, ki temelji na stalnih ukazih, načelih dobrega in slabega; ali resnic, ki spominjajo na božje zapovedi. Naša morala je popolnoma podrejena koristi socialnih bojov proletariata.“ Zato ni nič čudnega, če komunisti učijo in vsiljujejo najbolj protinaravna in nemoralna načela in podpirajo na primer zakonsko ločitev ter prosto ljubezen, ker to služi razkrajanju naše današnje družbe in njihovim revolucionarnim namenom v zapadni kapitalistični družbi, dočim istočasno v Rusiji sami zakonsko ločitev praktično ovirajo in onemogočajo.

Komunizem ne priznava udeleževanja človeškega razuma in znanosti kot iskanja resnice in spoznavanja Stvarstva, marveč le kot silo, ki naj služi revolucionarnemu razvoju. Zato mu znanstvena odkritja niso zanimiva kot nov del resnice, temveč le v kolikor služijo pospeševanju socialnih sprememb.

Te strnjene ugotovitve naj zadoščajo za trditev, da je komunizem sovisen idejni sestav, ki skuša biti univerzalen in uvaja svoj dialektični materializem na vsa področja človeškega življenja.

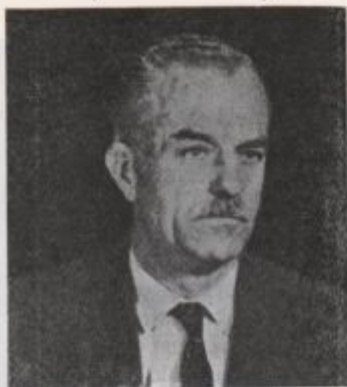
Še nekaj misli o protikomunizmu.

Zavedati se moramo, da je bistvo našega odpora proti komunizmu krščanstvo. Smatram pa za nevarno, da zaidemo preveč v „proti“ in zgolj „proti“ ter pozabimo, kaj pravzaprav smo in kaj hočemo. Z drugimi besedami povedano: preti nam nevarnost, da obtičimo na plitvem stališču navadnih reakcionarjev. Osebnost mi ni prikupno „proti“ stališče, ker je samo po sebi negativno, ter smatram, da je nujno potrebno vedno imeti trdno pozitivno gledanje. Prepričati se moramo, da preprosto ugovarjanje na razne komunistične zmete pomeni toliko, kot z drobtinami obmetavati sistem, ki je v svojem sestavu celoten in trden. Bodisi za osebno odpornost proti marksističnemu duhu, s katerim je takoimenovana moderna civilizacija v zapadnem svetu nevarno prepo-

jena, kot tudi za uspešno borbo proti komunističnemu sistemu sta potrebni dve stvari.

Najprej moramo imeti jasno razumevanje komunistične filozofije, namreč Marxovega dialektičnega materializma in pa temu dosledne leninistične revolucionarne spretnosti. Poleg tega pa je še potrebno globoko in celotno poznanje Resnice ter plemenita življenjska zvestoba do nje. Neki indijski minister je nekoč izjavil: „Mnogi so komunisti ne zato, ker pričakujejo kake materialne koristi, ampak ker prazen duh nudi komunizmu pravitako pripraven teren kot prazen želodec.“ Komunizem daje na svoj način današnjemu človeku odgovore in rešitve na vsa glavna današnja življenjska vprašanja. Od naše strani pa ni dovolj, da se postavljamo na stališče, da so ti odgovori zmotni in te rešitve nepravilne. Pač pa se moramo točno zavedati resnice in poznati prave rešitve. Pa tudi to še ne zadošča, če se za resnico tudi odločno in zvesto ne borimo in spoznane rešitve tudi dejansko ne izvajamo! Proti materialističnemu pojmovanju življenja moramo postaviti pristno krščanstvo ter krepko dialektiko krščanskega vidika človeške zgodovine, katere središče je Kristusovo odrešenje in v njej človeški rod pod vodstvom Kristusove Cerkve roma proti večni sreči s pomočjo milosti, ki nam je bila zaslužena na križu. Vse današnje življenje prepajati s to milostjo in ves svet vključiti v načrt božje Previdnosti je naša neobhodna naloga, kot je na to opozoril sv. oče Pij X. z geslom „Omnia instaurare in Christo“.

Biti protikomunist „hic et nunc“ mora po mojem prepričanju pomeniti: resno se truditi za procvit krščanskega življenja v naši okolici in za uresničenje krščanskih rešitev številnih problemov družbe, v kateri živimo. Potrebno je z zgleodom dokazati svoje prepričanje! Morda Bog ne zahteva od nas mučeniške krvi, kot so jo darovali številni naši bratje za svoje ideale; pač pa smo brez dvoma dolžni žrtvovati vsakdanje križe avtentičnega krščanskega življenja. Živeti brezbrizno, kakor da smo svoje poslanstvo že izpolnili in da nas tukaj in v tem času nič drugega ne veže, razen proglašati samo „protikomunizem“: to je izdajstvo bratov, ki so žrtvovali svoje življenje, in posmeh naši lastni odločitvi, ko smo zaradi svojega prepričanja zapustili domovino!

rojen 1912 v Kranju, sin železničarja, obiskoval ljudsko šolo in gimnazijo v Kranju, maturiral 1931, se vpisal na pravno fakulteto ljubljanske univerze, diplomiral 1937, odslužil vojaški rok za rezervne nadomestne častnike v Sarajevu, nastopil službo pravnega referenta pri OUZD — Okrožni urad za zavarovanje delavcev — leta 1938, prekinil službo ob vstopu v Vaške straže 6. 1. 1943, bil poveljnik VS v Bizoviku pri Ljubljani, odšel z edinico na Turjak septembra 1943, bil vključen v Slovensko domobranstvo, najprej kot pribočnik stotnika Cofa, zatem kot prostovoljec vodnik 28. čete udarnega bataljona v Stični do junija 1944; premeščen v Menicaninov bataljon kot poveljnik 32. čete za deset dni, ko je bil ranjen. Zatem na bolniškem dopustu. Med tem se je izvršil na Stično odn. poveljstvo stiškega bataljona atentat s peklenkim strojem, ki sta ga prinesla od partizanov poslana otroka, pri katerem je padel zastopnik poveljnika bataljona, tedaj poveljnik 28. čete Drago Bano. Na zahtevo vojakov 28. čete ga je štab Slov. domobranstva postavil za poveljnika iste. Na čelu te čete ostal v vseh pohodih do konca aprila 1945 in bil ob prestopu domobranstva v Slovensko narodno vojsko postavljen s činom stotnika za poveljnika 1. bataljona 1. polka (Cofov polk) Slovenske narodne vojske, ki je v noči med 8. in 9. majem odšel na Koroško.

Kot begunec živel z družino najprej v Spittalu, zatem v Astenu, ker so ga iz Spittala Angleži izgnali na zahtevo jug. partizanskih oblasti, emigriral v Argentino leta 1949. Poročen je z gospo Giocondo roj. Ciransky, je oče osmih otrok — šestih fantov in dveh hčera ter stari oče dveh vnukov. V sept. 1963 bil izvoljen za starešino Društva slov. protikomunističnih borec, Buenos Aires, za tekoče poslovno leto.

Nobenega dvoma ni, da so Slovenci kot narod do nemških in italijanskih sosedov sovražno razpoloženi. Ta odnos ima svoje korenine v preteklosti, ko so eni in drugi, v celoti ali delno, daljšo ali krajšo dobo, gospodarili nesvobodnim Slovincem, ali imeli pod svojo oblastjo del slovenskega naroda kot narodno manjšino v sestavu svoje narodne države.

Človek šteje za svojega sovražnika vsakogar, ki mu streže po življenju, njegovi kulturni ali gospodarski svobodi. Narodni sovražnik pa je analogno oni, ki narodu kot celoti ali enemu delu odreka ali nasilno okrnjuje njegovo narodno samobitnost, njegovo kulturo, politično in gospodarsko samostojnost in razmah.

Pod tem vidikom imamo Slovenci dovolj razlogov, da smo neprijateljsko razpoloženi tako do Nemcev na severu, kakor Italijanov na zahodu. To so naši stari zunanji sovražniki.

Zlom Jugoslavije v aprilu 1941 sem doživel kot rezervni častnik jug. kr. vojske na fronti proti Italiji v bližini Delnice na ozemlju Hrvatske. K sreči in brez večjih nevšečnosti sem se vrnil v rojstni kraj na Gorenjskem, ki je bil zaseden po Nemcih. Zaradi poznejšega zaključka naj omenim, da je bilo moje civilno službeno me-

sto v Ljubljani, kjer sem se javil po vrnitvi na velikonočno nedeljo. Po dobrem mesecu sem — hote ali ne — moral pristati na prestavitev na poslovalnico na Gorenjskem, da se na ta način izognem dopustu iz službe, kar je bilo predvidevati zaradi delokroga urada, okrnjenega le na Ljubljansko pokrajino. Vendar pa sem si izgovoril možnost vrnitve v centralo — OUZD za primer, če bi mi na Gorenjskem postalo nevzdržno.

Še to naj dodam, da smo že v maju 1941 osnovali v Kranju tajni odbor z namenom in nalogo, da se prične s pripravami za izvedbo široko razpredene mreže na Gorenjskem v cilju, da pripravimo vse, da bi Slovenci v danem trenutku mogli doпрinesti svoj delež k porazu okupatorja.

Ko so Nemci pričeli s preseljevanjem vseh, ki so jim bili na poti pri njih načrtu germanizacije slovenskega ozemlja, je postalo vroče. 4. julija 1941 sem z družino — ženo in dvema otrokoma — zbežal v Ljubljano. To je bilo moje prvo begunstvo, kateremu sta sledili še dve in nazadnje izselitev v Argentino.

Italijani kot vojaški okupator so se precej razlikovali od svojih zaveznikov Nemcev. Predvsem je bila značilna njihova strahopetnost, ki jim je narekovala — za last-

no varnost — zgradbo žičnih blokov okrog mest in večjih naselij. Vse ozemlje izven blokov je bilo nezaščiteno in prepuščeno komurkoli. Prav do tega zaključka je gotovo prišlo vodstvo KPS, da si je prav Ljubljansko pokrajino izbralo za središče zločinske revolucije, krvave poti do oblasti nad narodom.

Razumljivo je, da je več vidikov ureditve človeške družbe in sožitja v njej, zlasti v okviru države. Ta različnost pogledov je temelj političnih strank, ki imajo po demokratskih načelih polno pravico do sorazmerne udeležbe pri vodenju odn. vladanju družbe, t. j. države. Te pravice načeloma ni moči odrekati nobenemu političnemu gibanju, ki pravic, katere zahteva zase, ne odreka gibanju, ki ima drugačen program. Bistvo demokracije je strpnost, bistvo diktature pa ekskluzivnost.

Vodje svetovnega komunizma prav dobro vedo, da se jim doslej še v nobenem primeru ni posrečilo priti na oblast po redni poti t. j. preko volitev, zato je njih pot do oblasti le pot udara ali pa krvave revolucije. Smatram pa, da komunistična revolucija kot sredstvo za doseg oblasti v normalnih razmerah še ni najhujši zločin nad narodom. Neprimerno strašnejši zločin je, revolucijo podžgati v izrednih razmerah, kot pri nas, ko so komunisti izrabili dobo vojne in okupacije. V mirnih časih in normalnih razmerah bi imel narod zadosti moralne sile, možnosti in sredstev, da bi lahko preprečil vsak poskus, da se mu vsili komunistični družbeni red.

Pod lažno masko osvoboditve izpod okupatorjev so komunisti v Sloveniji med vojno začeli državljansko vojno. Nasilja in grozodejstva so rodila v narodu odpor. Poslužil se je naravne pravice napadenega — samoobrambe.

Brez poziva ali mobilizacije so se po deželi možje in fantje postavili v bran. Iz naroda so zrastle Vaške straže, ki so s komunisti začele boj na življenje in smrt. S skritim orožjem premagane bivše jug. vojske, ki je bilo njihova last, saj so ga plačali z davki, sta slovenski mož in fant branila družine in domove. Sprejela sta rokavico, ki jima jo je vrgel njun rodni brat — komunist.

Ob vstopu v vojaško službo v Jugoslaviji sem prisegel, da bom v primeru nevarnosti z orožjem branil državo in domovino. To prisego sem še ponovil pozneje ob imenovanju za rezervnega častnika. Takrat v vojaški šoli so nam govorili o zunanjih in notranjih sovražnikih: prisegli smo, da

se bomo borili tako proti nemu kakor drugemu.

Vsebino prisege proti zunanjemu sovražniku sem izpolnil z odzivom ob mobilizaciji v aprilu 1941, med tem ko te dolžnosti mnogi niso izvršili, med njimi pretežno komunisti. V svesti si prisege in obveznosti sem na Gorenjskem sodeloval v pripravah za nastop proti Nemcem.

Pojem notranjega sovražnika pa sem dodobra dojel šele leta 1942, ko so slovenski komunisti pričeli pobijati Slovence. Vaški stražarji, ki so v imenu naroda in za narod sprejeli vsiljeno jim borbo, so potrebovali tudi ljudi, ki bi to borbo vodili. Tudi v tej borbi proti notranjemu sovražniku — komunistu, sem kot rezervni častnik iz notranje nuje in kot član napadane ga naroda hotel držati položeno prisego. Stavil sem se narodu v življenjski nevarnosti na razpolago. Na praznik sv. Treh kraljev 1943 sem se predstavil kot poveljnik Vaške straže na Bizoviku pri Ljubljani.

Preko Turjaka, v domobranskem udarnem bataljonu in na umiku Slovenske narodne vojske v maju 1945 sem po svojih najboljših močeh skušal narodu pomagati v njegovi najtežji dobi, v dobi komunistične revolucije, s katero so slovenski komunisti — in še to le s tujo pomočjo — slovenskemu narodu vsilili jarem diktature komunističnega proletariata.

Komunizem smo Slovenci pred drugo svetovno vojno malo, bolje rečeno premalo poznali. Iz te dobe mi je ostalo v spominu nekaj pojavov in dogodkov, ki so v meni zgradili približno sliko komunizma.

V času Živkovićeve diktature so se ob demonstracijah na ljubljanski univerzi pojavili znaki krepke prisotnosti rdečih. Rdeče mreže in popisi španske revolucije v našem časopisju so mi odkrivali vsebino in cilj komunizma. Njih taktike pa sem spoznal ob primeru komuniste — kolega z univerze — Toneta Tomšiča in tekstilne stavke v Kranju. Tone Tomšič je bil zaradi komunističnega delovanja obsojen na 18 mesecev zapore, katerega je prestajal v Sremski Mitrovici, kjer je bil moj brat železniški uradnik in h kateremu sem šel večkrat na obisk. Tako sem zvedel, da je Tomšič v znak protesta — komunisti v opoziciji imajo večne ugovore in proteste — organiziral med sokaznjenci gladovno stavko. Med tem, ko so njegovi tovariši odklanjali hrano in stradali, se je on ponoči hranil z zalogo sladkornih kock, katere je predčasno in tajno pripravil in imel skrite

v posteljni slamnjači. V dobi revolucije je bil Tomšič vodilna oseba v vrhu iste in je njegovo ime celo nosila partizanska brigada.

Sličen primer se je zgodil ob znani tekstilni stavki v Kranju. Vodje stavke in komunistični hujskači so v trenutku, ko je oblast stavko s silo razbila, odn. ko je bilo jasno da se bo to zgodilo, na skrivaj pobegnili in stavkujoče prepustili svoji usodi. Pač po komunističnem geslu, da žrtve morajo biti, pa po načelu ne iz vrst komunistov.

Komunizem je prevara.

Doživetje in skušnjaje, ki sem jih dobil v letih revolucije, ki sem jo doživljal iz neposredne bližine prve borbene črte, so moj načelni odklon komunizma le potrdile in še bolj utemeljile. Moja sodba o komunizmu danes je le popolnejša, kot je bila v trenutku, ko sem se prvič peljal v Bizovik.

Partizanski odredi Slovenije, ki so bili orodje za izvedbo revolucije, so bili v pretežni večini sestavljeni iz prisilnih mobilizirancev, ki so bili, zlasti njihovi nasprotniki, uporabljeni v prvih črtah kot topovska hrata. Na ta način so varovali „dragocena“ življenja komunistov in dosegli, da so padali nezanesljivi in komunistom nasprotni. V njihovih edinicah je bilo mnogo Italijanov, Mongolov in drugih narodnosti, ki so se borili za „svobodo“ Slovenije.

Da se razumeti, da v vojski ženske doprinesejo svoj delež k nalogam iste, zlasti v pomožnih službah, kakor so bolničarke in podobno. Ni pa mogoče, da se jih vključi v borbene vrste, saj ženska narava ni ustvarjena za tako težke in trde dolžnosti. Ni čudno, da so se v teh vojaki ženskega spola sčasoma razvili in poudarili nizkotni in bestialni nagoni hijen. Partizanke, postarane obraza in zrušenega zdravja, ki smo jih srečavali v borbah, so nam nudile dovolj jasno sliko, na kako nizkotno stopnjo dostojanstva spravi komunistična praksa materialističnega marksizma prav tiste, ki naj narodu posredujejo zdravo življenjsko silo bodočih rodov. Nikdar mi ne bo šla iz spomina slika nosečega dekleta s partizansko čepico na glavi, katero smo ranjeno zajeli v borbi v Lesah na Dolenjskem. S prestreljenimi in razbitimi nogami smo nesrečno žrtev komunizma spravili v ljubljansko bolnišnico.

Cilj vseh operacij v vojni je poraz sovražnika. Za doseg tega so vojne operacije usmerjene na uničenje osebnega kakor

tudi materialnega potenciala sovražnika. V tem je obsežena vsa vojna industrija, direktna in indirektna, komunikacijska sredstva, oskrbovalna središča in pdb. Nikakor pa ni predmet vojnih operacij zasebna imovina pripadnika sovražne države ali naroda. Le-ta je večkrat nehotena posredna žrtev vojnih operacij, v kolikor je to v neizbežni zvezi z operacijami. Pri bombardiranju vojnih objektov so po navadi prizadete tudi sosedne — zasebne nepremičnine.

Nasprotno k temu načelu pa smo opazovali na terenu za časa revolucije: požigi domov idejnih nasprotnikov komunizma, včasih celih naselij, nikakor nimajo opravčila in se jih more označiti le kot maščevalna dejanja proti političnim nasprotnikom.

„Naš bog so: rop — požig — umor!“

— Tako je komunistični pesnik zapel, partija pa vestno izpolnila.

Sovražniki KP niso bili okupatorji, ampak samo komunizmu nasprotujoči Slovenci brez ozira na to, ali so bili v vojaških formacijah ali ne; zato niso napadali samo edinic narodne vojske, njihova borba je bila v enaki meri naperjena proti civilistom brez razlike na spol, stan in starost. Metode uničevanja civilnega sovražnika so bile tako grozne, da si jih more predstavljati le tisti, ki je vse to doživel ali imel priliko opazovati od blizu. Ko smo v maju 1943 v Troščinskem gozdu, občina Dobrunje, izkopali trupla podžupana Feliksa Pogačnika, Jakoša, Pavčiča in drugih, smo ob razbitih truplih videli, kakšna hudobija in podlost se skrivata v krvavo rdečem obrazu komunistične partije.

Komunist nima nobenih moralnih zahtev in humanitarnih čustev. Cilj mu posvečuje še tako podla sredstva.

Ponavljam: „naš bog so rop — požig — umor!“ — dobesedno tako je bilo.

Častna beseda in izpolnitev obljub ali dogovora so besede, ki nimajo mesta v komunističnem besednjaku. Pred vdajo Turjaka so komunisti legionarjem — branilcem gradu in Slovenije — svečano obljubili in jamčili življenja; po položitvi orožja pa so bili le kandidati smrti. Zaradi videza legalnosti in metanja peska v oči domačemu in tujemu svetu so vprizorili tkvz. kočevski proces v imenu oblasti, katere jim narod nikdar ni poveril.

Komunizem je laž in prevara.

Poglavje zase je postopek z ujetniki. V redni vojni imajo ujetniki po med-

narodnem pravu zagotovljene in zaščitene osnovne pravice človeka; teh določb so se bojujoče sile doslej v glavnem držale. Usoda ujetnikov ni roznata. Življenje v zameženih in zastraženih vojaških taboriščih ob nezadostni hrani, omejene možnosti zveze s svojci in druge nevšečnosti in šikane. Sme se jih uporabljati kot zastojno delovno silo, vendar ne v vojni industriji; ni dopustno vključiti jih v borbene enote; doba ujetništva praviloma traja do konca vojne.

Vse drugačna je usoda, ki čaka vojaškega ujetnika v komunistični revoluciji. Znano je, da komunistične države z Rusijo na čelu stoje na stališču, da niso vezane na določbe mednarodnih pogodb in prakse, ker teh niso podpisale. Mednarodne določbe o zaščiti ujetnikov pa so starejšega izvora kot komunistična Rusija in komunistični režimi v drugih državah. Zato te določbe za njih enostavno ne veljajo. Tega stališča so se držali tudi slovenski komunisti v dobi revolucije. Zato je bila usoda vojaškega ujetnika, ki je bil zajet od slovenskih komunističnih gverilcev, usoda brezpravnega človeka. Po veliki večini so nesrečneži, katere so zajeli komunisti, končali s smrtjo, največkrat z mučeniško smrtjo. Le redki so bili primeri, da so ujetnike, za katere so upali, da jih bodo prevzgojili in podredili svojim idejam, vključili v kader komunistične vojske.

Komunistična revolucija po pravilu ne pozna ujetništva. Zajete nasprotnike enostavno likvidira. To nam glasno izpričuje Jelenol in Mozelj.

Še večji zločin so komunistični zločinci ponavljali nad ranjenci, katere so zajeli v borbah. In kaj so naredili z ranjenci, ki so ob razpadu z vlakom preko Gorenjske hoteli doseči svobodo na zahodu? Poklali in

postrelili so jih. Si je mogoče misliti bolj kvalificiran vojni zločin? Je kaj manjši kot zločini, ki so jih sodili v Nürnbergu?

Take so skušnje in ugotovitve vseh, ki so se z orožjem borili proti banditstvu rdečih zvezdnikov v Sloveniji. Storili smo svojo dolžnost. Borba naroda proti komunizmu v vojaškem pogledu ni bila izgubljena. Dokaz za to je, da smo v času tik pred Turjakom skorajda z lučjo pri belem dnevu iskali partizane po gozdovih, da se je isto ponovilo kljub partizanski okrepitvi s strani Italijanov ob njih kapitulaciji nekaj mesecev zatem in se je ponovno pokazalo, ko je naša vojska brez slehernih motenj odhajala na tuje. Še Črnomelj in Metliko bi obvladali, če ne bi za njima stale hrvatsko-srbske partizanske tolpe, ki so imele prost prehod preko Nezavisne Hrvatske na slovensko ozemlje.

Izdajstvo Zahoda in intrigantstvo Kominterne sta pripeljali v Jugoslaviji komuniste na oblast. Tisti kralj, kateremu sem svoj čas prisegel zvestobo, pa je dopustil, da je njegov predsednik vlade Tito pobil 10.000 svojih soborcev, vrnjenih po angleških četah iz Vetrinja.

Danes doma spoznavajo, kdo je imel prav pred dvajsetimi leti. Mislim, da bela Ljubljana danes ne bi več pljuvala na legionarje, kot je v septembru 1943 na nas, ko smo prihajali s Turjaka.

Čas je pokazal, da je komunistična laž imela kratke noge...

Za zaključek na vprašanje: Kaj sodim o komunizmu pribijem: če bi se kolo zgodovine zavrtelo nazaj v leto 1942. bi brez pomisleka šel isto pot Kalvarije Slovencev še enkrat, le z večjo silo, obogateno s temeljitim spoznanjem zločinskega komunima.

Zelim, da med Slovenci v zdomstvu ne bi bilo nevernih Tomažev.

rojen leta 1917 v Šaleku pri Velenju. Študiral je v Mariboru, Parizu, Ljubljani, Padovi, Brixnu ter znova v francoski prestolnici. V duhovnika je bil posvečen l. 1947 v Brixnu ter odšel v slovensko dušno pastirstvo v Francijo. V Parizu je postal po določitih papeške okrožnice EXUL FAMILIA ravnatelj Slovenskih katoliških misij v Franciji. V Parizu je odprl tudi pisarno za pomoč slovenskim ljudem pri francoskih oblasteh. Vsa leta je zastopnik SLS v centrali evropskih krščansko-demokratskih strank Nouvelles Equipes Internationales in na njenih kongresih. Od l. 1950 do l. 1957 je bil urednik francoske revije krščanskih demokratov Srednje Evrope *Nouvel Horizon*. V njej je objavil vrsto ideoloških člankov. V francoskem zborniku „*Maria*“ je leta 1958 izšla njegova študija „*Le culte marial en Slovenie*“. V prostem času je navdušen alpinist. Evropski planinski očaki Mont Blanc (4813), Aiguille du Tur (3542), Strahlhorn (4200), Ortler (3905), Marmolada (3340), Hochfeiler (3510), Schwarzenstein (3370), Veliki Klek (3797), Les Ecrins (4103) in Le Pelvoux (3946) so njegovi dobri znanci.

I.

V materialno-duhovnem svetu ima človek edinstveno mesto, ker je bil poklican v življenje kot umno bitje, to se pravi kot bitje, ki samo odloča o svoji usodi. Brez dvoma, da je človek po svojem razvoju in po svoji naravi navezan na cel niz naravnih nujnosti, ki se jim mora podrediti, toda prav v svoji razumni, svobodni naravi ima možnost, da te naravne nujnosti uravnava po svobodni odločitvi k svojemu cilju.

Toda človek ni samo bitje, čigar končni pogled in končna perspektiva bi sovpadala z materialnim svetom in torej delila z njim njegovo mišljivost; Kristusovo odrešenje in zlasti njegovo vstajenje nam namreč odpirata pot k življenju otrok božjih, k večnemu, poveljčanemu življenju.

Brez Boga, brez Kristusa, brez njegove smrti in njegovega vstajenja bi usoda posameznega človeka kot usoda celotnega človeštva postala naravnost grozna, ker bi se dejansko znašla v slepi ulici, odkoder ni izhoda. „*Lasciate ogni speranza...*“ Vsi lepi upi bi se razblinili, ostalo bi le kruto razočaranje, obup.

Kar je zame moje osebno življenje, kar je za življenje celotnega človeštva bistveno, to je za komunizem bajka, to je za komunizem samo prehodni izraz krivičnih gospodarskih razmer, ki jih moramo čimprej tako spremeniti, da bo z vzrokom izginila tudi škodljiva utvara.

Komunizem je bistveno brezbožen, ker ne samo dejansko, temveč v načelu zanika Boga, zanika nujno vsako krščansko moralno, in če je dosleden sam s seboj, mora nujno uporabiti vsa sredstva, da izruje vse,

kar v življenju posameznika, naroda, človeštva spominja na Boga in na njegov poseg v življenje, vse, kar spominja na najtesnejšo povezanost človeške usode z Bogom. Videli smo in vidimo, kako komunizem tudi pri nas doma, zdaj s silo zdaj z zvijačo, poskuša iz javnega in zasebnega življenja iztrebiti vse, kar spominja na Boga.

Borba komunizma proti Bogu in proti Cerkvi poteka iz njegovega bistva samega; zdaj pa zdaj more sicer iz taktičnih razlogov dati videz, kot da se je spoprijaznil z dejstvom Boga, toda samo čaka ugodnega trenutka, da bo zopet še trše prijel, ker se zaveda, da bi prenehal biti to, kar je, če bi enkrat zavrgel eno svojih bistvenih postavk.

Toda tudi komunist ostane umno bitje, ki se v svojih najboljših trenutkih zavé, da samo „*panis et circensis*“ ne more zadovoljiti človeka. Zato so iznašli drugo stvar — tokrat res bajko! — o rajju na zemlji, ki naj bi bila končna stopnja komunizma. Ker je v tej zmotni obljudi, ki je dosedaj komunizem še nikjer ni ostvaril in torej nihče o tem konkretno soditi ne more, le dovolj eshatološkega upanja, brez katerega bi človeštvo že davno obupalo, za nekaj časa komunizem le uspe — zlasti, ker so socialne krivice res velike — da zavede ljudi. Življenje je v človeku pač trdno zasidrano; v kljub težkemu današnjemu dnevu človek vedno upa, da bo jutrišnji dan boljši...

Pri oboževanju napredka kot našega cilja (vključno dosedanjim negativnim izkušnjam more komunistični režim na tem polju mnogo doseči) gre pa zopet za osnovno

vprašanje: ali bo človeštvo z oboževanjem tehničnega napredka, ki je pravzaprav sad njegovega dela, zopet zašlo v slepo ulico, kjer bi človek samega sebe proglasil za Boga in tako pretrgal pot, ki ga preko Kristusovega vstajanja vodi k pravi in popolni svobodi v Bogu.

Z ozirom na končni cilj človeškega življenja je komunizem kot vsako brezbožno pojmovanje človeške usode nazadnjaška teorija, ker hoté in vedé zanika resnico in postavlja na njeno mesto bajko, v katero more verjeti le še človek, ki mu je cilj ali samo biološko izživiljanje ali goli tehnični, materialni napredek. Kdor pa pozna malo zgodovine (ne mislim samo od oktobrske revolucije ali od maja 1945), se zavé, da je tragična notranja razdvojenost človeka naše breme od prvih početkov, — ki se izgublja v megli prvih korakov, se zavé, da so v zgodovini človeštva že mnoge civilizacije dosegle visoko življenjsko ravnanje, a so vendar skoro brez sledu izginile. Kdor malo pozna zgodovino in sebe in probleme sedanjosti, bo doumel, da bosta tudi v bodočnosti iz najbolj ugodnega življenja in najbolj opijajočih uspehov vodili samo dve poti: pot k še višjemu, pot k Bogu, kjer bomo rešili svoje upe, oziroma jih sploh dosegli, — če bi se pa hoteli ustaviti v uživanju ali v trenutnih uspehih, pa raj bi bili še tako mogočni, bi to pomenilo, da smo že zdrsnili navzdol, kjer nas zopet čakata praznosta in obup

II.

Ker komunizem izloči Boga iz človeškega življenja in postavlja na njegovo mesto hipotetičen raj na zemlji, zato nujno po svoje pojmuje dostojanstvo človeka, obenem pa seveda zgradi svojo lestvico vrednot.

Človek, njegovo življenje in njegovo delo je vredno le v toliko, v kolikor doprinaša delež k izgradnji komunističnega raja, človeške kreposti in žrtve imajo merilo zopet samo v tem, če koristijo komunističnemu cilju. Isto merilo se postavlja za moralno vrednotenje vseh človeških dejanj.

Svoboda se pojmuje samo kot možnost hotenega ali prisiljenega sodelovanja pri ciljnih partije; kar je izven tega, je nepotrebno, škodljivo delovanje, ostanek „reakcionarnih“ časov, tolerirano, dokler razmere še niso zrele, da bi to s silo zatrli, postane pa protisocialno in protidržavno delovanje, kakor hitro bi utegnili imeti kaj več odmeva v narodu.

Komunizem ni namreč samo diktatura, marveč je tudi totalitarizem. On odloča o tem, kaj je resnica, tudi o tem, kakšna je bila zgodovinska resnica (pa če je treba za to vso zgodovino prikrojiti), on odloča, kaj je v danem trenutku dobro, kaj slabo. Zato ne pazi budno samo na to, da onemogoči vsak zunanji, zlasti vsak organizirani izraz opozicije, marveč hoče osvojiti tudi srce in dušo. Njegovi podaniki smejo poznati samo to in samo v tisti luči, kot to dopušča komunizem, zato je razumljivo, da je absolutni gospodar ne samo nad gospodarstvom, temveč tudi nad vso kulturo, nad šolstvom in vsemi modernimi komunikacijskimi sredstvi. Usodna nujna posledica, ki izvira in poteka iz bistva komunizma, je ta, da poniža človeka in mu jemlje svobodo, ki je človekova najvišja naravna in nadnaravna odlika.

Svoboda namreč ni to, kar milostno dopusti komunistični režim, svoboda je osnovna pravica človekova. Ko se mi borimo za svobodo, se borimo za svobodo, kjer bo vsakdo, če bo hotel, mogel izpovedovati svojo vero v Boga in po njej živeti, ne da bi zaradi tega moral vzeti nase te ali one trde gospodarske ali socialne posledice; ko se borimo za svobodo, se borimo tudi za to, da Boris Kidrič na smrtni postelji lahko pokliče duhovnika, se borimo tudi za to, da Prežihov Voranc po svojih težkih življenjskih razočaranjih ob odločilni uri lahko uredi svoje račune z Bogom, se borimo tudi za to, da bo vsak, kdor v svoji vesti pride do tega zaključka, brez škodljivih posledic zase mogel izpovedovati, da ne veruje v Boga.

Bog sam tako spoštuje človeško svobodo, da celo dopusti greh, zato mora vsak posameznik kakor vsak režim ne samo na papirju, temveč v dejstvu spoštovati to osnovno človeško dobrotno. Spoštovanje svobode pa je prazna beseda, če ne daje tudi možnosti, da svoboda res pride do izraza: možnost svobodnega tiska, možnost organizacij, združevanja in govora, možnost svobodnega šolstva, svoboda informacije; prav tako svoboda na gospodarskem polju in pri gospodarskem udejstvovanju, v kolikor je to združljivo s pravilno pojmovanim javnim blagom, ki mora ne samo spoštovati, marveč tudi podpirati najprej razvoj osebnosti in družinske skupnosti.

Komunizem je nastopil v svetu, da odpravi razne socialne krivice, da dá delovnemu ljudstvu njihove pravice, toda žalostno je, da je gnan po svoji notranji logiki uvedel še hujše krivice, še hujše suženjstvo, med tem ko so se razblinili vsi upi, ki jih

je na gospodarskem in socialnem polju pri mnogih vzbudil. Najbolj žalostno pa bi bilo, kadar bi s svojim strahovanjem spravil ljudi tako daleč, da se ne bi več zavedali, kaj so na svojem dostojanstvu s tem izgubili za skodelico leče, ki so jo morda v zameno dobili ti ali oni, ki jo v zameno ti ali oni morda še dobivajo...

III.

Brezrazredna družba — kjer bodo samo člani partije privilegirani razred, kar je že dosedaj vedno in povsod dovolj jasno pokazano! — bo seveda tudi breznarodna družba. Mesto tega, da sprejemem, da mi je Bog določil delo in tek mojega življenja kot članu tega ali onega naroda, s katerim sem biološko in duhovno povezan, četudi konkretno zaradi razmer ali moje svobodne odločitve moje življenje poteka v tujerodnem okolju, stopi edino veljavna in edino odločilna opredeljenost za komunistično ideologijo ali proti njej, po komunističnem izrazoslovju: da sem koristen ali škodljiv član družbe (poleg koristnih budal, ki jih rabijo v prehodnem času).

Zgodovinska tragika slovenskega naroda je, da je leta 1945 breznarodni komunizem s tujo pomočjo zavladal slovenskemu narodu, ko je med vojno po celih predelih Slovenije tekmoval z okupatorji v uničevanju slovenskega življa.

Turjaka, Grčaric, Kočevja, trpljenja slovenskih trpinov v nemških taboriščih, poboja 12.000 domobrancev tudi z molkom ni mogoče črtati iz slovenske zgodovine, ki je ena sama za eno in drugo stran.

Ko je leta 1945 in naslednja leta šlo za meje slovenskega etničnega ozemlja, se rešitev vprašanja ni pripravljala doma pod vidikom slovenskih interesov, marveč v središču komunizma pod vidikom interesov svetovnega komunizma. Kardelj na mirovni konferenci ni nastopal kot zastopnik Slovencev, niti kot zastopnik Jugoslovanov, marveč kot zastopnik mednarodnega komunizma. To so takoj razumeli zapadni državniki, ki jim ni šlo za to, da bi delili pravico, marveč za to, da bi meje komunističnega sveta postavili čimbolj proti vzhodu. Da so s tem zarezali nove rane v telo slovenskega naroda, da so s tem šli preko trpljenja in žrtev slovenskega človeka, ki je bodisi pri domobrancih bodisi pri partizanih trpel za slovensko stvar, to zapadnih državnikov ni bolelo, tem manj, ker jih oficialni zastopniki Slovencev na to niso opozorili na primeren način, ker so slo-

venske narodne težnje istovetili z interesi mednarodnega komunizma. Pred slovensko zgodovino nosijo in bodo nosili Slovenci, ki so bili na mirovni konferenci in mirovnih pogajanjih, težko, težko odgovornost, da niso kot Slovenci izrabili ene redkih, če ne edinstvene prilike.

Komunistični režim v domovini tudi ne izpolnjuje naloge, ki jo ima matična država, da bi branila slovenske narodne manjšine. Ko za slovenske narodne manjšine nije odločilna ura: biti ali ne biti, je tragično, nad vse tragično, da prav nosilci takoiimenovanega osvobodilnega gibanja, ki je — priznajmo! — tako na Koroškem kakor v Beneški Sloveniji in deloma na Primorskem vsaj v začetku, dokler ni razgalo svojega komunističnega pečata, pomenilo pravi narodni preporod, gledajo danes na narodne manjšine samo s partijskimi očmi: podpirajo samo tiste, o katerih in v kolikor mislijo, da bo to služilo interesom komunizma, gonijo jih proč od slovenskih list v tuje partije, da bi glasovali za tujce, ali pa po potrebi prodajajo njihove pravice za kredite, da bi z njimi reševali svoje zažvoženo gospodarstvo.

Naš filozof dr. France Veber je v svoji knjigi „Nacionalizem in krščanstvo“ (Ljubljana 1938) pokazal, da je materializem za majhen narod mnogo bolj nevaren kot za velik narod. Vsak dober Slovenec bi moral zopet in zopet premišljevat naslednji odstavek iz njegovega zaključnega pisma: „Vprav mali narod se mora v prvi vrsti otresti samega prirodoslovnega ali celo kar materialističnega pojmovanja človeka in družbe. Zakaj v nasprotnem primeru mu ostajajo le sami prirodni, biološki vidiki, ki dajejo samo velikemu narodu prvo in vodilno mesto v življenju. Ta mišljena osnovna razlika med 'malim' in 'velikim' ima v prvem redu svojo prirodno-biološko vsebino in to pove, da je vse malo res zato na svetu, da služi velikemu in da tudi v velikem samo izgine. Vprav mali narod se pa mora tembolj zavedati izvenprirodne, izvenbiološke ter kar nadprirodne, nadbiološke duhovne narave človeškega življenja, glede na katero postaja vprav razlika med 'malim' in 'velikim' na mah brezpredmetna in ničeva. Zato se tudi 'veliki' narodi tako radi sklicujejo na svoje velike duhove in torej na tisto stran življenja, ki je tudi 'malim' narodom prav dobro dostopna in dana. Da, veliki duh malega naroda dobi celo značilno prednost pred velikimi duhovi velikih narodov, ako pomislimo tudi na vse težave in na vse trpljenje, ki je vprav človeku iz 'malega' naroda nekako

že naprej določeno, ako naj se povzpne do resničnega velikana svojega malega ljudstva. Veliki narodi imajo dovolj prirodnih, bioloških sil, da mu tudi samo materialistično pojmovanje človeka in družbe ne vzame možnosti nadaljnega vztrajanja. Mali narod pa postane ob takem pojmovanju kar naravni in neizogibni plen velikega. Zato so taki pisatelji, ki uspešno širijo materialistično gledanje na svet in življenje, pravi sovražniki št. 1 malega naroda!"

Položaj doma nam kaže, da so tisti, ki so s srcem sprejeli komunistično ideologijo brez vsake kritične presoje, zavrgli ne samo Boga, temveč tudi pravo ljubezen do naroda. Prava ljubezen do naroda ni noben šovinizem, ker nam edina omogoči zdrav odnos do našega naroda v izpolnjevanju naših naravnih dolžnosti do njega, pa naj nas je življenje vrglo tudi daleč od domovine; zdrav odnos do našega naroda, ki temelji na pravi ljubezni do naroda in izvira iz nje, nam pa tudi edini omogoči, da se moremo in znamo z obogatitjem za eno in za drugo stran ali kot posamezniki vključiti v širše mednarodne skupnosti, katerih pomen je vsak dan bolj začrtan v neizogibni razvoj velike človeške družine. Nas Slovence tozadevno zanima predvsem evropska skupnost.

Prihodnja desetletja, če ne prihodnja leta, bodo v tem oziru odločilna za naš narod. Žalostno je, da so njegove sile prav v tem trenutku resno načete, in to v precejšnji meri po krivdi komunizma. Praktični materializem, ki je danes največja nevarnost za vero in narodno bodočnost Slovencev, je ob vladi komunizma doma nujno moral dobiti globlje korenine, kot bi jih sicer dobil, in je torej njegovo opustošenje mnogo večje, kot bi sicer bilo. Da smo Slovenci naenkrat postali narod z najmanjšim prirastkom, ni samo izraz časovnih razmer, marveč je to v veliki meri katastrofalen rezultat brezverske materialistične propagande ter rezultat nesposobne socialne in gospodarske politike komunizma.

Pa tudi položaj Slovencev v Jugoslaviji je zaradi komunizma resno ogrožen. Ne samo zaradi sociološkega pojava, da med Slovenci skoro ni več težakov in mora Slovenija najemati nekvalificirane delavce iz južnih predelov Jugoslavije; poleg razlogov, ki smo jih pravkar navedli zgoraj in ki postajajo iz dneva v dan odločilnejši, komunistični režim hoče po svoji notranji logiki odpraviti vsako razliko med narodi Jugoslavije, vzporedno s to težnjo pa ustroj in cilj partije komunizem nujno sili, da izvaja najbolj centralistično politiko, kar zopet

pomeni, na dolgo roko resno nevarnost za obstoj sam slovenskega naroda. Vkljub vsemu zunanjemu videzu, ki ga daje Socialistična republika Slovenija, se človek ne more otresti žalostne resnice, da praktično komunistična Jugoslavija s Slovenci postopa ne več kot z državotvornim narodom, temveč kot z narodno manjšino. Gre za dejstva, ne za lepe, neizpolnjene obljube na papirju.

Gospodarski razvoj neke dežele se sodi po tem, ali zna svojim ljudem dati doma dovolj dela ob primernem zaslužku. Gospodarsko in industrijsko nerazvite in zaostale dežele pa morajo „izvažati“ svoje ljudi, da v tujini iščejo dela in zaslužka. Gospodarski položaj v Sloveniji in Jugoslaviji na splošno je bil leta 1945 res težak, da ne rečemo naravnost katastrofalen zaradi medvojne razdejanja. Toda tudi Nemčija in Italija npr. sta se leta 1945 znašli v težkem položaju. Med tem, ko je prva že davno vključila ves pritok beguncev iz Vzhoda in vedno v večjem številu „uvaža“ tujo delovno silo, med tem ko je celo Italija, kjer gre za italijanski živelj, našla zaposlitev svojih ljudi doma in skoro že prenehala izvažati svojo delovno silo, v Sloveniji ta problem, ki postaja pravi narodni problem (ne samo za Primorsko in Prekmurje), po skoro dvajsetih letih komunističnega režima še ni rešen. Vkljub razumevanju za velike začetne težave moramo ugotoviti, da je ob astronomskih številkah tuje pomoči krivda za to v nesposobnem in v centralističnem jugoslovanskem komunističnem gospodarstvu. Prepričan sem namreč, da bi se ob enakih pogojih slovenski človek, ki doma skoro več ne vzame težaškega dela, ker je premalo plačano, stokrat raje v trudu in znoju doma boril za svoj vsakdanji kruh kot pa v tujini, če bi seveda doma imel primeren zaslužek in pa... svobodo. Z „ekonomskimi izseljenci“ zadnjih let — da uporabim uradno režimsko terminologijo — je režim sam dovolj jasno ocenil svoje gospodarstvo doma.

Nanizal sem par misli, kako gledam na komunizem kot kristjan, kot človek, kot Slovenec. Zavedam se, da nisem podčrtal pozitivnih pridobitev komunističnega režima, toda razpravljanje o tem bi me privedlo predaleč, ker bi njihova ocenitev mogla biti pravilna samo, če bi konkretno primerjali, kaj so v istem času brez nesmiselnega razsipavanja materialnih sredstev, brez grozotnega grmadenja človeških žrtev in

njihovega trpljenja ustvarili svobodni narodi, ustvarili v svobodi in po svobodnih vidikih in tudi istočasno v svobodi že uživali zaslužene sadove svojega dela. Posebno razpravljanje bi bilo potrebno tudi o vprašanju, ali mladi rod doma, ki je šel skozi komunistično šolo in na zunaj nosi še komunistično ime, vsaj v neki meri, v tistih, ki se niso predali uživanju in ki vsaj malo s svojo glavo mislijo, ne išče že izhoda iz komunistične kletke in komunističnega raja. Njegova in naša borba za svobodo (pod „našo“ borbo razumem borbo svobodnjakov

(doma in v tujini) še ne izhaja sicer iz istih načel, tudi še nima istih meril, a nujno vodi v isto smer, kjer se bomo prej ali slej srečali in si podali roke.

Tudi bi sicer moje misli v marsičem zahtevale dopolnila, pri čemer pa računam na druge sodelavce. Misli bi končno imele zaključno celoto, če bi napisal še kritične opazke o našem delu v preteklosti in sedanjosti — življenje je šola! Tudi za nas! — iz česar bi moral nujno zrasti tudi pogled v bodočnost. Toda pustimo še kaj za drugič!

DR. RUDOLF ČUJEŠ

rojen 14. junija 1916 v Celju. Študiral klasično gimnazijo v Mariboru ter pravo v Ljubljani (diploma 1939). V begunstvu je nadaljeval študije na graški univerzi in doktoriral l. 1947 iz družboslovnih ved z disertacijo „Zakon in družina“. V Kanadi je postal po daljšem ovinku preko ročnega dela in zaposlitve pri kreditnih zadrugah l. 1961 „assistant professor“ sociologije na svetovno znani univerzi St. Francis Xaver v Antigonishu, Nova Scotia. Na univerzi v Ljubljani je bil član Straže in član uredniškega odbora Straže v viharju, predsednik Akademске zveze in ravnatelj pisarne Slovenske dijaške zveze. Za kongres Pax Romanae v Sloveniji je uredil kongresno knjižico. Članke ideološke in sociološke vsebine je objavljal poleg v „Straži v viharju“ v „Času“, „Koroški kroniki“ (nekaj jih ponatisnila Ameriška domovina), Slovenski poti, Družabni pravdi, Slovenski državi, The Canadian Register ter The Casket (tednik v Antigonishu, kjer objavlja že tri leta kratke komentarje socialnih okrožnic). V Torontu je bil med ustanovitelji in tudi prvi predsednik Hranilnice Janeza E. Kreka in tudi prvi predsednik Slovenske narodne zveze. Za Encyclopaedia Canadiana je prispeval sestavek o Slovencih v Kanadi. Knjigi o kanadskih Social Life Conferences sta l. 1962 in 1963 objavili dva njegova prispevka: Social Progress and Common Good ter Social Philosophy for the Age of Socialization. Leta 1963 je bil izvoljen za člana provincialne lige kreditnih zvez za Novo Škotsko. Poročen je z Miro, roj. Požun in ima dve hčerki, Marjetko in Marjanco.

Komunizem je logični zaključek zapadno evropskega duhovnega razvoja, ki se je začel, še predno je srednji vek doživel svoj višek v Tomaževi Summi in gotskih katedralah. Navidezno neznatna in pikolovska struja nominalizma v filozofiji, ki je priznala realnost samo poedincu in jo je zaničevala vsakemu občestvu, je po trenutnem neuspehu za časa Tomaža Akvinskega pozneje zopet prišla na dan in se začela uveljavljati ne samo v filozofiji, marveč v celotni evropski kulturi in družbi. Njena končna proizvoda sta individualizem in materializem, ki sta omotila popolnoma ali delno večino vodilnih duhov Evrope in preko njih tudi širše plasti meščanske družbe.

Ta duhovni razvoj je doživel v času posebni odtенок — individualizem se je sprevrnil v kolektivizem in grobi materializem Feuerbachovega kova v dialektični materializem komunizma.

Tako za individualizem kot za kolektivizem je družba sestavljena iz osamljeno zamišljenih poedincev. Obema je tuja zamiselnost družbe, ki pozna polno vmesnih združenj med poedincem in državo. Edina razlika, ki je pa seveda ni podcenjevati, je ta, da je individualizmu država samo nujno zlo. Kjer le more, skuša zmanjšati njen vpliv, ker v svojem miselnem sestavu nima prostora zanjo. Kolektivizem združuje nepovezane poedince z zunanjo silo v enoto.

ki ji vsili svojo voljo preko edine dovoljene stranke ob učinkoviti podpori policije in vojske.

Grobi materializem, ki je izrazil svoje bistvo s stavkom, da človek je, kar je, je postal kmalu neprebavljiv za bolj izobraženi del družbe. Toda življenje sta mu podaljšala Marx in Engels, ko sta si sposodila od zastopnika nemškega idealizma Hegla njegov dialektični razvoj. Komunizem je tako združil v enoto obe usedlini zapadno-evropske kulture. Ko je postal iz družbene gibanja nosilec oblasti najprej v Sovjetski zvezi in pozneje tudi drugod, uporablja poleg propagande tudi vsa druga sredstva, ki mu jih daje na razpolago moderna država, da bi izsilil priznanje sistema povsod, kjer se je polastil oblasti, in da bi ga razširil še na ostali del sveta.

Zgodovinska tragika človeštva je, da so prenesli ti usedlini zapadno-evropske kulture, katerih edino logično mesto bi bilo v shrambi človeških zablod, s pomočjo političnih in gospodarskih sil Zapada v Rusijo, kjer ni živela ideja Tretjega Rima (Moskva) samo v glavah osamljenih izobražencev, marveč je bila toliko negovana v verskem in svetnem slovstvu, da je postala duhovna last naroda. Tako se je primerilo, da je mogel izkoristiti materialistični komunizem to mesijansko energijo kot neizčrpno gonilno silo svojega demonskega sistema in aparata. Brez tega mesijanskega idealizma bi bil komunizem verjetno že izginil kot pomembna sila s svetovne pozornice. To posebno še danes, ko prihajajo vse vede na dan z empiričnimi izsledki, ki žigosajo materializem kakršnekoli oblike in tudi kolektivizem za zgodovinski anahronizem. Ko so morali Sovjeti iz vojaških razlogov dovoliti študij moderne jedrske fizike, so s tem odprli na stežaj vrata dvomom v glavah svojih elit. V zvezi z neuspehi, ki jih doživljajo v svojih državah, je to glavni vir notranjega trenja in previranja v komunističnem svetu, ki postane od časa do časa viden tudi na zunaj bodisi iz notranjih razprav in čistk bodisi iz priložnostnih prebegov v vsaj relativno še svobodni svet. V mnogih pogledih komunisti sicer še vztrajajo na teoretičnih načelih Marxa, Engelsa in Lenina, toda v vsakdanjem življenju so se jim že daleč oddaljili. To ugotavljajo znanstveniki zlasti na področju družinskega življenja. Po izjavi letošnjega predsednika Ameriške sociološke družbe dr. Pitirima A. Sorokina, ki je sam preživel boljševiško revolucijo, je družinsko življenje v Sovjetski zvezi bolj kot v katerikoli zapadno-evropski ali ameriški

državi podobno idealom viktorijanske dobe. Njegovo mnenje potrjujejo tudi drugi, ki so bili pred kratkim v Svojetski zvezi s posebnim namenom, da preučijo sovjetsko družinsko življenje. Velik del naše spolnostjo prenasršene civilizacije bi končal v cenzorjevem košu. Razredne razlike so v Sovjetski vsaj tolike kot v tkim. demokraskih državah in Hruščov se sam hvali, da si s pridom sposoja „kapitalistične“ metode proizvodnje. Zdi se, da ni daleč od resnice trditev, da je glavno, kar je še ostalo od komunizma, dokaj utrjena in zagotovljena oblast strankine klike, ki zasleduje diktatorske in imperialistične cilje brez prevelike pažnje na čistoto teorije in prakse ob ohranitvi pragmatičnega načela, da namen posvečuje sredstva.

Na slovenski pozornici se mi zdi, da smo zagrešili usodno napako najprej v borbi z evropskim liberalizmom in pozneje z marksizmom oz. komunizmom. Obenem smo priznali — verjetno v veliki meri pod vplivom Mahničevega prizadevanja za ločitev duhov — mero realnosti, ki jima ne pripada. Ko je bil izdan bojni klic: ali — ali, se je zabrisala filozofska in teološka resnica, da zlo kot tako ne obstaja. Sam satan kot posebljeni princip zla je bil ustvarjen kot angel, po mnenju mnogih celo najodličnejši angel — Lucifer. Tudi liberalizem (kot socialna filozofija: individualizem) in pozneje komunizem nista absolutno zlo, marveč samo abstrakcija, iznakaženje realnosti, ki sta povzela iz celotne realnosti samo poedine poteze in jih predstavila kot celotno realnost (zanimivo zgodovinsko dejstvo kaže na njuno notranjo sorodnost: komunizem se je časovno pojavil istočasno z liberalizmom v dneh francoske revolucije, čeprav mu takrat še ni uspelo, da bi se bolj učinkovito uveljavil). Oba sta kritika zgodovinskih oblik — ali bolje zgodovinskih karikatur — krščanstva. Le premmogi kristjani so namreč pozabili, da mora krščanstvo v vsaki dobi izpričati Kristusa v obliki, ki odgovarja sodobnosti, ne pa preteklosti, četudi je bila ta za svojo dobo še tako bleščéča. Namesto da bi kristjani sprejeli kritiko v duhu krščanske ponižnosti ter s trebljenjem napak in enostranosti odvzeli gorivo miselnim sestavom in družbenim gibanjem, ki so kmalu postala vodilna družbena sila, se je začela berba proti obema, ki je vodila v glavnem do žrtev, ne pa do uspeha.

Res je, da so se oglašali poedinci, ki so kot Berdjajev pravilno označili komunizem za božjo šibo za kristjane, ki niso živeli polnega evangelija v zasebnem in

javnem življenju (prim. moje poročilo o knjigi: Klemens Brockmoeller, S. J., Christentum am Morgen des Atomzeitalters v Razgovorih in razgledih januarja 1956 in ponatisnjeno v Slovenski državi marca 1964 — na knjigo me je opozoril pok. dr. Alojzij Kuhar), toda praktično življenje je šlo v smeri stroge ločitve, sumničenj, žaganja in dozdevnega utrjevanja obstoječega družbenega reda. In to kljub temu, da je Pij XI. zahteval poleg preroda nravi tudi preosnovo ustanov (Qua. a. 77). Katoliška družbena načela so bila vsem na ustnicah, če pa si je kdo drznil pokazati v konkretnem primeru na potrebo prevesti ta načela v vsakdanje življenje, je bil kmalu razglašen za komunist. Pijevo okrožnico o brezbožnem komunizmu smo poznali predvsem po mnogokrat ponavljanem odstavku: „Komunizem je nekaj bistveno slabega, zato v prav nobeni reči ne bo z njim sodeloval, komur je mar krščanske kulture“ (Divini R-demptoris 58). Ta ločitev je šla tako daleč, da so bili nekateri mnenja, da ne smeš uporabljati isto tramvajsko vozilo, če opaziš, da je na njem že kak znan ali osumljen komunist. Pozabljali pa smo, da je ista okrožnica vsaj enako stroga obtožba ljudi, ki se imenujejo kristjane, ki pa zatajujejo v svojem zasebnem in javnem življenju krščanska socialna načela.

Pa smo še v begunstvo prenesli ljudi, ki so sicer darovali za cerkve tisočake, pri tem pa plačevali svojim delavcem plače, ki ne samo da niso bile v skladu z načeli socialnih okrožnic, marveč včasih niso niti odgovarjale minimalnim zakonitim predpisom (zlasti glede nadur), kaj šele da bi bile na isti višini, kakršne so si priborile delavske organizacije.

Družbene razmere doma so bile takšne — v veliki meri zaradi odvisnosti Jugoslavije od zapadnega kapitala ter odvisnosti Slovenije od protislovenske politike beograjske čaršije, v nemajhni meri pa tudi po naši krivdi — da je bilo skoraj nemogoče spremeniti družbeni red v bolj krščanstvu odgovarjajočega brez revolucije. Ker te revolucije nismo izvedli katoličani, so jo z zunanjo pomočjo izvedli komunisti. S tem ni rečeno, da so komunisti ustvarili raj na zemlji — tega si danes menda sami več ne upajo trditi — marveč samo to, da so odstranili marsikaj, kar je bilo

živemu krščanstvu v oviro, da bi ostvarilo sodobno slovensko duhovno in snovno kulturo.

Položaj doma je bil v toliko bolj zapleten, ker ne gre samo za komunizem, marveč istočasno tudi za nadaljevanje iste protislovenske politike, ki je bila pred vojno bolj ali manj istovetna z Aleksandrom — posrbiti vse od Soluna do Jesenic. Komunisti, ki so priznано najboljši družbeni barometer za družbena vprašanja, so spetno porabili narodnostna stremljenja narodov Jugoslavije kot učinkovito vabo. Brez skrbi so mogli dati narodnostnemu načelu tudi nekaj pravnih oblik (narodne republike), ker so vedeli, da bo dejansko vladala itak centralistična komunistična stranka. Da je slovenska ideja med komunisti doma toliko močna, kot je, daje vsaj nekaj verjetnosti upanju, da komunizem ni toliko vplival na celotni narod, kot bi povaj Kardeljev med Slovenci dali sklepati. Ni izključeno, da bo prav slovenstvo kdaj podlaga, na kateri se bodo srečali doma protikomunisti in razočarani komunisti.

Dogodki med begunci so morali kaj kmalu razkriti vsakomur, ki vsaj nekoliko veruje v božjo Previdnost, da se bo begunskemu rodu kot celoti primerilo isto, kot se je Judom, ki so po begu iz Egipta godrnjali zoper Boga: štirideset let so morali tavati po puščavi, da so pomrli vsi, ki so godrnjali in da nihče od njih ni stopil na tla obljubljenе dežele.

Okrožnica pokojnega Janeza XXIII. Mir na zemlji je z odstavki 158—160 vznemirila mnoge, ki še vedno mislijo v duhu predvojne dobe. Kot sem skušal prikazati v Slovenski državi v članku „Kaj se bojite, maloverni!“ (1. marca 1964), ne predstavljajo njegove smernice nič bistveno novega, marveč povratek k resnicam, ki so bile vedno v osrčju krščanstva. Na katere pa smo pozabili, ko smo začeli enačiti krščanstvo z določenimi zgodovinskimi tvorbami, v katerih krščanstvo ni bilo več preveč vidno prisotno. Po objavi okrožnice Mir na zemlji je upati, da bo odpadlo vsaj nekaj ovir, ki so zahtevale od vseh katoličanov v komunističnih državah in tudi v Sloveniji naravnost mučeniško življenje in da bodo ti našli pod vodstvom sv. Duha poti, kako dati negativni revoluciji komunizma pozitivno krščanstvo in sodobno vsebino ter obliko.

rojena v Kandiji pri Novem mestu, hčerka gimnazijskega ravnatelja in politika Bogumila Remca ter Marije roj. Debevec, pisateljice gospodinjskih knjig. Po nižji klasični gimnaziji in dvorazredni trgovski šoli v Ljubljani je bila uslužbena 7 let v Novi založbi, kjer je vodila knjigarniški oddelek. Med tem časom se je v knjigotrški stroki specializirala tudi na Dunaju. V letu 1931 je odprla s sestro lastno trgovino — papirnico in založbo v Ljubljani na Poljanah. Več let je bila načelnica Slovenske orliške zveze. Leta 1934 se je poročila z dr. Tinom Debeljakom. Imata tri otroke: Tineta, Metko in Jožeko. Vsi trije študirajo na buenosaireski univerzi. Po odhodu moža v begunstvo l. 1945 je živela pod komunistično oblastjo še 10 let in prišla z otroki l. 1954 v Argentino. To leto je tudi nastopila službo uradnice pri Slovenski kulturni akciji, kjer je zaposlena še danes.

O vdoru komunizma v miselnost in življenje našega naroda se je že toliko pisalo v tujem in našem slovenskem tisku, da nikakor nočem ponavljati proti-marksističnoleninističnih katekizmov ter se tudi ne bom spuščala v filozofsko obravnavanje svojega negativnega odnosa do komunizma. Hočem pa nazorno pokazati v nekaj podobah iz svojega življenja, kako in zakaj se je v meni oblikovala odklonilna sodba o komunizmu in kako me je zlasti deset let bivanja pod komunistično oblastjo pripeljalo v naravnost borbeno nasprotje do komunistične ideologije.

Svoje prvo zavestno srečanje s komunizmom postavljam v dan 24. aprila 1920. Tistega dne smo mama in otroci zaman čakali h kosilu očeta, ki je bil tedaj minister slovenske vlade, ujec dr. Jože Debevec pa nam je povedal, da je oče v veliki nevarnosti. Po Zaloški cesti — stanovali smo v Ljubljani v bližini cerkve sv. Petra — da prihaja od komunistov nahujskana množica, ki hoče z nasilno revolucijo vreči postavno vlado in sama zavzeti oblast. Še danes po tolikih letih se spominjam popoldanskih ur tistega dneva, ko smo celo otroci v vsej grozoti občutili strah za očetovo življenje in bodoče dogodke, ki naj bi bili v zvezi z zmago komunistov. O teh in o njih brezobzirnih, nečloveških pokoljih smo mnogo slišali iz ust ruskih beguncev, ki so se naselili v Ljubljani. Globoko smo se oddahnili, ko se je pozno popoldan vrnil oče domov in povedal, da je orožništvo pohod komunistov na Ljubljano ustavilo, žal z nekaj smrtnimi žrtvami. Ko sem naslednji dan šla v splošno bolnišnico obiskat našo bolno služkinjo, sem morala do nje-nega oddelka na št. 7 mimo poslopja (v katerem je bila tedaj verjetno secirna dvo-

rana), pred katerim je stala množica ljudi in skozi zastražena vrata je stražnik spuščal v notranjost le posameznike proti izkazu. Radovedna kot otroci sploh sem hotela zvedeti, kaj se godi, pa sem se za hrbtom stražnika zmuznila v poslopje po stopnicah navzdol v precej obširno klet, kjer je železna ograja ločila visok cementen pograd od ostalega prostora. Na pogradu je ležalo sedem do devet, števila se ne spominjam več točno, moških trupel v civilni obleki in eden od mrtvecev je imel na desnih sencih kakih 7 cm široko okroglo coprtino, skozi katero so silili možgani... Pač strahetna slika za mlado dekletce! Iz razgovora ostalih obiskovalcev sem izvedela, da so ti možje žrtev včerajšnje revolucije. Tako se mi je že tedaj predstavljal komunizem kot neka sila, ki ruši red in mir ter zahteva in povzroča — kri!

Moje drugo srečanje s komunisti sem loživela nekako v letu 1927, ko sem kot uslužbenka v knjigarniškem oddelku Nove založbe morala nastopiti kot edina priča proti dvema komunistoma (enega se spominjam še po imenu: Jaka Žorga). Ker je bil tedaj vsak uvoz komunistične literature prepovedan, so komunisti izrabili naslov katoliške knjigarne Nove založbe in preko nje skušali dobivati prepovedano literaturo iz inozemstva. Na knjigarno naslovljene, precej obširne zavoje sem po službeni dolžnosti odpirala jaz in ti so vedno vsebovali revije in časopise z naslovnimi stranmi, ki se izžarevale le kri, vislice, mastne duhovnike, grozeče pesti... Ker so se pošiljke stalno ponavljale, je knjigarna to dobavljanje javila policiji, ker nikakor ni hotela služiti kot posredovalka infiltraciji komunistične literature, niti ni smela s tem tvegati svojega obstoja.

Ko je približno v istem času začel izhajati v „Slovenecu“ podlistek Alje Rahmanove: „Tovarna novega človeka“ (pozneje izšel tudi v knjigi), me je to branje s čudno silo privlačevalo, čeprav me je navdajalo z nepopisno grozo. V meni so vstajale strahotne podobe komunizma, tedaj skoraj neverjetne, ki pa sem jih pozneje doživljala sama in v svojih najbližjih v vsej okrutnosti. Tedaj sem pač mislila, da je komunizem le izraz nekega azijskega barbarstva, kot smo ga poznali iz zgodovine o Hunih ali iz povesti Sienkiewicza, ki ga pa zapadni narodi, najmanj pa naš slovenski, ne bi nikdar mogel privzeti v svojo živ!

Spominjam se tudi knjige Bratka Krefta „Človek mrtvaških lobanj“, ki jo je avtor sam, tedaj mlad visokošolec, prinesel v knjigarno v razprodajo. Začela sem knjigo brati, pa nisem mogla nadaljevati: odpirala je svet mladinske pokvarjenosti in upornosti, kakršne v Ljubljani nismo poznali. Nas so vodili vse drugačni ideali. Knjigo je policija zaplenila, prej pa je prihitel Kreft sam in pobiral po knjigarnah še neprodane izvide, da jih je rešil pred zaplembo. To se pravi, da je za zaplembeni črtilok zvedel prej, kot pa so ga mogli izvršiti službujoči detektivi, kar mi je bilo čokaz za dobro zvezo komunistov s policijo (še pred l. 1930!). Srečanje s to knjigo mi je pokazalo leposlovni komunizem kot sredstvo za moralni razkroj družbe in čutila sem do nje velik instinktivni odvrat.

Resne nevarnosti komunizma pa smo se v Ljubljani začeli zavedati šele s špansko revolucijo. Sovjetija je hotela zboljševizirati Evropo, to pot jo je začela kot s kleščami stiskati od Zapada. Po sporočilih, z debatami, papeževimi govori španskim beguncem in enciklikami se je razgibala svetovna protikomunistična plat. Za časa kongresa Kristusa Kralja (l. 1939) je bila v Ljubljani v Akademskem domu potujoča razstava p. Ledita S. J. o preganjanju Cerkve v Španiji in o grozodejstvih komunistov, o pokoljih duhovnikov, skrunjenju redovnic, požigu cerkva, blasfemijah itd., ponazorjena z dokumenti, ki so nam pokazali pot svetovnega komunizma do oblasti.

Tako se je oblikovala moja sodba o komunizmu že prej, preden sem slutila, da bom kdaj sama doživela njegov frontalni napad na našo Slovenijo. Ta se je zgodil za časa tujčeve okupacije naše domovine. V tem času sem videla in doživela dogodke, ki so me v moji miselnosti potrdili ter mi dokončno izoblikovali mojo odločno borbeno sodbo proti komunizmu.

O protinarodni vlogi in zločinstvu komunističnih metod pod geslom „Osvobodilne fronte“ za časa okupacije naj navedem zlasti tri dogodke, ki so še posebej posegli v mojo najbližjo okolico.

V jutru, 13. oktobra 1942, nas je obiskal 13-letni sin dr. Marka Natlačena, s katerim smo živeli v bližnjem sosodstvu. Prav kmalu po prihodu, okrog pol 10, pa so ga poklicali telefonično nujno domov. Ko je tekel domov, je srečal tricikelj in človeka na njem, ki je prav tedaj odvrigel klobuk čez ograjo na vrt bivše Gruntarjeve vile (notar Gruntar — mecen Gregorčičev). Ubogi fant ni vedel, da je ta hip srečal v duhovnika preoblečenega morilca svojega očeta. Bili smo med prvimi, ki smo prihiteli na kraj zločina, in moja sestra Bara je v naglici napravila malo skico ob mizi na tleh ležečega že mrtvega bana še z drobno sledjo revolverske krogle na sencih. Moj mož je prihitelega italijanskega častnika takoj opozoril na morilčev klobuk na vrtu, češ da naj pošlje po policijskega psa, pa je častnik hotel *aretirati mojega moža*, ne da bi se zmenil za klobuk, ki bi lahko pripeljal do sledi za morilcem. Čutiti je bilo zvezo med organizatorji umora in italijansko vojsko. Prav nasproti hiše je bila stalna italijanska straža, ki se za atentat niti zmenila ni, častnik pa je zasledovanje samo „fingiral“, ne da bi se zmenil za dokazilni material na vrtu. Na drugi strani so Italijani izrabili ta umor za najhujšo represalijo: 25 talcev so ustrelili pred hišo rajnkega, kot da naj bi to mrtvega obudilo k življenju! Ko je gospa Natlačenova zvedela, da hočejo streljati talce, je prosila generala Robottija, naj tega ne store, da je dovolj že ena sama slovenska smrt. Presila je zaman. Ko so streljali talce, je gospa molila v kapeli sosednjega Zavetišča sv. Jožefa za dušo pokojnega moža in za talce. To omenjam še posebej, ker so komunisti pozneje po Ljubljani raztrosili laž, da je stala gospa na balkonu svoje hiše in gledala od blizu in z maščevalno naslado streljanje talcev. Čez leta smo ugotovili, da so pri umoru dr. Natlačena sodelovali celo njegovi najbližji — sosedi. Ob tem umoru sem z vso jasnostjo čutila, da komunistom človeško življenje ne pomeni nič in da žrtvujejo celo svoje lastne ljudi, če to služi njihovemu cilju. Spoznala sem satansko igro dveh navidez nasprotujočih si sil, ki juna je bil cilj enak: uničevanje Slovencev. Italijani so izrabili vsako priliko za uničenje slovenskega življa v zaledju Trsta, komunisti pa so že tedaj delali v smislu Leninovega gesla: „Tudi če padeta dve tre-

tjini naroda, ena tretjina ostane in ta bo naša, komunistična." Niso ubijali samo naše najzavednejše in najboljše moške ter žene in jih pečatili z znamenjem narodnega izdajstva, temveč so celo sami izzivali in pomagali okupatorju iztrebljati naš narod.

Videla sem dr. Ehrliha, umorjenega, ležečega na tleh sredi Streliške ulice pred Ljudskim domom (ki nam je bil — tedanji katoliški mladini — drugi dom, saj smo imeli v njem poprej sedeže orlovskih in dijaških organizacij). Gotovo je bil pokojni svetniška duša, ki se je uprl razkristjanjenju Slovenije. Osebnostno skrajno mil in dober človek, toda idejno neustrašen vojščak Cerkev. In kot tak je padel. Mimoidoči so tedaj namakali svoje žepne robčke v njegovi krvi. „Svetniške relikvije“, so rekli in prav so imeli.

Še bolj sem trpela z družino dr. Kožuha med obleganjem Turjaka. Bil je na Turjaku, da kot zdravnik pomaga bližnjemu v stiski: pa ni našel usmiljenja pri krvnikih, čeprav so obljubili amnestijo vsem, ki se vdajo... Njegova žena je čez dobrega pol leta porodila hčerko — od prestanih materinih muk zaznamovano hromo telesce s čudovitimi trpečimi očmi... Kadar sem pogledala to zlatolaso dekletce, sem znova videla komunistični zločin nad njenim očetom in nad stotimi in stotimi, ki so verjeli v besedo, pa so bili žrtve izdaje. Tudi danes ponujajo slovenski komunisti „amnestijo“ in razne ugodnosti vsem, ki so se l. 1945 in pozneje umaknili izpod njihove oblasti in žive v svobodi v tujini — naj verjamemo v iskrenost njihovih obljub? Kaj skrivajo za tem vabljenjem in snubljenjem?

„Naš bog so rop, požig, umor“ je pela štiri polna leta boljševiška revolucija po naših lesovih. Potrdila je moje prepričanje: Komunizem je načelno in načrtno hlapčevanje Zločinu!

Še bližje in intenzivneje sem mogla spoznati vso podlost te nove doktrine po doživetjih svojega 10-letnega bivanja pod komunističnim režimom.

Čim je po končani vojni nova komunistična vlada prevzela oblast, je takoj izdala odlok, v katerem je obljubljala, da se družinam protikomunističnih borcev ne bo ničesar zgodilo, če bodo ostale lojalne. (V Ljubljani je namreč tiste prve dni prevladovalo splošno mnenje, da nas bodo vse od kraja poklali. Znanka, katere hčerka je bila pri OZNI, in ki se nas je med okupacijo dosledno ogibala zaradi naše proti-

komunistične usmerjenosti, je takoj prve dni ponudila moji mami roko v spravo: „Gospa, podajva si roke, da se ne bova v sovraštvu ločili na oni svet!“ — pač dovolj zgovoren dokaz o pričakovanih pobojih). Pobili nas niso, pač pa je začela nova oblast kljub gornjemu odloku z vso rafiniranostjo preganjati posameznike in družine, katerih svojci so odšli v begunstvo. Začeli so s plenitvami po zasebnih stanovanjih, nato odvzemanjem stanovanj samih, hiš, in preseljevanjem družin. Tako so npr. 23. maja 1945 brez vsake obsodbe pregnali iz naše domače hiše mojo 75-letno mater, mene in tri majhne otroke; zapustiti smo morali dom v 4 urah in vzeti s seboj le najnujnejše: nekaj jedil, malo posode, posteljnino ter otroške stvari (voziček, posteljico, otroške knjige), vse ostalo: pokništvo, knjige — samo teh je bilo za tri kamione, s katerimi se jih pozneje prepeljali v Narodno knjižnico — pa smo morali pustiti doma. Odkazali so nam zapuščeno stanovanje domobranskega funkcionarja, ki pa je bilo vse razdejavano in okračeno. Že naslednji dan je vdrl v to novo stanovanje partizan z družino 5 otrok (bivši učitelj iz Bele krajine), češ, da to stanovanje njemu pritiče: „Dolej smo bili v hosti mi, sedaj pojdite vi!“ Seveda je ta razgovor spremljalo zmerjanje in psovanje z „belimi psi“. Obrnila sem se na OZNO, ki se je nastanila v naši zaplenjeni hiši, s prošnjo, da nam dodeli drugo stanovanje, ker nam nakazano kratijo. Ponudili so mi zaplenjeno stanovanje dr. Odarja, nato pa privolili, da sem odšla z družino v stanovanje svoje tete ing. Remčeve, katere mož in 4 sinovi so tudi odšli v begunstvo. Žal tudi teta ni dolgo uživala svobode. Prav kmalu so jo aretirali in po večtedenskem zaporu in zasliševanju obsodili na 8 let zopora, ker je kot solastnica tovarne upognjenega pohištva na Duplici pri Kamniku „dovolila“, da so se za časa okupacije vsedli v tovarno Nemci z 51% solastništvom! (Kot da je slovenski industrialec med okupacijo mogel o tem sam odločati!) Tako so znali poiskati vse mogoče lažne pretveze, da so lahko našim ljudem plenili stanovanja, pohištvo, opremo, hiše, tovarne in sploh vse premoženje. V poznih večernih urah so prihajali v naša stanovanja agentje Ozne z nalogom aretacije posameznih oseb. Zlasti so iskali in pozaprlji vse predavatelje in predavateljice na protikomunističnih tečajih in šolah. Nič naših ljudi, ki je ostal doma, ni bil varen pred aretacijo ob vsakem trenutku. Tudi podnevi, ko si hodil po cesti, si se vedno s strahom oziral, če ne gre za teboj

„oznovec“, ki bo zdaj, zdaj položil roko na tvoje rame: „Tovariš, tovarišica (ironija!) pojdi z menoj na kratek pomenek!“ In ta pomenek je lahko pomenil leta zapora! Kmalu skoraj ni bilo naše družine, ki bi ne imela vsaj enega svojca v zaporu, posebno še, ko so začeli dovažati zajete domobrance in vrnjence z onkraj Karavank. Veliko vlogo pri preganjanju so igrali — sosedi. Če so imeli ti na tebe piko, so te mogli kot „belega“, nezanesljivega, prav kmalu spraviti v zapor. Prav v tej spremembi medsebojnega razmerja med sosedi, znanci, prijatelji, je očiten znak, da vlada v komunističnem sistemu neka res demonska sila.

Sovraženje je postalo ena osnovnih gibalnih sil novega režima. Hujskali so množico, nato pa si kot Pilat umivali roke: „Nismo mi odgovorni, sedaj vlada ljudstvo in ono zahteva to obračunavanje!“ Prirejali so množične sestanke po okrajih in terenih, v katere se je mesto razdelilo, in na te sestanke je bilo vse prebivalstvo skoraj prisiljeno iti, če si ni hotelo nakopati preganjanja. Bila sem na enem samem množičnem sestanku v Vajeniškem domu v Kersnikovi ulici in na tem sem slišala, ko je govornik pozival navzoče: „Imamo ječe nimamo pa jetnikov, zato ovajajte, naznajte, da napolnimo zapore!“

Na enem množičnih sestankov v Ljudskem domu je znana pesnica izzivala množice: „Tukaj je mati padlega domobrancia, ki prejema redno mesečno rento od naše ljudske oblasti; kako moremo to trpeti?“ Dosegla je, da so ubogi, zelo zgodaj z dvema otrokoma ovdoveli ženi — stalno bolni in dela nezmožni — vzeli skromno rento 1000 din mesečno! In je to rento prejemale po sinu, ki je kot pravkar nameščen uradnik pri Tobačni tovarni bil ubit ob bombnem napadu na Mirje — tedaj izrazito vojno-nestrankarski invalid! Prav ista „narodna borka“ je na drugem množičnem sestanku zahtevala glede mene: „Tukaj je žena pobeglega, s tremi otroki, in ima še zmeraj trgovino. To moramo preprečiti!“

Res ni trajalo dolgo, ko me je februarja 1946, pooblaščenec „Narodne imovine“ dobesedno vrgel iz moje lastne trgovine, ki sem jo morala zapustiti v par minutah in nisem smela vzeti iz nje ničesar, niti denarja iz dnevne blagajne!

162 Psihološko je bila zame zanimiva tudi sledeča ugotovitev: Družine ali posameznik,

ki so uživali podporo ene ali druge zlasti verske ustanove ali posameznika, so bili prvi in najhujši obtožitelji svojih dobrotnikov, kot da bi hoteli s tem sprati s sebe zavest dolžnosti do hvaležnosti. Pohabljenici vseh vrst so bili prvi, ki se jih je nova oblast poslužila za zasliševanje osumljencev (kako zna komunizem izrabiti psihozo „zaznamovanega“) in s kakšnim naravnost sadističnim zadoščenjem so vršili to nalogo! Neka, sedaj že pokojna učiteljica mi je pripovedovala, da jo je na Ozni — v naši hiši — zasliševal hrom mladenič, sedeč v otroškem šolskem pultu (last mojega sina). In ta fant — sin nekega stavca iz Jugoslovanske tiskarne — je v letih svojega gimnazijskega študija užival privilegije in pomoč prav verskih ustanov. Prav on je pozneje tudi nastopil kot ena glavnih prič proti osebi, ki mu je med vojno stalno pošiljala priboljške.

Sovraštvo se ni ustavilo niti pred mrtvimi: Hčerka dr. Natlačena je našla v grob svojega očeta zasajen nož! Še jim ni bilo dovolj: prekopali so grobove dr. Natlačena, dr. Ehrlicha, dr. Korošca in še drugih, pa grobove na Orlovem vrhu in Gradu pokopanih domobrancev ter mrtva trupla sežgali v bližnji tovarni za klej. Vsaj tako se je splošno govorilo med ljudmi: z gotovostjo se ve, da so nekega dne — datuma se ne spominjam — bilo pa je že v prvih mesecih nove oblasti — proti mraku izgnali s pokopališča pri Sv. Križu vse obiskovalce ter zaprli in zastražili pokopališka vrata. Prekope so morali baje izvršiti nemški ujetniki. O resničnosti ljudske govornice so mogli potrjevati razkopani grobovi.

O vrnjenih domobranci dalje časa nismo ničesar gotovega vedeli, pač pa je bilo mnogo govorjenja o ranjenih zajetega domobranskega vlaka, ki so jih pobili in njih trupla zmetali v brezna in vodnjake na Golem brdu pod Sv. Katarino. O tem so pričali krvavi studenci, ki so pritekali izpod tamošnjih pečin in pa okužena voda vodnjakov, ko je morala celo zdravstvena oblast javno prepovedati uporabo vodnjakov v tisti okolici. In ko so začela prihajati vedno nova in nova poročila o strašnih množičnih pokoljih domobrancev, so znova utrjevala v meni zavest krvavega zločinkega bistva komunizma!

Ko so sodili Velikonjo, smo pričakovali, da se bodo zavzeli zanj njegovi znanci in prijatelji iz Pen kluba: Kocbek, Koblar, Finžgar, krščanski borci za svobodo in pravico človeka: pa nismo slišali o nobenem

protestu. In je bil tedaj minister za pravosodje celo — krščanski socialist dr. Jože Pokorn! Tedaj smo videli, da komunizem celo iz zagovornikov „personalizma“ napravi — lutke.

Poznala sem štajerske katoliške študente, poznejše člane SKOJ-a, ki so toliko govorili o enakosti in pravični socialni razdelitvi dobrin, ko pa sem vprašala enega izmed njih, zakaj ne deli svoje lastnine, svojega premoženja, z revnejšimi kolegi, mi je pojasnil, da se on bori za to, da bodo tudi drugi imeli isto. V čem je bilo to izenačenje, morem nazorno pokazati prav pri tem dijaku: on sam je sicer padel v bojih, toda njegova družina ima še danes eno najrazkošnejših vil v najlepšem delu mesta — in se seveda še nadalje bori za to, da bodo drugi imeli — isto... In tako sem videla tudi v drugih „idejnih“ komunističnih krogih, da jim ni šlo za odrešenje zatiranih, temveč zgolj za osebno korist. Funkcionarji nove vlade so si iz „ljudske imovine“ začeli ustvarjati nezaslišano razkošje, kot ga nikdar niso poznali npr. vladarji bivše Jugoslavije. Naj se omejim samo na Ljubljano: „nacionalizirali“ so Kolmanov grad pod Rožnikom, ki ga je bivši „kapitalist“ Kolman zapustil slepcem. Te so preselili drugam, sami pa poslopje s parkom uporabili za prestolnico predsednika Marinka. Opremili so grad z največjim luksuzom, uporabljajoč za to devize, ki jih sicer ni bilo na razpologo niti za najnujnejša zdravila. Tu so si izbranci privoščili bogate pojedine, med tem ko za ljudstvo ni bilo niti kruha dovolj na razpologo!

Začeli so z nacionaliziranjem trgovin in tu niso prizanesli niti svojim lastnim privržencem in podpirateljem. Saj šele po vojni smo zvedeli, kako zelo so ljubljanski trgovci, skoraj brez izjeme, podpirali OF! Takoj po vzpostavljeni novi oblasti so trgovci začeli dajati v prodajo vse svoje, pred okupatorjem skrito blago. Oblast je zahtevala popis vseh zalog in kot članica trgovskega gremija sem se udeležila sestanka trgovcev s papirjem, na katerem naj bi se proučil odlok in izdelal načrt, kako te prijave izpolniti. Kolegi — trgovci so z žarečimi obrazi govorili o novem obdobju in razvoju svojih trgovin, saj si pač niso mislili, kakšno dvolično igro komunizem igra! Nista pretekli še dve leti po tem sestanku, ko so bile podržavljene njih trgovine, njim samim pa bila priznana le majhna odškodnina ali pa še ta ne. Le nekateri, po svojih vezah že prej opozorjeni, so svoje trgovine enostavno „podarili“ novi državi, da so si s tem vsaj delno ohranili naklo-

njenost novih gospodarjev. Kaj moremo razumeti pod tem načinom „nacionaliziranja“? Ni to le navadna kraja?

Osnovno in najhujše zlo komunizma pa sem mogla videti v tem, kako so novi gospodarji začeli z prevzgojo ljudstva t. j. začeli so načrtno trgati ljudstvu vero iz src, napolnili pa so prazne duše z željo po uživanju, moralnem izživljanju. Prirejali so množične veselice, kjer se je moglo ljudstvo sprostiti do skrajnosti. Znale so bile nočne prireditve v tivolskem parku v Ljubljani, večdnevne slavnosti v Novem mestu: očitvidka mi je pripovedovala, da so bile te prireditve prave pobude za nemoralo.

Mladini so predstavili naše zaslužne narodne može in buditelje, zlasti duhovnike, kot izdajalce naroda, podajali ji povsem potrjen prikaz zgodovine, odrekli vsako pozitivnost predkomunističnega dela. Prirejali so za mladino posebne prevzgojne tečaje, zlasti na „prostovoljnem“ mladinskem delu pri izgradnji cest v Bosni in drugod. Pa ne samo ideološko, hoteli so mladino tudi moralno pokvariti. Zato so ji dajali priložnost medsebojnega moralnega izživljanja in jo tako trgali Bogu, Cerkvi, staršem — pa tudi sebi. Zakaj današnja slovenska mladina nima nikakih ciljev kot samo — uživanje.

Komunisti tudi ženi niso prizanesli. Iztrgali so jo iz njenega svetišča — doma, nagnali jo v tovarne, pisarne, otroke pa porazdelili v dnevna zavetišča, dojenčke v „otroške jaslí“. Ko se je znani ljubljanski zdravnik za otroške bolezni, dr. Derč, ponorčeval: „Dajte otroke v zibelke, k jaslim pa osle!“ so ga takoj zaprli. Potisnili so ženi v roke „kramp in lopato“, tudi ona je morala iti na prostovoljno delo kopat jarke, prepeljavati samokolnice, zidati... Tako so hotelj imeti pod stalno kontrolo vse in vsakega brez izjeme.

Meni so že takoj junija meseca 1945 poslali svojega zaupnika v osebi starega znanca, o katerem si nikdar nismo mislili, da je komunist. Prišel je v naše stanovanje, češ, da je zvedel o naši preselitvi, kar ga je zelo prizadelo in da naj mu povemo, če nam more kaj pomagati. In tako je od slej prihajal sleherni dan, ostajal pozno v noč (gotovo je računala Ozna, da se bo v pozni noči prikazal kdo od domačih pobežlih alj kak drug osumljenec). Stavljaj nam je na videz nedolžna, priložnostna vprašanja, pa tudi ali imamo kakšne zveze z domačimi pobežlimi, kaj mislimo o politiki itd. Nekoč mi je celo predlagal, da naj

vstopim v ilegalno organizacijo, ki se je osnovala! Seveda sem takoj odklonila, pridobil pa je za to neko mojo znanko, ki so jo prav kmalu aretirali na cesti, ravno ko je prenašala nekaj „ilegalne“ literature. Tedaj sem postala pozorna in začela sumiti o tem znancu in o njegovi nalogi pri nas, ter postala prepričana, da je poslan k nam v vohunjenje. To svojo nalogo je vršil pri nas vseh deset let do zadnjega dne, dokler nismo odšli v Argentino, in bil še celo pri odhodu vlaka!

Po dveh letih relativnega miru so koncem leta 1948 zopet začeli preganjati družine pobeglih. Izdali so odredbo, da se takim družinam nakaže v stanovanje le najnujnejše; ko sem pozneje vprašala odvetnika za svet, kako se more ta odredba tolmačiti, mi je odgovoril: „Če vam nakažejo le toliko prostora, da morete dežnik odpreti nad seboj, je zakonu že zadoščeno!“ Približno tako velik prostor 14.5 m² (za pet oseb moje družine) so nam zares dodelili. Na vse moje pritožbe je bil en sam odgovor: „Za vas nimamo stanovanja.“ In ko se je zavzela za nas celo neka funkcionarka AFŽ (Antifašistične žene), so ji odgovorili: „Tovarišica, roke proč od te zadeve, ona (namreč jaz) je kaznovana in mora iti v prostor, ki smo ji ga odkazali.“ Tako so brez sodne razprave obsodili s tem tudi otroke... In takega preseljevanja je bilo deležnih nešteto naših družin.

Pa še ni bilo zadoščeno pohlepu komunističnega režima. Spravili so se na žene in dekleta. Po okrajih so pobrali naše izobražene žene protikomunističnega mišljenja, med njimi tudi bivše redovnice, na drugi strani pa razvpite ženske, vlačuge in kriminalke. Zbirali so jih po zaporih, nato so jih brez juridične osnove obsodili na skupen zapor, in sicer najprej na 3 mesece prisilnega, nato 2 leti preusmerjevalnega dela. Hoteli so s tem doseči dvoje: na eni strani izenačiti žene visokega nivoja z onimi iz

brlogov in beznic, na drugi strani pa dobiti zastojno moč za urejevanje zapuščenih kočevskih gozdov in njiv. O trpljenju teh pripornic bi se mogla napisati cela knjiga — prepričana sem, da tudi bo taka knjiga prej ali slej informirala svet o barbarskih metodah komunističnih oblastnikov in to v času, ko je Jugoslavija podpisala Izjavo za človečanske pravice! Pretresljiv izbor pesmi iz trpljenja tistih žena smo mogli slišati na letošnji domobranski proslavi v Buenos Airesu.

Komunizem ne prizanaša nikomur: ne možem, ne ženam, ne otrokom! Če služi njih iztrebljenje njegovi zmagi, potem mu je dovoljeno tudi to!

Naj navedem še tole: Ko so leta 1949 prvič začeli vabiti po svojcih naše begunce domov, sem imela s tem nekak povod, da sem šla vprašat na sodišče za akt, s katerim je bil moj oče obsojen na 17 let ječe v odsotnosti, češ, da bi rada vedela, če se sme vrniti. Po večkratnem pošiljanju iz urada v urad in odlašanjem na „jutri“, mi je končno uradnik v oznovski uniformi izjavil: „Tovarišica, tega akta ne najdemo. Najbrže je bil poslan v Vevče; veste, prva leta se je delalo precej po 'partizansko'.“ O pošiljanju sodnih aktov v Vevče v predelavo za papir se je tedaj splošno vedelo: iz previdnosti so komunisti uničili vse akte tistih prvih sodnih razprav, ker so bile vse protijuridične in bi jih nikdar ne mogli zagovarjati, če bi katerikrat le bili klicani na odgovor.

Osebna doživetja zlasti teh let praktičnega izvajanja komunistične doktrine nad našim narodom, ki v polni meri nasprotuje najbolj osnovnim pravicam človeškega dostojanstva in njegovih socialnih pravic, so me utrdila v mojem prepričanju, da je privlačni načelni program komunizma in njegov nauk o novem humanizmu le krinka, za katero se skriva njegov pravi obraz — želja po svetovni nadvladi.

rojen 7. oktobra 1921 v Zagrebu. Osnovno šolo in klasično gimnazijo obiskoval v Ljubljani, pravo študiral na pravni fakulteti beograjske univerze. L. 1940 je bil sprejet v beograjsko uredništvo Slovencev. L. 1941 je deloval v Slovenskem socialnem odboru v Beogradu za pomoč od nacistov pregnanim Slovincem. Bil je tudi povezan v Mihajlovićevo protiokupatorsko gibanje. L. 1942 se je pred Gestapom rešil s pobegom iz Beograda, pozneje bil poslan na delo najprej v rudnik bakra v Boru, nato je bil zaprt v Salzburgu na Tirolskem, zatem pa poslan v nemško delavsko taborišče pri Kemptenu. Po pobegu l. 1944 se je v Ljubljani pridružil protikomunističnim borcem. Sodeloval je tudi pri podtalnem delu proti okupatorju. V begunskih letih v Italiji je sodeloval pri slovenskem begunskem dnevniku Zedinjena Slovenija. L. 1947 je odšel v Rim na delo v Mednarodno begunsko organizacijo IRO, istočasno je sodeloval pri Socialnem odboru. L. 1948 se je naselil v Argentini. Je član uredniškega odbora Svobodne Slovenije, sicer pa zaposlen pri nizozemski pomorski družbi. Poročen je z go. Ireno Zajec. Ina 4 otroke: Jelico (11 let), Pavleta (10 let), Jurija (6 let) in Andreja (2 leti). Jelica, Pavel in Jurij hodijo v privatno katoliško šolo.

O komunizmu so napisane debele knjige. Komunistični in nekomunistični pisci razpravljajo o komunizmu z različnih vidikov. Ker je doktrina, ki hoče popolnoma spremeniti naravo posameznika in družbe, je o njej v odmerjenem prostoru in času nemogoče razmišljati do vseh podrobnosti. Zato tu samo nekaj misli in spoznanj o komunizmu, ki sem si jih osvojil pri študiju te doktrine in v osebnih stikih s komunisti. Ne izključujem možnosti, da ne bi bile nekatere trditve v tem razmišljanju osebne, to pa bodisi zaradi okoliščin, v katerih so se mi izoblikovale, bodisi zaradi ne dovolj globokega poznanja predmeta tega razmišljanja.

Komunizem je čelo majhne, strnjene in odločne skupine ljudi, katera se prikoplje na oblast z zvijačo in lažjo. Napačno je misliti, da si taka skupina ljudi ne more prilastiti oblasti nad narodom, ki je npr. bogat in noče biti komunističen. Noben narod noče biti komunističen. Noben narod se še ni premišljeno in prestovoljno odločil za komunizem.

Napačno je tudi misliti, da se komunizem širi s prepričevanjem množic, s pridiganjem svojih idej. Komunizem je revna doktrina. Pij XI. se v encikliki Divini Redemptoris sprašuje: „Toda, kako se je mogel tak sistem, komunistični sistem, že zdavnaj zavržen na znanstvenem poprišču, razširiti tako hitro na vse strani sveta?“ In Pij XI. sam odgovarja: „To si je možno razlagati samo tako, da je malo ljudi,

ki resnično vedo, kaj komunisti hočejo in kakšen je njihov cilj.“

Komunizem se ne širi z razlaganjem svoje doktrine, od človeka do človeka. Širi se tako, da ljudem postopoma vceplja svoj pogled na svet in ga ti začno sami živeti. Za to se komunist poslužuje Marxove akcijske dialektike.

Komunizem trdi, da človeška družba sestoji samo iz dveh slojev, iz zatiralcev in zatirancev. Ta dva sloja se morata spopasti v dvoboju, katerega končni izid bo zmaga zatirancev nad zatiralci, proletariata nad kapitalizmom. Komunista ne zanima, ali so nasprotja med ljudskimi sloji resnična ali ne. Prav tako komunist nasprotij, kjer obstajajo, noče omiliti ali odpraviti; nasprotno, trudi se, da jih čimbolj zaostri, da se zapletejo v dialektično bitko in da tako obe plati družbe, na kateri jo komunizem deli, nehote delata zanj. Kjer nasprotij ni, komunist napne vse sile, da jih povzroči.

Komunist tudi skrbno pazi, da med nasprotji ni točno določenih meja. To dela zato, da ni mogoče ugotoviti, kje začenja komunizem in kje nekomunizem. Najbolj se trudi, da ni jasne razmejitvene črte med nasprotjema komunizem-nekomunizem, kajti samo tako lahko postopoma pritegne k sebi tudi široke sloje nekomunistov.

V dialektični vrtinec nasprotij poteguje na družba je tako razdeljena v vrsto nasprotij, ki se vsa bijejo med seboj. Vsaka skupina, ki se je pustila zapeljati v ta vrtinec, smatra sebi nasprotno skupino za sovražnika, ki ga je treba totalno uničiti. Ta-

ko se začne državljanska vojna na gospodarskem, socialnem, kulturnem, političnem in verskem poprišču, kj je komunizem s spretno taktiko voči v nedogled. Razkroj družbe je vedno večji, dokler se vsa družba, v sebi razbita na drobne kosce, sama ne vrže v naročje komunizmu. Sele takrat se zave svojega pojožaja, pa je že prepozno.

Komunistična vera je materializem. Komunistična zgodovina je kronika neizpoljenih tvarnih obljub.

Komunizem neprestano krši vseh deset božjih zapovedi, ki so temelj urejene človeške družbe. Še več: komunizem zapoveduje izpolnjevati protizapovedi.

1. Ker je za komunizem človek najvišje razvita materija, je ta sam sebi namen. Ker je sam sebi namen, je človek bog. Zato je treba Boga izven človeka odpraviti. Vera ni samo nekoristna, pač pa je pozitivno slaba, ker uničuje človeka-boga. Zato se komunizem ne zadovolji z negativnim brezboštvom, pač pa zahteva od vsakega človeka, da se bori proti Bogu. Vsak posameznik, vsa družba, mora postati pozitivno brezbožna.

2. Ker je človek samo materija, komunist z njim postopa kot z materijo. Služi mu le toliko, kolikor proizvaja, kolikor materialnega dobička prinaša družbi. Za komunist mora biti delo prvi in zadnji smoter življenja. Posameznik sam po sebi ni nič, njegovo delo je, kar velja. Delo za družbo, katere brezpomembna številka je. Zato mora človek delati tako, kakor dela družba, kakor hoče družba in samo za družbo. Človekovo delo mora biti posvečeno izključno družbi, zato je tudi vse, kar človek proizvaja, last družbe. Človek nima pravice do lastnine. Vsa proizvodjalna sredstva so družbena last; človekova edina last je delo, ki ga daje družbi. Človek je stroj. Stroju se posveča pažnje le toliko, da teče in da proizvaja v čim krajšem času čim več. Da je njegova storilnost čim bolj ekonomska, se mu natančno odmerjajo kaplje mazilnega olja, električna struja in nadomestni deli. Stroj je na milost in nemilost odvisen od gospodarja. Človek, ki je v komunizmu le stroj, je na milost in nemilost odvisen od komunistične partije.

3. Če bi Dante danes živel, bi v svojem Peklu popisal komunizem. Komunistu so vsi dnevi enako prazni, vse noči enako votle. Preživeti mora svoje dni v delu za družbo in nato dati mesto naslednjemu.

Ne ve, za kaj se je rodil in ne, zakaj odhaja s sveta. Zato je komunist sam v sebi razklan. Njegova človeška narava ga sili k priznanju samostojne osebnosti, pa tega komunist noče priznati, iz vrtinca brezlične družbe se ne more izmotati. Komunizem uklepa človeka v delavske brigade, v množične organizacije, da ga spremeni v člana klateče se drhali.

4. Komunizem zahteva zase vsega človeka. Zato človek v komunizmu zase nima dneva. Iztrga ga iz njegove naravne celice družine že v mladih letih. Odtujiti se ji mora, da se bo izpremenil v eno izmed milijonskih številčk družbe.

Družina za komunizem namreč ni nič drugega, kakor biološka skupnost različnih spolov, ki edino služi razmnoževanju delovnih sil komunistične družbe. Nov član te družbe sme ostati v družini samo tako dolgo, dokler ga ta ne zredi do biološke samostojnosti. Potem ga prevzame družba, da bo imela nov pokoren delovni stroj, ki ne misli, pač pa samo proizvaja. Proizvodnja tvarnih dobrin mora komunistu postati nagon, kateremu je podrejeno vse drugo.

Ljubezen je za komunist prazna beseda, je le biološka privlačnost dveh spolov. Zato ni trajna, pač pa podvržena kapricam spolnega nagona v človeku. Zato tudi otrok nima nobenih dolžnosti do roditeljev, ker so samo njegovi roditelji. Ti so odgovorni zanj toliko, da ga izročijo družbi, kateri je potem on edino odgovoren, da ji pozneje tudi sam opravi roditeljsko službo. Komunist mora biti osamljen, da se naveže na družbo. Množica mrzlih, osamljenih sivih strojev tvori tekoči trak bučnega podjetja komunistične družbe.

5. Komunizem je ubijalec. Ne trpi svobode, ne trpi vere, ne trpi duhovne ustvarjalnosti človeka. Človek v komunizmu duhovno ne ustvarja. To, kar ima duhovnega v sebi, je za komunizem le izžarevanje materije. Vse duhovne vrline človeka so za komunizem navlaka iz časov že zavrženega družbenega reda, ki se je mora komunist otresti, kajti družbi ne prinaša tvarnega napredka in ji zato ni koristna. Na tem svetu, in ta je edini, ki ga človek živi, je raj v proizvodnji tvarnih dobrin. S ciničnim potvarjanjem zgodovinskih dejstev komunizem ubija preteklost. Z neusmiljenim izžemanjem delovnih sil posamezniku ubija sedanost. Ker ne more izpolnjevati danih obljub, ubija človeku upanje na bodočnost.

6. Komunist mora in sme biti zvest le komunistični partiji. Druge zvestobe za ko-

munista ni. Da bo zvest partiji, mu komunizem iztrga iz srca sleherno spoštovanje katerihkoli načel. Komunist živi brez načel, komunist se prepušča naravnim nagonom, komunist živi kot samo stvarno bitje. Moralnih zakonov komunist ne priznava, zato tudi ne moralne pokvarjenosti. Morala je za komunista samo predsodek, ki ga ovira v zvestobi do komunistične družbe. Zato komunizem svojemu naraščaju ruje moralo iz srca, zato skrbi, da mlad človek čim prej zdrсне v prepad nemorale. Najlažje je namreč komunizmu takega človeka obdržati v svoji oblasti. Človek brez volje nad samim seboj je voljno živinče drugim. Komunistična družba noče ljudi z močno voljo. Hoče slabičev, da so ji na razpolago, kakor in kadar jih potrebuje.

7. Komunizem je tat. Ukrade človeku njegovo individualnost, ukrade mu svobodo. Komunist nima nič svojega. Vse je družbena last. Vse, kar dobi od družbe, dobi le v upravljanje. Vsak trenutek mu družba lahko spet vse vzame. Ne sme misliti samostojno, ne sme govoriti, kar bi hotel. Omejena mu je svoboda gibanja. Vsak korak mu odmerja družba. Nadzoruje ga do zadnjega vlakna, nima svojega miru. Komunist je suženj družbe.

Komunizem odvzame človeku njegovo dostojanstvo vere, njegovo politično dostojanstvo in njegovo gospodarsko dostojanstvo in ga spremeni v razbit atom. Pogubnost komunizma je v tem, da hoče spraviti vse ljudi na najnižjo socialno raven: vsi ljudje naj bi bili enako brezbožni, vsi enako brez načel, vsi enako brez zasebne lastnine; se pravi, vsi proletarizirani, razkrojeni. In ker deli razbitega atoma ne morejo obstajati sami, jih železno, neusmiljeno in kruto nasilje komunizma družijo v vseobsegajočo, homogeno in kolektivno skupnost, ki se ohranja strnjena z neprestanim terorjem. V tej zaprti skupnosti, v sebi tako razkrojeni, ni prostora za svobodo.

8. V komunističnem pravilniku ima laž častno prvo mesto. Prva in največja laž komunizma je, da ni Boga. Iz te izvirajo vse nadaljnje komunistične laži, med njimi druga najpodlejša, da je človek sam sebi namen in bog. Z lažjo se družijo prevara o raju na zemlji, ki ga komunizem obljublja. Laži in prevare se komunizem poslužuje v vseh svojih akcijah, na vseh področjih človeškega udejstvovanja. Laže na govorniških tribunah, laže v tisku, laže na mednarodnih forumih. Vztrajno in načrtno vara svoje pristaše in nasprotnike. Besedam daje drugačen pomen, kakor ga imajo, laže

o zgodovini, laže o sedanjosti in vara za bodočnost. Laže tako in toliko, da s ponavljanjem uspeva mnogim laž prikazati kot resnico. Komunist izdaja svojega tovariša z lažjo, ker mu tako kaže ali ker tako komunistična družba od njega zahteva. Komunističnemu sodniku so lažne priče najbolj dobrodošle. Z mučenjem komunizem izsiljuje svojemu pristašu ali nasprotniku laž na usta, da ga lahko ugonobi, ker potrebuje laž za opravičenje svojega zločina. Z lažjo komunizem vse opraviči. Resnice v komunističnem slovarju ni.

9. Komunizem je izdajalec. Komunist izda svojo mater in svojega očeta, ker mu tako narekuje partija. Zataji svoj narod, zavrže svoj jezik, taji Boga, kadar je to dobrobit za partijo. V korist partiji taji tudi samega sebe, obtožuje samega sebe in obsodi samega sebe v smrt. Partija ga spremeni v pravega blazneža.

10. Gonilna sila komunizma je pohlep; pohlep po tvarnih dobrinah, pohlep po končni oblasti. Komunist uporablja vsa sredstva, da to doseže. Komunist sovraži posameznika, sovraži obstoječi družbeni in naravni red. Komunist sovraži tudi samega sebe. Vzgojen je v sovraštvu, razkrajja s sovraštvom, da potem družijo v sovraštvu. Komunist živi sovraštvo in sovraži življenje.

Danes se veliko govori in piše o napredku, tudi v komunističnih državah. Toda napredek v komunističnem bloku je mit. Kadar govorimo o napredku, moramo namreč ločiti dvojne vrste napredka, tvarni in duhovni. Če se razvija samo tvarni, se ugonablja duhovni. Lestvice vrednot, z duhovnimi na najvišjem mestu, pa ni mogoče sprevreči, če hoče človek in po njem družba dosežati svoj pravi življenjski namen. Komunizem je to lestvico postavil na glavo, duhovne vrednote je sploh odvrigel na smetišče. Zato je napredek v komunističnih državah samo tvaren: proizvodnja tvarnih dobrin sicer narašča, toda še ta v velikem nesorazmerju naporov in žrtev teh narodov z napori svobodnih narodov. Ker ni poprišča človeškega udejstvovanja, na katerem se ne bi duhovne dobrine prepletale s tvarnimi, je zato v komunističnih državah samo tvarni napredek le mit, ki se vzdržuje z do zadnjih otenkov dirigiranim gospodarstvom, z birokracijo. Ta se vedno bolj zapleta, vozle postaja vedno večji in vedno težje razvozljiv. In čim bolj je bi-

rokratska zgradba komunističnega gospodarstva zamotana, tem težje jo je obvladovati in tem večje je razdejanje, ki ga povzroči, ko končno vsled lastne teže zgrmi vase.

Teoretično in praktično je komunizem nevzdržljiv. Komunisti trdijo, da je znanstveno utemeljena doktrina, pa so v tej trditvi prav tako daleč od resnice, kakor v drugih lažeh. V praktičnem življenju, v opravi s človekom, kakršnen je, komunizem ne more uspeti, ker pač zanika človeško naravo, ki je v svojem bistvu nespremenljiva. V Rusiji komunistični režim obstaja že skoro pol stoletja, v satelitih dvajset let, toda še nikjer ni mogel spremeniti človeške narave, kakor je napovedoval Marx in za njim teorizirajo njegovi privrženci.

O komunizmu je v komunističnih državah prepovedano razpravljati. Titova Jugoslavija ni izjema. V komunizmu namreč ni izjem, ki bi potrjevale pravilo. Razpravljajo samo o tehničnih in gospodarskih napakah, ki jih delajo komunistični režimi. Socialnih napak in krivic pa komunizem ne dela, kajti prišel je prav zato, da jih odpravi z uničenjem pred njim obstoječega družbenega reda. Tako obljublja komunizem, predno se polasti oblasti, in tako trdi, ko je zavladal. Ker je vse ljudsko, ker so vsi državljani v komunistični državi državni uradniki, je absurdno misliti, da bi si mogli sami sebi delati krivice. Zato je tudi absurdno pritoževati se pri oblasti proti nečemu, česar ni. Zato v komunizmu ni pravne zaščite, kajti nad pravom, ki so za komunizem samo okoliščinam prilagajajoče se norme, vlada tajna policija po direktivah partije. Znotraj teh direktiv je vsem vse dovoljeno, so vsi svobodni. Engels, Marxov soustanovitelj komunizma, je to komunistično svobodo ponazoril s stavkom: „Kamen svobodno pade na tla, pokoren zakonu težnosti; človek je svoboden tako dolgo, dokler se pokorava volji diktatorja.“ Zato v komunistični družbi ni svobode pri izbiranju kandidatov; ni svobodnih volitev; ni druge resnice, kakor le partijska propaganda; ni drugih ciljev, kakor petletni plani. Ustave komunističnih držav zagotavljajo svobodo govora, svobodo tiska, svobodo združevanja svojim državljanom, toda vse

to pod enim in edinim pogojem, da jih uporabljajo izključno za utrjevanje tiranije komunistične partije.

Trdoživost komunističnega režima, kjer se je dokopal do oblasti, je v tem, da se njegovo vodstvo dosledno drži načrtov za dosego ciljev, ki si jih je zastavilo. Menja taktiko, kolikor to zahtevajo spremenjajoče se okoliščine. Zato jugoslovanski komunisti niso nič drugačni, kakor tisti v Kremlju ali kjerkoli drugje. Taktiziranje je ena največjih komunističnih spretnosti, s katero prednjačijo svobodnemu svetu zaradi nepriznavanja moralnih načel.

V komunistični državi ima vse vajeti v rokah kriminalna, maščevalna in brezbožna skupina Marxove dialektike in taktike naštudiranih ljudi, ki odloča o življenju in smrti državljanov, od dojenčka do starca. Toda trajen obstoj komunistom ni zagotovljen. Razumnost namreč napreduje v človeku z modrostjo, s katero motri na vse stvarstvo v luči večne Resnice, volja pa s krepostmi, ki so vodilo k dobremu. Komunisti v razumnosti ne napredujejo, ker ne verujejo v Boga, volja pa jim postaja ohlapna, ker ne priznavajo dvojnosti človeške narave. Komunizem mlati v prazno, se suče v začaranem krogu materializma in so njegovi udarci po nasprotniku, naj bodo trenutno še tako uspešni, le krčevito hlastanje po svežem zraku, katerega ne najde v dušečem dimu podirajočega se babilonskega stolpa zmot in napak, ki ga je zgradil na peščenih tleh brezboštva.

Ena milijarda ljudi je danes uklenjena v okove komunistične organizacije kaosa, ustvarjene z lažno svobodo. Da je do tega prišlo, je v ogromni meri krivda ljudi samih, ker ne mislijo. „Okoli 15 odstotkov ljudi misli; okoli 25 odstotkov ljudi misli, da misli; 60 odstotkov ljudi pa bulji v slikanice,“ je zapisal Fulton J. Sheen. Ir sv. apostol Pavel je že pred skoro 2000 leti pisal Timoteju: „...pride čas, ko zdravega nauka ne bodo prenesli, temveč si bodo za čehljanje ušes kopicili učitelje po svojih željah in bodo ušesa odvracali od resnice, obračali pa se k bajkam...“ In dodaja: „Ti pa čuj..., bodi trezen“ (2 Tim 4, 1—8).

Samo človek je lahko komunist, ČLOVEK nikdar.

rojen 26. septembra 1897 v Zamostecu pri Sodražici na Dolenjskem. Po ljudski šoli je odšel na Srednjo tehnično šolo v Ljubljani, kjer je l. 1914 absolviral kiparski oddelek. Štiri leta je prebil v prvi svetovni vojni. Leta 1920 je odšel na akademijo v Zagreb in jo dovršil v specialni šoli kiparja Ivana Meštrovića l. 1925.

Po akademiji je napravil več potovanj, zlasti po Italiji. Od leta 1925 do leta 1931 je stalno bival na slovenskem ozemlju v Italiji. L. 1928 je imel prvo svojo kolektivno razstavo v Gorici, potem je razstavljal večkrat skupno z umetniki tržaške province v Trstu in Gorici. L. 1930 se je udeležil Bienale v Benetkah. Leta 1931 se je vrnil v Jugoslavijo in še istega leta je imel svojo prvo razstavo v Ljubljani. Tu je priredil retrospektivno razstavo l. 1936, prej in pozneje pa je sodeloval še na drugih razstavah slovenske sodobne umetnosti. L. 1935 je skupno s slikarjem Miho Malešem in Gojmirom Antonom Kosom ustanovil skupino — trojico, ki je priredila več razstav. L. 1939 je skupno z M. Malešem razstavljal v Milanu.

Nekatera večja kiparska dela v tedanji italijanski Sloveniji so: Kristus na križu v cerkvi sv. Petra pri Gorici, Brezmadežna v Opatjem selu in Angel miru na cerkvenem pročelju v Devinu. V beograjskem parlamentu stojita njegova marmorna kipa Kmetijstva in Industrije. Izmed javnih zbirk hranijo njegova dela vatikanski muzej, milanska Brera, tržaška Revoltella, goriški muzej in ljubljanska Narodna Galerija.

L. 1944/45 je imel svojo privatno umetniško šolo v Ljubljani.

Ko je z nastopom komunistov zapustil Ljubljano, je bil od l. 1945 do 1950 profesor risanja in umetnostne zgodovine na slovenskih srednjih šolah v Trstu, kjer je ob svoji petdesetletnici priredil večjo razstavo.

Ko se je potem preselil v Cleveland, je imel tam več svojih razstav, nekaj pa v družbi z drugimi ameriškimi umetniki, tudi z Božidarjem Kramolcem v Kanadi.

Kiparsko je opremil tri cerkve v ZDA in Kanadi, med temi dve slovenski. Po prihodu Milana Volovška, Jožeta Vodlana in Mira Župančiča v ZDA je ustanovil v Clevelandu klub „Lok“, ki je razstavljal najprej v Clevelandu. Letos pa je povabil „Lok“ tudi druge slovenske umetnike v izseljenstvu in je bila njihova razstava najprej v New Yorku, zato pa v Torontu.

Že v prvih vidnejših pojavih prevratnega gibanja brezbožnega komunizma v Sloveniji, ki padajo v tiste dni, ko so začeli padati evharistični križi po naši lepi domovini, sem postal pozoren na to. Budno sem zasledoval vsa tedanja dogajanja, ki so mi šla v živo in so mi zbudila globoko zavest. Že takrat sem zaslutil, da bo imelo vse to satansko početje usodne posledice za vse naše rojake v zvezi s svetovnim dogajanjem. Z vsem, kar se je v zvezi s tem komunističnim gibanjem dolej pisalo proti, zlasti v anketi o nalogah in dolžnostih slovenske ideološke emigracije v lanskem ZBORNIKU, v bistvu soglašam, pa bi imel z ozirom na umetnost kot kipar s svojega vidika le to dodati, da „pod orožjem, še bolj pa pod vladami komunizma, muze molče“.

Najvidnejši primer je Rusija, ob kateri je padla temna zavesa.

Svoboda duha je poleg življenja in zdravja najvišje postavljena vrednota. Če to vrednoto nekdo zatire s silo, zamre vse duhovno življenje in je človek v takem stanju postavljen na raven živali, ki je privezana na vrvici.

Posledice: vsepovsod, kjer vlada komunizem, se je doslej v praktičnem življenju izkazalo, da je nastal usoden kulturni in moralni zastoj. Iz tega sledi, da gre razvoj duhovnega življenja pod komunizmom usodno rakovo pot v praprimitivizem jamskega človeka brez vsakih višjih idealov, ki živi v temi nevednosti, ne ve, kam gre njegova pot, in kar je glavno, ne ve, kaj je njegov smisel.

rojen 28. maja 1920 v Gorjah pri Bledu. Na Jesenicah je dovršil meščansko in obrtno šolo. Izučil se je strojnega orodjarstva v podjetju „Sava“ na Jesenicah. Pozneje je delal v tovarnah Kranjske industrijske družbe. V svojem rojstvem kraju in na Jesenicah se je udejstvoval v fantovskem in dramskem odseku prosvetnih društev, zlasti pa že od rane mladosti v delavskih strokovnih organizacijah. Leta 1940 je postal centralni strokovni tajnik Zveze združenih delavcev v Ljubljani. V medvojnih letih sodeloval pri ustanovitvi Slovenske delavske zveze in izdelavi programa Stanovske ureditve Slovenije. Bil je tajnik Delavske protikomunistične akcije, Protikomunistične akcije delodajalcev in Posvetovalnega odbora za doseg socialnega miru ter referent za protikomunistično propagando med delavci in delodajalci pri Pokrajinski upravi v Ljubljani. Begunska leta je preživel v Avstriji in Italiji, kjer je sodeloval pri ustanovitvi lista in organizacije „Družabna pravda“. Pri tej organizaciji je bil po več let tajnik, organizacijski ali industrijski referent, upravnik in urednik, kar je tudi trenutno. Je tudi odbornik Srednjeevropske zveze kršćanskih delavskih sindikatov s sedežem v New Yorku. V Argentini je poklicno zaposlen kot strojno orodjarski nadmojster v tovarni kuhinjskih vodnih grelcev. V Slovenski vasi v Lanusu predsednik društva Sociedad de Fomento (nekako olepševalnega društva), odbornik društva Slovenska vas in režiser ljudskih iger. Poročen je z go. Marijo roj. Balantič. Imata tri otroke. Sin je črkostavec v slovenskem tiskarskem podjetju Baraga, starejša hči pomaga materi v gospodinjstvu, mlajša pa obiskuje farno šolo vikarije Marije Kraljice v Slovenski vasi.

Gotovo boste v anketi brali dosti odgovorov rojakov, ki komunizem odklanjajo zlasti z verskega in narodnostnega stališča. V popolnem priznavanju pravilnosti teh dveh stališč hočem svoj odgovor posvetiti odklonitvi komunizma z družabnega stališča na splošno in z delavskega stališča še posebej.

O splošnem družabnem stališču ni treba zgubljeni besed. Mirno se lahko pridružim najbolj kvalificiranemu kritiku in sodniku komunističnega družabnega reda, danes komunističnemu jetniku v Kosovski Mitrovici, Milovanu Djilasu: Komunizem ni ustvaril novega družabnega reda, temveč je samo zamenjal vladajoče razrede, ponižani in razžaljeni pa so ostali v svojem bednem položaju, iz katerega ni izhoda in proti kateremu je pritožba manj mogoča, kakor pa kdajkoli prej. Nekdaj je na Dedinju živel kralj, zdaj je tam in še na Brionih Tito, na mesta krivičnih kapitalističnih lastnikov podjetij in delniških družb izpred druge svetovne vojne so stopili uživanja željni člani partije, delavec v Trbovljah in drugod pa je v obrambo svojih pravic, celo svojega preživljanja, primoran stavkati, tako v kapitalističnem kakor v komunističnem družabnem redu. Djilas se je zmotil samo v tem, ker še vedno verjame, da nekje na svetu obstoji

komunizem, ki ravna drugače, tak komunizem, katerega so slikali njemu, ko so ga šolali za partijskega prvaka, družbeni red, v katerem bi bili oblastniki nesebični in bi res v prvi vrsti reševali družbena vprašanja, ne pa svojih lastnih. Takega komunizma pa nikjer ni!

Morda bi se komu zdelo, da je težje odgovoriti na vprašanje, zakaj je komunizem delavcem prinesel nekatere izboljšave, pa temu ni tako. V hitrem vrvenju gospodarskega življenja dvajsetega stoletja bi bil iste ali večje izboljšave moral delavcem priznati tudi vsak drug družbeni red. Morda jih ne bi tako propagandno povelečeval, toda dejansko bi bile pridobitve iste, enake in — večje! Dokaz: Soudeležba delavcev na kapitalu, dobičku in upravi podjetij v mnogih zahodnih državah, zlasti v Nemčiji, izvedena brez propagandnega vrišča. Na drugi strani pa je treba jasno naglasiti, da je komunizem mnoge panoge delavske zaščite občutno in času neprimerno — poslabšal.

Poslabšanje delavskega položaja je najobčutnejše ravno v najbolj kočljivi panogi delavske zaščite, to je v kupni moči zaslужka, ki pride zlasti do izraza pri nakupu najvažnejšega — jestvin. Občutno se to poslabšanje pozna tudi pri nakupu obleke in kuriva, manj pa pri nabavi gospodinj-

skega udobja in razvedrilu. Ta lestvica je zelo značilna! Ista značilnost je razvidna tudi iz lestvice družinskih doklad, katera po skrbni preučitvi štiti samo družine z do 2 otrokoma, nato pa, namesto da bi v smislu socialne pravičnosti progresivno naraščale, ravno nasprotno — progresivno padajo! Gotovo nočem zagovarjati liberalno-kapitalističnega družbenega reda, proti kateremu sem se vedno boril, ker je zmoten, toda resnici na ljubo moram priznati, da je najvažnejša točka delavske zaščite — kupna moč delavčevega zaslužka — v zahodnih „kapitalističnih“ državah mnogo boljše rešena, kakor pa v komunističnih. Pri vsem tem pa komunistov ni prav nič sram priznati pridnost slovenskih delavskih rok. Njihov „Slovenski izseljenski koledar za leto 1961“ v članku Zvoneta Kržišnika „Kraj včeraj in danes“ (str. 66) priznava vrednost delavčeve proizvodnje 2.243 dinarjev na delovno uro. Avgust Horvat pa navaja v članku „Propadanje samostojnih kmečkih domov v Sloveniji“ („Družabna pravda“ št. 134, str. 35) da je bil nekako v istem času, to je leta 1960 čistji mesečni zaslužek industrijskega delavca v Sloveniji 17.450 dinarjev. Ako to vsoto delimo z 200 delavnimi urami, je znašal čistji urni zaslužek delavca 87,25 dinarjev. V odstotnem računanju bi se reklo, da komunistični režim delavca plača 3,88% njegove storilnosti (z besedami: tri odstotke z osemnosemdesetimi stotinkami odstotka).

Ob resnem razmišljanju gornjih števil se upravičeno vprašamo, kje so propagandno tako opevani „delavski sveti“ podjetij v komunistični družbi. Te moderne in sodobne ustanove res obstojajo po črki zakona in na papirju. V resnici so pa to Potemkinove vasi, podaljšana roka komunistične partije, ki preko njih delavce strahuje in priganja k čim večji storitvi. Le redko pride nepartijec na odborniško mesto v „delavskem svetu“ in še takrat je najstrožje nadzorovan in kmalu zamenjan. Dejansko so v komunistični družbi „delavski sveti“ ena izmed ustanov, katerih se zavedni in pridni delavci najbolj boje poleg policije in — svojih lastnih sindikatov. Sindikatj so namreč naslednja žalostna točka delavskega stanja v komunističnem družbenem redu. Svoboda delavskega združevanja, za katero so padli tisoči delavcev, čestdo od komunistov samih vodeni, je bila od istih komunistov, ko so prišli na oblast, zamenjana za njeno diametralno nasprotje — saj so v komunističnem redu delavski sindikati postali slepo orodje v

rokah režima in s tem pravzaprav — bič, katerega partija vihti nad delavstvom. Dokaz: Letos aprila meseca je bil v Beogradu 5. kongres jugoslovanskih sindikatov. Po uradnih poročilih komunistov samih je kongres razpravljajl o: nerentabilnem gospodarjenju, prezadolženosti družbenega kmetijstva, neracionalnem trošenju investicijskih sredstev, nesocialističnih pojavih v podjetjih, zastareli tehnologiji v industriji itd. Ista poročila nikjer ne omenjajo, da bi se bil kongres bavil tudi z izboljšanjem delavskih plač, zaščite zavarovanja alj česa podobnega. Pri tem nikakor nočemo trditi, da sindikalni kongres ne bi smel pretresati splošnih gospodarskih točk, trdimo samo, da so te na takem kongresu drugotne važnosti, ker prvo mesto morajo nujno zavzeti — delavska sindikalna vprašanja.

Da je štirideseturni delovni teden navadna zvižaja, so z drugimi besedami priznalj komunistični prvaki sami, ko so ob njegovem uzakonjenju razglasili, da delovne norme tudi poslej ostanejo iste, to je tedenske. Z drugimi besedami povedano, mora zdaj delavec v 40. urah opraviti delo, za katerega je prej potreboval 45 odnosno 48 ur. toda plačanih ima samo 40 ur, ker jih je pač samo toliko dejansko opravil. Podobno je s počitnicami, katerih je delavec res deležen, toda iste dejansko niso nič drugega, kakor vnaprej preračunan del delavčeve letne plače. Resnici na ljubo naj bo povedano, da se glede počitnic in trinajste plače istega sistema poslužujejo tudi podjetniki v večini zapadnih držav s kapitalističnim družbenim redom. Krivda komunistov je tedaj v tej točki „samo“ v tem, da niso pokazali ničesar svojkega, temveč slepo posnemaj svoje nasprotnike.

Poglavje zase je socialno zavarovanje, v katerem ni mogoče zanikati, da so komunisti dosegli nekatere izboljšave, zlasti povečanje števila panog in posplošitev pokojninskega zavarovanja. Pri tem iskrenem priznanju pa nikakor ne gre prezreti, da je nosilec zavarovanja vsemogočna komunistična država, ki si, kakor smo zgoraj videli, že vnaprej pridrži 96,12% vse delavske storilnosti, zaradi česar je dajatev vse drugače zmožna, kakor pa razna avtonomna ali zasebna zavarovanja. Poleg tega so delavski prispevki za zavarovanje sorazmerno visoki, njihov pravice, posebej še one iz zavarovalne panoge, pa izločane v istem razmerju kakor delavske plače, ki ne zadoščajo niti od daleč. Ob upoštevanju vseh navedenih činilcev se slava komunističnega socialnega zavarovanja pač hitro razblini.

Glede zaščite ženskega in otroškega dela samo nekaj besed. Argentinski mornar, ki je bil včasih komunistični somišljenik, mi je pripovedoval, da so ga vse skušnjave nadaljnjih simpatij minile, ko je blizu Gdinja videl — ženske, ki so polagale železniške prage in sicer pod nadzorstvom moških priganjačev. Da delo otrok ni zaščiteno, so najboljši dokazi „prostovoljne“ mladinske brigade, katerih je menda že samih komunistov sram, ker so pričeli o njih vedno bolj molčati, toda dejstvo je, da še vedno obstajajo.

Dasi bi se moglo še mnogo pisati o socialnih prevarah komunističnega družabnega reda, naj v okviru te ankete gornje zadošča. Svobodnemu slovenskemu delavcu že gori naštetih dokazi zadoščajo, da odkloni komunizem ne samo v verskem, etičnem in narodnem oziru, temveč brezpogojno tudi kot gospodarski in socialni sestav. Saj je komunizem, sin kapitalizma, odgovoril podložnikom, ki so ga prišli prositi milosti, z besedami izraelskega kralja: „Moj oče vas je tepel z biči, jaz pa vas bom tepel s škorpijoni!“ In je to tudi storil!

JANKO JAZBEC

rojen 14. junija 1890 v Križah na Gorenjskem. Doma je dovršil dvorazredno ljudsko šolo, v Kranju pa trirazredno obrtno nadaljevalno šolo. Z 9 letom si začel služiti kruh kot pastir. Ker ni hotel postati čevljar, se je zanj zavzel nadučitelj Jezeršek ter mu našel mesto urarskega vajenca v Kranju, kjer si je kot samouk zelo razširil obzorje ter začel nastopati kot govornik na raznih zborovanjih. Urarski pomočnik je bil v Radovljici in na Bledu. Živo se je udeleževal v Sokolski organizaciji. Zaradi poklicne ter organizacijske spopolnitve je odšel v Prago. Po vrnitvi se je naselil v Opatici ter postal tajnik Čitalnice in vodja istrske Sokolske župe. Zaradi narodnega dela so ga Italijani in Nemci pred prvo svetovno vojno ovadili namestništvu v Trstu kot srbofila. Ob izbruhu prve svetovne vojne je bil aretiran ter nasilno uvrščen v 17. pehotni polk. Na italijanski fronti je prebil skoro 3 leta, po razsulu l. 1918 se je uvrstil med koroske borce. Po končani vojni je odprl urarsko delavnico v Bakru, zatem pa v Crikvenici s podružnico na Rabu. V teh krajih je ostal do l. 1939. Poleg svoje urarske obrti je vsa leta deloval predvsem kot sokolski tehničar na vodilnih mestih v društvih, okrožju in župi. Neodvisno od Sokola se je udeleževal vsa leta v strokovni obrtniški organizaciji ter je bil dvakrat izvoljen za svetnika Zanatske komore v Zagrebu. Leta 1925 je ustanovil v Crikvenici Jugoslovansko-čehoslovaško ligo, v kateri je bil 15 let tajnik. V okviru tega društva je vodil 4 velike izlete Primorcev v Čehoslovaško. V Crikvenici je bil tudi 6 let podpredsednik Turističnega odbora. Leta 1939 se je preselil v Ljubljano. Po prihodu v Argentino je l. 1947 odprl s sinom urarsko-zlatarsko podjetje v Cordobi. V sokolski organizaciji v zdomstvu se udeležuje kot predsednik Osrednjega odbora za obnovo Sokolstva v domovini.

I.

Gospod urednik! Na vaše prijazno vabilo sem smatral za svojo dolžnost, da Vam odgovorim na postavljeno mi vprašanje: Kaj mislim o komunizmu?! Po vsej verjetnosti bi si želela večina bralcev te zanimive ankete odgovore, ki se nanašajo na razmere v domovini. Če bi bilo tako, kako velika izbira snovi bi se nam nudila. Saj ni plasti v slovenskem javnem življenju, ki nj prizadeta od razdornega in samopašnega komunističnega „planskega upravljanja“. Ena teh plasti je tudi fizična kul-

tura, ki šepa kakor vse drugo. Le tej želimo posvetiti svoja opažanja in svojo presojo v primerjavni z njenim predvojnimi stanjem. Ni dvoma, da bodo tehtno podane ugotovitve težko obremenile komunistično odgovornost za brezdušno zapravljanje vitalnih sil slovenskega naroda, ki nam povzroča brezprimerno večjo škodo kot pa kakršnakoli pasivnost materialne prirode. Da nam bo lažje razumeti današnje stanje fizične kulture v domovini, počam v kratkih črtah predvojno sliko te kulture pri nas.

Ko smo se rešili hlapčevskega podaništva avstroogrske monarhije, je telovadno

delo po vsej Sloveniji izredno napredovalo, tako v šolah, a še več v stoterih telovadnih društvih, ki so se množila do poslednje gorske vasi. Tako je dosegla pri nas telovadna vzgoja zelo visoko stopnjo razvoja, zato tudi njene važnosti za vsestranski napredek našega naroda ni podcenjevati. Na polju telesne kulture smo bili Slovenci v času pred drugo svetovno vojno že med prvimi evropskimi narodi. To smo mogli doseči samo z vsestranskim prostovoljnim delom, ki je bilo plod globoko razvitega čuta ljubezni za podvig našega, skozi stoletja trpinčenega in zapostavljenega naroda. To delo so opravljali tisoči zavednih moč in žene skozi dolga leta v svojem prostem času, kateremu so po potrebi dodali tudi del svojega poklicnega časa. Vso to veliko delovno silo smo nesebično posvetili telesni in duševni vzgoji naše mladine, ki se je z veseljem zbirala v stoterih naših telovadnih društvih, a posvetili smo jo tudi okrepitvi in ohranitvi telesnih in duševnih sil odraslih in starejših naših pripadnikov — vse z dobro voljo in skrbjo, da bi sleherni posamezni člen našega maloštevilnega naroda dosegel v življenju čim večje delovno sposobnost, odpornost proti boleznim in podaljšanje svoje življenjske dobe. Za to je vrelo iz naših telovadnih žarišč bujno življenje, ki je vplivalo na vsa ostala polja kulturno-prosvetnega dela. V manjših krajih se je osredotočilo v telovadnih društvih celokupno vzgojno in izobraževalno delo. Četudi še nismo bili na višku svojih ciljev, so nas pri tem vsestranskem prostovoljnem delu, ki je imelo velik rodoljubni pomen in vpliv na naše sosede v majah Jugoslavije, nadkriljevali v Evropi samo Čehi. Odtod je razumeti visoko stopnjo naše narodne zavesti. Ob izbruhu vojne je pohitela takoj vsa mobilizirana mladina v prostovoljce, enako pozneje v upor proti komunistični revoluciji, ki so nam jo akterji predstavljali kot borbo proti okupatorju.

II.

Kmalu po zasedbi Ljubljane so komunisti zbobnali še živeče in v Ljubljani prisotne organe ljubljanskih telovadnih društev, sokolskih in fantovskih, na zborovanje, ki je bilo na Taboru pod predsedstvom tovariša Poliča, kom. ministra in bivšega sokolskega upornika. Na dnevnem redu je bil predlog o likvidaciji obeh organizacij ter prevzem vsega premoženja po novi fizikalni organizaciji Partizan. Vsi Poličevi predlogi so bili sprejeti z odobra-

vanjem in prisotnim zastopnikom* bivših telovadnih društev je bilo naročeno, naj čimprej organizirajo nova fizikalna društva po mestnih okrajih. Nikdo se ni upal ugovarjati, ker bi se izpostavil nevarnosti, da ga pogoltne noč, kar se je v tistih dneh često dogajalo. Šele zunaj dvorane je vzkliknil dr. Vladimir Ravnihar — v ožjem krogu in potem, ko se je ozrl naokoli: „To je nezaslišno — zopet bomo ustanovili Sokola“. Pa ga niso, pač pa so v prvih dneh po tem zborovanju ljudje pristopali v novo telovadno organizacijo, da se izognejo sumničenju, da so proti. Bivši vaditelji, sokolski in fantovski, so prevzeli tehnično vodstvo, toda brez nekdanjega navdušenja, sčasoma so se vsi izmuzali iz te prisiljene družbe. Tudi prvi fizikalni zlet, ki je bil prirejen v Ljubljani na fantovskem stadionu in ga je vodil bivši starosta ljubljanske sokolske župe dr. Viktor Murnik, je bil bedna slika v primeri z nekdanjim telovadnim nastopom ene ali druge organizacije. Po vstopu slovenske fizikalne zveze je sledila podobno tudi organizacija fizikalne priprave in Srbih. Primerjajmo torej današnje fizikalno delo v Sloveniji z onim izpred vojne, pa se bomo prepričali, da se današnja komunistična fizikalna razvija po profesionalnem sistemu ter da ne vodi računa o demoralizacijskih vplivih, ki jim je podvržena današnja mladina zaradi zgrešene telesne vzgoje, in da je zaradi tega močno prizadeto splošno narodno zdravje.

Pri telovadnih načrtih, ki smo jih imeli in ki so bili sorodni onim pri drugih slovenskih narodih v časih pred komunističnim jarmom, bomo pravilno razumeli pravi pomen telesne vzgoje, če si pokličemo v spomin stari rek: „Zdrav duh v zdravem telesu“. To se pravi, da smo imeli pri vsem našem telovadnem delu vedno v mislih vpliv na istočasni razvoj duševnih sil. Ta nerazdružljiva zveza je bila pri vadbi vedno poudarjana. Metodika vadbe, ki je bila zasnovana na temelju discipline in bratske požrtvovalnosti, je vsebovala celo vrsto kreposti, ki smo jih z vztrajnostjo skušali doseči. Strogo strokovno vodstvo in zdravniško nadzorstvo nas je obvarovalo pretiranosti in izčrpanja, nikotina in alkohola. Za dosego višje stopnje izurjenosti in za zavarovanje pri težkih vajah vaditeljeva pomoč ni poznala meje. Vse vzajemno delo smo zmogli v zavesti, da nesebično služimo narodni stvari. Dobrohotnost na vsakem koraku je mnogo doprinašala k vzgoji značajev. Tekmovanja so bila zmerno urejena in samo enkrat ali dvakrat letno, brez materialnih nagrad in osebne slave.

Resnica je, da se je komunistična fizikultura v domovini močno odmaknila od navedenih principov. Prve čase po vojni so se redki vaditelji še držali dobrih navad, opustiti pa so morali kulturno-prosvetno delo v prejšnjem smislu. Disciplina je bila zaradi vojnih vplivov močno zrahljana in manjkali so prejšnji vzgojni ideali in principi. Skoro je začela mladina uhajati v športne organizacije, kjer se ne pazi na vsako besedo in ima samovolja več prostosti. Medtem je začel prodirati v Evropo ameriški način športnega udejstvovanja in se ga je zlasti mladina v komunističnih državah oprijela z velikim navdušenjem. S tem je namreč pridobila več prostosti in sprememb. Nihče se ni zaradi tega razburjal. Telesna vzgoja je tako prišla z žežja pod kap. Kajti ameriški šport ne vodi računa o človeku, on vidi pred seboj samo rekorde, za dosego katerih naj se žrtvuje človek. Vsak športni nastop mora imeti značaj senzacije, a za to je treba nadčloveških naporov, ki iz človeka izžemajo vse zdrave sile. V stadionih pa, kjer nastopajo tekmovalci, se dogaja pogosto surova borba za dosego rekorda ali prvenstva. Telovalci in atleti se ženejo do izčrpanosti, a vse je podobno nekdanjim borbam v arenah, ko so se gladiatorji borili na življenje in smrt, da razvedre svoje gospodarje in njihove goste. Vsebina glasila fizične kulture v Ljubljani nam potrjuje, da sta šport in človek zamenjala svoji vlogi. Kaj sledi iz vsega tega, ako ne postopna ohromitev slovenske mladine? Po Zvezdi se bodo sprehajali skeleti, ki še za balinanje ne bodo več sposobni. Po fizični bo nastopila tudi duševna nesposobnost in na Golniku bo zmanjkalo prostora za jetično mladino.

III.

V okviru predvojne fizične vzgoje smo imeli še dve važni vzgojni smeri, o katerih pa komunistična fizikultura noče nič slišati. To sta bili demokratska in narodna vzgoja. Ker se je vse naše delo vršilo strogo v duhu bratstva, enakosti in svobode, je bila demokratska misel v vseh dejanjih tako utelešena, da se brez nje ni moglo ničesar izvršiti. Doma je zdaj drugače, tam vlada sila, ki preganja svobodo, a brez te demokratske misli nima obstanka. Komunisti so jo našemili z ljudsko masko, izpod katere štrle igle. Da se jim svobodni svet smeje, jih ne moti. Bolj kritična je zadeva z na-

rodno miselnostjo, ki ji je večina naroda vdana. Ta bo obstajala, ko o komunizmu ne bo več duha ne sluha, a ostali bodo fanatični sosedi, ki bodo še naprej hlepeli po naši zemlji. Ta nevarnost nas bo vedno ogrožala. Davna težnja naših narodnih velikov, da bi imeli v naši domovini zdrav, delaven in pogumen narod, še vedno velja. Zato pa morajo vsa naša dejanja in nehanja služiti temu velikemu cilju, a za vse to je treba, da bo narod po svobodni volji izbral svoje predstavništvo.

Fizikultura, ki ta čas deluje v domovini, stoji pod polnim vplivom komunistične partije in se ravna po njenih navodilih. Ker pa komunizem deluje v mednarodnem duhu, ne prizna narodnosti in zato ni in ne more biti v njegovih organizacijah narodnostne vzgoje. Po sili razmer se uporablja slovensko ime, kjer ni drugačnega izhoda, večji del pa služi v statistične namene in za razlikovanje od sosedne enote. Gonilna sila, ki žene ves aparat naprej, je goli materializem. Kdor se ne pokori njegovim zakonom, je izgubljen. Besedam onega, ki vodi, ni ugovarjati, ker ostane huda zamera. Ker se večina naroda v duhu ne strinja z režimom, ljudem ne preostane drugega, kot da se pritaje. Vsa sreča, da je Cerkev ostala trdna in premnoge družine dosledne. Ta dva činitelja občutljivo zmanjšujeta komunistični poseg v narodnostno in versko področje in varujeta vsaj del mladine pred vplivom demoralizacije.

Takšno organizacijo in značaj telesne kulture, ki jo zdaj goje v domovini v duhu komunistične ideologije, mora odkloniti vsak zaveden slovenski rodoljub. Doma seve tega ne morejo storiti, ker je za mladino fizikultura obvezna. Ali lahko kaj storimo v tem cziru iz zamejstva? Mislim, da! Ako pomagamo našim narodnim manjšinam pri organizaciji telesno-vzgojnih društev v duhu krščanske kulture. Sredstva in nasveti! Takšna organizacija bi odmevala v notranjost domovine.

Strokovni list fizične kulture v Ljubljani kviri naš jezik! Za primer: Zveza za telesno kulturo v Ljubljani razpisuje službo za: Sekretarja komisije za kadre.

Skrajno nezdravo stanje fizične kulture v domovini nas mora vzpodbujati, da vztrajamo tudi v tujini pri delu na polju te kulture, da si ohranimo strokovno znanje in fizične sposobnosti. Ne omahnimo v našem prepričanju, da gremo nasproti boljšim časom, ki morajo slediti po vsej logiki razmerja med svobodo in nasiljem.

rojen 17. decembra 1884 v Trnju, župnija Slavina na No-tranjskem. Nižjo gimnazijo je obiskoval v Kranju, višjo v Ljubljani, kjer je leta 1902 opravil maturo. 1904—1908 je absolviral pravne študije na Dunaju. 1909—1915 je opravil sodno prakso pri sodiščih v Ljubljani in v Trstu, odvetniško prakso pa pri dr. Slancu v Novem mestu. 1915 je bil mobiliziran kot črnovojnik in se je udeležil prve svetovne vojne v Galiciji, na soški fronti in v severni Italiji pri Asiagu. Ob koncu vojne je prišel v italijansko vojno internacijo, iz katre se je o božiču 1919 vrnil domov. 1920 je odprl svojo odvetniško pisarno v Ljubljani ter jo vodil do leta 1945. Konec marca 1941 je bil vpoklican po svojem vojnem razporedu kot pomočnik komandanta stana štaba prve armijske grupe in je doživel konec vojne v Petrinji. Po vrnitvi v Ljubljano se je preselil k Devici Mariji v Polju, obdržal pa je svojo pisarno v Ljubljani. — V prvi mladosti je bil po družinskih tradicijah zvezan s tedanjo Narodno napredno stranko. Na višji gimnaziji se je odmaknil od te stranke zaradi njene koalicije z nemškimi veleposestniki v kranjskem deželnem zboru. Na Dunaju je bil član akademskega društva Slovenija. Poslušal predavanja dr. Karla Rennerja o narodni avtonomiji in socialnih vprašanjih. 1909 vstopil v socialno demokratično stranko. Udeležil se je Prve jugoslovanske socialistične konference v Ljubljani v zadnjih dneh novembra 1909. Med vojno se ni pridružil mladinom. V stranki je sodeloval v kulturni organizaciji, pred letom 1914 v Vzajemnosti, ki je imela svojo centralo v Trstu, podružnico pa tudi v Novem mestu. Po vojni pa v Svobodi, pri Cankarjevi družbi in po policijskem razpustu Svobode pri novi Vzajemnosti. V političnem gibanju je začel več sodelovati za časa kraljevskega absolutizma, ko so bile stranke prepovedane. Bil je med ustanovitelji in predsednik Splošnega delavskega pravovarstvenega društva, ki je bila javna organizacija za prepovedano stranko. V tem času je bil izvoljen za člana glavnega odbora SSJ. Po okupaciji se je pridružil gibanju Draže Mihajloviča. Od vsega začetka je odklanjal vsak stik z OF. Sodeloval je pri vseh prizadevanjih za ustanovitev skupne organizacije vseh Slovencev, pred okupacijo pri ustanavljanju Slovenskega narodnega sveta in med okupacijo pri Slovenski zavezi ter pri N. O. za Slovenijo. Zdaj je član Delegacije Socialistične stranke Jugoslavije v zamejstvu, ki je priključena Socialistični internacionali, in član N. O. za Slovenijo. Pri prihodu v Argentino leta 1948 je našel zaposlitev v trgovskem knjigovodstvu, najprej v Mendoza, od 1952 pa v Buenos Airesu. Letos je stopil v pokoj in živi z ženo Julijo roj. Zure-Štemburjevo v mestu Munro pri Buenos Airesu.

Ne morem reči, da bi kar vnaprej odklanjal vsak komunizem. Tudi Aleš Ušeničnik je nekje zapisal, da je komunizem prastara človeška misel. Vsi utopisti od Platona do Marxa, ki so v svojih glavah gradili najboljšo človeško družbo, so si jo zamišljali v komunistični obliki. Komunizem ni samo človeška misel. Čustvo družnosti je ukoreninjeno v sami človeški naravi. Vzгляд pravega komunizma je družina, v kateri vlada soglasje. V njej je uresničeno glavno komunistično načelo: vsak po svojih sposobnostih, vsakemu po njegovih potrebah. Mati hišna gospodinja odreže pri ksilu sinu, ki že hodi na delo, večji kos mesa. Stari teti, ki ni za drugo rabo pri hiši, kakor da pripoveduje otrokom prav-

ljice, dá dopoldne za malico šalo kofeta. Pravni pojem zasebne lastnine izgubi v krogu družine sam ob sebi svojo veljavo. Pred hišnim pragom take družine se ustavi tudi kazenski zakonik s svojimi paragrafi o tatvini. Ker pa je v vsaki človeški družbi neka oblast potrebna, je — za vsak slučaj — otrokom za strah zataknjena šiba za ogledalo.

Kričeč paradoks je, da izpodkopavajo komunisti temelje družine, ki je predpodoba pravega komunizma. Med zadnjo vojno smo doživeli, da so komunisti ščuvali otroke zoper starše in sestre zoper brate. Zgodilo se je, da je nahujskana sestra ustrelila brata in da je sin ploskal, ko je komunistično „sodišče“ obsodilo očeta na smrt.

Prav tako kakor čustvo družnosti je ukoreninjeno v človeški naravi tudi čustvo svobode. Kaj je svoboda, se z besedami ne da dobro povedati. Svoboda se občuti. Je kakor zdravje. Občutimo jo in jo prav posebno znamo ceniti takrat, ko smo jo izgubili.

Stari grški zgodovinar Herodot pripoveduje, da je perzijski prefekt dal dvema Špartancema, ko sta potovala na perzijski dvor v Suzo, prenočišče in ju pogostil. V razgovoru z njima se je čudil, zakaj se vendar Špartanci nočejo podvreči perzijskemu kralju, ki je kralj vseh kraljev. Odgovarjala sta mu: Svobode še nisi okusil in ne veš, kako sladka je. Ti se razumeš samo na vlogo hlapca. Ko bi svobodo občutil, bi nam svetoval, naj se zanjo bojujemo ne samo s kopjem, če treba tudi s sekuro.

Vendar človek ni podoben kondorju, ki svobodno kroži nad Andi in ne potrebuje družbe. Podoben tudi ni čebeli ali mravlji ali termitu, ki so tako popolnoma podružabljeni, da sami zase sploh ne morejo živeti. Bolj ali celo preveč je človek podoben včasih grabežljivemu in krvoločnemu volku, včasih bedasti in strahopetni ovci.

Čustvi svobode in družabnosti sta tako neločljivo zvezani v človeški naravi, kakor da bi bili privezani vsaka na drugem koncu iste vrvi, ki jo vsaka vleče na svojo stran. Danes se v Jugoslaviji svoboda nahaja v defenzivi in v veliki stiski. Vsi ji moramo priskočiti na pomoč.

Ne obsojam komunizma, v kolikor preganja tisti zasebno lastnino, ki ima značaj kapitala, to se pravi, ki daje lastniku možnost, da z njo druge ljudi gospodarsko izkorišča in mu daje priložnost, da jih tudi duhovno posiljuje. Treba je najti sredstva, da se to prepreči. Eno takih sredstev je tudi razlastitev in podružabljenje. Komunisti pa so to sredstvo povzdignili v splošni cilj in preganjajo tudi lastnino, ki nikogar ne izkorišča, kakor je npr. kmetška lastnina.

Od enciklike Rerum novarum iz leta 1891 dalje, ki je socialiste obsodila predvsem zaradi njih stališča do zasebne lastnine, je bilo o tem veliko nesporazuma. Ušeničnik se je še v svojem učenem komentarju k encikliki Quadragesimo anno zelo trudil z obrambo rimsko pravnega pojma lastnine. V starem Rimu so morali opustiti zgraditev nekega akvedukta, ker neki patricij ni dovolil, da bi šel čez njegov travnik. Danes je ta pravni pojem znotraj že tako izvotljen in zunaj tako oglondan, da ni več resnega povoda za nespo-

zum med katoliško socialno doktrino in mnenjem demokratičnega socializma.

Komunisti pa hudo greše, ker uničujejo svobodno kmečko lastnino in s tem izpodkopavajo življensko rast in sam obstoj vsakega naroda. Sprva so to delali naravnost in odkrito, zdaj pa z davčnimi in policijskimi ukrepi. Slovenska zemlja je premalo rodovitna in je industrializacija neizogibno potrebna. Industrija je pa sovražnik kmetijskega stanu. Vendar predvsem iz kmetije, ki korenini v zemlji in predstavlja železno rezervo vsakega naroda, prihajajo novi, telesno čvrsti in duhovno bistri rodovi. Delavci si bodo s svojim smislom za solidarnost danes že sami pomagali. Potrebna pa bo posebna zakonodajna, davčna in tehnična zaščita, da se v Sloveniji ohrani vsaj 50.000 trdnih kmetških domov.

Če komunizma kar v naprej ne zavračam, pa odklanjam tisti komunizem, ki ga je započel Lenin, ki ga je do zločinske popolnosti uveljavil Stalin in ki se ga je v Moskvi pri Stalinu naučil Tito in ga prenesel v Jugoslavijo. Odklanjam ga, ker je ta komunizem organizirana podlost.

Njegovo pravo ime je boljševizem. To ime so si sami dali, ko so leta 1903 dobili večino za svoj program, naj stranka ne bo široka delavska organizacija, ki bi se na demokratičen način sama upravljala, temveč ozka strogo zaključena družba skrbno izbranih strogi pokorščini svojega vodstva podvrženih poklicnih revolucionarjev, ki naj kot nekaka elita tako rekoč od zunaj vodi nerazsodno ljudsko množico in naj s terorjem, nasiljem, goljufijo, sploh brez vsake izbire sredstev izvede revolucijo in sicer čim prej. To ime je še danes uradno ime ruske komunistične stranke, a ga sedaj skrivajo, kakor kača noge. Preveč vzbuja spomine na njih krvavo nečlovečnost, ko so se leta 1917 v Rusiji polastili oblasti. Svoj komunizem so spočetka imenovali marksizem-leninizem-stalinizem, zdaj ga imenujejo samo še marksizem-leninizem, odkar so Stalina zatajili in ga vrgli iz grobnice. Nizkotni in podli so prav tako, kakor proti nasprotnikom, tudi nasproti lastnim ljudem, kadar jim ne morejo več koristiti, ali jim postanejo v napoto. Marxovo ime zlorabljajo za dekoracijo. Zapadni demokratični svet jim iz ustrežljivosti in površnosti naseda in pogosto še skrajšuje to ime tako, da imenujejo ta komunizem kar samo marksizem.

Marx sam pa je o takih komunistih napisal: „V resnici se dobe taki komunisti, ki si delo napravijo zelo lahko, da taje

osebno svobodo in bi jo hoteli zatreti, ker po njih mnenju ovira pot k enotnosti. Mi pa nočemo doseči enakosti za ceno svobode."

Pripomnim, da je bila prvotna znanstvena izdaja Marxovih spisov, ki jo je oskrbel Marx-Engelsov inštitut v Moskvi, na Stalinov ukaz prečiščena. V tako „izboljšani“ izdaji so črtali tudi to Marxovo izjavo. Ravnatelj Inštituta Rjazanov je pa ob Stalinovih čistkah leta 1934 s svojimi 200 sodelavci vred brez sledu izginil s površja zemlje.

Komunistični teoretiki imenujejo Lenin-Stalinov komunizem s filozofsko besedo dialektični materializem. Pravijo, da je triumf razuma in zmaga čistega racionalizma. Človek je na svoj razum po pravici ponosen. Vendar je človek nekaj drugega, kakor samo računski stroj, oblečen v hlače. Sredi prejšnjega stoletja so ljudje ob velikem napredku znanosti in tehnike samozavestno pričakovali, da bo znanost rešila vse uganke sveta in življenja. Od takrat do danes se znanosti nesluteno napredovale. Znanstveniki pa so postali bolj skromni. Prav največji učenjaki prihajajo pri svojih raziskovanjih celo do religije. Max Planck je rekel, da je pri veri Bog na zacetku, pri znanosti pa na koncu. Einstein je rekel, da je znanost brez vere hroma, vera brez znanosti pa slepa. Niels Bohr je pa rekel, da vodi nova teoretična fizika naravnost v religijo.

Znanost mora imeti popolno svobodo. Ima pravico, da išče odgovor na vsako vprašanje. Tudi biologi imajo pravico, da raziskujejo, kako je nastalo življenje na zemlji. Pred kratkim sem bral novo teorijo o nastanku življenja iz mrtve materije. Pri tem da ima veliko vlogo amonijak. Isto teorijo sem slišal že pred 60 leti med kmet-skimi ljudmi v Suhi krajini. Naj se mi odpusti, da jo povem prav tako, kakor sem jo slišal: Če se žaganje namoči v scalnico in se vse skupaj ogreva na soncu, se rode bolhe.

Ne teoretični ne praktični komunizem ne pozna nad seboj nobene višje sile, ne Boga ne nekega Kantovega ali drugačnega kategoričnega imperativa. Vsakočasno njegovo vodstvo je nezmotljivo. Prej je bil Lenin, potem Stalin, zdaj je Hruščov in za njim bo, če ga bo sploh imel, njegov naslednik. Danes je njih nauk o dialektičnem materializmu pogoj za vstop med elito v Zvezi komunistov. Tudi je zdaj v Jugoslaviji edina policijsko koncesionirana filozofija. Vendar se zdi, da je samo zadnji gnil sad zapoznelega naturalizma in napačnega racionalizma.

Leninov historični idejni predhodnik je Bakunin, ne Marx. Kakor v Bakuninu, se tudi v Leninu in Stalinu zrcali demonski duh tatarske stepe, ki je dal Dostojevskemu snov za njegov veliki roman o Obsedencih. Strast uničevanja je v ruskem življenju znana pod imenom nihilizem.

Pač pa je Lenin iz emigracije v Evropi prenesel v Rusijo dinamični duh racionalnega materializma, ki je značilen za evropsko industrijsko družbo prejšnjega stoletja in je skupen prav tako kapitalističnemu gospodarstvu kakor Marxovemu socialnemu sistemu. Marx je sovražil kapitalizem in ga obenem občudoval, ker je ustvaril vse drugačna čuda, kakor so egiptovske piramide, akvedukti starega Rima in srednjeveške katedrale. Ruski mislec Berdjajev odklanja boljševizem, a ga še posebej obsoja, ker je zanesel buržujski racionalni materializem iz zapadnega evropskega sveta v sveto Rusijo. Zato je svetohlinstvo, če meče zapadni meščanski svet krivdo za pojav boljševizma na Marxa, ne pa prav tako tudi sam nase. Prav dežele, v katerih so se Marxove misli še najbolj razširile med delavstvom, npr. Nemčija, nemška Avstrija, Švica (alemanska!), Nizozemska, Danska itd., sploh niso sprejemljive za boljševizem ali sedanji komunizem. Komunizem v Italiji, Franciji itd. izvira iz drugih virov, ne iz marksizma. Tudi Marx je bil otrok svojega časa. Če se izvzame njegova sociološka analiza kapitalizma, je življenje samo ovrglo velik del njegovih trditev. Bil je fanatik pravičnosti in demokratični socialisti s spoštovanjem izrekaajo njegovo ime.

Leninov in Stalinov predhodnik Bakunin je leta 1868 ustanovil Mednarodno alianso. V njej je napovedal neizprosno boj Bogu in obstoječim državam. Vsi člani so morali biti ateisti. V nasprotju z Marxom ni industrijskemu delavstvu pripisoval političnega pomena, pač pa intelektualcem, polintelektualcem, študentom, pa tudi kriminalcem, banditom in sploh tako imenovanemu „lumpenproletariatu“, ki ga je Marx odkrito zaničeval. Kot kažipot za revolucionarno organizacijo sta Bakunin in njegov učenec Nečajev sestavila Revolucionarni katekizem, ki predstavlja v svetovni literaturi dokument absolutne podlosti. Na kongresu Prve internacionale v Haagu leta 1872 je ta katekizem vzbudil splošno zgražanje in je bil eden izmed vzrokov, da so Bakunina na Marxovo osebno iniciativo, kajti bil je na tem kongresu navzoč, izključili iz Internacionale.

Tudi komunisti odklanjajo od sebe odgovornost za ta katekizem. V dejanjih se

pa po njem ravnajo. V dokaz, da so se tudi pri nas pri ustanavljanju Osvobodilne fronte in v svoji „revoluciji“ med zadnjo vojno ravnali natančno po teh navodilih, navajam dobesedno nekaj točk iz tega katekizma.

Točka 14. Revolucionar mora živeti v sredini sedanje družbe z namenom, da jo razruši. Kazati se mora drugačnega, kakor je v resnici. Najti mora dostop v vse kroge, v srednje in višje stanove, v prodajalno trgovca, v Cerkev, v plemiško palačo, v uradniške in vojaške kroge, med znanstvenike, v policijo in v samo carsko palačo.

Točka 15. Vso ničvredno družbo je treba razdeliti v razne kategorije. Prva kategorija je obsojena na smrt brez usmiljenja. Sestavi se spisek teh ljudi v vrstnem redu, kakor utegnejo biti škodljivi za izid revolucije, s ciljem, da prvi poginejo pred drugimi.

Točka 16. Pri sestavi vrstnega reda ne kaže ozirati se na malopridnost teh oseb niti ne na nejevoljo, ki jo njih malopridnost vzbuja med ljudstvom. Njih malopridnost je lahko sprva revoluciji celo koristna, ker pospešuje sovražno razpoloženje ljudstva proti obstoječi vladi. V prvi vrsti je treba iztrebiti močne in inteligentne ljudi, ki so posebno nevarni revolucionarni organizaciji in katerih nasilna in nagla smrt zada vladi čim več strahu.

Točka 17. Druga kategorija obsega ljudi, ki so bili prvotno puščeni pri življenju, da so s svojo malopridnostjo pospeševali sovražno razpoloženje ljudstva proti vladi.

Točka 18. Tretja skupina obsega znatno število neumnih ljudi, ki razpolagajo z bogastvom, vplivnimi zvezami in oblastjo. Treba jih je izrabljati na vse načine in si jih postaviti v službo z izkoriščanjem njih osebnih slabosti in njih skrivnih grehov. Na ta način postanejo njih vpliv, njih zveze in njih bogastvo močna pomoč revolucionarni organizaciji.

Točka 19. Četrta kategorija obsega ambiciozne politike in liberalce vseh vrst. Revolucionarju je dovoljeno konspirirati v njihovi družbi, kakor da se popolnoma strinja z njih programom, in se delati, da jim je slepo vdan, dočim jih v resnici zaslužuje, se polasča njih tajnosti in jih definitivno kompromitira z namenom, da jim prepreči umik in z njih posredovanjem seje zmedo v državi.

Točka 20. Peta kategorija obsega doktrinarce, ideološke zanešenjake in konspiratorje, ki s praznimi besedami delajo revolucijo. Treba jih je priganjati k nevar-

nim izjavam, ki imajo za posledico njih propast ali popolno pridobitev za revolucijo.

Točka 21. Šesta, zelo važna kategorija obsega ženske. To kategorijo je treba razdeliti v tri podkategorije. Prva podkategorija obsega nečimrne, lahkomišelnih in neumnih ženske, ki se dajo uporabljati kakor 3. in 4. kategorija moških. Druga podkategorija obsega nesebične in požrtvovalne ženske, čeprav niso naše. Izrabljajo se lahko tako, kakor 5. kategorija moških. Tretja podkategorija obsega ženske, popolnoma naše ki so popolnoma sprejele naš program. To so naše tovarišice, ki jih moramo ljubiti, kakor naš najdragocenejši zaklad, ker brez njih ne moremo izhajati.

Pazljivi bralec, ki je sam doživel dobo Osvobodilne fronte in „revolucije“, bo sam lahko postavil v razne kategorije teh navodil znane ljudi, ki so iz ambicioznosti, špekulacije ali neumnosti pomagali komunistom.

Vzpostavitev komunizma v Rusiji leta 1917 je imela velik odmev po vsem svetu in tudi v naši majhni Sloveniji. Tudi pri nas so ustanovili komunistično stranko. Vendar se niso mogli popolnoma izneveriti naši sicer šibki, vendarle demokratični dediščini. Saj smo imeli že od leta 1896 splošno in od leta 1907 tudi enako volilno pravico. Ko je bila stranka zaradi ponovnih atentatov razpuščena, je pod drugimi imeni obstajala dalje in se na en ali drug način udeleževala tudi volitev vse do uvedbe kraljevega absolutizma 6. januarja 1929. Ves ta čas, do srede leta 1928, je bil tajnik stranke Sima Markovič. Šele v času kraljevega absolutizma se je tudi pri nas pojavila stranka poklicnih revolucionarjev po Stalinovem vzorcu. Da gre za novo, popolnoma drugačno komunistično stranko, smo na zunaj opazili po tem, da je prvotna stranka zmerjala socialne demokrate s socialpatrioti, nova stranka pa s fašisti.

Kako delajo poklicni komunisti, sem prvič spoznal, ko me je sodišče uradno imenovalo za branilca nekemu kmetskemu dekletu iz Mežiške doline, ki je bila z nekaterimi drugimi komunisti obtožena zaradi komunizma. Prišla je na semenj v Pliberk na Koroškem. Tam se ji je približal neki mlad, zelo prijazen gosposki človek in ji je tako lepo govoril, da mu je obljubila, da si bo z njim dopisovala. Posebej ji je naročil, naj mu v pismih tudi popisuje, kako slabo se godi ljudem v Mežiški dolini in zakaj so z vlado nezadovoljni. Zaradi takega pisma je prišla na zatožno klop pred deželnim sodiščem v Ljubljani.

Dotični prijazen gospod je bil Aleksij

Baebler, sin bogatih ljubljanskih staršev, ki je takrat „študiral“ v Parizu in bil obenem zaposlen v neki poklicni komunistični agenturi. Ker se v počitnicah sam ni upal v Ljubljano, so tisto leto šli njegovi starši na letovanje na Koroško, da so lahko preživeli počitnice s svojim sinčkom.

Pri isti obravnavi je bil obtožen tudi neki ljubljanski visokošolec, ki je bil znan kot prepričan komunist. Baebler je pisal v Ljubljano, naj pride na vrh Stola, kjer da se bosta sešla v dolinici, ki leži med obema vrhovoma. Iz policijskih poizvedb je bilo razvidno, da se je visokošolec branil iti na tako nevarno pot. Pred kratkim je šele prišel iz zapora in bi bil rad nekaj časa na prostosti. Vendar se je končno vdal disciplini in je odšel na Stol. Obsojen je bil na šest mesecev ječe, višje sodišče pa mu je kazen zvišalo na dve leti, Baebler se je pa po prijetnem letovanju ob Vrbskem jezeru vrnil v Pariz.

Ko se je na beograjski univerzi profesor filozofije dr. Dragiša Djurić v predavanju skliceval na tekste iz spisov Karla Marxa, se je izmed slušateljev dvignil Milovan Djilas in je rekel: „Nas se ne tiče, kaj pravi Marx, temveč, kaj pravi Stalin. Jaz imam izvrševati samo to, kar ukazuje Stalin.“

V nasprotju z Marxom sta Lenin in Stalin v deželah, kjer socialna in razredna nasprotstva niso bila dovolj ostra, zlorabljala tudi čustvo narodnosti za vzbujanje sovraštva. To dokazuje naslednja kronologija:

1920 je bil sprejet v Vukovaru program, da komunistična stranka še nadalje ostaja na braniku narodnega edinstva in enakopravnosti vseh narodnosti v Jugoslaviji. Ta program je ostal v veljavi, dokler je imel Sima Marković kaj vpliva v stranki.

1924 je bila na V. kongresu Tretje internacionale v Moskvi sprejeta posebna resolucija, da je treba izločiti iz Jugoslavije Hrvaško, Slovenijo in Macedonijo in iz njih ustanoviti neodvisne republike. Takrat so zvalili tudi Stjepana Radića v Moskvo. Vendar jim ni nasedel in je raje, ko se je vrnil, priznal Vidovdansko ustavo, se pobotal s kraljem in vstopil v Pašičevo vladlo. Tudi med Slovenci so samo komunisti sprejeli to zapoved kominterne.

1935 je prišel iz Moskve ukaz, da ne smejo več razbijati Jugoslavije in da morajo propagirati bratstvo med njenimi narodi. Izdano je bilo geslo: Branimo Jugoslaviju. Vsi komunisti so čez noč postali jugoslovanski patrioti.

1941, preden je napadel Hitler Jugo-

slavijo, je Tito, ki je bil takrat že tajnik stranke, izdal tajno navodilo, da mora biti Jugoslavija razbita na več delov... Treba je dajati vso podporo ustašem, Mace-doncem, Albancem... ker bo Nemčija s pomočjo Italije uvedla na Hrvatskem ustaški režim, je treba podvzeti korake, da se naši ljudje vrinejo (!) v novo upravo zaradi zbiranja informacij in zaradi drugih (!) ciljev.

To navodilo je predolgo, da bi ga mogel dobesedno ponatisniti v okviru te ankete, kjer mi je odmerjen prostor. Ponatisnjeno je v angleški knjigi Stephena Clissolda Whirlwind, London, 1949, deloma tudi v knjigi Živka Topalovića Slom demokratije, ki jo je izdal Savez Oslobodjenje v Londonu. Upam se trditi, da je Tito napisal to navodilo na lastno pest, ne po Stalinovem naročilu, kar dokazuje, da se je dobro naučil nauk Bakuninovega katekizma.

1942, komaj poldrugo leto po tem, pa je Tito v Bihaću razglasil, da je bratstvo in edinstvo vseh narodov temelj Jugoslavije.

Vsa zgodovina komunistične stranke v Jugoslaviji je grda. Od šestih tajnikov, ki jih je imela od leta 1920 do časa, ko je postal tajnik Tito, je enega ubila jugoslovanska policija, ostalih pet pa je bilo poklicanih v Moskvo in so bili tam likvidirani.

V takem ozračju je zrastle generacija komunistov, ki danes gospodari v Jugoslaviji.

Vsi smo ljudje. Tudi na naši strani se je med okupacijo zgodilo nekaj stvari, o katerih bi raje videli, da se ne bi bile zgodile. Razlika pa je v tem: Kar je bila na naši strani neljuba izjema v podivjanem času, je bil pri komunistih premišljen sistem. Vsi smo grešni ljudje, komunisti pa so hudodelci.

Poleg šentjernejske noči, Hitlerjevih grozodejstev in Katyna bodo tudi Vetrinj in kraška brezna po kočevskih gozdovih in pri Bazovici ostala v zgodovini kakor v nebo vpijoči spomeniki nečloveštva in komunistične podlosti.

Vsiljuje se vprašanje, ali se je v jugoslovanskem komunizmu kaj spremenilo v tem smislu, da so se morda kaj otresli komunistične podlosti, odkar so bili izključeni iz Kominforma.

Po pravici povedano, premalo poznam današnje resnične razmere v Jugoslaviji, da bi mogel soditi ali in v koliko se je v tem smislu obrnilo na bolje. Tujci, ki v avtomobilu prevozijo Jugoslavijo, morejo opazovati samo površnosti. Pripovedovanja

redkih naših ljudi, ki potujejo v Jugoslavijo in se spet vračajo v svobodni svet, so zmeraj osebno pobarvana.

Fatalno napako so komunisti storili, ko so po izključitvi iz Kominforma razpustili svojo stranko in po Bakuninovem vzorcu ustanovili Zvezo komunistov kot strogo zaključeno kongregacijo pod disciplino neodstavljivega vodstva. S tem so izključili možnost morebitnega razvoja v smeri demokracije. Zveza komunistov je po svoji socialni sestavi organizacija funkcionarjev in uslužbencev vladnega aparata, ne pa delovnih ljudi. Danes je nasičena in povampirjena, po svojem značaju konservativna in celo reakcionarna politična sila.

V Jugoslaviji še vedno vlada osebni kult. Še vedno leži Kidrič na ljubljanskem javnem trgu. Ne mislim, naj bi ljubljanski komunisti v podlosti posnemali Hruščova. Samo pravo pieteto do mrtvih bi dokazali, če bi Kidričevo truplo na spodoben način pokopali v zemljo, ki je določena za zadnje počivališče mrtvih. Ne gre, da bi se ljubljanski javni trgi spreminjali v pokopališča.

Bodočnost nam je zastrta. Eno pa se mi zdi gotovo, da namreč komunisti ne bodo mogli zatreti svobode v človeški naravi in izpremeniti človeka v termita.

Vendar ima zgodovina svojo logiko, ki se ne strinja z Aristotelovo silogistiko.

Zgodovina nam pripoveduje o režimih, v zločinstvu in krvi porojenih, ki so se s časom izprevrgli v koristne vladavine. Okoli Henrika IV., ki si je utrl pot k oblasti na okruten način in je zaradi oblasti celo menjal vero, se je spletla legenda, da je bil posebno priljubljen vladar. Takrat je na Francoskeri nastal pregovor „de méchant homme bon roi“ (iz slabega človeka dober kralj).

Ni tako važno, kdo je na oblasti v državi, bolj važno je, da se med samimi ljudmi v državi ustvarijo človeka vredni odnosi. Taki odnosi pa so izključeni, dokler na primer komunisti kljub boljši vednosti obrekujejo naše pokojnike, ki so dali življenje v boju proti komunizmu, da so narodni izdajalci in vojni zločinci. Samo človek brez vsakega značaja bi lahko brez odpora mogel trpeti obrekovanje. V smrti smo sicer vsi enaki. Še Franco v Španiji je dal zgraditi veliko svetišče v časten spomin mrtvim iz državljanske vojne ne glede na to, na kateri strani so se borili. Šele takrat, ko bodo komunisti priznali našim pokojnikom, da niso bili ne narodni izdajalci ne vojni zločinci, in jim priznali čast, da so se borili za svoje ideale, ki sicer niso bili komunistični ideali, pač pa ideali pravega človečanstva, bi po mojem mnenju storili prvi resničen korak k likvidaciji podlega komunizma.

ALENKA JENKO

rojena v Novem mestu. Osnovno šolo in dva razreda gimnazije je obiskovala v Radečah pri Zidanem mostu. Iz domovine se odselila v Argentino leta 1954 in absolvirala tu trgovsko akademijo. Zaposlena kot uradnica v industrijskem podjetju. Udejstvovanje v slovenski skupnosti: članica in odbornica mladinskih organizacij, sotrudnica mladinskega glasila „Mladinska vez“, letos predsednica Slovenske deklifke organizacije.

Deležna sem dokaj redke prednosti med izseljensko mladino: devet let sem živela pod komunističnim režimom v domovini — dasiravno še kot otrok — ter se za časa odtegnila vplivu njegovih nauk in morebitnim zlim posledicam.

Zaznamovana zaradi svetovnega nazora

svojih staršev sem živela nekako ob strani družabno šolskega življenja. Vendar moram priznati, da sem se nemalokrat navduševala za udarniško delo na progah, za poroke po ulicah, za častna mesta na tribunah pri odkrivanju spomenikov padlim partizanskim herojem. Branila sem Trst

in z drugimi vred navdušeno kričala: „Kri damo, Trsta ne damo!“

Počasi se je pletla krog mene mreža, ki bi me morda zajela in potegnila med brezbarvno, slepo kričavo množico.

Tako sem v svojih otroških letih rasla doma skupaj s komunizmom — in vanj. Vladajoči režim mi ni pomenil možne alternative dobrega ali zlega. Bil mi je naravna danost, ker druge nisem poznala. Doživljala sem ga in sprejemala kot neizogibno sestavino življenja, v katerega sem rasla in ga šele spoznavala. Vsa moja dognanja iz te dobe o komunizmu se omejujejo bolj na občutja kot na zrelostna spoznanja ali zavestno kritična dojetanja.

Šele v svobodnem svetu so se mi odprle še druge življenjske premise; prejšnja brezoblična naravna danost je začela dobivati določnejše oblike.

Na široko sem odpirala oči in ušesa — in se začela čuditi. Razločevala sem dobro od slabega, lepo od grdega, svetlo od temnega. Stari pojmi so se podirali, vstajali so novi, vrstila so se razočaranja in presenečenja. Odkrivala sem nov svet.

Zavestna podoba, kaj je komunizem, se je začela oblikovati v meni šele, ko sem bila daleč proč od stika z njim.

Spoznanju o vsesplošno razkrojevalni sili, ki začenja glodati že pri družini, o absolutnem vplivu režima na otroka že v otroških jaslih, spoznanju o zanikanju osebnosti (zakaj naj mislim tako kot ti?) se je pridružilo še spoznanje o krščanskem življenju, prerojenem z medsebojno ljubeznijo do bližnjega, ki išče in dela za končni cilj, in spoznanja o pravici izbire in svobodnega oblikovanja lastne biti.

Komunizem zame ni le političen, ekonomski in sociološki sistem, temveč ga pojmem kot vseobsegajočo silo, ki je v bistvenem nasprotju z mojo osebno duševnostjo, z mojim prepričanjem, čustvovanjem in verovanjem. V njem ni prostora za kaj več kot za golo materijo, v njem ni govora o duševni rasti. Kot otrok nisem dojela vse problematike osebne svobode, vendar mi je bil odbijajoč način, kako so me hoteli omejiti v življenju ter priličiti masi, ne glede na mojo notranjo.

ali naklonjenost. Ne zadovolji mojega iskanja večne lepote in višjih vrednot, saj na naši življenjski poti najdemo le „sled sence zarje onstranske glorije“, kar pa njemu popolnoma zadošča.

Zdi se mi pa, da bi si tu in v danh okolnostih težko ustvarila pravo sliko o njem, če ga ne bi bila svojčas dejansko doživljala, čeprav takrat le nekako podzavestno.

Današnji slovenski izseljenski mladin je zato odgovor na vprašanje ankete gotovo težak. Primernejše bi bilo zanjo nemara vprašanje: Kaj veš o komunizmu? ali morda celo: Ali sploh kaj veš o njem?

Skorda nas borba za narodni in vsaki obstoj v tujem okolju prevzema in zajema, tako da puščamo preveč ob strani in se zavzamemo le mimogrede, ne pa načrtno, za podrobno proučevanje naši nasprotni ideološke miselnosti. Pravimo, da smo predvsem ideološka emigracija. Takšna trditev sama po sebi ne pove ničesar. Opravičuje pa jo dejavnost po začrtanem programu in stremljenje po uveljavljanju nad nasprotnikom — do zmage. Res je, da nas že sama vzgoja po krščanskih načelih usmerja v protikomunistično miselnost. Vprašanje pa je, če to zadošča!

Ali je prejela naša mladina od svojih vzgojiteljev in voditeljev dovolj trdno podlago tudi za načelno borbo proti komunizmu?

Ali ste nas vzgojili v dovolj trdne stebre, take, kakršnih ne podre že lahen vetrič z nasprotnega brega in jih razmeče v vse smeri?

Ali ste nas naučili današnje propagandistične abecede komunističnega nauka in opozorili, kako spoznati in pobijati zmote njegove poštevanke?

Kaj mi koristi še tako plemenito in dragoceno godalo, če ne znam igrati nanj in udušiti kričavih zvokov razglašene lajne!

Prav zdaj, ko trosijo rdeči propagatorji svoje v duhteče cvetje odeto trnje med nas, ko nas siliijo, da v preizkušnji pokažemo svojo veljavo, bomo lahko spoznali, če in v koliko izpolnjujemo naše poslanstvo — tako vi starejši kot mi mlajši.

rojen 21. januarja 1902 na Vrhniki. Gimnazijo je študiral v Št. Pavlu na Koroškem in v Ljubljani. Vzporedno z jusom je v Ljubljani študiral tudi umetnostno zgodovino. Po končanih študijah je napisal umetnostno topografijo vrhniške dekanije. Od l. 1926 je bil odvetniški koncipient v Celju, kjer je napisal tudi umetnostno topografijo (cerkveno) celjske dekanije. Tam se je oženil 6. januarja z go. Fani, roj. Oman. Imela sta štiri otroke, od katerih živi starejši sin v Ljubljani, hči je poročena v Palomarju, mlajši pa je samostojen pridobitnik v Martinezu. Od l. 1930—1945 je bil odvetnik v Vrhniki. Ta čas je napisal monografijo o slikarju Fortunatu Bergantu, o kateri pa je izšel v tisku le izvleček.

L. 1945 je šel v begunstvo v Italijo in bil profesor na slovenski gimnaziji v Senigalliji — Barletti. Ko je emigriral l. 1948 v Argentino, je bil najprej ročni delavec, od l. 1954 pa je tajnik SKA ter vodja njenih umetnostnega in zgodovinskega odseka. Pri SKA je izdal l. 1956 roman „Zori, noč vesela“, nato uredil Zgodovinski zbornik in napisal knjižico Slovenska likovna umetnost v zamejstvu. Napisal je nadalje povesti Prvi letnik, Buhkando trabaho, Žena, dar božji, Spomini vmret, Andrej iz Konjic, več člankov umetnostno-zgodovinske, zgodovinske in etnografske vsebine ter mnogo literarnih, umetnostnih in gledaliških kritik.

Ko je izbruhnil boljševizem na Ruskem, sem bil petošolec v Št. Pavlu na Koroškem. Dotlej nisem nikoli ničesar družboslovnega bral in sem smatral komunizem pač za izbruh prenapetežev, kot sem jih poznal iz del Dostojevskega. Moja okolica, profesorji in dijaki, so bili po večini Nemci in so bili boljševizma nekako veseli, kajti izgnila je Nemcem in Avstrijcem ena fronta in z Rusi so lahko sklenili mir v Brest Litovskem. Ne vem, zakaj se me je prijelo tam šaljivo ime Trocki, ki se me je potem ves čas držalo, kar sem bil še gori. Po nemcem sem mu pač moral biti podoben, ker kakšnih socialno prevratnih idej nismo imeli, pač pa smo se Slovani takoj navdušili za majske izjave jugoslovanskega kluba in češkega svaza.

Ko sem prišel v sedmo šolo v Ljubljano, smo imeli katoliški srednješolci takoj v začetku Jugoslavije svojo organizacijo in v osmi šoli sem bil celo njen podpredsednik. Imeli smo več odsekov, ki so jih vodili razni strokovnjaki. Največ obiskovalcev je imel socialni odsek. Jaz sem se sicer zanimal bolj za literarni odsek, ki ga je vodil najprej Anton Podbevšek, pozneje pa France Bevk, a že nekakšna podpredsednikova dolžnost je bila, da hodi tudi k socialnemu odseku. Vodil ga je najprej dr. Engelbert Besednjak, nato dr. Mosestich. Dr. Besednjak je bil precej ognjevit, dr. Mosestich pa bolj pust. Dijaki in najbrž tudi voditelji smo si domišljali, da je odsek nekakšno nadaljevanje dr. Krekovihih socialnih tečajev. Debate so bile živahne, zlasti pri

dr. Besednjaku. Izposojal je fantom razne knjige, posebno nemške. Dr. Besednjak je govoril tudi o boljševizmu, pa ga ni odbral, prej obsojal. Sošolci so se iz knjig marsikaj naučili in pred prihodom voditelja so vneto debatirali, tako da sem si najprej na tihem očital, da o teh stvareh premalo vem, da bi se debat udeleževal. Kmalu pa sem zaslutil, da so debate itak prenaivne, da bi mi bilo lahko žal, ker sem bil takrat tako zaostal. Nobeden od tedanjih dijakov ni postal pozneje kakšen izrazit socialni delavec. A bil sem le nekakšen tujec med njimi, kajti po večini so se navduševali za boljševizem, jaz pa sem ga mrzil, a si tega nisem upal prav pokazati. Posebno so radi udrihali čez ruske emigrante, češ da imajo gotovo vsi nekaj na vesti; meni so se smilili. Poznali najbrž vsi skupaj nismo nobenega. Od vseh tedanjih tečajnikov sta se pozneje predala ofarjem le eno leto starejši dr. Aleš Stanovnik in dve leti mlajši dr. Jože Pokorn. Lahko rečem, da jih je bolj zapeljala politična žilica, kot vera v pravilnost komunističnih socialnih nazorov; vse druge je že prej pamet srečala.

Ob vpisu na univerzo je bil na Vrhniki, kjer sem rajši zahajal v krčme kot v Ljubljano na juridična predavanja, neki uradnik OUZD, Primorec, po imenu Delpin. Bil je zelo ljubezniv, od mene precej starejši gospod, s katerim sva prav pogosto skupaj posedala. Ta gospod mi ni tajil, da je komunist in zelo rad sem ga poslušal, kajti stvar me je začela zanimati. Ni kazal na-

mena, da bi me hotel spreobrniti, a govoril je vljudno in prijazno. Tako sem se začel sam s komunizmom bolj pečati. Posodil mi je rad kakšno propagandno literaturo. In ne vem, ali sem sam izrazil željo ali mi je on to ponudil, prinesel mi je nekoč nemško zbirko Leninovih spisov. Druge knjige sem le bolj bežno prelistal, eno, filozofske vsebine, sem pa zelo skrbno prebral. Sprva sem se čudil Leninovi logiki, njegovemu spoštovanju, s katerim je pisal o Tomažu Akvincu, a kmalu sem zapazil, da so njegove premise zgrešene trditve in zato me je potem njegova logična stavba razočarala. Delpinu sem kar naravnost povedal, da me Lenin ne prepričuje, a sva z njim, Delpinom, vseeno lahko prijatelja. Imeli smo doma že radio in tam sem redno poslušal moskovske nemške oddaje. Zdele so se mi narejene in bile so preveč v nasprotju s časopisnimi vestmi. Občevanje z Delpinom je bilo pa tako očitno in pogosto, da je malo pozneje sporočil vrhniški orožniški poveljnik častniški šoli v Sarajevu, da sem komunist in mi je četni poveljnik tisti uradni dopis prav pokazal. Slučajno sem se istočasno, ko sem občeval z Delpinom, seznanil z neko mlado Rusinjo — imena ne vem več — in ta mi je pripovedovala grozovitosti, ki so jih uganjali boljševiki nad njenimi najožjimi sorodniki in prijatelji, s tolikšno iskrenostjo, da sem ji moral verjeti. Ko sem to Delpinu povedal, me je tolažil s tem, da je Rusija pač dežela knut, kaj takšnega bi pri nas ne bilo mogoče. Z ozirom na časopisne vesti, kako boljševizem preganja vero, je pa Delpin utemeljeval to s praznovernostjo Rusov. Iz Madžarske, kjer so vrgli komunista Belo Kuna, se je vrnila na Vrhniko gospa Isteničeva, ki je pripovedovala o podobnih grozovitostih kot omenjena Rusinja. Tako sem se ta čas prepričal i o zgrešenosti Leninove ideologije i o pogubnosti vpliva te ideologije na prakso.

Nekoč sva bila z Delpinom ravno v živahni debati, ko je prišel v gostilno socialist Oroszi, Madžar po rodu, upokojen železniški strojevođa, ki je prišel v penziju z lesno trgovino in si napravil tudi nekaj premoženja. Poznal sem ga dotlej bolj na videz. Nikdar ni bilo slišati, da bi prišel s svojimi delavci kaj navskriž, ni imel vidnih funkcij, a kadar je šlo za kakšno politično akcijo socialistov, je bil njihov merodajni svetovalec. Ko je slišal, o čem debatirava, se je takoj vmešal. „Mi smo vendar demokrati, pod tem imenom nas ljudje tukaj poznajo, Žerjavovci so si šele v zadnjem času to ime nadeli. (Vrh-

ničani so včasih nazivali socialne demokrate kar kratko demokrate, ne zavedajoč se, kaj beseda pravzaprav pomeni.) Boljševiki pa ste proti demokraciji, ste diktatorji,“ je zavračal Delpina. Menda o tem takrat res nismo dosti razmišljali; meni je dalo pa ravno to potem dosti misliti. Že ko so bili Italijani v drugi svetovni vojni pri nas, sem nekoč v družbi ravnatelja Občinske hranilnice Vladimirja Doklerja in nekega svojega sorodnika Jordana, komunističnega sopotnika, povedal približno isto in dostavil, da so Staljin, Hitler in Mussolini vsi enaki protidemokrati. Dokler mi je dal prav, Jordan pa ne. Na te stvari so simpatizerji komunistov očitvidno pre-malo mislili.

V Ljubljani na univerzo sem hodil bolj k profesorjema dr. Cankarju in dr. Moletu, kot pa na jus. Na univerzi je bila že razmeroma močna komunistična organizacija. S komunisti smo šli katoliški akademiki dostikrat skupaj pri raznih zborovanjih in demonstracijah. Čudno, da ni bilo med njimi nobenih mojih znancev z gimnazije. Postali so kmalu toliko močni, da jim že ni bilo več za naše sodelovanje in so pričeli organizirati svoje lastne štrajke in vse druge akademične terorizirati, da niso šli na predavanja in v seminarje. Spominjam se, da je prišel nekoč dr. Izidor Cankar v seminar in rekel: „Jutri je komunističen štrajk, pa mi se tem prenapetežem (najbrž je rabil ostrejši izraz) ne damo. Da nas ne bodo motili tu na univerzi, se snidemo jutri popoldne pri Tičku na gričku; tak seminar naj se imenuje privatissimum; smo jih imeli tudi pri Maksu Dvořaku na Dunaju.“ Prišli smo vsi in Cankar je znal takoj speljati razgovor na razna aktualna umetnostna vprašanja. Med tem je strahotno udrihal po komunistih, kot do tabo-rov v drugi svetovni vojni nihče ne. Ker smo dotlej vendar še smatrali komunizem za nekaj resnega, kar ne kaže že zaradi opozicijskega tedanjega stališča SLS pre-več napadati, smo se potem kar skušali, kdo bo bojevitejši. Prav zaradi tega dogodka pozneje dolgo nisem mogel verjeti, da se je pozneje dr. Cankar komunistom udingal, a so ga nazadnje izigrali in se je poslovil od tega sveta, spravljen z Bogom.

Približno takrat je med nami v Ljubljani krožila neka debela knjiga o modernem ruskem gledališču, pisana v nemščini in bogato barvno ilustrirana. Nekdo jo je menda ravno takrat dr. Cankarju pri Tičku na gričku omenjal. Cankar nas je opozoril, da so ruski boljševiki tudi razne prominentne kulturne delavce že likvidirali in da

ne kaže prav nič verjeti tovrstni za zapadni svet pisani kulturni propagandi. Treba je samo zasledovati zadevna časopisna poročila. Iskal sem res takih poročil v časopisih, služila mi je posebno Neue Züricher Zeitung. Ob neki drugi priložnosti so Rusi organizirali — še pod prosvetnim ministrom Lunačarskega — obširno razstavo ruske ikone. Lunačarski je v uvodu v katalog ali v začetnem govoru omenil, da so naslikane figure pač že davno umrli bogovi. Likvidacija Mayerholda in Lunačarskega so mi dale najprej misliti o nemoralni kulturni politiki sovjetov. Takrat tega še nismo tako dobro razumeli kot pozneje, ko je komunizem pri nas začel propagirati socialistični realizem.

Mojemu protikomunističnemu stališču, ki se mi je razvilo ob debatah z Delpinom, je dal torej prav tudi dr. Cankar, ki je bil in je zame nezmotljiv znanstvenik. Vedno bolj odločno pa je pričel nastopati proti komunizmu tudi dr. Korošec, čeprav ni znal uporabljati tako ostrih izrazov kot dr. Cankar. Opora takšnih mož mi je bila dokaz, da sem na pravi poti.

To je bilo že pred drugo svetovno vojno. Ko pa je l. 1942 izbruhnil na Slovenskem začetek komunistične revolucije, je vse to stopilo še bolj neposredno predme. „Žrtve morajo biti“ je bil naravnost aksiom komunistov, kot svojčas na Ruskem in Madžarskem. To ni bila posledica na napačnih premisah zgrajene Leninove filozofije, to je bila dogma komunističnega katekizma, ki nima nobene filozofske podlage. Pa tudi druge stvari. Posebno me je prizadelo uničevanje umetnostnih spomenikov. Bila sva dobra znanca z univerzitetnim profesorjem dr. Mesesnelom, ki je prišel s skopjanske filozofske fakultete v Ljubljano za konservatorja. Vedno je bil kuhan in pečen pri Grazioliju. Vedel sem sicer, da je prijatelj z bratoma Kozakoma, o katerih sem se prepričal, da sta „levo“ pobarvana, a o Mesesnelu si s prva nisem mislil, da je ofar. Z velikim zanimanjem sem ga poslušal, ko mi je pravil, kako je navdušil Graziolija, da bodo Lahi obnovili žužemberški grad, dasi nisem verjel, da bodo Lahi obljubo držali. Nekoč sem mu povedal o požigu neke umetnine v naši okolici — mislim, da je šlo za grad na Lesnem brdu, za lovski gradič nekdanjih polhograjskih baronov. Omalovažujoče je dejal, da tukaj ne moremo nič pomagati. Takoj sem zaslutil, da je on pri ofarstvu soudeležen in da tudi poklicnemu varuhu starih umetnin ni za to, če se umetnine iz

gole naslade ofarskih borcev uničujejo. Bodočnost je dala moji slutnji prav. Dokaz nemorale na kulturnem polju, s katero se ne bi mogel nikoli pobotati.

Zlaganost Leninove filozofije, protidemokratski komunizem, ostudna igra s kulturno propagando in pa mnenja mojih vzornikov so me dokončno prepričali, da more biti moje mesto le v vrstah protikomunistov. Vedno sem pa bil zaradi vploda v Leninovo filozofijo tudi nasproten tistim, posebno v katoliškem taboru, ki so trdili, da ima komunizem svojo filozofske podlago in da moramo najprej to preštudirati, nakar šele bo imela naša borba proti komunizmu uspeh. Filozofske podlago ima naše krščansko življenje, dočim je komunistična filozofija le skupek filozofskih drobcev, na katere se naslanjajo tudi drugi sistemi, dostikrat komunizmu nasprotni.

Bo rekel kdo, da sodim pristransko, egoistično slabo o komunizmu, ker sem prizadet z odvzemom posestva po komunistih. Če bi bil le v eni stvari komunizem kaj dobrega, bi tudi svoje imetje rad žrtvoval za to dobro. Toda komunizem je slab, negativen tako, da sodim, da bo propadel. Če jaz njegovega konca ne bom doživel, nič zato, saj sem že dovolj živel. Moji otroci in vnuki pa znajo to še dočakati. Na nas je le, da jih učimo, kaj je prav in kaj ne.

Še to utegne kdo reči, da se je komunizem spremenil. Kar je bilo nekoč v Rusiji, ki je bila šele vzorec za poznejša komunistična žarišča, in v Jugoslaviji med revolucijo in v prvih časih utrjevanja režima, se je preživelo in zdaj je drugače. Res se je marsikaj spremenilo. Toda treba je le natančneje spremljati dogodke v domovini. Vera komunistom ni vrednota, ampak nekaj, kar kaže zaradi zaostalosti ljudstva še trpeti; svoboda tiskane besede in umetniškega ustvarjanja je tudi zdaj še vedno pod kontrolo komunističnih dogem. Ljudje se navdušujejo nad modernizacijo Ljubljane, toda kje je tradicija veličastne Plečnikove zamisli o bodoči Ljubljani? Sedanja taktika gre v to, da se ljudem v vsakdanjem življenju nudijo ugodnosti, s katerimi se jih obvaruje pred zahtevnejšimi željami. V bistvu isto, kot pred 40, 20 leti, samo da toliko žrtev ni več potrebnih.

Kot že vedno v zgodovini, se je tudi v tem stoletju marsikaj spremenilo v filozofiji, umetnosti in v socialnem življenju. Toda eno mora ostati: so to absolutne vrednote in med njimi je na prvem mestu resnica, poiskana z iskrenostjo.

rojen 12. januarja 1896 v Šentvidu pri Stični, gimnazijo dovršil v škofovem zavodu v št. Vidu nad Ljubljano, filozofsko-pedagoške študije pa na ljubljanski univerzi. Od leta 1922 do 1932 je bil profesor splošno-izobraževalnih predmetov in voditelj internata na Kmetijski šoli na Grmu pri Novem mestu. Poleg vzorne ureditve zavodskega življenja kmetjskih fantov (ki so celo izdajali svoj list „Brazda“) je posvetil svoje glasbene sposobnosti kulturnemu razvoju Novega mesta in sprva vodil novomeško Glasbeno matico, nato pa ustanovil svoj pevski zbor „Gorjanci“. Z obema je dosegal umetniške uspehe. Režim kralja Aleksandra ga je l. 1932 odpustil, zatem je našel začasno službo v Ljudski posojilnici v Ljubljani, kjer je imel priliko proučevati ustroj velike kreditne zadrugne ustanove. Leta 1936 ga je ban dr. Natlačen reaktiviral in nastavljal za zadrugnega in kmečkovo-zgobjnega predstavnika pri kmetijskem oddelku Banske uprave v Ljubljani. Na tem mestu se je udeleževal pri širjenju in poglobljanju zadrugništva po Sloveniji. Pri reorganizirani Kmečki zvezi je bil izvoljen za voditelja kmečkoga mladinskega gibanja. V okrilju obeh funkcij prirejal ob sodelovanju pok. Milana Finca voditeljske tečaje v Ljubljani za kmečke fante in dekleta ter nastopal kot govornik na kmečkih zborovanjih širom Slovenije. Zlasti mladino je vedno opozarjal na vrednost in lepoto kmečkoga dela in doma, ter na pomen zadrug za gospodarski dvig podeželja. Med vojno in revolucijo je aktivno in vodilno sodeloval pri odporu zoper komunizem. Po prihodu v ZDA l. 1949 mu je v prvih težavah pomagala glasbena izobrazba, dokler ga ni l. 1951 poklical dr. Krek v New York, naj kot predstavnik Slovencev in SLS prevzame mesto pri Christian Democratic Union of Central Europe. Na tem mestu je ostal do danes in je bil izvoljen za glavnega tajnika-namestnika. Dve leti je tudi urejeval list v španščini „Mensaje Demócrata Cristiano“. Istčasno je bil glavni tajnik Slovenske ljudske stranke v zdomstvu, kot tak je izpeljal njeno reorganizacijo in bil pri zadnjih volitvah znova izvoljen. V svoji funkciji pri CDUCE je vedno zastopal pravdo slovenskega naroda in objavljaval v tisku unije članke o slovenskih problemih.

Književno se je pred vojno uveljavil kot pisec dveh knjig o kmečkem vprašanju: „Kmečki stan“ (l. 1939) in „O kmečki duši“, natisnjeni tik pred vojno l. 1941. Obširen rokopis „Izobrazba in vzgoja podeželskega človeka“ je ostal tik pred natisom v začetku leta 1945 v arhivu bivše Jugoslovanske tiskarne. V vseh treh razpravah je znanstveno raziskoval sociološke, duhovne in vzgojne elemente kmečkoga človeka in domačije. Še vedno se aktivno uveljavlja v cerkveni glasbi. Po preprostih melodijah slovenske ljudske cerkvene pesmi je napisal dve latinski maši, ki jih z uspehom izvaža v tujem svetu.

Dvajset let poteka, odkar so si v domovini z nasiljem prisvojili oblast komunisti in so jo obdržali z nasiljem do današnjega dne. Dvajset let je dovolj dolga doba, da je mogoče zanesljivo oceniti, kako so svoj marksistični nauk izvajali in izvedli v različnih panogah in odsekih javnega narodnega življenja. Bilo je torej umestno razpisati posebno anketo, kjer naj bi slovenski ljudje izrazili svoj odnos do komunizma z vidika svojega poklicnega in javnega zanimanja in delovanja. V dvajsetih letih se je med vsemi slovenskimi izseljenci, stariimi, ki niso slepi služabniki komunizma, in

novimi, ki so zapustili domovino zaradi komunizma, tudi marsikaj zabilo, prevrednotilo in celo pozabilo. Pozabilo zlasti to, da ima vsa ta velika skupnost slovenskih izseljencev posebno poslanstvo, ki naj bi jim branilo trošiti sile v brezplodnih prepirih o preteklih dogodkih in jih reševalo, da se ne bi potapljali v lagodno brezbriznost. Čas in okolje nas vse gnete po svoje. Zato je treba včasih obnoviti one nagibe, ki so nas „nove“ vodili pred dvajsetimi leti, in se vprašati, ali je še kaj ostalo ali je vse utihnilo. Če je poslednje, smo samo še Slovenci — brez poslanstva.

S takšno podobo našega izseljenstva pred očmi bi rad odgovoril na stavljeno vprašanje: „Kaj sodim o komunizmu in zakaj ga odklanjam“. Ne da bi hotel komurkoli kaj očitati — to ni namen te ankete — marveč da bi vzbudil zavest in vest tistim, ki so samo še Slovenci, in jim pokazal, da to v resnici ne morejo biti. Ob stvarnem položaju, kakor je danes v domovini, nihče ne more biti samo Slovenec brez jasne opredelitve do komunizma, ker so doma načete najgloblje korenine slovenstva samega in s strupom prepojeni osnovni viri narodnega etosa.

Med obema vojnama sem se podrobno bavil z vprašanjem slovenskega kmetijstva, v prvi vrsti z dušeslovnimi, kulturnimi in socialnimi vidiki kmetijskega vprašanja. Dvoje knjig, ki sem jih napisal tik pred vojno, zaradi vojnih dogodkov ni moglo biti razpečanih, in tako moje raziskovanje tega predmeta ni našlo globljega odmeva v javnosti.

Z znanstvenimi sredstvi sem v knjigah dokazoval, da izvirajo osnovne prvine narodne samobitnosti, etosa in kulture iz kmetijske hiše, kakor je zapisal že Simon Gregorčič:

Kar mož nebesa so poslala,
da večnih nas otmó grobov,
vse mati kmetiska je zibala,
iz kmetijskih so izšli domov.

Ne da bi hotel zapostavljati in omalovaževati vrednote, ki so jih prispevale in jih še prispevajo druge plasti narodne skupnosti k razvoju in rasti narodovega življenja, v prvem redu sloj izobraženstva, ponavljam na kratko, kar sem pred vojno obravnaval na široko, namreč resnico, da segajo korenine elementarnih fizičnih in duhovnih vrednot, ki so narodu lastne in ga karakterizirajo, naravnost v podeželsko kmetijsko domačijo.

Kljub temu, da so neugodne in marsikje obžalovanja vredne gospodarske in socialne razmere na kmetih kvarno vplivale na *telesno zdravje* podeželskega otroka, se vendar lahko mirno reče, da so vse druge okoliščine življenjskega okolja pripomogle, da je bila mladina na vasi sorazmerno najbolj telesno in duševno zdrava, uravnovešena in fizično sposobna premagovati kritične dobe življenja. Iz lastne dolgoletne izkušnje tudi vem, da je pripravljena doprinesati težke telesne napore, če ima pred očmi velike in jasne ideale. Zaradi trdega

in telesno napornega življenja od rane mladosti je tega tudi sposobna.

Kmetijska domačija je središče najbolj zdravega in tesnega *družinskega življenja*, kjer ima vsak član od mladih let dalje svoje lastno določeno mesto in funkcijo v delovnem in duhovnem občestvu in je oče, z malimi izjemami, nesporna avtoriteta. Tragični primeri, kjer se je ta družinski ustroj razdril in povzročil težke in včasih usodne posledice, to resnico samo potrjujejo.

Bivanje v prosti naravi in z naravo — celom božjih rok — je učilnica, ki je ne more zadostno nadomestiti nobena šola. Delo med samimi živimi stvarmi, pa naj bodo rastline ali živali, nazorno uči človeka, da res more marsikaj narediti po svoje, a so tu zakoni, pred katerimi je brez moči. Veliki raziskovalci kmetijske stvarnosti so zapisali, da pristen kmet ne more biti brez *vere*, in če je, ni več kmet. Prav tako se našli, da pristni viri *narodove umetnosti* teko iz umetnostnega čustvovanja podeželskega človeka. So primitivni in prvobitni ter zahtevajo razvoj in izpopolnitev, a so izvorni in tipični, pa naj bo v stavbarstvu (primeri starih kmetijskih hiš in njihove rotiranje ureditve), v slikarstvu (npr. končnice čebelnih panjev itd.), v ljudski popevki (fantov na vasi in deklet za z rožami zaveznjenimi okni), v izvornih ritualnih igrah, zvezanih z letnimi dogodki in z raznimi naravnimi pojavi v človeškem življenju (rojstvo, poroka, smrt itd.) in v drugih podobnih izrazih pristnega ljudskega čustvovanja. Naloga pravega narodovega umetnika, ki se je napolnil na znanstveno-umetniške akademije, ni nikoli bila, da bi se nagatil s tujo učenostjo in potem postal umetnostni predstavnik svojega naroda. Na akademije je šel iskat sodobne izrazne stile, s katerimi bi mogel dati moderno obliko onim primitivnim prvinam, ki jih je stoletja ohranjala podeželska domačija. Zato je najbolj pristno slovensko zapel tisti pesnik, ki je tenko prisluhnil utripu ljudske duše in požlahtnil ta utrip z močjo svoje izobrazbe in pesniškega navdiha. Istotako je napisal najbolj slovensko povest in roman pisatelj, ki je zajel iz stoletnih plasti ljudskega dejanja in nehanja, na katere je nedavno pokazal zgovorno Karel Mauser. In to velja za slikarja in glasbenika, za stavbarja in kiparja. Neprestani krcgotok narodne umetnosti gre isto pot: elementi preproste ljudske umetnosti, ki je doma pretežno na deželi, se preselijo v umetniško oblikovana dela šolanega umetnika in s takó požlahtnjenimi umetninami

se napajajo in kulturno dvigajo ljudske množice, ki jih skušajo po *svoje* asimilirati, prikrojiti, jim dati svoj lastni pečat ter na ta način ustvarjati nove, višje elemente ljudskega umetnostnega čustvovanja, iz katerih bo spet zajel bodoči umetnik.

Zaradi odmerjenega prostora se ne morem muditi pri opisovanju teh reči, čeprav so mi ljube in drage. Zakaj pravzaprav to sploh pripovedujem? Kaj ima opraviti z zgoraj stavljenim vprašanjem in kaj z mojim opominom, da ne smemo in ne moremo biti samo Slovenci na tujih tleh, brez slehernega poslanstva?

V domovini se je dogodilo in se še dogaja v zvezi s tem, kar sem zgoraj bežno povedal, nekaj *bistveno hudega*, kar mora s skrbjo in odvratom napolniti vsakega Slovenca, kjerkoli živi sedaj in kakršnokoli je njegovo zadržanje do sedanjega komunističnega režima doma, in pa čeprav je samo še Slovenec in nič drugega. Vzbuditi mora v srcu in umu vsakega slovenskega človeka, ki še ljubi svoj narod, odpor in obsodbo.

Kaj se je dogodilo? In kaj se dogaja?

Ne bom opisoval svojih pogledov na razmere, kamor je komunistični sistem pahnil slovenski kmetijski dom. Bolj bo zaleglo, če citiram opis teh razmer, ki ga je objavil v ljubljanskem dnevniku „Delo“ neki Ivan Birsa, človek očividno na visoki lestvici komunistične hierarhije, če si je upal to napisati in mu je „Delo“ ostro kritičen članek priobčilo. Takole pravi:

„Opažam, da so na podeželju marsikje hiše prazne ali pa žive v njih le še ostareli, za delo nezmožni ljudje. Sinovi in hčere, vsi so jih zapustili, prav vsi! Ko bi vsaj eden ostal, a tudi zadnji je šel v tovarno ali kamorkoli, kjer bo imel lažjo službo in kjer bo tudi več zabave. Delal bo le 8 ali 7 ur. Mnogo je pa takih, ki ne marajo več celati kmečkih del, ko se navadijo mesta... Nič lep ni pogled na opuščena posestva, kjer raste plevel namesto koristnih pridelkov, ki nam jih toliko primanjkuje... Kako je prišlo do tega?... Preveč in s preveliko vnemo smo kmečke ljudi zvaljali z doma... Zdaj se nam to maščuje...“

Nato se komunistični pisec vpraša: „In kje je še vzrok, da se mladina odteguje zdravemu kmečkemu delu? Predvsem so to plače, ki so v primeru s plačami v industriji in v tovarnah prenizke, posebno če upoštevamo težko fizično delo v kmetijstvu.

Plače naj bi se izenačile s tovarniškimi ali se jim vsaj približale. Razen tega bi morali privatna kmetijska posestva vsestransko podpreti, jim nuditi razne ugodnosti, ne pa jih preveč obremenjevati z dajatvami. S prodajo pridelkov naj bi kmetje prosto razpolagali.“

Pisec v „Delu“ gleda vprašanja obstoja kmetstva z drugačne perspektive kot jaz. Njemu kot komunistu gre seveda le za snovni, materialistični prijem tega vprašanja, za duhovne vrednote kmetijske domačije in družine se ne meni. Ne more biti dvoma, da je komurizem s svojo kmetško „politiko“ zašel v slepo ulico glede na materialno plat kmetijskega problema. Zaradi te „politike“ kmetije odpovedujejo in dežela, ki je pred komunizmom redno pridelovala več, kot je potrebovala domača potrošnja, uvaža sedaj velike količine kmetijskih pridelkov iz Amerike, ker je doma redno, leto za letom, „suša“. To je že izrabljena in nič več zanimiva pesem. Vzroke je otipljivo jasno narisal v lanskem Zborniku dr. Joža Basaj, kateremu lahko vsak prizna kompetenco, v sestavku pod naslovom „Socializacija kmetijstva v Jugoslaviji.“ Čeprav pisec obravnava svojo snov z gospodarskega vidika, se ta in tam dotakne tudi psihološke strani, ko pravi: „Je res težko razumljivo, da se kljub vsemu kmet tako dolgo drži, dasi doživlja udar za udarom. Kmet je tako vraščen v svojo zemljo, da ga ni mogoče izruvati. Če ga izrujete, ste ga s tem tudi ubili...“

Basaj misli pri tem na stari rod. Kmetška mladina ni bila še tako vraščena, zato so jo izruvali in s tem tudi ubili.

Čeprav so v temle sestavku moji pogledi na vprašanje kmetstva usmerjeni na duhovne prvine, naj vendar nihče ne misli, da podcenjujem snovne, gospodarske probleme kmetijske domačije. Kdorkoli se je kdaj poglobil v problematiko vasi, mora priznati, da je zdrava gospodarska rešitev kmetijskega doma temeljna in neizbežna osnova vsakega stvarnega urejanja razmer na kmetih. Brez te osnove, ki pomeni trdno gospodarsko sigurnost za kmetijski dom na daljšo dobo, bi bilo govorjenje o duhovnih vrednotah podeželske družine in o potrebi negovanja in ohranjanja teh vrednot prazno mahanje po zraku. Nič manj kot na vsakem drugem področju družbene zgradbe velja tudi tu znani latinski rek: *Primum vivere... (Najprej živeti).*

Zato je bilo v letih pred drugo svetovno 187

vojno v Sloveniji vprašanje, kako gospodarsko zagotoviti zadovoljiv razvoj kmetijske domačije, med najbolj važnimi nalogami ne le kmetijskih stanovskih organizacij in strokovnih organizacij, marveč tudi političnih skupin in javne oblasti. Ne sme se pozabiti, kako vztrajno in temeljito so se pečale z iskanjem prave poti, kako zagotoviti zdrav gospodarski razvoj domačije, zlasti tri ustanove: Kmečka zveza kot prostovoljno stanovsko združenje slovenskega kmetkega ljudstva, Kmetijska zbornica kot vradna zastopnica kmetkega stanu in Zadržna organizacija, s pomočjo katerih naj bi se v prvi vrsti reševale gospodarske zadeve slovenskega kmeta. Bil sem osebno več let delaven pri vseh treh in morem upravičeno reči, da so se vodilni možje iz kmetijskih vrst, skupno z gospodarskimi strokovnjaki in poznavalci kmetijskih zadev iz drugih slojev, temeljito lotili važne naloge, kako zajamčiti kmetu uspešen gospodarski razvoj, urediti pereče socialne prilike in s tem utrditi družinsko domačijo.

Pri vseh razgovorih in načrtih gospodarskega značaja pa smo imeli zlasti v okrilju Kmečke zveze, ki je resnično bila množična organizacija slovenskega kmeta, vedno pred očmi ohranitev in nov razmah kmetstva kot najmočnejše in najbolj pristno narodne plasti, kjer se naj gojijo prvine vrednote narodove bitnosti. Gospodarski prosep kmetkega doma smo smatrali za neobhodno potrebni predpogoj, da bi se mogle ohranjati in razvijati one pristno kmetke vrednote človeške notranje narave, ki jih enakih ni mogoče gojiti nikjer drugje. V ta namen smo preko stanovskih organizacij intenzivno pospeševali te elemente zlasti pri kmečki mladini, vplivali z besedo in tiskom na njeno miselnost in na prireditvah netili ljubezen do zemlje in doma, do častitih tradicij in običajev. Vsa ta ljubezen naj bi se zakoreninila tudi v dušah tistih mladih ljudi, ki bodo pod silo gospodarske nujnosti morali zapustiti dom in se podati za kruhom v mesto in tovarno. Skrita vez naj bi ostala, da se ne bi zgubili v tujem okolju. Obširno so se proučevale možnosti, kako bi olupšali in olajšali življenje na kmetih s sodobnimi tehničnimi pridobitvami, da bi mladina mogla uživati čas odih na način, ki bi bil privlačen in bi ji bil všeč. Smisel vseh teh naporov in načrtov je bila ohranitev in utrditev kmetke domačije, v kateri smo gledali poroštvo za ohranitev in utrditev slovenskega naroda.

pacija domovine je to delo hipoma in v celoti presekala. Bilo je takrat šele v začetkih in ni moglo pognati globokih korenin.

Ko so se po vojni komunisti polastili oblasti, so se takoj, a previdno in premišljeno, lotili naloge, da zatro odpor na kmetih. Tarča je bila podeželska mladina, ki so jo deloma kot jedro oboroženega odpora zoper komunizem pobili, deloma pa z namišljeno delitvijo zemlje premamili in oslabili notranji upor v nji. To je bil prvi in začasni ukrep, da se oblast partije utrdi. Končni cilj pa je bil ubiti kmetstvo, uničiti zlepa ali zgrda vrednote kmetkega doma, ki diametralno nasprotuje marksističnim naukom komunizma. Zato so kmalu jadra preokrenili. „Razdeljena“ zemlja, tako se je izkazalo, v resnici ni bila last posameznika, marveč last „skupnosti“ ali kolektiva. Kaj takega se kmetskemu človeku upira. Ni zadovoljen, ker hoče imeti „svojo“ posest. Takoj so komunisti pristavili lonček k plamenu nezadovoljstva rekoč: „Kaj se boš ubijal na kmetih. Zemljo bomo podružbenili, napravili velika posestva in jih obdelovali s stroji. Ni bodočnosti zate. Gradimo velika industrijska podjetja, kjer boš našel dobro plačano in lahko delo, živel v mestu, kjer je polno zabave in prijetnega življenja, in boš sam svoj gospod.“ Komunisti v domovini so morali dobro vedeti iz boljševiskega zgleda v Rusiji, da kolektivna posestva ne uspejajo, pa jih to ni motilo. *Ni bil njihov namen pomnožiti proizvodnjo, njihov namen je bil uničiti kmetški etos.* Slednji je pomenil veliko, nepremostljivo oviro pri komunizaciji podeželja.

Dejal bo morda kdo: Šibak je moral biti ta kmetški etos, da so ga tako hitro zlomili. Niso ga zlomili pri starem rodu, mladini pa so pred nosom zaloputnili vrata do sleherne možnosti obstanka, kaj šele napredka, na svoji lastni zemlji. Mladi ljudje so kmalu spoznali, da komunistični sistem postopoma uničuje tudi tiste kmetije, ki so še ostale v kmetovi lasti. Mučiš se na žive in mrtve, pa komaj toliko pridelaš, da davke plačaš. Ni izgleda, pa naj kdo še tako rad ima zemljo in dom. Taka so trda dejstva, ki jih potrjujejo poročila iz domovine in jih potrjuje pisec onega članka v „Delu“, če bi kdo prvim ne verjel. Kar še enkrat ponovimo: „Preveč in s preveliko vnemo smo kmečke ljudi zvaljali z doma... Zdaj se nam to maščuje...“ Resnica je, da jih niso samo s preveliko vnemo zvaljali, marveč so jih s svojo politiko naravnost silili. Zdaj v svoji komunistični materialistični

miselnosti jokajo za koristnimi pridelki, „ki nam jih toliko primanjkuje...“

Vsak pošten in resnično svoj narod ljubeč človek pa joka za tistimi vrednotami, ki jih je naš narod v domovini skoraj nepopravljivo izgubil. Ti kmetijski ljudje, ki naj bi bili čuvarji in nositelji tistih duhovnih vrednot, ki cveto v kmetiskem domu, so izgubljeni in z njimi vse tisto, o čemer smo v začetku tega članka govorili. Slana, ki jih je pomorila, je povzročila nenadomestljivo škodo slovenskemu narodu kot celoti.

Naravnost porazna je ugotovitev ljubljanskega nadškofa, ki jo je objavil zagrebški verski list „Glas koncila“ dne 5. julija 1964. Tam pravi nadškof: „Vaška vernost je povezana z naravo in je bolj skupnostna — pa tudi bolj površna... Zato kmečki fant laže izgubi vero, kot pa jo izgubi fant v mestu...“ „V mestu je sorazmerno manj vernih, toda ti, kar jih je, pa so bolj praktični katoličani.“ Iz te ocenitve mora človek logično sklepati, da so tisti kmečki ljudje, ki so prišli v mesta, svojo vaško vernost izgubili in z njo izgubili vero sploh. Kajti izgubljena vaška vernost, ki jo vzdržuje po nadškofovih trditvah „tradicionalna verska miselnost, verski duh po družinah in vpliv dobrega duhovnika“, se ne da izmenjati z „izkristalizirano religioznostjo“ mesta, kot se menja srajca. Ti prišleki s kmetov v mesta so versko indiferentni in za versko življenje izgubljeni. Natančno taki so, kakršne so komunisti želeli in hoteli.

Kar sem navedel iz nadškofove izjave, se nanaša le na versko področje. A to je samo ena izmed vrednot, čeprav najvažnejša, ki jih je do sedaj ohranjal kmetijski dom. Na svoj način, ne v izkristalizirani obliki, jih je ohranjal, a gojil in varoval jih je vsekakor. In kakor je mladi kmetijski prišlek vrgel čez ramo vernost, tako in še bolj gotovo je zavrnil ostale vrednote, ki smo o njih govorili zgoraj in rekli, da plodno uspevajo samo na vasi. Dokazali smo, da se karakteristični elementi narodne umetnosti vseh panog gojijo in vzdržujejo v kmetijski domačiji. Kaj bo z njimi, ko bodo pomrli stari ljudje? Ne bo samo rastel „plevel namesto koristnih pridelkov“ na njivah in vrtovih, plevel bo rastel — namesto žlahtnega cvetja — na njivi ljudske umetnosti. običajev in tradicij.

Avgusta 1964 je Hruščov javno napovedal, da bo treba opustiti obsežne sovjetske kmetije (kolhoze) in jih razdrobiti v manjše enote, da jih bodo obdelovale majhne skupine ljudi in bodo ti ljudje opravljali

vsa dela, plačani pa bodo toliko, kolikor bodo pridelali. Ta napoved meri na družinske kmetije, čeprav Hruščov ni izrecno rekel tako. Agrarni kolektivi so odpovedali celó v matuški Rusiji. Ne bo se godilo bolje prisilnim kmetijskim zadrugam v Jugoslaviji, ki imajo drugačno samo ime, sistem pa je isti. Zgodilo se bo, da se bo tudi naša domovina morala vrniti prej ali slej k družinskim kmetijam, ki jih danes uničuje. Komu jih bo mogoče dati? Če bodo prisiljeni oni tisoči in tisoči prišlekov s kmetov v mesta, ki so jih komunisti zastrupili s tujo učenostjo, da se vrnejo na vas in začno obdelovati zemljo, kakšni kmetje in kmetice bodo to?

Pogled v bodočnost je črn. Komunisti so s svojimi ukrepi odločeni dokončno uničiti kmetško domačijo in z njo vse, kar je ohranjala za narod izvirno vrednega in svojskega. S tem početjem so že uspeli usodno spodrežati in zamoriti življenjske klice slovenske narodne samobitnosti. Kje je slovenski človek, ki pravi, da je Slovenec in ljubi svoj narod, pa ga to ne briga? Ali nima po vsem tem dovolj razloga, da moško izpove svojo sodbo in obsodbo komunizma in temu primerno svoj odnos do njega v besedi in dejanju izpričuje vse dni svojega življenja?

Ni res, da posameznik ne more nič narediti. Dobro vemo, kako so komunisti občutljivi, kaj izseljenci sodimo o njih. Dоследno zadržanje poedinca, s katerim nikdar ne služi komunističnim namenom, je mogočno orožje, ki ga ni podcenjevati, četudi včasih zahteva osebnih žrtev. Imamo razna društva — od verskih in kulturnih do političnih — preko katerih članstvo lahko javno obsodi kmetško politiko režima. Še se more kaj rešiti, čeprav je ura pozna — in še je mogoče pred zgodovino opravičiti smisel našega begunstva, če ne bomo molče gledali, kako se doma podira kmečki dom — steber slovenstva. V tem je poslanstvo slehernega resničnega in zvestega Slovenca brez izjeme.

PRIPIS. Mladi ljudje sedanje generacije utegnejo imeti pomisleke glede mojega zgoraj opisanega gledanja na problem slovenskega kmetškega vprašanja. Sedanji tehniški napredek na vseh področjih gospodarskega razvoja, vključno kmetijstvo, in na videz prepričljiva komunistična doktrina, da je tudi v Sloveniji razlastitev kmeta in industrializacija kmetijstva neka naravna stvar in zato opravičljiva in pozitivna, jih je tako prevzela, da jo zagovarjajo in so prepričani, da je čas malih, po-

polnoma neodvisnih kmetijskih domačij minil. Čeprav sicer obsojajo komunizem, so mnenja, da so kmetijski kolhozi ali njihova varianta v domovini „kmetijske zadruge“ najboljši izhod pri reševanju kmetijskega vprašanja.

Takim mladim Slovencem bi rad v tem pripisu predočil nekaj dejstev, ob katerih bi se mogli zamisliti in revidirati svoje prepričanje. Na ta način bom prispeval k utrditvi svojih misli, ki sem jih razvil v zgornjem sestavku.

1. Veliki kmetijski gospodarski obrati pod kolektivno upravo, kakor so ruski kolhozi, ali pod zasebno lastnino, kakor so severnoameriške farme, so zaradi topografičnih razmer zemeljske površine v Sloveniji na splošno nemogoči, razen v redkih osamljenih primerih (npr. Ptujsko polje, Prekmurje). Komasacija velikih obdelovalnih ploskev, ki bi jih bilo mogoče kultivirati s sodobnimi kmetijskimi stroji velike in rentabilne kapacitete, je praktično neizvedljiva na terenu Alp in alpskega predgorja, ki pokriva pretežni del Slovenije. Isto velja za kraške predele. Kar je idealno za velikanske ruske planjave ali za obsežne, rodovitne ravnine v ZDA, ni uporabno za hribovite površine v naši domovini. Bodisi v Rusiji ali v ZDA so tudi vremenski pogoji na ogromnih planjavah prilično isti ali zelo podobni, dočim greš v Sloveniji samo čez hrib, pa najdeš drugačne razmere (npr. prisojna ali odsojna lega, drugačni vetrovi, razlika v padavinah itd.). To so elementi, od katerih je odvisna izbira kmetijskih kultur za razmeroma majhne površine. Da bi v takih pogojih obdelal in pripravil z velikimi stroji obsežne ploskve za isto kulturo in dobro pridelal, je odveč misliti.

2. Industrializacija Slovenije na splošno, vključno kmetijstvo, ima svoje definitivne meje. Komunistični režim se je v tem oziru zaletel in sedaj plačuje visoko ceno, ki bi jo brez zelo izdatne podpore zlasti iz ZDA ne zmoget. Industrializacija se zelo lepo sliši, ali to je premalo. Na žalost Slovenija nima ogromnega zemeljskega bogastva, ki bi nudilo zanesljivo osnovo za veliko in težko industrijo, katera bi bila predpogoj za široko industrializacijo. Prevoz industrijskih surovin od drugod na velike daljave izdelek podraži in mu uniči končno ceno na svetovnih tržiščih, na drugi strani pa stroški prevoza surovin preprečujejo življenjsko dostojne delavske plače. To velja tudi za kakršnokoli indu-

strijsko predelavo kmetijskih pridelkov, vzgojenih na tako različnih talnih in podnebnih predelih, ki jih ni mogoče, na veliko, industrijsko predelati v standardni izdelek za zunanji trg. Majhne, regionalne kmetijske industrije izdelujejo za domačo potrošnjo, kar je dobro in prav, a njih razvoj je omejen.

Posledice teh dejstev se vkljub fanfaram o industrializaciji vsepovsod po Sloveniji bridko čutijo. Izvabili so množice kmetijskih fantov in deklet v industrijske kraje, ubili njihovo privrženost kmetiskemu stanu in domačiji, sedaj pa tožijo, da so šli predaleč. Del te mladine je brezposeln, nazaj na kmetijo pa noče. Trda stvarnost, da ima industrializacija dežele svoje definitivne meje, je napravila iz njih obžalovanja vredne brezposelne postopače, na njihovih kmetijskih domovih pa „raste plevel“.

3. Če se vrnem k vprašanju velikih kmetijskih, industrializiranih obratov, o katerih smo rekli, da zanje ni pogojev v Sloveniji, je treba pokazati tudi, da bi se slabo obnesli, kakor to vidimo v Rusiji. Človeške narave ves tehniški napredek bistveno ne more spremeniti. Kar je moje, imam rad in skrbno negujem, kar ni, me briga toliko, kolikor lahko izkoristim. Ali niso majhne hišne parcele v Rusiji najboljši dokaz? Več pridelajo za trg mleka, zelenjave in drugih pridelkov kot vsi velikanski kolhozi. Zgoraj sem navedel mnenje samega Hruščova. Mož ne maha po zraku. Sovjetski gospodarstveniki, kakor prof. Liberman, Trapežnikov in dr. L. A. Leontjev javno govorijo in pišejo o potrebi plačevanja obresti na kapital ter o zasebni iniciativi in neodvisnosti, pa o vlogi dobička (profita) v lokalnem gospodarstvu. To je nova muzika, ki jo že nekaj časa godejo tudi jugoslovanski komunisti. Vprašanje pa je, kako ta „kapitalistična“ gospodarska načela zasebne podjetnosti in dobička spraviti v sklad s kolektivnimi veleposestvi, kjer ni nič tvojega, plačan si pa kot vsak drug delavec, čeprav si zmožnejši in pridnejši in bolj vesten. Se ne ujema. Zato pravi Hruščov: razdrobimo kolhoze.

4. In končno za tiste, ki jim je mar socialnega nauka Cerkev, še to: Okrožnica „Mater et Magistra“ se obširno peča s problemi kmeta in domačije in pride do zaključka, da Cerkev — učiteljica odobrava in priporoča *družinsko kmetijo*, ki ji naj javna oblast s primernimi ukrepi omogoči in zagotovi obstoj in napredek. Med takimi ukrepi papež omenja razvoj dobrih pro-

metnih sredstev in drugih podobnih poslug na deželi, uvajanje novih načinov glede metod v kmetijski proizvodnji, pravično obdavčenje z obzirom na plačilno zmožnost, učinkovito regulacijo in zaščito cen, zavarovanje kmetijskih pridelkov ter zavarovanje kmeta in njegove družine, ter sodobno izobrazbo za kmeta in tehniška pomoč v njegovem poklicu. Glede družinske kmetije pravi enciklika dobesedno: „Potrebno je naglasiti dejstvo, da zahteva kmetija družinskega obsega gospodarske pogoje, ki morejo jamčiti zadosten dohodek, da bo omogočal družinsko življenje v dostojnem ugodju.“

Enciklika pa se ne omejuje zgolj na gospodarske ukrepe javne oblasti, marveč izrečno priporoča samopomoč v kmetijskem združništvu, rekoč: „Neizogibno je potrebno, da se kmetje združujejo v sistem zadružnih podjetij, ki naj bodo poklicno organizirana.“

Jasno je, da je tak sistem združevanja svobodnih kmetij v zadružna podjetja diametralno nasproten sistemu „kmetijskih zadrug“ na kolektivni osnovi, ki jih vsiljuje kmetu komunistični režim v naši domovini, da bi pod drugačnim imenom socializiral kmetijstvo in svobodnega kmeta — gospodarja napravil — hlapca.

MIRIAM RANT

rojena 1928. v Ljubljani, kjer je hodila v ljud. šolo, dokončala nižjo klasično gimnazijo ter se nato vpisala na Trgovsko akademijo. Leta 1942 so ji komunistični atentatorji umorili sredi Ljubljane — v pisarni Vzajemne zavarovalnice — očeta Iva Peršuha, znanega slovenskega organizacijskega in kulturnega delavca. V begunskih taboriščih Monigo, Servigliano in Senigallia v Italiji nadaljevala srednjo šolo. Leta 1947 se z materjo go. Vido Peršuh in bratom naselila v Bs. Airesu. Bila požrtvovalna delavka v Slovenski dekliški organizaciji. Še vedno deluje pri Slovenski katoliški akciji, slovensko mladino pa pomaga ohranjati v narodni in verski zavednosti s svojimi prispevki v Božjih stezicah, otroški prilogi verske revije Duhovno življenje. L. 1953 se je poročila s Pavletom Rantom. Je mati dveh otrok, devetletnega Tomija in šestletnega Danija.

Ko sem zvedela za naslov ankete, sem se sama pri sebi nasmehnila: Kaj mislim o komunizmu? Na splošno vlada mnenje, da znamo ženske bolj malo ali pa nič misliti. Saj to v neki meri drži: večkrat namreč mislimo bolj s srcem kot z glavo. Pa to ni vedno narobe. Ljudsko mnenje je namreč tudi, da imamo nek poseben čut — šesti čut ga nekateri imenujejo — s katerim brez kake posebne razumske podlage začutimo: ta stvar je dobra, ta stvar je slaba. In te ugotovitve so navadno precej točne. Ko sem torej samo sebe vprašala, kaj mislim o komunizmu, sem se znašla pred dejstvom, da bi lažje odgovorila na vprašanje: kaj čutim do komunizma? Ker pa se vprašanje ne glasi tako, bom skušala poiskati vzroke teh mojih čustev do komunizma.

Žena sem in mati. Kot taki so mi največje vrednote: vera, narod in družina.

Kako gleda, odnosno, kako sodi komunizem o veri? Eno prvih gesel, ki jih je vrgel med svet, je bilo: vera je opij za

ljudstvo. O tem smo mnogo slišali in brali, a v praksi, hvala Bogu, nismo nikdar doživeli. Verjamem pa zncnem, ki pišejo iz domovine, da so posledice tega prepričanja bile: duhovniki v ječe, redovnice izgnane iz samostanov, cerkve, ki so se čez noč spremenile v skladišča ali v kino dvorane. Dekle, ki je prosilo za službo, je prav gotovo kljub vsem svojim sposobnostim ni dobilo, če je bilo ugotovljeno, da se udeležuje nedeljske maše. „Prostovoljna“ dela so bila redno v nedeljo in s tem so bili pionirji prisiljeni ostati brez maše. Župnik, ki se je nenadoma znašel pred dejstvom, da je njegova župnija še enkrat večja, kot je bila prej, ker pač v vseh sosednjih župnijah ni bilo duhovnikov, je imel zvezane roke. Njegovo delo so omejevali, kjer so ga le mogli. Presneto je moral paziti na vsako besedo spregovorjeno s prižnice, če ni hotel, da ljudstvo ostane brez duhovnika. Vera je postala največja ovira za človeka, ki je hotel v komunističnem režimu v miru živeti.

Ko nam pišejo od doma, da so cerkve polne, si je to pač lahko razlagati, če pomislimo, da se je število cerkva in duhovnikov znatno zmanjšalo in se zato pri redkih mašah zbere vse, kar se more odtegniti drugim obveznostim. Zato obisk nedeljskih maš še ne more biti merilo verske svobode.

Najbolj pretresljiva in grozna posledica komunističnega sovraštva do vere pa je otrok, ki pride iz šole, pa se postavi pred mater in ji zabrusi v obraz: „Ti si mi lagala, ko si mi govorila o Bogu, v šoli pa so nam povedali, da Boga ni.“ Kdo naj popiše žalost te matere, ko vidi v hipu pogaženo in poteptano setev, ki jo je s toliko ljubeznijo gojila v otrokovi mladi duši.

V takih in podobnih primerih, ko mati začuti fizično potrebo, da bi pokleknila pred oltar, da bi tam izjokala vso neizmerno žalost svoje duše, se mora zatajiti, ker so cerkve zaprte, ali pa bi s svojim obiskom v cerkvi škodovala možu, ki je zaprt, ali pa sinu zaprla vrata na univerzo ali do službe.

Kaj nudi komunizem ženi in materi namesto tega, kar je zanjo kot vsakdanja hrana, kot luč v temi, kot kaplja vode prežjanemu? Kaj nudi komunizem ženi namesto Boga?

In kaj je komunizmu narod? Potrebno zlo, ki ga v sedanji razvojni stopnji, v kateri se nahaja, mora dopuščati, ki ga bo pa pohodil tisti hip, ko bo dosegel svoj cilj, ki je: preplaviti ves svet. Takrat bodo meje med narodi v hipu padle, narodi se bodo prelili drug v drugega in nastala bo ena sama socialistična republika. Dokler se to ne zgodi, mora pa ta trn v peti pač prenašati. Zato pa skuša to neprijetnost čim bolj poenostaviti: Zaslužnjeni narod obdrži svoje ime, do neke mere tudi svoj jezik, vse drugo pa se prikroji po predloženih vzorcih: na vodilna mesta stopijo ljudje, ki se gibljejo, govorijo in ukrepajo, kot to nakažejo v Moskvi in Pekingu ali Beogradu. Narodne tradicije so postavljene na rešeto: kar je komunizmu prikladno ali vsaj ne škodljivo, se obdrži, vse drugo se vrže v smeti. Knjige, ki bi količkaj ogrožale vsemogočnost režima, izginejo v eni sami noči s površja zemlje. Umetniki: pesniki, pisatelji, slikarji, lahko začno pripravljati „rdečo“ barvo, da jo primešajo svojim umetninam, če hočejo, da bodo še smatrane za umetnost in ne za staro reakcionarno šaro, ki je za v smeti. Z eno besedo povedano: komunizem se poslužuje naroda le, v kolikor mu pomaga pri dosegu končnega cilja: osvoboditi sveta.

In končno, kaj je družina v komunistični državi? Če bi stavili to vprašanje komunistu, bi se verjetno posmehnil in rekel: Jme za neko osnovno celico, ki naj svojo nalogo izvršuje tako, kot ji pridejo direktive od zgoraj in naj ima oči uprte v ideale komunistične partije. Če to prevedemo v jezik navadnih zemljanov, bi se glasilo nekako tako: majhen a potreben vijak v ustroju komunistične države. To se pravi: ne da se govoriti o ljubezni, odnosno ji na vrednostni lestvici prednjači vrsta drugih vrednot. Fant in dekle, ki drug drugemu ugajata, skleneta, da postaneta mož in žena. V njunem življenju se spremeni le to, da začneta živeti pod isto streho. Sicer pa njuno življenje teče naprej kot prej: oba hodita v službo, jesta v skupnih menzah, po službi se udeležujeta partijskih sestankov in mitingov, ob praznikih pa skupno odhajata na „prostovoljna“ javna dela. V svoj takozvani dom se vračata le v skopih urah počitka. Če se iz te zveze rode otroci, se smatrajo za sad golega biološkega postopka in avtomatično postanejo last države. To se pravi: otrok, ki je upanje in največja sreča v zakonu, je smatran v komunističnem režimu kot predmet, ki se od vzame materi, da je ne ovira pri njeni gradnji socialistične republike. Otroka se vtakne v dečji dom, kjer ostane v oskrbi, dokler sam ne postane sposoben prijeti za delo pri tej gradnji. V takih razmerah se pač ni čuditi, da so otroci zmožni ovaditi pri oblasteh lastne starše. Nismo se mogli čuditi, ko smo brali v časopisih, da je v Vzhodni Nemčiji sam predsednik države pripel odlikovanje na prsi osemletnemu otroku, ki je obmejno stražo opozoril na človeka, ki je hotel uiti v svobodo, pa je po otrokovi zaslugi obležal v mlaki krvi. In to je najpodlejše delo komunističnega režima. Otrok, katerega značaj in duša sta kot vosek v rokah vzgojitelja, je pahnjen v roke brezvestnežu, ki napravi iz njega človeka, kateremu ni mar ne vera, ne narod, ne družina, ampak ima pred seboj le en ideal: komunizem. Zato je tako težko, da bi se narod, ki je enkrat padel v klešče komunizma, osvobodil njegovega oprijema.

To so s skromnimi besedami povedane moje misli o komunizmu. Marsikdo jih bo lahko ovrigel kot premalo globoke, premalo temeljite. Zelo mogoče. Toda meni so zrasle iz srca. Zrasle so iz majhnega semena, ki je padlo vanj pred dvaindvajsetimi leti, ko sem klečala ob truplu mrtvega očeta. Ubili so mi ga komunisti, ko nisem vedela, kaj je komunizem.

rojen l. 1920 v Kranju. Gimnazijo je obiskoval v Kranju. Maturiral l. 1939. Pravo študiral v Ljubljani. Diplomiral l. 1943. Po nemški okupaciji Gorenjske se je l. 1941 preselil v Ljubljano. Z Nagodetovo skupino se je priključil Osvobodilni fronti, toda je bil l. 1942 izključen zaradi zavzemanja za Mihajlovića. L. 1943 je pobegnil v Švico. Po sporazumu Šubašić-Tito se je preko Francije in Italije vrnil v Dalmacijo, od tam pa kot partizan v Slovenijo. Prvi dve povojni leti je sodeloval pri poizkusu organiziranja demokratske opozicije skupno s Hrvati in Srbi. Komunisti so ga zaradi tega zaprli. Na procesu je bil obsojen na smrt, smrtno kazen so mu pa spremenili v 20-letno ječo. V zaporih je prebil 7 let (1947 do 1954). L. 1955 je pobegnil v Švico in je l. 1960 postal doktor ekonomije. Po preselitvi v Anglijo je bil imenovan za docenta gospodarskih ved na univerzi v Vzhodnem Pakistanu, sedaj je docent za mednarodno gospodarstvo na univerzi sv. Andreja v mestu Dundee na Škotskem. Politično pripada Slovenski demokratski stranki in je njen podpredsednik. Sodeluje v Liberalni internacionali. Po smrti dr. Fr. Koltererja l. 1964 ga je Slov. demokratska stranka imenovala na njegovo mesto kot svojega zastopnika v Narodnem odboru za Slovenijo. Članke in razprave iz sedanje jugoslovanske politične in gospodarske stvarnosti objavlja v angleških in nemških listih ter revijah, kakor tudi v publikacijah slovenske in srbske politične emigracije.

Komunizem stremi za popolno materialno blaginjo in ima zaradi tega svojega konkretnega cilja veliko privlačnost na marsikaterega idealista.

Prvo vprašanje, ki se nam zastavlja, je, ali komunizem materialno blaginjo lahko prinese. O tem smemo dvomiti, ker vse kaže, da skuša komunizem ta cilj doseči po poti, ki ne more do njega pripeljati.

Na temelju teorije presežne vrednosti, o katere napačnosti v tem okviru ni mogoče razpravljati, zahteva marksizem-komunizem kot prvi pogoj za napredek k stanju popolne blaginje odpravo zasebne lastnine na proizvodjalnih sredstvih. Več kot to: prihaja do sklepa, da je zasebna lastnina izvor vsega zla na svetu in da bo torej njena odprava izboljšala vse od mednarodnih odnošajev do družinskega življenja in do športnega udejstvovanja, da o izboljšanju življenjskega standarda sploh ne govorimo. Čudno je, da komunisti, ki so tako ponosni na svoj materializem, verjamejo, da je mogoče s spremembo zunanje forme preobraziti svet. Odpravljeno zasebno lastnino, formalno pravico zasebnikov do razpolaganja s stvarmi mora nadomestiti neki drug odnos med človekom in stvarmi. Z uvedbo državne lastnine se lastninski odnos zlije s politično oblastjo. Če je politična oblast svojevoljna, kot je pod komunizmom, bo s tem postal svojevoljen še lastninski odnos, kar komaj more izboljšati

stanje. Povrhu je kaj malo važno, kdo ima formalne pravice, važno je, kdo ima dejansko politično ali gospodarsko oblast. Če je Titu grad Brdo dejansko na razpolago, je precej vseeno, ali je v zemljiški knjigi vpisan na njegovo ime ali kot „splošna ljudska lastnina“ — užival ga bo Tito. Na to je mislil Djilas, ko je pisal o „novi klasi“, o komunističnih voditeljih, ki v resnici razpolagajo z vsemi sredstvi — proizvodjalnimi in neproizvodjalnimi.

Proizvodjalno - gospodarsko sprememba lastnine komaj kaj spremeni. Komunisti poudarjajo, da je z odpravo zasebne lastnine mogoče odpraviti profite in obresti. Morda je mogoče odpraviti besedi „profit“ in „obresti“, ni pa mogoče odpraviti nalog, ki jih ta dva gospodarska pojava opravljata. Prvič, profiti in obresti so glavni vir za investicije in državne dohodke. Če ta vir usahne, je treba črpati od nekod drugod — bodisi v obliki prometnega davka s povišanjem cen ali pa s pobiranjem davka na zaslužek namesto davka na dobiček. Drugič, profiti in obresti so gospodarsko merilo za pravilnost investicij. Komunisti so jih na podlagi svojih zmotnih teorij najprej odpravili, danes jih pa spet povsod uvajajo, ker se je pokazalo, da brez „profitov“ in „obresti“ kot meril niti sami ne vedo, kaj počenjajo.

Seveda gre nekaj „profitov“ in „obresti“ ne za investicije in davke ampak za osebno

potrošnja lastnikov kapitala in njihovih družin. Ta del torej pridobimo, če ukinemo zasebno lastnino. Toda ali ga res? Vsekakor bo nekdo moral prevzeti funkcije kapitalistov t. j. splošno skrb za usmerjanje in upravljanje kapitala ali z drugimi besedami investicij. Ti ljudje bodo morali biti plačani in bodo porabili prav toliko, manj ali pa tudi več kot kapitalisti in njihovi za osebno potrošnjo. Kdor pozna, kako stvari tečejo v komunističnih deželah, se bo nagibal k mišljenju, da bodo porabili več. Sploh je treba poudariti, da komunisti — vsaj dandanes — niso proti neenakosti dohodkov, ampak proti nekaterim vrstam dohodkov: človek lahko dobro zasluži, ne sme pa imeti dohodkov od lastnine. Dohodek bi torej moral biti od dela. Toda ker ni nobenega merila za to, koliko je kako delo vredno, je „dobro“ plačilo za delo lahko prav tako ali bolj nepravilno, kot je včasih dohodek od kapitala. V Sovjetski zvezi govore o „milijonarjih dohodkov“, ko ni več ljudi, ki bi imeli milijonarsko lastnino. Razlike med življenjskim standardom različnih državljanov v Sovjetski zvezi ali Jugoslaviji so precej večje kot v kapitalističnih deželah. Pri tem so dobro plačani predvsem tisti, ki imajo tudi politično oblast, tako da so vsi vzvodi združeni v njihovih rokah. Pogosto tudi niso plačani le v denarju, ampak tudi v naravi s tem, da imajo na razpolago hiše, avtomobile itd.

Razen od odprave zasebne lastnine na proizvodjalnih sredstev pričakujejo komunisti nesluten napredek od koncentracije na težko industrijo in od uporabe najnovejše tehnike. Oboje je mešanje tehniškega mišljenja z gospodarskim. Medtem, ko se tehniki morda res zdi, da je težka industrija važnejša od lahke, sta za ekonomista obe enako važni, ker sta obe le sredstvo za zadovoljitev človeških potreb po gospodarskih dobrinah. Ta zadovoljitev je najboljša, če obseg težke industrije ravno ustreza dosežetemu obsegu proizvodnje za potrošnjo. Komunisti si o tem že sami prihajajo na jasno. V Jugoslaviji so ob koncu petdesetih let investicije v težko industrijo zelo omejili, dasi so jih sedaj ponovno stopnjevali; v Sovjetski zvezi se vedno močneje pojavljajo glasovi, da je treba prenehati s prioriteto težke industrije, če je želja zvišati standard.

Kar zadeva tehniko z gospodarskega stališča, ni najboljša najnovejša, ampak rajcenejša. Včasih pomeni znižanje dosegljive produkcije, če uporabljajo manj razvite dežele z nižjo splošno produktivnostjo tehniko, primerno za najnaprednejše države.

Doslej komunistična želja po najnovejši tehniki tenelji predvsem na tako imenovanem dialektičnem ali historičnem materializmu, Marxovi filozofiji zgodovine, po kateri je družbeni sistem odvisen od stopnje razvoja proizvodjalnih sredstev, t. j. v prvi vrsti strojev. Marx je dejal, da ročni mlin pomeni fevdalizem, parni mlin kapitalizem itd. Komunisti zatorej hite uvajati najnovejšo tehniko, ker pričakujejo, da bo te poglajalo družbo od razvojne stopnje socializma v komunizem, ko bo vsakdo prejemal po potrebah. Smola za historični materializem je v tem, da družbe z najnaprednejšo tehniko kažejo kaj malo nagujenja k socializmu ali celo komunizmu v marksističnem smislu, medtem ko uvajajo „socializem“ predvsem zaostale države.

Kljub temu komunisti samozavestno trkajo na svoje plane, češ da omogočajo „ne glede na profite“ koncentracijo na težko industrijo in uporabo zadnjih tehniških novosti. Vendar prav ta navidezna prednost omejuje, če že ne rast celotne produkcije, vsaj rast osebnih dohodkov. To slabo stran komunistične investicijske politike do neke mere zakriva delno resnična prednost ogromnega povečanja investicij — v Jugoslaviji je udeležba investicij v narodnem dohodku po vojni skoraj petkrat večja, kot je bila pred vojno. Toda tudi ta prednost ima slabo stran, ker so investicije kljub petkratnemu povečanju precej manj kot petkrat učinkovitejše kot pred vojno.

Gospodarski sistem moramo presoјati ravno po učinkovitosti, s katero se v njem večja narodni dohodek, še bolj pa življenjski standard ljudi. Komunisti se ponašajo z visokimi stopnjami letnega prirastka narodnega dohodka, toda te stopnje so v precejšnji meri posledica tega, da komunisti izbirajo pot najmanjšega odpora. Proizvajajo ne tisto, kar ljudje najbolj potrebujejo, na pr. hrano in obleko, marveč tisto, kar je najlažje proizvajati v velikih količinah. V strogem pomenu besede, to niti ni resnično povečanje narodnega dohodka. Dosti je tudi „cirkularne produkcije“, t. j. proizvodjanja strojev, da bi proizvedli še več strojev, dasi teh končno ni mogoče vseh uporabiti. Zato je tako v Jugoslaviji kot v Sovjetski zvezi že parkrat prišlo do krize, ko so hoteli prenesti poudarek s proizvodnje strojev na proizvodnjo potrošnega blaga.

V Jugoslaviji skušajo komunisti rešiti to vprašanje s tem, da so se odpovedali nekaterim marksistično-leninističnim značilnostim: odrekli so se centralnemu planiranju

in se, vsaj do neke mere, približali tržnemu gospodarstvu. Uspeh tržnega gospodarstva je seveda odvisen od tega, kakšno iniciativo kažejo posamezna podjetja. Zaradi tega so jugoslovanski komunisti prešli od državne iastnine k „družbeni“ lastnini, z drugimi besedami od dirigiranja vsega gospodarskega dogajanja iz Centralne planske komisije na upravljanje podjetij po delavskih svetih ali vsaj od centrale več ali manj neodvisnih direktorjih. Žal je po vsem videzu nemogoče, da bi tak sistem v resnici funkcioniral. Predvsem ima komunistična organizacija v vsakem podjetju toliko besede, da so važne odločbe dejansko odvisne od nje, ne pa od delavskega sveta. Končno so torej odločbe odvisne od zveze komunistov, kakor se partija sedaj imenuje. Tudi pri postavljanju direktorjev igra seveda ta položaj veliko vlogo, tako da direktorji v večini primerov niso izbrani po gospodarskih, ampak po političnih vidikih. Upravljanje podjetja je danes tehnično zamotana naloga, ki ji ne morejo biti kos amaterji, ki bi vsaj načelno morali čez dan delati za stroji, o podjetju pa odločati v prostih urah. Še hujše je, da je gospodarska odgovornost vse preveč razpršena: kjer o nečem odloča cela vrsta ljudi, ki k stvari niso sami prispevali, odločbe ne bodo odražale potrebne prizadetosti. To je v Jugoslaviji jasno videti: če podjetje propade, — kar se redno ne zgodi, ker vsaj pri večjih podjetjih priskoči na pomoč država, — to nikogar posebno ne prizadene: redno vsi dobijo zaposlitev v drugem podjetju, kjer jim gre vsaj tako dobro kot prej. Tudi toliko opevana „delitev dobičkov“ se je izkazala za varljivo: splošna delitev dobičkov ni drugega kot zvišanje plač, ki vodi naravnost v inflacijo.

Posebnost marksizma-leninizma je tudi v tem, da daje prednost kolektivni potrošnji pred potrošnjo posameznikov. Meni, da je boljše, če gre narodni dohodek skozi državni proračun, kot če o njega uporabi odločajo posamezniki. Vendar so nekatere potrebe posameznikov precej važnejše, na pr. hrana, obleka, stanovanje, kot so državne potrebe, posebno na pr. propaganda, reprezentacijske zgradbe itd.

Prenekateri varljivi znaki napredka v komunističnih državah so ravno v tem, da imajo javne zgradbe prednost pred najnujnejšimi človeškimi potrebami. Edino pravilo v tem pogledu more biti, da je treba presojati po pameti, kar parlament, ki je izšel iz volitev z eno samo listo, komaj lahko stori.

Komunisti radi govore o marksistično-leninistični „znanosti“. To je nadvomno zloraba te besede — da nekaj velja kot znanstvena teza, se mora izkazati kot resnično v praksi. Omenimo le nekaj komunističnih tez, ki so se izkazale za vse prej kot resnične: odprava zasebne lastnine nikakor ni odpravila vseh vrst zla od nagnjenja k zločinom do nesrečnih zakonov; komaj je mogoče trditi, da so delavci v zahodnih industrijskih državah vedno revnejši; tudi koncentracija na težko industrijo ni prinesla neslutenega zvišanja standarda ne v Sovjetski zvezi, ne v Jugoslaviji, ne kje drugje. V Jugoslaviji ljudje zaslužijo povprečno še vedno le okoli 25.000 dinarjev na mesec, kar je komaj kaj več kot pred vojno. Sploh je marksizem-leninizem pravo nasprotje znanosti, ki postavlja teorije samo, uokler dogodki ne pokažejo, da so naračne. nato pa preide k novim, ki pa seveda tudi ne veljajo za končno veljavne. Marksisti-leninisti nasprotno vztrajajo na tem, da so nekatere njihove trditve veljavne za večne čase, kar je vsekakor neznanstven nesmisel.

Najvažnejše pa je, da je komunizem vse preveč mehanističen in ne računa s človeško naravo, ki ni tako preprosta, da bi jo bilo mogoče zvesti na nekaj tez. V življenju ni mogoče zracionalizirati vsega v besedne razlage. Marsikaj nam je in bo ostalo težko dojemljivo, tako da se bomo morali zanašati v mnogih ozirih na svoje „izkušnje“ ali „intuicijo“ ali kakor že to hočemo imenovati. Človeške osebnosti ni mogoče zmašiti v mehanistične kalupe, marveč nam izkušnja kaže, da človek in družba najbolje uspevata, kjer je prav človeški osebnosti omogočen največji razmah. Rečemo lahko, da so uspehi na poti k duhovnemu in gmotnemu napredku v zadnjih nekaj stoletjih ravno posledica večje človekove svobode. Seveda svoboda ni anarhija, marveč mora zanjo biti človek zrel; svoboda, kjer človek poudarja samo svoje pravice, t.e. da bi se zavedal moralnih in državljskih dolžnosti, ni mogoča.

Kdo bo rekel: vse to je lepo in prav, toda celo najnaprednejše svobodno-demokratske države kažejo še toliko pomanjkljivosti. Seveda jih kažejo in naša naloga je, da jih skušamo kar najtemeljiteje odpraviti. Toda človek ni popolno bitje, zaradi česar tudi človeška družba ne bo nikdar popolna, dasi moramo stremeti za njenim izboljšanjem predvsem s tem, da skušamo v vseh pogledih izboljšati posamezne ljudi in sami sebe. Forma lahko pomaga, a ni odločilna.

Kaj je torej sodba o komunizmu? Komunizem v dobrem pomenu besede, v pomenu stremljenja po idealni pravičnosti je utopija, v katero verjamejo samo še naivneži, v slabem pomenu besede pa pretveza, ki se jo poslužujejo oblasti žejni nasilneži. O tem, da bi bil marksizem-lenizem znatnost, ni govora, ker njegove teze in napo-

vedi v toliki meri nasprotujejo stvarnosti. Dasi kot ekstremistično zmotno idealistično stališče najbrž ne bo nikoli izginil, se bomo čez nekaj let verjetno prav tako čudili, da so komunisti kdaj mogli obvladovati cele države, kakor se danes čudimo moči, ki jo je pred dvajetimi leti predstavljal nacional-socializem.

DR. ALOJZIJ STARC

rojen 19. junija 1926 v Ribnici na Dolenjskem. Obiskoval škofijsko klasično gimnazijo v št. Vidu nad Ljubljano in v Ljubljani. Maturiral l. 1947 na slovenski begunski gimnaziji v Senigalliji v Italiji. L. 1948 je vstopil v slovensko bogoslovje v San Luisu v Argentini in bil v duhovnika posvečen l. 1955. L. 1955 je promoviral na teol. fakulteti v Adroguetu za doktorja bogoslovja. Deluje v slovenskem dušnem pastirstvu. Je tudi duhovni vodja v mladinskih organizacijah v Buenos Airesu ter urednik verskega tednika Oznanilo in verske revije Duhovno življenje.

Aleš Ušeničnik, eden izmed največjih slovenskih mislecev, je za uvod svojega dela „Knjiga o življenju“ zapisal tele besede: „So vprašanja, ki se zde mrtva, kakor se zdi mrtvo ogle, zagrnjeno s pepelom. A zapiše veter ter raznese pepel in izpod pepela zažari žerjavica. Tako pokriva včasih najbolj resnobna, najbolj življenjska vprašanja v dušah lahkomišelnost, ničemurnost. A potegne — kakor veter usode in vprašanja se razžare.“

Po dvajsetih letih, odkar je zavladal v Sloveniji komunizem, po dveh desetletjih krvavega pokolja tisočeri in tisočeri, po dvajsetih letih odhoda številnih Slovencev po svetu in v času, ko se oznanja mirna koeksistenca, so za nas stara vprašanja o komunizmu zopet bolj aktualna. Izpod pepela — sive vsakdanjosti — je zažarelo cglje — komunizem. Znova smo postavljeni pred vprašanje: kaj sodimo o komunizmu?

Komunizem je vedno materialističen in protikrščanski

Še predno sta Marx in Engels v revolucionarnem letu 1848 objavila Komunistični manifest, je papež Pij IX. komunizem že obsodil v okrožnici „Qui pluribus“ leta 1846. Drugače tudi ni moglo biti. Trčili sta druga ob drugo dve religiji.

Pozneje je Leon XIII. v okrožnici „Quod Apostolici mundis“ (28. dec. 1878) komunizem določno in izrazito označil kot „smrtonosno kugo, ki se razleza po notranjščini človeške družbe in jo spravlja v skrajno nevarnost.“

Pij XI. ga je označil v „Divini Redemptoris“ iz leta 1937 za nekaj bistveno slabega.

Pij XII. je l. 1949 po dekretu Kongregacije sv. oficija prepovedal članstvo in podporo komunistične stranke, hranjenje in širjenje nje spisov, podelitev zakramentov tistim, ki bi se vede in hote pregrešiti proti tej prepovedi in v njej vztrajali in je kaznoval z izobčenjem tiste, ki bi sprejeli materialistični protikrščanski nauk.

Tudi Janez XXIII. ni molčal o krivicah, ki jih komunisti počno. V nagovoru ob kronanju in pri encikliki je omenil preganjanje Cerkev v vzhodnem bloku in je preganjalcem njih krivdo očital. Vatikanski radio pa je na dan pred Adžubejevim obiskom jasno povedal, da se Sovjetska zveza z razstalinizacijo ni odpovedala sovrastvu do vere in brezbožni bojevitosti.

Zadnje čase pa je papež Pavel VI. spet ponovil: „Katoliška Cerkev ni spremenila svojega stališča do nalezljive in strupene bolezni komunizma ter se bo borila proti njemu ne samo teoretično, ampak tudi prak-

tično.“ Vatikanski radio pa je ob tem dejal: „Komunizem je nesprejemljiv ne samo za krščanstvo, ampak za svobodno človeštvo sploh... Dolžnost je neprestano, čuječe in neustrašeno nasprotovati komunistični ideologiji.“

Nauk papežev je dovolj jasen. Sicer pa ga potrjujejo tudi komunistični ideologi sami. Božidar Debenjak piše npr. v ljubljanski reviji Problemi, št. 6, l. 1963 sledeče: „Totalnost marksizma je v tem, da z dialektično negacijo rešuje pozitivno vsebino vseh prejšnjih filozofij in sodobne nemarksistične družbene zavesti sploh. To velja prav tako za religijo.“

Sicer so pa v zadnjih 50 letih komunisti tudi praktično, povsem prepričevalno dokazali svoje sovraštvo do vere.

Koeksistenca je le taktika

Zadnje čase je veliko razpravljanja o mirnem sožitju. Ta ideja ni iznajdba Hruščova, ampak so jo poznali že Marx, Engels, Lenin. Toda za komunistične voditelje je bila, po besedah profesorja Gustava Wetterja, ki velja za najboljšega živečega poznavalca komunizma, le taktika. Na kongresu Cerkve molka, ki je bil od 1. do 4. avgusta 1964, je profesor Wetter poudaril: „Koeksistenca je nekaj trenutnega, končni cilj pa je vedno isti: odstraniti sedanji red in uveljaviti komunistično družbo. Sovjetska zveza ne zagovarja koeksistence iz načela, ampak iz potrebe.“

„Komunist,“ je dejal že leta 1920 Lenin, „mora rabiti vse vojne zvijače, vse metode, da prodre med delavstvo in dela med njimi na tak ali drugačen način za komunistične ideje.“

Mirno lahko zapišemo, da so še danes aktualne Ušeničnikove besede, ki jih je zapisal pred več kot četrt stoletja: „Komunizem je po svoji naravi in po svojih namenih brezbožen, zato je vse, kar govori o svobodi vere, o sodelovanju s katoličani, o skupni fronti, samo hinavščina in prevara. Komunizem ubira k cilju tisto pot, ki se mu zdi v dejanskih razmerah najboljša: če odkrit boj, odkrit boj, če hinavščina, hinavščina! Cilj je vedno isti, sredstva so različna.“

Komunizem je velika nesreča za slovenski narod

Te besede je pogosto poudarjal rajni ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman. Mnogi smo mu verjeli, nekateri pa so zmajevali z glavo in še danes zmajujejo.

Sem in tja se slišijo celo besede: „Hvala Bogu, da je v Sloveniji komunizem.“

Res je, da je totalitarni sistem povod, da so ti in oni poglobili svoje duhovno življenje; da so nekateri brezbožci spregledali; da so dobri bolje razumeli, da so člani Cerkve; da je Cerkev njihova mati; da jo morajo podpirati in ljubiti in to za vsako ceno, tudi za ceno ječe, izgube premoženja, službe itd.

Toda na drugi strani pa je res, da je komunizem velika nesreča za naš narod. Naj govori nekaj dejstev:

Na vsesplošni škofovski konferenci v Zagrebu dne 20. septembra 1945 so katoliški škofje Jugoslavije med drugim dejali v pastirskem pismu:

„Najprej nas, predragi verniki, žalosti in skrbi boleča in strašna usoda mnogih duhovnih pastirjev vaših duš. Že za časa vojne je padlo veliko število duhovnikov... Ko so se končale vojaške operacije, niso prenehale smrtne obsodbe katoliških duhovnikov. Njih število po naših podatkih znaša: 240 mrtvih, 160 v zaporih in taboriščih, 89 pogrešanih, vseh 491. To je število, kakršnega ne pozna zgodovina balkanskih dežel skozi dolga stoletja...“

Od nekako 100 časopisov, ki smo jih imeli pred vojno, danes ne izhaja niti eden...“

Katoliške tiskarne so tudi povečini zaprte in onemogočene... In vendar je svoboda katoliškega tiska za katoliško Cerkev vprašanje, od katerega je odvisna blaginja toliko duš.

Nič boljše ni stanje semenišč katoliške Cerkve... Čeprav je vojna že končana, so nekatera še vedno delno zasedena po vojaštvu ali rekvirirana kot v Zagrebu... St. Vidu, Ljubljani, Mariboru...“

Na vzgojnem področju je katoliški Cerkvi zadana cela vrsta udarcev. Najprej glede verouka v šolah. Katoliški zavodi so danes večinoma zaprti ali pa so jim skoraj povsod postavljeni komisariji ali komisarke.

Izpolnjevanje nedeljske dolžnosti s prisostvovanjem pri sv. maši je v mnogih slučajih onemogočeno... Krščanskemu zakonu je odvzeta njegova svetost s tem, da je v prakso uveden civilni zakon... Tudi na področju čisto karitativnega delovanja se katoliški Cerkvi postavljajo stalne ovire... In končno: Niti grobovom pokojnih ni bilo prizanešeno.“

Morda bo ta in oni dejal, da je bilo vse to pred dvajsetimi leti. Toda ne pozabimo, da so katoliški škofje Jugoslavije v novembru 1960 v pastirskem pismu dejali med drugim:

„V paragrafih 6 in 7 zakona o položaju verskih skupnosti se določa, da naj nikdo ne preprečuje državljanom udeležbe pri javnem bogoslužju. Toda obžalovati je treba, da učitelji in drugi šolski funkcionarji izvajajo pritisk na otroke in dijake, da bi jih odvrnili od zahajanja v Cerkev... Mnogi uslužbenci državne uprave... si prepogosto ne upajo zahajati v Cerkev. Ne upajo se poročati v cerkvi in dati krstiti svoje otroke.“

„Študentom v dijaških domovih je bilo v praksi onemogočeno iti v cerkev, duhovnikom je bil pogosto preprečen obisk bolnih in umirajočih oseb v bolnišnicah in domovih za stare in onemogle. Položaj oseb v vojaški službi, v kaznilnicah in poboljševalnicah je še slabši... Brošure verske vsebine izhajajo kot razmnoženine, ker je njihovo tiskanje prepovedano... Obstojata zelo upravičen strah in zaskrbljenost, da so sodišča pri uporabi črke zakona proti duhovnikom in vernikom v primerih, ko gre za verske in cerkvene zadeve, kriva nepravilnega postopanja in nepravilne diskriminacije.“

Vse to postopanje je privedlo do današnjega stanja, katerega bi mogli v glavnih potezah izraziti: Slovenski narod ima: vedno manj duhovnikov (na bolje se obračata šele prav zadnje čase), samo en verski časopis, kljub lepim zgledom postaja misijonsko polje in končno izumira.

Naj osvetlim te trditve: Ljubljanska škofija je imela v letu 1941: 556.336 prebivalcev, 281 župnij, 596 škofijskih duhovnikov, 199 redovniških duhovnikov. Danes pa šteje 590.000 duš, 277 župnij, 320 svetnih in 110 redovniških duhovnikov. Torej 33.664 ljudi več in 365 duhovnikov manj.

Glede novomašnikov nam pokaže sliko npr. mariborska škofija. Leta 1944 je imela 18 novomašnikov. Naslednja leta pa 3, 4, 5, 7, 7, 3, 9, 7, 2, 5, 4, 1, 4...

Starost mariborskih duhovnikov je sledeča: od 24 do 29 let starosti jih je 21; od 30 do 39 let starosti 56, od 40 do 49 let starosti 64, od 50 do 59 let starosti 106, od 60 do 69 let starosti 69, od 70 do 79 let starosti 43, od 80 do 89 let starosti 11, na 90 let je eden.

V Sloveniji, ki je nekaj glede verskega tiska med prvimi narodi sveta, je danes le en list „Družina“. Izhaja sedaj 1. in 15. v mesecu v 60.000 izvodih, kar znači ena številka na 25 katoličanov.

Glede izumiranja našega naroda (kar je izraz malovernosti in pokvarjenosti) je „Družina“ z dne 15. avgusta 1964 prinesla pod naslovom: „Ali ni škoda?“ sledeče:

„Zadnja leta je pri nas razmeroma tako malo rojstev, da smo med zadnjimi v Evropi in celo na svetu... Letos je število prvoobhajancev v naši župniji za sto manjše kot lani...“

Še bi mogli naštetih te in one stvari, ki bi nam mogle osvetliti podobo Slovenije. Z eno besedo pa lahko rečemo, da naša domovina v veliki meri po krivdi brezboštva postaja misijonska zemlja. Za Ljubljano je sedanji nadškof dr. Jože Pogačnik ob koncu misijona dejal, da je misijonsko mesto.

Nашa naloga

Svobodni Slovenci po svetu imamo trojno nalogo: do skupnosti, do tujine in do domovine Slovenije.

Do skupnosti: Slovenska skupnost, pa naj bo kjerkoli po svetu, je za vsakogar izmed nas velika dobrina. Je košček domovine. V nekem oziru nam nadomešča domovino. Če hočemo, da bo živela, se krepila in vsestranko bogatila, potem, se mi zdi, da se moramo odlikovati v idejni jasnosti, v solidnem krščanskem življenju in v medsebojni ljubezni.

Idejna jasnost. Brez nje izgubimo kompas. Z njo varno plujemo preko čeri proti pristanu.

Idejna jasnost zahteva, da na eni strani dobro poznamo zmote brezboštva, na drugi strani pa da si stalno osvetljujemo pravi nauk, katerega nam kaže Cerkev. Papeževi govori, njegove okrožnice, ki vzbujajo zanimanje tudi med nekatoličani in celo pogani, ter odloki II. vatikanskega cerkvenega zbora, so kot svetle zvezde v temi zadnjega časa.

Seveda idejna jasnost sama ne zadostuje. Potrebno je tudi solidno krščansko življenje. Še vedno veljajo besede papeža Pija XI. v okrožnici „Divini Redemptoris“: „Kdor ne živi zares po veri, ki jo izpoveduje, se dandanes ko vihar preganjanja tako divja, ne bo mogel dolgo upirati, temveč ga bo grozeče valovje potegnilo s seboj in bo tako pogubil sebe in predal sramotjenju tudi krščansko ime.“

Krona vsega pa mora biti sloga — medsebojna ljubezen. Pij XI. je zapisal v zgoraj omenjeni encikliki: „Vse sinove Cerkve in Naše, kateregakoli stanu ali naroda, katerekoli skupine, religiozne ali laiške, zopet in zopet nujno opominjam, naj bodo, kar le moči složni. Že večkrat so Naše srce z bolestjo napolnili prepripi med katoličani, ki nastanejo dostikrat iz praznih vzrokov, a imajo neredko žalostne posledice, ko se

bore med seboj sinovi iste matere Cerkve. Tako dobe prevratni ljudje, ki jih sicer ni toliko, usodno priliko, da te prepire nete in dosežejo to, česar si tako žele, da namreč katoličane druge proti drugim nahuj-skajo.“

Do tujine: Ljudem, med katerimi živi-mo, moramo najprej s svojim življenjem dokazati, zakaj smo odšli od doma. Naše zasebno, družinsko in skupnostno življenje naj bo prvi pričevalec krščanske ideje. Živ-ljenju se naj pridruži dobrohotna beseda. Kdor pa more, in še posebej, kdor je k temu na ta ali oni način poklican, naj s svojim znanjem ter z našimi izkušnjami informira svet o brezboštvu, zlasti še na naši zemlji.

Do domovine: Čeprav smo odšli po svetu, imamo še neke dolžnosti do domovine. V Sloveniji smo bili rojeni, če ne mi, pa vsaj naši starši, tam žive naši sorodniki; domovina nam je posredovala toliko in toliko dobrin. Vse to terja več kot samo spo-min. Zahteva zanimanje, molitev in pokoro.

Zanimanje: Zdi se, da bi morali bolj

načrtno zasledovati trenutni položaj Slove-nije. Tako: versko-moralno življenje, lite-raturo, umetnost, politiko, gospodarstvo... Veseli bi morali biti vsakega napredka, ža-lostni vsakega nazadovanja. Merilo pa naj bi bila vrednostna lestvica. Najprej so ver-sko-moralne vrednote, potem kulturne in ostale...

Brez božje pomoči ne bo mogoče komu-nizma premagati, zakaj z njim so vsi brez-božniki sveta, z njim vse „moči teme“, ker gre končno za boj zoper Kristusa in nje-govo Cerkev. Zoper moči teme sta pa naj-močnejše orožje molitev in pokora. Papeži radi in pogosto naglašajo, da moramo gle-dati vse dogajanje na svetu v nadnaravni luči. Tako bomo tudi pomoči iskali najprej tam, kjer je pomoč najbolj gotova in naj-bolj uspešna, to je, z molitvijo in pokoro pri Bogu.

To je le nekaj misli. Potrebno bi bilo nakazati še te in one stvari, bolj osvetliti nakazano, a ker sodeluje pri anketi več ljudi, bo tako iz vsega le vidna žerjavica, ki tli pod pepelom.

MARIJAN STRUNA

rojen 1. 1928 v Mariboru. Gimnazijo je študiral v Mariboru in Ljubljani. Iz Jugoslavije je pobegnil 1. 1950. Študiral in diplomiral na univerzi v Strassbourgu na Institut d'Etudes Politiques (ekonomska sekcija) in v Ženevi, kjer je diplomiral na gospodarski fakulteti tamošnje univerze. Na London School of Economics bil eno leto na specializaciji v indu-strijski upravi. Študiral in končal je tudi študij na Institut d'Administration des Entreprises v Parizu. Zaposlen je kot šef oddelka za kontrolo in proračun pri eni največjih fran-coskih družb. Kot predstavnik Slovenske ljudske stranke se je ponovno udeležil mednarodnih kongresov v raznih evrop-skih mestih evropske krščansko-demokratske zveze Nouvelles Equipes Internationales, z aktualnimi političnimi članki pa sodeloval pri mesečniku krščanskih demokratov Srednje Ev-rope Nouvel Horizon. Poročen je s Francozinjo; ima dva otroka.

Človek proti Leviatanu

Leta 1651 je izšla v Londonu knjiga s čudnim naslovom: „Leviatan ali materija, oblika in moč civilne in cerkvene države“. Nič manj čudna ni bila naslovna stran: iz-nad naseljene pokrajine se dviga neko mo-gočno bitje temnopolto, kosmato, z ostrim in prodirajočim pogledom; njegova usta pa izražajo majhen, sarkastičen nasmeh; vid-ljivi del telesa je sestavljen iz tisočev malih ljudi; v desnici drži meč nad pokrajino, z levico pa škofovsko palico.

Kaj pomeni ta rebus? Avtor, Thomas Hobbes, nam sam razloži: človek lahko ustvari umetno bitje, ki ni nič drugega kot država. To bitje je le mnogo večje, mnogo močnejše kot človek, za katerega je bilo ustvarjeno. Ta država — družba — Leviatan stalno poizkuša obvladati človeka. Vsa zgodovina je borba med Leviatanom in člo-veškim duhom, ki se ni hotel podvreči tej pošasti.

Ena izmed oblik te borbe je komunizem, ki bistveno teži za tem, da si podvrže člo-veka. V tem kompleksu bi želel podati svoje

mnenje o komunizmu, kot me je zaprosilo uredništvo.

Široko in kompleksno vprašanje. Komunizem je svetovni nazor, zajema mnogoštevilna področja. Beseda sama ima več pomenov. Osebnost je istovetna z leninizmom, ki je ne samo nauk Leninov, temveč vsebuje tudi komunizem kot gibanje. Leninov komunizem je ideologija, organizacija in strategija. Vse to predstavlja enoto: ima svoj cilj, svoj nauk, svojo avtoriteto in svoje metode. Predstavnik te ideologije je komunistična partija. Samo ona poseduje absolutno resnico in se nikdar ne moti — samo ona je vtelesenje absolutnega in njen vpliv mora obsegati vsa področja.

Komunizem je pa realnost. Če hočemo objektivno soditi to realnost, moramo imeti na razpolago neko absolutno merilo. To merilo obstoja — to je Človek, sicer najšibkejši trst narave, kot pravi Pascal, toda trst, ki misli. Človek je preizkusni kamen vsakega sistema, vsake družbe. Sodim, da je cilj vsake družbe omogočiti človeku čim popolnejši razvoj vseh njegovih sposobnosti in njegovih teženj. Ostalo je zame drugotno.

Zaradi tega bi rad najprej osvetlil nekatere vidike komunistične partije, ki se mi zdijo važni, v drugem delu pa bom obravnaval mesto Človeka v komunistični stvarnosti.

Teorija skupnosti

Z ideološke strani imam namen osvetliti tri teze, ki doprinašajo k moji končni opredelitvi. Te teze so: dialektični razvoj zgodovine, končnost razvoja, obvladanje materialnega sveta.

Komunizem uči, da se človeštvo stalno izpopolnjuje, da ima zgodovina neko smer. V bližnji bodočnosti bo ta razvoj dovedel do nadomestitve kapitalizma s kolektivizmom, v daljni bodočnosti pa bo privedel človeka do popolne sreče.

Kar se tiče razvoja v bližnji bodočnosti, je teza komunistov naletela na veljavnega nasprotnika v osebi ameriškega sociologa Jamesa Burnhama. Na podlagi študije razvoja kapitalističnih dežel kakor Sovjetske zveze, James Burnham skuša dokazati, da, če je že točno, da kapitalizem odмира, to ni v prid socializmu, kot to mislijo komunisti, temveč v prid novemu sistemu, katerega glavni obrisi so nam vedno bolj otipljivi in čigar značilnost je vlada organizatorjev, ali kot to imenujejo anglosaksonci, managerjev ekonomije, specialistov financ in državne uprave. To velja tudi za komu-

nistične dežele. V kapitalistični družbi igra socialni vidik čimdalje važnejšo vlogo. Nasproten proces pa se dogaja v komunističnih deželah, na pr.: totalna planifikacija se opušča, zakon ponudbe in prodaje se vedno bolj upošteva.

Po vsem tem se človek vprašuje, ali zgodovinski razvoj ne gre v neko tretjo smer, v neko srednjo pot med kapitalizmom in kolektivizmom.

Glede daljnega cilja komunisti trde, da dialektični razvoj vodi, nezavisno od človeka, do neke nove družbe, kjer bo vladala popolna sreča. Ta razvoj je nezaustavljiv, človek lahko pri njem sodeluje, ne more pa ga ravnati, še manj preusmerjati. Človek je mislil, da je vse, kar je spontano, dobro in hoteno od Previdnosti. Komunizem ima v zgodovinski razvoj enako zaupanje, kot ga je imel liberalizem v naravni red. Idejo Boga je marksizem prikoval potrebam dobe, ki je ateistična. Za generacije vernih je bil Bog skrivnosten naravni zakon, ki vlada človekovi usodi; za komuniste so to tako imenovani zakoni socialnega razvoja, ki igrajo vlogo, ki je nekoč pripadala Bogu. Samo ti zakoni igrajo vlogo Boga, ki je nad vse strog, nasilen in surov, prej Jehova Stare zaveze, kot usmiljeni Bog Frančiška Asiškega. Komunizem se sklicuje ne na „nadnaravno silo“, temveč na zgodovinsko nujnost. Kaj bolj primerne, da ustrahuje svoje nasprotnike, in da navduši in vodi svoje somišljenike!

Belgijski mislec Henri de Man, ki je bil svoječasno marksist, se je uprl temu stališču. „Ena sama veda obstoja, ki nam lahko postavlja dolžnosti: to je veda dobrega in zla — vest. Najvišji cilj, katerega znanstveni socializem lahko doseže, je, da postane družbena veda družbene vesti,“ in on definira socializem kot „stalno se spreminjajoči izraz večne težnje k nekemu družbenemu redu, ki odgovarja našemu socialnemu čutu.“

Druga teza komunizma je, da zgodovina ne predstavlja samo nekega razvoja, temveč da bo ta razvoj nujno dovedel do končnega stanja, kjer bodo vsi ljudje živeli v medsebojnem razumevanju.

V prid te teorije komunisti trde, da socialni odnosi determinirajo zavest človeka, kateri bi, ako ne bi živel v režimu izkoriščanja, kot je to kapitalizem, bil v bistvu dober in življenje vseh ljudi bi se odvijalo v medsebojni harmoniji brez vsakega izkoriščanja in krivice.

Kakšno poenostavljenje! Ako vse slabo,

ki je v človeku, nima drugega vzroka kot družbeni red, kdo je ustvaril ta družbeni red? Ali ima človek kaj odgovornosti za obstoj današnje družbe? Če je kapitalistični sistem tisti, ki je povzročil vse težave, kdo je ustvaril ta sistem? Ali ni morda izraz določenih teženj človeka samega?

V vsakem slučaju predstavlja nauk komunizmov neverjetno poenostavljenje tako kompleksnega problema, kot je to razvoj človeštva. Kako je možno trditi, da je šlo človeštvo, reci in piši, skozi pet družbenih oblik? Ali niso obstojale na daljnem Vzhodu na pr., čisto druge strukture? Trditi, da poddržavljenje tovarn odpravi vse probleme delavca, je tudi silno poenostavljenje kompleksne situacije delavca. (Zakaj delavci iz Jugoslavije, kjer ni kapitalističnega izkoriščanja, hodijo, če le morejo, na delo v kapitalistične dežele?).

Lenin je dopolnil to teorijo s teorijo o odmiranju države, katera mora po neki prehodni dobi izginiti. Ves razvoj socialistične družbe, od samega početka, govori proti tej tezi. Izgleda, da je Lenin že sam, malo pred smrtjo, izrazil svoje zaskrbljenje nad „birokratično deformacijo“. Ko se je André Gide globoko razočaran vrnil iz Sovjetske zveze, je leta 1936 z otožjem omenil „majhen stavek“ Marxa, kjer slednji pravi, da „revolucije često ojačajo državni aparat, mesto, da bi ga uničile“.

Vendar, ali ni bilo lahko predvideti vseh teh izrodov? Ali ne izhajajo že iz izvirnega greha komunistične doktrine?

Težko razumljiva je tudi teza, da se bo razvoj zgodovine v danem trenutku ustavil. Kajti če je že gonilo zgodovine baš napestost med tezo in antitezo, katero vodi neka višja ideja — sinteza, ki bo ob svoji uri tudi sama zastarela, zakaj bi se morala tedaj zgodovina v tem trenutku ustaviti? Ali človeštvo ne bo imelo več nobenih teženj? Ali bo stopilo v neko stacionarno stanje? Ali to stanje ne predstavlja nekega nadzgodovinskega ideala?

Tretja teza komunizma je, da bo človeštvo ne samo odpravilo vse medsebojne spore, ampak tudi doseglo popolno obvladanje naravnih sil, kar bo dovolilo, da bo vsakdo poplačan po svojih potrebah.

Ni dvoma, da postaja človek vedno bolj gospodar naravnih sil. Toda, ali je možno upati, na bo napočil dan, ko bo vsakdo poplačan po svojih potrebah? Znano je, da se zahteve človeka večajo v funkciji njegovega obogatjenja in da je to, kar je bilo nekoč razkošje, danes nekaj naravnega za

vsakogar (na pr. avto, televizija). Šlepamo lahko, da se bo pojem bogastva vedno bolj razvijal, da se bo moral človek še nadalje truditi, in to mnogo, če bo hotel obvladati vse naravne sile, zagotoviti zadostno proizvodnjo in zadovoljiti vsem svojim potrebam.

Predpostavljajmo pa vkljub temu, da človeku uspe zadostiti vsem svojim materialnim potrebam. Ali ne bo tedaj želel nič drugega? Neki francoski mislec odgovarja na to takole: „Problem človeka je neskončno bolj globok, bolj skrivnosten, njegov položaj neskončno bolj tragičen...“

Zadnji pomislek: vse obilje in sreča, ki jih komunizem obljublja človeku so namenjene le bodočim rodovom. Od sedanjih pa zahteva, da se znojijo in celo žrtvujejo za dosego tega ideala. V imenu katerih višjih načel lahko komunizem zahteva od človeka danes, da se žrtvuje? Ali bo človek bodočnosti več vreden, kot danes? Ali bo več vreden samo zato ker bo živel pozneje?

Dokler komunizem ne odgovori jasno na ta vprašanja, dokler ne prikaže višjih načel, ki opravičujejo žrtve, do tedaj so sedanji rodovi upravičeni, da odklonijo vse te visokodoneče fraze brez vsakega smisla. Človeštvo je končno le skup posameznikov, in tisti v bodočnosti niso več vredni, kot oni, ki žive danes.

Zahteve komunistične družbe po žrtvah nas privedejo do drugega dela našega razmišljanja, to je obravnavanja vloge in mesta človeka v komunistični teoriji in stvarnosti.

Boj med človekom in Leviatanom

Kaj je človek za komunizem? Rekli smo že, da komunizem uči, da se bo človeštvo izboljšalo in končno doseglo stanje „blaženosti“ za vse ljudi. Ni dvoma, da je ta teorija mikavna.

Vendar tu smo priča velikega nesporeduma. Za komunizem je pojem „človek“ nekaj popolnoma drugega, kot za nekomuniste. Med tem ko nekomunisti vidijo v človeku osebo, poedinca, vidijo komunisti v njem kolektiv, družbo, človeštvo, in ne, vsaj ne na prvem mestu, človeka kot osebe. Nekomunisti mislijo na človeka danes, komunisti vidijo v njem neko mitično bitje bodočnosti. Edina realnost zanj je kolektiv. Hegel pravi „Das Wahre ist das Ganze“. Poedinec mora služiti temu cilju, in če treba, se zanj žrtvovati. To pojasni tudi, zakaj komunisti, ki govore stalno o izboljšanju stanja delavcev, kmetov itd., dokler niso na

oblasti, ne izboljšajo mnogo njih stanja — ako ga sploh izboljšajo — ko so na oblasti.

Sodba, ki jo je Marx izrekel o kapitalizmu, velja mnogo bolj za komunistično cružbo: ona izmaliči vse vrednote človeškega življenja v sredstvo za pretvorbo ljudi v politično voljne instrumente in za dosego njih maksimalne dejavnosti v prid države.

Toliko o teoriji komunizma o človeku.

Sedaj me pa zanimajo položaj poedinca v komunistični stvarnosti in odnosi med družbo in poedincem.

Temelj komunistične družbe je partija. Ona poseduje monopol resnice, nikomur ni dovoljeno dvomiti, kaj šele upirati se partiji. Ne slediti partiji, je greh. Partija je tista, ki izbira pot, katera vede družbo do „sreče“. Za dosego svojih ciljev mora biti povsod navzoča. Njeno gospodstvo obsega vse panoge človeških aktivnosti: politiko, zakonodajo, sodstvo, znanost, umetnost.

Kaj to pomeni za poedinca? Kakšno bo njegovo mesto v družbi, kjer so vsa ključna mesta v rokah partije?

Predpostavljajmo, da so cilji partije dobri, da je komunizem prišel na oblast po demokratični poti in celo, da se večina strinja s tem, da se žrtvuje za dosego komunističnega ideala.

Zanima pa me, kaj se bo zgodilo s poedincem, ki se ne strinja z idealom partije, ki misli, da je njegova sreča drugod, ki hoče iti svojo pot, ker pač misli, da je ta najboljša in prava. To dejanje, smo videli, je greh, in naš poedinec bo padel v nemilost pri oblasti. Kot nekoč hlapec, tako danes tovariš Jernej išče svoje pravice.

Kje naj se potoži?

Pri ljudeh, ki izvršujejo oblast? Povsod bo naletel na člane partije, ali pa vsaj na zveste izvrševalce njenih odredb. Vse njegove prošnje so zaman.

Revež se bo obrnil na sodišče. Toda tudi tam bo našel le člane partije in nje slepo orodje. Zakoni so odredbe partije. Kar vodi sodnike, ni vest, temveč zapoved partije.

Končno se bo tovariš Jernej obrnil na ljudi, ki delajo zakone. Toda nesrečnik, tudi tam ne bo našel nič drugega, kot člane ene in iste partije, pri kateri je padel v nemilost.

Kaj mu ostane? Razočaran začne misliti, da je najbolje, da pogoltne krivico. Živeti hoče samo še za svoje delo. Išče torej delo, a kamorkoli bo potrkal, povsod bo pa-

del na istega delodajalca, ki je obenem isti, ki dela zakone, ki sodi in ki izvršuje oblast.

Ne da bi bil formalno obsojen, je tovariš Jernej vendar obsojen, da umre od glada. V najboljšem slučaju mu bodo dali vedeti, da je greh iskati svojo resnico, da to, kar on smatra za krivico, ni krivica, ampak samo zgodovinska nujnost in zakon večine.

Tri zaključke lahko izvedemo iz gornjega predpostavljjanja; ti bodo toliko bolj veljavni, kolikor bolj se komunistična stvarnost oddaljuje od naših predpostavk. Zaključki o odnosih med poedincem in družbo so sledeči:

1. Okoli vsakega človeka obstoja neka cona svobode, neki krog pravic, katere nobena oblast, nobena večina, nima pravice prestopiti. Nasprotno: dolžnost družbe je razširiti in utrditi krog temeljnih človeških pravic.

V komunistični družbi ta krog skoro ne obstaja. Človek je v imenu človečanstva, razreda ali družbe žrtvovan nekemu idealu, katerega sam nujno ne odobrava.

Veliki humanist, Alexis Tocqueville, je zabeležil leta 1840: „Ko začetim roko oblasti, ki teži na moje čelo, me malo zanima, kdo me zatira in nisem nič bolj pripravljen vtakniti svojo glavo v jarem, če mi ga prinaša milijon rok.“

2. Kakršnekoli so slabosti in zlorabe privatne lastnine, samo dejstvo, da njen obstoj nudi poedincu neko zavetje, neki protiutež proti pritisku družbe, zadostuje, da ona obstaja. Privatna lastnina jači krog pravic okoli človeka, zato mora ostati, ker nudi edino zavetje nasproti vsemogočni družbi.

Komunizem je v veliki meri odpravil privatno lastnino in s tem skrajno zožil krog človekovih pravic.

3. Sodim, da mora družba omogočiti razvoj vseh človeških sposobnosti v najširši meri. Ta razvoj je pa mogoč samo v svobodi. Saint-Exupery pravi, da dajejo češnje najboljše sad, kadar jim zemlja najbolj odgovarja; in za češnje je ta zemlja, in ne ona druga, njih resnica. Tako tudi človek. Izenačiti vse, delati in misliti po cnem kopitu, iti samo v eni smeri, to ne pomeni samo delati krivico in nasilje človeku, temveč tudi omejiti svoboden razmah njegovih sposobnosti. Človeštvo in človek so mnogostranski. Cilj vsakogar je, kot pravi Goethe „Werde was du bist“.

Komunistična družba s svojim enotnim idealom, z zanikanjem vsega, kar ne odgovarja njenim načelom, onemogoča popoln razmah človeka in njegovih sposobnosti.

Ideal Marxa in Lenina je bil izboljšati stanje človeka. Oba sta na večer svojega življenja začutila dvome o pravilnosti svojega nauka. Oba, a predvsem Marx, bi bila danes globoko razočarana, ako bi videla, kaj je postal človek v družbi, ki se nanju sklicuje.

Moramo pa priznati, da se opaža zadnja leta v komunističnih deželah neki razvoj. Krog človekovih pravic se je povečal na Poljskem in Madžarskem, deloma tudi v Jugoslaviji in Sovjetski zvezi. Komunistem sam je prenehal biti monolitni blok in danes obstoja že cela vrsta komunizmov, ki jih označujemo s pridevniki kot sovjetski, madžarski, jugoslovanski in predvsem kitajski... Ako so se nekateri od teh režimov malo izboljšali, je pa tudi res, da v niti eni od teh dežel ni razvoj tak, da bi lahko rekli, da je nepovraten. V vsakem slučaju je pa sigurno, da se partija moralno razkraja, da postajajo nje člani čim dalje bolj oportunisti in karieristi brez vsakega političnega ideala.

Politika zapadnega sveta bi morala biti zgrajena v funkciji tega razvoja. Mora se izogniti dogmatičnemu antikomunizmu ter

mora podpirati vsako tendenco, katere posledica je, po eni strani, povečanje človeških pravic, po drugi strani pa pospešnje razkroja monopolitnosti komunističnega bloka.

Celotno dogajanje pa nam dokazuje, da se borba med človeškim duhom in Leviatanom nadaljuje. Od madžarske revolucije, preko poljskih delavcev in intelektualcev, preko ruskih pisateljev in pesnikov, preko stavk jugoslovanskih delavcev in preko slovenskih študentov, ki hočejo misliti po svoje — povsod vidimo en in isti boj, boj človeka za njegove temeljne pravice, katere stalno ogroža in duši Leviatan — država — partija — razred — nacija ali rasa.

Ta borba ni končana in Leviatan ima še vedno okoli usten svoj sarkastični nasmeh. Komunistem je samo ena etapa te borbe, ki se kot morje, stalno nanovo začenja.

Ali je ta stalna borba za vse, kar je najbolj pristnega človeku, brezupna? Ako se boj nekega dne ne bo več nadaljeval, in to pod težo različnih propagand, ki ponižujejo in poživalijo človeka, ali pod bičem terorja, prikritega ali krvavega, ako se bo zalet svobodnega duha, prenesen od rodu do rodu, nekega dne utrudil — samo in samo tedaj bo imel človek pravico, da obupa.

DR. JOŽE VELIKONJA

rojen dne 17. aprila 1924 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani. Zgodovino in geografijo je študiral: leta 1941—1942 na univerzi v Rimu, od leta 1942 do 1944 v Ljubljani in od 1945 do 1948 zopet v Rimu, kjer je postal doktor geografskih ved. Zatem je poučeval svoj predmet na slovenskih srednjih šolah v Trstu. Zanje je sestavil tudi več slovenskih učnih knjig. Po preselitvi v ZDA se je v geografskih vedah spopolnjeval v poletju 1957 na McGill University v Montrealu v Kanadi, od l. 1957 do 1959 pa še na čikaški univerzi. Njegova stroka je kulturna in politična geografija Srednje Evrope, Sovjetska zveza, Jugoslavija. V ZDA je v letu 1958-1959 naprej predaval na Elmhurst College v Elmhurstu, spomladi 1959 na University of Chicago-College, zatem istega leta na Dep. Planning v City of Chicago, l. 1959 je pa postal tudi docent na Southern University of Illinois v Carbondale, kjer je ostal do l. 1964, ko je bil imenovan za izrednega profesorja na University of Washington v mestu Seattle, Wash. Med tem časom je imel ponovno predavanja tudi na drugih ameriških univerzah. Tako med drugim na University of Wisconsin. Pred leti je bil na mednarodnem geografskem kongresu v Trstu tudi član delegacije ameriških geografov. V zadnjih letih je objavil nekaj študij o italijanskih emigrantih v ZDA in Kanadi, iz Velikonjevih tržaških let je pa še njegova razprava „Trst in Londonski sporazum“ v Zborniku Svobodne Slovenije za leto 1956. Je poročen z go. prof. Tilly Rus. Z družino živi v Seattle, Wash. — Dr. Jože Velikonja je sin pisatelja Narteja Velikonje, znanega med komunistično revolucijo zlasti po brošuri „Malikovanje zločina“, s katero je obsodil komunistična nasilja in morije po Sloveniji. L. 1945 so ga komunisti obsodili na smrt in ustrelili.

Naj pojasnim kar od kraja: moje gledanje na komunizem, pri tem mislim na komunizem kot nauk ter tudi na njegovo uveljavljanje, je subjektiven, pač le moj pogled, sloneč na množici vtisov in izkušenj, pa tudi študija in tehtanja predvsem zaradi nepredvidevalnega uveljavljanja pri nas doma ter njegovega širjenja po svetu. Pri tem si ne umišljam nobene posebne originalnosti niti občevljivosti. Moji sobesedniki, kolegi in neznani komentatorji naj imajo prav tako svoj prav.

Druga uvodna pripomba je ta-le: moje današnje gledanje je drugačno, kot je bilo pred leti, najbrž tudi drugačno, kot bo čez leta. Ne le, da se komunizem spreminja, ne toliko v teoretičnem nauku kot v praktičnih manifestacijah, tudi moje osebno gledanje nanj, moje spoznavanje in tehtanje se menja v času in prostoru. V univerzalnost gledanja in v nespremenljivost pogledov pač ne verjamem. Zdi se mi, da je silno malo tistih „nespremenljivih vrednot“, ki naj bi jih sprejemali brez kritičnega pretresa.

Komunizem je mnogo bolj zapleten kot sem si ga kot študent predstavljal; prav malo ljudi bi se zavzemalo zanj, če bi bil tako neumen in tako preprost, kot so nam ga v šolskih letih prikazovali in ga ponekod še danes kažejo. Ko sem v aprilu leta 1941 skupaj s komunističnimi organizatorji iz Kranja, Jesenic in Maribora čakal na neznano usodo v ustaških zaporih v Zagrebu, sem v dolgih pogovorih z njimi uvidel, kako malo vem o komunizmu in komunističnih načrtih, kako enostavna je bila moja črna bela slika bujno pisane in zapletene realnosti; v svoji takratni naivnosti sem si predstavljal, da je tudi realnost razcepljena v dva jasno opredeljena in diametralno nasprotna pola, ob katerih je opredelitev posameznika enostavna, jasna, skoro sama ob sebi umevna. Pri tem imam v mislih komunizem kot filozofski sistem, kot gospodarski red, kot socialno gibanje, pa tudi konkretne manifestacije tega sistema.

Komunizem je za katoličana nesprejemljiv v osnovi, v materialistični podlagi, postane pa sprejemljiv v marsikaterih konkretnih manifestacijah svojega programa. Jasno je sicer, da je še daleč od usovršenja tistega končnega idealnega komunističnega reda — in malo verjetno je, da bo do njega kdajkoli dejansko prišlo v vsej polnosti.

V mojih pogledih se bom omejil na nekatere ekonomske in politične manifestacije komunističnega reda.

Najprej vprašanje oblasti. Po komunističnem gledanju, pa tudi po gledanju ve-

likega dela nekomunistov, izhaja oblast iz ljudstva. Nosilci oblasti so torej od ljudstva izbrani, pooblašteni predstavniki, poklicani zato, da v interesu ljudstva delajo — za izgradnjo socialistične družbe. Leninstično načelo o vodilni vlogi partije je del tega sistema. Komunisti torej ne prisegajo na legitimističnost oblasti in zato na potrebo po legalnem prenosu oblasti od enega nosilca na drugega. Posebno seveda je zanje nesprejemljiv nauk o božjem izvoru oblasti. Dobesedno razlaganje tega nauka je danes tudi od nekomunistov zavrženo. Komunisti se smejejo zgodovinskim dogodkom aprila 1941, ko je ban Natlačen čakal v vladni palači na Italijane, da jim preda oblast; enako se smejejo zahtevam Narodnega odbora v maju 1945, naj jim Rupnik in Nemci predajo oblast. Zanje oblast izhaja od ljudstva ter jo ima, kdor si jo od ljudstva pridobi. Zato lahko razumemo, zakaj so se komunisti toliko naprezali med vojno, ko ni bilo časa za filozofiranje, da so prikazovali na številnih zborovanjih in v tisku svoje gledanje na „izgradnjo ljudske oblasti“. Po-udariti bi hotel, da nauk o izvoru oblasti, kot ga komunisti uče, ni njihov monopol. Ameriške države severa in juga so nastale kot rezultat upora legitimni oblasti.

Komunistično gledanje na lastnino je drugo poglavje. Skupna lastnina in enakomerna razdelitev dohodkov in premoženja sta sestavna dela sistema. Vsi vemo, da je danes velik del zasebne lastnine v lasti ljudi, ki si je niso pridobili direktno, pač pa je lastnina rezultat dela in akumulacije njihovih prednikov, pomočnikov, sodelavcev, vsekakor ne njih samih. Zato se zdi komunistom — in tudi marsikomu drugemu — svojevoljno uporabljanje te lastnine krivično, če pri tem niso sodeležni drugi ljudje. Obdavčenje v mnogih modernih državah stremi za istim ciljem, četudi z drugačnimi sredstvi. Komunistično gledanje na izkoreninjenje privilegijev tudi ni tako zločinsko, kot smo včasih mislili.

Končno, moje gledanje na komunistične ustvaritve. Kakor hitro se sprijaznimo z mislijo, da so spremembe nujne, vendar ne nujno negativne, moramo tudi brez prizadetosti gledati nanje. Po drugi strani pa bi bilo nesmiselno hlastati za spremembami zaradi njih samih.

Komunizem je prinesel domovini in svetu korenite materialne spremembe ter tudi gledanja nanje. Do marsikaterih menjav bi prišlo tudi brez komunizma. Komunizem na primer ni odgovoren za dosego neodvisnosti afriških držav, niti ne za odkritje petrolejskih vrelcev po svetu, prav tako ne

za uvedbo hibridne koruze. Vsako od navedenih dejstev vendarle bistveno posega v življenje marsikoga, bodisi da je prijazen ali nasproten komunizmu. Krčevito ohranjanje nespremenjenega stanja, v upanju, da bomo mogli zavreti tok časa in mišljenje ljudi, nam za nekaj časa lahko daje varljivo vero, da smo prehiteli čas, ko v resnici prepad med tem, kar si umišljamo, da imamo, ter tem, kar v resnici imamo, raste, dokler nas ne zajame in pokoplje.

Za pozitivne spremembe, ki so nastale v komunističnem sistemu, si ta tudi lasti avtorstvo nad njimi; v kolikor se niso posrečile, dolži koga drugega za neuspeh. Ostaja vendarle teoretično vprašanje, kakšen bi bil položaj, če bi komunistični sistem ne prevladal. Odgovor na to dosledno sledi splošnemu idejnemu gledanju posameznika in skupine, bodisi da temu osporava ali da potrjuje, kajti sodbe ne slone na objektivnih postavkah, marveč na sklepanjih, ki se naslanjajo na subjektivne, včasih nezadostno utemeljene vtise. Prav s tega stališča izvira vprašanje, ali soglašamo s tem, kar danes v komunističnem svetu obstaja, ali pa smo proti temu; jasno je, da bi marsikatera ustvaritve, ki si jih danes komunistični režimi pripisujejo, nastale brez ozira na družbeni red, verjetno je tudi, da bi bile nekatere uvedene prej ali kasneje, vsekakor ne v istem času in obliki, kot jih vidimo danes. Silno težko je namreč pripisati določenemu družbenemu redu specifične uspehe ali ga kriviti za dogajanja, ki bi jih verjetno doživeli tudi brez njega. Naj navedem primer: upadanje rojstev v Sloveniji v zadnjem desetletju pripisujemo moralni pokvarjenosti komunistične družbe. Če smo dosledni, kako bomo razložili podobno, čeprav ne tako obsežno, upadanje v času med obema vojnama? Odgovor vsekakor ni enostaven. Drug primer: pomanjkanje električne energije v pretekli zimi. Ali je bilo to pomanjkanje rezultat brezvestnega komunističnega gospodarjenja? Nezadostnega investiranja v razdelilno mrežo? Rezultat same elektrifikacije? Če bi osvetljevanje prostorov bilo odvisno od petrolejke in sveče, tega problema ne bi imeli. Novi režim je z intenzivno elektrifikacijo kriv, da elektrike tudi zmanjkuje. Po drugi strani pa je razumljivo, da v deželi, kjer je splošno pomanjkanje kapitala, poleg tega preprečevanje zasebne iniciative, ne more priti do kompleksnega izpopolnjevanja medsebojno odvisnih gospodarskih ustvaritev. Vendar, ali ni tako v vseh deželah, ki brez zado-

stnih osnov streme po hitri industrializaciji?

Komunizem, politični in gospodarski, ni edina sila v svetu. V določenem času in prostoru je lahko najnevarnejši, vendar ne vedno in povsod. Vprašanje segregacije je danes v Združenih državah ostrejša in nevarnejša kot je komunizem. Marsikatera sila, ki teže za spremembami, niso niti po izvoru, niti po poteku vezane na komunizem, dasi vse prinašajo spremembe. Zato je nesmiselno pripisovati komunističnemu sistemu doma in po svetu bodisi vse uspehe, bodisi vse neuspehe, ki jih videvamo. Poglejmo samo preprosti gospodarski problem: položaj slovenskih železarn. Iz povsem ekonomskega stališča bi jih bilo najbolje zapreti. Kajti na več kot enem kraju Jugoslavije ali Evrope je mogoče proizvajati železo in jeklo ceneje, hitreje in boljše. Če torej sedanji režim niha med ekonomsko težnjo premestitve veleindustrije izven Slovenije, ter med političnimi posledicami, ki bi jih premestitev prinesla, se temu ne smemo čuditi. Zaenkrat so prevladali politični razlogi — in jeseniške železarne se povečujejo. Gospodarska produktivnost in nacionalna osamosvojitve redko sovpadata. Komunizem v Jugoslaviji uzakonjuje decentralizacijo, a je v resnici ne uveljavlja zadostno. Gospodarski obračuni so pogosto opravičilo za politično pogojene spremembe.

Navedeni primeri vsaj malo osvetlijo moje gledanje. Kljub temu, da ne morem soglašati s sistemom, ne morem negirati obstoja ustvaritev doma in v drugih komunističnih deželah, četudi tega ne pripisujem sistemu samemu, marveč ljudem, ki v tem sistemu ali tudi navzlic temu sistemu grade in ustvarjajo.

Vprašanje svobode in svobodnega dela doma je bolj zapleteno. To, kar mi pojmuje kot svobodno delo, tega v komunističnem svetu ni, kajti svoboda je omejena na ustvarjanje in krepljenje socialističnega reda; karkoli temu redu nasprotuje, ne more uživati svobode. Po drugi strani pa tudi marsikatera nekomunistične države omejujejo svobodo tistim, ki delajo proti interesom režima ali za zrušitev obstoječega sistema. Bistveno vprašanje bi torej bilo, koliko ljudi je pri tem prizadetih,

In komunizem v svetu? Kje je vir njegovih uspehov? Mnogi trdijo, da je komunizem kot mamilo, ki se mu ni mogoče odreči, strup, ki zajame telo in duha ter ne odjenja, dokler povsem ne zagospodari.

Največji uspeh komunizma je v tem, da je dal milijonom ljudi upanje v boljše

bodočnost. Predvsem v nerazvitih deželah je pred desetletji in še do nedavna prevladovala resignacija, vera v nespremenljivost političnega in gospodarskega reda, izviraajočega od Boga, bogov, od narave ali iz drugih znanih ali neznanih odnosov. Preprost človek v tem sistemu ni imel bodočnosti, vsaj boljše ne: bogatin ostane bogatin in je na oblasti, neuk kmet ostane reven in neizobražen, zato tudi ne more imeti nobene oblasti. To vzdušje se je podrlo ob primeru komunistične Sovjetske zveze in po odmevu v drugih deželah. Gospodarsko in socialno zaostala Sovjetska zveza v času revolucije, je danes tekmeč za prvenstvo v svetu. Kljub zaporam, zunanjim intervencijam, nasprotovanju, pomanjkanju kapitala, neizobraženosti delavstva, je danes primer, kako preiti iz zaostalosti. Vzglede Sovjetske zveze, na čelu katere je danes kmet brez prave formalne izobrazbe, je mnogo močnejši, kot bi to mi radi priznali. Vzglede namreč, da ni treba aristokracije, niti velekapitala, niti buržuazije, da vir blagostanja in bodočega razvoja ni od vekomaj uzakonjena delitev ljudi po rodu in barvi kože, ta vzgled je prevrnil varljivo ravnovesje, ki je desetletja vladalo v nerazvitih deželah med vladajočimi in vladanimi. Neuspeh protikomunističnega naprežanja v nerazvitih deželah izhaja predvsem iz dejstva, da je protikomunistično delo premnogokrat vezano na ohranjanje struktur preteklosti, z njo privilegijev nekaterih izbrancev, zato nevljubivo za velik del prebivalstva; komunizem nasprotno obljublja spremembo, trdo sicer, vendar spremembo na boljše za večje množice. Zaman je tajiti, da se večini ljudi v socialističnih deželah v svetu danes godi boljše, kot se jim je pred nastopom komunizma. Izenačenje blagostanja večjega dela prebivalstva — razen novega razreda — pomeni izboljšanje, četudi ne tolikšno, kot ga poznamo v Združenih državah. Toda materialno blagostanje, kolikor ga je v komunističnih državah, še ni dokaz pravilnosti političnega in gospodarskega reda. V zunanjih manifestacijah so vendarle zakrite pogosto tehtnejše strani totalitarnega režima, namreč omejevanje svobode.

V koliko in v katerih ozirih je moje gledanje danes drugačno od tistega pred dvajsetimi leti? Ker sem vojno doživljal predvsem na Primorskem, kjer so bile razmere in razmerja precej drugačna kot v „Ljubljanski pokrajini“, je bilo že tedaj

moje gledanje precej drugačno kot pogledi mojih ljubljanskih prijateljev. Predvsem je bilo na Primorskem bolj očitno intimno prepletanje komunističnega dela z narodnostnim prepородom ter je protikomunistično delo marsikje dobivalo pečat nenarodnega dela. Partizanski terenci na Primorskem so bili marsikje ugledni narodnjaki, drugod nepridipravi, vsi pa povezani v od komunistov vodeni sistem Osvobodilne fronte — ob podpori večjega dela domače duhovščine in tihem ali odkritem sodelovanju večine narodno usmerjene inteligence. Odrežanost od ostalega dela Slovenije, ne le odrežanost med vojno, tudi odcepjenost dvajset let poprej, je oblikovala ljudi in njihovo ponašanje drugače kot je bilo to v Ljubljani. Zato ni bilo mogoče enačiti Vojka — Premrla z dolenskim Dakijem, niti ne atentata v Via Ghega z ustrelitvijo Ehrlicha.

Glavno se mi zdi, da bi bilo moje gledanje na komunizem in komuniste drugačno tudi takrat, če bi bil bolje poučen, če bi poznal kaj več kot le eno stran. Če bi poznal komunizem še od kod drugod, ne le iz brošur Naše poti in Slovenčevih uvodnikov, če bi že takrat znal ceniti osebna žrtvovanja in idealizem nasprotnikov ter bi videl na njih kaj več, kot le zločinske namere — za pridobitev oblasti.

Moje gledanje na ohranitev zasebne lastnine ter na pretnje komunistov, da bo tega konec, je bilo kaj enostavno. Vsako omejevanje se mi je zdelo komunistično ali vsaj komunistično pobarvano. Danes gledam na to drugače. Osebna lastnina mora biti v moderni družbi omejena, kajti neomejenost se prehitro sprevrže v socialno krivičnost, ki prizadene mnogo več ljudi in jo smatram za mnogo večji greh, kot je kak nezakonski otrok, ki ga je povila preprosta slovenska služkinja.

Prepričan sem, da moč komunizma ni vezana toliko na moč sovjetske armade in silo policije, četudi njih moči ni mogoče zanikati; moč idej, predanost njenih razširjevalcev, ter naša počasnost v sprejemanju sprememb so silno močne komponente komunističnih uspehov. Naš pogled je prepogosto uprt v preteklost in v ohranjanje tega, kar je v preteklosti ostalo nam danes v užitek in rabo. Komunisti načrtno podirajo ostanke preteklosti, kar je za vse one, ki v preteklosti in niti v sedanjosti ničesar nimajo, mnogo več, kot jim obljublja drugi.

rojen 19. maja 1926 v Ljubljani. Obiskoval klasično gimnazijo. Maturiral l. 1946 na slovenski begunski gimnaziji v Lienzu na Tirolskem. L. 1946 odšel v Rim, bil 10. oktobra 1952 posvečen v duhovnika, do l. 1955 pa študiral filozofijo ter teologijo in postal tudi doktor. Od l. 1956 do 1958 je bil kaplan na Koroškem, od tedaj dalje je slovenski izseljenski duhovnik. V smislu določil papeške okrožnice EXUL FAMILIA skrbi za dušno pastirstvo med Slovenci v Zvezni nemški republiki kot direktor slovenskih dušnih pastirjev v tej državi. Vodi ga iz Münchena.

Kot katoličan in duhovnik odklanjam komunizem zaradi militantnega ateizma. Mnenja sem sicer, da se je Marx motil, ko je svoj gospodarski sistem vezal na ateizem. Logične nujnosti za to ni. Marx je namreč svoje poznanje o veri črpal iz panteistično zamaglenega Spinoze. Ateizem je obenem potreboval kot politično sredstvo za uresničenje svojih idej. Boril se je subjektivno ne proti temu, kar in kakor mi katoličani pojmuje Boga, temveč proti pojmu Boga, ki ga je našel pri protestantski racionalistični teologiji pruskega državocerkvenstva.

Pa pustimo to ob strani! Za nas je važna le ugotovitev, da se danes marksistični komunizem dejansko — v teoriji in praksi — veže na militantni ateizem. Pod zaglavjem „Idejni boj komunistov proti religioznim in drugim zablodam in predsodkom“ piše program ZKJ, da je „marksizem kot svetovni nazor in idejna osnova praktične dejavnosti komunistov... nezdržljiv s kakršnimkoli že religioznimi prepričanji“. Odnos (jugoslovanskega) komunizma do sleherne religije je s tem jasno opredeljen, s tem pa tudi odnos vernega človeka do komunizma.

Seveda pa s tem še ni rešen problem, kakšno naj bo v praksi razmerje med komunizmom in katolicizmom, med komunisti in katoličani. Razlikovati bo treba dve možnosti. Tam, kjer komunizem ni na oblasti, temveč le ena izmed strank, ki vabi v svoje vrste tudi katoličane, je idejna borba proti komunizmu ter aktivno delo vseh katoličanov, da se zboljša družabni red, ena osnovnih nalog živega katolištva. Kjer pa je komunizem prevzel vso oblast v svoje roke, kakor pri nas doma, pa je odgovor na ta problem težji. Zadeva postane še bolj

zamotana, če se vprašamo, kako naj ravna duhovnik v takšnem položaju. To vprašanje vključuje med drugim (v naši domači konkretnosti) tudi vprašanje o odnosu duhovnika v domovini do Ciril-Methodijskega društva.

Društvo je nastalo iz volje in pod pritiskom komunističnega režima. Na ustanovni občni zbor l. 1948 so precej udeležencev prignali z avtomobili Notranjih odsekov. Objektivni namen društva — torej namen in cilj komunističnega režima — je bil zabiti klin med hierarhijo ter nižjo duhovščino, po možnosti pa jih celo pripraviti do shizme. Znan je izrek Tita jugoslovanskim škofom: „Mi smo prelomili z Moskvo, zakaj vi ne prelomite z Rimom?“ Subjektivni namen — torej namen in cilj vodilnih duhovnikov, ki so pomagali, da je do ustanovnega občnega zbora prišlo — pa je bil v tistih časih fizičnega preganjanja duhovnikom ohraniti vsaj nekaj možnosti za delovanje.

O čistosti namenov teh duhovnikov ne bi rad dvomil. Toda po 17 letih društvenega delovanja lahko ugotovimo, da so dosegli manj koncesij na verskem področju kot npr. poljski duhovniki, ki so podobna društva a priori odklonili. Društvo CMD je omogočilo, da se je na Slovenskem razvil neoklerikalizem, sprevrženi klerikalizem. Če je prej šlo — v komunističnem žargonu — za zlorabo vere v politične namene in koristi, gre sedaj za zlorabo politike na škodo vere. Ni gola slučajnost, da sta na Dolenjskem akcijo za pridobivanje novih članov delala dva duhovnika skupaj z dvema oznovcema, ki so se v istem avtomobilu vozili k župnikom in kaplanom in jih silili v CMD! V času, ko v domovini vse škriplje (prim.

afero okoli Perspektiv, nacionalno in gospodarsko vprašanje itd.), se v društvu gredo legaliste, ker objektivno pomagajo, da se oblast drži nad vodo. Društvo je postalo torej reakcionarno.

S tem nikakor nočem obsojati posameznikov, članov CMD. Kdor pozna rafiniranost, pritisk, strahovanje in grožnje, ki so privedla do včlanjenja, ta sodbe o posameznih članih ne bo izrekel. „Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen nanje!“

Kolikor toliko objektivna sodba pa je morda že možna o vodilnih članih društva, ki pišejo v glasila „Nova pot“ in druga. Dr. Stanko Cajnkar se zavzema za dialog z brezverci in ateisti. Pravi, da nas do tega obvezuje krščanska ljubezen. Pri tem pa pozablja, da je — če sploh je — pameten razgovor s komunističnim ateistom možen le, če katoličan in komunist stojita na isti ravni, to se pravi, da noben nima nad drugim kakršnekoli oblasti. Kadar pa ima komunizem oblast v rokah, potem je razmerje med komunistom in katoliškim duhovnikom podobno razmerju med krvnikom in žrtvijo. Krščanska ljubezen ne obvezuje, da pred smrtno obsodbo, četudi se zavlačuje, iščemo dialog s krvnikom. Kristus je pred Pilatom molčal in se v dialog ni spuščal. Molk je lahko najvišje pričevanje!

Pač pa bi pričakoval več krščanske ljubezni in dobrotljivosti, kadar dr. S. Cajnkar razpravlja o duhovnikih sobratih, ki niso člani CMD. Analizira namreč njih stališče in ugovore proti včlanjenju ter skuša pokazati njih nevzdržnost. Pri tem pa pozablja, da isti duhovniki nimajo nikakršne možnosti, da bi svoje odklonilno stališče do društva lahko prav tako kot on v tiskani besedi pojasnili in zavrnil. Milo rečeno, to ni fair!

Pa še na neko hibo bi rad pokazal! CMD je večkrat organiziralo romanja in potovanja v inozemstvo. Nekateri člani kot nečlani CMD so morali ostati doma, ker niso dobili potnih listov. Podobno se je zgodilo pri romanju novomašnikov poleti 1964 v Rim — nekaj jih je moralo ostati doma. Človek bi si želel večje moškosti od udeležencev. Čut solidarnosti bi jim narekoval odločitev, da ne gredo na pot, če oblasti ne dovolijo vsem, da se romanj udeležijo. Kake porazno mora delovati takšna praksa na tiste, ki so morali ostati doma! Diferenciral in izoliral jih je režim, malobrižni so jim lastni sobratje, ki so smeli na pot!

Na vprašanje, kakšno naj bo torej za držanje katoliškega duhovnika do komunističnega režima, kadar je na oblasti, sem

delno že odgovoril, ko sem omenjal nekatere dejstva. Svoje stališče naj dokončno objasnim: zavest duhovniškega poslanstva v Cerkvi brani pristop v društvo, katerega objektivni namen je razdvajanje duhovniških vrst in razcep s hierarhijo. Subjektivni dobri nameni in drobci koncesij s strani režima ne odtehtajo objektivnih zlih posledic. Zato velja naše priznanje, občudovanje in podpora v molitvi tistim slovenskim duhovnikom, ki niso klonili in vztrajajo v težkem položaju. Bodočnost slovenske Cerkve je odvisna od njih molka in trpljenja in ne od resolucij, delovanja ter zagnanosti vodilnih članov CMD!

In še kratka pripomba! Če hoče CMD igrati pozitivno in ne reakcionarno vlogo v slovenskem katolicizmu, potem naj se z vso resnostjo zavzame za popolno ločitev Cerkve od države, kakor je uzakonjena v ustavi. Zahteva naj nevmešavanje države in partije v notranje cerkvene zadeve, torej popolno svobodo pri ustanavljanju katoliških šol, malih semenišč, katoliškega tiska, organizacij in podobno. S tem si bo vođstvo CMD rešilo dobro ime. Sicer pa se spravlja v nevarnost, da ga slovenska zgodovina prišteje med konformiste, ki so zavirali svobodo verskega življenja.

Komunistično ideologijo odklanjam tudi kot Slovenec, čeprav sta predvojna in medvojna agitacija zelo poudarjali narodnostni moment. Osebnost sem mnenja, da sta sekretarja KPS Tone Tomšič in Boris Kidrič — ki sta oba umrla previdena z zakramenti; (prvega je previdel pokojni p. dr. Angelik Tominec, drugega pa...) — bila obenem zavedna Slovenca. Na svoj način sta se borila za samostojnost in avtonomijo slovenskega ljudstva. Nekaj čuta za slovenstvo imajo morda še — da se oziram le na glavarje — Boris Kraigher (s partizanskim imenom „mali Janez“), Luka Leskošek (ki je baje šel na božjo pot na Brezje, ko so mu zdravniki povedali, da ima raka. Videli so ga tam ljubljanski študentje. Opravičeval se je, da so ga zapeljali žena in otroci...), pa morda še Miha Marinko (ki je pred nekaj leti pokojnemu ljubljanskemu nadškofu Vovku tožil o velikanskih težavah, ki jih imajo v partiji v gospodarski in nacionalni politiki) ter Dušan Pirjevec (ki je v polemiki z Dobrico Čosićem na sicer nevzdržnih pozicijah marksizma skušal braniti nekaj slovenskih interesov). Nobenega čuta za slovenstvo pa nima Edvard Kardelj. Njegova knjiga Razvoj slovenskega narodnega vprašanja je jasna odpoved slehernim slovenskim interesom na kulturnem, političnem

in gospodarskem polju v prid federacije marksističnega kova. Poučna za naše razpravljanje je knjiga „Jesen 1942“, ki objavlja korespondenco višjih partizanskih funkcionarjev v drugi polovici 1942, med njimi tudi nekaj Kardeljevih poročil Titu. Iz dokumentov je lahko razvideti, koliko Slovenca je Kardelj. Na splošno piše v prvi osebi množine: „Mi Slovenci...“ Ko pa preide na zanj tvegana vprašanja slovenske nacionalne politike, se prva oseba množine nenadoma spremeni v tretjo: „Slovenci so...“ Iz besedila je jasno čutiti, da je tako pisal samo zato, ker si slovenskih nacionalnih interesov pri Titu ni upal odločno in odkrito zahtevati. Od takega človeka, ki uradno „zastopa“ Slovence v Beogradu, seveda ne moremo veliko pričakovati. Zato se tudi ni čuditi, da je danes po ustavi edini uradni jezik v vojski srbohrvaščina, čeprav je Tito 1943 slovenski delegaciji v Jajcu slovenščino „priznal“ kot uradni vojaški jezik v partizanskih edinicah. To je le logična posledica Kardeljevega kapitulantstva pred jugoslovanskim integralizmom!

Kot Slovenec se ne strinjam in odklanjam jugoslovanski komunizem tudi zato, ker je z ustavo 1963 odpravil pravico, vsaj na papirju napisano v ustavi 1946: to je pravica posameznih republik do odcepitve od jugoslovanske federacije. Ustavna podlaga za odločitev Slovencev, da se odcepijo, je uničena. Kar je pred 18 leti bilo ustavno možno, je danes protiustavno in veleizdaja! Tako se igrajo z narodnimi pravicami in interesi!

Kot Slovenec odklanjam jugoslovanski komunistični režim tudi zato, ker noče nuditi prave pomoči slovenskim manjšinam v zamejstvu. Cilj zadevne jugoslovanske politike ni ohranitev in razvoj manjšin, temveč uveljavljanje socializma in komunizma v njih ter tako doseči, da v deželnih in pokrajinskih vladah Avstrije in Italije (na Primorskem in na Koroškem) tujerodna komunistična partija zadobi večino. Narodnost ji je pri tem delu sredstvo, s katerim manipulira in taktizira, kakršen je pač vsakokratni politični položaj. O pravem varovanju manjšinskih narodnih interesov zato ne more biti govora.

Kot svoboden in misleč človek odklanjam komunizem, posebej še jugoslovanski, zaradi nevzdržnosti njegovega filozofskega sistema ter gospodarsko politične ureditve.

Ne zadovolji me komunistična „eshatologija“. Kaj bo (časovno) po brezrazredni družbi, ko bo uresničeno (?) načel komunizma: vsak po svojih sposobnostih,

vsakemu po njegovih potrebah? Bistvo materije je po diamatu prav to, da se ne prestando giblje, da „išče“ novih oblik, da po negacijah nastajajo nove, višje oblike, da kvantitativno naraščanje povzroča kvalitativne spremembe. In ves ta dinamizem, ki mu je podvrženo svetovje, nadstavba kakor tudi temelji, naj se umiri in zastane, ko je dosežena brezrazredna družba? To vendar pomeni zastanek življenja, vegetiranje in z dolgočasnost na vseh področjih. Zakaj diamat ne prizna možnosti, da se bo po brezrazredni družbi razvila še neka druga, ki bo pomenila negacijo dotedajšnje in afirmacijo nove? Čemu zastoj? Na to vprašanje marksist odgovori lahko ne več kot znanstvenik, sociolog, temveč le še kot — vernik, marksistični vernik, ki pač veruje, da je temu tako in nič drugače. S tem pa je že načeto vprašanje vernosti v najširšem pomenu besede. Zato pa kot človek raje in lažje sprejemem — če je dovoljen utilitaristični kriterij — nauk Cerkev, ki mi po prehodu iz tega življenja v drugo, torej po smrti, zagotavlja življenje na potenco, vedno novo življenjskost v veselju in ljubezni.

Pa to je le ena izmed notranjih aforij marksizma. Druga — da omenim le še to — je praktično nepriznanje vzročnega načela, ki v logičnem in ontološkem redu zahteva za vse, kar je povzročeno, vsaj enakovreden, če ne v sebi še močnejši vzrok. Ker se duševni pojavi bistveno razlikujejo od neduševnih, materialnih (niso vezani na materijo ne kot vzrok ne kot pogoj), jim je torej treba priznati vsaj relativno avtonomnost in izvor iz posebne, nematerialne podstati. Kultura, to je smiselni duševni napor, ideologija, religija etc. nikdar ne morejo biti zgolj produkt materialnih podlag in odnosov. Za marksizem pa so te danosti samo izraz in učinek gole materije.

Govorjenje in pisanje o novem, socialističnem humanizmu doma me zato ne more prepričati. Prav nič ne pomaga, da tu in tam doma besedo človek pišejo z veliko začetnico. Pravopis dejstev ne izpremeni! Dokler v človeku ne bodo videli več kot samo na poseben in umetelen način organizirano materijo, je govorenje o socialističnem humanizmu nesmisel in prevara. Vnaprej so zaprta vrata, ki bi dovolila vstop do prave rešitve najosnovnejših vprašanj človeške problematike: o smislu življenja, o človekovem delovanju, o trpljenju, o smrti in drugo. Vsa ta vprašanja so za komunistično etiko še vedno tabuji. Kolkor mi je znano, te problematike ni načel v Sloveniji še noben komunistični ideolog

ali filozof, ne Boris Zihelr, ne Boris Majer, ne Franc Jerman, ne kdo drug, čeprav je od osvoboditve poteklo že 20 let (mislim na obravnavo teh vprašanj v izvirnem daljšem članku ali knjigi).

Parola o človeku kot subjektu gospodarskega reda in ne kot njega objekt zato seveda izgubi vso verodostojnost. Kaj naj pomeni ta akademska distinkcija, ko pa zgovorno molčijo o tem, kaj je človek, o vrednotah, ki jih posebuje, o smislu njegovega dela in trpljenja. Človek je kot človek vreden toliko, kolikor proizvaja dobrin za materialno preskrbo. Gospodarski red, kakršen je danes v Sloveniji, človeka duši in zaslužnjuje. Misli, besede in hotenja slovenskega človeka se že leta v glavnem vrte le okoli materialne zadostitve. Komunistični gospodarski red je našega človeka ponižal na konsumenta z enodnevno perspektivo. Drugače tudi biti ne more, saj je po besedah Mihe Marinka „ena osnovnih zahtev socialistične družbe ..zmanjševati in odpravljati že obstoječe razlike med fizičnim in umskim delom...“

Kot svoboden človek odklanjam stoo-
stotni dirigizem v gospodarstvu, njega ne-
prestano in včasih do brezumja gnano pla-
niranje, strahotno zapostavljanje slovenske-
ga gospodarstva v prid južnim republikam,
enostranski — ali kot temu pravijo doma
— brezstrankarski sistem, v katerem naj bi
bila partija avantgardna voditeljica delav-

skega razreda (ki ga je v ta namen v Sic-
veniji bilo treba šele formirati...) in še
drugega več. O vsem tem bi se lahko na
dolgo razpisal, pa mislim, da ni potrebe.
Stvari so znane in razsoden človek brez
težave prepozna njih vrednost oz. brez-
vrednost in škodljivost.

Morda bo kdo v prispevku pogrešal
omembo pozitivnih pridobitev komunizma
v Sloveniji na področjih splošne civiliza-
cije, na porast tehničnega ustvarjanja in
praktičnih znanosti ter nekaterih socialnih
ugodnosti. Brez dvoma tega ne manjka V
20 letih je komunizem doma marsikaj do-
segel, kar bo ostalo in moralo ostati, tudi
ko režima več ne bo, iz enostavnega raz-
loga, ker je nastalo ne zaradi komunistič-
nega sistema, temveč kljub njemu in mi-
mo njega. A prav zato je tudi res, da bi
slovenski človek v svobodni domovini —
torej ne pod režimskim nasiljem — na last-
no pobudo in v prostovoljni medsebojni
povezanosti ustvaril še več in še večja ter
trajnejša dela, kot pa so bila ustvarjena
doslej. Do tega zaključka me ne pripelje
tisto, dostikrat brezpredmetno uganjkova-
nje, „kaj bi bilo, če bi bilo“, temveč po-
gled v lastno, slovensko dušo: slovenski
človek je v zgodovini na vseh področjih
ustvarjalnosti dosegel najvišjo stopnjo, ko
je delal svobodno, brez pritiska.

Komunizem zametam, ker sem za svo-
bodo, celovito in nedeljeno.

JOŽE ŽAKELJ

rojen 19. aprila 1941 na št. Joštu nad Vrhniko, kjer je obi-
skoval osnovno šolo do petega razreda, nato tri leta nižjo
gimnazijo v Polhovem Gradcu, nakar se je septembra 1956
z materjo in bratoma preselil k očetu Jožetu Žaklju v Argen-
tino. Bil je gojenec Rožmanovega zavoda v Adroqueju. L.
1962 dokončal srednjo šolo ter se istega leta vpisal na inžer-
nirsko fakulteto državne buenosaireške univerze, na kateri
nadaljuje študije. Od leta 1962 je član Slovenske fantovske
zveze in Slovenskega katoliškega akademskega društva.

Komunizem ni le politični sistem, kot
ga ljudje radi pojmujejo, ampak mnogo
več. Je poseben način pojmovanja človeka
in ostalega stvarstva; poseben način živ-
ljenja, kajti njegov nauk obsega najraz-

ličnejše stopnje človeškega delovanja. Od-
klanjam ga v bistvu zaradi njegovega ma-
terializma, ki zanika Boga in na njegovo
mesto postavlja materijo kot izvor in cilj
vsega bivajočega; ki zanika obstoj človeške

duhovne duše in ne prizna človeku svobodne volje. Odklanjam ga dalje zaradi njegovega protiverskega delovanja in pragmatizma; odklanjam zaradi njegovega zmotnega cilja ter sredstev, ki jih za dosego tega cilja uporablja.

Ne bom dokazoval zmotnosti njegovega nauka s filozofskega, teološkega ali socialnega stališča, ampak se bom ustavil le pri eni točki, in sicer pri odnosih komunizma do človeške osebe.

Komunistični nauk o človeku nasprotuje sami človeški naravi, kajti ne prizna njegove celotne narave in mu odreka nekatere osnovne pravice, ki so mu lastne že po naravi: svobodno izražanje, prosta izbira vere, zasebna lastnina itd. Organizacija združenih narodov je 10. decembra 1948 izdala „Proglas človečanskih pravic“, v katerem našteva in razlaga naravne pravice človeške osebe, ki so lastne vsem ljudem ne glede na raso, vero, narodnost itd. Poglejmo le nekatere, katerim komunizem neposredno nasprotuje:

„Člen 1: Vsa človeška bitja se rodijo svobodna in enakopravna v dostojanstvu in pravicah in obdarovana, kot so, z razumom in vestjo, se morajo bratsko vesti med seboj.“

„Člen 3: Vsak posameznik ima pravico do svobode in do osebne varnosti.“

Člen 4: Nihče ne bo podvržen suženjstvu ali tlačanstvu.“

„Člen 17: a) Vsaka oseba ima pravico do lastnine, zasebne in skupne.

b) Nikomur ne bo brez zadostnega razloga odvzeta njegova lastnina.“

„Člen 18: Vsaka oseba je svobodna v svojem mišljenju, v vesti in v izbiri vere.“

„Člen 19: Vsak posameznik ima pravico svobodnega mišljenja in izražanja.“

„Člen 23: d) Vsaka oseba ima pravico ustanavljati strokovne organizacije, sindikate...“

„Člen 26: c) Starši bodo imeli predpravo pri izbiri vzgoje, ki naj jo dobe njihovi otroci.“

Povsem razumljivo je, da sistem, ki jemlje človeku te osnovne pravice, ga nikakor ne more privedi do popolne sreče. Namesto, da bi se poglobil v njegove probleme in jih skušal pravilno umeti in rešiti, je komunizem človeka poenostavil. Najprej mu je zanimal njegovo dušo, in takoj nato vse lastnosti, ki iz nje izhajajo; tako n. pr. svobodno voljo. Ves tisti veliki svet poln skrivnosti in zagonetic, ki si jih ne znamo razložiti in jih ne moremo doumeti, a ki jih živimo vsak dan, vsak trenutek; vse naše misli, čustva, želje, volja, vse to zanj ni nič

drugega kot izcedek materije. Duša zanj ne obstoja; nam pa jo v nadnaravnem redu potrjuje razodetje, v naravnem pa psihologija. S to človeško dušo pa je bistveno povezana svobodna volja. Njo predstavlja vsaka postava, vsak zakon, vsako plačilo in vsaka kazen. Tako v nadnaravnem redu nebesa in pekel pričata o svobodi človeške volje, kajti nesmotrno bi bilo stvarstvo, ko bi Bog ustvaril pekel in nebesa, ne bi pa dal človeku svobodne volje, da se lahko prosto odloči za eno ali drugo. Vsak civilni zakon bi bil nesmiseln, če bi človek ne imel svobodne volje. Zato pa je ravnanje komunističnih oblasti protislovno, ko na eni strani tajijo svobodno voljo, na drugi pa nalagajo težke kazni za vsak najmanjši pogrešek. Če človek nima svobodne volje, se tudi ne more svobodno odločati za svoja dejanja, ki potemtakem niso prostovoljna, in če niso prostovoljna, človek ni zanje odgovoren; če pa ni odgovoren — zakaj kazen?

Komunizem je vse človeško delovanje podvrzel enemu samemu organu — partiji. Ona je najvišja oblast; tožilec in sodnik obenem. Zahteva, naj človek ne misli, da naj se ne odloča, da naj ne hoče, česar ne misli in noče ona. Kulturni delavec je omejen v svojem delovanju v začarani krog — službe partiji. Umetnik in znanstvenik ji morata biti podrejena in se v svojem ustvarjanju ravnati po načelih, ki jima jih ona narekuje, ki pa tako na umetnost kot na znanost gleda skozi zmotne naočnike pragmatizma. Le partija lahko prosto odloča o usodi ljudstva in posameznika. Človek, posameznik, v komunistični ideologiji ne igra nobene vloge; smisel bivanja ima le v toliko, v kolikor je del marksistično urejene družbe.

Kot vsak nasilni sistem je tudi komunizem ljudi hotel spremeniti v maso, ki bi slepo sledila navodilom diktatorja partije; brez pomisleka izpolnjevala njene ukaze in prepovedi. Skratka, komunizem je vzpostavil najstrašnejšo diktaturo vseh časov, v kateri je prepovedano vse, kar ni obvezno.

Na ta način je človeka reducirjal na skupek materije, ki deluje zato, ker mora; oropal ga je — osebe — in ga spremenil v žival.

To komunistično napačno pojmovanje človeka pa je močno odjeknilo tudi pri mladini, ki je bila deležna vzgoje osnovane na podlagi tega pojmovanja. Ta mladina je nov, tragičen dokaz komunističnih zmot.

Komunizem si je vedno in povsod zelo prizadeval, da bi si pridobil mladino. Kjer je prišel na oblast, je pričel s pridobivanjem mladine že takoj v prvih razredih osnovne

šole, kjer so učiteljice morale, na primeren način seveda, razlagati in vlivati v duše malih šolarjev prve marksistične nauke. Kmalu nato so se pojavile mladinske organizacije, n. pr. pri nas doma Pionir, ki so na prikrit način mladino vzgajale v popolnoma materialističnem duhu. Iz šol so odpravili poučevanje verouka, odpravili mnoge cerkvene praznike in jih v nekaterih primerih nadomestili z državnimi. Spremenili premnoge stare navade, n. pr. pozdravljanje. Ko je študent na ulici srečal profesorja, ga ni smel pozdraviti: „Dober dan, gospod profesor.“ temveč: „Zdravo, tovariš...“ Po takim prisiljenem pozdravu sem imel občutek, kot da ga sploh nisem pozdravil in sem se včasih plašno ozrl za njim. Za odraščajočo mladino so organizirali mladinske brigade, v katere so mnogokrat prisilili mlade ljud., da so šli kot prostovoljci gradit ceste in železniške proge. Tako sta pri nas v Jugoslaviji nastali „mladinski“ progi: Brčko—Banovići in Šamac—Sarajevo. Kakšno je bilo življenje v teh brigadah, si lahko vsak predstavlja; mladina, nagačena z marksističnim materializmom, prepuščena sama sebi, brez vsakega nadzorstva in mnogokrat namenoma kvarjena, je v teh brigadah izgubila še tisto moralo, ki ji je ostala od mladostne vzgoje. In ravno to je bil namen onih, ki so organizirali te brigade, počitniške kolonije, taborenja na morju in v planinah itd. Hoteli so mladino pritegniti nase, odtrgati jo od družine in od vsakega dobrega vpliva ter ji izbrisati iz glave vse „starokopitne verske predsodke“.

Dvajset let so tako „vzgajali“ mladino, danes pa, ko žanjejo prve sadove svojega dela, počasi prihajajo do spoznanja, da nekaj ni bilo v redu pri njihovi vzgoji in so razočarani nad rezultati, ki jim jih takratna

mladina nudi. Mislili so, da če bodo mladini vzeli moralo in v njej zatrli „verske predsodke“, da se bo mladina nato z obema rokama oprijela komunističnega nauka in se z vsem navdušenjem pognala v boj za njihov materialistični ideal. Mislili so, da če bodo dali mladini hlepenje po materialnih dobrinah, bo ona pozabila in se odrekla svobodi in drugim človečanskim pravicam. Pa so se zmotili. Dosegli so prvo, drugega pa ne. Mladino so res oropali vere, morale in jo pogreznili v brezcilnost, a niso je mogli navdušiti za svoje ideale. Kako naj se ona žrtvuje in bori za nekaj, kar ne ve, če bo dosegla, ko so ji pa oni sami posredovali le hlepenje po lagodju in brezbriznost za vsako višjo dobro. Komunist mora biti idealist, če ne bo kmalu obupal nad svojim ciljem, ki je zemski paradiž, in za katerega ne ve, ga bo li dočakal ali ne. Takega idealizma pa mladina, vzgojena po načelih komunističnega materializma, nima in ga ne more imeti. Mladina je od komunizma pričakovala več, kot pa ji je on mogel dati. Pričakovala je sreče, a je dobila nasprotno — nesrečo, zato se mu vedno bolj odmika in razočarana išče nova pota, ki naj jo popeljejo do sreče.

Komunizem mladine ni mogel osrečiti ker je popolna sreča na tem svetu nemogoča, pa če tudi bi bila možna, bi je komunizem človeku ne mogel dati, ker je ne pozna; ker zanika njegov duhovni svet in zatorej ne more zadostiti njegovim potrebam in ne utešiti njegovih želja.

Komunizem je zmoten in protisloven v svojem najglobljem bistvu in kot tak nezmožen izholjšati človeštvo ter ga pripeljati do trajne sreče, po kateri hrepeni vsako vlakence našega bitja, kajti slabo drevo ne more roditi dobrega sadu.

ob dvajsetletnici

Najzvernejši pones v življenje slovenskega naroda sta napravila negativni in fatalistični skupaj leta 1941. Zgodovina dokazuje, da nam Nemci niso bili nikdar naklonjeni. Avstro-ogrska monarhija je to dosledno dokazovala do svojega razpada. Hitlerjev nacizem je privzel k razni kolonizaciji Slovanov po Hitlerjevi ugotovitvi „smrtni sovražnik Nemcev“ (Mein Kampf). S to ugotovitvijo je vsaj prej opravičil svoja uničevalna postopanja s Slovenci: množično izseljevanje, strahovanje, koncentracijska taborišča itd.

Graboški slovenskega naroda so bili tudi fatalisti, povzemanj z ostali. V italijanskih dokumentih, ki so izšli leta 1959 v Rimu za določbo do 8. septembra 1940, je objavljen tudi zapisnik Glasnega leta kabineta Adolf Hitlerja's razgovorov med dr. Slavomirjem in Glasom izmarja 1940. Taka prvi zapisnik: „Glas Slovenije izmarja Pavelič, da soglasja z grofom Glasom, da naj se prilagodi bojevnemu režimu, katerega bo hrvaški narod svoji skupni s talijansko Italije... Slovenija ne bo mogla napraviti drugega, kakor sprejeti slovenski položaj, ki ji ga po volji Italije Pavelič je razložil, da bi morebitno odločil Nacistična Nemčiji bil kompenzacija za izgube teritorij v Sloveniji. Na skrivaj, da bi bila pregovornost neodržane hrvaške države v sklopu Italije izmarja, ki bo izvirni načrte besedilo. Pavelič prav tako poudarja velik pomen za Italijo, če bi ta dobila v svoje roke veliki italijanski rudnik v Sloveniji.“

Upravljatelj polkovnik Čadežnik, ki je bil medtem najboljše pomočnik najstarejši nemški, je zapisal v svojih spominih, da bi v slovenski državi nastala odvisna. Če slovenski narod izvedel ob-

stojati, kako bi bil v hrvaškem parlamentu, tako se je dogajalo med drugo svetovno vojno sprejeti besedi dr. Križanič, ki naj bi bil je govornik leta 1940:

„Kaj bi bilo tako veliko učeno za ljudi slovenskega naroda, da bi se v Sloveniji, ali pa v hrvaškem parlamentu, tako se je dogajalo med drugo svetovno vojno sprejeti besedi dr. Križanič, ki naj bi bil je govornik leta 1940:“

vanski Štajerski in da Italijani se bodo opustili svoje želje, da dobijo italijanski rudnik.“

Politične stranke pod okupacijo

Štoreče so vse, kar je bilo v demovini v določih razmerah možno, da po zmagi zapadali sovražnikov, na katero so obojevale vse določ. Združena Slovenija zahteva svoboda v jugoslovanski državni skupnosti.

Demokratske politične stranke se v medvojni dobi takoj sklenile prevzeti. Zedinile se so bile v letu 1941 na skupni program in se odločevanje za njegovo izvedbo. Takoj po okupaciji so začele demokratske stranke v pripravi za politično delo. Nastala so Slovenska Stranka in Narodna liga, od katerih je bila najstarejša Slovenska liga. Vsega je v zvezi množicem kroga formirala takoj vojaške odrede, ki naj bi bili zaradi večje konspirativnosti povežane bile v skupnem in enotnem vodstvu.

Slovenska ljudska stranka je postavila načelo, da je njeno vodstvo v imenovanju v rokah dr. Križanič, ki naj tudi predstavlja Slovenca pri sovražnikih. Tudi ostale demokratske stranke so isto izvedle skupanja. Tako so se vse stranke in organizacije pred-

Leto 1945 — usoden mejnik

Vodstvo strank so posebej sklenila, da sklenijo politično s skuparjem. Pod

Kako so Nemci preseljevali

Udarili so po pastirjih

Bil sem vojni ujetnik

Vključen v nemško vojsko

Vzeli so mi mladost

Četniki na Štajerskem

Za zgodovino Turjaka

Slovenci v Srbiji pod okupacijo

Prvi slovenski parlament v Ljubljani 3. maja 1945

leto 1945 — usoden mejnik

Najnevarnejši poseg v življenje slovenskega naroda sta napravila nacistični in fašistični okupator leta 1941. Zgodovina dokazuje, da nam Nemci niso bili nikdar naklonjeni. Avstro-ogrška monarhija je to dosledno dokazovala do svojega razpada. Hitlerjev nacizem je privzel še raso ločitev in smo bili Slovani po Hitlerjevi ugotovitvi „smrtni sovražniki Nemcev“ (Mein Kampf). S to ugotovitvijo je vnaprej opravičil svoje uničevalno postopanje s Slovenci: množično izseljevanje, streljanje, koncentracijska taborišča idr.

Grobokopi slovenskega naroda so bili tudi fašisti, povezani z ustaši. V italijanskih dokumentih, ki so izšli leta 1959 v Rimu za dobo do 8. septembra 1943, je objavljen tudi zapisnik Cianovega šefa kabineta Anfusa o razgovorih med dr. Pavelićem in Cianom januarja 1940. Tako pravi zapisnik: „Glede Slovenije izjavlja Pavelić, da soglaša z grofom Cianom, da naj se prilagodi novemu režimu, katerega bo hrvaški narod uvedel skupno s fašistično Italijo... Slovenija ne bo mogla napraviti drugega, kakor sprejeti dejanski položaj, ki ji ga bo vsilila Italija. Pavelić je mnenja, da bi morebiten odstop Maribora Nemčiji bil kompenzacija za nemške interese v Sloveniji. Ne skriva, da bi bila proglašitev neodvisne hrvaške države v sklopu Italije udarec, ki bo zaviral načrte nemštva. Pavelić prav tako poudarja velik pomen za Italijo, če bi ta dobila v svoje roke veliki trboveljski rudnik v Sloveniji.“

Generalštabni polkovnik Vauhnik, ki je bil nedvomno najboljši poznavalec načrtov nacistične Nemčije, je zapisal v svojih spominih, da bi v slučaju zmage nacizma odnošno Osi slovenski narod prenehal obstajati.

Tisti pa, ki smo bili v beograjskem parlamentu, smo se ob dogodkih med drugo svetovno vojno spominjali besed dr. Korošca, ki nam jih je govoril leta 1939: „Kadarkoli boste delali načrte za bodočnost slovenskega naroda, ne pozabite, da se Nemci niso in ne bodo odpovedali slo-

venski Štajerski in da Italijani ne bodo opustili svoje želje, da dobijo trboveljski rudnik.“

Politične stranke pod okupacijo

Storile so vse, kar je bilo v domovini v danih razmerah možno, da po zmagi zapadnih zaveznikov, na katero so oslanjale vse delo, Združena Slovenija zaživi svobodna v jugoslovanski državni skupnosti.

Demokratske politične stranke so v medsebojni borbi takoj sklenile *premirje*. Zedinile so se že v letu 1941 za *skupen program* in za *sodelovanje* za njegovo uresničitev. Takoj po okupaciji so začele demokratske stranke s pripravami za *podtalno delo*. Nastale so Slovenska, Sokolska in Narodna legija, od katerih je bila najštevilnejša Slovenska legija. Vsaka je v svojem miselnem krogu formirala *tajne vojaške edinice*, ki naj bi bile zaradi večje konspirativnosti povezane šele v *skupnem in enotnem vodstvu*.

Slovenska ljudska stranka je postavila načelo, da je njeno *vodstvo v inozemstvu* v rokah dr. Kreka, ki naj tudi predstavlja Slovence pri zaveznikih. Tudi ostale demokratske stranke so mu izrekle zaupanje in *dr. Kreka priznale za slovenskega predstavnika v svetu*.

Vodstva strank so posebej sklenila, da *odklanjajo sodelovanje z okupatorjem*. Pod sodelovanjem je bilo mišljeno vse, kar bi podpiralo vojaške in politične cilje okupatorjev.

Skupni forumi

6. aprila 1941 je bil ustanovljen *Narodni svet* po svobodnem dogovoru med slovenskimi demokratskimi političnimi strankami. Ker so bile že 8. aprila vse zveze med Ljubljano in jugoslovansko centralo pretrgane, je Narodni svet prevzel v začasno izvrševanje vrhovno oblast na slo-

venskem ozemlju, stoječ dosledno na stališču kontinuitete Jugoslavije. Po okupaciji Slovenije je Narodni svet prenehal delovati.

Slovenska zaveza je bila ustanovljena aprila 1942 v namenu, da bi bilo vse ilegalno delo, tako politično kot vojaško, pod enotnim vodstvom, da bi tako uspešneje dosegalo svoj cilj. V Slovenski zavezi so bili zastopani vsi trije svetovnonazorni slovenski tabori: katoliški, liberalni in socialistični. Slovenska zaveza je bila pripravljena sprejeti tudi komunistično stranko, če bi ta sprejela program zaveze, t. j. borbo proti okupatorju za svobodo Jugoslavije ter za skupni zavezniški cilj. Komunistična stranka je to odklanjala. Slovenska zaveza je dala vso pomoč in oporo Mihajlovičevemu gibanju v Sloveniji.

Poleg ostalega dela pri Slovenski zavezi sta bili važni obveščevalna služba ter priprave študij in načrtov za mirovno konferenco o slovenskih problemih. Slovenska zaveza je delovala kljub državljanski vojni do spomladi 1944. Tričlanski izvršni odbor je doletela tale usoda: ing. Mačkovšek je umrl v Dachau-u, dr. Celestin Jelenc je bil pod najstrožjo kontrolo gestapovcev, Miloš Stare je moral aprila 1944 v popolno ilegalo, da se je rešil aretacije Gestapa in usode, ki je zadela ing. Mačkovška.

Oktobra 1944 so slovenske demokratične stranke ustanovile Narodni odbor za Slovenijo, ki je stopil pred javnost z izjavo z dne 29. oktobra 1944, ter je sklical prvi slovenski parlament v Ljubljani 3. maja 1945, ki je oklical slovensko državo v federativni Jugoslaviji.

Nož v hrbet

Vztrajno in temeljito osvobodilno delo so preprečevali in končno uničili komunisti.

Ko je Nemčija napadla Sovjetsko zvezo, so ustanovili Osvobodilno fronto. Poveljevali so Stalina in proglasili za zločin borbo proti okupatorju, če ni priznavala vodstva komunistične stranke. Komunisti so si prizadevali, da razkrojijo demokratične stranke, njih voditeljem pa s klevetami uničijo ugled in vpliv.

Pod komunističnimi krogli so začeli padati narodno zavedni Slovenci in ne Italijani ali Nemci. Dr. Aleš Bebler je jeseni 1941 majorju Karlu Novaku takole razvil načrt Osvobodilne fronte: „V krajih, kjer ljudje ne bodo hoteli prostovoljno slediti

OF, bomo izvršili atentat na kakega Italijana. Okupator bo odgovoril z represalijami: talci, konfinacije. Ko bodo ljudje videli te posledice terorističnih dejanj, bodo raje zbežali v gozd k partizanom kot da bi padli v roke okupatorju. V gozdu bomo izvršili selekcijo: kar ne bo ideološko trdno in kogar ne bo mogoče prevzgojiti, bo likvidiran. Ni važna osvoboditev, važna je priprava slovenskega naroda na socialno revolucijo. To je glavni in edini cilj OF.“

Komunistična OF je bila v najožji idejni sorodnosti z nacističnim okupatorjem. Njeno delo je bilo v skladu z navodili v tajni okrožnici, katero je izdal Hitlerjev sodelavec Bohrmann leta 1941. Takole je zapovedal Bohrmann: „Kakor je treba škodljive vplive astrologov, vedeževalcev, in podobnih sleparjev onemogočiti in jih mora država zapreti, je tudi do korenine odstraniti vsako možnost, da bi Cerkev vplivala na ljudi.“

Samoobramba

Komunisti in fašisti so s svojim uničevalnim delom v Ljubljanski pokrajini priklicali v življenje Vaške straže. Slovenski kmet se je odločil, da brani sam svoje življenje, svoj dom in imetje. Opis nastanka prve Vaške straže na št. Joštu nad Vrhniko je dokument, ki osvetljuje vso tragiko tiste dobe.

Vaški stražarji pa so bili tudi tajno povezani v sestav jugoslovanske vojske pod vodstvom Draže Mihajlovića. Ko je prišel zlom Italije septembra 1943, so upali, da se bodo združili z zavezniškimi armadami, ki bodo ustavile komunistične morije v Sloveniji. Upanje v prihod zaveznikov v Slovenijo se ni izpolnilo.

Kako rešiti slovenske može in fante?

Pod vtisom neposredne nemške okupacije tudi Ljubljanske pokrajine so se septembra 1943 sestali nekateri višji jugoslovanski častniki na tajni posvet na Poljanski cesti št. 19. Od civilistov je bil povabljen na razgovor le pisec tega članka. Od častnikov sta bila med drugimi generalštabni podpolkovnik Peterlin ter polkovnik Kokalj, bivši poveljnik konjeniškega polka Kraljeve garde. V razgovorih so navzoči častniki skušali rešiti najbolj aktualen problem: kako preprečiti nevarnost, da bi Nemci mobilizirali Vaške stražarje ter ostale

može in fante in jih poslali na fronto ter kako preprečiti, da jih ne bi zvelikli v gozdove komunistični partizani. Treba je ohraniti vse za borbo sposobne može in fante na slovenski zemlji, da bi se mogli v danem trenutku priključiti zapadnim zaveznikom, so zatrjevali. Rešitev so videli v tem, da bi se formirale nekake policijske čete pod slovenskim vodstvom na slovenskem ozemlju v cim večji neodvisnosti od Nemcev. Začele so se priprave in kot mi je kmalu sporočil polkovnik Kokalj, so ugodno potekale po zamišljenem načrtu. Povedal mi je tudi, da nujno potrebuje pisalni stroj in noče prositi zanj Nemcev. Zato sem mu poslal pisalni stroj iz svoje odvetniške pisarne.

Prvi organizatorji teh formacij pa so bili razrešeni in je vodstvo ter organizacijo prevzel general Rupnik.

Usodna disharmonija

Pripadniki slovenskega domobranstva so se borili proti komunizmu in so verovali v zmago zapadnih zaveznikov in v propad nacistične Nemčije. Niti v častniškem zboru, v katerem je bilo več odličnih aktivnih častnikov, niti pri moštvu ni bilo sledov simpatij za Hitlerjevo Nemčijo. Domobranci so tudi z navdušenjem skrivali ameriške pilote in se ilegalno povezovali ter pripravljali za končni cilj: skupna borba z zapadnimi zavezniki proti skupnemu sovražniku nacizmu in fašizmu. Večina domobrancev je cenila delo demokratičnih političnih strank v domovini in predstavnikov v inozemstvu.

Miselnost generala Rupnika in njegove ožje okolice pa je bila drugačna.

Tisti, ki so poznali generala Rupnika od mladih let, vedo, da je visoko cenil Nemce predvsem zaradi njihovega izrednega vojaškega dela. Zato so smatrali za logično posledico marsikak njegov korak, ki ga je storil pod neposrednim vplivom nemške udarnosti.

Ko so se formirale prve domobranske edinice, je general Rupnik predlagal, da bi šle na vežbanje v Nemčijo in da bi položile prisego. Polkovnik Krener se je temu uprl in utemeljeval, da obstoji nevarnost, ča Nemci domobrancev ne bodo več vrnili v Slovenijo, ampak jih bodo poslali na fronto; prisega pa je nepotrebna, ker so domobranci prostovoljci za borbo proti komunizmu.

Res je, da je general Rupnik dosledno

in vse življenje sovrazil komunizem. Bil pa je skrajno nerazpoložen do Anglosaksoncev. Temu razpoloženju je dajal izraza ob raznih prilikah, predvsem v znanih govorih leta 1944, ko je s toliko ostjo v prvi vrsti napadal zapadne zaveznike in nato šele komunizem.

General Rupnik je odklanjal politične stranke in preziral njih delo. Slovenske demokratične stranke so med okupacijo vršile odgovorno delo. Iz okolice Rupnikovih sodelavcev so letele nanje najstrupenejše puščice. Rupnik sam pa se je o politikah nasplošno na javnih zborovanjih izražal tako ostro in z izrazi, ki niso bili v skladu z njegovim dostojanstvom. Zato so miselnost gen. Rupnika nekateri mlajši v njegovi okolici izrabljali v to smer, da uničijo tradicionalne slovenske polit. stranke. V osvobodilni fronti pa so si to prizadevali komunisti.

Koncem januarja ali v začetku februarja 1944 me je obiskal v Ljubljani nepričakovano pok. svetnik Merkun. Povedal mi je, da je poslan, da mi sporoči, naj nujno skličem vse bivše poslance in senatorje ter vodilne osebnosti političnega življenja, da podpišejo spomenico na Hitlerja, v kateri je izražena želja, da dá Slovencem samostojno državo po vzorcu Slovaške. Spomenico in ustavo je držal v rokah. Ko sem premagal prvo presenečenje, sem vprašal, kdo ga pošilja. Izognil se je odgovoru tudi na moje ponovno vprašanje. Odgovarjal je le, da ve gotovo, da bo gen. Rupnik to akcijo podprl. Svetnik Merkun je bil nepolitičen človek in sem mnenja, da pri stvari ni sodeloval. Začel sem ga prepričevati, da take spomenice noben Slovenec podpisati ne more, ker bi bilo to nekaj nezaslišanega. Pregovoril sem ga, da je dovolil, da sem v peči zažgal spomenico in ustavo, ne da bi jo bil prebral. G. svetnika sem prosil, da tistim, ki so ga poslali, pove, da tako dejanje ne bi bilo ne le sramotno, ampak pravi samomor.

General Rupnik je v letu 1945, ko je šlo Nemcem na frontah slabo, prepričeval svojo okolico, da bodo Nemci kmalu nastopili z novim orožjem in se jim bo položaj izboljšal. Ko pa je zvedel, da se nemške armade predajajo, je vzkliknil, da bo šel v Wehrwulfe (nacistični partizani za vzpostavitev nacističnega režima).

Prisega, ki so jo morali položiti domobranci, je bila sramoten udarec za Slovence in ponižanje za domobrance. Nj še ovržena trditev, da je bila ta prisega ideja generala Rupnika samega, gotovo pa je, da jo je podpiral s svojo avtoriteto.

Dr. Krek je pri zaveznikih vztrajno in z vso vnemo pojasnjeval našo borbo v domovini in prikazoval slovenske protikomunistične borbe kot prijatelje zapadnih zaveznikov. Bil je z vsem srcem na naši strani. Sam pa je ponovno izjavil in zapisal, da mu je nesrečna prisega onemogočila, da bi mogel kogarkoli še prepričati, da domobranci niso na strani Hitlerjeve Nemčije.

V zapuščini dr. Kuharja je bilo tudi nekaj njegovih zapiskov. V enem so tele Kuharjeve besede: „Po juliju 1944 sem šel obiskat vplivno osebo v zunanjem ministristvu, ko smo dobili iz Jugoslavije preko Šubašičeve vlade tiskan dokaz, da so bili protikomunistični domobranci v Sloveniji, okoli 15.000 po številu, po razpadu Italije leta 1943, ko je Slovenija v celoti prišla pod nemško okupacijo, postavljeni pod nemško poveljstvo in so dali prisego služiti Fuehrerju, nemški vojski in policiji. Zaradi te informacije je bilo v zunanjem ministristvu ugotovljeno, da bodo smatrani kot nacistični kolaboracionisti, čeprav bi bili še tako protikomunistični.“

Dr. Stanko Kociper, ožji sodelavec generala Rupnika, je v radijskem govoru 8. oktobra 1944 v Ljubljani pozival Churchilla, da stopi v evropski blok, ki ga vodi Hitlerjeva Nemčija. Povedal je v govoru Churchill, da so se Slovenci zvezali „z Vašim sovražnikom“ t. j. z Nemci.

Trdijo, da je general Rupnik v begunstvu v Italiji priznal in obžaloval, da je pri svojem delu računal na nemško zmago.

Tragično disharmonijo med domobranci in Rupnikom je povečalo tudi stališče nemškega okupatorja do komunistov. Nerazumljivo je bilo, zakaj 13.000 borbenih ter junaških domobrancev ni napadlo in uničilo črnomeljske komunistične republike. Ključ za razjasnitev tega dejstva je izjava nemškega polkovnika Branda, ki je pripadal najožjemu Hitlerjevemu krogu, ko je novembra 1943 o razmerju med partizani in Nemci poudaril: „Nacionalni Slo-

venci se motijo, če mislijo, da bomo pobijali partizanstvo in komunizem v Sloveniji. To ni v našem interesu.“ (Za to izjavo sem zvedel od generalštabnega polkovnika Vauhnik.)

Začetek nove dobe

Leto 1945 je usoden mejnik za naš narod. Tedaj so bili Slovenci in vsi narodi Jugoslavije prevarani v upanju, da bodo dosegli svobodo. Sovjetske čete so ustoličile komunistični režim in uklenile v okove suženjstva narode Jugoslavije. To niso moje besede. Izrekel jih je učenec in dober poznavalec Stalina, ki je vodil komunistično revolucijo pod okupacijo in v njegovem imenu dal pomoriti deset in deset tisoče Slovencev. To je Josip Broz Tito. Ob 10-letnici „vstaje“ v Črni gori je leta 1951 govoril takole: „Stalin je človek, ki ima ljudstvo za nekakšno brezbarvno množico, ki jo lahko teptaš in ropáš, z eno besedo, jo lahko držiš v okovih.“ V istem govoru je vzkliknil Tito: „Bajoneti Sovjetske zveze ne pri našajo osvoboditve, ampak suženjstvo“ (Slovenski poročevalec, 15. julija 1951).

V okovih, v katere so vklenili Slovence in narode Jugoslavije Stalinovi bajoneti, v istih okovih drži te trpeče narode Tito že 20 let.

Leto 1945 je pa že tudi začetek nove dobe. V domovini sta postavljena na preizkušnjo osnovna temelja naše slovenske zgradbe. Krščanstvo in slovenstvo. Ali bosta kljubovala komunističnemu materialističnemu viharju ali ne? Dogodki kažejo, da korenin duhovnih vrednot slovenstva in težnje po svobodi tudi komunizem ne more izruvati. Leto 1945 pa je tudi začetek nove dobe za nas, ki smo šli v svet. Na nas je, da pokažemo, ali sta bila naše krščanstvo in slovenstvo pristna tako, da sta sposobna živeti tudi v novih okolnostih, ali sta bila le na površju in jeziku, brez korenin v naših srcih.

kako so nemci preseljevali

Jakob Žakelj je bil rojen 25. julija 1904 na št. Joštu nad Vrhniko. Poročil se je leta 1934 z Marijo Bogataj v Suhu Dol št. 5, domače ime pri Koconu, največje posestvo v vsej okolici. Otroci: Rado 29 let, Marija 26 let in Marijan 25 let, delajo v tovarni; Janez 23 let, služi ameriško vojsko in Gabrijel 19 let, sedaj študent na John Carroll University v Clevelandu, študira pravo.

V Žakljevi družini je bilo 12 otrok, Jakob je bil najstarejši sin. Oče je bil odločen katoliški mož in steber soseske. Umrl je leta 1933. Bil je invalid iz prve svetovne vojne. Mati je dočakala drugo svetovno vojno in komunisti so jo pri sedemdesetih letih starosti zaprli in imeli v ječi celo leto in pol brez razloga, pač zato, ker je bila Žakljeva. Očetu je bilo ime Pavle, materi pa Francka. Mati je umrla leta 1954 v starosti 74 let. Trije Jakobovi bratje so bili iz Vetrinja vrnjeni kot domobranci in komunisti so jih pobili. Sestra Frančiška je ostala doma in predsedala šest let po ječah pod komunističnim režimom zaradi svojega demokratičnega in katoliškega prepričanja.

Po končani združni šoli v Ljubljani je Jakob sprejel mesto tajnika Hranilnice in posojilnice na št. Joštu nad Vrhniko in mesto poslovdje Nabavne in prodajne zadruge istotam. Leta 1937 je ustanovil na št. Joštu še Lesno zadrugo in bil njen predsednik. Bil je tudi predsednik nadzornega odbora Zveze lesnih zadrug MARAD v Ljubljani in član nadzornega odbora Zadrugne zveze v Ljubljani.

Vse te dolžnosti je opravljal prav do vojne. Takoj v začetku okupacije, sredi maja 1941, so ga Nemci odgnali v Srbijo z vso družino, posestvo pa zaplenili.

Po drugi vojni je odšel v begunstvo in živel nekaj let na Goriškem in v Italiji, nekaj mesecev v taboriščih Servigliano in Senigallia, leta 1952 pa je emigriral v Združene države. Ženo Marijo so komunisti doma aretirali, vtaknili v ječo dne 13. februarja 1948 in jo imeli zaprto do konca februarja 1950. V avgustu 1951 so jo ponovno zaprli za šest mesecev. Leta 1956 je pa žena z otroci prišla v Združene države in si je družina ustanovila novi dom v Clevelandu, Ohio.

Jakob Žakelj je bil v Clevelandu najprej predsednik krajevnega odbora SLS. Po nekaj letih je dolžnost opustil, da se je mogel ves posvetiti vodstvu Baragovega doma, ki je v njem naredil zbirališče novih naseljencev v Clevelandu, ustanovil tam Baragovo prosveto, Družabni klub, mladinsko društvo Kres in gospodinjstvo šolo.

Doma v Sloveniji je bil že kot 19-leten predsednik Oria na št. Joštu dve leti, tri leta pa predsednik Prosvetnega društva. Ko je bil on predsednik, je Orel na št. Joštu dobil prvo diplomo pri okrožnih tekmah na Vrhniki.

Spodkopana obramba

Na veliko sredo, dne 9. aprila 1941, smo kmetje tam ob jugoslovansko-italijanski meji, v hribovju med Škofjo Loko in Logatecem zagotovo vedeli, da je vojska. Iz Italije sem so grmeli topovi že vso noč in ves dan. Bili smo prestrašeni in zbegani že od cvetne nedelje, ko so časopisi in radio objavili nemško napoved vojne Jugoslaviji. Življenje ob državnih mejah je že v miru zvezano z različnimi nerodnostmi in težavami, v vojni pa je obmejno prebivalstvo najbolj izpostavljeno vsem udarcem vojne nesreče. Mlajše može in fante

je že nekaj tednov poprej klicala Jugoslavija k „orožnim vajam“ in hitro smo zvedeli, da se za temi vajami krije mobilizacija za vojno. Tiste dni so objavili mobilizacijo za vse moške do 50 leta starosti. Prišel je ukaz, da moramo oddati konje in vole z vozovi za vojne namene. Najbolj pa je v živo zadela odredba, da je treba obmejna selišča izprazniti in prebivalstvo iz obmejnih krajev premakniti drugam. Žiri in Rovte so bili že evakuirali.

Vreme je bilo v tistih dneh pusto, vlažno, mrzlo. S težkimi oblaki je bilo zakrito nebo. Sem in tja je naletaval sneg. Kar smo zvedeli po radiu in iz časopisov, nam je kot

mora legalo na dušo. Sprva so sticer na splošno govorili, da se jugoslovanska vojska na Stajerskem dobro drži in da se Srbi krepko branijo na vseh vzhodnih frontah, pa se je v par dneh izkazalo, da so Nemci zasedli Hrvatsko brez boja in da so iz Bolgarije naglo vdrlji v notranjost Srbije. Naša vojska v Sloveniji se je sesula.

Tam v naših krajih je bila Rupnikova obrambna črta. Z velikimi napori in stroški je bila Jugoslavija zgradila to obrambno črto v upanju, da bo zadržala okupacijo Slovenije s strani Italije. Tiste dni je bilo tudi tam za trdnjavskimi zidovi Rupnikove linije kot da se je vse zaklelo proti nam, da je vse odpovedalo, v kar smo upali, da bo držalo. Komandanti vojaških edinic so dobivali vsakih nekaj ur različna in pogosto nasprotujoča si povelja. Vse priprave in premikanje vojaštva je bilo tako, da je tudi nestrokovnjak mogel takoj opaziti, da nekaj ni v redu. Na tisto veliko sredo je zmešnjava med vojaštvom dosegla vrhunec. Patrulje so hitele sem in tja, povelja so se vrstila, moštvo pa je bilo vedno bolj zbegano. Italijanska artilerija, ki je udarjala neprenehoma, je krepko pripomogla, da je med moštvom nastalo razpoloženje, kakršno je kdaj opaziti ob koncu vojne. Takrat se je vojna začela. Vsaj mi smo mislili, da se je šele začela in da bo dolgo trajala. Med vojaštvom pa je prevladovalo vedno bolj neko čudno, slabo razpoloženje, nekaka brezbržnost in nemarnost, če ne celo škodoželjnost zaradi naglega razpada jugoslovanskih sil. Vsak je mislil le na to, kako se bo hitro znebil vojaške službe, vsak je hotel domov. Misel na posledice v zmedi ni prišla do veljave. Zavest odgovornosti je utonila. Vse to pa ni nastalo tistega dne in samo po sebi. Kdor je živel med našimi ljudmi zadnja leta in znal opazovati znamenja, mu je bilo jasno, da je v tistih velikonočnih dneh butnila na dan vsa gniloba, ki so jo spretno širili med ljudstvo na eni strani agenti hitlerizma, na drugi pa propagandisti komunizma. Zaničevanje oblasti in reda, kakršnen je bil, je bilo vedno na ustih vojakov in civilistov. Razgovorom se je poznalo, da ljudje dobivajo od nekoč informacije in navedila, ki so imela edini namen blatiti in sramotiti, osovražiti javne ustanove in ljudi in množice pridobiti za rušenje. Pri nas smo imeli vojake v hiši; na skednju, v vseh gospodarskih poslopih vsa zadnja leta pred vojno, ko se je gradila Rupnikova linija. Groza je bilo poslušati te mlade ljudi in njihove izjave o domovini. Podčastnik in častniki niso bili nič kaj prida boljši kot moštvo.

Na tisto veliko sredo, 9. aprila 1941, zvečer je prišlo od nekoč povelje za umik čet s črte Vrhnika—Škofja Loka. Četa za četo so odhajale. Trdnjavska črta, ki je budila toliko upanja, je ostala prazna in mrtva. Srbski vojaki so odhajali besni, da ni prišlo do borbe. Po polnoči med 9. in 10. aprilom so samo še zadnje skupine „pospravljale“ tako, da so zažgale skladišče hrane, obleke, čevljev, bencina, orodja in druge vojaške opreme. Italijanska artilerija pa je streljala še kar naprej ves dan in vso noč kar tja v prazno, čeprav nikjer na meji ni bilo več nobenega jugoslovanskega vojaka.

Z mlaji in slavoloki

V noči od velikega petka na veliko soboto so se začele vsipati italijanske čete v našo deželo. Ko se je na veliko soboto zdanilo, so bili hribi ob Rupnikovi liniji kot mravljišča. Vse je mrgolelo po njih. Desettisoči italijanskih vojakov so se tam premikali in urejevali za pohode v Jugoslavijo.

Kmalu smo zvedeli, da so istočasno Nemci na tankih zavzeli Gorenjsko, ne da bi bilo kaj odpora. Prvotno so Italijani zasedli vso Poljansko dolino, Škofjo Loko in okolico. Po nekaj dneh so jih Nemci izrinili na mejo med škofjeloškim in ljubljanskim okrajem; škofjeloški okraj je ostal Nemcem, ljubljanski pa Italijanom. Prvega oktobra pa so Nemci vzeli še pet hiš soseske in župnije Št. Jošt, vso sosesko Planino, pet hiš soseske Butanjeva in del soseske Polhov Gradec. Vse to je spadalo pod okrajno glavarstvo Ljubljana okolica. Nikdar nisem zvedel, čemu je bilo treba Nemcem imeti te kraje v oblasti med vojno.

Ob takem začetku naše narodne tragedije so bili ljudje kot ponoreli. Dolgoletno, vztrajno delo nemških petih kolon in komunističnih zastrupljevalcev je tiste dni imelo svoj cvet in sad. Na Gorenjskem in tudi drugod po Kranjskem ni bilo malo krajev, kjer je slovensko ljudstvo sprejemalo nacistično nemško vojsko z mlaji in slavoloki ter narodnimi zastavami. Kar redke so bile hiše, ki na njih ni bilo nacistične zastave s polomljenim, kljukastim križem. Poznal sem možakarja, ki sem ga imel za solidnega in dobrega narodnjaka, pa je takrat vzdihnil: Ne grem prej k počitku, dokler ne bom videl vsaj enega nemškega vojaka; šele potem bom miren. Iz selišč, ki so jih bili zasedli Italijani, so prebivalci pošiljali deputacije k Nemcem, da jih preprosijo, naj bi oni zasedli tudi njihove kraje.

Ljudje so bili pijani od navdušenja za Nemce.

Ljudje so se obnašali, kot da jih je prevzela neka tajna, dotlej nepoznana sila, ki jih žene proti vsemu tistemu, kar so dotlej cenili in radi imeli. Zelo značilno je dejstvo, da so premnogi, ki so se v začetku okuparije cedili od ljubezni do Nemcev, zanje vpili in paradirali po cele dneve in večere, nekaj tednov kasneje že bili vidni delavci v komunističnih vrstah. Po imenih jih poznam precej. Tisti, ki so vpili za Nemce, so jim seveda tudi pomagali pripravljati preselitve naših ljudi in odbirati talce. Ko so opravili ta posel z Nemci, so te zapustili in kot skrajni narodnjaki ustanavljali Osvobodilno fronto. Prvo in drugo jim je bilo le sredstvo za končni cilj. Stopnjema so izvajali komunistično revolucijo. Maloštevilihim komunističnim agentom in še bolj redkim nacističnim izdajalcem so pa seveda slepo pomagali neumneži, ki se jim je zdelo vse, kar je bilo domačega, slabo in so pričakovali, da jim bo tujec dal lonce mesa in vreče zlata.

Že dva tedna po nemškem prihodu na Gorenjsko se je slika razpoloženja bistveno spremenila. Po seznamih, ki jih je vnaprej pripravila peta kolona in obveščevalna služba, so Nemci začeli pobirati ljudi in jih odvažati po svojem načrtu. Gestapo je drvela z avtomobili iz vasi v vas. Pobirali so duhovnike, izobražence, obrtnike, premožnejše posestnike, v glavnem ljudi, ki so imeli kak vpliv na soseščino. Govorili so, da jih odvažajo v žensko kaznilnico v Begunjah pri Lescah in v škofov zavod v Št. Vidu nad Ljubljano. Na vsem Gorenjskem so pustili v svobodi samo nekaj starih duhovnikov. Odpeljali so tudi vse redovnice in na stotine laikov. Črni avtomobili Gestapa so drdrali in odvažali, vasi so jokale. Bilo je očito: Slovensko ljudstvo je moralo ostati pod okupacijo osamelo, osirotelo, brez vodstva in brez domačega svetovalca, da bo brez odpora in ugovora delalo po nacističnih ukazih. Mislili smo tedaj, da nas je zadelo najhujše, kar more roditi okupacija, pa smo se bridko zmotili. Leto kasneje je komunist, naš, slovenski človek, začel svojo krvavo revolucijo v okupaciji. Ta je bila vse strašnejša, grozovitejša. Nemški gestapovci so prihajali podnevi, niso nikogar ubili na domu sredi svojcev, niso razbijali vrat in oken, ne zažigali hiš, niso klali, ne kradli živine iz hlevov, niso nadlegovali družine, če niso dobili gospodarja, oziroma tistega, ki so ga iskali. Vse to so delali kasneje komunisti, domači ljudje nad svojimi sorojaki.

Dne 20. junija je Gestapo končala na Gorenjskem posel preseljevanja. Pospravili so vse ljudi, ki so jih nacisti določili za izgnanstvo iz Slovenije, v zbiralno taborišče v zavodu v Št. Vidu nad Ljubljano. Poveljnik taborišča je bil Nemeč Hirsch, kot uradniki pa so tedaj tam delali v glavnem petokolonci iz Ljubljane in drugih krajev Slovenije. Za pomožna dela so uporabljali tudi zapornike. Kar se je tedaj nabralo ubogih slovenskih pregnancev v tem taborišču, so jih v nekaj tednih prepeljali v Srbijo in na Hrvaško. Le kakih 250 se jih je rešilo in so jih vrnili domov. Značilno pa je bilo, da so vrnili v glavnem same komuniste in take, ki so z njimi že prej ali vsaj kasneje sodelovali.

Na črni listi

Naša družina je bila med tistimi, ki jih je nemški bič takoj udaril. Trije otroci, žena in jaz smo živeli na Koconovem posestvu v Suhem Dolu št. 5, župnija Lučine, dekanija Škofja Loka, okraj Kranj. Priženil sem se bil tja pet let poprej in se priselil iz rojstnega kraja Št. Jošt nad Vrhniko, dekanija Vrhnika, okraj Ljubljanska okolica. Dve sosednji župniji, sosedni soseski sta to bili, pa vendar deljeni, ker so tam tekle meje: meja med političnima okrajema Kranj in Ljubljanska okolica, ki je bila tudi meja med Gorenjsko in Notranjsko, meja med dvema dekanijama, meja med prejšnjo Jugoslavijo in Italijo, meja med tedanjim nemško in italijansko okupacijsko cono v tem delu Slovenije. Koconova hiša je stala samo nekaj metrov od meje. Ko so Nemci tisto pomlad zasedli Gorenjsko, je tudi celo naše posestvo prišlo pod njihovo oblast. Na cesti poleg hiše je stal nemški stražnik. Bili smo jim torej pod nosom in, kot se je kasneje izkazalo, očitno v napotje. Sredi maja 1941, ko smo ravno betonirali gnojnično jamo, se je takoj po kosilu pojavil pred hišo „črni“ gestapovski avto. Bil sem v tistem trenutku v kuhinji in se razgovarjal z nemškim stražnikom, ki se je pisal Schwarz, pa je bil Slovenec iz Železne Kaplje na Koroškem. Ker je bilo deževno in mrzlo, on pa na straži na prostem, je prišel prosit, da bi mu skuhal mleka. Nek delavec mi je v kuhinjo pritekel povedat, da so Nemci pred hišo. Schwarz in jaz sva skočila: on na svoje mesto, jaz pa po najbližji poti v grmovje. Novodošli Nemci so vendarle opazili, da sva bila v kuhinji stražnik in še en moški. Zato niso verjeli domačim, ki so

jim odgovarjali, da ne vedo, kje sem in da me ni doma. Nemška patrolja je vse preteknila, vse popisala. Šla je tudi v hlev in gospodarska poslopja, beležila živi in mrtvi inventar in povedala, da je to zaradi zalepbe mojega premoženja. Grozili so, da bodo odpeljali ženo in brata, če mene ne bodo dobili. Janezu Koširju, ki je takrat pri nas popravljajl orodje, so sneli klobuk z glave, da so ugotovili, kar so mogli, da ni on jaz in da jim je le povedal napačno ime. Končno vendarle niso nikogar odpeljali in tudi ničesar vzeli. Mirno so odšli.

Čez teden dni so prišli zopet. Takrat sem bil res v gozdu pri sekanju lesa, ki sem ga nameraval rabiti za novi kozolec. Dekla mi je prišla povedat, da so Nemci pri nas doma in me čakajo, da bi se z menoj nekaj pomenili. Rekel sem dekli, naj jim kar pove, da „me domov ne bo, naj me nikar ne čakajo. Če bi bil doma, bi bežal pred njimi, tako pa mi ni treba“. Ko jim je povedala, kaj sem rekel, so se Nemci smejali in zopet odšli. Čez teden dni so prišli v tretjič. Tedaj sem bil na njivi. Domačim sem naročil, naj odgovarjajo Nemcem, če bi prišli in povpraševali po meni, da sem šel v Žiri. Sredi popoldneva opazim avtomobil, znameniti „črni“ avto, ki se je vzpenjal po ovinkih od Lučen proti Suhemu Dolu. Stopim v grmovje ob njivi in čakam, kaj bom videl. Bila sta dva nemška orožnika in en gestapovec. Zvedel sem, da so domači res rekli, da sem šel v Žiri. Nemci so se nekaj pogovarjali, potem pa zopet mirno odšli.

Naslednji dan je bila nedelja. Janez Dolenc, posestnik iz Lučen, je prišel k meni in mi povedal, da mu je župan na Tratah, Janez Mrak, naročil, naj pridem v ponedeljek zjutraj k njemu v urad. Janeza Mraka sem dobro poznal in mu zaupal. Malo čudno se mi je le zdelo, kako da ni dal Dolencu nič pismenega, če me je že uradno vabil v občinsko pisarno, zakaj me je vabil po Dolencu, zakaj mi ni vabila prinesel občinski sluga. Pa sem vendarle šel. Ko sem vstopil v občinsko pisarno, me Mrak vpraša, po kaj sem prišel. Takoj se mi je posvetilo, da so Dolenca k meni poslali Nemci in ne Mrak. Komaj sem začel Mraku pripovedovati svojo zgodbo, kako so me Nemci že trikrat iskali in kaj mi je povedal včeraj Janez Dolenc, že je bil pri vratih Nemec, ki je samo vprašal župana, če sem jaz Jakob Žakelj. Ko mu je župan pritrdilno odgovoril, mi je gestapovec kar mignil, naj grem z njim. Odpeljal me je v občinski zapor in zaklenil. Zvedel sem, da so istega dne, takoj potem, ko so do-

bili mene pod ključ, gestapovci odšli v Žiri, tam pobrali učitelje in financarje in vse odpeljali v zapore v Škofjo Loko. Ob šestih zvečer so se vrnili in tudi mene prepeljali v sodne zapore v Škofji Loki. Bilo nas je zapornikov toliko, da menda ne prej ne kasneje zapori niso bili tako polni. V Škofji Loki smo ostali dva dni. Gestapo je vsakega zasliševal. Med zaslišanjem sem dobil dve klofuti, ker sem dejal, da imam preveč dela, da bi se potikal po zaporih brez vsakega vzroka in razloga. Gestapo je dovažala v ječo nove ljudi. Že drugi dan so pripeljali tudi tratarskega župana Mraka. Povedal mi je, da je bil prepričan, da se mu ne bo nič hudega zgodilo pod Nemci. Mrak je bil izobražen, dovršil je gimnazijo v škofjovih zavodih v Št. Vidu nad Ljubljano, potem pa prevzel gospodarstvo na svojem domu na Tratah v Poljanski dolini, kjer je po vrnitvi iz izgnanstva v Srbiji kmalu umrl.

Skofjov zavod v Št. Vidu — mučilnica

Ko so bili zaporci v Škofji Loki že prenapolnjeni, tako, da ni bilo več mogoče spraviti vanje nobenega človeka več, so nas naložili na dva avtobusa in nas odpeljali v škofjov zavod v Št. Vid nad Ljubljano. Tam smo že občutili vso nacistično surovost in zlobo in nemško sovraštvo. Zavod je bila mučilnica, resnična mučilnica. Od jutra do večera so nas poniževali, zasmrnavali, šikanirali. Ponoči smo tako natrpano ležali, da se obrniti nisem mogel, razen če sem vstal in se vlegel nazaj na drugo stran. Vznak se ni dalo ležati, ker ni bilo prostora. Če je kdo hotel imeti kaj pod glavo, je moral dobiti od doma. Podnevi smo morali biti pokonci ves čas, neprestano pripravljeni, da odgovarjamo gestapovcem, ki so prihajali in izpraševali. Ko se je gestapovec pojavil med vrati, je zavpil: „Achtung.“ Od tistega trenutka pa dokler ni odšel, smo morali stati v pozoru vsi, kar nas je bilo v sobi. Strogo so prepovedali pogledati skozi okna ven na dvorišča ali po polju okoli zavoda. Če se je kdo pregrešil in pogledal, pa so ga dobili, so ga odvedli v bunker. Vrnili so ga po kakih 10 dneh ali dveh tednih tako pretepenega, zdelanega in shujšanega, da smo komaj spoznali, da je to isti človek.

V spominu imam, da je tedaj bilo v škofjovem zavodu okoli 3000 takih političnih zapornikov. Ker je bila obednica pač namenjena za kakih 300 dijakov, smo mi jedli v skupinah, ki so se vrstile. Vsaka

skupina je imela samo 5 minut časa in vendar je trajal obed nad dve uri. Surov gestapovec nam je zabelil skromno jed s psovkami in zmerjanji na Slovence, potem pa plosknil z rokama. Tedaj je moral vsak zapustiti mizo, naj je pojedel ali ne.

Kljub veliki nevarnosti, da bom šel v bunker, sem enkrat pogledal skozi okno stranišča na dvorišče. Pretreslo me je, zgrozil sem se. Nepozabljiv prizor. Posušeni, kosmato obraščeni zaporniki so lezli po golih kolenih po peščenih tleh dvorišča. Roke so držali kvišku. Če so komu roke lezle navzdol, je padel po njem gestapovski bič. Druga skupina je na isti način lezla preko nekih zaprek, ki so izgledale kakor lestve. Težko in zamudno je bilo priti preko tistih zaprek kleče in z dvignjenimi rokami. Toda od tedaj, ko se je mučenec približal lestvi do tedaj, da se mu je posrečilo zmuzniti se skozi, ga je gestapovec nažigal z bičem. Tisti, ki so živi prišli iz bunkerjev, so pripovedovali še o drugih mučenjih.

V sobi, kjer sem bil, so bili poleg slovenskih profesorjev, učiteljev, inženirjev, financarjev in žandarjev tudi štirje duhovniki. Dva sta bila iz Mežiške doline, Serajnik in Hojnik, eden je bil župnik na Bukovci, mislim, da se je pisal Baumkirchner, nisem pa gotov, le to vem, da je imel nemško zveneče ime, in pa dr. Ivan Knific, profesor na škofijiški gimnaziji v zavodu. Baumkirchner je bil dobričina, pa silno plašljiv in boječ. Dr. Knific nam je pripovedoval, kako je po nesreči in svoji neumnosti prišel med nas. Pravočasno se je bil umaknil pred Nemci v Ljubljano, v zavodu pa je pustil vse svoje, kar je imel. Šel je nazaj, da bi pogledal, kaj je z njegovimi stvarmi in da bi poskusil kaj rešiti. Res so ga Nemci, brž, ko se je približal ograji zavodskega vrta, ljubeznivo poprašali, kaj tam dela. Povedal jim je, po kaj je prišel. Povabili so ga, naj vstopi in poišče svoje stvari. Ko je prišel skozi vrata, so ga poslali med zapornike in se mu režali. Nekega dne je malo manjkalo, da niso dr. Knific poslali v bunker. Po hodniku je šel in ogovoril nemškega stražarja, ki ga je poznal kot dobrega človeka. Gestapovec je to opazil in če ne bi bil dr. Knific izrabil vso svojo ljubeznivost, zgovornost in odlično znanje nemščine, bi zadela kazen oba, njega in nemškega vojaka. Ves blede se je profesor vrnil med nas, kar tresel se je od prestanega strahu.

Rekel sem že, da so nacisti za pisarniška in upravna dela v tem taborišču uporabljali Nemce, ki so živeli po Sloveniji in delali za naciste že pred vojno, deloma

pa zapornike same. Med prvimi sem poznal sina trgovca Schmidta iz Ljubljane, med drugim; pa se spominjam kaplana Babnika, ki smo mu rekli „agencija raca“. Vsak dan nas je ta mož zalagal z novicami in napovedmi, kaj se bo z nami zgodilo, kaj Nemci z nami nameravajo. V glavnem so napovedovali, da bomo šli po preiskavi domov, da nas bodo preselili v Srbijo ali kam drugam, ali da nas bodo premestili v druge zapore. Dejansko nihče ni nič vedel, dokler niso nacisti odločili. Kakih 250 so jih res poslali domov. Bili so to komunisti in taki, ki so s komunisti delali že prej ali vsaj poprijeli za komunistično osvobodilno akcijo takoj po nekaj dneh, ko so prišli domov. Druge so nas z družinami vred preselili v Srbijo, le manjši del na Hrvaško.

Tudi družine morajo v pregnanstvo

Nekega večera koncem junija je prišel v našo sobo gestapovec in prebral seznam imen tistih, ki so bili določeni za preselitev. Vsak je moral pobrati svoje stvari in odvedli so nas v spodnje prostore. Ob treh zjutraj so prišli po nas avtobusi. Odpeljali so nas na domove, tam pobrali še družine in nam jih priključili, da smo skupno šli v pregnanstvo.

Tisto in naslednjo noč sem res veliko duševno trpel. Dotlej še ne tako hudo. Prijelo se me je prepričanje, da je konec dotedanjega mojega življenja. Vse moram zapustiti. Komaj pet let sem gospodaril na posestvu, ki meri kakih 200 oralov. Veliko veselje in tudi lepe uspehe sem imel s kmetovanjem. V teh petih letih je nastala nova hiša, novi hlevi, ki so dajali streho za 32 glav goveje živine, predelavali in prenavljali smo povsod, nov kozolec smo začeli delati. Sedaj bodo posestvo zaplenili, ves moj trud bo uničen. Vse sem počel, kar sem le mogel, da bi družino obvaroval pred žalostno usodo, ki je, kakor sem slutil, čakala mene. Nekaj dni prej sem ženi pisal, naj vsi takoj odidejo na italijansko stran, na moj rojstni dom v št. Joštu, da jim ne bo treba z menoj po svetu. Po nesreči je to pismo prišlo v roke Ivanki Buh, ki je bila Nemcem naklonjena trgovka in gostilničarka v Lučinah. Ta pisma ni oddala moji družini. Že med potjo, ko so me peljali iz št. Vida proti domu, sem zvedel, da moje pismo ni prišlo na dom. Našel sem fanta Vinkota Oblaka in ga naprosil, naj on na vso moč hiti s kolesom in obvesti moje, da Nemci že grado ponje. Oni pa naj kar preko ceste skočijo na italijansko stran

meje, pa bodo rešeni. Pa je bil avtobus hitrejši. Fant je prisopihal nekaj minut potem, ko smo bili z Nemci že doma in so moji že dobili ukaz, da gredo. Vsi smo morali po svetu. Nič nismo vedeli, kam. Samo trpljenje smo pričakovali in na hudo smo bili pripravljeni.

Žalostno slovo od rodne domačije

Tisto jutro je vozilo veliko avtobusov iz škofovega zavoda po Gorenjski. Vsi so šli iskat družine zapornikov, da gredo v izgnanstvo. Ker smo se ustavljali, smo prišli na naš dom šele sredi dopoldneva. Č. g. župnik Pip iz Lučen je bil tudi v našem avtobusu. Bil je na enakj poti kot jaz. Nemci so ga uporabljali kot tolmača. Otroci so veseli pritekli in nas pozdravljali, ko smo prišli. Mislili so, da so me vrnili domov. Veselja pa je bilo hitro konec, ko so sprevdeli, da morajo tudi oni z doma. Brž so namreč Nemci strogo ukazali, da morajo žena in otroci v petnajstih minutah pripraviti, kar mislijo vzeti s seboj, da odidemo. Nastalo je tekanje po hiši. Eden izmed gestapovcev je hodil stalno za menoj. Brzostrelko je imel pripravljeno in nikamor me ni pustil samega. Njegova skrb je bila odveč. Zaradi družine nisem mogel misliti na beg. Če bi družine ne bilo več doma, bi pa bil gotovo skušal pobegniti, tako sem se bil odločil. Nekaj prijaznejši so postali Nemci, ko so dekle prinesle žganja in skuhale čaja. Določenih 15 minut se je raztegnilo skoro na celo uro. Ko pa smo skušali vzeti s seboj nekaj posteljnine, jo je gestapovec vso pobral, zmetal nazaj v sobo in jo zapečatil. Od doma smo šli prazni. Imeli smo le to, kar smo imeli na sebi in kar smo nosili v kovčkah in culah v rokah. Tako sem zadnje dni junija leta 1941 zapustil dom, na katerega sem bil zelo, zelo navezan. Nisem se mogel več vrniti tja in verjetno se nikdar več ne bom.

Celo popoldne, vse do poznega večera so se tisti dan vračali vedno novi busi v škofov zavod in privražali družine tistih, ki so bili obsojeni v izgnanstvo. Družine so namestili v posebne prostore same zase. Z njimi so Nemci delali nekaj prijazneje kot z nami zaporniki. Hrano smo pa tiste dni, kolikor smo jih še preživeli v zavodu, vsi imeli boljše in za otroke so vedno dali še kaj posebej. V zavodu je bilo živahno in žalostno. Vsi smo morali tiste dni ponovno k zaslišanju. Vsak je moral poleg drugega tudi povedati, kaj ima vse s seboj. Nekateri

so si vzeli precej denarja in kake dragocenosti, da bi jih uporabili v stiski. Vse so jim Nemci pobrali, vse so morali oddati. Mnoge posameznike, zlasti pa duhovnike, so zopet zasmehovali in poniževali. Tako so povedali, da je neki duhovnik moral telovaditi pred njimi potem, ko so ga do golega slekli. Meni niso vzeli nič. Tudi nisem imel nič drugega kot nekaj denarja, ki sem ga skr'il otrokom v čevlje, pa tega otrokom nisem povedal, da je tam in Nemci ga niso dobili.

Prvi transport izgnancev je odpeljal iz Št. Vida dne 5. ali 6. julija. S tem transportom so odpeljali vse duhovnike, redovnice in redovnike, nekaj ciganov, nekaj potepuhov in par zločincev. Nemci so nalašč vrgli duhovnike v tako družino, da so jih tudi s tem poniževali in jim kazali svoje zaničevanje. Ta vlak z izgnanci se je ustavil tudi na ljubljanskem kolodvoru. Ker je pa bilo preveč pozdravljanja in ker so Ljubljanci preveč pokazali svoje sočustvovanje s preseljenci, so Nemci za bodoče prepovedali, da bi se vlaki s skupinami preseljencev ustavljali v Ljubljani.

Na poti v Srbijo

Našo družino so dodelili v naslednji, drugi transport. V tihi nočni uri so nas odpravili na vlak. V temi, brez luči, tiho, brez šuma in ropota smo prihajali na progo in vstopali v vagon. Policijski psi so nas obletavali, goste straže so obkolile prostor, kjer smo se premikali. Bilo je, kakor da smo pri velikem, skrivnostnem pogrebu. Ne vem zakaj, kljub nemški prepovedi, se je naš vlak ustavil v šiški in zopet je bilo tam blizu kolodvora na tisoče Ljubljancev in nas pozdravljalo. Nemci so skušali odganjati množico od vlaka, pa je kljub temu pritisnila do vagonov. Dajali so nam bombone, sadje, živila, pakete. Res ganljivo so ljudje sočustvovali z obsojenci. Zmedo je izrabil nek samski možki in ob tej priliki pobegnil. V Zagrebu smo na kolodvoru stali dalj časa. Tam nam je Rdeči križ postregel s kavo in kruhom. Vlak nas je peljal naprej do Slavonskega Broda. Tam smo izstopili. Naložili so nas na brod in prepeljali preko Save. Na drugem bregu so nas vkrcali na vlak ozkotirne železnice, ki nas je vozil preko Bosne v Srbijo. Eno postajo pred krajem Veliko Orašje so nas Nemci zapustili. Samo obvestili so okrajno glavarstvo in žandarmerijo, naj nas prevzamejo in so odšli. Z vozovi so nas prepeljali v Veliko Orašje. Deževalo je precej

močno. Spravili so nas v šolo. Tam smo živeli dva dni. Med tem so krajevne oblasti dobile stancovanja za posameznike in družine in nas razmestile po celem okraju in okolici. Dne 10. julija se je začelo naše življenje v Srbiji. Naročili so nam, da moramo sestaviti odbor, ki nas bo predstavljal. Predsednik tega odbora je bil dr. Anton Megušar, odvetnik v Kranju. Ta odbor je sodeloval pri razmestitvi priseljencev in pomagal krajevnim oblastem pri vseh odločitvah glede našega življenja tam. V Velikem Orašju samem je ostalo samo nekaj takih, ki niso bili vajeni kmetijskega dela. Naša družina je bila določena za Velike Radvanje. Ker sem pa sam vedno mislil samo na to, da bom pri prvi priložnosti skušal priti nazaj v Slovenijo, sem prosil in so mi dovolili, da smo ostali v Velikem Orašju s tem, da nismo uživali nikake pomoči, ki so jo sicer dajali tistim, ki so se ravnali po odločitvah krajevnih organov. Kljub temu, da smo se odrekli pomoči, so nam pa le dajali po en obrok hrane na dan. Spomnim se, da je z nami bil v Velikem Orašju major Rus iz Domžal, nadučitelj Inkič iz Šinkovega Turna in še več drugih.

Poskusi za vrnitev

Že kar po dveh dneh bivanja v Velikem Orašju sem šel k okrajnemu glavarstvu vprašat in prosit, da bi šel v Beograd zbirat podatke, kako bi se mogel z družino vrniti nazaj v Slovenijo. Dali so mi potrdilo, da sem preseljenec — izbeglica — in mi rekli, naj kar grem. Odšel sem na vlak, ne da bi kupil vozni listek. Sprevodniku sem samo pokazal tisto potrdilo okrajnega glavarstva in pustil me je, da sem se vozil zastonj. Dva dni sem čakal pred italijanskim konzulatom v Beogradu, da sem prišel na vrsto. Uradnik je bil prijazen, zahteval pa je, da moram dobiti dokumente, ki bodo potrdili, da sem bil res rojen v takratni Ljubljanski provinci. To je bila huda zahteva za tiste razmere. Dokumentov s seboj nisem imel, poštnih zvez z Ljubljano ni bilo, ali vsaj so bile zelo neredne in nezanesljive. V premišljevanju, kaj naj storim, sem se napotil v Krunsko ulico, kjer sem vedel, da je nekaka pomožna pisarna za Slovence, ki so tavalili približno tako kot jaz, ali so bili preseljeni ali so iz drugih razlogov hodili po Beogradu in Srbiji in niso vedeli ne kod ne kam. Tam sem srečal dr. Aleša Stanovnika, odvetnika na Jese-nicah in Draga Ulaga, znanega športnega

učitelja. Tudi ta dva sta iskala pot nazaj v Slovenijo. Bila sta preseljena kot jaz. Malo sem se čudil, da so preselili dr. Aleša Stanovnika, ki je bil znan kot eden voditeljev tistih krščanskih socialistov med Slovenci, ki so s komunisti tesno sodelovali. Vedel sem za mnogo primerov, da so nacisti take ljudi vsaj pustili pri miru, če jim niso šli cele na roko. Vedel sem n. pr., da so iz okoliške župnije nacisti pobrali za preselitev šest mož in župnika. Dva med njimi, ki sta bila znana levičarja in zaveznika komunistov, so vrnili domov, druge so odpeljali. Za svojega brata, župana v Železnikih, ki bi moral z nami v izgnanstvo, je posredoval ing. Srečko Zumer, znani kršč. socialist, in dosegel je, da je šel brat domov namesto v Srbijo. Dr. Jože Pokorn, odvetnik v Škofji Loki, je bil na listi preseljencev, pa so ga iz St. Vida pustili mirno domov. Kasneje je bil pravosodni minister v prvi komunistični vladi Slovenije. Slišal sem, da so dr. Alešu Stanovniku tudi ponudili nacisti, da bi lahko ostal doma, pa je odklonil in raje šel z drugimi v izgnanstvo. Zame ni prav nikakega dvoma, da so slovenski komunisti tesno sodelovali z Nemci pred in med okupacijo. Znan mi je celo slučaj, da je znan komunist Slovenec že pred vojno zagrozil našemu možu, da mu bo pripeljal Nemce na vrat, ki mu bodo vzeli vse, kar ima, če ne bo delal tako, kot je komunist tedaj zahteval. Na vse to sem se spomnil, ko sem zagledal dr. Aleša Stanovnika. Stara znanca sva bila in dobro se mi je zdelo, da je raje prenašal težave, kot da bi bil šel v kako sodelovanje z Nemci. Domenila sva se, da če pridem jaz prej v Slovenijo, grem k starejšemu Aleševemu bratu dr. Janezu v Ljubljano in uredim, da bo takoj poslal Alešu potrebne dokumente; če pa pride on pred menoj tja, je pa obljubil, da bo šel k odvetniku Milošu Staretu in uredil, da bo ta hitro poslal potrebne dokumente meni. Aleš je bil v Ljubljani pred menoj, izpolnil je obljubo in po Milošu Staretu uredil, da sem od Stareta dobil domovnico, ki jo je potrdila tudi italijanska oblast. Spet sem se zastonj peljal v Beograd na italijanski konzulat. Tam so mi rekli, da je dokument v redu, toda predno bi dobil dovoljenje za preselitev, bo treba izvesti dolgotrajno postopanje. Svetovali so mi kot krajšo pot, naj grem v Hrvatski klub v Beogradu in skušam kot Hrvat priti do Zagreba. V uradu Hrvatskega kluba so bili zelo prijazni in so mi brž naredili vse potrebne papirje. Rekli so mi, naj jih grem še potrdit na nemško poveljstvo, in zadeva bo urejena.

Šel sem tja in dobil navodilo, da moram vse papirje najprej imeti potrjene od uprave mesta Beograda, ker jih šele potem more potrditi tudi nemško poveljstvo. V občinskem uradu so mi pa povedali, da je prejšnji dan izšla nova naredba, ki zahteva v takih slučajih za vsakega člana družine po dve sliki. Jaz slik nisem imel ne pri sebi in ne v Velikem Orašju. Šel sem zopet v Krunsko ulico k senatorju Smodeju po navet. Senator mi je pa kar rekel, naj tvegavam raje, kot bi še naprej čakal, naj poskušam srečo kar z dokumenti, kakršne sem imel. Kaj veliko hujšega se nam itak ne more zgoditi, kot da nas vržejo iz vlaka. Odpeljal sem se torej nazaj v Veliko Orašje in kar začeli smo se pripravljati na odhod. Dr. Megušarja sem prosil, in posodil mi je nekaj denarja; poslovili smo se od Velikega Orašja in dobrih ljudi, ki so bili tam, in odšli.

Na beograjskem kolodvoru, ki ga je bilo nemško bombardiranje hudo razdejalo in porušilo, sem kupil vozne listke za brzovlak do Zagreba. Ko sem imel listke že v žepu sem se domislil, da bi bilo verjetno bolje peljati se z navadnim vlakom, ker bo tam manj stroga kontrola, in tam bolj na hitro pregledujejo dokumente. Šel sem nazaj k uradnici, ki je v zasilnem prostoru prodajala vozne listke, in prosil sem jo naj mi listke zamenja. Srečen in vesel sem bil, da mi je dala listke za osebni vlak in izplačala razliko za brzovozne listke brez besedice nejevolje. Ob tej in nešteti drugih prilikah sem doživel in se prepričal, da so bili Srbi res ljubeznivo postrežljivi in dobrotljivi do naših ljudi, ki jih je nemško preganjanje vrglo med nje. Dvomim, da bi bili mi Slovenci tako dobri z njimi, če bi bili oni kot preganjanci med nami. Dvomim, da bi se kdo mogel z vednostjo uradnikov voziti po slovenskih železnicah zastonj, kot sem se jaz po srbskih.

Očetovski čut premaga tudi rasno sovraštvo

Dne 21. julija 1941 smo se proti večeru odpeljali iz Beograda. Že na drugi ali tretji postaji je bil pregled dokumentov. Opravljala sta ga en Hrvat v civilu in gestapovec. Ker smo bili v vagonu takoj pri vratih, smo bili prvi na vrsti. Potegnil sem dokumente iz žepa in jih dal Nemcu. Čim je vrgel pogled nanje in videl, da nimajo žiga nemškega poveljstva v Beogradu, jih je lepo vtaknil v svoj žep in se zadržal nad menoj, da naj se zgubim z vlaka. Zunaj je bila trda tema. Trije otroci so na svojih

sedežih dremali ali spali. Kaj sedaj? Čisto mirno sem premišljeval in sklenil počakati do zadnjega. Ko sta preglednika prišla že nekako do srede vagona, se je gestapovec ozrl in seveda videl, da smo še vedno na mestu. Spet se je zadržal, naj se zgubimo in očital, kako to, da ne ubogam. Jaz sem pa še kar naprej stal kot bi se me cela reč nič ne tikala. Ona dva sta pregledovala naprej. Šele na koncu vagona sta se pri nekih ženskah ustavila in se pogovarjala. Ko sta opazila, da smo še vedno tam, kjer smo bili, se gestapovec, očitvidno jezen, zadere spet name in mi pokaže ven. Takrat pa Hrvat, sopreglednik, šepne nekaj Nemcu na uho; ta postane pozoren, oba se obrneta, prideta nazaj v naš konec vagona in se ustavita pri nas. Nемец ogleduje speče otroke in v obrazu se mu je nekaj spremenilo. Segel je v žep in mi vrnil dokumente z besedami: „Naj bo zaradi otrok.“ Brž sta oba preglednika izginila iz našega vagona. Še sem stal nepremično: strah, upanje, vztrajnost, trma, vse se je podilo po meni kot valovi v viharju. S hvaležnostjo, ki je popisati ne morem, sem gledal za njima, ki sta zaloputnila vrata, in tisti hip sem bil prepričan, da je na videz brezčutni Nемец tudi oče, ki se je spomnil, da bi njegovi otroci mogli priti v mlinške kamne tako krutega režima, kot je nacistični. Prepričan sem bil, da se je zasul tako hitro in odšel v temo, da nihče ne bi videl njegovih solz. Vlak je ropotal v temno noč kot je ropotal poprej, jaz pa sem se vozil čisto drugače. Imel sem občutek in domišljijo, da smo kot Izraelci, ki jim je Bog sam posušil stezo sredi Rdečega morja, da so mogli čez in domov. Še dva pregleda sta bila na naslednjih postajah. Hoteli so vedeti, kaj nosimo in koliko denarja imamo. Ni bilo težav, ker smo bili revni in suhi kot cerkvene miši. Niso imeli kaj pregledovati.

Težave na laškem konzulatu v Zagrebu

Ob deseti uri dopoldne smo naslednjega dne prišli v Zagreb. Tudi tam sem bil tujec. Nisem vedel, kam naj se obrnem. Ropotijo in družino sem najprej spravil v čakalnico. Dogovorila sva se z ženo, da bo ostala z otroci tam, dokler se ne vrnem. Ogledovat sem šel. Najprej v urad Rdečega križa. Na srečo sem tam dobil dva Slovenca. Bila sta Kralj in Colnar, trgovec iz Kranja. Oba sta bila takoj pripravljena pomagati. Rdeči križ v Zagrebu je imel v najemu dve sobi za prebivališče takim, ki

niso imeli začasno nikake strehe. Bili so to večinoma taki Hrvati, ki so bežali iz Bosne in drugih delov Hrvaške, kjer so bili boji in pokolji. Na srečo sta bili tisti dve sobi tedaj prazni in je Rdeči križ sprejel našo družino. Tam smo ostali dalj kot smo mislili, pa so z nami potrpeživi in nihče nas ni podil, dokler nismo mogli naprej. Od sestanovalecev in drugih ljudi, ki so se tja zatekli, smo zvedeli strašne stvari. Tedaj smo prvič slišali, da muslimane v nekaterih bosanskih krajih koljejo kar v množicah. Tisti, ki so nam pripovedali, so sami videli teči kri ali so se sami komaj rešili. Ljudje niso vedeli, zakaj je prišlo do klanja in kako, večinoma celo niso vedeli, kdo je bil napadalec, le o žrtvah so jokaje govorili, da nas je groza napolnila ob vsaki novi zgodbi. Prostori Rdečega križa so se napolnili. Ležali smo vse križem: po tleh, po mizah, po klopeh, kjerkoli, le postelje ni bilo. Pa smo bili vsi srečni, da smo bili pod streho.

Poizvedoval sem, kako priti z družino v Ljubljansko provinco. Zvedel sem, da je bilo dotlej tako urejeno, da so hrvaške oblasti nabrale skupino ljudi, ki jih je bilo treba prepeljati iz Hrvaške v Ljubljansko provinco, dobile dovoljenje italijanskega konzula in v sporazumu z njim na določene dni naložili določene skupine oseb za prevoz preko Metlike v Ljubljano. Hrvati so pomagali Slovencem in so namesto odobrenih, recimo 30 oseb, naložili 80 ljudi. Italijani v Metliki so imeli nadzorstvo in pregled teh transportov. Gledali so zelo skozi prste in vse je šlo gladko. Pravili so, da je večina slovenskih duhovnikov, ki so jih nacisti poglani na Hrvaško, po tej poti prišla nazaj domov v Ljubljansko provinco. Dva dni predno je naša družina prišla v Zagreb, pa so Italijani ta način prevažanja onemogočili. Pavšalno dovoljenje za skupine ljudi, ki naj se prepelejo, je bilo ukinjeno. Vsak potnik je moral dobiti posebno dovoljenje italijanske oblasti v Ljubljani. Rekli so nam, da so Italijani poostrili dajanje dovoljenj za potnike v Ljubljansko provinco zato, ker so partizani na Dolenskem oddali nekaj streliv v vlake in je poostritev bila ena izmed mnogih varnostnih odredb, ki jih je odredila italijanska okupacijska oblast. Za neumno, brezciljno komunistično propagandistično „osvobodilno“ bojevanje smo plačevali račune mi, ki smo bili žrtve nacističnega preganjanja.

Moral sem na italijanski konzulat. Ni bila to lahka in enostavna reč. Povedali so mi, da je tam vsak dan tak naval, da je sploh težko priti na vrsto, konzulat pa ura-

duje za stranke samo po nekaj ur na dan. Ob petih zjutraj sem bil že pred konzulatom, pa je bila pred menoj že dolga vrsta ljudi, ki so čakali na sprejem. Konzulat so zaprli, predno sem jaz prišel na vrsto. Naslednje jutro sem hitel, da sem bil pred konzulatom že ob treh, pa kljub temu še nisem bil dovolj zgodaj, da bi bil prišel na vrsto. Tretje jutro sem vstopil v vrsto že ob eni po polnoči, in samo štirje so bili pred menoj. Na nesrečo ta dan konzulata sploh niso odprli. Četrto jutro sem čakal takoj po polnoči, in samo dva sta me prehitela. Ob treh nas je bila že dolga vrsta, ki je čakala do pol devetih, ko so odprli konzulat. Prišel sem na vrsto, povedal svojo prošnjo, jo podprl z dokumenti, ki so dokazovali, da sem rojen v Ljubljanski pokrajini v št. Joštu nad Vrhniko, in grem torej s svojo družino v svoj rojstni kraj. Bili so zelo prijazni in mi naročili, naj pridem po odgovor — čez tri tedne.

Ko so minuli trije tedni, sem se zopet vsako noč postavil v vrsto pred konzulatom, da bi poizvedel, ali je že prišel zame odgovor iz Ljubljane in kakšen je. Končno je le prišlo odrešljivo obvestilo, ki je povedalo, da so karabinjeri ugotovili, da je vse res, kar sem trdil in da je okupacijska oblast Ljubljanske province izdala dovoljenje, da se smem vrniti tja.

Križev pot se še nadaljuje

24. septembra zgodaj smo odšli iz Zagreba, in še isti dan zvečer dospeli na moj rojstni dom. Križev pot nemškega preganjanja smo zaključili srečno: ostali smo pri življenju. Začelo pa se je novo trpljenje v komunistični revoluciji.

Že sem omenil, da so komunisti pomagali nacistom spravljati naše ljudi v nesrečo. Postali so zaupniki nacistov, da so odstranjevali tiste in take ljudi, ki so jih komunisti smatrali za svoje nasprotnike. Ker so ti bili tudi zavedni Slovenci, je bilo komunistom lahko dobiti tako utemeljitev, ki je nacistično prepričala, da je treba prav te odstraniti, da bo okupacijska oblast imela lažji opravke z ostalimi ljudmi. Naj dodam tu še nekaj dokazov.

Iz naše župnije Lučine so z menoj vred Nemci odbrali za konfinacijo še župnika in šest župljanov. Župnika Viljema Pipa in štiri od nas, ki smo bili znani protikomunisti, so odpeljali v Srbijo, Bogataja Jožeta in gostilničarja Topličarja, ki sta pozneje sodelovala s komunisti, pa so spustili domov. Podobno so ravnali v sosednji žup-

niji Gorenja vas: protikomunisti so morali v izgnanstvo, komunisti in njihovi pomočniki pa so šli domov. Povedal sem že, da so Nemci iz št. Vida izpustili dr. Jožeta Pokorna, poznejšega pravosodnega ministra v prvi komunistični vladi Slovenije. Dr. Aleš Stanovnik je tudi dobil dovoljenje, da bi smel ostati v Ljubljani, pa se dovoljenja ni poslužil in odšel v izgnanstvo z nami vred. Dr. Pokorn in dr. Aleš Stanovnik sta bila voditelja tistega dela krščanskih socialistov, ki so sodelovali s komunisti tedaj in kasneje. Tudi jaz sem prosil naciste, naj me pustijo v Ljubljano, in obljubil, da bom stalno tam živel, ker sem bil rojen v tem delu Slovenije, pa nisem uspel, moral sem v Srbijo. V isti sobi kot jaz sta bila v škofovem zavodu zaprta tudi dva mlada fanta. Nisem ju poznal in ne zvedel kaj več o njima, samo poslušal sem njune pogovore. Morala sta biti zelo zavédna komunisti z Jesenic ali Kranja. Največ sta govorila o ljudeh in razmerah v teh dveh krajih in odobraval vseh, kar so dotlej Nemci tam počeli z našim ljudstvom. Posebno sta bila zadovoljna, da so Nemci pregnali in odpeljali vse duhovnike. Ko je gestapovec prebral usodni odlok o našem pregnanstvu, imen teh dveh ni omenil. Poslali so ju domov.

Priprave za komunistično revolucijo

Kdor je kaj bral o komunističnih revolucijah in poskusih revolucije v Španiji in Mehiki, pa je poslušal in opazoval te in take reči v taborišču, je moral dobiti vtis, da čaka Slovence nekaj podobnega. Tam, med zaporniki sem premišljeval o vsem, kar smo doživeli zadnje tedne in prišel do prepričanja, da se bo treba braniti za vsak dan življenja, za vsak kos premoženja, za vse, kar bi radi ohranili. Dobil sem živo prepričanje, da je vse v nevarnosti, kar smo cenili in ljubili. Jasno mi je stopilo pred oči, da se ne moremo na nikogar več zanesti kot na svojo moč in sposobnost. Vedel sem, da z golimi rokami ne bomo opravili nič. Slišal sem, koliko so komunisti govorili o orožju, videl sem nekatere ljudi, kako so pobirali in zbirali orožje po Rupnikovi črti takoj, ko je odšla jugoslovanska vojska; zvedel sem potem, kako so neki ljudje poizvedovali, kje je kaj orožja in ga kupovali od vseh, ki so ga kaj imeli; slišal sem, kako so komunisti govorili o skrivališčih orožja. Vse to me je nagnilo, da sem iz zavoda sporočil domačim ljudem nasvet, naj zbirajo in skrivajo orož-

je, ker ga bomo v vsakem slučaju še krvavo rabili.

Ko sem se 24. septembra 1941 vrnil v svoj rojstni dom, ki je bil v bližini našega posestva in bivališča, sem mogel v miru živeti samo nekaj dni. Na našo smolo in nesrečo so tako okupatorji kot komunistični revolucionarji posvečali prav temu področju ob jugoslovansko-italijanski meji, kakršna je bila pred drugo svetovno vojno, in ob meji italijanskega in nemškega okupacijskega področja na slovenski zemlji med vojno, veliko pozornost. To ozemlje je obsegalo Žirovski vrh s celo žirovsko občino in obljudenimi kraji tja proti Cerknem na eni in Blegašu na drugi strani ter po selški dolini na tretjo stran. Te hribovite, samotne kraje so komunisti rabili za tajno premikanje svojih edinic in tovorov, tu so vodili zlasti novomobilizirane mladeniče z Gorenjske proti Dolenjski v Ljubljansko provinco, kjer so imeli svoj glavni kader, štab in zbirališče za vse revolucionarno vojskovanje v Sloveniji. V tem področju so imeli komunisti več svojih manjših skrivališč in skladišč. Preko št. Jošta je šla ta pot, ki so po njej izvajali svoja glavna premikanja. Št. Jošt je zato bil zanje važen. Zvedel sem, da so imeli komunisti tudi namen in načrt napraviti južno od št. Jošta, prav blizu v gozdovih, veliko propagandno središče in skladišče za hrano in opremo partizanske vojske. Da bi mogli izvesti vse to, so potrebovali zaupanje in podporo prebivalstva vseh vasi v tej okolici. Uporabili so vsa sredstva, zastavili vse sile in vplive, da bi ljudje poprijeli za sodelovanje s partizani in komunisti. Zlepa in zgrda so skušali pridobiti cele vasi in posamezne družine. Ker so vedeli, da sem precej poznan med ljudmi (bil sem namreč predsednik Lesne zadrage Zlati vrh, tajnik Hranilnice in posojilnice, poslovodja Nabavne in prodajne zadrage in član odbora Električne zadrage, poleg tega pa še znan, da sem opravljal posle političnega zaupnika SLS pred vojno), so se spravili tudi nadme in me hoteli pridobiti za vsako ceno za svoje načrte. Ponujali so mi nekako vodstvo njihovega gibanja v naših krajih. Kot žrtev nemškega preganjanja — tako so mislili in govorili — bi jim mogel biti koristen. Poslali so nadme najprej domače učiteljstvo, potem so pa pritisnili še komunisti in njih pomagači iz Horjula in Vrhnike. Vse do konca leta 1941 sem se jih otepal, ne da bi vedeli, kaj mislim in kaj bom končno napravil. Izogibal sem se s tem, da sem jim dopovedoval, naj me vendar nekaj časa pustite pri miru, da se oddahnem in opomorem

od udarcev, ki sem jih dobil od Nemcev. To je nekaj zaleglo. Saj so vedeli, da sem iz največjega posestva daleč naokrog postal popoler nemanič, ki nima svojega, kamor bi glavo položil, in sem bil z vso družino odviser od pomoči moje dobre mame.

Med tem, ko sem se komunistom in partizanom na vse načine izgovarjal, sem pa skrbno pazil, da bi dobro in sproti vedel, kaj počno in kaj nameravajo. V oktobru so se kot za poskus že pokazali trije do zob oboroženi partizani. Bili so Horjulci, člani skupine partizanov, ki so se od jeseni leta 1941 do spomladi leta 1942 držali na Lešnjakovini, ki je bila last horjulske živinorejske zadruga. Italijani so dobro vedeli za to skrivališče partizanov, pa jih niso nič motili. Horjulska živinorejska zadruga je bila v rokah komunistom naklonjenih ljudi. Sodelovanje med komunisti in fašisti je bilo od začetka tako tesno in stalno, kot je bilo na oni strani sodelovanje med nacisti in slovenskimi komunisti. Le nekaj dokazov: Če je šla ženica s cekarjem skozi vas Horjul, so Italijani hoteli vedeti, kaj nosi v cekarju. V istem času so partizani prevažali v svoje središče v Št. Joštu cele tovore, cele vagone hrane, obleke, usnja za čevlje in drugega blaga za svojo vojsko, pa se za to Italijani niso zmenili. To blago je prišlo na postajo Drenov grič verjetno iz Ljubljane. Postajenačelnik te postaje je moral past, ker je preveč vedel za sodelovanje fašistov in komunistov pri tem prevažanju. Komunisti sami so ga ubili. Vem, da je sodelovanje med slovenskimi komunisti in italijanskimi fašisti nastalo že poprej, predno sem se vrnil iz Srbije. Zanesljivo sem zvedel, da se je v juniju pomikala cela kolona natovorjenih voz skozi Horjul v partizanska skladišča v naših hribeh, pa so vse italijanske patrulje in straže mirovale in molčale.

Treba se bo braniti

Ko sem vse to ugotovil, sem prišel do prepričanja, da je blizu čas, ko se bomo morali braniti le sami pred vsemi napadalci in sovražniki. Notranji sovražniki, slovenski komunisti, in zunanji, fašisti in nacisti, so z združenimi močmi nastopali proti našemu ljudstvu. Od nikoder nismo mogli pričakovati pomoči. Jasno je bilo, da smo slabotni, ali preostajalo ni nič drugega kot organizirati samoobrambo. V mesecih oktober, november in december leta 1941, ko so komunisti še čakali, da bom začel sodelovati z njimi, sem s svojimi

brati in prijatelji organiziral skupino oboroženih mož in fantov. To je bil začetek Slovenske legije, ki je v naših krajih nastala spomladi leta 1942 in imela svoje središče v Št. Joštu. Nastopila je kot Vaška straža v Št. Joštu v juliju leta 1942.

Eden najbolj resnih in za nas nevarnih poskusov, da bi Št. Jošt prišel v komunistične mreže, je bilo prizadevanje vrhniških in horjulskih komunistov in njihovih sodelavcev, da bi se v Št. Joštu ustanovila podružnica vrhniške Zdravstvene zadruge. Na novega leta dan 1942 so skidali v ta namen sestanek. Govorila sta Franc Furlan, predsednik Lesne zadruga na Verdu in dr. Janko Grampovčan. Name so tedaj še stavili svoje karte in predlagali so me za predsednika nove združne skupnosti. Seveda sem odklonil. Že štirinajst dni pred sestankom sem obiskoval ljudi in jim pojasnjeval, da je to komunistično maslo ter jim odsvetoval, da bi se udeležili. Prav zaradi moje agitacije je prišlo k sestanku komaj kak ducat ljudi. Po sestanku sem skrbno uničeval vse, kar se je bilo zasnovalo, in kak mesec dni kasneje so tudi komunisti uvideli, da načrt ne bo uspel in začeli resno dvomiti nad mojim zadržanjem. Sami so raznesli, da sem jaz kriv, da se v Št. Joštu ne da nič narediti. Vsak dvom o meni pa jim je pregnala vest, ki so jo po nerodnosti izdali neki naši prijatelji, da namreč kupujem orožje. Takoj nato so sledile grožnje. Dobivati sem začel grozilna pisma. Spomladi leta 1942 so bili komunisti že na jasnem, da v Št. Joštu ne bodo zlepa nič opravili. Takoj so se odločili, da uporabijo silo.

Pred „izpraševalno komisijo“

Dne 19. aprila 1942 je nekdo prišel ob enajstih ponoči razbijat na vrata hiše moje matere, kjer sem tedaj z družino prebival. Ker nismo hoteli odpreti, so pritiskali in razbijali po vratih, dokler se niso vdala in padla. Partizani so se vsuli v hišo, vse prebrskali in premetali. Ko so mene dobili, so me zvezali s pasom sukneje „hubertus“ in me odpeljali v temno noč. Bližina nemško-italijanske meje jih je motila samo toliko, da so delali kar moč brez šuma in ropota, potihoma. Med tistimi, ki so uprizorili ta razbojniški napad, so bili tudi taki, ki so me osebno poznali. V hiši sva namreč bila oba z najmlajšim bratom Jankom, pa so takoj, ko so me zagledali, vedeli, da sem jaz tisti, ki ga iščejo. Morali so me torej neki „dobri“ znanci točno opisati, ker tisti, ki so

vdrl v hišo, niso bili domačini in me niso poznali kakor tudj jaz njih nisem. Nekaj sto korakov od hiše smo se ustavili, da smo počakali na vse tiste, ki so bili razpostavljeni na široko okoli hiše kot stražniki. Nisem jih mogel v noči prešteti, ali videl sem, da jih je bilo precejšnja množica. Ker se nisem mogel pred aretacijo prav obuti, so se mi vlekli trakovi čevljev po tleh. Povedal sem to mojim partizanskim biričem in jih prosil, naj mi toliko odvežejo roke, da si zavežem čevlje, ali pa naj mi jih oni zavežejo. Smatrali so to za predrznost in mi najprej dali nekaj klobut, potem mi pa čevlje le zavezali. Klobute so mi obudile zelo podobne spomine na nacistične stražarje. Ko se je vsa družina zbrala, je nekdo dal povelje za odhod. Peljali so me tako: za vsako roko me je držal partizan, zvezan sem itak bil, spredaj kolona, zadaj kolona, neposredno za mojim hrbtom pa mitraljez. Bila je trda tema. Poti niso znali. Sledili so kolovozu, ki je nastal, ker so domači v tistih dneh vozili gnoj na njivo. Tako se je zgodilo, da smo prišli do kupa gnoja in tam je bilo kolovoza konec. Kar nehote sem bleknil, ušlo mi je: „Prav smo prišli, sem spadamo.“ Spet sem dobil zaušnico. Eno so mi primazali, ko sem med potjo omenil, da so me pred letom dni podobno, pa vendarle manj surovo vlačili Nemci kot zločinca in bi obhajal obletnico, če bi bil le malo še počakali. Zaušnice mi je delil tisti, ki me je držal za desno roko, o onem na levi pa sem imel vtis, kot da sočustvuje z menoj. Ko sem zaslutil, da bi moji biriči radi svoj posel opravili tiho, sem se spet in spet oglasil in kaj povedal, čeprav so me vselej klobutali.

Ko smo prišli v Št. Jošt, je bila vas vsa razsvetljena. Ljudje so bili pokonci in partizanski tujci, ki so vdrl v vas tisto noč, so begali sem in tja vse križem. Luč je bila tudi v zvoniku. Dobil sem več krepkih zaušnic, ker sem nekaj pripomnil nad takim „slovesnim“ sprejemom. Peljali so me v gostilno Skvarča. Tam je bilo že vse polno ljudi. Prišli smo, ko so ravno končali zaslišanje župnika Cvelbarja, ki so ga prijemale zaradi njegovih odločnih pridig proti komunizmu. Poslanico škofa Rožmana, ki je visela v gostilni, so strgali in imeli pred zasliševalno „komisijo“. V gostilniški sobi so mi odvezali roke in me potisnili za mizo k župniku. Obtožili so me treh stvari: ustanavljanje „bele garde“, nakupovanja orožja in nepravilnega odtrgovanja živil, ki sem jih kot poslovođa zadruga delil skoro vsem prebivalcem občine Št. Jošt. Zasliševali in sodili so sam!

neznani ljudje, menda sami Ljubljancani. Eden izmed njih, ki je imel oficersko kapo, je govoril o Osvobodilni fronti in osvobodilni vojski, ki vstaja med slovenskim narodom, o namenu, da preženejo okupatorja iz naše dežele in o osvobojeju. Poudarjal je, da vsa Slovenija z navdušenjem sprejema Osvobodilno fronto in osvobodilno vojsko, le Št. Jošt doslej ni pokazal nobenega smisla. Po govoru so prešli k obtožbi proti meni. Iz vse uprizoritve sem videl, da so sklicali to množico ljudi zato, da bi me pred njo oblatili in vnaprej dobili neko opravičilo za vse, kar so z menoj hoteli storiti tisto noč. Branil sem se nekako takole:

Na vprašanje glede „bele garde“ in na zahtevo, naj dam natančno poročilo o njej, sem odgovoril, da take označbe in tega imena, če je to ime za neko stvar, še nikoli nisem slišal in ne vem, kaj pomeni in označuje. Nobene take stvari nisem ustanavljal in je niti ne poznam. O kakih beli gardi nisem nič slišal in nič ne vem. G. župnik Cvelbar je kar brez vprašanja, kot da je pozabil, da smo pri nekaki sodni razpravi, vmes pritrdil mojim navedbam, pa so ga zato grobo zavrnil, naj bo tiho, dokler ni vprašan. Ko pa je vsa navzoča množica rekla, da nihče ni še slišal o kakih beli gardi in o tem, česar me dolže, so prešli k drugi točki, nakupovanje orožja. Ker sem bil poučen, da zanesljivo vedo, da sem orožje res kupoval, sem to priznal. Na vprašanje, čemu mi bo to orožje in kako ga mislim rabiti, sem odvrnil: „Kaj več orožja nisem mogel dobiti, ker so bile cene previsoke. Orožje za varstvo in obrambo je v teh samotnih hribih vsakomur potrebno, zlasti v teh nerednih razmerah, ko smo ostali brez javne zaščite. Prepričan sem tudi, da bomo orožje še vsi rabili za obrambo pred okupatorjem.“ Ker niso mogli pobiti mojih navedb, so izjavo glede te točke vzeli na znanje in prešli na nepravilnosti pri delitvi živil. Tu so si obetalj uspeh. Med zbrano množico so imeli več oseb, ki so jim obljubile, da bodo pred vsemi potrdile nepravilnosti in odtrgovanje. Pa ni šlo. Nihče ni mogel in hotel reči, da je res, česar so me dolžili. Napeto sem čakal, kdo od domačinov bo krivično pričal proti meni. Ko sem videl, da se nihče ne javi, sem se oglasil in pojasnil: „Kot vidite, ni nikogar, ki bi obtožbo potrdil. Vsi vedo, da je vsak dobil, kar mu je šlo. Trdim, in upam, da bom tudi še nocoj dokazal, da sem nekaterim, ki so bili v posebnih stiskah in potrebah, dal nekaj več, kot jim je po razpredelnici

šlo.“ Vprašal sem Janeza Kavčiča in Frančiško Raztresen, ali sta dobila toliko in toliko več hrane, kot jima je po kartah šlo, ali ne. Oba sta potrdila. V tem je stopila naprej Rozalija Maček in korajžno rekla sodnikom pri mizi: „Kaj mu pa hočete, saj vendar ni nič slabega naredil. Pustite ga pri miru.“ Nastala je zadrega. Vpričo ljudi komunisti niso hoteli razprave nadaljevati. Rekli so pa, da bodo mene odpeljali s seboj. Župnik Cvelbar jih je takoj vprašal, kam me mislijo peljati, a so mu rekli, da njega to nič ne briga. Ljudje so z župnikom vred odšli. Mene so partizani zvezali in odpeljali v noč.

Izsiljevanje po komunističnem vzorcu

Zunaj smo zopet čakali, da se je vsa vojska zbrala in pripravila na odhod. Čim so dali povelje za odhod, smo krenili proti mali naselbini Kurja vas. Zopet sem imel dva spremljevalca, vsak me je čuval in držal na svoji strani, kot na poti do St. Jošta. Zelo smo niteli, ker so se bal, da bi jih prehitela zora. V Kurji vasi se nismo nič ustavili. V temi smo se vsi trije zaleteli v kup peska in padli nanj. Ker sem bil zvezan, se nisem mogel pobrati. Dvignili so me. To se nam je pripetilo pred hišo Leopolda Dolinarja. Večina partizanov je po kratkem posvetovanju ostala tam, le šest jih je šlo z menoj naprej. Odpeljali so me proti malem gozdičku. Ko smo naredili kakih dvesto metrov poti, smo se ustavili in ponovno so me začeli izpraševati zaradi orožja. Odgovarjal sem enako kot poprej pred „ljudskim sodiščem“. Rekel sem, da orožja nimam, in da bi jim ga pokazal, če bi ga imel. Eden izmed njih mi je pritisnil revolversko cev na čelo in ostro siknil. „Kje je orožje?“ Odvrnil sem: „Orožja ni.“ Zopet kratek posvet. Peljejo me kakih 200 metrov dalje. Zopet se ustavimo, in njihov vodja mi reče, naj brez skrbi povem, kje imam skrito orožje, ker se mi ne bo nič žalega zgodilo. Zopet sem odgovoril, da nima smisla, da jim lažem, ker orožja nimam. Tedaj so postali besni. Eden mi je nastavil brzostrelko na prsa in se zadril: „Kje je orožje? Odgovori, če ne sprožim.“ Ponovil sem: „Orožja ni.“ Nato je zavpil: „Na levo okrog.“ In nato: „Korak naprej.“ Zaropotala je brzostrelka, tisti, ki jo je držal, je ponovil: „Zadnjič te vprašam, kje imaš orožje? Če ne poveš, se ne boš premaknil s tega mesta.“ Zopet sem po-

novil: „Ne morem odgovoriti nič drugega, kot da orožja nimam. Jaz vse do zadnjega časa nisem bil doma. Če sem si s tem, da so me Nemci smatrali za svojega sovražnika, me med prvimi oropali vsega, kar sem imel in me odpeljali v konfinacijo v Srbijo, zaslužil to, da me sedaj Slovenci ubijejo, pa naredite, kar mislite.“ Pa se je spet ponovilo vprašanje med grožnjo z brzostrelko: „Kje imaš orožje? — Ena — Kje imaš orožje? — Dve — Kje je orožje? Tri.“ Odgovorim: „Povedal sem vam vse.“ Sledilo je povelje: „Ne levo okrog“, — zopet kratek posvet. Zaključil ga je vodja partizanov s krepko kletvijo in ugotovitvijo, da sem trmast. Odpeljali so me nazaj v Kurjo vas in po zopetnem posvetovanju rekli: „Naj bo za noč. Toda če bomo ugotovili, da nisi govoril resnice, te čaka ta-le.“ Pritisnil mi je zopet revolver na senca. Komaj sem se oddaljil za kakih dvajset korakov, so me klicali nazaj in se zopet posvetovali. Šele po tem posvetu so me res odpustili, češ naj zginem. Ko sem prišel tako daleč od njih, da sem imel vtis, da ni več nevarnosti, sem začel premišljevat, kaj se je pravzaprav zgodilo. Prepričan sem bil tedaj še bolj, da bi me bili likvidirali tisto noč, če bi bil le kaj priznal ali bi mi mogli kaj dokazati. Razglasili bi me za izdajalca, ki je organiziral odpor proti narodno osvobodilni vojski in v ta namen zbiral orožje. Rešila me je hladnokrvnost. Razburjen sem bil samo v domači hiši, predno so me komunisti dobili v roke. Ko so me prišli, sem postal ledeno miren, točno sem vedel, kaj govorim, vsako reč sem premislil, vsako besedo pretehtal. Kot da me je neka nevidna moč obšla in me držala pokonci. Bogu hvala za to.

Doma sem videl, da so komunisti razbili šest ali sedem vrat pri hiši, pa nam vse to ni bilo veliko mar. Odleglo je vsem. Domači niso pričakovali, da se bom vrnil. Pozneje sem zvedel, da so komunisti za ta pohod na St. Jošt mobilizirali Vaške zaščite (tako so tedaj imenovali svoje borbene edinice) v Kozarjah pri Ljubljani, na Dobrovi ter tiste po horjulski in polhograjski dolini. Sodelovali so pa tudi domačini iz St. Jošta. Bila je to prva večja akcija komunističnih vojaških sil v Sloveniji. Vodila jo je neposredno komunistična centrala v Ljubljani. Po obnašanju in govorici smo sodili, da so bili vodilni v tej gruči partizanov vsi člani izpraševalne komisije in sodišča iz Ljubljane.

udarili so po pastirjih

Janez Kalan je bil rojen l. 1908 v škofji Loki. Ljudsko šolo je obiskoval v domačem kraju, gimnazijo pa študiral v škofovem zavodu v Št. Vidu nad Ljubljano. Po maturi je vstopil v ljubljansko bogoslovje. V duhovnika je bil posvečen l. 1932. Kot kaplan je služboval v Št. Janžu na Dolenjskem in v Zagorju ob Savi, odkoder so ga Nemci l. 1941 z ostalimi slovenskimi duhovniki pregnali na Hrvaško. Med vojno se mu je posrečilo priti v Ljubljano ter je nato do leta 1945 deloval v dušnem pastirstvu v Šmarju pri Grosupljem in v Cerknici. Begunska leta je preživel na Koroškem. Po prihodu v Argentino l. 1949 je postal dušni pastir za Slovence v Ramos Mejiji. Za njih dušni blagor skrbi še danes. Poleg dušnega pastirstva pa vsa leta podpira tudi vso organizacijsko in kulturno delavnost, ki jo v tem kraju razvija krajevna slovenska izseljenska skupnost pod okriljem Slomškovega doma.

Bilo je v tor-k po Beli nedelji 22. aprila 1941. V Zagorju ob Savi nas je bilo takrat pet duhovnikov. Dekan France Markež in kaplani Tonče Hočevar, Kristijan Stolbičar in jaz. Peti je bil Tone Zidar, ki je istega leta ob Svečnici šel v Dalmacijo, se jay pa je pribežal nazaj, ker so jo zasedli Lahi.

Ta dan sem šel z Zidarjem obiskat na Loke ekspozita Tineta Benedika. Dekan in Hočevar sta šla v Ljubljano, Stolbičar pa na obisk v Št. Jurij pod Kumom, tako da v župnišču ni bilo nobenega. Midva z Zidarjem in bogoslovcem Križajem, ki naju je spremljal, smo prišli okrog petih popoldne domov. Ze pred cerkviyo so nam ljudje čudno namigavali, pa nismo razumeli. Pred župniščem je pa stal policijski avto in dva gestapovca. Takoj sta naju peljala v pisarno, vzela podatke in spraševala, kje so drugi. Bila sta precej nasajena, ker sta morala toliko časa čakati. Potem sta pregledala mojo sobo, zahtevala, da jima pokažem denar, pa nista nič vzela. Verjetno se jima je zdelo premalo. Med tem se je vrnil Stolbičar in sta z njim prav enako napravila. Bogoslovec Križaj, ki je bil zunaj, je iz radovednosti prišel pogledat, pa so takoj še njega aretirali. Meni so vzeli pisalni stroj in radio aparat. Ukazali so, da vzamemo s seboj jedilni pribor, pripravo za britje, eno odcjo in hrane za tri dni. Potem so nas spravili na avto in smo se peljali na orožniško postajo v Toplice; tu-

kaj so pustili pisalni stroj, nas tri in pa radio pa peljali naprej. Spraševali so, kje je najbližji duhovnik. V Št. Lambert se jim je zdelo predaleč, zato smo vozilj kar naprej po cesti na Loke. Tudi Benedik me je precej debelo pogledal, saj sem komaj pred dobro uro odšel od njega.

Ponovila se je ista zgodba: pregled denarja, zaplemba radia in aretacija. Od tu smo se peljali na Izlake. Župnišče je precej od ceste v hribu. Moral sem spremljati gestapovca. Temnilo se je že, ko sva šla v hrib. Tedaj sem se spomnil, da imam v žepu še jugoslovansko „smrtovnico“ iz vojske. Hitro sem jo vrgel stran, ker sem mislil, da me lahko še v vojno ujetništvo odpeljejo, če jo najdejo. Torkar je strašno začudeno gledal mene in gestapovca. Zgodila se je ista zgodba: aretacija duhovnika in zaplemba radijskega aparata.

Od tu so nas odpeljali ponoči čez Trofane, Vransko, po Savinjski dolini v Celje, od tam pa v Laško. Okrog ene ponoči so nas pripeljali na sodnijo. Gestapovec je raportiral: Sechs Stück und drei Aparate in šel. Spravili so nas v jetniške celice. V moji sta bili dve postelji. Bila sva tudi dva. Pa so se vrata kmalu spet odprla in notri so pahnili Jakoba Čebaška, župnika od Sv. Miklavža nad Laškim, starega 70 let. Postelji smo dali skupaj in se malo stisnili, da je bil prostor za tri. Stari gospod je neprestano tožil: „Kam smo prišli, kam smo prišli?“ Potolažil sem ga, da v

zapor. Na vsako toliko časa je spraševal, koliko je ura, pa zmeraj vprašal, če je toliko po starem ali po novem.

Drugi dan so duhovnike še kar naprej gonili noter, tako da nas je bilo 21 ali 22, pa še nekaj civilistov. Za družbo smo imeli celo eno ciganko in enega požigalca.

Nam duhovnikom so dali veliko celico. Bili smo zelo na tesnem, slamnjača pri slamnjači. Zvečer so nas zaklenili, zjutraj ob 7 pa spet odprli. Čez dan smo bili lahko na jetniškem dvorišču. Takoj drugi dan so nas popisali. V pisarni so nas postavili ob zid. Nihče se ni smel ozreti po sobi, ali okrog sebe, če ne je dobil krepko breo. Ravnali so z nami kot z največjimi zločinci.

V zapor so pripeljali tudi glavnega ravnatelja Trboveljske premogokopne družbe Riharda Skubica in dva inženirja. Tudi nad Skubicem se je zadržal gestapovec kot nad drugim. Ta se je pa obrnil in ga po nemško tako rahrulil, da je kar trd postal. Spomnim se še, da mu je med drugimi lepimi imenij rekel tudi: „Untier“ in da je prezelen, da bi tako postopal z visokim avstrijskim oficirjem. Že drugi dan so ga spustili. Tam je bila tudi že tedaj znana komunistka Lidiya Kraigherjeva; imela je svojo celico. Ob nedeljah je prišla tudi ona k pridigi, ki jo je imel Zdešar in z nami molila rožni venec. Da bi kdo smel maševati, še misliti ni bilo. Hrano nam je takoj v začetku začel pošiljati dekan Kruljc, ki so ga pustili. Pa tudi drugi ljudje so nam prinesli toliko jedi in pijače, da je bilo res vsega preveč. Seveda smo morali skrivati. Pa nam je zelo šel na roko ječar Kopač, ki so ga Nemci pustili v službi, ker je bila žena Nemka.

Nadzirat nas je hodil mlad, gotovo še ne 20 let stari gestapovec. Bil je hudoben kot sam peklenšček, zlasti ob nedeljah. Rekel nam je vse, samo človek ne. Duhovna ni mogel videti. Tudi brco je dobil marsikdo, če se ni pravočasno odkril in obstal mirno, ko je on prišel. Jaz sem bil že tako srečen. Enkrat me je gnal samega iz dvorišča v celico in tam vzel revolver v roke in se norčeval: Ena mrhovina več ali manj, je za nas vseeno. Čebaška je redno breal v tisto nogo, na kateri je imel odprte rane. Po nekem dežju nas je poslal šest, da smo na dvorišču morali pobrati vsako slamo, vsak papirček, vsak čik, vsako smet. Ko sem leta 1945 prišel v Tirole in hodil obhajati neko hromo kmetico, sem to zverino tam zagledal, pa se mi je takoj skrilo.

V Laškem smo bili tri tedne. Točno v torek kot so nas aretirali, je tudi v torek po treh tednih prišel višji gestapovec in

nam rekel nekako ob desetih zjutraj, da se moramo odločiti, ali zapustimo „prostovoljno“ meje rajha, ali da ostanemo. Izprosili smo si eno uro časa za posvetovanje. Odločili smo se tako, da gremo vsi, kar nas je bilo iz bivše Kranjske, razen enega, kar pa iz bivše Štajerske, da ostanejo — tudi razen enega, ker smo mislili, da bodo pustili vsaj Štajerce. Ko smo mu odločitev povedali, je rekel, da bomo šlj tisti, ki smo se odločili za odhod, s popoldanskim vlakom vsak na svojo faro, da vzame prtljage, kolikor more nesti. 2.600 din gotovine — na noben način pa ne zlatnine in hranilnih knjižic. Drugi dan pa moramo na določen vlak popoldne in vzeti listek do Rogaške Slatine; ob prihodu in odhodu da se moramo javiti na orožniški postaji. Na vprašanje kateheta Žmavca, kaj bo z njimi, ki se niso prijavili za odhod, je rekel: Vsi boste šli, če ne iz rajha, pa v koncentracijska taborišča v Nemčijo; kakšna so pa ta, je ironično rekel, pa dobro veste iz vaših jugoslovanskih časopisov.

Še ga je vprašal, zakaj vse to. Odgovoril mu je: Vi ste vzgajali slovensko ljudstvo in ga vzgojili v protinemškem duhu; zato boste vsi šli.

Popoldne smo se poslovili in šli na vlak. V trgu so bili že sami nemški napisi. Torkar je na Izlakah rekel enemu, ki je ravno delal nemški napis: „Toliko barve je prihrani, da boš spet to prebarval.“ V Zagorju smo šli najprej na orožniško postajo. Vodil jo je komandir Schober, ki je že prej bil orožnik v Zagorju. Bil je zelo prijazen. Rekel nam je, da naj le gremo domov in vse potrebno uredimo. Jaz sem ga samo šaljivo vprašal, kako se sedi na mojih stolih, ki sem jih takoj spoznal. Zmigal je z rameni in rekel: „Kaj hočete?“ Drugod so šli nemški orožniki z duhovniki na fare in jih niso spustili izpred oči, dokler niso odšli drugi dan. Imel sem spomin na starega očeta. Nekaj zlatih cekinov in srebrnih kron. Dal sem jih mežnarju Dolinarju, knjige sem dal spraviti nad zakristijo. Kar je bilo kaj vredne obleke, je že odnesla mama, ki je prišla v Zagorje, ko je zvedela, da so me zaprli; zadnje stvari sem dal še teti, tako da sem pustil golo opravo. Še zatore so mi spravili pri mizarju Vipotniku (sinovi so sedaj komunisti). Tako mežnarja kot Vipotnikove so pozneje selili in so moje stvari preko H-vaške prinesli v Ljubljano.

Drugo jutro je bila cerkev pri šmarnicah nabitno polna. Dekan mi je rekel: „Imej ti, jaz ne bom zdržal.“ Pa tudi jaz nisem. Samo nekaj stavkov sem ljudem spregovo-

voril v slovo. „Boga se držite, pa vas On ne bo zapustil,“ sem še rekel, potem je tudi mene zmoglo, ko je vsa cerkev jokala.

Popoldne smo morali iti na vlak. Zupan Prosenc je hotel zbrati Zagorjane, da bi šli z nami na postajo kot v kaki procesiji. Komaj smo mu dopovedali, da bi to bilo slabo za nas in za ljudi, ker bi Nemci to imeli za izzivanje. Sam je šel z nami na postajo in do Zidanega mosta in vsakemu dal paket z jedili za na pot.

Peljali smo se do Sv. Roka, to je zadnja postaja pred Hrvaško. Med potjo proti zadnji postaji je prišlo na vlak nekaj Hrvatov in se ponudilo, da nam poneso čez mejo, če imamo, kaj takega, kar bi nam Nemci pri

preiskavi na meji vzeli. Nekaj jih je nasledlo. Nikolí več niso videli svojih reči. Na meji je bila natančna preiskava. Nas duhovnike so prihranili za nazadnje, tako da nam je odšel zadnji vlak. Potem so nas nagnali s kletvijo in psovkami na kamion in odpeljali v Djurmanec — prvo hrvaško postajo. Tudi od tu je že odpeljal zadnji vlak proti Zagrebu. Postajni načelnik je bil Slovenec in nam je odprl čakalnice, da smo bili čez noč pod streho. Zjutraj smo se, veseli da smo rešeni Nemcev, odpeljali v Zagreb. Tam nas je s solzami v očeh sprejel nadškof Stepinac. Dal nam je hrano in stanovanje v semenišču, dokler se nismo razšli vsak na določeno faro.

MAKS OSOJNIK

bil sem vojni ujetnik

Ob napadu Nemčije in Italije 1. 1941 na Jugoslavijo sem bil pisar-čato v 9. četi 19. pehotnega polka v Kragujevcu. Dne 12. marca t. l. je prišlo povelje za premik polka. Ustavili smo se v Kavadarju v Makedoniji. Dne 1. aprila smo odšli naprej in se utaborili v hribih nad Krivolakom ob Vardarju. V noči od 5. na 6. april smo iz doline začuli ropotanje tankov. Alarm. Spustili smo se v dolino, prekoračili Vardar ter se utrdili na višinskih položajih. Naslednjega dne se nam je v prvih jutranjih urah začel bližati tankovski oddelek nemške vojske med Ovčjim poljem in Štipom. Oddelek jugoslovanske vojske ga je napadel. Šest tankov je bilo uničenih. Nad nami so se tega dne pojavila tudi prva nemška letala. Dne 8. aprila sem nosil kot kurir povelje v četo za umik proti San Djordju na Vardarju. Tudi mi smo se umaknili. Pri Krivolaku smo prekoračili Vardar ter se na polju med Vardarjem in vasjo zakopali v jarke. Sredi napada 50 nemških strmoglavnih letal Štuka sem moral odnesti kot kurir zapečatená pisma poveljnikom štirih bataljonov za umik.

Medtem ko so se vojaki lahko vsaj malo zavarovali v jarkih, sem jaz ležal na

odprtem polju na zemlji ter lahko opazoval šviganje letal v zraku in odmetavanje bomb. Prav tedaj so se na cesti pojavili tudi nemški tanki in se bližali mostu čez Vardar. Ko so bili na mostu, je strahovito zagrnelo. Zaradi razstrelitve se je most sesul v Vardar, z njim pa tudi dva nemška tanka.

Dne 9. aprila smo se umikali pred nemškimi napadi navzgor ob reki Ljuta Mara. Poveljnik divizije me je vzel v svojo službo. Čutil sem se povišanega in bolj varnega. Tekel sem za konji navkreber, kolikor mi je dala duša. Potovali smo ves dan. Od nedelje 6. aprila nisem zavžil nič drugega kot nekaj perišč drobtin, ki sem jih slučajno našel v vreči na nekem vozu.

Nemška letala so neprestano krožila nad dolino in pikirali tudi pobočja hribov, koder se je pomikala naša vojska. Okrog polnoči smo prispeli v skalovje ob grški meji. V skalni votlini smo uredili štab ter zadremali.

Komaj se je naslednjega dne — 10. aprila — zdanilo, že so brnele nemške Štuke proti nam. Čez nekaj minut so začele pikirati tudi našo skalo. Na jaso, kakih 500 m

od nas, so se spustili tudi padalci. Z druge strani je odjeknil rafal iz strojnice. Nekaj padalcev se je zakotalilo po tleh, ostali so jim sledili ob naslednjem rafalu. Napad je trajal do 9. ure. Poveljnik je diktiral povelja za posamezne polke. S specialko v roki in s pisimi v torbi sem se spustil v dir. Na določenem mestu, kjer bi moral biti 19. pehotni polk, je bila široka ravna jasa. Pred sabo sem zagledal kupe razbitih kamionov in goreče zaloge hrane. V to grozo je udarjalo ječanje naših ranjencev, rezgetanje ranjenih konjev. Naokoli je bilo razmetanih okoli 200 trupel jugoslovanskih vojakov ter veliko pobitih konj. Grozen prizor! V zrak sem pognal signalno raketo. Nobenega odziva. Začel sem vpiti, kričati, klicati. V dolini sem zagledal neko živo bitje, ki se je premikalo. Pognal sem se v tisto smer. Z revolverjem v roki sem se približal starčku, ki je brezskrbno pobiral obleko okoli razbitega tovornega avtomobila. Ne da bi za trenutek prekinil svoj posel, me je nagovoril: „Ej, vojak, zastoj vpiješ.“ „Kje je jugoslovanska vojska,“ silim vanj. Odgovoril mi je: „Ko so jo Nemci dovolj zbili, so vojaki dvignili belo prajco in se predali. Nemci so jih odgnali proti Kavadarju.“

Nisem vedel, kaj naj napravim. Nekaj časa sem hodil sem in tja. Prišel sem do kamiona, ki je bil naložen s kruhom. „Bog žegnaj“ sem si voščil in se do sitega najedel. Kaj storiti? Nazaj v skalovje? Za drugimi v dolino? Odložil sem opremo. Obdržal sem samo revolver z nabojl. Leno in počasi, med premišljevanjem, kaj je prav in kaj ne, sem šel proti reki Ljuta Mara. Nenadoma sem začul v globini močno vpitje. Po strmini sem splezal za strugo reke. Gotovo je kdo potreben pomoči, sem si mislil. Takoj sem opazil postavo v uniformi. Dvigala se je in padala. Tudi v vodo. Pospesil sem korak. Ko sem se približal, se je postava dvignila. „France, kaj je s teboj,“ sem presenečen vprašal. Bil je Ovničev France nekeje od Novega mesta. „Na, pij,“ mi ponudi steklenko z žganjem. Povedal mi je, da ga je dobil v neki razbiti trgovini v Kavadarju. Ponudil sem mu kruha. Hlastno je segel po njem in ga pojedel. Po strmini se je pridržal še Mirko Puc z Jesenic. S težavo sva spravila Franceta na pot po pobočju, toda revež nama je onemogel in zaspal. Pot sva nadaljevala sama. Blizu mesta se nama je pridružil še Edo Volčini tudi z Jesenic.

Zvedeli smo, da so nemški poveljniki obljubili prostost vsem Makedoncem, Ma-

džarom, Hrvatom in Slovencem. In res smo srečavali Makedonce, ki so se z veselimi obrazi vračali na svoje domove. O resničnostj teh poročil nismo bili povsem prepričani. Zato smo se za vsak slučaj preoblekli v civilne obleke. Obdržal sem samo revolver. Misil sem, da se bomo vračali proti domu preko planin in gora.

Na glavnem trgu v Kavadarju je stala nemška radiooddajna postaja. Poleg nje je bila gora pušk in strojnic. Ob našem prihodu so Nemci ravno s tanki gazili preko njih ter jih drobili v kosce. V civilni obleki smo se lahko svobodno gibali.

Dne 11. aprila smo se naspali pod milim nebom. V mojem nahrbtniku je bilo še nekaj kruha. Zadostoval je trem za večerjo in zajtrk. V zaskrbljene duše smo vlivali pogum. Na poti nas je srečala nemška patrolja. Pustila nas je dalje. Pri Negotinu na Vardarju smo naleteli na drugo. Vse nam je pobrala. Meni tudi revolver in vse ostale stvari. Eden od nemških vojakov me je z revolverjem še oplazil po glavi, da mi je v trenutku zacurljala kri po obrazu. Pustili so nas pa le naprej. Pred Krivolakom smo zadeli na tretjo nemško patroljo. „Nach Stip! Nach Stip!“ so vpili in kazali proti Krivolaku. Sledili smo odkazani smeri, dasi je bila nasprotna od naše. Pred postajo Krivolak nas je ustavila nova nemška patrolja in nam pokazala smer proti njej. Zaskrbljeno smo se spogledali. Toda Edi je menil, da nas bodo gotovo odpeljali domov. V mislih, da se bo to res zgodilo in bomo rešeni dolge in naporene hoje, smo se kar pomirili. Toda naslednji trenutek nas je prevzel presenečenje. Na prostoru pred postajo smo zagledali okoli 8000 jugoslovanskih vojakov — vojnih ujetnikov. Izhoda ni bilo več nobenega. Vrata svobode so se tedaj zaprla tudi za nami.

V nemškem vojnem ujetništvu

Dne 12. aprila smo noč prespali kar stoje. Navsezgodaj so nemški stražarji začeli vpiti: „Tri in tri.“ Spravili so nas v tristope in naravnali spreved proti Vardarju. Od mraza smo šklepetali z zobmi. Ob prihodu na obrežje je sedel nemški stražar v čoln, poleg njega še nekaj starejših jugoslovanskih častnikov, podčastnikov in orožnikov. Nekaj vojakov je moralo prijeti za rob čolna. Tako smo veslali in plaval čez Vardar. Vsi mokri in zadnjo sapo loveč smo prišli na drugi breg. Tu nas je začel drug vojak poditi po produ gor in

dol, da smo se za silo ogreli. Medtem se nas je nabralo okoli 4000. Odrinili smo proti gori. Zasneženo pot smo merili s šklepetajočimi zobmi. Zlasti tisti, ki smo se bili preoblekli v lahke delavske obleke. Približno za vsako stoto trojko je bil voz s strojnico. Vsakogar, ki je stopil iz vrste, je neusmiljeno pokosila. Mokra, zmrznjena obleka nam je delala več težav kot nam pa nudila zaščite pred mrazom.

Na veliko noč 13. aprila 1941 smo prikorakali v Štip. Nastanili so nas v vojašnice, skladišča in konjušnice. Nekateri so bili srečni, da so dobili hrano, četudi je bilo le konjsko meso. Mi smo zamudili. Pretezali smo razbolele ude po podnicah v konjušnici, misleč na vstajenjsko procesijo v domačem kraju.

Na velikonočni ponedeljek so nas zgodaj nagnali na dvorišče. Tank je hropel. Tri tanke cevi so štrlele nazaj. Kolona po tri in tri. Kakih 1000 mož in zopet tank. Tako se je zvrstil sprevod 17.000 jugoslovanskih vojnih ujetnikov. Nekateri so začeli odmetavati tovor: šotorska krila, odeje in podobno. Okoli polnoči smo se ustavili na planinski jasi. Jaz sem imel srečo, da sem se znašel poleg kotlov. Opazoval sem pripravo večerje. Trije smrdeči, po vsem telesu garjevi konji so morali dati za nas svoja življenja. Hitro so jih odrli in kose mesa zmetali v kotle. Ni preteklo še pol ure, pa so že začeli razdeljevati večerjo: košček mesa z juho. Seveda brez soli in ostalih začimb.

V bolgarskem taborišču Struma

Komaj smo dobro zadremali na zemlji, že nas je začela buditi hupa ter vpitje nemških stražarjev, ki so nas uvrščali v žalostni sprevod. Tako smo 15. aprila 1941 čedalje bolj po polževo lezli proti bolgarski meji. Prišli smo v Petrič, mestece ob jugoslovansko-bolgarski meji. Izmučeni in lačni smo se vlačili kot megla brez vetra po ulicah tega kraja. Sam pri sebi sem tako zbrano molil kot morda še nikdar poprej: „...daj nam danes naš vsakdanji kruh...“ In glej! Tisti trenutek se je stegnila tik pod moj nos koščena roka s kosom kruha. Privid, mi je šinilo v glavo. Pa sem se naslednji trenutek ovedel in segel po kruhu. Nemški vojak je prihitel in odpodil dobrosrčno starko, ki je lačnim vojakom delala kose kruha. Košček kruha — bilo ga je okoli sto gramov, sem razdelil na tri dele in ga dal še svojim tovarišema. Za-

tem smo pešačili ob progi proti severu in vzhodu. V ponedeljek po Beli nedelji (21. aprila 1941) smo se privlekli v Džumajo. Zatem še eno uro hoda, nakar so nas segnali na z žico ograjeno njivo ob reki Struma. Taborišče so zastražili bolgarski vojaki. V enem kotu so bile tri manjše barake: kuhinja, skladišče in stanovanja za vojaške. Na ograjenem prostoru se je kmalu pojavilo okoli pet šotorov, ostali smo bili čreda brez strehe in zavetja pred dežjem in burjo. To je bil DULAG 120. Kaj je pomenila beseda DULAG, še danes ne vem.

Taborišče so razdelili na tri dele. Žici, ki jih je delila, še manj pa ograji, se ni bilo varno približati ne podnevi, še manj pa ponoči. Kogar je bolgarski stražar zasačil pri tem „pregrešku“, ga je izročil v „sodbo“. Kmalu smo spoznali, čemu takšna razdelitev taborišča. Vsak dan je namreč dobil hrano samo en del, druga dva pa sta ostala brez nje. Se pravi, da smo vsak tretji dan dobili kakih 200 gr okusne in tečne hrane in okoli 100 gr kruha, ki je pa bil navadno že ves zelen od plesni. Tudi vode smo dobili po en liter na dan. Nemci so jo kemično čistili, ker je bil kraj zaradi močvirnatega obrežja reke Strume okužen z malarijo. V taborišču kmalu ni bilo nobene zelene bilke več. Vse smo pojedli, kar se je zelenega pokazalo iz zemlje.

Da bi se vsaj pred burjo zavarovali, smo z golimi rokami skopali v zemljo do en meter globoke jame. Hudo je bilo seveda ob nočnih nalivih. Revmatizem, ki sem ga tedaj dobil, me muči še danes.

Posebno poglavje so bili taboriščni stražniki — „volksdeutscherji“. Oboroženi so bili s poldrug meter dolgimi in 24 milimetrov debelimi palicami. Ti so bili izvršilna oblast v taborišču. Nemški vojaki so prišli v taborišče vsak dan ob devetih zjutraj. Prvo njihovo delo je bilo izrekanje kazni. Kogar so bolgarski stražarji zasačili pri dotiku žice, je dobil dva do pet udarcev po zadnji plati; kdor je splezal čez žico, deset udarcev in tako stopnjevaje tudi do 40 udarcev. Stražniki so izvrševali kazni takole: Eden od močnejših je žrtvi ukričvil hrbet in potisnil njegovo glavo med noge, potem ga je zagrabil za pas z obeh rokama in ga dvignil od tal, drugi mu je pa z vso silo odmerjal prisojeno število udarcev s palico po zadnji strani. Vpitja, rjojenja in tuljenja, ki se je razlegalo po taborišču vsak dan od devete do desete ure, ni mogoče popisati. V tem času smo se vsi poskrili v luknje in si z rokami zatiskali ušesa.

V posebnem oddelku taborišča je bilo devet Judov. Te so zato, ker so bili Judje, pretepali vsak dan. Eden od naših jih je šel pogledat. Povedal nam je, da so taki reveži, ker imajo zadnjo plat od udarcev že vso razbito in tudi že polomljene kosti. Ker niso mogli več hoditi sami k „sodbi“, so jih na mučilišče vsak dan vlačili.

V taborišču nas je skoro vse Slovence napadel skorbut. Zdravnik — Srb nas je zdravil s pomarančnimi in limoninimi olupki, ki so nam jih prinašali bolgarski stražarji. Kakor ob vsaki nesreči nekateri brezvestni ljudje stisko drugih izkoriščajo v svoje sebične namene, so se tudi v taborišču pojavili črnoborzijanci. V mestu so kupovali 1 kg kruha po 1 lev, kar je bilo tedaj 60 jug. par, prodajali so ga pa po 150 do 200 dinarjev. Kdor je imel denar, si ga je kupil tudi po tej visoki ceni. Jasno, da so črnoborzijanci na tak način kmalu obogateli. Pa niso imeli sreče. Nemci so jim ves denar pobrali.

Nekega dne je prišel v taborišče predstojnik bližnjega pravoslavnega samostana. Hotel je imeti Slovence za delo na samostanskih posestvih. Nemci so ga odslovili z odgovorom, da „smo Slovenci, Hrvatje, Madžari in Makedonci vsi prosti, in da čakamo le na vrnitev „domov“. Bolgari so bili do Slovencev zelo prijazni, do Srbov pa ne.

Končno je le prišel dan „odhoda“. Toda ne za nas Slovence. Izpustili so samo Madžare in Hrvatje, Makedonce pa že prej. Madžarom v taborišču ni bilo hudo, ker so od domačega Rdečega križa že začeli dobivati pakete. Nam niso bili naklonjeni.

Zdravje nas preostalih ujetnikov se je zelo poslabšalo. Po taborišču je začela razsajati griža. Zaradi nje smo tako oslabei, da nismo mogli več hoditi po hrano. Ker pa hrane nisi dobil, če nisi prišel ponjo, so nas take, ki nismo mogli več sami hoditi, močnejši vlačili s sabo. Od Slovencev je bil poleg mene še tako slab Jože Razdrh iz okolice Loža. Prav gotovo bi bila tudi midva delala družbo številnim Srbom in Hrvatom na pokopališču za Strumo, če naju ne bi bil našel Rudi Smolej z Jesenic, ki je bil pri kuharjih. Sicer sva drago plačala hrano: batine, in zdravila — poper v žganju, „zlizala“ sva se pa le. Stiska v taborišču je bila tolikšna, da so nekateri srbski vojaki poklekavali pred Nemce ter jih prosili za strel v glavo ali razgaljena prsa. Uši je bilo v taborišču toliko, da se je zdelo, kakor ga bi lezle iz tal.

*Premestitev v romunsko taborišče *Turnu Magurelle*

Dne 6. junija 1941 smo se tudi še preostali v taborišču začeli premikati naprej na poti „domov“. V Sofiji smo se pa namesto na zahod obrnili v Romunijo, v kraj Turnu Magurelle. Sprejem ni bil nič kaj prijazen. „Prekleti slovenski prašiči, kakšni pa ste?“ S temi besedami nas je sprejel neki Mariborčan v nemški uniformi. Res smo bili vsi umazani zaradi valjanja pajarkih v prejšnjem taborišču ob Strumi ter ušivi. Na njegovo povelje smo se morali postaviti v vrste, nato nas je pognal v tek, ki je moral postajati vedno hitrejši. Tako smo morali tekati do onemoglosti, nato nas je pa segnal v lesene konjušnice, katere so na hitro predelali za stanovanja. V njih so bila postavljena štirinadstropna ležišča brez slame. Po njih smo se nagnetli kot sardine v škatli. Ker smo bili pod streho, je bilo bolje kot v prejšnjem taborišču na prostem v Bolgariji. Tudi hrana je bila boljša. Z domačini nismo mogli prihajati v stik. Sicer so pa bili proti nam neprijazni.

Naprej na poti „domov“

Romunske osle in mule ter plesnivi kruh smo jedli le kake tri tedne. Dne 24. junija 1941 so nas naložili na vlak. Zopet „domov“! V živinske vagone so nas natrпали po 72, čeprav je v njih prostora samo za 40 mož. Prihodnji dan smo se ustavili v Temišvaru. Mesto so ves dan obletavala in bombardirala sovjetska letala. Tisti dan smo tudi zvedeli, da je Nemčija napovedala vojno Rusiji. Ponoči smo nadaljevali vožnjo. Naslednji dan smo skozi lino pod stropom — vagoni so bili namreč vsi zaklenjeni — ogledovali Budimpešto. Kolikor je pač bilo mogoče kaj videti skozi majhno odprtino. Ta nam je služila za dovažanje zraka in za greznični kanal. Žeja nas je strahovito mučila. Tudi hrane nismo več imeli, ker smo jo ob odhodu iz Romunije dobili le za en dan.

Dne 26. junija 1941 smo prišli v Wienerneustadt. Na postaji je vlak stal šest ur. Ujeli smo glasove, ki so napovedovali, da se bomo vrnili na jug. Torej domov. Ko pa je vlak odrinil, smo ugotovili, da nas vozijo proti zahodu. St. Poelten—St. Valentin—Linz... Vlak vozi še naprej...

Dne 2. julija 1941 smo prišli v Fallingsbostel bei Soldau, v kraj nesrečnega spomina. Po slabi uri pešačenja smo prišli v taborišče. Prav nihče si ni mogel predstavljati tega, kar smo videli na prvi pogled. Čez tri metre visoka ograja. Narejena je bila takole: V razdalji enega metra sta bili dve gosti ograji iz bodeče žice. Vmesni prostor je bil prav tako prepleten z bodečo žico. Dva metra navznoter je bila druga odn. tretja ograja iz navadne žice. Še dva metra bolj v taborišče je bila v viširi 50 cm napeta žica. Povsod okoli taborišča so bili stražni stolpi z reflektorji, stražarjem in strojnico. Ob prihodu v taborišče so nas opozorili, da zadnje žice v taborišču ne sme nihče prekoračiti, niti se je dotakniti. Da ta grožnja ni bila izrečena kar v prazno, smo kmalu videli. Neki srbski vojni ujetnik je brzskrbno prekoračil žico. V tistem trenutku ga je podrl rafal iz stolpa. Revež je s prestreljenim prsnim košem v nekaj minutah umrl.

V barakah so nas nastanili po 200 do 500 mož. Najprej so nas vodili na „Entläusung“. Ko so nas od pete do glave namazali z neko kislino, ki nam je razjedla vrhnjo kožo, smo hlipali in stokali od bolečin. Toda po neprespani noči smo imeli mir pred ušmi.

V taborišču smo srečali Francoze, Belgijce, Poljake, Čehe, Slovake, Nizozemce, Angleže, Madžare in Romune. Sam ne vem, katere narodnosti so še bili. Načelnik Jugoslovanov, neki Oražem, je pravil, da je v taborišču 120 narodnosti.

Pri registraciji smo dobili lesene tablice z oznako Stalag XI. B. Jaz sem dobil številko 112.304. Za kosilo smo dobili zajemalko juhe, ki so jo pripravili takole: V stoliterski kotel so vrgli dva koša zrezane lobode, dva koša krompirja, 1 kg masti iz premoga in pest soli; za večerjo pa 50 gr kruha, za oreh margarine in kavo — rjav krop brez sladkorja. Oražem nas je tolažil, da vsak dan pričakujejo dekreta za odpust Slovencev. In res je čez nekaj dni zapustil taborišče transport tistih slovenskih vojnih ujetnikov, ki so bili doma iz italijanskega zasedbenega področja v Sloveniji.

Delo v tovarni streliva

Čez nekaj dni so nas naložili po 150 na dva omnibusa in odpeljali na delo v tovarno za izdelovanje streliva v Scheien bei

Zelle. Prevezla nas je Delavna komanda št. 2222.

Tovarna je bila skoro vsa pod zemljo in se je raztezala 1 uro hoda. Tisti oddelki, ki so bili nad zemljo, so imeli zelena okna, v njih so pa bile rdeče žarnice. Skladišča municije so bila v gozdu.

Pet so nas dodelili takoimenovani „Geländergruppe“, t. j. skupini za sortiranje vseh vrst granat ter nabojev za puške in strojnice. V tej skupini so bili poleg mene še orožniški podnarednik Franc Povh, iz Trbovelj, Rudi Smolej z Jesenic in Simon Lausinger od Sv. Ane nad Tržičem. Vsi so že prve dni začeli tožiti zaradi pretežkega dela. Delovni čas je bil od 8 do 12 in od 1 do 5 popoldne. Toda vsak dan se je po končanem delu glasilo povelje: „Fünfzig... Hundert... Hundertfünfzig Mann abtreten,“ kar je pomenilo nadurno delo za dotično število mož. To je trajalo do 11. ali 12. ure, pa tudi do štirih zjutraj. Nadurno delo je bilo navadno za natovarjanje municije na vlake s 50 do 100 vagoni. Po takem delu smo bili tako izčrpani, da smo se vlačili kot sence v tri četrt ure oddaljene barake.

Nekajkrat sem bil dodeljen na konec tekočega traka, kjer so tekle že napolnjene granate. Te je bilo treba dvigati na tovarnjak. Čeprav so bile težke samo 20 kg, je bilo to delo zelo naporno, ker ga je bilo treba hitro opravljati, saj je na minuto izšlo od 120 do 150 granat. Iz delovne skupine sem bil prestavljen v transportno grupo. Tu sem šele razumel pritožbe in kletve tistih vojnih ujetnikov, ki so bili v teh delovnih enotah že od začetka. Drug za drugim so padali zaradi onemoglosti. Ni pa manjkalo tudi nalašč povzročenih nesreč — zlomov rok, nog ip. Po štirih mesecih so pripeljali nad 100 novih vojnih ujetnikov kot nadomestilo za obnemogle in ponemrečene.

Hrana je bila enaka hrani v glavnem taborišču. Kdor je v juhi ujel krompirček, je ves srečen hitel to pripovedovati drugim. Nekega dne smo proglasili gladovno stavko. Posledica je bila: še hujša lakota in batine. Naslednji dan smo s slastjo pojedli še slabšo hrano. Pozimi je pritisnil pravi sibirski mraz. Na 40 stopinj pod ničlo je padlo živo srebro. Zavijali smo se v cunje. Največ v strgano šotorovino. Prav zares smo bili bolj podobni strašilu kot ljudem. Nekateri so od prehudih ozeblin omagali. Na njihova mesta so prišli novi ujetniki. Nekateri iz kazenske komande. Ti so ugotovili, da je bilo tam bolje, kakor tu, zato

so nekajkrat poskušali pobegniti. Dobili so batin, da je bilo joj, in poleg tega še vsak dan nadurno delo.

Nekaj čudnega je bilo, da so najprej omagali močnejši, medtem, ko smo šibkejši dalj časa vzdržali. Meni, odnosno nam petim je večkrat pomagala božja Previdnost po osebi nekega dekleta Lilly. Ko nas je videla v vsej revščini in ponižanju, smo se ji zasmilili. Prinesla nam je pet kosov kruha z mesom in surovim maslom. Od hvaležnosti smo jokali. V navzočnosti vojaka ali predelavca nismo smeli z ženskami spregovoriti niti besedice. To je bilo najstrožje prepovedano. Vsak teden so nam na „apelu“ prebrali zadevno prepoved.

Huda zima, lakota in prenaporno delo je vplivalo tudi name. Po vratu so se mi napravili številni tvorci, da sem bil ves trd. In kljub temu sem moral še nekaj mesecev hoditi na delo!

Sabotiranje

Nemce sem sovražil kot živega vraga. V glavo mi je šinila misel, da bi se za vse trpljenje tudi lahko maščeval. Zato sem začel sabotirati, kadar sem le mogel. Vse za boje z strelivom za puške in strojnice, ki so mi prišli v roke v odsotnosti predelavca, sem polomil. To je pomenilo okoli 2000 zabojev streliva dnevno. Tako sem lahko delal okoli pol leta. Bog bodi zahvaljen, da me niso dobili. Pa ne samo to. Dobil sem celo še zaupanje! Ker sem se hitro priučil raznim hieroglifskim oznakam streliva, sem napredoval, da sem ukazoval delavcem pri natovarjanju streliva za rusko fronto. Odrejal sem: Toliko in toliko granat številka ta in ta v ta vagon, toliko v drugega. Prav tako z nabojnimi stožci in vžigalniki. Vse sem zmešal. Čez več mesecev se je transport z ruske fronte vrnil nazaj. Tedaj sem bil v velikih skrbih. Pa je šla nevarnost tudi tokrat mimo. Zato sem sabotiral naprej. Ko smo morali presežek proizvodnje streliva v zimskih mesecih spraviti pod streho izven tovarne, smo postavili okoli 200 lop. Na vseh lopah sem narezal strešno lepenko. Zaradi tega je propuščala voda, ki je kapljala na skladovalnice granat in ostalega streliva. V pomladnih mesecih je bilo strelivo vse zarjavelo ter neuporabno za transport.

Hvala Bogu, pravim še danes, da me niso dobili. V nasprotnem primeru me ne bi bilo več na svetu!

Zaradi napornega dela in slabe hrane smo bili že vsi izčrpani. Zato smo se zelo

razveselili, ko je ena od delavnih skupin ugotovila, da so v svinjski kuhinji čebri s pomijami. Potlej je vsaka skupina izkoristila priložnost, ko je v spremstvu predelavca, hodila mimo svinjske kuhinje. Planili smo k čebrom, si zavihali rokave in z rokami zajemali goščo na dnu. Kaka dva meseca smo imeli ta priboljšek, dokler nam Nemci niso prišli na sled. Poslej so svinjsko kuhinjo zaklepali.

Medtem smo dobili novega poveljnika. Po poklicu je bil lekarnar. Ko me je videl vsega v tvorih, mi je dal neko zdravilo, da sem bil v dveh dneh dober. Toda posledice so kmalu nastopile. Po dveh tednih so me vsega onemoglega odpeljali v taboriščno bolnišnico. Srbski zdravnik je ugotovil vnetje rebrni mreže z vodo v pljučih, roentgenska slika je pokazala, da je bila desna stran pljuč vsa v vodi, leva s srcem pa čez polovico. Po trimesečnem zdravljenju sem zopet vstal iz postelje.

Ob zopetnem prihodu v glavno taborišče so mi povedali, da sem že 115. iz delovne komande 2222, ki je odšel na zdravljenje, ali pa so ga odnesli na zorano njivo na hribčku. Tam je bilo pokopališče. Tudi sem ugotovil, da so medtem taborišče zelo povečali. Bilo je vsaj še enkrat večje. Ko sem taval po širnem prostoru sem in tja, sem videl, da so v novem delu ruski ujetniki. Ti so bili se revnejši od nas. Zanje je bila disciplina še strožja. Notranji žici se niso smeli približati na dva metra.

Zvedel sem, da dobe v taborišču zaposleni ujetniki dodatek v hrani. Čeprav je zdravnik ugotovil, da sem za delo nesposoben, ker sem imel odprto tuberkulozo, se mi je le posrečilo dobiti zaposlitev v taboriščnem registracijskem uradu. Šef pisarne je bil narednik Hans. Ker sem bil dobra pisarniška moč, me je imel rad ter mi je narejal zanimive naloge. Npr. vodstvo kartoteke. Tu sem zvedel za marsikatero zanimivost: npr. za število mrtvih v tem taborišču. Rusov 54.000, Francozov 9 tisoč, Belgijcev 8.000, Poljakov 6.500. Ker sem nekoliko obvladal tudi ruščino, me je šef pisarne odredil še z 20 drugimi tudi za registriranje novodošlih ruskih ujetnikov. Ob prihodu transporta smo postavili pred barake dolge mize. Nato so odprli vrata nočnega transporta. Živa masa se je začela valiti na prosto, za temi so prignali na pol žive, končno pa so taboriščni stražniki Rusji privlekli še mrličje. V kolikor je bilo mogoče, smo registrirali tudi te. In sicer najprej te. Potem so jih do golega slekli. Ljudje so pred barake pri-

vlekli štirivprežni voz. Po dva in dva sta zgrabila mrtvaka za glavo in pete in ga zavihtela na voz. Ko je bil zvrhan, je človeška „vprega“ potegnila in pripeljala nov prazen voz. Na pokopališče na hribu so ob takem transportu ruskih vojnih ujetnikov odpeljali tudi do štiri vozove mrličev.

Rešitev

Zvedel sem, da je v taborišču tudi maša.

Ob nedeljah jo je daroval francoski škof ujetnik. Veliko tolažbo sem našel tam. Po maši smo molili za vse narodnosti v taborišču. Tudi za Nemce. Takrat sem začel odpuščati.

Vsak mesec smo dobili vojno ujetniško pismo, ki ga je bilo dovoljeno napisati in odposlati. Vsake tri mesece pa „etikete“ za Rdeči križ katerekoli države. Če je pismo prišlo na določeni naslov, je čez pol leta prišel paket. V taborišče so prihajali paketi iz Amerike, Anglije, Francije, Tur-

čije in Portugalske. Enkrat je prišel tudi iz Argentine. Ob odhodu manjše skupine Slovencev iz taborišča, sta mi dva odhajajoča slovenska vojna ujetnika izročila pooblastilo za dvig njunih paketov. Tako sem zadnje tri mesece vojnega ujetništva še kar dobro živel.

Končno pa je prišel dan svobode tudi zame. Šef pisarne Hans mi je svetoval, kaj naj naredim, da bi se kot za delo nespособen osvobodil. Po njegovih navodilih sem pisal domov, od tam so poslali nekega moža na vrhovno nemško vojaško poveljstvo v Berlin, kjer so dovolili moj odpust iz vojnega ujetništva. Od Fallingsbostla preko Hanovra, Fulde, Münchna, Salzburga, Celovca do doma sem trepetal v strahu, da me bodo vsak trenutek prijeli in poslali nazaj v taborišče. Toda srečno sem prišel domov. Točno po treh letih od vstopa v vojašnico. Iz dna duše sem zapel hvalnico Bogu.

Po nekaj dneh sem se stehal. Tehtnica je pokazala 48 kg...

FRANCE LOBNIK

vključen v nemško vojsko

Ob nemškem in italijanskem napadu na Jugoslavijo aprila meseca 1941 sem imel službo v prijaznem trgu Mozirje v zgornji Savinjski dolini. Po nemški zasedbi sem ostal še nekaj časa v tem kraju, ko pa so nacisti začeli zapirati učitelje, učiteljice in duhovščino ter ostale slovenske javne delavce, mi je rotranji glas dejal, da je najbolje, da odidem k staršem domov v Hoče in da z njimi delim nesrečo in gorje, ki je prišlo nad nas.

V Hočah pri Mariboru, sploh povsod, kamor sem prišel, je bilo težko vzdušje. Čez noč se je vse spremenilo. Namesto slovenskih zastav so bile povsod nemške s kljukastim križem. Povsod veliki lepaki s Hitlerjevo sliko in napisi „Heil Hitler — Wir danken dir“, „Unser Gruss ist Heil Hitler“ ipd. Nobenega slovenskega lista več. Namesto starega slovenskega tednika „Slovenski gospodar“, ki je bil na Štajerskem to, kar na Kranjskem „Domoljub“

in namesto liberalnega dnevnika „Tabor“ so novi nemški obiastrniki začeli izdajati list v spakedrani slovenščini in v nacističnem duhu „Štajerski gospodar“. Uporaba slovenskega jezika je bila prepovedana po vseh uradih, na železnici, pošti in na ulici. Vse slovenske ljudske in srednje šole so Nemci zaprli. Ljudske šole so sicer kmalu odprli, toda nanje so pripeljali mlade učitelje iz Nemčije, ki niso znale niti ene besede slovensko. Otroci jih niso prav nič razumeli. Toda ta okolnost jih ni prav nič motila pri njihovem raznarodovalnem delu. Otroke so začele najprej učiti nacističnih pesmi, Hitlerjevega pozdrava „Heil Hitler“ ter jim dajale nacistične zastavice s kljukastim križem. Vse je bilo na delu, a izpolni Hitlerjev ukaz štajerskemu gauleiterju Ueberreitherju „Macht mir dieses Land wieder deutsch“. Zato so restorili vse, da bi med ljudstvom povsem strli narodno zavednost in ga prido-

bili za nemštvo. Na obrazih ljudi je bila vidna potrlost.

Novi gospodarji v deželi so se z vso silo vrgli najprej na mladino. Hoteli so je čim več spraviti na delo v Nemčijo. Temu namenu je služilo tudi popisovanje družin. Ko so Nemci iz dvajsetkilometerskega pasu ob štajersko-kranjski meji v brežiškem okraju izselili vse prebivalstvo v Šlezijo, so tja poslali tudi iz našega kraja veliko fantov in deklet za oskrbovanje izpraznjenih domačij ter živine. Povsod so ustanovili tudi civilno vojno službo Wehrmannschaft. Vojaške vaje so določili za vsako nedeljo.

V mariborski okolici je bilo pred nemškimi napadom na Sovjetsko zvezo veliko nemške vojske na oddihu. To so bile v glavnem enote, ki so nastopale v Grčiji.

Vpoklic k vojakom

Ker so Nemci, kot znano, Spodnjo Štajersko, kakor Gorenjsko takoj po zasedbi priključili svoji državi in ju smatrali za sestavni del svojega državnega področja, so začeli klicati fante tudi v vojsko. Prve pozive so izdali v začetku leta 1942. Na nabor sta bila pozvana letnika 1923 in 1924. Letnik 1923 so že junija istega leta poklicali k vojakom, letnik 1924 pa v delovno službo. Ves čas so Nemci zlasti delali propagando za vstop v SS oddelke. Pa ni bilo odziva. Mobilizirane fante so poslali v mesta: Innsbruck, Halle, Linz, Steyer. Za božič leta 1942 so že več slovenskih fantov poslali na rusko fronto in v Afriški korpus.

Naslednjega leta so bili novi vpoklici k vojakom in sicer letnikov od 18 do 22, letnik 1925 pa v delovno službo. Te nabornike so poslali v Linz, Salzburg, Dresden, Trauensteint na Bavarskem in v razna češka mesta.

Mene so vzeli k vojakom že leta 1942 ter me poslali v Linz na Tirolskem. Po treh mesecih so me poslali v Trauensteint na Bavarskem. Odhod na fronto so mi odložili zaradi bolezni na nogi. V vojski so vse tiste, ki so imeli kakršne koli šole, stalno nagovarjali, naj bi se priglasili za podčastniške šole.

Po pomoti poslan v zvezni vojni štab

V Nemčiji so me dodelili transportni kompaniji, s katero sem prevozil skoro vso Nemčijo. Ob koncu leta 1943 so me poslali

v mesto Abbeville v Zahodni Franciji blizu Rokavskega preliva. V tamošnjih krajih je bilo dosti Slovencev. Pri vsej nemški natančnosti, pazljivosti ter opreznosti se je pa le zgodilo to, da so me — kot mobiliziranca Slovenca — poslali na delo v zvezni nemški štab. V njem so bili samo višji častniki. Jaz sem bil med njimi edini navadni vojak.

Razgovor z maršalom Rommelom

V času, ko sem bil v Abbevillu, je prišel tja na inšpekcijo tudi maršal Rommel. Eno noč je prespal v tem mestu. Poveljstvo posadke me je s skupino drugih vojakov odredilo za njegovo stražo. Zjutraj sem mu moral zanesi v sobo škornje. Po pozdravu me je vprašal, odkod sem doma. Povedal sem mu, da sem iz Jugoslavije. Pri teh besedah me je začudeno vprašal: „Iz Jugoslavije? Kaj pa potem delate tu?“ Povedal sem mu, da sem iz Sp. Štajerske v Sloveniji in da so me Nemci mobilizirali kot ostale. Maršal Rommel je nato zatrjeval, da je „Štajerska nemška dežela“ in „da je že prav, da sem v nemški vojski“.

Maršal Rommel je bil srednje postave, Bil je izredno sposoben častnik, resen, a zelo simpatičen. Bil je resnično vojak. Užival je v vojski velik ugled. Pa ni bil nadut kot kak Prus, ampak je vojak imel vedno občutek, da je tudi človek, in da tudi v vojaku gleda človeka. Res je zelo skrbel za svojo vojsko. Zato je razumljivo, da so vojaki imeli vanj tudi zaupanje in njegovih povelj niso izvrševali zgolj zaradi tega, ker so bila povelja, ampak tudi zaradi zaupanja, ki so ga imeli v Rommela. To sem videl med nemško vojsko.

V vojnem štabu so me uporabljali za risanje zemljevidov z razporeditvijo nemških vojaških posadk. Vsekakor zaupno mesto. Zato so me pa tudi takoj, kakor hitro so ugotovili, da za to mesto nisem zanesljiv in da bi lahko kaj izdal, poslali v navadno vojaško enoto za urejanje cestnega prometa. Dokler sem bil v štabu, sem stanoval privatno. Ko sem Francozom povedal, da sem mobilizirani Slovenec iz Jugoslavije, so bili do mene zelo prijazni in so mi vse zaupali. Pa tudi jaz sem jih vnaprej opozoril na nevarnost, če jim je grozila. V štabu sem prišel v stik tudi z nekaterimi drugimi Slovenci, ki so prihajali v to vojno poveljstvo kot spremljevalci častnikov. Morali pa smo biti zelo previdni, ker smo bili neprestano pod nadzorstvom. Prav tako ostali slovanski vojaki.

Iz Abbevilla sem bil prestavljen v Toulouse. V tem mestu sem doživel silovit letalski napad Amerikancev dne 1. maja 1944. Ti so tedaj neusmiljeno razbijali železniške proge, postaje in tovarne po vseh francoskih mestih. Z dnem invazije dne 6. junija 1944 je bilo mirnega življenja v Toulusu in njegovi lepi okolici z vinogradi in nasadi breskev konec. Do tega dne je bilo v Franciji razmeroma mirno. Le tu in tam je bila kaka sabotaža. Ob invaziji je pa pričelo zares. Že prvo noč so nas poslali v akcijo proti osamljeni železniški postaji, ki so jo bili napadli pripadniki francoskega odporiškega gibanja — De Gaullovi Makijci, ki so na rokavih nosili Lorainski križ. Komunisti so bili partizani ter so bili na strani generala Girauda. Nemci so med obema delali razliko. De Gaullove Makijce so smatrali za pripadnike francoske vojske, partizane pa za navadne upornike.

Z dnem invazije se je nemška vojska začela iz Toulusa pomikati proti severu. Mene so dodelili za stražo častniku — kurirju, ki je moral oditi v Grenoble. Od Toulusa do Lyona sva preko Avignona potovala še kar mirno, od tu dalje pa je bila vožnja z železnico nemogoča. Delno so jih porušili zavezniki z letalskimi napadi, delno pa pripadniki francoskega odporiškega gibanja, ki so v resnici začeli s pravo akcijo tedaj, ko je nastopil zanje odločilni čas ter so tako tudi res mogli doprinesti svoj učinkoviti delež za osvoboditev svoje domovine. Zato sva se s častnikom prevažala dalje z vojaškimi konvoji. Med potjo sem zvedel, da so se zavezniki izkrcali tudi na jugu Francije v pristaniškem mestu Toulon. Tedaj sem se spomnil tistih slovenskih fantov, ki so bili v mestih Niza, Cannes in Marseilles. Zlasti iz letnika 1925 je bilo tam več fantov iz Gorenjske in Štajerske.

Ponesrečen pobeg

Po prihodu v Grenoble sva s častnikom dobila sobo v hotelu. V tem mestu sem po dolgem času znova naletel na Slovence iz Gorenjske. Vrnitev v Grenoble ni bila več mogoča. Med tem sem se odločil, da bom Poljaku, ki je bil tudi prisilni mobiliziranec, zaupal svoj načrt, ki sem ga imel že davno pripravljenega, da bi pobegnil. Poljak je bil enakih misli. Že sva bila na potu, ko naju je izdal domačin. Nemška

straža naju je prišla in spravila v zapor, v katerem so bili številni francoski priporniki. Med njimi je bilo največ Makijcev iz francoskega odporiškega gibanja. Zase sem bil tedaj prepričan, da me bodo ustrelili kot dezerterja in vohuna. Do tega spoznanja sem prišel še bolj po tem, ko sem videl, kako surovo in nasilno so postopali s francoskimi priporniki med zasliševanjem. Grozni prizori. Ko je 20. avgusta 1944 prišla pome v zapor vojaška policija, sem bil gotov, da me vodijo na morišče. V splošni zmedbi, ki je tedaj nastala — zavezniki so namreč nezadržno prodirali na severni in južni francoski fronti — se pa to ni zgodilo in so me enostavno vtaknili v neko vojaško enoto.

Pri umiku iz Grenobla so nas s hribov napadli člani odporiškega gibanja. Na nemški strani je bilo nekaj žrtev. Nemci so nato začeli s protinapadom. Rešili so se na ta način, da so gozd zažgali s protiletalskimi zažigalnimi bombami. Po velikih težavah se nam je posrečilo priti nazaj v Lyon. Tu sem naletel na francoskega borca na solunski fronti med prvo svetovno vojno. Povedal sem mu svoj načrt, da se mislim predati zaveznikom. Svetoval mi je, naj raje pobegnem v Švico. V ta namen mi je preskrbel tudi zemljevid. Pri tem Francozu sem se prepričal, da je bilo prijateljstvo francozov do narodov Jugoslavije iskreno. Vse so ti dali, samo, če si povedal, da si iz Jugoslavije.

Rešitev

Ko so se 1. septembra 1944 začeli Nemci umikati iz Lyona mimo Becançona dalje proti severu, pod neprestanimi zavezniškimi letalskimi napadi, sem ubral svojo pot. Pridružili so se mi še en Nmec in dva Avstrijca. Hoteli smo priti v Švico. Pri Clavalle smo v hribih padli v partizansko zasedo. Pri napadu so bili moji trije spremljevalci ubiti, mene so pa partizani ujeli. Odvlekli so me v neko klet ter zvezali. Začeli so me zasliševati. Povedal sem, da sem Slovenec iz Jugoslavije in nemški mobiliziranec. Gospodar te hiše je bil zopet solunski borec. Kakšna sreča v nesreči! Zaradi tega, ker sem bil Slovenec iz Jugoslavije, me niso ustrelili, ampak so me imeli samo zaprtega v šoli.

Po štirih dneh so v te hribe prišli Amerikanci.

Tedaj pa je tudi zame nastopilo novo življenje.

vzeli so mi mladost

Dne 6. aprila 1941 sem bil 14-letni študent v Škofovih zavodih v Št. Vidu nad Ljubljano. Vodstvo zavoda nam je ob začetku vojnih dogodkov izdalo spričevala in nas poslalo domov. Čez dva tedna so nas znova poklicali v zavod. Šola se je nadaljevala. Meja med nemškim in italijanskim zasedbenim področjem je bila tedaj v okolici Ljubljane v Tacnu na mostu čez Savo. Zato je bilo v Škofovem zavodu mnogo Italijanov. Italijansko vojaštvo je zasedlo večino razredov. Zato so višješolci imeli pouk kar v učilnicah, nižješolci smo ga pa še imeli v razredih. Teden dni zatem so mejo prestavili v Šiško. Škofov zavod je ostal v nemški zasedbeni coni. Vanj je prišel nemški častnik z dvema vojakoma. Naročil je, da je treba zavod izprazniti v eni uri. Takoj smo začeli spravljati knjige in posteljnino v pakete. V določenem času smo morali oditi iz zavoda. Dijaki iz oddaljenjših krajev, ki ta dan nismo mogli priti domov, smo noč prespali v šentvidski šoli. Naslednji dan sem odšel domov in potem z zavodom nisem imel nobenega stika več. Ker na Gorenjskem ni bilo nobene slovenske šole več, sem ostal doma in sem pomagal staršem pri delu na domačiji.

Na delu na Koroškem

Na Gorenjskem je bilo tedaj zelo žalostno, kakor povsod drugod po Sloveniji pod okupatorji. Ni bilo ne slovenskih šol, ne duhovnikov, ne slovenskih županov. Po občinah so Nemci postavili svoje komisarje. Tak komisar je bil tudi v naši občini ter je februarja leta 1942 dal razglasiti, da se morajo mladi fantje in dekleta prigrasiti za devetmesečno delo pri kmetih na Koroškem. Komisar je zagrozil, da bodo vse tiste, ki nočejo sedaj iti na delo na Koroško, pozneje poslali na prisilno delo za nedoločeno dobo v Ukrajino. Te grožnje so se ljudje prestrašili. Zato se je povsod tam, kjer je bilo pri hiši po več mladih fantov in deklet, po eden prijavil za delo na Koroškem. Tako je bilo tudi z menoj.

Nemci so nas odpeljali v Wolfsberg na Koroškem. Tu so nas odbirali kmetje za delo kakor na sejmu živino. Moram reči, da sem imel srečo. Mene si je izbral kmet, ki ni bil Hitlerjanec. Seveda je to skrbno pririval. Na določeni dan v mesecu so nas morali poslati v Wolfsberg, kjer so nas učili nemških pesmi ter nas navduševali za Hitlerjevo mladino (Hitler Jugend). Po devetih mesecih so nam dali potrdilo, da smo izpolnili delovno dobo. Nemci so temu rekli Pfllichtjahr. Izpustili so nas domov. K staršem sem prišel ravno za božič 1942.

Mobiliziran v nemško vojsko

Ker ni bilo nobene možnosti za nadaljevanje študiranja, sem se v Št. Vidu začel učiti mizarске obrti. Tedaj so Nemci že začeli klicati fante na nabor. Najprej so klicali 24. letnik, zatem 23. in 22., nato 25. in končno od 21. do 16. letnika. Julija meseca 1943 so začeli govoriti, da bodo kmalu poklicali tudi 26. letnik. Ker sem bil tudi jaz tega letnika, za službo v okupatorjevi vojski se pa nikdar nisem navduševal, sta mi oče in sosed dala na nogo korenine od neke rože. Na podplatu se mi je kmalu naredila bula. Šel sem k domačemu zdravniku, za katerega je bilo znano, da je bil proti nacistom. Dejal mi je, da me brez zdravniške knjižice ne sme zdraviti. Zato me je napolnil v Št. Vid, kjer sem bil vpisan v bolniško blagajno. Zelo sem se bal, če bo zdravnik ugotovil, kako je prišlo do bule na nogi. Pa je šlo vse po sreči. Zdravnik me ni nič vprašal o vzroku bolezni. Predpisal mi je zdravlila in mi dal en teden bolniškega dopusta. Med tem je bil objavljen nabor mojega letnika in naročilo, da morajo priti vsi naborniki že tudi s kovčki. Ker sem bil prepričan, da me ne bodo vzeli, sem prišel brez kovčka. Vsi smo morali priti najprej v Št. Vid, od tu so nas pa odpeljali orožniki v Kranj. Na naboru sem ugotovil, da je bilo tako šepavih, kot sem bil jaz, še dosti drugih. Pa ni nič pomagalo. Vse so nas potrdili. Pri meni je

zdravnik še ugotovil, da imam preozek prsni koš. Potrdili so me k letalskemu osebju in letalskemu topništvu pri pehoti.

Po zdravniškem pregledu nas niso več nikamor pustili. Noč smo prespali v Prevali. Naslednji dan so prišli po nas podčastniki iz Državne službe za delo (Reichsarbeitsdienst) ter nas odpeljali v Pirtendorf pri Oberpinzgau. Tu nas je bilo ena polovica Nemcev in ena polovica Slovencev. Postelje smo imeli enonadstropne. Spodaj je spal Slovenec, zgoraj Nемеc, na drugi pa obratno. Tako nisva mogla biti nikjer skupaj dva Slovence. S tem so preprečili, da Slovenci nismo mogli med seboj govoriti. Disciplina je bila zelo stroga. Dne 18. avgusta 1943 so nas prestavili v Berghheim pri Salzburgu, nato pa v mesto Salzburg samo. Tu smo večbali naprej in morali graditi tudi letališče. Ob koncu decembra t. l. so nam naročili, da smo morali pisati domov po civilno obleko. V sredini januarja 1944 so nam priredili nekako poslovnino večerjo, na katero so prišli tudi vojaki iz S. A. Nagovarjali so nas, naj bi se prostovoljno prijavili k S. A. Od Slovencev ni šel nobeden.

Dne 20. januarja 1944 smo se preoblekli v civilne obleke. Mislili smo, da bomo šli na dopust. Nemci so res šli, nas so pa zapet odpeljali v Oberpinzgau pri Muehlbachu, od tu so nas pa čez 14 dni razposlali na vse strani. Tisti, ki smo bili pri pehoti, smo morali oditi v Ansbach pri Nuerenbergu, kjer so nas zopet pomešali med Nemce. Tu so nam začeli deliti puške po velikosti. Najprej so delili kratke nemške puške, ko je teh zmanjkalo, so prišle na vrsto dolge francoske.

Ob zavezniški invaziji v Južni Franciji

V tem kraju smo imeli skoro neprestane letalske alarme. Podnevi in ponoči. Podnevi se zanje ni nihče zmenil, ponoči smo pa morali hoditi vsi v zaklonišča. Bombardirali so Amerikanci. V začetku marca so nas prestavili v Nuerenberg, nam dali nove uniforme in nas 12. marca odpeljali v južno Francijo. Po prihodu v Canes so nas razdelili v razne enote. Jaz sem odšel v Vence blizu Nice. Oskrba je bila slaba. V tem mestu se je prvič zgodilo, odkar sem bil mobiliziran v nemško vojsko, da smo šli k maši. Na veliko noč so jo imeli protestantje, katoličani smo pa bili

namesto njih na straži; na velikonočni ponedeljek je pa bila maša za katoličane, stražili so pa protestantje. Duhovnik nam je dal vesoljno odvezo, da smo lahko šli k obhajilu. Potem smo imeli še dvakrat mašo v tem mestu. Poleg Slovencev je bilo v južni Franciji veliko Poljakov in Čehov. Vsak dan smo imeli vaje, nato so nas pa razporedili na postojanke ob obali. V mestu Vence sem bil do 8. avgusta, ko sem bil prestavljen za vozača k štabni četi v kraj Figie.

Tiste dni je bilo vse nekam nervozno. Mi nismo nič vedeli, kaj se dogaja. Čez nekaj dni nam je pa bilo vse jasno. Dne 14. avgusta zvečer je bil alarm. Izdano je bilo povelje za umik. Do polnoči smo korakali. Ustavili smo se v nekem gozdu. Na povelje smo moralj začeti kopati strelske jarke. Ko se je zdanilo, je bila skoro do enajste ure tako gosta megla, da sploh nismo videli nikamor. Nad nami pa je bilo stalno brnenje ameriškanskih letal. Ko je veter dvignil meglo, smo videli, da jih je nad nami toliko, da jih vseh prešteti nismo mogli. Do števila tisoč smo še prišli, nato pa nismo mogli več šteti. Tudi si nihče ni tega dosti prizadeval, ker je bilo važnejše misliti na varnost in rešitev, ker so ameriška dvotrupna letala bombardirala vso našo okolico. Po drevesih je bilo vse polno letalskih padal, ki pa so kmalu izginila. Od vseh strani so venomer odmevale samo strašne detonacije. Grozno. Nepopisno! Tedaj smo vedeli, da so se zavezničji izkrcali tudi na južnofrancoski obali, istočasno pa odmetavali padalce tudi iz letal.

Zavezniška premoč nad Nemci je bila tolikšna, da njihove invazije Nemci niso mogli zadržati. Zato so ukazali umik. Ker se je pa na razmeroma majhno področje zgrinjalo vedno več nemške vojske, so bile vse ceste prenatrpane z vozili in ljudmi, tako, da je nastajala vedno večja zmešnjava. To so povečevali še neprestani napadi zavezniškega letalstva.

S Poljakj nas je mislilo več Slovencev pobeogniti. Zaradi gneče pa nismo mogli nikamor. Dne 18. avgusta 1944 so nas dobili Amerikanci. Nas Slovence so ločili od Nemcev, nas nekaj dni zadržali v taborišču St. Rafael, nato pa poslali v Italijo.

Bil sem vesel, ker sem bil prepričan, da bodo zavezničji kmalu zmagali in bo svobodna potem tudi naša domovina. Tedaj še misliti nisem mogel, da se bo zgodilo ravno narobe in da bo nemškega okupatorja v Sloveniji zamenjal komunistični nasilnik.

četniki na štajerskem

Jože Melaher je bil rojen 26. februarja 1913 na Pobrežju pri Mariboru. Pred vojno se je živahno udeleževal v slovenskih katoliških mladinskih organizacijah ter v Slovenski ljudski stranki. V mesecih pred nemških napadom na Jugoslavijo je imel vzdolž slovensko-avstrijske meje sestanke in predavanja po teh društvih in organizacijah o nevarnosti nastopanja takoimenovane pete kolone, ki so jo sestavljali nemškutarski petokolonaši in komunisti. Tem je tudi preprečil njihovo namero, da bi za Hitlerjev rojstni dan po mariborskih gričih in planinah zažigali kresove. Po okupaciji se ni vpisal v nacistično organizacijo Heimattbund in tudi ni sprejel nobene službe od okupatorja, pač pa je proti njemu organiziral oborožen odpor četnikov kot sestavnega dela jugoslovanske armade pod poveljstvom generala Mihajlovića. Zaradi njegovega oboroženega nastopanja proti okupatorskim oblastem so Gestapovci zaprli njegovo ženo go. Marijo Melaher, bivšo

učiteljico v št. Ilju nad Mariborom ter so jo nato prepeljali v preseljevalno taborišče v Frohnleiten pri Grazu, odkoder so jo poslali na delo v Kapfenberg. Od tu je pobegnila nekaj tednov pred koncem vojne in s skupino štajerskih beguncev odšla v Ljubljano. Po vojni je bil Jože Melaher s svojimi četniki najprej v taborišču Eboli v Italiji, nato pa v Diepholzu in Bremenu v Nemčiji, kjer je bil v službi pri IRO Interzonal Staging Area of Germany and Austria. Od oktobra 1949 živi z ženo go. Marijo Melaher in s tremi hčerkami v Clevelandu.

Čim dalje se časovno odmikamo od usodnih dogodkov med drugo svetovno vojno v naši domovini, tem bolj medli spomin na tisto strašno dobo, ko so trije okupatorji: Nemci, Italijani in Madžari — nastavili nož na življenjsko žilo slovenskega naroda.

Sodobni zgodovinar bo težko dal pravilno oceno krivdi in vzrokom, ki so končno dovedli komuniste na oblast, ker vsi, ki smo bili aktivno soudeleženi ali na vodilnih položajih ali kmečki fant, ki je predvsem imel v mislih braniti svoj dom in družino, si naravno pač vsi ustvarjamo sodbo po lastnih doživljajih, trpljenju in žrtvah. Zaradi olepšavanja zgodovine pa nikomur čisto nič ne pomaga zgodovinska dejstva svojim željam prilagoditi, napake olepšavati ali celo krivdo zvrčati na druge. Najvažnejši arhivi in podatki so skrbno zbrani v angleških, ameriških, italijanskih in nemških vojaških arhivih, ki bodo nekoč odkrili več, kot je kateremu koli od nas danes znano.

Penovno sem v razgovorih ugotavljal, da je zelo malo ali skoraj nič Slovincem južno od Save znano, kaj se je dogajalo med vojno na Štajerskem. Ker sem bil ves čas vojne na Štajerskem, sem smatral za

dolžnost, da sprejem povabilo, naj napišem ta članek in s tem dam tudi čast spominu žrtev, ki so jih Slovenci na Štajerskem utrpeli. Knjige, časopisi in tudi razni predavatelji so že precej obravnavali dobo okupacije in revolucije od aprila 1941 do maja 1945. Poudarek pa je skoraj vedno bil na tragičnih dogodkih, ki zaradi zgoščenih žrtev visoko štrlijo nad nešteti posameznimi žrtvami širom dežele. V sklopu celotne slike zgodovinskega razvoja so vendar tudi takšni primeri kot na primer Grčarice in Turjak le obrobne značaja, ki jih bo zgodovinar uporabil le kot stopnice k zaključenim dejstvom. In v tem smislu, prosim, sprejmite tudi moj spis. Nič vam ne bom povedal zgodovinsko silno važnega, toda če boste stopili samo eno stopnico višje k spoznavanju in boljšemu razumevanju tiste dobe, bo moj namen dosežen.

Predvsem hočem s podatki in dokazi spremeniti mišljenje mnogih na Kranjskem, da Štajerska med vojno ni nič trpela in nič žrtvovala. Še bolj krivičen pa je splošen očitek, da so Štajerci kar vsi vprek nemčurji. Očitek je oster in pekoč, zato bo moj odgovor morda zvenel malo preveč štajersko domoljuben — vendar zgodovinsko resničen.

Štajerska Slovenca Anton Martin Slomšek in dr. Anton Korošec sta s svojo slovensko miselnostjo in delavnostjo ustvarila pogoje za končno osvoboditev Slovencev izpod šeststoletnega podložništva Nemcem. Ta dva velika štajerska Slovenca sta kot majhna fantička odšla od doma v takrat samo nemške visoke šole. Vendar ju ni premotil vsemogočen vpliv Dunaja, ker sta oba imela žilave korenine v trdni slovenski družini.

Drugi primer: Ko je Ljubljana leta 1918 že imela svojo slovensko vlado, je Maribor še bil zaseden od avstrijske vojske. Zavezniška komisija je že na severni meji črtala bodoče meje med Slovenijo in Avstrijo. Ljubljana je pokazala premalo zanimanja za Maribor. Štajerski Slovenci so sami napadli avstrijsko posadko in s tem Maribor ohranili Sloveniji. Če štajerski Slovenci takrat ne bi tega storili, bi sedanja Slovenija severno od Drave skoraj gotovo za vedno padla pod Avstrijo. Lep zgled je primer ob začetku druge svetovne vojne: Nemška vojska je že prodirala preko Varaždina proti Zagrebu. Redna jugoslovanska vojska se je morala umakniti iz Gornje Radgone in vojaki so izpraznili bunkerje in pustili v njih tudi orožje. Ko so Nemci hoteli prekoračiti radgonski most, ki je bil meja med Avstrijo in Jugoslavijo, je skočil v bunker, ki je varoval prehod mosta, radgonski domačin-civilist in s strojnicami več ur zadrževal nemško vojsko. Precej Nemcev je na mostu padlo. Šele ko mu je zmanjkalo municije, so ga Nemci ujeli in mu zaradi zgledega junaštva tudi niso nič storili, poslali so ga v vojno ujetništvo v Nemčijo.

In še na en tragično zmoten in krivičen pojav moram opozoriti, ki sicer zadeva najbolj Štajersko in Gorenjsko, obsega pa tudi vse Slovence. Zasluge in žrtve za slovenstvo med zadnjo vojno se danes upoštevajo samo tiste, ki jih je kdo doprinesel in utrpel v borbi proti komunizmu. Žrtev je bila samo, če je koga ubil komunist, samo če so komunisti koga oplenili in mu zažgali hišo in končno, da je maja 1945 okrog trideset tisoč Slovencev izgubilo dom in so se morali umakniti pred komunisti v tujino. Nemcem zakaj, resnica pa je, da se očitno prezirajo žrtve, ki so bile trpinčene v nemških ječah, ki so mesece in leta umirale v nemških koncentracijskih taboriščih, v italijanskih na Rabu in Gonarsu, in kdo se briga za tistih 70.000 Štajercev in Gorenjcev, ki so bili že v prvih mesecih leta 1941 pregnani v Srbijo, Hrvaško, Šlezijo, v Nemčijo itd. in so že takrat izgubili dom in vse premoženje. Samo v mariborskem sodišču

so Nemci ustrelili čez tri tisoč talcev, v Begunjah čez 800. Med pregnanimi in izseljenimi Slovenci ni bilo nič komunistov, saj so bili med prvimi predvsem duhovniki, med ustreljenimi talci pa najbrž niti en odstotek. Te ogromne žrtve slovenskega naroda so danes v emigraciji sramotno in krivično ignorirane. S tako enostransko miselnostjo smo vse te veličastne žrtve slovenskega naroda brezbrizno poklonili komunizmu. Komunisti so si jih tudi spretno prisvojili in pred svetom izrabljajo žrtve vseh Slovencev v svoje komunistične namene. Človek se zgrozi in osupne ob dejstvu, da naše tako enostransko razlaganje zgodovine tiste dobe še po dvajsetih letih daje komunistom priznanje, da so samo oni organizirali oborožen odpor proti nemškemu in italijanskemu okupatorju.

Nemci in Italijani so presekali Slovenijo na dvoje in s tem ustvarili v posameznih slovenskih pokrajinah tudi različne probleme, ki se jih med okupacijo nikakor ni posrečilo združiti v skupni slovenski problem. Razcepljenost je bila tako velika, da posamezne slovenske pokrajine ne samo niso mogle pomagati druga drugi, niti razumeti niso mogle prizadevanj in trpljenja sorojakov v sosednji pokrajini. Poleg vojaških straž je ločil Kranjsko in Štajersko še prepada nesporazuma.

Zmedo in narodni odpor proti našim narodnim sovražnikom Nemcem in Italijanom so komunisti petuhajeno takoj izkoristili. Na Kranjskem južno od Save slovenstvo med okupacijo vsaj začasno ni bilo ogroženo in zato je bila borba usmerjena predvsem proti komunizmu in s tem dobila bolj ali manj ideološki značaj. Severnim Slovincem pa je komunizem storil neodpustljivo krivico, ker je krvavi borbi resničnega narodnega odpora skrivoma podtaknil komunistične cilje. Naša borba na Štajerskem ni bila samo ideološka borba proti nacizmu in fašizmu, mi smo se morali boriti za obstoj slovenstva na Štajerskem, ki pa je bilo od istih sovražnikov ogroženo že mnogo pred pojavom nacizma, fašizma in komunizma. Za štajerske Slovence in Gorenjce so Nemci že med vojno določili prostor v Ukrajini in če bi Nemci zmagali, bi nemški rajh segal od Baltika do Jadrana in kmalu bi za nami s culami prišli še Slovenci južno od Save. Z zmago Nemcev bi Slovenija izginila.

Usoda vsega slovenskega naroda je bila v zadnji vojni na robu propada in naši zgodovinarji imajo veliko nalogo pokazati bodočim rodovom, da je takrat slovenski na-

rod razumel znamenje časa. Ne bodo pa mogli tega utemeljiti, če se bodo omejili samo na protikomunistično borbo, vsako aktivnost proti okupatorjem pa ignorirali in enostavno prepuščali komunistični Oslobojilni fronti. Kakor odklanjamo komunizem in njegov način vladanja in smo v današnji mednarodni situaciji lahko ponosni na slovenske žrtve, da bi komunizem preprečili, moramo kljub temu priznati dejstvo, da je po dvajsetih letih komunistične tiranske vlade slovenski narod še ostal na slovenski zemlji, ne bi ga pa bilo več tam pet let po Hitlerjevi zmagi. Zato je nujno, da našo borbo proti komunizmu in okupatorjem spravimo na neki skupen imenovalec, slovenske žrtve nemškega in italijanskega nasilstva ne smemo prepustiti komunistom v ponašanje, ker te žrtve pripadajo slovenskemu narodu, ki v času narodnega trpljenja ponekod še komunizma slutil ni. Ponovno in skupno moramo poudarjati dejstvo, da se komunisti med okupacijo niso borili proti našim narodnim sovražnikom Nemcem in Italijanom. Kakor je komunizem vodil ideološko borbo na slovenskih tleh proti svojim slovenskim sorojakom, je vodil samo in izključno samo ideološko borbo proti fašizmu in nacizmu. Če bi Nemci in Italijani v času okupacije slučajno bili komunisti, bi tudi slovenski komunisti skupno z nemškimi in italijanskimi komunističnimi osvajalci pomagali uničevati slovenski narod. Najbolj prepričevalen dokaz za to so poljski komunisti, ki so kljub strašnemu nemškemu terorju na Poljskem od septembra 1939, ko je nacistična Nemčija kot zaveznica Sovjetske zveze napadla Poljsko, sodelovali z nacisti vse do junija 1941, ko so Nemci sami zavezništvo prekinili in napadli Rusijo.

S takimi dejstvi moramo utemeljevati zgodovinske tokove med vojno. In če z njimi zanamcev ne bomo mogli prepričati, bo slovenska zgodovina protikomunističnemu taboru udarila pečat, da ni dojel nevarnosti časa.

NEMŠKA OKUPACIJA

Ker so mlajšemu rodu več ali manj znane zgodovinske razlike med Štajersko in Kranjsko, je nujno, da jih zaradi boljšega razumevanja članka, predvsem pa dobe okupacije, na kratko navedem.

Zgodovina Štajerske se v marsičem razlikuje od zgodovine ostalih delov Slovenije — tako politično, kot narodno-kulturno in gospodarsko. Ljubljana je bila vedno sre-

dišče Kranjske in o njej tudi lahko trdimo, da je bila vedno slovensko mesto. Kakor Ljubljana so bila tudi ostala mesta in trgi na Kranjskem pretežno slovenska. Na Štajerskem je bilo ravno obratno. Štajerska je bila do konca prve svetovne vojne (1918)

itlično in gospodarsko upravljana iz Gradca in ves politično-gospodarski upravni aparat je bil nemški ali vsaj nemčurški. Na Kranjskem so bila mesta in trgi deželi narodna opora, na Štajerskem pa so bila večja mesta kot Maribor, Celje, Ptuj pravi nemški otoki sredi slovenskega ljudstva. Štajerski Slovenci zato v mestih niso imeli nikake opore, ampak so prav v mestih doživljali ponižanja in zapostavljanja. Slovenstvo se je zato ohranilo predvsem na deželi. Šele v Jugoslaviji po letu 1918 se je to stanje v dvajsetih letih temeljito izpremenilo, da so tudi štajerska mesta kot Maribor, Celje, Ptuj postala slovenska kulturna središča. Poudariti pa moram tudi značilnost, da kljub večstoletnemu sistematičnemu avstrijskemu ponemčevanju samo četrt ure hoda od avstrijsko-slovenske meje na slovenski strani ljudstvo ne samo, da ni govorilo nemško, ampak velika večina nemško sploh znala ni.

Ko so bili Slovenci po prvi svetovni vojni vključeni v novo državo Jugoslavijo, so Avstrijci silno užaljeno protestirali, da jim je bil južni (slovenski) del Štajerske krivično odvzet. Zato so maščevalno sovraštvo gojili v sebi celih 23 let, kar je obstajala Jugoslavija. S takim besnim sovraštvom je bil podžgan njih sklep, ko so 6. aprila 1941 Avstrijci pod zastavo kljukastega križa pridrveli na Štajersko, da za vedno tam iztrebijo slovenstvo in si tako tudi to deželo za vedno prisvojijo s po vsej Štajerski razglašenim geslom: Untersteiermark ist ewig deutsch! (Spodnještajerska je večno nemška). Kdor je doživljal tiste dni in mesece, jih ne bo nikoli pozabil, kdor jih ni, nikoli ne bo mogel povsem doumeti tragične usode na smrt obsojenega naroda. Slovenski narod na Štajerskem se je nenadoma znašel na robu prepada in neposredni pogled v pogubno brezno je v slovenskem človeku zopet sprožil instinkt samoohranitve. Slovenski narod na severu je brez oklevanja sprejel borbo na življenje in smrt in prav ta neizprosna in trdovratna borba je zopet osvetlila tiste bitne lastnosti slovenskega človeka, ki so ga dvigale skozi stoletja, da kot zatiran narod ni propadel. Kruta in krvava je bila ta borba, vendar v svojem bistvu veličastna. Slovenski narod na Štajerskem je vzdržal in še podjarmljen kot narod zmagal.

Na zapadu je že eno leto in pol divjala vojna in nekaj držav — celo velikih — je že izgubilo svobodo in samostojnost. Predvsem iz Poljske so prihajale tako grozne vesti, da jim enostavno nismo mogli verjeti. Še celo Hitlerjeve lastne napovedi v knjigi „Mein Kampf“, v kateri je orisal osnovne načrte za ureditev Evrope in sveta pod nemško nacistično kontrolo, niso mogle prepričati zapadnih držav in niti ne tistih vzhodnih držav, ki so v knjigi „Mein Kampf“ že bile označene kot žrtve nemške ekspanzije, da je kaj takega sploh mogoče. Eden Hitlerjevih najožjih sodelavcev in njegov minister dr. Rauschnigg je malo pred vojno pobegnil v Švico in tam spisal knjigo o Hitlerjevih načrtih (Meine Gespräche mit Hitler — Moji pogovori s Hitlerjem). V njej je navajal dobesedno dialoge razgovorov na sejah, na katerih so bili navzoči Hitler, Himmler in Goebels. Iz poročil v tej knjigi je bilo jasno razvidno, da so Nemci imeli že pred začetkom vojne leta 1939 točno izdelan načrt za uničenje Judov in preseljevanje slovanskih narodov — tudi slovenskega. V mariborski Cirilovi tiskarni so tajno natisnili knjižico z izvlečki iz te knjige, predvsem delov, ki so se nanašali na Slovence. Meni so poverili nalogo, da knjižico tajno razpečam med uglednimi Slovenci, osebno sem jih nekaj nesel tudi v Ljubljano.

Vsak, ki je to knjižico prečital, se je zgrozil. Nemški načrt po je bil tako neverjetno nečloveški, da je tudi vsak sumil, da je vmešane nekaj protihitlerjevske propagande. Nekaj mesecev pred vpadom Nemcev sem obšel vse severno mejo od Dravograda do Cankove v Prekmurju in Gornje Podonavje ob madžarski meji in imel zaupne sestanke z uglednimi domačini. Skoraj povsod so bili navzoči župan, domači župnik in drugi vplivni občani. Ugotovil sem, da so ljudje sicer bili zaskrbljeni, niso pa položaja ocenili, da bo preveč hudo, saj končno bodo itak zmagali Angleži in — v Nemčiji je red. Približno takšno je bilo ljudsko razpoloženje tik pred vojno.

27. marca 1941, torej isti dan, ko se je izvršil v Beogradu puč, je Hitler podpisal direktivo št. 25 za uničenje Jugoslavije in že 10 dni za tem 6. aprila 1941 je strašno udarilo.

Takratna jugoslovanska vlada je proglasila Beograd za odprto mesto. Zgodaj zjutraj 6. aprila 1941 pa je med nič hudega sluteče beograjsko prebivalstvo še v spanju tresčila smrt in razdejanje. Tedaj je padel

v Beogradu tudi naš takratni narodni voditelj dr. Kulovec. Istočasno je tudi nad Maribor pribrnelo več sto nemških letal. Izgubili smo državo in izgubili smo svobodo. To, kar smo še pred nekaj meseci in tedni lrežskrbno čitali kot grozne in neverjetne povesti, je s pretresljivo resničnostjo takoj udarilo po štajerskih in gorenjskih Slovenceh.

Načrt za uničenje Slovencev so nemške vojaške in politične oblasti takoj začele dosledno izvajati. Še pred vpadom v Jugoslavijo je bila v Celovcu konferenca, na kateri je Himmler, načelnik nemškega Gestapa, dejal, da bo treba samo iz Gorenjske izseliti najmanj sto tisoč Slovencev. V Gradcu so takoj po prvi svetovni vojni ustanovili inštitut za proučevanje razmer na jugovzhodu, ki je zlasti po „Anschlussu“ t. j. priključitvi Avstrije k Nemčiji, podrobno obravnaval spodnje Štajersko in je s pomočjo takozvane pete kolone (kulturbundovci in nemčurji) tudi imel do podrobnosti izdelan načrt. Že nekaj dni po okupaciji je bil v Mariboru zloglasni Eichmann in osebno dal direktive za preseljevanje Slovencev. Na procesu v Palestini, kjer so Judje Eichmanna obsodili na smrt, je v obtožnici točka 10 podrobno obravnavala preseljevanje štajerskih in gorenjskih Slovencev. Z originalnimi telegrami in dokumenti so dokazovali, da je tudi preseljevanje Slovencev vodil in osebno nadzoroval Eichmann. V smernicah — „Die Anweisung“ —, ki so jih izdelali Himmler, Eichmann in Ueberreiter (gauleiter za Štajersko), je bilo zakazano iz Štajerske izseliti vso slovensko inteligenco, po letu 1918 priseljeno prebivalstvo, to so bili predvsem Primorci in nekaj Kranjcev ter sploh vse zavedne Slovence. Že v teh smernicah je bilo vključeno tudi preseljevanje Posavja in nekaj krajev ob Sotli. 6. maja 1941 je bila prva taka konferenca v Gradcu, kjer je gauleiter Ueberreiter govoril o izselitvi 260.000 Slovencev samo iz Štajerske — kot sem že omenil, Himmler pa je zahteval 100.000 samo iz Gorenjske. 24. maja 1941 je bilo izdano osebno Hitlerjevo povelje, da se mora deportirati 280.000 Slovencev na Hrvaško in v Srbijo. Za izvedbo tega povelja je bila sklicana 31. maja 1941 v Zagrebu konferenca nemških političnih in vojaških zastopnikov, ki se je je udeležil nemški minister Kasche, predsedoval ji je von Troll, navzoč je bil tudi Eichmann. Po sklepih te konference so dobile nemške vojaške oblasti na Hrvaškem in v Srbiji podrobna navodila.

Leta 1941 je imela slovenska Štajerska 353.000 prebivalcev. Vsak je moral pred po-

sebeno rasno komisijo in prebivalstvo so po rasi razdelili na štiri skupine. Prva skupina je bila čista rasa. To so bili predvsem plavalasci s posebno obliko lobanje in potez. Na veliko razočaranje Nemcev pa je teh bilo samo nekaj nad en odstotek.

Prve aretacije so bile 8. in 9. aprila v Gornji Račgoni, dan za tem v Mariboru. Gestapo pa je začel svoj posel na veliko 15. aprila 1941. Na osnovi že izdelanih načrtov in še dodatno s pomočjo domačinov, je po deželi zadivljalo nemško nacistično sovražstvo in nihče od Slovencev ni več mirno spal. Napolnili niso samo jetnišnic, natrpali so vojašnice, samostane, telovadnice, grad Borl pri Ptuj, Šmartno, Slovenjgradec, Slovenske Konjice, samostan v Rajhenburgu, Stari pisker v Celju, šolsko telovadnico v Gaberjih pri Celju, mariborsko Meljsko vojašnico itd. Prostori so bili do skrajnosti natrpani z moškimi, ženskami in otroci; če je kdo samo skozi okno pogledal, je nemški stražar enostavno ustrelil v tisto okno.

Nemški oblastniki tudi niso nič skrivali svojih namenov. 15. aprila 1941, torej že teden dni po okupaciji, je „Marburger Zeitung“, nemško uradno nacistično glasilo za Spodnje Štajersko, napovedalo nemški obračun s štajerskimi Slovenci. Gauleiter Ueberreiter je objavil: „V tej deželi, v kateri bodo meje potegnjene po Fuehrerjevem ukazu, bodo v kratkem času samo ljudje, ki se bodo z veseljem priznavali Hitlerju in njegovi veliko-nemški državi. Mi bomo z ledenim hladom ukrenili vse, kar bo za to potrebno.“ Bundesfuehrer Steindl pa je razglasil: „Iztrebili bomo vse uši iz naših kožuhov!“

„Napravite mi to deželo zopet nemško“

26. aprila 1941, torej dvajset dni po zasedbi, je bil Hitler osebno v Mariboru in takrat so s silo skupaj nagnani Slovenci na Glavnem trgu v Mariboru slišali svojo obsodbo: „Macht mir dieses Land wieder deutsch!“ (Napravite mi to deželo zopet nemško). Isti dan je graška „Tages-Post“ objavila Hitlerjevo povelje gauleiterju Ueberreiterju: „Machen Sie mir dieses Land deutsch, so deutsch wie die uebrige Steiermark.“

Predolgo bi bilo, če bi hotel opisovati pretresljive prizore tistih dni v Mariboru. Navedel bom samo kratek izvleček iz spomenice, ki jo je ban dr. Marko Natlačen 8. junija 1941 osebno izročil papežu: „V Mariboru so SS-ovci takoj zaprli domala

vse duhovnike, škofijo zastražili, prijeli tudi tri kanonike, zaprli bogoslovje in dijaško semenišče. Dva gestapovca, našemljena kot duhovnika, sta prisilila bogoslovnega profesorja Zafošnika in prof. Kotnika, da sta morala iz bogoslovja vlačiti pohištvo, medtem ko je druhal uničevala slovensko knjižnico. SS-ovci so vdrli z neko žensko v frančiškanski samostan in zapovedali: Vzemite vsak svojo odejo, posodo in žlico; potem so pa morali frančiškani teči celo pot v Meljsko kasarno (okrog 1 km). Zaprti katoliški duhovniki so morali rušiti novo pravoslavno cerkev na Trgu svobode v Mariboru. Nemci so jih slikali in fotografije poslali v Srbijo, da med Srbi zanetijo sovražstvo proti Slovencem in katolikom. Aprila in maja 1941 so dekani, priorji in župniki v duhovniških oblekah pometali mariborske ulice in z golimi rokami pobirali kravjčke in konjske odpadke ter čistili javna stranišča. V Celju so že prve dneve zaprli okrog 40 duhovnikov v Starem piskru, v tridesetih farah okrog Ptuja so Nemci pustili samo tri duhovnike, 54 duhovnikov so zaprli, župniku Lahu od Sv. Miklavža pri Ptuj in prof. Jehartu so polomili rebra. V dravograjskem okraju je ostal od 18 duhovnikov samo eden. Dekan in znani slovenski pisatelj Ksaver Meško je moral na veliko nedeljo v Slovenjgradcu po ulicah pobirati konjske in kravje odpadke. Pisatelj ljudskih iger Davorin Petančič se je moral plaziti po tleh. V Begunjah na Gorenjskem je bilo že do srede maja 1941 v ječi 105 duhovnikov, 60 pa so jih izgnali. V radovljiški dekaniji so v 25 farah od 37 duhovnikov ostali le še trije.

Po drugem poročilu je po prvih dveh mesecih okupacije od 474 slovenskih duhovnikov mariborske škofije ostalo samo sedem.

Po tem prvem navalu izseljevanja duhovnikov, inteligence in vplivnih kmetov se je začelo sistematično preseljevanje Posavja t. j. brežiškega in krškega okraja. V tistem področju je prebivalo 53.000 Slovencev, od teh je bilo 34.000 preseljenih, 10.000 pa so jih še nameravali. Po dosežanih ugotovitvah je bilo pregnanih Slovencev v Srbijo 6.720, na Hrvaško 10.557, ostale so preselili večinoma v Šlezijo, v Nemčijo in celo na Norveško. Pri tem moram omeniti, da vsi Slovenci, ki so bili preseljeni v Srbijo, zelo pohvalijo, kako gostoljubno in z velikim sočutjem so jih sprejemali in jim pomagali povsod v Srbiji; pa tudi na Hrvaškem so bili lepo sprejeti.

1. oktobra 1942 je bila Štajerska uradno priključena nemškemu rajhu in takoj so bili mobilizirani letniki 1919, 20, 21. Ni-

mam podatkov, koliko štajerskih fantov je padlo v nemški vojski, dejstvo je, da so grobovi štajerskih slovenskih fantov na Krimu ob Črnem morju, pred Moskvo, Leningradom, na Norveškem, v Franciji, Afriki in Italiji. Po mrtvaških oglasih v časopisih — vsak dan jih je bilo 4 do 5, bi računal okrog tri tisoč.

Z uradnim odlokom o priključitvi spodnje Štajerske k nemškemu rajhu je bila dejansko in dokončno podpisana tudi smrtna obsodba štajerskih Slovencev, ki je nikdo ne bi mogel preprečiti, če bi Nemci zmagali.

Po nemškem načrtu bi Štajerska morala biti do tega datuma tudi že nemška dežela z nemškim prebivalstvom. Že aprila 1941 so prepovedali slovenski jezik in ta odlok po mestih, šolah in vseh pisarnah strogo izvajali. Če je kdo na ulici v Mariboru govoril slovensko, so ga desetletni pobalini — Hitler Jugend — kar na cesti javno oklofutali in opljuvali, policija je nekatere na mestu zaprla, nekateri so bili samo za to pregnani ali celo kot talci ustreljeni. Iz Nemčije je prišlo okrog 1.200 nemških učiteljev in učiteljic, ki so brezobzirno začeli ponemčevati slovenske otroke; vedno so pred otroci sramotili slovenstvo in povzdigovali vse, kar je nemško. Šolski otroci so morali sežigati slovenske učne knjige in cele knjižnice ter okrog ognja plesati in prepevati hitlerjanske pesmi.

Uničili so vse slovenske knjižnice, dosti so jih sežgali, večino pa zmleli za izdelavo novega papirja. Celo nad 60 let stari kmečki ljudje so morali hoditi večkrat na teden v večerne šole k pouku nemščine. Vendar kljub vsem nemškim naporom in nasilju je na dan priključitve 1. oktobra 1942 Štajerska še vedno bila očitno slovenska dežela. Nemcem je spodletelo, da bi svetu proglasili, da so nemškemu rajhu priključili svoje ljudstvo in svojo deželo. Najprej se jim je zataknilo pri preseljevanju Slovencev. Na konferenci v Zagrebu je bilo dogovorjeno, da bodo Nemci izselili iz Hrvaške toliko Srbov, kolikor nameravajo priseliti Slovencev. Tega Nemci niso mogli izvesti, ker so večino tistega področja imeli v oblasti ali vsaj pod kontrolo Mihajlovičevih četniki ali pa so sporna ozemlja bila neprimerna, da jih Nemci ali Hrvati niso mogli kontrolirati. Zato so se Hrvati uprli sprejeti še več pregnancev iz Slovenije. Pozno poleti 1943 je šel gauleiter Ueberreiter v Ukrajino, kjer je sporazumeno z Rosenbergom, nemškim ministrom za vzhodne pokrajine, pregledal in izbral prostor, kamor bi preselili štajerske in morda

tudi gorenjske Slovence. Tudi tega niso mogli več izvesti, ker je že takrat na vseh frontah vojaški položaj postajal za Nemce nesiguren in so morali vse razpoložljive sile koncentrirati na vojsko. In namesto predanosti nemškemu rajhu so Nemci nalezeli pri štajerskih Slovencih na prezir, sovraštvo in nepričakovano trd narodni odpor. Celotroci v šolah so v svojih razredih začeli razbijati Hitlerjeve slike in pretepati skupinske voditelje Hitler Jugenda.

Talci

Nemci so hoteli z vso brezobzirnostjo vsak odpor z zastrašenjem uničiti in s tem prehajam na najgroznejše zločine nemške okupacije: streljanje talcev. V tem članku ne morem opisovati vseh podrobnosti. Skratka, za vsak najmanjši incident ali sabotazo, mnogokrat celo namišljeno, so morali prevzeti krivdo in kazen vsi Slovenci. Osnovno merilo oziroma povračilo je bilo najmanj deset Slovencev za enega Nemca in cena se je stopnjevala s položajem prizadetega Nemca do 20, 30 in celo do 100. Pri talcih niso nikoli ugotovili krivde. Pobrli so jih iz ječ, kar s ceste, od dela na polju in celo iz cerkve pri sv. maši. Veliki rdeči plakati so potem objavili imena ustreljenih in vse so označili za „bandite“ in „windische“. Te plakate so Nemci razobesili po vseh javnih poslopijih. Za frančiškansko cerkev v Mariboru osebno vem, da je bil vedno velik rdeč plakat na vratih glavnega vhoda. Vsak teden se je menjal enkrat — dvakrat in ljudje so s sklonjenimi glavami in pridržanim jokom šli mimo njih v cerkev, notri pa nikdo ni mogel ustaviti žalosti in vsa cerkev je med sv. mašo na glas jokala. Mariborsko sodišče in jetnišnica, kjer so ustrelili največ talcev, je bilo poslopje približno 150 metrov v četverokotu. Ustreljene talce so nametali na tovrne avtomobile in jih odpeljali v Gradec k sežiganju. Kri je curljala iz avtomobilov in Aleksandrova cesta v Mariboru je bila večkrat na teden poškopljena s krvjo ustreljenih slovenskih talcev. Ko so nekoč streljali večjo skupino, je pritekla kri iz sodnega dvorišča ven na ulico. V začetku se je množica ljudi zgrinjala okrog in okrog sodišča, na ulici so klečali in na glas molili kot pred božjim hramom. Nekoč so pa Nemci vse obkožili in vse zaprli in marsikdo od tistih nikoli ni prišel več ven. Za mene osebno je bilo najhujše, ko so na sveti večer 1942 streljali večjo skupino talcev in je moja žena takrat bila zaprta

v Celjskem piskru, od koder so dovažali največ talcev. Ni je bilo na plakatu. Po mojih podatkih so zadnjo skupino 29 talcev ustrelili v Mariboru 9. aprila 1945. Nekako med 15. in 20. aprilom 1945 pa smo štajerski četniki preprečili najbrž zadnje streljanje talcev. Neki Potočnik, ki je delal v Celju pri vojaški komandi, nas je obvestil, da bodo peljali skupino talcev preko Teharja nekam proti Rogoški Slatini. Takoj sem odredil močno skupino četnikov. Nemci so gnali skupino 42 talcev močno zastraženo spredaj in zadaj, naši so jih takoj za Teharji pričakovali. Ko so nemški stražarji ugotovili, da so zašli v zasedo, so na vrat in nos popihali nazaj proti Celju. Okrog 12 osvobojenih talcev se nam je priključilo. Bili so potem s skupino štajerskih četnikov iz Vetrinja vrnjeni in z ostalimi pobiti.

Največ talcev so ustrelili v Mariboru, potem v Celju. Streljali so jih tudi v Ptuj, na Frankolovem pri Vojniku so jih ob cesti obesili 105, v Laškem, Trbovljah, Šoštanju itd. „Zaloga“ talcev pa je bila vedno pripravljena v mariborskih in celjskih ječah, največ pa v taborišču Borl pri Ptuj. Rdeče plakate z imeni ustreljenih talcev je najprej podpisoval gauleiter Ueberreiter, potem pa general Roesener.

Na področju SIPO (Sicherheits Polizei — varnostne policije) in urada za utrjevanje nemštva (Amt für Festigung des deutschen Volkstums — Maribor) je v času nemške okupacije bilo:

Ustreljenih	3.600 ljudi
Obešenih	217 „
Zaklanih	103 „
Z mučenjem ubitih	358 „
V taboriščih pomrlo	1.156 „
Trajno telesno poškodovanih	1.157 „
V ječo zaprtih	10.575 „
Interniranih	7.971 „
Odvedenih na prisilno delo ..	21.579 „
Izseljenih	67.885 „

Poveljnik SIPO in SD je bil Kurt Stage, SS Sturmbahnführer, rojen 1900, Potsdam.

Že do konca leta 1941 so Nemci zalepili Slovence na Štajerskem: 4.092 posestev, skupno 127.217 hektarjev zemlje.

Zbral sem tudi nekaj podatkov za Begunje na Gorenjskem, ki jih zaradi boljšega razumevanja in pregleda položaja na Štajerskem in Gorenjskem navajam:

V begunjski graščini, ženski kaznilnici, je bilo v letih 1941 do 1945 zaprtih 12.195 Slovencev.

Od teh je bilo:

9.411 moških
2.280 žensk
504 otrok

Iz begunjskih zaporov so Nemci ustrelili 821 talcev, 4.448 pa odvedli v razne druge zapore in taborišča.

Takoj po zasedbi so Nemci prepovedali in uničili vse, kar je bilo slovensko. Zavedali so se pa, da z nemško nacistično propagando v nemškem jeziku ljudstva ne bodo dosegli. Zato so dovolili edino izjemo v slovenskem jeziku pisan časopis-tednik „Štajerski Gospodar“, ki je po zunanem izgledu bil čisto podoben pred vojno po vsej Štajerski najbolj razširjenemu tedniku „Slovenski Gospodar“. Poleg uradnih razglasov raznih zasedbenih uredb je bila glavna naloga „Štajerskega Gospodarja“ v slovenskem jeziku ponemčevati Slovence. „Štajerski Gospodar“ je po nalogu nemških nacističnih propagandistov pisaril, da na štajerskem ozemlju sploh nikoli ni bilo Slovencev, da tu živijo ostanki Vendov in kdor ni pravi Nemec, je Windischer. Prvo leto je „Štajerski Gospodar“ nizkotno zasramoval Slovence in slovenstvo, od leta 1944 pa je začel v tem oziru popuščati in je bolj pisal proti komunizmu in OF. Vendar slovensko ljudstvo ga je pravilno znalo oceniti in pisanje „Štajerskega Gospodarja“ ni več imelo nobenega vpliva in še manj uspeha pri ponemčevanju. Imeli so ga naročenega, ker je to bila edina slovenska pisana beseda. Jaz sem v podtalni propagandi koncem leta 1944 uporabil list „Štajerski Gospodar“ proti Nemcem kot prikrit -slovenski plebiscit pod nemško zasedbo. Nemci so z vso silo pritiskali in brezplačno širili uradno nacistično glasilo „Marburger Zeitung“. Zelo značilno je bilo za takratne brezpravne in do skrajnosti poniževalne razmere, da je privilegirana nemška „Marburger Zeitung“, ki so jo širili gor do Gradca, dosegla okrog 10.000 naročnikov, slovensko pisani „Štajerski Gospodar“ pa čez 100.000.

ČETNIŠTVO

Četniško vojaško organizacijo na Štajerskem sem organiziral čisto sam brez navodil od kogar koli, po svojem premisleku in preudarku. Šele ko smo bili številčno že precej močni, z razpredeno propagando in določnim programom oz. namenom, sem vzpostavil koncem l. 1943 več ali manj redne zveze z Ljubljano oziroma Kranjsko. Na lastno pobudo sem začel or-

Pisec članka v četniški uniformi

ganizirati in dajati smernice najprej samo protinemškemu vojaškemu odpornemu gibanju. Nobena večja akcija se ni izvršila brez moje vednosti, sam sem sestavljal, tiskal in razmnoževal naš podtalni list „Kri in zemlja“ in vsakega prostovoljca-četnika sem osebno poznal. Moje četniško ime je bilo Zmagoslav in samo okrog pet ljudi v celi organizaciji, ki so me že od prej poznali, je vedelo za moje pravo ime in tudi za večkrat se menjajoče skrivališče je vedelo samo nekaj izbrancev. Ker so moji osebni spomini tako tesno povezani s celotno organizacijo protinemškega in protikomunističnega vojaškega odpora, prosim, da tega opisa ne jemljete kot moje samohvalo. Med nemško okupacijo sem nepretrgoma 32 mesecev nosil vojaško uniformo, 29 mesecev me nikoli ni obsijalo sonce, ker smo se samo ponoči lahko gibal, podnevi pa bili skriti v vseh mogočih skrivališčih. Vendar sam ne bi ničesar dosegel, če ne bi bilo zavednih slovenskih fantov in mož, ki so se mi prostovoljno priključili in s tem svoje družine izpostavili nevarnosti preganjanja od Nemcev in komunistov. Skupna usoda, trpljenje in nevarnosti so naše borce spojile v eno samo veliko in složno družino, da so bili vojaki medsebojno povezani kot rodni bratje. Naše neomajne sloge niti ni prekinil tragični zlom maja 1945. V četniškem vojaškem taborišču v Italiji je bilo okrog 12.000 vojakov

— Srbov, Hrvatov in Slovencev — vendar je celo taborišče poznalo štajerske četnike in to predvsem zaradi složnega nastopanja. Z opisom četništva na Štajerskem se hočem tudi oddolžiti spominu tistih naših fantov in mož, ki so v borbi za slovenstvo izgubili življenje in tudi tistim, ki so še ostali živi.

1. aprila 1941 sem bil mobiliziran v jugoslovansko vojsko. Začetek vojske in razpad me je doletel na Hrvaškem v Slavonškem Brodu. Po razsulu jugoslovanske vojske sem se v jugoslovanski vojaški uniformi peš prebil skozi nemške kolone, nevarni pa so bili tudi ustaši, ki so vojake, kateri so se vračali proti jugu (Srbi), večinoma pobili. Nas Slovence so še precej pustili pri miru, nekaj so jih pa tudi pobili. Pot je bila dolga približno 400 km in čez približno 10 dni sem dosegel dom blizu Maribora. Jugoslovansko vojaško uniformo sem takoj skrnil, sam pa se še kakih 14 dni nisem nikjer pokazal. Medtem so Nemci razprijali že vso duhovščino in vidne slovenske javne delavce. Predno sem potem sploh mogel kaj začeti, sem se moral razgledati, kje je še kdo ostal. Počasi in z veliko težavo sem že maja in junija začel povezoovati pretrgane niti. To ni bilo lahko, ker takrat so kulturbundovci t. j. nemčurska organizacija na Štajerskem in komunisti še složno sodelovali in komunisti so bili še bolj nevarni, ker so se s pomočjo Nemcev hoteli iznebiti vplivnih Slovencev, ki bi kdaj komunistom lahko postali nevarni. Nemški napad na sovjetsko Rusijo junija 1941 pa je to izdajalsko sodelovanje nenadoma prekinil. Tudi jaz sem se znašel pred čisto novimi dejstvi. Nemci so vse radijske aparate zaplenili in vedel sem samo to, kar so Nemci poročali. Ker se nisem hotel vpisati v nacistični „Heimatbund“ tudi nisem imel nobene legitimacije in sem se zelo težko gibal, saj je na vsakem križišču stal nemški stražar. Vendar sem se odločil, da se na vsak način prebijem v Ljubljano, kjer sem upal, da bom kaj zvedel.

14. julija 1941 sem se iz Maribora preko Celja, Sevnice in Mokronoga prerinil v Ljubljano. Kar sem tistikrat v Ljubljani videl, me je razočaralo. Na Štajerskem krvavi teror, jok in stok, v Ljubljani pa taka svoboda, da je meja že na anarhijo. Nihče se ni mogel čisto vživeti in razumeti, kaj se na Štajerskem dogaja. Lahko trdim, da je Ljubljana tistikrat prenehala biti prestolnica vseh Slovencev. Položaj bi skoraj lahko primerjal s koncem prve svetovne vojne, ko smo si Štajerci tudi morali sami pomagati. V Ljubljani smo imeli ne-

kaj sestankov, takrat so ravno ustanavljali Slovensko legijo.

Dasi so mi prigovarjali in svetovali, da naj ostanem v Ljubljani, sem čez tri ali štiri dni odšel po isti poti nazaj na Štajersko, kjer se je v tem kratkem času položaj tudi že bistveno spremenil. Nemški teror je postajal še bolj krut in krvav in ko so s pomočjo komunistov in nemčurjev že odstranili vplivne Slovence, so takoj po napadu na sovjetsko Rusijo z vso silo udarili tudi po komunistih. Vendar se je komunistom — kot povsod drugod — v kratkem času posrečilo razplesti mreže tudi med nemškim Gestapom, ki so vodilne komuniste pravočasno obvestili, da so se poskrili. Kako predrzne zveze so imeli komunisti z nemškim Gestapom! Vem, da so gestapovski avtomobili vozili iz neke gostilne v Mlinski ulici v Mariboru partizane na Pohorje. S silnim udarcem po komunistih pa so Nemci zagrešili usodno napako: slovenstvo in komunizem so spojili v en pojem, kaznovali kot enak zločin in ne ljube Slovence so enostavno proglasili za bandite in postrelili. Tako smo se slovenski protikomunisti in komunisti na Štajerskem znašli v enem žaklju. Nemci so seveda čisto premišljeno tako postopali. Bili so v vojni s komunistično Rusijo in pred svetom so se lahko izgovarjali, da ne uničujejo slovenskega naroda ampak komunizem med Slovenci. Med Štajerskimi Slovenci zato vse do jeseni 1943, najbolj pa do poletja 1944 ni bilo ostre meje med izrazito protikomunističnimi Slovenci in Slovenci, ki so bili naklonjeni Osvobodilni fronti. Ljudstvo dolgo tudi ni ločilo teh dveh, bilo mu je glavno, da se bori proti Nemcem in prav to so komunisti tudi najbolj glasno vpili. Komunizma sploh omenjali niso, zelo pa so slavili sovjetsko Rusijo in njene napore in žrtve za zmago nad Nemci.

Po vrnitvi na Štajersko so bile nekaj časa vse zveze z Ljubljano popolnoma onemogočene. Šele poleti 1942 je prvič prišel iz Ljubljane kaplan Henrik (Hinko) Goričan, doma iz Ložnic pri Slovenski Bistrici in sva se z njim potem večkrat sestajala. Po oktobru 1942, ko me je nemški Gestapo aretiral, so bile ponovno vse zveze z Ljubljano popolnoma prekinjene. Mislim, da je bilo poleti 1944, ko sem že po vsej Štajerski organiziral četništvo, ko je kaplan Goričan zopet prišel na Štajersko in prinesel propagando Slovenske legije in drugo ilegalno propagandno literaturo, ki pa zaradi popolnoma različnega položaja v obeh delih Slovenije za Štajersko ni bila primerna — razen novic od zunaj. Jaz sem med različni

načini tudi potom Goričana dostavljal v Ljubljano naš podtalni list „KRI IN ZEM-LJA“ in druga poročila, namenjena tudi za London ali Kairo. Dasi je bil Goričan štajerski rojak, ni pa sam doživljal nemške ckupacije, se ni mogel čisto živeti v različnem položaju štajerskih Slovencev in so se zato najina mnenja večkrat križala. Podpolkovnik Mirko Bitenc je bil operativni komandant slovenskih oddelkov Jugoslovanske vojske v domovini za Gorenjsko in Štajersko in sem formalno spadal pod njegovo komando. Vsi stiki z vrhovno komando so šli preko polkovnika Bitenca. Ker je bil podpolkovnik istočasno tudi funkcionar Slovenske legije, mi še danes ni čisto jasno, kaj je preko Bitenca prihajalo od Slovenske legije in kaj od komande slovenskih oddelkov Jugoslovanske vojske v domovini.

Po povratku na Štajersko sem nadaljeval z iskanjem, zbiranjem in vzpostavljanjem zvez med našimi zanesljivimi ljudmi, ki so še ostali. Potem raznih kurirjev sem vzpostavil poštno in tudi direktne zveze med izseljenci v Srbiji in na Hrvaškem in svojci v Sloveniji. Še danes v domovini ljudje ne vedo, odkod in kako so prihajala tista pisma iz Srbije in Hrvaške na njihove naslove. Včasih sem imel več tisoč isem skritih v senu, ki sem jih potem na vse mogoče načine razpečeval po celi Štajerski. S ponarejenimi potrdili smo s tovrstnim avtomobilom reševali slovenske knjižnice, predno so jih Nemci dosegli.

Ne smete me takoj obsoditi, ko vam bom povedal, da so prvi sestanki za organizacijo OF na Štajerskem bili v moji sobi in so trije vodilni organizatorji celo spali v moji postelji, da ne bi po senu dišali. Osvobodilna fronta je bilo povsem logično in privlačno ime in za vse sprejemljivo. Jaz bi naj organiziral — predvsem mladino — in zastopal katoliško grupo v plenumu OF. Predvsem je bil podčrtan poziv na slovo in borbi proti okupatorju in kvečjemu je bilo čisto nedolžno omenjeno, da tudi komunistična partija hoče prispevati svoj delež pri osvoboditvi slovenskega naroda.

Od vseh ljudi, ki so med vojno še ostali na Štajerskem, nikdo ni Štajerske tako dobro poznal kot jaz. V vsaki občini in fari sem poznal nekaj ljudi. Ti delegati, ki so prišli k sestankom, so mi bili čisto neznan, njihova imena so mi pa bila znana le v zvezi z različnimi nemiri in stavkami v Mariboru. Zato sem postal takoj v začetku zelo previden. Dobro sem poznal tistega, ki je k meni pripeljal tiste „važne funkcionarje“. Bil je znan komunist (Franc

Zorko, pozneje je presedlal h Gestapu in bil ubit) in kmalu sem iz pogovorov ugotovil, da so bili tisti „važni funkcionarji“ tudi bivši španski borci. Nekateri od njih pa so še tik pred vpadom Nemcev v Mariboru organizirali protidržavne demonstracije in po mariborskih ulicah vpili: Dol z Jugoslavijo! Živijo Stalin! Heil Hitler! Končno je bilo za mene dovolj jasno, ko so mi ob neki priliki izjavili, da če pride nazaj Fran Žebot, dr. Juvan in še nekaj duhovnikov, ki so jih Nemci pregnali, jih bo treba pobiti. Dveh imen se več ne spominjam, eden je bil Novak, najbolj znan mi je bil Janko Pihler, pozneje pa je prihajala še Bara-Kovačeva Mima, ki je pozneje v naši hiši kar naravnost izjavila, da me bodo komunisti ubili, kljub temu, da se borim tudi proti Nemcem. Ona je menda od vseh edina ostala živa. Vendar sem moral biti previden, ker bi me lahko izdali Nemcem, moj odgovor so pa lahko tolmačili po svoje: Pripravljen sem vse storiti, kar smatram, da je v korist slovenskemu narodu. Tej komunistični skupini sta nasleda znani orlovski telovadec Rudi Škamlec in znani borbeni študentski organizator Anton Pukšič. Oba so Nemci ustrelili. Sam sem tajno organiziral lastne zveze. Sestajal sem se s prof. Potokarjem, kaplanom Završnikom iz Braslovč in tudi kaplan Goričan in takrat študent Falež Stefan sta prišla k meni iz Ljubljane. Organizirati — pa kaj!? Ničesar, kar je bilo v Ljubljani, se ni dalo izvesti na Štajerskem. Ljudje enostavno ljubljanskega zdržanja niso mogli razumeti in so se kar zgražali nad preveč prijateljskimi odnosi do okupatorja. Tudi Slovenska legija ni potegnila. Vesti od zunaj so bile pičle. Smrtna kazen je zadela vsakogar, kogar so zalotili, da posluša radio London. Vendar se točno spominjam, da sem nekoč v neki hiši v Mariboru poslušal radio London in dr. Kuhar se je oglasil s skrivnostnim navodilom: Pozval vas bo mlad poveljnik in vi poslušajte njegov glas... Kmalu za tem je bil general Mihajlovič imenovan za vojnega ministra v jugoslovanski vladi v Londonu in postavljen za vrhovnega poveljnika Jugoslovanske vojske v domovini. Redno sem čital glavne nemške časopise „Das Reich“ iz Berlina in „Die Neue Ordnung“ iz Zagreba. In tako sem poleti 1942 našel v zagrebški „Die Neue Ordnung“ na celi strani točen opis o četniški aktivnosti v Srbiji in Liki, koliko terena kontrolirajo, celo slike gen. Mihajloviča in vojvode Djujića so bile objavljene. Seveda so tudi njiju imenovali „Banditenführer“. Dr. Kuharjev poziv in

ta članek so mi dali prvo zamisel in podlago za samostojno vojaško organizacijo. Radio London in Voice of America so takrat silno slavili gen. Mihajloviča in njegove četnike in imel sem že toliko političnih izkušenj, da sem dobro vedel, da bi morali tudi naši slovenski zastopniki v jugoslovanski vladi v Londonu imeti neko protinemško vojaško organizacijo v domovini, na katero bi se opirali.

Najprej so Nemci zaprli prof. Franca Potokarja, 21. oktobra 1942 pa je Gestapo aretiral tudi mene. Takoj so mi zaplenili vse premoženje in ko so mi vzeli celo poročni prstan z roke, češ, da ga ne bom več rabil, sem vedel, kaj me čaka. Način, kako sem jim ušel, je bila prava senzacija za Maribor in okolico, saj me je potem lovilo vsaj tri sto gestapovcev. Takoj, ko sem ušel, so zaprli mojega očeta, čez kako uro pa še mojo ženo, ki so jo še isti dan skupno s kaplanom Završnikom prepeljali v celjske zapore — stari pisker. Završnik je imel že vse polomljene prste od stiskanja med vrati. Prof. Potokarja so blizu celice, v kateri je bila morda že...a, do smrti mučili, kaplana Završnika pa so ustrelili marca 1943 na dvorišču mariborskih zaporov.

Čim sem ušel, sem oblekel na določbenem mestu skrito vojaško uniformo, v kateri sem prišel iz vojske, in vtaknil v žep istotam skrito majhno pištolo. Skrivališče sem imel že pripravljeno v duplinah in lisičjih luknjah blizu Maribora. En mesec in pol sem bil čisto sam in takrat edini četnik na Štajerskem, potem se mi je pridružil viničarski sin Knuplež Mirko iz Sv. Petra pri Mariboru, odličen značaj in zelo zaveden slovenski fant. Začetkom januarja 1943 je potom naših zvez dobil pri nama zatočišče Milko Golob iz Zlatolič blizu Ptujja. Pobegnil je z Dunaja. Dasi sem ga osebno poznal kot na levo usmerjenega študenta, smo si v skupni usodi delili naše skrivališče. Ne bi tega posebej omenjal, komunistični propagandisti, ki so mi podtikali izdajništvo, pa še danes ne vedo, da imam tako učinkovito pričo. Poleg tega je ta primer tudi izrazita karakterizacija nevhvaležnosti fanatičnega komuniste.

Tiščali smo se v temni luknji, debatirali in vsak po svoje izražali razočaranje zaradi nesloge pri skupnem odporu Slovencev proti Nemcem. 3. februarja 1943 nas je nekdo izdal. Ko so Nemci nameravali vdreti v našo duplino, sem jaz, ki sem spredaj stražil, ustrelil nemškega orožnika. Takrat se je peklo odprlo. Od vseh strani so strojnice sipale ogenj v našo luknjo, ročne granate so treskale, jaz sem bil ves opraskan

od drobcev kamenja skrit za skalo takoj pri
-hodu, onadva bolj zadaj v luknji. Potem
so nam pa zakurili in bi nas skoraj vse tri
žive spekli. Kurili so nam dva dni in dve
noči, jaz sem bil bolj spredaj in sem za-
radi vročine in dima večkrat omedlel in
sploh nisem več prav vedel, ali sem živ
ali mrtev. Četnik Mirko Knuplež je skočil
ven in zunaj so ga pokosile nemške stroj-
nice. Milko Golob je potem padel po meni,
me objel in se jokal: Tako mlad sem
(okrog 22 let), pa bom moral umreti...
Ko so Nemci bili prepričani, da mora v
luknji biti vse mrtvo, se je zunaj pomirilo.
V poznem mraku sem najprej jaz in takoj
za mano on skočil ven iz luknje in 6. fe-
bruarja 1943 sva po snegu bosa bežala
okrog 4 km in se zatekla k nekim našim
ljudem. Domači sin je Milku Golobu dal
čevlje, meni pa jih je dal domači hlapec.
Jaz sem se potem skrtil nekje drugje, Milka
pa so skrili pri tisti hiši. Bili so odločni
protikomunisti. Jaz sem bil zopet četnik,
Milko je odšel k partizanom v okolico Ptu-
ja. In ob koncu vojne je bil sramotno tra-
gičen zaključek te resnične zgodbe. Milko
Golob je postal visok in vpliven funkcionar
pri komunističnih oblasteh in je po mojih
informacijah ob času vračanja iz Vetrinja
bil načelnik OZNE v Mariboru. Med vrnje-
nimi štajerskimi četniki pa sta bila tudi
tista dva, ki sta meni in Milku dala čev-
lje, potem ko sva bosa po snegu k njim
pribežala. Svojci Mirka Knupleža pa so bili
zajeti pred Ljubeljem. Z vednostjo Milka
Goloba sta bila oba darovalca čevljev ustrel-
jena, svojci Mirka Knupleža so bili dolgo
zaprti in Milko Golob jim je v obraz ne-
sramno trdil, da jih sploh ne pozna, dasi
smo ob času največje stiske vsi trije včasih
dobili pri njih jesti. Ljudje tam še danes
ne vedo, kdo je bil v tistih luknjah skrit,
ko so nas Nemci oblegali in tudi komuni-
stični propagandisti ne vedo, ker bi se
sicer najbrž premislili objavljati izmišljene
„dokumente“ za tisto dobo. Imam origi-
nalne časopise iz leta 1945 in 1946 in še
celo iz najnovejše dobe, ki me „dokumen-
tarično“ obtožujejo gorostasnih zločinov
kolaboracije in bi me naravno tudi po njih
obsodili, če bi jim prišel v pest. Milko
Golob, ki ima visok položaj pri komuni-
stični justici, pa bi kot discipliniran kom-
unist prostovoljno ali prisiljeno moral
molčati, kako so ga skupno z „belimi iz-
dajalci“ Nemci skoraj živega spekli.

Po tej hudi preizkušnji sem bil zopet
sam in edini četnik, z eno pištolo in dese-
timi naboji. Ravno ob času obleganja se

nam je hotelo pridružiti nekaj fantov, s
katerimi sem kmalu potem dobil stike.
Počasi, zelo počasi so sprva prihajali fan-
tje. Bili so vsi vojaški dezertjerji iz nem-
ške vojske, ki so večinoma prinesli s seboj
tudi orožje. Tako sem polagoma organi-
ziral majhno oboroženo edinico. Kmalu pa
sem uvidel, da brez propagande ne bo šlo.
Poleti 1943 sem bil skrit v nekem svinjaku
poleg svinj in samo skozi majhno špranjo
je prihajalo v svinjak malo svetlobe. V
tistem svinjaku sem na kolenih z roko na-
pisal naš prvi vojaški podtalni list „KRI
IN ZEMLJA“. Na prvi strani na vrhu sem
napisal: Prepiši in daj naprej! Ta primi-
tivni način razmnoževanja in širjenja se
je neverjetno obnesel. Prepisovali so z roko,
pisalnimi stroji in že čez en mesec mi je
nekdo prinesel izvod prepisa, ki ga je dobil
na Bledu. V prvi številki sem pod naslo-
vom: Kaj hočemo! napisal: Mi hočemo svo-
bodo! Naša kri je slovenska in nikdo je
ne more ponemčiti in naša zemlja je slo-
venska, četudi jo ukrade Nemeč! V času
največje narodne stiske je bila slovenska
mati najtrdnjša opora in skoraj edini no-
silec slovenskega duhovnega odpora, zato
sem slovenski materi posvetil prvo številko
in ji zaklical: Slovenska mati, dajaj svo-
jemu narodu dobre sinove in hčerke! Tvoja
ljubezen jih naj ščiti in visoko dviga nad
nizkoto izdajalstva in odpadništva. Dasi
nisem vedel, če je sploh kje v Sloveniji
poleg nas še kak četnik, sem že v drugi
številki objavil naš program: Naša legalna
vlada je jugoslovanska vlada v Londonu.
Smatral sem za nujno potrebno dati ju-
goslovanski vladi v Londonu v domovini
javno priznanje in z vojaško organizacijo
tudi večjo oporo. Na kake nove narodno-
politične kombinacije štajerski Slovenci ta-
krat nismo imeli časa misliti. Ko je bila v
Moskvi konferenca med Churchillom in Sta-
linom in so potem objavili, da bo Avstrija
zopet vzpostavljena, so Avstrijci na Štajer-
skem razvili živahno agitacijo za priklju-
čitev Štajerske k bodoči Avstriji. Takoj
sem napisal — takrat sem imel že stroj —
posebno izdajo v obliki protesta in zavračal
z zgodovinskimi dejstvi avstrijsko propa-
gando. Spomladi 1944 pa je bil slovenski
položaj na Štajerskem že tako trden, da
sem v velikonočni številki našega glasila
„KRI IN ZEMLJA“ zapisal: Kaj ste do-
segli vi bundesführerji, kreisleiterji in
propaganda leiterji!? Poglejte preko na-
ših vinskih gor, šumečih gozdov, sinjih
jezer in snežnih gora! Povsod še hodi slo-
venski človek in slovenska beseda je nje-

gova pesem, ker je ves ta košček raja še vedno naša ljuba slovenska domovina.

Našo četniško propagando sem razpredel takorekoč po vsej Evropi. Najprej smo se povezali z našimi izgnanci v nemških taboriščih v Šleziji. Poseben kurir je vsak mesec nosil k njim našo propagando. Od njih smo dobivali hvaležna in vzpodbudna pisma. Potem smo iskali slovenske fante, ki so jih Nemci s silo mobilizirali. Naš list „KRI IN ZEMLJA“ — Informativni list Slovenskih trup Jugoslovanske vojske v domovini — je šel za njimi v Francijo, Belgijo, Norveško, Finsko, pred Leningradom in še tam pod Kavkazom so slovenski fantje čitali glasilo slovenskih četnikov. Naš list je priromal celo v Afriko. In ko so potem fantje šli na dopust, so že tam preračunali: Vzel bom s seboj puško, doma jo bom pri četnikih rabil. In tako je naša četniška edinica na Štajerskem rasla od enega na 50 — 100 — 200 do čez 500.

Poleti 1944 sem približno 4 km od Maribora, ki je takrat še vedno bil vojaško in politično okupacijsko središče, zbral okrog 150 vojakov. Razvili smo slovensko in jugoslovansko zastavo in jaz sem jim govoril in pozneje v našem glasilu priobčil: V tej za slovenstvo najbolj tragični dobi izpolnjujemo zgodovinsko poslanstvo. Mi smo čuvarji mejnikov na naši severni meji in naša oborožena navzočnost na tej zemlji, ki nam jo hoče sovražnik ugrabiti, je sovražnikom in ostalemu svetu dokaz, da jugoslovanska vojska tudi na severni meji še ni kapitulirala. Naš teren je najtežji, ker se nahajamo na ozemlju, ki ga Nemci po krivici in še prehitro imenujejo Deutsches Reich. — Sedaj smo že tudi imeli več ali manj redne zveze s četniško glavno komando na Kranjskem — general Andrej — Prezelj — in se formalno vključili v Slovensko armado Jugoslovanske vojske v Domovini kot III. planinska brigada.

Že takoj v začetku t. j. 1942 sem poleg protinemške propagande začel tudi razkrivati ozadja OF, jo označil za čisto komunistično in ljudstvo svaril pred prevarami. Naša propaganda je bila tudi edina slovenska protinemška in protikomunistična pisana beseda na Štajerskem.

Dejanske ločitve duhov na Štajerskem ni bilo do poletja 1944. Ljudstvo je vse, kar je bilo oboroženega v šumi, imenovalo četniki, partizani so se pri ljudstvu predstavljali kot jugoslovanska vojska in isto tudi mi četniki. Narod je ločil samo Slovence in Nemce in kdorkoli je Nemcem kakšno zagodel, je pri ljudstvu dobil pohvalo. Tako smo se četniki in partizani

med sabo tolkli samo s propagando, vojaško aktivnost pa usmerili predvsem proti Nemcem. Pozno v jeseni 1944 pa so partizani ujeli pet naših fantov, jih strašno mučili in vse pobili, začeli so pobijati naše civilne somišljenike in napadati naše manjše edinice. Ljudstvo je vedno bolj spoznavalo razliko med četniki in partizani, komunizma so se vsi bali in kar je bilo najbolj merodajno, nemški poraz je bil že očitno, s tem se je zmanjšala nemška nevarnost. Ko smo četniki z vso silo udarili po partizanih, nas je ljudstvo podprlo in jasno razumelo smisel naše protikomunistične borbe, kar bi še pred enim letom bilo nemogoče. Našim fantom o komunizmu ni bilo treba kaj razlagati, ker so ga večinoma sami videli kot prisilno mobilizirani vojaki v sami Rusiji. Lahko trdim, kjerkoli smo bili aktivni četniki, takorekoč ni bilo partizanstva — razen posameznih aktivistov. Ko smo aprila 1945 zasedli trikot Laško—Zidani most—Sevnica, smo v enem tednu počistili nam dotlej čisto novi in neznan teren in še 2. maja 1945 popolnoma razbili neko edinico Kozjanskega odreda.

Kolikor fantje niso prinesli orožja s seboj, smo pridobivali orožje z napadi na nemške postojanke in transporte in manjše vojaške skupine. Največji problem pa je bil vedno municija. Poleti 1944 smo že vpadli v predmestje Maribora in za božič 1944 pa že kar blizu mariborskega koločvara napadli nemško gestapovsko postojanko. Pri tem napadu je bil ubit en četnik, več ranjenih in tudi Nemci so imeli mrtve. V okolici Cmureka so naši vojaki vpadali celo na avstrijsko ozemlje, predvsem po hrano in tabak. Značilno pri tem je bilo, da so se ljudje na avstrijski strani trudili z našimi vojaki slovensko govoriti.

Pri vseh vojaških akcijah smo se vedno strogo držali vojaških pravil. Ujetnikov nikdar nismo streljali, dasi smo ujeli celo nemške oficirje. Od poznega poletja 1944 je bilo z nami tudi 12 Angležev (pobegli vojni ujetniki), ki so se z nami udeleževali z orožjem pri akcijah proti Nemcem in partizanom, pozneje pa še dva ameriška pilota.

Pozno pozimi 1944-45 se nam je vzhodna fronta že tako približala, da smo lahko slišali ruske topove. Glavnina naših edinic je bila takrat okrog Ljutomera, Sv. Peter pri Mariboru do Sv. Jurija v Slovenskih goricah in okrog Sv. Lenarta. Ceste so bile natrpane madžarskih beguncev in angleška nizko leteča letala so neusmiljeno po njih streljala, da je bila vsa cesta zabasana z mrliči, mrtvimi konji in prevrnjenimi vo-

Prva in zadnja stran izkaznice Slovenske armade jugoslovanske vojske v domovini med okupacijo

zovi. Pogled na obupane begunce in njihovo nesrečo, ki jih je spremljala, je bil grozen.

In sedaj prehajam na najbolj kočljivo zadevo, ki jo nekateri še danes zlonamerno izrabljajo, ali namenoma, ali ker ne poznajo dejstev in resnice. Začetkom januarja 1945 je bundesführer Franz Steindl, kateremu je bil podrejen tudi general Roesener in ki je mene svojčas obsodil na smrt, iskal z menoj zveze, češ, četniki so se vedno vojaško zadržali in Nemci so pripravljene razlikovati četnike in partizane; dotlej smo bili za Nemce vsi banditi. To me je tako iznenadilo, da sem najprej takoj odklonil kakršen koli oseben razgovor. Delegati so ponovno prihajali, naši vojaki so bili vsi proti, družine pa, ki so zaradi nas imele koga zaprtega, so pa tiho želele, naj bi poskusil. Tudi naš vojaški teren je postajal nevzdržen, ker se nam je približevala fronta in mene je resnično skrbelo, kako in kam se bomo umaknili. Po razmišljanju situacije sem sprejel pod pogojem, da se razgovarjam samo kot sovražnik in Steindl je ta pogoj brez nadaljnjega sprejel. Napravili smo 24-urno premirje in 12. januarja 1945 (mislim, da se datuma točno spominjam) smo se sestali na gradu Vurberg. S seboj sem vzel vojaka, ki je znal nemško in bil celo dezertar iz nemške vojske, da bo za pričo, da ničesar slovenskega ne bom izdal ali zabarantal. Jaz sem bil v jugoslovanski

vojaški uniformi s kokardo in ob srečanju oborožen z brzostrelko in pištolo in točno tako je poteklo prvo srečanje: Steindl je bil v spremstvu nekaj višjih oficirjev, in ko smo se približali, je Steindl mene pozdravil Heil Hitler, jaz sem vojaško salutiral in predno je kdo kaj znil, sem Steindlu in oficirjem na glas rekel: Herr Steindl, wir sind Feinde! Steindl me je iznenadeno pogledal in mirno popravil: Mi smo oboji proti komunistom, zato ne bi rekel, da smo sovražniki, ampak nasprotniki. Jaz sem mu tudi mirno odgovoril: Meni je vseeno, kako se Vi izražate, dokler ste na naši zemlji (in unserem Lande), ste naš sovražnik. Steindl je odgovoril: Ne vi in ne jaz ne bo odločal, kdo bo ostal tukaj, ampak višje sile bodo odločile, zakaj bi se o tem pripravili. — Takoj v začetku razgovorov sem Steindlu brez olepšavanja očital vse napake, nasilstva, streljanja talcev, izseljevanje, ponemčevanje in na vse očitke mi je Steindl odgovoril: Če bi takrat to vedeli, kar vemo danes, bi drugače postopali.

Ker je bil Steindl najvišji Hitlerjev zastopnik na našem slovenskem teritoriju, je vsekakor značilna njegova izjava o slovenskih domobrancih. V poznejših razgovorih sem ga osebno vprašal, kaj misli o domobrancih in Steindl mi je izjavil: Mi dobro vemo, kako je z domobrancami. Če bodo prišli

Rusi, se bodo borili kot levi, če bodo prišli Anglo-Amerikanci, se bodo njim priključili in borili proti nam. — Še marsikaj sem zvedel o situaciji v Ljubljani, o srbskih razgovorih v Wiener Neustadtu, česar pa ne objavljamo, ker ne spada k predmetu.

Nemci so nam priznali vojno ujetništvo — to se pravi: če bi bil pri kakem spopadu z Nemci naš četnik ujet, ne bo na mestu ustreljen, ampak bodo z njim ravnali kot vojnim ujetnikom, in nam prepustili naš teritorij, ki je mejil nekako Maribor—Št. Ilj, Gor. Radgona, Ljutomer in predeli nad Ptujem severno od Drave. Iz tega področja naj bi Nemci umaknili svoje vojaštvo in tudi orožništvo. Orožnike sem sam predlagal, naj ostanejo, ker sem itak z njimi imel zveze (bili so biv. slov. orožniki) in jaz se nisem hotel baviti s tatovi in kriminalci. Steindl je na mojo zahtevo, da bomo mi brez ozira na kakršne koli kompromise nadaljevali z našo protinemško propagando, pristal, samo dodal je, da moramo istočasno pisati tudi proti komunistom. Pri Sv. Petru pri Mariboru (4 km od Maribora), kjer je bilo središče našega delovanja, sem dal izobesiti veliko slovensko zastavo in šentpeterska godba na pihala je dne 18. marca 1945 v večernem mraku pod zastavo zaigrala državno himno, da se je daleč slišalo po vsej mariborski okolici. Skoraj točno po štirih letih slovenske borbe na življenje in smrt je čisto na severni meji zopet glasno zadonela naša himna.

Vest o naši mali slovenski avtonomiji (ne vem, kdo si je to izmislil, ljudje so tako govorili) se je naglo razširila in ljudje izven našega območja — okrog Ormoža, Halož, okrog Poljčan itd. — so dnevno prihajali k meni s prošnjo za vključitev njihovih občin in okrajev.

Približno dva meseca je bilo vse lepo, edino partizani so povečali teror proti našim civilnim somišljenikom. Zaradi bližajoče se fronte pa se je kmalu teritorij začel krčiti. Iz ljutomerskega področja so se četniki morali pomakniti bliže našemu središču in nemške čete so se trumoma umikale skozi naše področje. Mi smo ustavljali Transporte, razoroževali manjše nemške skupine in ruska vzhodna armija (Bolgari) se je iz Madžarske že bližala avstrijski meji in Gornji Radgoni. Nas štajerskih četnikov je bilo oboroženih okrog 500.

6. aprila 1945, ko je bila vzhodna fronta že tako blizu, da je noč in dan bobnelo, smo zbrali svoje družine in jih pod zaščito celega odreda spravili preko Celja—Trojan v Ljubljano. Odred se je ustavil v Domžalah. Domžalčani so nas navdušeno spre-

jeli, v vsem pomagali in nas pohvalili, da smo „ta pravi“. Tuči mnogi domobranci so se nam hoteli priključiti, vsak pa nas je vprašal za naše kokarde. Takrat so mi tudi povedali, da so v Ljubljani izdelali kokarde za vso domobransko vojsko, ki jih pa najbrž niso razdelili. Jaz sem z majhno skupino četnikov skupno z našimi civilnimi begunci šel v Ljubljano in takrat sem se tudi prvič srečal z našim komandantom g. generalom Prezljem. Mi smo se vrnili nazaj na Štajersko z detajliranim poveljem naše Vrhovne komande, da zaščitimo važno železniško križišče Zidani most za slučaj, če bi zavezniki iz Italije prodirali skozi Slovenijo: V trikotu: Sevnica ob Savi—Zičani most—Laško smo ostali do 8. maja leta 1945.

4. maja 1945 je nemški komandant za južno Štajersko oberst Treck umaknil vse vojaštvo iz področja med Savinjo, Savo in Sotlo ter ga prepustil četniški III. planinski brigadi, kar je bil naš uradni vojaški naziv.

6. maja 1945 je komanda nemških čet za južno Štajersko poslala k meni dva zvezna oficirja (bila sta v civilu) s predlogom: Četniki naj okličejo v Celju slovensko vlado. Ta slovenska vlada bi naj v imenu zapadnih zaveznikov zahtevala kapitulacijo nemških edinic na spodnjem Štajerskem. Nemci bi kapitulacijo sprejeli, na zahtevo vlade pa bi tako dolgo držali pozicije, da vlada z delno mobilizacijo sama lahko obvlada položaj, potem bi se dali razorožiti. Ponudili so mi letalo, da me pelje do zavezniške komande v Italiji, da uredimo glede kapitulacije. Ko sem omenil, da je v Ljubljani že neka slovenska vlada, so mi izjavili, da tisto vlado ne Nemci in ne Angleži ne bodo veliko upoštevali. Celoten položaj v Ljubljani, poročila o slovenski vladi, umik slovenskih in srbskih četnikov v Italijo in končno ponudba Nemcev, vse to je naš položaj tako zamotalo, da sem sklenil osebno se prepričati, kakšen je dejanski položaj v Ljubljani. Takoj sem zbral dobro oboroženo skupino in prebili smo se preko Trojan v Ljubljano. Predvsem sem hotel ugotoviti, kaj je s tisto slovensko vlado, in doseči, da nam takoj pošljejo vojaštvo na Štajersko. Dotična zvezna oficirja sta šla z nami v Ljubljano, da bi od tam potem dobili stik z zavezniki. 7. maja pa je Ljubljana bila takorekoč že prazna. Odpejali smo se v Kranj, tam sem govoril s polkovnikom Bitencem, sicer pa je bila sama zmešnjava. Še enkrat smo šli nazaj v Ljubljano, potem pa čez Trojane nazaj na Štajersko. Ruska vzhodna armija (Bolga-

ri) je že prišla do Maribora, jaz sem takoj odredil umik in 8. maja smo odšli iz Zidanega mosta, Laškega in Sv. Lenarta nad Laškim. S slovensko zastavo na čelu smo v koloni korakali skozi Celje in ljudstvo nas je pozdravljalo in vzklikalo, ker so mislili, da smo jih osvobodili. Umikali smo se preko Vojnika, Šoštanja, Slovenjgradca, Dravograda, Labuda, Grebinja, čez Svinjsko planino, skozi Mostič (Brückell) in se 12. maja 1945 javili angleški posadki v vasi Lansdorf blizu Št. Vida ob Glini. Ker niso imeli dovolj vojaških kamionov, so nas razdelili v dve skupini in nas s prvo skupino v vojaških kamionih prepeljali skozi Št. Vid v bližino Beljaka, kjer sem osebno šel na angleško glavno komando. Poslali so angleški tank in korakali smo skozi Beljak s tankom na čelu. Od tam so nas z avtobusi prepeljali v Podklošter in iz Podkloštra z vojaškimi kamioni v Italijo in 14. maja smo prispeli v Udine, kjer so nas nastanili v neki kasarni. V Udinah sem kot zadnji tudi oddal orožje.

ZAKLJUČEK

Štajerski četniki smo bili izključno samo vojaška organizacija in vsak Slovenec (tudi Srb ali Hrvat), ki je bil proti Nemcem in proti komunistom, je imel dostop. Strankarska pripadnost, Sokoli ali Orli, ni med našimi vojaki nikoli povzročila najmanjšega spora, vsi so bili v skupni usodi neomajno složni. Ker je Štajerska bila priključena Nemčiji, je vsak Štajerc bil tudi prisilno priključen v nemške politične, polvojaške in vojaške organizacije, zato je vsak četnik moral lastnoročno podpisati zapriseženo izjavo, da prekinja vse obveznosti in vsako lojalnost do katere koli nemške organizacije.

Poimenično ugotovljeno smo štajerski četniki imeli skupno 121 mrtvih vojakov, veliko jih pa še manjka, ker ne vem za imena. V tej številki tudi niso vključene številne civilne žrtve, ki so delovale za našo vojaško organizacijo in svojci naših vojakov, ki so jih pobili Nemci in komunisti.

Najlepše priznanje smo štajerski četniki dobili od dr. Alojzija Kuharja v pismu 4. novembra 1947 iz Londona:

„Ime Zmagoslav sem med vojno čital v dveh poročilih, ki sta v veliki krivulji prišli semkaj (London). Za seboj imate junaško preteklost in bo delo, ki ste ga vodili in izvršili, že enkrat prineslo svoje obresti, morda ne Vam in onim, ki so se pod Vašim vodstvom borili, ampak slovenskemu naro-

ru, ki je slovenski in narod samo pod zastavo, ki ste jo nosili Vi in pod nobeno drugo. Neizmerno me veseli in razumeli boste zakaj, da ste bili v vodstvu tako pametni in v stikih z zavezniki tako srečni, da ste se izognili strašni tragediji, ki bo naša narodna bolečina ostala, dokler bo slovenski narod živel... Za Vas problem osebne varnosti ne obstoja, ker Vas bodo zavezniki vedno ščitili...“

V istem pismu dr. Kuhar opisuje, da je angleško vojno ministrstvo odločilo že v jeseni 1944 vrnitev domobrancev in kaj so storili, da bi vrnitev preprečili, kar bo objavljeno v zvezi z dogodki v Vetrinju.

Zbral in napisal sem nekaj osebnih spominov iz dobe nemške okupacije na Štajerskem. Mnogo podatkov sem našel v mojih osebnih zapiskih, ki sem jih ohranil, nekaj iz originalnega arhiva naše četniške organizacije, števila žrtev sem zbral iz raznih obtožnic nacističnih vojnih zločinov, iz poročila Eichmannovega procesa v Palestini, največ pa sem zapisal spomine svojih osebnih doživljanjev. Večina podatkov, ki sem jih navedel, je raztresenih posamično že objavljenih v raznih dokumentarnih zgodovinskih knjigah, jaz sem jih samo zbral in vzporedil, da bolj učinkovito prikažejo položaj na Štajerskem v dobi okupacije, kar je bilo doslej takorekoč prezrto in zelo malo upoštevano.

Priče navedenih razgovorov in tudi drugih podatkov o splošnem položaju še živijo v Clevelandu in drugod v Združenih državah in v Angliji.

Upam, da bo ta opis okupacijske dobe na Štajerskem tudi zbližal različni miselnosti štajerskih Slovencev in Slovencev iz ostalih slovenskih pokrajin, ki še po dvajsetih letih gledajo na četniško vojaško odporno gibanje na Štajerskem kot nekaj manjvrednega in celo neslovenskega. Isti ljudje popolnoma ignorirajo dejstvo, da je bila večina Slovenije severno od Save priključena nemškemu rajhu in tega dela Slovenije Nemci niso smatrali za okupirano ozemlje, ampak za sestavni del nemške države. In štajerski četniki smo ponosni, da smo prav v tem delu Slovenije vodili oborožen vojaški odpor proti nemški okupaciji slovenskega ozemlja, da smo po porazu na Grčaricah, to je od jeseni 1943 do spomladi 1944 štajerski četniki bili v Sloveniji edina ilegalna protinemska in protikomunistična vojaška edinica, izpostavljeni dvema enako nevarnima sovražnikoma: Nemcem in komunistom.

V borbi proti Nemcem nikoli nismo s komunističnimi partizani skupno nastopali in niti ne po navodilih Nemcev nastopali proti komunistom. Vsako naše dejanje je bilo izključno samo naša lastna odločitev.

Prav nobena vojaška organizacija v Sloveniji in Jugoslaviji — komunistična ali protikomunistična — ni imela odločilnega vpliva na poraz Nemčije in ne bi

magla vplivati na eventualni splošni poraz komunizma, ker smo bili vsi skupaj le drobec v spoprijemu velesil. Zato more edino merilo za zasluge in žrtve vseh in vsakega posameznega Slovenca biti le, kolikor je kdo sam ali skupno po svoji vesti in sposobnosti izvrševal dolžnost do svojega naroda in do svoje domovine. Edino s takim presojanjem bomo našli pot k ed-

JANEZ GRUM

za zgodovino turjaka

Ob 20-letnici turjaške tragedije je g. prof. Janez Grum objavil v Zborniku Svobodne Slovenije za 1964 razpravo „Ob 20-letnici Turjaka“. V njej je na straneh od 310 do 320 opisal dogodke v zvezi s podpolkovnikom Dežmanom. V letošnjem Zborniku g. prof. Grum nadaljuje razpravo pod naslovom „Za zgodovino Turjaka“ ter v njej pojasnjuje turjaške dogodke v zvezi s stotnikom Albinom Cerkvnikom. Uredništvo

STOTNIK ALBIN CERKVENIK

S Cerkvnikom sem se spoznal v Rokodolskem domu v Ljubljani poleti 1943. Potem sva se dvakrat ali trikrat pozdravila na cesti, v avgustu pa večkrat spregovorila v moji posadki na Orljem (VS Rudnik), kjer se je tedaj zbiral Slovenski planinski odred, imenovan tudi „beli četniški odred“. (Poveljnik odreda je bil poročnik Viktor Berlot, vodna častnika Branko Jan in Ivan Auser.). V tistem času sem nekoč tudi zvedel, da je podpolk. Peterlin imenoval Cerkvnika za svojega namestnika v Ljubljanskem okrožju.

Omenjeni Planinski odred se je v prvih dneh septembra 1943 moral premakniti z Orljega (kot se je moral premakniti tudi „plavi“ Ljubljanski četniški odred, ki je bil v tistih dneh nad št. Pavlom pri Podlipoglavu), ker so Italijani na nemško zahtevo krepko iskali kratkovalovno radijsko oddajno postajo, ki jo je imel Tone Božnar-Blaž za angleško obveščevalno službo v Kairu. Božnar je bil do začetka septembra v odredu „plavih“ četnikov jugoslovanske vojske, v tistih dneh pa so ga prepustili Planinskemu odredu na Orljem.

„Odšli smo z Orljega 7. sept. ob 9. uri zvečer. Prekoračili smo progo med tune-

lom in Šmarjami ter krenili proti Gumnišču in pozneje dospeli do vasi Vino, kjer smo srečali plave v zgodnji jutranji uri 8. septembra. Čakali so na ukrcajce za vlak... Cerkvnik je govoril z njimi... Nato smo krenili naprej proti Taboru. Na tej poti sta se nam pridružila kaplan Malovrh in prof. Peterlin. Pri taboru smo prenočili. V nočnih urah sta prišla za nami 'Kocelj' in radiotelegrafist Božnar... Zjutraj dne 9. septembra smo zvedeli za italijanski razpad. Obvestila nas je posadka VS, ki je bila v naši bližini in nas tudi pospremila na svojo postojanko in od tam naprej na Turjak.“¹

V tistih dneh na Orljem je imenovani odred razmišljal predvsem o svoji poti po Dolenjskem za novačenje novih članov. Odred se je namreč rekrutiral iz VS, da bi te na ta način prišle do svoje gibljive ilegalne enote. Zato je točna Berlotova trditev: „Naš beg iz Orljega ni bil namenjen na Turjak.“²

¹ Viktor Berlot v pismu 12. avg. 1963. O tej poti mi je Berlot prvič pisal 21. febr. 1960. Enako sestavljalcema knjige „Svoboda v razvalinah“, ki sta to pismo priobčila na str. 44.

² Viktor Berlot, prav tam.

Zaradi italijanskega razpada pa je nastal čisto nov položaj in odred je moral opustiti nameravano pot na Dolenjsko. Odred, predvsem pa njegov poveljnik Cerkvenik, je bil tako postavljen pred čisto nove, nepričakovane, pa zelo zapletene naloge, za katere ni imel prilike, da bi se razgovarjal o njih s Peterlinom in drugimi v Ljubljani. Važne vojaške potrebe in odločitve politične narave so stopile predenj v trenutku: razoroževanje Italijanov, razmerje do partizanov, razmerje do Nemcev, ustanavljanje novih vojaških enot, itd. Skratka: naloge za sposobnega generalštabovca z veliko mero poznanja narodno-političnih potreb in čuta zanje.

„Takoj smo se vrgli na mobilizacijo sosednjih vasi... Še istega dne dopoldne (9. sept.) sem odšel s tremi fanti v Velike Lašče, kjer sem vzpostavil stik z Bajcem Jožetom...“⁶ Berlot je skušal pripraviti italijansko posadko v Laščah, da bi predala orožje, navezal stik z dr. Kožuhom, popoldne pa se vrnil na Turjak in poročal o svoji poti Cerkveniku. Nato je „zahteval od njega, da se posamezne skupine, ki so že prihajale na Turjak, organizirajo v čete in bataljone in zasedejo postojanke okoli gradu, da ne bi doživeli kakega presenečenja... Cerkvenik je odšel proti Velikim Laščam, da sam pregleda situacijo.“⁴

Kolikor sem mogel doslej preveriti ves tedanji položaj, čez dan v četrtek 9. sept. še niso prihajale kake večje skupine v turjaški grad. Ivan Boh pravi, da ob njegovem „pripodu na Turjak, okrog pete popoldne, tam ni bilo razen VS (male turjaške VS, J. G.) in pa Cerkvenikovih četnikov ter kurata Malovrha še nikogar. Okrog sedme se je vrnil iz Vel. Lašč Cerkvenik, zelo utrujen, in poročal, da se mu ni posrečilo razorožiti Italijanov. Okrog osme zvečer sta prišli obe naši koloni na Turjak. Okrog 160 mož.“⁵

Tega dne je Cerkvenik skupaj z Malovrhom, ki je bil zastopnik SL, izdal v imenu „Vrhovnega poveljstva slovenske vojske“ sledeči razglas:

„Ker je z današnjim dnem italijanska vojna sila po zavezniških močeh zlomljena in vstaja nova svobodna Velika Slovenija v sestavu Velike Jugoslavije, odrejam sledeče:

1. Vso vojaško in civilno oblast v bivši ljubljanski pokrajini prevzema v roke Vr-

⁶ Viktor Berlot v pismu 21. febr. 1960. Ponatisnjeno v Vestniku slov. protikom. borcev št. 9., 1960, str. 191, 192.

⁴ Viktor Berlot, prav tam.

⁵ Ivan Boh, pismo 5. maja 1959.

hovno poveljstvo slovenske vojske kot sestavni del jugoslovanske armade.

2. Vsi moški od izpolnjenega 18. do 40. leta starosti se morajo kot vojni obvezniki javiti takoj Poveljstvu slovenske vojske v Velikih Laščah.

3. Ostali obvezniki morajo prevzeti takoj varstvo vasi in zaselkov zaradi vzdrževanja miru in reda...“⁶

Težko se zato da reči, da Cerkvenik „tisti dan ni ukrenil ničesar“.⁷

„Dne 10. sept. sem spoznal kapetana Cerkvenika, s katerim pa ni bilo mogoče govoriti, ker je bil vedno prezaposlen.“⁸

Istega dne v petek je skoz St. Jurje prišel na Turjak dr. Šmajd iz Ljubljane. Bil je tam 2 — 3 ure. Iz razgovora z dr. Šmajdom v St. Jurju se spomnim, da se je ta razgovarjal na Turjaku le z Malovrhom, ker je bil Cerkvenik odsoten; da ga je dr. Šmajd sicer čakal, a ne pričakal. Ali je bil Cerkvenik tedaj v Vel. Laščah ali pa je šel pogledat položaje proti Čretežu, Zapotoku in Kureščku, doslej nisem mogel ugotoviti, a bolj verjetna je tale druga možnost.

Dr. Šmajd je prišel sporočit Cerkveniku in Malovrhu, da je Peterlin odklonil priti na teren.

Isti dan je prišla v Turjak posadka VS iz sosednjega Škocjana, ki ji je bil za poveljnika Franc Žuraj. Že imenovana mala turjaška posadka pod vodstvom Ivana Bambiča, ki je bila le zadnja dva, tri mesece na Turjaku, je spadala pod Škocjan. Zato je bilo precej naravno, da je Cerkvenik imenoval Žuraja za svojega namestnika v gradu.⁹ To dejstvo je po mojem mnenju pripomoglo, da so od nedelje zvečer 12. septembra pa do padca Turjaka v nedeljo 19. sept. posadke v gradu izbrale Žuraja za formalnega poveljnika. (Seveda je bil Žuraj le nekak „primus inter pares“ — prvi med enakimi; pravzaprav niti ne med enakimi, ker je Perne predstavljal štiri petine moštva, ki je ostalo v gradu.)

Ta dan so bile poslani iz gradu patrole proti Ločniku (Sv. Ahacu) in proti Velikemu Osolniku ter Čretežu in Zapotoku.

⁶ Original so partizani našli pri kaplanu Malovrhu, kot se da sklepati iz Sajatovega Belogardizma, kjer je razglas natisnjen. II. izdaja, str. 594.

⁷ Viktor Berlot, pismo 21. febr. 1960 in ponatis v Vestniku št. 9, 1960, str. 192. Ista trditve je ponovljena v Svoboda v razvalinah, str. 80.

⁸ Anton Skubic v pismu, datiranjem „Koncem julija 1963“.

⁹ Ernest Hirschegger, pismo 18. jan. 1954.

Prišel „sem nagovarjati Bineta, da naj zasedemo strateške točke.“¹⁰

„Zgodaj zjutraj sestanek poveljnikov. Različna mnenja. Kaj bodo napravili Nemci? Ali je možen sporazum s partizani? Kaj bodo napravili zavezniki? Večina je odklanjala vsak razgovor ali sporazum s partizani. Berlot je tudi začel pritiskati na Bineta, naj takoj zasedemo Kurešček, Čretež in Zapotok. Bine je pristal.“¹¹ Po temle sporočilu Ivana Boha naj bi bil ta posvet v soboto 11. sept. A ker Berlot in Skubic trdita, da so se četniki in ižanske VS in podpeška premaknile s Turjaka čez graben na Čretež v petek popoldne 10. septembra, in pa ker sem sam zvedel v soboto 11. sept. dopoldne po svojem prihodu na Turjak, da je Cerkvnik že prej ta dan izbral šolo na Zapotoku za sedež poveljstva in da je dal zasesti Kurešček, zato je treba tole Bohovo poročilo premakniti na 10. sept. Po Berlotovem sporočilu pa je bil ta posvet (ali pa morda kak sličen posvet popoldne tega dne. „Popoldne, zdi se mi okrog 16. — 17. ure, po dolgem razpravljanju s Cerkvnikom, ki se je končalo vendarle odločil, da se razporedi ljudi okrog Turjaka, smo krenili s skupino približno 800 ljudi na Zapotok, kamor smo dospeli brez posebnega truda okrog 19. ure. Tam smo zasedli šolo in pa nekatero hišo, kjer smo namestili vojsko.“¹² Število 800 je močno previsoko. Po zbranih podatkih sedeč, je ta skupina štela 250 do 300 mož.^{12 a)}

Zaradi jasnosti naj ponovim: turjaški grad so izpraznile že v petek popoldne vse tri ižanske VS, podpeška VS s prostovoljci iz Notranjih gor in Loga ter imenovani Cerkvnikov Planinski odred.

„Isti večer je Cerkvnik organiziral te skupine v bataljone z danimi nalogami.“¹³ Teh bataljonov pa ni zamenjavati s tistimi, ki jih je zamislil že prej Peterlin sam, ko so bile VS še doma na postojankah.

V soboto zgodaj dopoldne je bil Cerkvnik spet na Turjaku, nato pa šel z Malovrhom proti Vel. Laščam, do koder je dopoldne z vlakom prispela iz Grosupljega mala četniška skupina (12 do 15 ljudi) pod vodstvom kapetana Ivana Drčarja. (Skupina je hotela iti pogledat, kakšen je po-

ložaj okrog Grčaric, a vlak od Lašč naprej ni peljal.) „Nekako v istem času (kot Cof, Drčar in drugi, J. G.) so bili okrog Lašč Malovrh, Cerkvnik idr. Čutila se je neka napetost med enim in drugimi...“¹⁴

Vsekakor je bil ta ponovni Cerkvnikov obisk v Laščah zgodaj dopoldne, kajti med deseto in pol enajsto je prišla v Turjak skupina Vaških straž, ki se je bila zbrala v petek v St. Juriju. Tudi ta skupina je štela približno 250 mož. Cerkvnik nam je prihajal nasproti. S slovensko zastavo na čelu smo pod njegovim vodstvom prikoraljali v grad.

V turjaškem gradu sem videl, kako se je Cerkvnik razgovarjal na dvorišču s kuharji in peki ter jim dajal navodila. Narednik Hirschegger Ernest, Cerkvnikov pisar na Zapotoku, je zapisal, da je Cerkvnik ukazal pekoma: „Pecite kruh noč in dan!“¹⁵ V soboto dopoldne sem na Turjaku tudi zvedel, da je bil Cerkvnik postavil Žuraja za svojega namestnika v gradu.

Malo pred poldnem je Cerkvnik sklical na posvet vse poveljnike posadk. Razgovor je bil o položaju in o nujnih nalogah. Sklenjeno je bilo, da takoj prevržemo vseh 30 voz vojaške komore pravkar došlih posadk čez podturjaški graben na Čretež in nato na Zapotok. Za izvršitev te naloge je Cerkvnik določil mene.

Med poldnem in eno sem zbral vso komoro in jo razvrstil na cesti pod gradom. Pri tem sem se srečal tudi s Stankom Golobom, bivšim poveljnikom VS v dobrepoljski dolini, ki je bil v četrtek zvečer odstavljen od poveljstva tam.

Ko smo prišli na dno podturjaškega grabna, je čez tisto trato prijezdil mimo Cerkvnik, vračajoč se na Zapotok. Dejal je: „Bravo, fantje. Vidim, da se moje povelje izvršuje v redu.“ Po precej hudem naporu smo popoldne uspeli, da smo prišli z vso komoro na Čretež in nato že v temi dalje na Zapotok. Z nami se je premaknila na Zapotok večina moštva omenjenih posadk, nekaj malega, med njimi Pirih Milko, pa v nedeljo dopolne.

Ko se je Cerkvnik v soboto popoldne vrnil na Zapotok, je izvršil nadaljnjo pregrupacijo prejšnjih VS in prejšnjih po Peterlinu zamišljenih bataljonov. „Tu je bil ižanski bataljon razpuščen via facti. Povelje se je namreč glasilo: Skubic s svojimi možmi v sestavi Berlotovega bataljona

¹⁰ Boh Ivan, pismo 5. maja 1959.

¹¹ Boh Ivan, prav tam.

¹² Viktor Berlot, pismo 21. febr. 1960. Poročilo v Vestniku št. 9, 1960, str. 192.

^{12 a)} Po Skubicvih in Bohovih podatkih o številnem stanju njihovih posadk.

¹³ Viktor Berlot, pismo 21. febr. 1960. Poročilo v Vestniku št. 9, 1960, str. 192.

¹⁴ Rev. Janez Dolšina, pismo 5. nov. 1958.

¹⁵ Ernest Hirschegger, pismo 18. jan. 1954.

in zasedbo Kureščka.¹⁶ Tako je torej prejšnji izžanski bataljon prešel v sestav tega novega bataljona.

Glede Cerkvénikove organizacije bataljonov na Zapotoku naj pripomnim tole: Le nekaj poročil govori, da so bili na Zapotoku 4 bataljoni. Večina poročil, ki so bolj prepričljiva, pa trdi, da so bili samo trije bataljoni. Poveljnik prvega je bil poročnik Viktor Berlot, ki je zasedel Kurešček. Drugemu je poveljeval Branko Jan, ki je bil v rezervi pri šoli. Tretjega je vodil poročnik Milko Pirih, ki je v ponedeljek popoldne dobil od Cerkvénika povelje, da zasede Veliki Osolnik in Osredék.¹⁷

V soboto zvečer sta Cerkvénik in Malovrh sestavila za poveljstvo SL v Ljubljani obširno poročilo, ki je bilo doma l. 1945 zaplenjeno. Citira ga Saje v Belogardizmu na str. 594, 595, II. izdaja. To poročilo obsega več važnih podatkov:

„Poveljstvo in skladišče se nahajata na polju G 15“, t. j. Zapotok. Izredne važnosti je stavek: „Prehodna zbiralna baza je na polju G 17“, t. j. Turjak.¹⁸ Iz dokumenta je dalje razvidno, da sta Cerkvénik in Malovrh (verjetno samo Malovrh, J. G.) prišla v stik z dr. Blatnikom v Velikih Laščah že v soboto dopoldne in tako zvedela za položaj na partizanski strani in za padee Grčarić. Dalje je rečeno v poročilu, da je sprejel poveljstvo bataljona „V“ v Dobrem polju Perne in da je tam podpolkovnik Dežman, „ki povzroča precej zmede“. Zato je Cerkvénik zahteval, da pride Peterlin sam na teren.

Poročilo preseneča, da sta Cerkvénik in Malovrh že v soboto zvečer zvedela na Zapotoku, da je aktivni poročnik Zupanc s svojo taktiko zapeljal VS v Stični k partizanom. Obenem pa Cerkvénik sporoča poveljstvu v Ljubljano svoj vojaško-organi-

¹⁶ Anton Skubic v poročilu, datiranem „Koncem julija 1963“.

¹⁷ Štiri bataljone omenja Sajetov *Belogardizem* na str. 594. Poveljnik enega teh bataljonov naj bi bil „prof. Janez Grum“, a jaz sem za to poveljstvo zvedel šele iz Sajetove knjige, nato pa ponovno zvedel zanj iz *Svobode v razvalinah*, str. 85. Do svojega prihoda na Zapotok sem bil kot komandir VS na Rudniku namestnik poveljnika tistega bataljona, čigar poveljstvo je po prejšnjem Peterlinovem načrtu imel poročnik Stane Bitenc, komandir VS v Bizoviku. Na Zapotoku sem prišel v sestav Janovega bataljona. Če pa je kljub temu bil četrti bataljon, podpisani v nobenem primeru nisem bil poveljnik tega.

¹⁸ Saje izrecno dostavlja: „V pismu sporočata (Cerkvénik in Malovrh namreč) na kak način sta označila stopinjsko mrežo na sekciji 1:100.000 Cerknica.“

zacijski načrt. „Za sedaj je formirana 1. Planinska brigada 'Triglav'. Poveljnik brigade je kapetan Triglav“ (Cerkvénik).

Če na kratko povzamem Cerkvénikova povelja in dejanja od četrtega, petka in sobote, se pokaže tale slika: Velike in zapletene naloge, ki so čisto nepričakovano stopile pred Cerkvénika, so bile tolikšne, da se v četrtek in petek ni zadosti znašel. Spregledal je potrebo po osnovnih ukrepih za varnost (res je sicer, da so bile tedaj partizanske brigade še daleč) in ni razmišljal o operativnem načrtu za naprej. Te potrebe pa so precej dobro spoznali in občutili njegov podrejeni častniki, kot Boh, Berlot in drugi. Na posvetu je Cerkvénik sprejel njihove predloge in v tem smislu izdal povelja. Kot poveljnik je pokazal to lastnost, da ni odklanjal pametnih opozoril in predlogov svojih podrejenih častnikov. Ta lastnost je bila v tistih izrednih razmerah veliko vredna.

V velik plus je treba šteti Cerkvéniku, da je že v petek določil Turjak za prehodno zbiralno bazo, kar je jasno razvidno iz njegovega obširnega poročila. V tem spoznanju je vztrajal vse tiste dni. Zato je že v petek zapustilo turjaški grad približno 250 do 300 mož, ki so se premaknili na Zapotok. V soboto in nedeljo dopoldne pa spet okoli 250 mož, t. j. bivše VS vzhodno od Ljubljane. Iz tega je dovolj jasno, zakaj so „vsi vidnejši častniki VS odšli na Zapotok“.¹⁹ To ni bil noben „videz“, ampak je bila dejanska izvršitev trezne vojaške odločitve.

Zato je neutemeljena, obenem pa krivična trditev, da kdor je bil „vsaj v načelu za Cerkvénika“, je bil „proti izpraznitvi gradu“. Tako je, žal, zapisano v knjigi *Svoboda v razvalinah* na str. 82 v 4. odst. Ko bi bil vsaj eden od njenih piscev na Turjaku in Zapotoku, bi mu ne bilo ušlo izpred oči dejstvo, da se je premikanje iz Turjaka na Zapotok začelo že v petek, nato pa se nadaljevalo v soboto in v nedeljo dopoldne. Zgodovinska resnica je, da se to premikanje ni začelo šele z Dežmanovim prihodom na Turjak.

Mirne duše trdim, da je Cerkvénik bil vsaj nekaj strokovnega oficirja. Saj je bil že v Jugoslaviji aktivni kapetan pri planincih, katerim so dajali, če se prav spomnim, malo boljše oficirje. Zato je trditev, da Cerkvénik še sam ni verjel v svojo avtoriteto smešno naivna. Da „vsaj videz je bil tak“ (????), pišeta pisca knjige *Svoboda*

¹⁹ France Grum-Stane Pleško: *Svoboda v razvalinah*, Cleveland 1961, str. 86.

v razvalinah, dasi v tistih dneh nista videla Cerkvenika. Prav tako sta neutemeljena stavka „Peterlin ni našel nobenega aktivnega oficirja...“ in „Nesreča je baš v tem, da ni bilo strokovnih oficirjev.“²⁰ Cerkvenik je bil sposoben vsaj toliko kot je bil sposoben povprečen aktivni kapetan prejšnje jugoslovanske vojske. To misel mi je potrdil tudi tedanji kapetan Ivan Drčar, zadnji načelnik domobranskega štaba.²¹ Kar pa se tiče Cerkveniku podrejenih oficirjev je treba povedati, da je bilo med njimi 9 ali 10 rezervnih oficirjev prejšnje jugoslovanske vojske. Nekateri med njimi pa so bili rezervni naredniki. Vsi skupaj s Cerkvenikom na čelu so premgli vsaj nekaj vojaškega znanja. Saj so bili nekateri izmed teh sposobni vojaki, enaki aktivcem. Naj med živimi omenim le en primer: udarnega Ivana Boha, ki je v VS in pozneje kot domobranski nadporočnik in stotnik dokazal, da je res vojak. Med mrtvimi pa naj omenim Bogdana Berlota, poveljnika VS Šmarje, pozneje komandirja 16. domobranske čete. Na Zapotoku je bilo glede oficirskega kadra podobno kot pozneje v domobrantskih bataljonih, kjer so bili komandantje aktivci, četni komandirji pa zvečine rezervni oficirji. — Med tistimi pa, ki so ostali v gradu, je bil samo Perne rezervni oficir. Ali še kdo poleg njega, nisem slišal. Perne je imel lep nastop, a vojaka je bilo v njem malo.

Resnici na ljubo naj ponovim: Cerkvenik je postavil svojega namestnika v gradu; to je bil Franc Žuraj (Fer. Žlender) poveljnik VS v Škocjanu. Za varstvo prehodne baze, kar le bi po Cerkvenikovi zamisli Turjak moral biti, je bila ta odločitev dosti dobra. Tista dva dni od petka do nedelje popoldne ni nihče čutil, da bi Žuraj ne bil sposoben za to nalogo. Ni pa tista dva dni nihče pričakoval, da bodo v grad prišle in dokončno ostale v njem posadke, ki bodo usodno predolgo čakale navodil iz Ljubljane in ki bodo nerealno predane ideji o slovenskem Alkazarju. (O tej predanosti bi se dalo precej napisati.) Šele po končani turjaški tragediji je bilo večkrat slišati misel in kritiko, da bi bil Cerkvenik moral postaviti za svojega namestnika v gradu kakega bolj energičnega poveljnika VS, ki bi z odločnim vojaškim nastopom pripravil komandirje tistih posadk, da bi izpraznili grad.²²

²⁰ o. c., str. 85, 86.

²¹ Ivan Drčar v razgovoru 25. avg. 1963.

²² Primerjaj Viktor Berlot, Vestnik št. 9, 1960, str. 192.

V nedeljo zjutraj je Cerkvenik spet odšel z Zapotoka na Turjak. V gradu tedaj ni bilo veliko vojaštva. Ob tej priliki je najbrž Cerkvenik poslal povabilo Ljubljanskemu četniškemu odredu, ki je tedaj prispel iz Lašč od Roba, da naj pride na Turjak, kar je odred res storil.²³

Kdaj točno tega dne je Cerkvenik zapustil Turjak, doslej nisem ugotovil. Vsekakor najzadnje v zgodnjih popoldanskih urah. Ali se je na gradu osebno srečal s podpolkovnikom Dežmanom, za to doslej ni potrdila. A vse kaže, da je Cerkvenik odšel pred Dežmanovim prihodom. Strinjajo pa se vsa dosedanja poročila v tem, da Cerkvenik ni bil navzoč pri skupnem vojaškem posvetu v gradu v nedeljo popoldne. Več poročil pa govori, da je bil pri tem posvetu kaplan Malovrh.

Zato nisem gotov, ali sta na Turjaku ali na Zapotoku sestavila Cerkvenik in Malovrh odgovor na partizanske zahtevo, da se v nedeljo do treh predamo in pridružimo partizanom. To zahtevo 14. partizanske divizije sta prejela že v soboto. Prinesel jo je duhovnik dr. Blatnik, ki so ga v Ribnici dan prej partizani izbrali za svojega parlamentarca. Cerkvenikov odgovor na to partizansko zahtevo se glasi:

„1. Prejeli smo poslanico gornjega poveljstva, naslovljeno na plavo in belo gardo. Ugotavljamo, da je poslano na napačni naslov, ker nismo niti plava niti bela garda, ampak smo Slovenska narodnoosvobodilna vojska v sestavi Jugoslovanske armade in delujemo po navodilih zavezniških štabov, s katerimi smo v stiku...“

2. Izkoriščajoč to priliko, Vam sporočamo, da je cilj Slovenske narodnoosvobodilne vojske borba za osvoboditev Slovenskega naroda od vseh tlačiteljev... Orožja ne bomo odložili, ker vemo, da je v skladu s cilji zavezniških sil in koristmi Slovenskega naroda, če je danes čim več orožja in rok dvignjenih proti okupatorju. Zato pričakujemo in upamo, da bo možno ustvariti lojalno sodelovanje...“

5. Prosimo Vas, da odredite v okviru svojega poveljstva vse potrebno, da ne bo prišlo do nepotrebnih spopadov z oddelki naših brigad, ki so že na svojih položajih. Mi smo dali povelje, da naši oddelki ne napadajo Vaših, dokler se ne uredi medsebojni odnosi. To povelje ne velja za primer napada z Vaše strani.

6. Ker nam je v prvi vrsti na tem,

²³ Ivan Drčar v razgovoru 25. avg. 1963.

da zaščitimo svoj narod, zato nas veseli Vaša pripravljenost za sestanek. Sestanek bi se mogel vršiti jutri 13. XI. ob 11 uri dopoldne na Kureščku...

Z Bogom za narod!

Poveljnik: Triglav 1 r."

Toliko besedila iz tega odgovora je objavljeno v Sajatovem *Belogardizmu* II. izd., str. 598, 599. Pri datumu je očitna tiskovna napaka: gre za 13. sept. ne pa za 13. november. Zakaj je Saje izpustil 3. in 4. točko odgovora, ne pove.

Precej verjetno je, da je po tem odgovoru partizanom Cerkvenik poslal po radiotelegrafistu Božnarju naslednje poročilo v Kairo (dasi je možno, da je to storil šele v ponedeljek):

„Od 13. od kapetana Cerkvenika, ki ga bom imenoval Triglav. Jugoslovanska vojska v Sloveniji je pod poveljstvom Peterlina, a poveljnik na terenu sem jaz. Glavna koncentracija je okrog Turjaka in jugovzhodnega masiva Mokerca. Nemci nas trenutno ne ovirajo, toda partizani, ki so jim Italijani predali veliko količino orožja, nas pozivajo, da se jim vdamo, ker ne priznavajo kralja, vlade in Jugoslavije. Okupatorja sploh ne napadajo, ampak samo Slovence, da bi na ta način prišli na oblast.

Namenoma so razbili Borov četniški odred, kjer je bilo več mrtvih in ranjenih, a usoda ostalih je neznana. Prosim, sporočite takoj, če zavezniki smatrajo za potrebno, da bi v Sloveniji obstajala jugoslovanska vojska, ki bi z vsemi sredstvi podprla invazijo. Jugoslovanska vojska je dobro oborožena, toda potrebuje pomoči v prehrani. Prosim za mišljenje in navodila. Pozdrav.“²⁴

V nedeljo (12. sept.) je Cerkvenik ustanovil brigado „Krim“ iz vojakov, ki so bili v gradu in ki so v grad še imeli priti. Verjetno je to storil dopoldne, ko je bil na obisku tam. Za poveljnika brigade je postavil — tako piše Saje²⁵ — kaplana Malovrha — Breznika in Franca Žuraja. Če je Cerkvenik res postavil Malovrha za komandanta, je bila ta odločitev vsekakor mišljena samo za nekaj dni, dokler Peterlin, ki ga je Cerkvenik vsak dan pričakoval, ne odredi drugače. — Izključeno pa ni, da je Cerkvenik ustanovil to brigado v ponedeljek dopoldne.

V nedeljo pozno popoldne je prišel na zapotoško stran do Creteža podpolk. Dežman in skoro v mraku že tudi Ljubljanski četniški odred. Slika Cerkvenikovega dela v ponedeljek in torek je precej razvidna iz prikaza o „Dežmanu“. Na splošno bi bilo dodati, da je bil Cerkvenik oba dni v vsekakor neprijetnem položaju zaradi Dežmanove navzočnosti. Toda nihče od nas ni opazil ali slišal o kaki Cerkvenikovi nejevolji. Smem reči, da se je mož obvladal.

V ponedeljek zjutraj ob 6. uri so se začele borbe okrog Turjaka. V presledkih so trajale ves dan. Nekatere prizore teh borb smo kaj lahko opazovali z Zapotoka. Kljub borbam okrog gradu pa se je dopoldne razširil med nami na Zapotoku glas, da so turjaški mnenja, da imajo vode in hrane za cel mesec, da so zidovi debeli tri do štiri metre, da imajo velike množine municije. Zato je bila glavna Cerkvenikova skrb v ponedeljek in torek, prav tako pa skrb nas vseh brez razlike, kaj naj naredimo in kaj poskusimo, da pripravimo turjaške, da izpraznijo grad. — Da je na Turjaku res prevladovalo tako mišljenje in gledanje, o tem ni dvomil na Zapotoku nihče. Saj je v ponedeljek prišlo precej posameznikov in malih skupinic iz Turjaka na to stran. Med deseto in enajsto sta prišla tudi S. Bitenc in dr. Blatnik. Zgodaj popoldne je prišel četniški zdravnik dr. Lavrič Ivan — Logar.

V ponedeljek pred 11. uro dopoldne sta Cerkvenik in Malovrh odšla na Kurešček, da bi se sešla s partizanskimi zastopniki, kot sta bila predlagala v svojem odgovoru v nedeljo 12. septembra. Z njima je bil tudi kaplan Mavec. O teh razgovorih na Kureščku sta dve delno različni poročili: „Vračali so se od sestanka z zastopniki partizanov, kateri se je vršil malo preje pred cerkvico na Kureščku.“²⁶ Iz teh besed župnika Kristanca bi se dalo sklepati, da je do razgovorov res prišlo. Verjetno se je Kristanc razgovarjal z Malovrhom pred odhodom na Kurešček in zvedel od njega, zakaj gre tja gor. Po Malovrhovi vrnitvi pa je Kristanc verjetno vzel razgovor kot dovršeno dejstvo. Mnenja pa sem, da je tu treba pritegniti Skubicu, prejšnjemu poveljniku VS na Igu, ki je bil na Kureščku v zasedi in bil torej neposredna pričča: „V tistem času, mislim, da je bilo v ponedeljek, nas je obiskal kaplan Malovrh in kapetan Cerkvenik. Malovrh je povedal, da bodo imeli na Kureščku pogajanja s partizani...“

²⁴ Franček Saje: *Belogardizem*, str. 598, 599
²⁵ a. c., str. 601.

²⁶ Rev. Leon Kristanc, pismo 31. okt. 1958.

je dolgo čakal njihovih odposlancev, ki pa se niso pojavili.²⁷ Po sporočilu V. Berlota je tudi dr. Blatnik šel tedaj na Kurešček. „...z nami je bil tudi telegrafist Božnar. Ko pa so naši ljudje zagledali partizane (parlamentarce, ki so prišli na pogajanja), so naši začeli nanje streljati in se zato umaknili. To mi je... povedal „Kocelj“, ki je še pristavil, da je bil Božnar nejevoljen za ta korak, ki so ga napravili naši ljudje.“^{27 a)} — Iz Skubicovega poročila je razvidno, da je Cerkevnik kmalu zapustil Kurešček, še pred Malovrhom in Mavcem.

Ta dan (ure nisem mogel ugotoviti) je „Janko Debeljak prišel k Binetu (tj. Cerkevniku) z novico, da prodira proti Sloveniji četniški odred pod poveljstvom nekega majorja ali polkovnika Momčila ter bodo že jutri preko Kolpe. Debeljak je nagovarjal Bineta, da naj gremo njim naproti in potem vsi krenemo proti morju, kjer so se že izkrcali zavezniki in se jim pridružimo.“²⁸ Mišljen je bil liški četniški odred pod poveljstvom majorja Bjelajca.

Približno ob eni popoldne je prišel s Turjaka četniški zdravnik dr. Lavrič Ivan — Logar v spremstvu patrole kakih 10 dobro oboroženih mož. Lavrič je bil ostal v nedeljo popoldne v gradu, potem ko je četniški odred odšel na Cretež, ker je dr. Kožuh odšel že pred tem z Laščani na Zapotok. Patrola je sporočila Cerkevniku prošnjo, da preskrbi turjaškim drugega zdravnika, ker so bili v gradu že prvi ranjenci. Takoj se je javil dr. Kožuh, da gre nazaj v grad. V soglasju s Cerkevnikom se je tudi Malovrh odločil, da gre na Turjak, da bi z osebnim vplivom pripomogel, da turjaški gredo ven iz gradu. Za spremstvo Malovrhu in dr. Kožuhu je Cerkevnik odredil močno patrolo, kateri je Dežman dodal kaki dve dobro oboroženi desetini Dolenjevaščanov. S to patrolo sta odšla na Turjak tudi kaplana Mavec in Sitar, dalje Žan Škrabec in še nekateri. — „Mimogrede povedano... Vsi smo jim svetovali (sc. Malovrhu, dr. Kožuhu in Mavcu) čimprejšnji odhod iz Turjaka.“²⁹

Zgodaj popoldne je bil na Zapotoku prvi posvet na hlohkih. (Zaradi lepega jesenskega vremena je bil posvet zunaj namesto v šoli. Posedli smo po štirih, petih hlohkih, ki so bili na kupu tam zgoraj za zadnjo

hišo na Zapotoku.) Če je bil ta posvet pred Malovrhovim odhodom, potem sta bila Malovrh in dr. Kožuh navzoča. Posvet je formalno vodil župnik Škulj. Poleg Cerkevnika in njemu podrejenih oficirjev sta bila navzoča tudi kapetana Debeljak in Cof za četniški odred. Spomnim se, da je bil zraven tudi kaplan Janez Dolšina. Ali je bil pri razgovoru tudi Dežman, za to nisem dobil potrdila. Sam imam vsa leta v spominu, da je bil Dežman navzoč samo pri zadnji odločilni seji v šoli v torek proti večeru. Pri tem posvetu na hlohkih je Boh z vso temperamentnostjo predlagal — skoro nadrl nas je, da zasedemo položaje kakih 400 do 500 m jugozahodno od šole v smeri proti Osredku. Med posvetom smo namreč mogli videti s prostimi očmi, da se partizani pomikajo skoz Osredok proti Golem kar v vrstah. Do tedaj so bili omenjeni položaji nezasedeni. Po posvetu je por. Jan dobil nalogo, da takoj zasede te položaje s svojim bataljonom.

Da bi se pri tem prvem posvetu na hlohkih že razgovajali o umiku proti Trstu ali Ljubljani, in da je po tem posvetu Sarkova patrola nesla turjaškim povelje za umik, se ne spominjam. To poroča Stane Bitenc,³⁰ a sem mnenja, da je njegovo poročilo treba prestaviti na poznejši čas, na drugi posvet na hlohkih isti dan proti večeru. Kajti, če je bil pri posvetu zgodaj popoldne navzoč dr. Kožuh, potem je bil navzoč tudi Malovrh, ker sta skupaj odšla na Turjak. V tem primeru je Malovrh sam mogel nesti Cerkevnikov ukaz na Turjak. Če pa je bil prvi posvet kmalu po Malovrhovem odhodu, bi bilo prav tako brez smisla takoj pošiljati kurirja s poveljem za njim, ker se vmes ni zgodilo še nič posebnega.

Kemaj uro po Malovrhovem odhodu z Zapotoka, vsekakor preden je njihova patrola prišla v grad, so bile spet precej hude praske okrog gradu. Po cesti od Rašice so prodirali proti gradu trije italijanski oklopniki v partizanskih rokah. Prišli so v bližino gradu do nekako 200, 300 m, gledano od Zapotoka. Tedaj je Cerkevnik ukazal udariti na oklopnike s protitankovskim topom, ki je bil na Zapotoku. Streljal je Cvetkovič Jože iz VS Smarje, poznejši do-

²⁷ Anton Skubic, pismo datirano „Koncem julija 1963“.

^{27 a)} Viktor Berlot, pismo 12. avg. 1963.

²⁸ Ivan Boh, pismo 5. maja 1959

²⁹ Rev. Leon Kristane, pismo 31. okt. 1958.

³⁰ Stane Bitenc, „Zapisnik dogodkov o bojih za Turjak“, Buenos Aires, 12. febr. 1960. Z izjemo odstavka o podpolkovniku Dežmanu v Zelmljem je zapisnik priobčen v Vestniku slov. protikom. borcev, 1960, št. 9, str. 188 do 191.

mobranski poročnik, pomagal pa mu je narednik Sandi Škulj. S tretjim ali četrtem strelom že je krepko kresnil en oklopnik, tako da je obtičal na robu ceste. Ostala dva sta se hitro obrnila in žurno vozila nazaj proti Rašici. Malo kasneje so partizani udarili z minometi na nas. Zaradi tega partizanskega ognja „smo dvakrat premaknili naš top in streljali na partizansko topništvo. Skupno oddali preko 100 strellov. Partizansko topništvo je za nekaj časa utihnilo.“³¹

Ves ta dogodek: italijanski oklopniki pred Turjakom pa topniški dvoboj, nam je dal veliko misliti. Zato smo se potem, ko je postalo vse več ali manj mirno okrog nas, spet sešli na posvet na hlohlih pozno popoldne.

V tej zvezi je treba določiti pravi čas važnega Cerkvenikovega poročila Malovrhu v Turjak, ki je citiran v Sajetovem Belogardizmu in datiran s 13. septembrom ob 13. uri 10 minut. Glasi se takole:

„Breznik! (t. j. Malovrh) Janko (sc. Debeljak) mi je sporočil, da je s Čreteža zapazil močnejšo motorizirano kolono v pokretu na poti Škofljica—Turjak. Zdi se, da so to Nemci, kar pa zaenkrat ne verjamem. Dražo sem obvestil o situaciji s kratko depešo in prosil instrukcije, ker od drugod ni navodil.

Skalar (sc. Pirih Milko) prodira proti Osolniku. Turjačani, en del, naj se skušajo prebiti proti Praznikom in Osolniku, kjer naj dobe stik z oddelki Skalarja.

Na vsak način se morajo Turjačani prebiti v majhnih oddelkih. Ofic. patrola, katero je Skalar poslal proti Blokam, se je vrnila, ker partizani držijo položaj na cesti Rob—Krvava peč. Delaj kar najboljšo z obzirom na dano situacijo.

Še nocoj se moramo prebiti proti (Blokam) še bolje bi bilo proti Zelimljam in preko barja nekje proti Polhograjskim Dolomitom. Torej eno ali drugo! Javi mi tamkajšnjo situacijo.

Turjačani naj se prebijejo za vsako ceno.“³²

Ker večina sporočil trdi, da je Malovrh zadnjikrat odšel z Zapotoka na Turjak v ponedeljek med drugo in tretjo uro popoldne, potem je bil Malovrh ob 13. uri in 10 minut vsekakor še na Zapotoku. A ker Saje navaja isti datum tudi v opombi, sodim, da gre tu za neko pomoto glede časa v originalu samem. Že v omenjenem

odgovoru, ki ga je Cerkvenik napisal v nedeljo 12. sept. kot odgovor na partizanski ultimatum, je na koncu predlog, da bi se razgovor s partizanskimi zastopniki vršil v ponedeljek dopoldne ob 11 na Kureščku. Vsi trije, Cerkvenik, Malovrh in Mavec so ob navedeni uri res šli tja gor, kar potrjujejo rev. Kristanc, A. Skubic in V. Berlot, kot že omenjeno. Ker pa Skubic izrecno pove, da je Malovrh dolgo čakal, zato ni mogel biti ob 13. uri in 10 minut že na Turjaku. (Samo s helikopterjem bi v tako kratkem času mogel priti tja.) Po moji sodbi je zato treba brati datum v tem sporočilu: „13. sept. ob 18. uri 10 minut“, ko smo imeli za seboj topniški dvoboj (seveda le majhen dvoboj!) in ko smo po tem važnem dogodku imeli za seboj že drugi posvet na hlohlih. (Je kaj mogoče, da sta številki 13 in 18 na razmazanem dokumentu enaki.) In vsebina dokumenta po mojem preverjanju dogodkov ustreza položaju ob 6. uri zvečer, ne ustreza pa položaju ob enih. Prav tako se tudi Bitenčevo poročilo o ponedeljkovem posvetu na hlohlih³³ more nanašati samo na položaj proti večeru tega dne.

Po mojem spominu so bili posveti na hlohlih trije: dva v ponedeljek, eden v torek. Ker Bitenc po eni strani omenja med navzočimi dr. Kožuha, v spominu pa se mi zdi, da je bil navzoč tudi Malovrh (kot sem že prej omenil), a po drugi strani pravi, da je bil na posvetu govor o umiku proti Trstu ali pa proti Ljubljani, obenem pa, da je Cerkvenik po tem posvetu poslal v Turjak povelje za izpraznitev — je tu precej gotovo, da je Bitenc v svojem spominu združil dva posveta v enega. Kot že rečeno, se velika večina poročil ujema v tem, da sta Malovrh in dr. Kožuh odšla v Turjak med drugo in tretjo uro v ponedeljek popoldne. Misel in razgovor za kak umik z Zapotoka so začeli dobivati konkretnjšo obliko šele po omenjeni topniški praski.

Da se obe poročili, Cerkvenikovo in Bitenčevo, nanašata na položaj v ponedeljek zvečer, mi dokazuje tudi sledeči odlomek iz Lavrihovega poročila: „V grad je prišel kurir z obvestilom za Malovrha. V obvestilu je bila najprej pritožba, da Cerkvenik še ni dobil podrobnih navodil in da je o celotni situaciji podrobno obvestil Dražo Mihajloviča s posebno depešo in prošnjo za takojšnjo navodila. Obenem ukazuje, naj se turjaška posadka čimprej prebije iz gradu,

³¹ Ivan Boh, pismo 5. maja 1959.

³² Saje, o. c., str. 601.

³³ Stane Bitenc, prav tam.

po močncsti proti Polhograjskim Dolomitom...³⁴ Vse kaže, da gre tu za imenovano Cerkvnikovo sporočilo, ki ga navaja Saje. Zal le, da tukaj Lavrih ne navaja časa kurirjevega prihoda.

Bitenc izrecno omenja, da je po posvetu na hlohlih Bosanec Salko nesel turjaškim povelje za umik. (B. ga imenuje „Salka“, a jaz se ga spominjam le kot „Sarka“). Tudi Bitenc ne navaja približne ure Sarkovega odhoda z Zapotoka. A vse kaže, da je zapustil Zapotok proti večeru in da je prišel v grad v mraku ali že v temi. Ali sta bila s Sarkom tudi aktivni narednik Jože Čampa in njegov brat Ivan, doslej nisem mogel ugotoviti.³⁵ Če sta bila, potem je patrolo vodil J. Češarek, Sarko pa mu je bil dodeljen. Moti me le to, da je Sarko take naloge raje prevzemal sam. Zato se nagibam k temu, da je tudi v tem primeru bil Sarko sam, oba Češarka pa sta šla s podobno nalogo v Turjak v torek popoldne, kot se spominja njun rojak Ivan Gorše.³⁶ Točna ugotovitev odhoda Češarkove patrole na Turjak je važna zato, ker mi je Ivan Češarek povedal v Rimu spomladi l. 1946, da je šel z Zapotoka v Turjak s patrolo, ki jo je vodil njegov brat. Ko je ta izročil turjaškim Cerkvnikovo povelje za umik, so poveljniki začeli razpravljati o tem povelju ali je pametno ali ne. Zato je narednik Češarek dejal Ivanu: „Čimprej gremo od tu, tem bolje za nas. Tu častniki debatirajo o povelju, namesto da bi ga skušali čimprej izvršiti.“

Vážna poteza tega dne je bil poskus, dobiti zvezo z Ljubljano. Sporazumno s Cerkvnikom in Malovrhom se je Ivan Boh odločil za to podjetje. S patrolo je najprej prišel v Želimlje do znane mu osebe (Boh je Ižanec), da bi ta skušala nesti poročilo v Ljubljano skoz Škofljico. Zaradi partizanskih zased tam pa ni mogla naprej. A zvedela pa je, da so v Škofljici prejšnji dan ubili kurirja s Turjaka. (Vsekakor je mišljen Casar.) Nato je Boh s patrolo prodrl do Iga, odkoder je znanka nesla sporočilo v Ljubljano. Ker pa zaradi policijske ure ta ni mogla še isti večer nazaj skozi blok, je Boh po nekaj urah čakanja pri Igu krenil proti Zapotoku, kamor je mimo več partizanskih zased srečno prišel v torek 14. sept. ob svitu. Poročal je Cerkvniku o uspehu svoje patrole „...da se še

vedno nahajajo na Notranjskem postojanke VS in da je bil na Škofljici ustreljen kurir.“³⁷

Tu nastane hipotetično vprašanje: ali je Cerkvnik sporočil turjaškim v torek dopoldne, pravzaprav zvečer, ko je odhajala tja zadnja patrola s poveljem za izpad, da je bil v nedeljo eden od obeh turjaških kurirjev, namenjenih v Ljubljano, ujet in ustreljen? (Tedaj seveda še ni bilo mogoče vedeti, kdo od obeh kurirjev je bil ubit: dr. Arko ali Casar.) Kot poveljnik, Cerkvnik ni bil dolžan sporočati takih vesti. Vsekakor se tisti dan ni še nihče zavedal, da bi bilo to sporočilo morda nagnilo turjaške, da bi bili poskusili napraviti izpad ta večer. Šele po letih je postalo jasno, da so turjaški zlasti čakali na vrnitev Casarja. A mrtvega seveda niso mogli pričakati. Zdi se mi, da bi bilo sporočilo o ubitem kurirju dalo turjaškim misliti: ker je bil eden ubit, zato ne pričakujmo, da se bo drugi za gotovo vrnil.

V torek dopoldne še ali pa zgodaj popoldne je bil ponoven posvet na tistih štirih, petih hlohlih. O njem je doslej na razpolago samo Bitenčevo sporočilo: „Na tem sestanku se je ugotovilo, da je turjaška posadka že obkoljena od partizanskih edinic... Večina prisotnih častnikov je bila mnenja, da je prišel čas, ko mora poveljnik dati povelje za odhod.“³⁸

Popoldne sta prinesli na poveljstvo v šolo dve partizanski kurirki z Golega predlog, da se predamo partizanom in se jim pridružimo. Cerkvnik je seveda ponudbo odbil.

Do končne odločitve za odhod z Zapotoka je prišlo pri seji, ki je bila v šoli v torek popoldne proti večeru. Navzoči so bili le vojaki. Poleg Cerkvnika in njemu podrejenih častnikov sta bila navzoča tudi kapetana Debeljak in Cof za četnike. Kmalu po začetku seje je prišel tudi podpolkovnik Dežman, ki pa se je seje udeleževal pasivno. (Primerjaj sestavek „O Dežmanu“.) Na seji je bilo po daljšem razpravljanju sklenjeno, da se umaknemo skozi Želimlje proti Ljubljanskemu barju in nato ob ižanski strani v Polhograjske Dolomite. (Bivši poveljnik VS v Tomišlju Frakelj mi je dejal, da je bilo mišljeno, da bi se najprej zbrali v Kozlarjevi gošči na barju, od tam pa bi šli naprej.)

Temu umiku se je Cerkvnik precej upiral. Hotel je počakati vsaj še en dan,

³⁴ Rev. Ivan Lavrih v knjigi Svoboda v razvalinah, str. 88.

³⁵ o. c., isto tam.

³⁶ Ivan Gorše v razgovoru 7. julija 1963.

³⁷ Ivan Boh, pismo 5. maja 1959.

³⁸ Stane Bitenc, isto kot opomba 30.

vsekakor zaradi onih v gradu. „Da je prišlo do umika, se boš gotovo spomnil, da si ti, Božo (sc. Berlot), Benko, Boh in Oblast (sc. Skubic) dobili mene, ko sem prišel s Kureščka, in me prosili, naj govorim s Cerkvnikom za umik...“, pravi Viktor Berlot.³⁹ Ivan Boh pa je zapisal o tej seji: „Ako se prav spominjam, je predlog za prehod v Polhograjske Dolomite na zadnjem sestanku poveljnikov VS in četnikov le z malo večino prodr. (Janko Debeljak je bil proti, Cerkvnik še vedno kolebal in bil neodločen.)“ Po Bohovem sporočilu so bili za ta predlog: oba „Berlota, Bitenc, J. Grum, Benko in še par neimenovanih. Šele po Paternostovem prihodu je večina spoznala, da je edini izhod Dolomiti.“⁴⁰

Odločitev za umik z Zapotoka je bila vojaška potreba, ker so partizani v raztegnjenem krogu bili že okrog in okrog nas. V Dolomite pa smo hoteli zato, da bi imeli varno vsaj zaledje. Da smo položaj pravilno precenili in da je bila ta noč že skrajni čas za umik z Zapotoka, je pokazal naš preboj skozi Želimljam.

Dodam naj, da točna ura umika ni bila določena na seji, ampak je bilo sklenjeno, da to določi Cerkvnik sam. Sklenjeno je tudi bilo, da Cerkvnik takoj odpošlje v Turjak patrolo s poveljem za izpad iz gradu in za umik v smeri proti Želimljam. Res sta bili poslani dve patroli v grad. „Prva se je vrnila vsled močnih partizanskih zased.“⁴¹ Da pa se je druga patrola prebila v Turjak in izročila tam Cerkvnikovo povelje za izpad, obenem pa sporočila uro našega odhoda z Zapotoka ter se nato vrnila na Zapotok, tega se iz tistih dni spomnim sam. Ko je ob 12.30 Cerkvnik odšel med zadnjimi iz šole na Zapotoku, sem ga spremljal kakih 200 — 300 metrov v smeri proti Želimljam. Bil sem zraven, ko je Cerkvnik izstrelil tri rakete s padali. Takoj po prvi mi je povedal, da bo kakih 50 metrov naprej izstrelil še drugo in naslednjih 50 metrov še tretjo, da bodo tako turjaški videli smer umika, ... da so te tri rakete dogovorjeni znak s turjaškimi. Dodal pa je, da je v povelju turjaškim naročil, da naj odgovore z eno raketo v potrdilo, da so povelje in sporočilo sprejeli. Turjaški so res odgovorili z raketo. Še imam pred očmi tisto bajno pa zlo naznanjajočo sliko gradu in bližnjih gozdov v svitu rakete.

Le redki se spominjo te turjaške rakete. Spomni se je župnik Dolšina.⁴² Spomni se je tudi podpolkovnik Emil Cof, ki pravi o njej in dostavljenem povelju v grad takole: „Točno se spomnim, da je Cerkvnik dal povelje za izpad iz Turjaka in združitve z nami (VS in četniki) pri Želimljah. Tudi sem prepričan, da so v Turjaku to povelje sprejeli, ker so spustili v zrak raketo, kot je bilo rečeno, da potrdijo prejem povelja.“⁴³ Raketo je na Turjaku izstrelil prof. Stanko Petelin, kot se spominja Hinko Erčulj, ki je bil v gradu.

Prihod patrolje v Turjak v torek zvečer potrjuje tudi rev. Ivan Lavrih, ki je preživel turjaško nesrečo. „V torek zvečer okrog devetih je prišla z Zapotoka manjša patrolja... sporočili so nam, da je pritisk na Zapotok tako strašen, da so poveljniki sklenili vse moštvo umakniti proti Ljubljanskemu barju. Odhod bodo naznanili z raketami... Okrog 11.40 ponoči smo na zapotoški strani res zagledali tri zelene rakete, kmalu nato pa slišali močne detonacije; menda so razstrelili municijo, katere niso mogli vzeti s seboj.“⁴⁴ Glede partizanskega pritiska je treba reči, da pravega neposrednega pritiska še ni bilo, pač pa smo nedvomno opazili in čutili, da so partizanske brigade krog in krog nas in da je vsak čas možen napad od vseh strani.

Častnikom na Zapotoku je Cerkvnik sporočil točen čas umika (11.30) nekako med osmo in deveto uro zvečer. Obenem je ukazal da častniki sporoče enotam na položajih, da mora biti umik z Zapotoka ob tem času že izvršen.

Podrobnosti, kako se je to povelje izvršilo, tu ne bom prikazoval. (Upam, da kasneje kdaj.) Na kratko naj se dotaknem le Pirihovega bataljona na Velikem Osolniku in Osredku. Knjiga Svoboda v razvalinah ima o tem posebno zaglavje na str. 93 do 97 z naslovom: „Pozabljeni na položajih“. Po narekovajih sodeč, ki so v knjigi, bi to pomenilo takoimenovane pozabljene, ki pa dejansko niso bili pozabljeni. Toda iz vsebine je razvidno, da sta pisca hotela dati prav poseben poudarek izrazu pozabljeni, pri čemer zgrešeno uporabljata narekovaje.

³⁹ Viktor Berlot, pismo 12. avg. 1963.

⁴⁰ Ivan Boh, pismo 5. maja 1959.

⁴¹ Ivan Boh, prav tam.

⁴² Rev. J. Dolšina, pismo 14. avg. 1963.

⁴³ Emil Cof v pismu 8. nov. 1959.

⁴⁴ Rev. Ivan Lavrih v knjigi Svoboda v razvalinah, str. 90, 91.

Sporočilo, da se umaknemo z Zapotoka, je nesel poročniku Pirihu drzni Bosanec Sarko, ki je bil aktivni podnarednik v jugoslovanski vojski. Obenem je Sarko nesel tudi povelje za takojšen umik Pirihovega bataljona. Ker sem podvomil, da bi kate-rakoli druga patrola v nepoznanju hribov v tisti noči Pirihu res dostavila sporočilo in povelje, sem zato prosil Sarka, ki je nekaj pred tem prišel s Turjaka, da sprejme to kočljivo nalogo. Nič rad ni sprejel, ker je bil že utrujen, a končno je prevzel to nalogo. Za spremstvo sem odredil patrolo, a Sarko je odklonil, češ, da bo bolj za go-tovo dostavil sam. Z Zapotoka je odšel okoli 10. ure.

Točno ob 11.30 je Cerkvénik, kot že omenjeno, odšel izpred šole. Pred tem je ukazal razstreliti municijo, ki smo jo imeli v treh kletah napol porušenihih praznih hiš nižje doli v vasi. Pokanje municije ni traja-lo dolgo časa.

Potem ko je Cerkvénik izstrelil ome-njene tri rakete, sem se vrnil nazaj, da tam nad zadnjo hišo počakam, da se Sarko vrne. Z menoj sta čakala tudi moj name-stnik iz rudniške VS France Krištof in nje-gov brat Janez, vojak Grčar Tone in še eden ali dva iz rudniške posadke. Ob iz-praznjenih, nezavarovanihi položajih smo Sarka precej nemirno čakali dve uri. Zla-sti smo postali zaskrbljeni tedaj, ko se je kmalu po pol ene zaslila močno strelja-nje na Osolniku.⁴⁶ Začelo nas je skrbeti, ali se bo Sarko vrnil ali ne; premišljevali smo že, ali naj še čakamo. Končno je Sar-ko prišel nazaj ob pol dveh. Povedal je, da je nalogo izpolnil: da je osebno izročil Pi-rihu sporočilo o našem odhodu z Zapotoka in povelje za takojšen umik njegovega ba-taljona v smeri proti Želimljam. Na moje vprašanje, kaj je Pirih odgovoril, je Sar-ko navedel Pirihove besede: „Mar se res že tako mudi?“ In na moje drugo vprašanje, kdaj je oddal sporočilo, je Sarko od-govoril, da kake pol ure preden se je za-čelo streljanje. Ker sem izrazil začudenje, da je precej dolgo hodil, je skoro neje-voljno odgovoril, da bi v nepoznanju hriba in v temi nobena druga patrola ne prišla v tem času tja in nazaj. To sem mu verjel.

⁴⁶ Napad na Veliki Osolnik se ni začel ob 11 zvečer, kot je zmotno navedeno v knjigi *Svoboda v razvalinah* na str. 93 in 97, ampak se je začel med pol eno in eno po polnoči. Tedaj smo bili na Zapotoku samo France Krištof in njegov brat, vojak Grčar in Janez Grum. Ob pol dveh pa se nam je pridružil Bosanec Sarko, ki se je vrnil z Osolnika.

A podvomil sem tisto noč in dvomil nato še dober teden, da je Sarko res izročil Pirihu povelje. Moj dvom je bil neutemeljen. Pirihov bataljon je bil v tisti nočni borbi razbit. Večji del bataljona se je raz-pršil proti Velikim Laščam, med njimi tudi Pirih sam, ki se je nato skrival. Čez dober teden pa se je v nočeh priplazil skoz gozdo-ve do Ljubljane. Ko sem ga srečal v me-stu, je bilo moje prvo vprašanje, ali mu je bil Sarko dostavil povelje za umik kake pol ure preden je prišlo do boja na Osolni-ku. Pirih je odgovoril: „Da, Sarko je iz-vršil svojo nalogo.“ Obenem je Pirih po-trdil, da je bil na Osolniku prepričan, da je za umik še nekaj ur časa.

Ali je Pirih po Sarkovem odhodu ob-vestil svoje poveljnike o umiku, o tem ni-sem gotov. Kot se spomnim iz omenjenega razgovora z njim, je Pirih nameraval na-rediti umik ob jutranjem svitu. A dobre pol ure po Sarkovem odhodu je Pirihov bataljon napadla partizanska Tomšičeva brigada.

Kolikor sem mogel preveriti položaj, za naš umik z Zapotoka ni zvedela čateška po-sadka, ki je držala položaj na Osredku. Ali bi ji moral sporočiti to Pirih, ali pa je bil poslan z Zapotoka kak poseben kurir, ki pa morda ni prišel do tja, za to doslej nisem našel potrdila. A da je v svojem po-velju Cerkvénik mislil tudi na položaje pri Osredku, o tem ni dvoma.⁴⁶

Ko se je Sarko vrnil z Osolnika, smo z njim vred — 5 ali 6 nas je bilo — pospešili korake, da bi došli glavnino, ki je pred dvema urama odšla z Zapotoka. Skrbelo nas je, da je morda že naprej od Želimelj. Hiteli smo mimo naselka Visoko in v eni uri že ujeli zadnje vrste, ki so stale na

⁴⁶ Zapisana izjava Franca Podlogarja 11. sept. 1963. Primerjaj tudi *Svoboda v razvali-nah*, str. 96, 97. (R. Resnik). Zato je brez pod-lage Fr. Grum in Pleškova obsodba: „Zakaj rihče ni poizlal pomoči, ko so na Osolniku pro-sili zanj in v ta namen spustili rdeče rakete in to tedaj, ko so bile čete še na Zapotoku? Opravičeno se Slovoku vsiljuje misel, da po-veljstvo na Zapotoku ni izpolnilo svoje dolž-nosti do vojakov, ampak reševalo sebe.“ (str. 97). „Od približno 850 borcev jih je na Vel. Osolniku in Osredku 350 ostalo na cedilu“ (istotam). Ta sodba je neutemeljena. Najbolj osnovno načelo zgodovinopisja je: iskati res-nico in služiti resnici! Namesto tega pa sta žal pri sestavljanju knjige vse preveč imela pred očmi tako knjigo, ki bo „palila“, kot je zapisal eden izmed njiju. To ju je zapeljalo, da nista verjela moji navedbi v članku „Kra-tek prikaz turjaških dogodkov septembra 1943“. Slovenija (Amer. Domovina), 29. dec. 1958.

cesti Podturjak—Želimplje. Ob koloni, v kateri je bilo mnogo voz z vprego, smo se pomikali naprej. Ko smo prišli že skoro do prvega dela glavnine, so zaregljale kakih 200 metrov pred nami brzostrelke; kratko streljanje je hitro potihnilo. Udar na predhodnica, ki sta jo vodila Boh in Benko, je pregnala zasede ob dominantnem zgornjem razpotju.

Celotne slike našega preboja skozi Želimplje tu ne bom obravnaval, ampak naj le omenim dogodke v zvezi s Cerkvnikom. Ko sem se mimo prvega razpotja počasi pomaknil naprej, sem ob spodnjem razpotju v tisti temi opazil Dežmana, Cerkvnika, zraven Janka Debeljaka in še nekaj častnikov. Po kratkem razgovoru se je nekaj četnikov in vaških stražarjev pomaknilo naprej proti kapelici in nato proti cerkvi, da zavarujejo bočno stran glavnine. Cerkvnik je začel dajati povelja: „Glavnina naprej! Glavnina ob vodi naprej!“ Nato se je pomaknil z vrstami naprej in se ustavil ob sežnju drv pri prvi hiši na levi. Podobna povelja je dajal tudi Dežman: „Glavnina napred!“ Kmalu pa so partizani odprli na nas silen ogenj, tako da je marsikdo poiskal kritje v strugi Želimpljice, posamezni pa so šli čez potok, a v mali hrib ni kazalo iti. Po prvi toči krogel, je bilo precej nereda, nato pa se je glavnina spet zbrala na cesti. Pri hiši je Cerkvnik spet začel s povelji: „Fantje naprej! Ne se zadrževati!“ Podobna povelja je dajal tudi Dežman, ki se je pomaknil do te hiše.

Kdaj in odkod je Cerkvnik poslal patrolo 6 do 7 mož proti cerkvi, doslej nisem mogel dognati. Ta patrola pod vodstvom Ivana Goršeta (namestnika poveljnika VS v Dolenji vasi), je kakih 20 minut neopazena stala pod cerkvnim stolpom, v katerem so imeli partizani strojnično gnezdo. Nato je patrola šla po cesti skozi vas naprej, ne da bi naletela na kake partizanske zasede. Niže doli ob socestju se je Gorše spet pridružil glavnini.⁴⁷

Naj dodam, da mi sporočila prepričljivo dokazujejo, da smo v Želimpljah bolje uspeli, kot smo doslej mislili. K temu je pripomogla iniciativa nekaterih poveljnikov, zlasti tistih, ki so Želimplje poznali že od prej, kot Boh, Benko, Skubič, Bogdan Berlot, in so se zato bolje znašli v tisti temni noči; pa iniciativa četniške pobočnice pod vodstvom kapetana Ivana Drčarja.

Iz Želimplj sem šel nekaj časa skupaj s Cerkvnikom. Ker smo bili precej na koncu kolone, se je ob jutranjem svitu Cerkvnik hitro pomaknil naprej. Zato ga na poti čez barje nisem videl.

Ko sem med zadnjimi prišel s Sarkom in Metlikovičem do Mokarjeve gostilne in šole na Barju, sem zvedel, da je Cerkvnik šel z župnikom Škuljem in županom Paternostom na izžanski blok na razgovore z Nemci. Po končanih razgovorih je zapotoška skupina (VS in Ljubljanski četniški odred ter podpolk. Dežman) šla skoz izžanski blok, kjer je morala odložiti orožje, nato pa dalje na dvorišče domobranske vojašnice. (Ta naziv „domobranska vojašnica“ se nanaša na stari avstrijski „Landwehr“, slovensko domobranstvo je bilo ustanovljeno šele dober teden po tem.)

V prihodnjih dneh se je Cerkvnik takoj priključil novoustanovljenemu domobranstvu. Spomladi 1944, „za v četrtek 20. 4. je bila v Ljubljani določena parada domobrancev. Vsi so morali z Iga v Ljubljano... Tisti večer pred parado smo sedeli v župnišću v kuhinji stalni naši stanovalci, potem kapetana Harbič in Cerkvnik. Oba polna načrtov in pcguma in odločna borca proti brezbožnemu komunizmu. Čez teden dni sta bila že oba mrtva. Harbič je padel v nedeljo nad Pijavo gorico, Cerkvnik je bil pa ranjen pod Golem skozi pljuča. Prinesli so ga v župnišče na Ig, odtod pa odpeljali v Ljubljano v bolnišnico. Rani je podlegel, ker je izgubil preveč krvi.“ (Janez Klemenčič, „Leta strahote 1941—1945 na Ižanskem“, str. 49.)

Na koncu naj se posebej dotaknem dveh trditev glede Cerkvnika. Podpolkovnik Emil Cof pravi v svojem članku „Dvajset let“ (Vestnik, 1963, str. 2): „Pokojni kapetan Albin Cerkvnik se je kot namestnik tajnega poveljnika Vaških straž trudil, da bi vzpostavil red in edinstveno poveljstvo, pa žal ni imel dovolj avtoritete...“ V tistih dneh je v očeh predstavnikov močne dobrepolske posadke imel samo en častnik tako osebno avtoriteto, ki bi ji v vsem zaplali: namreč podpolkovnik Ernest Peterlin. Je to posebno poglavje.

Rev. dr. Franc Blatnik pravi, da bi Cerkvnik „bil moral, ko je zvedel, kakšno premoč imajo partizani, sam od sebe takoj ukazati umik iz Turjaka in ne čakati navodil iz Ljubljane. Odločil se je šele v ponedeljek proti večeru. Ko bi bil izdal povelje takoj, bi ne bil naletel na tak odpor od strani poveljnikov vojaških edinic, ker

⁴⁷ Ivan Gorše v razgovoru 7. julija 1963. str. 2.

bi propaganda za slovenski Alcazar še ne bila tako globoko prodrta... Čerkvenik bi kot aktivni častnik moral vedeti, da turjaški grad težkemu orožju ne bo uspešno kljuboval in da so njega branilci v smrtni nevarnosti. Tudi ni bilo nobenega vojaškega razloga, da bi bilo treba braniti grad kot tak" („Krivci turjaške tragedije“, Vestnik 1963, str. 264).

Da je Čerkvenik določil Turjak za prehodno bazo, je dovolj razvidno iz njegovega poročila poveljstvu Slovenske legije v Ljubljani, ki ga je pisal v soboto zvečer. Iz sestavka je, upam, tudi razvidno, da se je Čerkvenik skupaj z Dežmanom in z dru-

gimi častniki trudil ves ponedeljek, da bi pripravil turjaške do tega, da bi večji del moštva zapustil grad in prišel na Zapotok. V tem prizadevanju ni čakal navodil iz Ljubljane. Ponovim, kar sem zapisal lani v sestavku „O Dežmanu“: „Da morajo turjaški ven, je bilo na Zapotoku splošno pričanje: tako splošno, da ga skoro ni treba dckazovati.“ Kar pa tiče propagando za slovenski Alcazar (morda bolje rečeno: misel na slovenski Alcazar), se ta pri dobre-poljski posadki ni razvila šele v ponedeljek, ko so bile ves dan praske okrog gradu. Ta misel je bila pri njih vsekakor že v tednih pred Turjakom.

PAVEL FAJDIGA

slovinci v srbiji pod nemško okupacijo

Slovinci v Beogradu niso bili nikdar tujci, niti ne v času stare Avstro-Ogrske, še manj pa po letu 1918, ko je Beograd postal prestolnica nove države. Že pred prvo svetovno vojno so bili slovenski razumniki in umetniki njegovi dobri znanci. Davorin Jenko je npr. že v biv. kraljevini Srbiji uglasbil državno himno Bože pravde in njegova pesem što čutiš Srbine tužni, je bila med priljubljenimi pesmimi v srbski rodoljubni družbi; Vela Nigrinova je bila največja tedanja gledališka umetnica v Beogradu. Že pred prvo svetovno vojno je imela z Beogradom zveze slovenska mladina in v njem je deloval tudi prof. dr. Niko Županič.

Po letu 1918 se je v Beogradu naselilo veliko Slovencev. Imeli smo svoje predstavnike v vladah, v poslanski zbornici in senatu svoje poslance ter senatorje; v ministrstvih so Slovenci uživali velik ugled kot sposobni in vestni uradniki; nekateri so bili na odgovornih položajih (Kerševan in dr.); imeli smo častnike že na odgovornih mestih — polkovnik Ernest Peterlin v glavnem generalnem štabu, polkovnik Tonči Kokalj poveljnik konjeniškega polka kraljeve garde in kraljev pobočnik, polkovnik Vladimir Vauhnik vojaški ataše v Berlinu itd. — Slovenci so se uveljavili tudi v svobodnih poklicih kot vseučiliški profesorji, zdravniki, odvetniki, trgovci in obrtniki. V Beogradu so slovenska podjetja imela svoje zastopnike ali pa že tudi svoje podružnice, npr. Zadruga gospodarska banka, Jugoslovanska knjigarna — prvo je vodil bančni ravnatelj Anton Končan, drugo pa Jelisava Fajdiga. Od slovenskih umetnikov so pred vojno delovali v Beogradu kipar Dolinar, Anita Mezetova, operna pevka, in slikar Riko Debenjak.

Slovinci so se zbirali na svojih kulturno-prosvetnih in družabnih prireditvah, ki sta jih prirejali njihovi društvi Prosvetno društvo in Društvo Slovencev; zbirali so se dalje tudi pri nedeljskih mašah v Krunski ulici in po ostalih katoliških župnijah. Po vseh kioskih sta bila oba vodilna slovenska dnevnik Slovenec in Turo na vidnih mestih.

Med najbolj znanimi slovenskimi osebnostmi v Beogradu je bil dr. Korošec. Beograjčani so ga imeli radi in so ga smatrali za „svojega“. Njegovo smrt so obžalovali kot največjo izgubo ne samo za Slovence, ampak tudi za državo. Po njegovi smrti sta Slovence zastopala v vladi dr. Franc Kulovec kot minister brez resora in dr. Miha Krek kot minister za prosveto.

Pisec članka Pavel Fajdiga je prišel v Beograd že pred vojno ter je Jošku Krošlju skupno s parlamentarnim stenografom Božičem pomagal v beograjskem uredništvu Slovenca. V Beogradu je ostal tudi pod nemško okupacijo. Zato je osebe, ki jih omenja v svojem članku, osebno poznal ter je bil prča tudi dogodkom med Slovenci v Srbiji pod nemško okupacijo.

Uredništvo

Doživeli smo usodni državni udar marca 1941 in za njim nacistični napad na Jugoslavijo. Dr. Franca Kulovca je ubila bomba iz nacističnih štuk ob prvem jutranjem napadu 6. aprila 1941. Bil je ena izmed prvih, da, prva velika slovenska žrtev nacističnega napada na Jugoslavijo. Slovenci smo tisti trenutek izgubili dr. Koroščevega naslednika, vodjo slovenskega naroda. Samo trije smo bili pri njegovem pogrebu: dr. Janez Jenko, Tomaž Ulaga in moja malenkost (glej: Koledar Svobodne Slovenije, 1951, str. 137). Nadaljnji nacistični letalski napadi in poznejši zavezniški, ki so jih Anglo-Amerikanci izvajali na zahtevo Tita od velikonočne nedelje 1944 dalje na Beograd, do konca junija 1944, ko sem odšel iz Beograda, smrtnih žrtev med Slovenci, hvala Bogu, niso povzročili veliko.

V velikonočnem tednu 1941, ko se je podirala predvojna Jugoslavija, smo se Slovenci skrivali pred letalskimi bombami po kletah svojih hiš. Nekateri so se razbežali iz mesta v okolico, drugi so se v zmešnjavi in po mnogih ovinkih vrnili v Slovenijo. Ves veliki teden je vladalo v Beogradu brezvladje. Ni bilo elektrike, ne vode, ne živil. Mesto je bilo kakor izumrlo, le tu in tam je kak trgovec za nekaj ur odprl prodajalno. Vsak si je moral pomagati, kakor je vedel in znal. Mesto je gorelo na nešteti krajih, nad polovico hiš je bilo porušenih ali težko poškodovanih, trupa žrtev letalskih napadov so ležala vseprek po cestah in pod kupi ruševin.

Na veliki petek popoldne se je na motorju s prikolico pripeljala skupina prvih treh nemških vojakov v mesto in izobesila na nemškem veleposlaništvu — bilo je dobrih deset metrov oddaljeno od podružnice Jugoslovanske knjigarne — zastavo s kljukastim križem. Takoj zatem so zdirjali iz mesta. Na velikonočno nedeljo dopoldne pa so dolge kolone nemške vojske vkorakale v Beograd in ga zasedle. Povorka se je vila po Aleksandrovi cesti mimo parlamenta, kjer je pozdravljala poveljnika maršala Keitla. Beograd je začel dobo okupacije, iz katere se je izmotal oktobra 1944, ne v svobodo, pač pa v ječo komunističnega režima.

Preganjanje judov

Življenje se je za hip ustavilo in se nato znova začelo, toda spremenjeno. Nemška oblast je mesto preplavila z letaki, na katerih je objavila nešteto: „... ist streng-

stens verboten“. Začeli so pogrome proti judovskemu prebivalstvu. Že z letalskimi napadi so zravnalj beograjski judovski ghetto. Vsi judje, ki niso pred nacisti zbežali iz Beograda in Jugoslavije, bodisi zaradi svoje revščine ali drugih razlogov, so se morali prijaviti na za to pripravljenih policijskih centrih. Pripeli so jim na prsa in na hrbet rumeno šestkrako Davidovo zvezdo, ki so jo morali vedno nositi, da je lahko vsak nacist postopal na ulici z njimi kakor s psi. V nekaj dneh je bil judom prepovedan — pod smrtno kaznijo za tistega, ki bi judu dovolil, in za juda samega, ki bi to storil — vstop v katero koli trgovino, vožnja na javnih vozilih, hoja po pločnikih, kupovanje na trgih, uporaba telefona itd. Gestapo je po nekaj dneh teh šikan večino judov aretiral, jih odpeljal v koncentracijsko taborišče na Banjici, nekaj kilometrov južno od Beograda, v prostore bivše vojašnice, in jih tam likvidiral. V banjiškem koncentracijskem taborišču je ostal pri življenju samo en jud, bivši osebni zdravnik jugoslovanske kraljice Marije, ki so ga nacisti uporabljali za zdravljenje in operacije pripornikov. Njegovo ženo in otroka pa je Gestapo tudi ustrelil. Ta jud je bil v taborišču še za veliko noč 1943, kakor mi je pripovedoval moj oče, ki je preživel strahote tega taborišča od septembra 1941 do velike noči 1943.

Podružnica Jugoslovanske knjigarne od nemških letalskih napadov ni bila poškodovana ter je odprla svoja vrata nekaj dni po zasedbi Beograda. Nemci so dovolili prodajo pisarniških predmetov in devocionalij, pa tudi slovenskih knjig, s katerimi je bila knjigarna založena. Izginiti pa je moral s pročelja napis Jugoslovanska knjizara. Centrala v Ljubljani je v takih razmerah in ker so bile zaradi novonastale Paveličeve ustaške hrvatske države zveze med Beogradom in Ljubljano silno težavne, sklenila podružnico zapreti, kar se je zgodilo novembra 1941. Moja mama in sestra sta se vrnili v Ljubljano, sam pa sem ostal v Beogradu, da bi kakor kolj bil v pomoč svojemu očetu, ki je bil takrat v koncentracijskem taborišču na Banjici.

Preseljevanje Slovencev

Sredi junija 1941 so prišle v Beograd novice, da nacisti v množicah selijo Slovence iz Štajerske in Gorenjske na Hrvatsko in v Srbijo. Prvi transport iz svoje domovine izgnanih Slovencev je prišel v

Srbijo med 10. in 15. junijem 1941. Izgnancem so nacisti dovolili vzeti s seboj samo po 500 dinarjev in kovček. Vse ostalo jim je bilo zaplenjeno. Vozilj so jih z vlakci čez slovensko-hrvatsko mejo do postaje Zagreb—Sava (stranska železniška postaja Zagreba), od tam naprej, po kratkem premoru, do Slavonskega broda, kjer so morali peš in na vozovih po pontonskem mostu čez Savo na pripravljene vlake v Bosanskem brodu. Od tu so transporti šli proti jugu v Sarajevo, nato pa proti vzhodu čez hrvatsko-srbsko mejo skozi Užice v Arandjelovačko banjo. Nastanili so jih po zapuščenih vojašnicah in drugih javnih poslopih, zlasti šolah, v Jagodini, Čupriji, v Užicah, Čačku, Kraljevu, v Valjevu, Lazarevcu, Ubu, Kamenici, Arandjelovcu, Topoli, Kragujevcu, Vrnjački banji, Kruševcu in drugod. V Srbijo so nacisti preselili iz Slovenije približno 7000 Slovencev.

Prva postaja, kjer so se deportiranci oddahnili od nacistične brutalnosti, je bila Zagreb—Sava. Hrvatski rdeči križ je tako tu, kakor tudi na postaji v Sarajevu, prišlo čimprej preganjanim Slovincem na pomoč s toplo hrano, za otroke je preskrbel mleko. Z vsakim nadaljnjim transportom je organizacija Hrvatskega rdečega križa boljše delovala, tako da so bili preseljenci za nadaljnjo pot proti Srbiji vedno boljše založeni s hrano in obleko. Nacisti v začetku temu karitativnemu delu Hrvatskega rdečega križa niso nasprotovali, ko pa so ugotovili, da postaja, zaradi velikih količin živilskih obrokov in obleke, izraz splošnega hrvatskega narodnega sočustvovanja s preganjanimi Slovenci in tako dejansko protinemška akcija, so pomoč omejili na minimum.

Na postaji Zagreb—Sava se je mnogim Slovincem posrečilo uiti s transporta in se prebiti v Ljubljano. Nemški vodje transportov so namreč morali na zadnjo postajo v Arandjelovcu pripeljati samo določeno število ljudi. Spiskov z imeni transportirancev niso jemali v poštev. To so tako transportiranci kakor tudi Mihajlovičeva obveščevalna služba ugotovili že po prvih transportih. Na mesto vsakega Slovenca, ki je izstopil v Zagreb—Savi, je vstopil Srbi ali Slovenec, ki je hotel varno priti v Srbijo. Na teh transportih se je tako prve tedne, dokler je trajalo preseljevanje, prepejalo mnogo obveščevalnih kurirjev iz Slovenije v Srbijo. Na postaji Zagreb—Sava so ti kurirji od transportirancev tudi sprejemali pošto za njihove svojce, ki so ostali še doma po Štajerskem in Gorenjskem.

V Arandjelovcu je bila izhodiščna točka za razseljevanje preseljenih Slovencev po Srbiji, organizirana v okrilju Srbskega rdečega križa in Komisariata za izbeglice. Ob vsakem transportnem vlaku so na postaji slovenski fantiči; prodajali novim prišlecem slovenska ljubljanska dnevnikarja „Slovenec“ in „Jutro“. Preseljenci niso mogli verjeti svojim očem in ušesom, ko so ob prihodu vlaka na postajo v Arandjelovcu zaslišali klice prodajalcev: „Slovenec“! „Jutro“! „Jutro“! „Slovenec“! Prevoz obeh slovenskih dnevnikov iz Ljubljane v Srbijo je organiziral Prekoršek na podlagi raznih „uradnih“ nemških dokumentov, ki si jih je dal pripraviti v zadevnem ilegalnem centru. Potoval je tedensko iz Srbije v Ljubljano in nazaj.

Ob razsulu Jugoslavije je bil predsednik Jugoslovanskega rdečega križa naš istrijanski rojak dr. Petar Zec. Ta je ob okupaciji Srbije ostal predsednik Srbskega rdečega križa s sedežem v Beogradu. Zaradi svojega položaja je imel dobre zveze s srbskimi oblastmi, ki so v prvih tednih in mesecih morale pod nemško kontrolo skrbeti za red in mir v državi. Nemci so v Beogradu organizirali nekakšno okupacijsko vlado, sestavljeno iz treh komisariatov. Eden od komisarjev je bil Tomo Maksimović, direktor Batine tovarne v Borovu, s katerim je imel dr. Zec dobre odnose. Preko njega je dr. Zec dobil potrebne formularje za izkaznice in potovalne dokumente, opremljene z vrsto različnih srbskih, hrvatskih, nemških in bolgarskih pečatov, s katerimi so lahko kurirji nemoteno potovali po skoro vsem ozemlju bivše Jugoslavije.

Dve Slovenski socialni pisarni

Brž, ko so prišla v Beograd poročila o preseljevanju Slovencev, je senator Franc Smodej v dogovoru z nadškofom dr. Ujčićem ustanovil Slovensko socialno pisarno. Prostore za urad je dal na razpolago dr. Ujčić v nadškofijski palači. Okoli senatorja Smodeja se je zbrala skupina v Beogradu živečih Slovencev: Slavko Savinšek, Vilko Bojc z gospo Rušo in tastom Dušanom Fortičem, Tomaž Ulaga in moja malenkost. Začeli smo z nabiranjem odev, hrane in drugih življenjskih potrebščin za preseljenca, z iskanjem služb in organizirali sprejemanje in pošiljanje pisem in drugih poštnih pošiljk za Slovence. Drugo tako središče za pomoč preseljenim Slovincem je delovalo na južnem koncu mesta, v ka-

terem so bili Milan Gorišek, zastopnik tovarne dušika v Rušah, Ivan Prekoršek, Ivan Kranjc, Lovro Petovar in drugi.

Med požrtvovalnimi kurirji se je zaradi nesumljivosti zlasti obnesla gdč. Jelka Špat. V obeh svojih lesenih nogah — izgubila ju je pri neki železniški nesreči — je prenesla mimo nacističnih, ustaških in fašističnih straž čez srbsko-hrvatsko in hrvatsko-slovensko mejo na stotine pisem in drugih poročil. Pozneje je večkrat prišel iz Slovenije v Beograd in od tam na Ravno goro, v Mihajlovičev glavni stan, tudi dr. Franc Blatnik. Tudi on je poleg vojaških poročil in navodil prenašal pošto preseljencev. Kurirska pot je takrat vodila iz Beograda preko Zagreba, Karlovca in Metlike v Ljubljano. Za kamuflažo smo pisma z vsakdanjo vsebino v sporazumu z odpošiljatelji oddajali na redno pošto, vsa druga, ki bi jih lahko nacistična ali fašistična cenzura zaplenili in škodovali odpošiljateljem, pa so prenašali kurirji.

Smodejeva pisarna, kakor so preseljeneci poimenovali urad, je delala skoro noč in dan. Največ dela je bilo ob sobotah in nedeljah, ko so mnogi Slovenci iz manj oddaljenih krajev prihajali v pisarno po novice od doma in po pošto. Sploh je bila večina pisem raznešena po krajih, kjer so naselili Slovence, osebno.

V posameznih trgih in mestih so si Slovenci organizirali predstavniške odbore, ki so skrbeli za stike med domačim prebivalstvom in slovenskimi skupinami, za odpošiljanje in dobavo pošte in v začetku tudi za dobavo živil pri srbskem prebivalstvu, ki je Slovincem povsod priskočilo na pomoč z znano gostoljubnostjo.

Po prvih trdih mesecih prilagojevanja v nove razmere in ko se je polegla največja žalost nad nasilno izgubo domovine in imetja, so se Slovenci razmestili po raznih službah, prijeli za ročno delo, nekateri ustanovili lastna majhna podjetja in gostinske obrate. Mnogi so se s ponarejenimi dokumenti vračali v Ljubljano.

Vzdrževanje pisarne v Beogradu sta finančno nosila predvsem senator Smodej in nadškof dr. Ujčić. Zaradi spretnega vodstva pisarne smo imeli malo neprilik z Gestapom. Nekajkrat smo dobili njegov obisk, pa se je vedno srečno končal. Ves nevarni obveščevalni material je bil vedno spravljen izven pisarniških prostorov, bodisi v podružnici Jugoslovanske knjigarne, bodisi po skrivnih kotih privatnih stanovanj, toda ne sodelavcev v pisarni. Finančna sredstva za nabavo življenjskih potrebščin preseljencem in za direktno finan-

čno pomoč družinam z otroki, smo dobivali tudi naravnost od Mihajloviča z Ravne gore in iz Vatikana.

Iz Celja je bil v Srbijo preseljen med drugimi tudi Ivan Vrabl, vodilni član SLS v tem slovenskem štajerskem mestu, ter grafičar Jože Jurač z ženo, sestro č. g. Tomaža Ulage. Vrabra in Jurača je senator Smodej vzel v pisarno, ker smo zaradi močno razvitega delovanja potrebovali novih moči. Jurač z gospo je dobil stanovanje v dvoriščnih prostorih škofijske palače, po posredovanju č. g. Tomaža Ulage pri dr. Ujčiću. Po odhodu moje mame in sestre iz Beograda v Ljubljano decembra 1941 sem dobil sobo v škofijski palači tudi jaz.

Mihajlovič in Tito

Delo za preseljence je teklo v najlepšem redu in neovirano naprej. Razmere v Beogradu, ki so bile silovito napete v prvih tednih preganjanja in likvidacije judov, so se potem na zunaj pomirile, dokler niso v drugi polovici julija 1941 začela prihajati v prestolnico prva poročila o nastopanju Mihajlovičevih borcev proti nacističnemu okupatorju. Gestapo je začel lepiti po ulicah lepake, s katerimi je uvedel strogo policijsko uro in objavljal prva imena polovljenih in postreljenih četnikov. Ker so se protiokupacijske akcije stopnjevale, je Gestapo nalepil lepake, na katerih smo brali, da bo ustreljenih 10 talcev za vsakega ubitega Nemca. To so dejansko tudi izvajali. Ta nacistična morija se je še stopnjevala, dokler ni dosegla razmerja 100:1. Talce so streljali v koncentracijskem taborišču na Banjici in drugod.

Ker vse represalije niso zalegle, so nacisti skušali napraviti vtis svoje moči v Beogradu samem s tem, da so sredi avgusta 1941 obesili po cestnih svetilkah na trgu Terazije v središču mesta šest ujetih gverilcev, kakor so zapisali na tablicah, ki so visele obešencem z nog. Novica o obešencih na Terazijah se je kakor blisk raznesla po mestu. Na tisoče Beograđjanov se je zgrnilo na trg in v grobnem molku korakalo mimo bingljajočih trupel. Na vsakih nekaj korakov je stal nemški vojak z brzostrelko, naperjeno v mimoidoče. Demonstracija prebivalstva je potekla brez najmanjšega incidenta. V opoldanskih urah in vse popoldne so bile potem mize kavarn in gostiln na Terazijah do zadnjega stola zasedene z nemšimi gosti skoro tik do po-

licijske ure. Samo nepreviden gib bi zado-
stoval, pa bi zaropotale nemške brzostrelke.

Kmalu potem se je po Beogradu začelo
šušljati o nekem novem vodji odpora pro-
ti nacistom, ki pa nima z Mihajlovičem
nobene zveze. Vse mogoča ugibanja so
krožila med ljudmi o uporniku, ki mu pra-
vijo Tito. Ni bilo treba mnogo časa, ko
je bilo jasno, da vodi komunistično par-
tijo in svoje gibanje, ne proti okupatorju,
pač pa za doseg oblasti nad državo, ko
bodo sile osi poražene. Nemci so kmalu iz-
obesili lepake in oznanjali, da podelijo ti-
stemu, ki izda bodisi Mihajlovića bodisi
Tita ali jim ju izroči živa ali mrtva, 100.000
zlatih mark za vsakega. Na Mihajloviče-
vem in na Titovem lepaku je bilo poleg
njiju objavljenih še po deset drugih imen
z enako nagrado. Na Mihajlovičevem lepa-
ku je bilo med ostalimi „banditi“, kakor
so jih Nemci imenovali, tudi ime nekega
Slovenca (imena se ne spominjam). Mihaj-
lovića so Nemci označili za „britanskega
agenta“, Tita pa za „ruskega agenta“.

Prvi partizanski nastopi proti Nemcem
so se začeli tu in tam šele septembra 1941,
se pravi, pol leta po nacistični okupaciji
Srbije, prvi spopad med Mihajlovičevimi
borci in Titovimi partizani pa je bil 2. no-
vembra 1941 nad Užicami. Mimogrede po-
vedano: Srbsko prebivalstvo je v ogromni
večini skupno z ilegalnimi odporničskimi
skupinami in tkim. srbsko državno stražo
(uradna srbska vojaška sila okupirane Sr-
bije; po odpravi komisariatov je prevzel
pravo srbsko vlado general Milan Nedić)
odločno nastopilo proti Titovim komuni-
stom. Ti so namreč na tkim. osvobojenih
področjih takoj upeljavali komunistične re-
publike z vsemi brutalnimi podrobnostmi
komunističnega režima in se prebivalstvu
zastudili. Zato po novembru 1941, ko je
Tito s svojimi partizani zbežal iz Užic čez
Zlati bor v Novi varoš v Sandjaku in od
tam naprej v Bosno, ni bilo po vsej Srbiji
o partizanskih akcijah do konca vojne več
slišati. Srbija je bila počiščena komuni-
stičnih gverilcev. Obdržala se je v hribih
samo majhna skupina partizanov v jugo-
vzhodni Srbiji ob srbsko-bolgarski meji,
toda bila je popolnoma nedelavna. Brez
pomoči sovjetske armade, ki je prodrla v
Jugoslavijo skozi Bolgarijo, Tito s svojimi
oddelki ne bi mogel čez srbsko-hrvatsko
mejo na Drini prikorakati iz Bosne in z
juga v Srbijo in Beograd. Brez pomoči sov-
jetske armade Tito sam ne bi mogel „osvo-
boditi“ Jugoslavije, kakor so se dogovorili
zahodnjaki s Stalinom.

V oktobru 1941 so ponekod četniki in

partizani izvedli akcije proti okupatorju še
skupno. Tako so 16. oktobra 1941 napadli
nemški vlak pri Kragujevcu in pobili okoli
100 Nemcev, okoli 50 pa jih ranili. Nemci
so izvedli strahovite represalije: do tal so
uničili bližnje vasi Mečkovac, Maršić in
Grošnico ter postrelili približno 266 prebi-
valcev. V Kragujevcu samem pa so pobrali
skoro vse moško prebivalstvo, od starcev do
šolarjev in profesorjev ter jih postrelili s
strojnicami na bližnjih travnikih. Pobitih
je bilo ob tej priliki okoli 7000 mož in
otrok. Enako so storili s prebivalstvom v
Kraljevu, kjer so za 23 ubitih Nemcev po-
strelili nad 2300 ljudi. Tako v Kragujevcu
kakor v Kraljevu je padlo tudi veliko Slo-
vencev.

Ustaški pokolji

V zimi 1941/1942 se je Mihajlovičevo
gibanje vedno bolj širilo. Čez mejo na Dri-
ni so prihajala poročila o ustaških poko-
ljih pravoslavnega prebivalstva v bosan-
skih predelih in o reakciji srbskih četni-
kov proti katoliškemu prebivalstvu v ob-
mejnih predelih med Srbijo in Hrvatsko.
Versko-politično sovraštvo je bilo med obe-
ma narodoma na višku spomladi 1942. Tak-
rat se je mudil, na poti iz Ljubljane po
srbski Sumadiji, med preseljenimi Slovenci
č. g. Marijan Kremžar. Postal je žrtev
tega vzdušja, ko je bil na samotni poti iz
ene vasi v drugo ubit.

Zaradi ustaških pokoljev razplamtelo
sovraštvo do katolištva se je zaneslo tudi
med Srbe v Beogradu. Dr. Ujčić je bil v
neprijetnem položaju, zlasti še, ker je bil
večkrat klican od nacistov na poveljstvo,
kjer so ga Nemci silili, naj bi sodeloval z
njimi. Dr. Ujčiću je uspelo izmikati se
Nemcem vso dobo okupacije, ni pa dal tudi
nobene javne izjave proti Titovemu komu-
nističnemu partizanstvu, kolikor vem, do
konca junija 1944, ko sem zapustil Beo-
grad. Dobro tri mesece zatem, oktobra
1944, pa je Tito že itak s sovjetsko po-
močjo zasedel Beograd in se nastanil v
Belem dvoru, bivšem kraljevem dvorcu, na
Dedinju.

Slovenska obveščevalna skupina

Slovenska obveščevalna mihajlovičevska
skupina v Beogradu se je organizirala kma-
lu po koncu vojaških akcij proti Jugosla-
viji maja 1941. Sestavljena je bila iz dveh
podskupin: prva je bila pod vodstvom Slav-

ka Savinška, kateri so pripadali člani: Smodej, Vrabl in Lukman, druga pa pod vodstvom dr. Jožeta Pučnika z Ivanom Prekorškom in sinom Tugomerjem Prekorškom. Obe skupini sta koordinirano delovali proti okupatorju. Nacisti so divjali proti četnikom in mrzlično stikali za obveščevalnimi centri. Gestapu je uspelo odkriti Savinškovo skupino, ko je nemška patrolja v notranjosti Srbije zasačila Mihajlovičevega kurirja Čeha Riško in pri njem našla pošto, naslovljeno na Savinška, Vrabla in Okorna (Okoren je bilo ilegalno ime Prekorška Tugomerja). Na cvetno nedeljo 1942 ponoči so Gestapovci vdrli v Savinškovo in Smodejevo stanovanje in ju odpeljali v zapore. Iz nadškofijske palače so isto noč odvedli tudi Vrabla in iskali Okorna. Tugomer Prekoršek je gestapovce pričakal v socialni pisarni ter so njega spraševali, če se je tisti dan tu že oglasil Okoren. Prekoršek jim je odgovoril, da je bil Okoren pred nekaj minutami tu in da je že odšel neznan kam. Naslednji dan se je Tugomer Prekoršek umaknil iz Beograda v hribe. Istega dne so zaprli Nemci njegovega očeta Ivana Prekorška. Nekaj čni zatem se je v Beograd pripeljal Tugomerjev brat, ki ga je Gestapo prijel na beograjski postaji, ko je stopil z vlaka. On ni o aretacijah ničesar vedel, prav tako ni imel nobene zveze z obveščevalno skupino.

Jaz sem se izognil gestapovski aretaciji v nadškofiji, ker sem slučajno tisto noč ostal pri Vilku Bojcu. Savinškova žena je imela toliko prisotnosti, da nam je aretacijo svojega moža takoj po telefonu sporočila, Vrabla pa nismo mogli pravočasno obvestiti. Predno je zapel naš poziv po telefonu v nadškofiji, ga je Gestapo že bil odpeljal. Z Bojcem in gospo smo požgali snope obremenilnega materiala, med katerimi je zgorela — v mrzličnem metanju v peč smo jo prezrli — velika vsota tisočdinarskih bankovcev, ki smo jo nedavno prej dobili za obveščevalne namene.

Za zaprte Slovence je posredoval general Milan Nedić, predsednik tedanje srbke vlade. Za Slavka Savinška in Ivana Vrabla ni bilo rešitve. Kakor smo izvedeli, sta bila po nekaj dneh mučenj in zasliševanj ustreljena. Franc Smodej in oba Prekorška pa so po več mesečnem zaporu bili izpuščeni. Savinšek, Vrabl, Smodej in Prekoršek niso Gestapu izdali nikogar, kljub strahotam, ki so jih morali prestati. Dokazali so Gestapu, da nimajo ostali delavci v obeh pisarnah pojma o stvari, kajti po preiskavi Gestapa v pisarnah, kjer seveda niso našli obremenilnega materiala, le-ta

ni nastopil ne proti dr. Ujčiću niti ni poiskal ali zasliševal nikogar od nas, ki smo delovali v pisarnah.

Smodejeva pisarna je svoje delo za preseljence v teh razmerah seveda ustavila in zaprla vrata. Nismo pa zaradi nesreče ostali prekrizanih rok.

Srbski rdeči križ je imel svoje prostore blizu trga Terazije v Kralja Milana ulici. Ker sta že prej Smodejeva pisarna in ona druga delovali, za kritje pred Nemci, pod rahlim okriljem Srbskega rdečega križa, se je po gestapovskem posegu med obe skupini preselilo delo za preseljence v prostore Srbskega rdečega križa. V tej pisarni smo delali: Ivan Kranjc, Lovro Petovar in jaz. Delo se je osredotočilo skoro izključno na poštno pošiljke za preseljence in na vzdrževanje stikov preko Mednarodnega rdečega križa z jugoslovanskimi vojnimi ujetniki v Italiji, preko Ljubljane. Slovenska mihajlovičevska obveščevalna skupina, ki jo je Gestapo, kakor zgoraj omenjeno, razbil, se ni potem več znova formirala kot taka. Stike smo vzpostavili z zadevnimi srbskimi skupinami ter so se naša pota, potem ko se je večina preseljenih Slovencev že kolikor toliko v novih razmerah uredila, razšla.

Angleška obveščevalna služba je po ozemlju Jugoslavije imela ob nemškem napadu na Beograd razporejeno mrežo desetih radijskih postaj. Dve sta bili uničeni ob nemškem letalskem napadu na Beograd, ostalih osem pa pravzaprav ni nikdar tako delovalo, kakor bi moralo. Radijsko zvezo med Jugoslavijo in Anglijo so organizirali večinoma slovenski mihajlovičevci, prvi radijski stik pa je z Angleži napravil srbski študent agronomije, Dušan Teodorović. Junija 1942 je z angleško podmornico priplul iz Kaira in se izkrca v Dalmaciji britanski obveščevalni častnik Slovenec Slavko Rapotec. Čez Zagreb, kjer je stanoval v nadškofji, je prišel tudi v Beograd, a se nato vrnil v Dalmacijo in s podmornico nazaj v Kairo.

V Beogradu je živel do sredi 1942 tudi bivši jugoslovanski konzul v Kairu, slovenski pisatelj dr. Anton Novačan. Njegovo gospo je Prekoršek po nemški zasedbi Jugoslavije pripeljal z Gorenjskega v Beograd. Novačanu je uspelo dobiti potni list in bolgarski vizum ter se je odpravil poleti 1942 iz Beograda proti Carigradu. Z vnaprej pripravljeno mrežo mu je uspelo srečno prekoračiti bolgarsko-turško mejo.

Ker smo bili pod stalno kontrolo Gestapa, je bilo nadaljnje obveščevalno delo močno otežkočeno. Prav tako je bila poli-

tika Mihajlovičevega gibanja štediti z nepotrebnimi žrtvami med civilnim prebivalstvom zaradi nemških represalij, ki nika- kor niso odtehtale škode, prizadejane oku- patorju, ali koristi, storjene zaveznikom. Srbsko prebivalstvo je štedilo svoje moči, zavarovalo se je edino proti komunističnim črhalim, ki bi se mogle razpasti po rodo- vitni Šumadiji, če jih ne bi zadrževali on- stran Drine v Bosni. V kolikor je bilo ko- munističnega delovanja v Srbiji in Beogra- du, se je odigravalo le na obveščevalni ravni.

V Boru

V začetku leta 1943 so Nemci organizi- rali „prostovoljno“ delo na novi železniški progi, ki so jo hoteli zgraditi iz Bora do Petrovca, da bi se izognili ovinku iz Bora skozi Paračin proti Beogradu. Bakreni rud- nik v Boru, ki je bil v predvojni Jugosla- vijii pod francosko kontrolo, so Nemci se- veda takoj zaplenili in ga noč in dan silo- vito izkoriščali. Iz vseh delov zasedene Ev- rope so dovažali ljudi na delo v borski rud- nik. Tako so začeli tudi po Beogradu loviti mladeniče za delo na progi in v rudniku in ob neki priliki je tudi mene doletela uso- da „prostovoljnega udarnika“. Naložili so nas na vlake in nas zapeljali mimo Para- čina v Bor. Iz vlaka so nas odpeljali v ne- kako taborišče lesenih barak, nas do kože ostrigli in obrili, okopali z neznosno vročo vodo v dolgih kopalnicah s prhami od vseh strani, obleko pa poslali na razkuženje v ogromne razkuževalne kotle. Dobili smo jo nazaj zmečkano in razjedeno od močnih razkuževalnih sredstev, na noge pa so nam natakneli čevlje z debelimi lesenimi pod- plati. V roke so nam potisnili lopate in krampe, in marš v kolonah na delo, od šestih zjutraj do šestih zvečer, z enournim opoldanskim presledkom.

V Boru sem ostal tri mesece, nakar sem pobegnil v Beograd, ko sem dobil od dr. Ujčića obvestilo, da je bil moj oče izpu- ščen iz banjiškega koncentracijskega ta- borišča na svobodo. Nekaj tednov zatem me je nemška policija spet poiskala in nisem se mogel izogniti novemu potovanju v Bor. V poletni vročini je bilo v že itak pusti, kameniti dolini Bora vroče kakor v peklu, poleg tega pa smo morali vdihavati še žvepljenih hlapov nasičen zrak, ki je le- žal, težak kot svinec uklenjen med dve gorski verigi, v dolini.

V Boru sem se srečal med množico tu- jerodcev — Poljakov, Čehov, Slovakov,

Francozov, Rusov, Ukrajincev — tudi z mnogimi Slovenci, ki so jih Nemci nagnali na tlako v ogromen rudnik. Hrana je bila pičla, vendar nam je okoliško srbsko pre- bivalstvo pomagalo z živili, predvsem s si- rom. Jeseni 1943 so bile nekatere skupine Beograjčanov zamenjane z novodošlimi ter se nas je tako nekaj Slovencev vrnilo v Beograd. Italijanska kapitulacija me je do- letela nekaj dni po vrnitvi v Beograd.

Zveze z Ljubljano in Slovenijo, bodisi poštno bodisi kurirske, so bile takrat sko- ro prekinjene. Prav malo ali nič nismo ve- deli, kaj se v Sloveniji dogaja, najmanj, da je komunistična revolucija v polnem razmahu. V Srbiji je vladal popoln mir, srbsko prebivalstvo se je pečalo s svojimi vsakdanjimi zadevami. Tako je minula tudi zima 1943/1944. Ljudje so mirno čakali, da bo vojne konec, saj se je Nemcem vojna sreča na ruskem bojišču in v Afriki obra- čala. Pričakovali smo predvsem, da bo kma- lu prišel zavezniški sunek na Balkan, bodisi skozi Grčijo ali skozi Dalmacijo, ali na obeh straneh. Nihče v Srbiji ni takrat nit sa- njal, da ne bi Anglo-Amerikanci zavzeli Balkana.

Zavezniška bombardiranje Beograda

Postalo pa je kmalu razvidno, da temu ni tako, ko je Beograd za veliko noč 1944 doživel zavezniško bombardiranje. Nekaj Slovencev nas je stalo po dr. Ujčićevi pon- tifikalni maši pred cerkvijo Kristusa Kra- lja in smo opazovali, kakor že tolikokrat, bcbneča zavezniška letala, ki so grmela čez mesto. Mislili smo, da spet letijo na- prej proti severovzhodu nad romunske pe- trolejske vrelce v Ploestiju — pa ni bilo tako. Kakor toča so se vsule iz bombnikov smrtonosne bombe na mesto. Ker je bilo prebivalstvo in lepem velikonočnem dopol- dnevu na ulicah, je bilo vse beganje v za- klonišča zaman. Bombe so že treskale in podirale poslopja. Na stotine ljudi je bilo ob tistem zavezniškem napadu pobitih in ranjenih.

Pri naslednjih letalskih napadih na Beograd, ki so se stopnjevali iz dneva v dan, so poleg razdiralnih odmetavali za- vezniki na mesto tudi zažigalne bombe in razne eksplozivne predmete, kakor nalivna peresa, denarnice, šminke in podobno. Ve- liko število odraslih in otrok je izgubilo življenje ali je bilo pohabljenih na rokah in oslepelih, ko so te predmete pobirali po ulicah in so jim pri odpiranju eksplodirali.

Prvo in naslednja zavezniška bombar-

diranja Beograda je pri zaveznikih izpoloval Tito, kar se je kmalu izvedelo med prebivalstvom. Prav tako smo izvedeli za zavezniške dogovore s Stalinom v Teheranu in Jalti in ker so zavezniki rinili samo po Italiji navzgor, pustili pa Balkan mirno ob strani, že ni bilo več dvoma, da je povojna usoda Jugoslavije zapečatenata, ker ni bilo med nekomunisti koordiniranega dela po vsem ozemlju države, zaradi ustaške Hrvatske in zaradi nerešenih nacionalnih vprašanj med jugoslovanskimi narodi. V Beogradu nam je bilo tudi jasno, da se sovjetska vojska ne bo ustavljala na bolgarsko in romunsko-jugoslovanski meji, ko je že vdiral v obe državi in so se nemški transporti že začeli pomikati skozi Beograd proti zahodu.

Vrnitev v Ljubljano

V začetku junija 1944 sva bila oba z očetom na nemškem delavskem transportu v Nemčijo. Očeta so določili v Wiener Neustadt, mene pa v Göringove tovarne v Linzu na Donavi. Na transportu je bilo tudi več drugih Slovencev, ki so bili poleg mnogih Srbov poslani na delo v Nemčijo. Na Dunaju sva se z očetom poslovila, tik pred odhodom transporta naprej v Linz pa sem še z enim slovenskim tovarišem srečno izginil med mnogimi stoječimi tovornimi vlaki in sva se oba skozi mesto zapeljala v neko prenočišče, ki ga je moj tovariš poznal iz obveščevalne mreže. Najin namen je bil prebiti se skozi Vorarlberg v Švico in od tam s pomočjo jugoslovanskega konzula v Bernu k zaveznikom.

Na poti proti Salzburgu naju je nemška policija aretirala in sva se kmalu zna-

šla v zaporu v Salzburgu. Pri sebi sva imela samo izkaznico, ki smo jo dobili na beograjski postaji pred odhodom transporta. Na izkaznici sva imela napisan cilj potovanja Linz, ki pa sva ga spremenila v Lindau, letoviško mesto ob Bodenskem jezeru na nemško-švicarski meji. Policiji se je seveda zdelo sumljivo, da bi naju poslali iz Beograda na delo ravno v Lindau. Vendar so naju po desetih dneh zasliševanj izpustili in odpremili na vlak proti cilju. Policijski komisar se je dal še pregovoriti, da je na izkaznici pritisnil salzburski policijski pečat z navodilom, da potujeva na delo v Lindau.

Tam dela seveda nisva iskala, pač pa možnost za prehod čez mejo. Bodensko jezero je bilo močno minirano, prav tako reka Ren. Blizu Bregenza, južno od Lindaua, je bilo veliko vojaško ujetniško taborišče, v katerem je bilo tudi nekaj jugoslovanskih vojnih ujetnikov. Prehod čez mejo se nama ni posrečil, pač pa sva spet padla v roke policiji, ki naju je poslala v delavsko taborišče pri Kemptenu, ki je bilo zgrajeno poleg vojaškega ujetniškega taborišča, razdeljenega na ameriški, angleški, francoski in ruski sektor. Od tam sem septembra 1944 srečno pobegnil, dočim je moj tovariš ostal v taborišču. Po skoro štirinajstih dneh peš hoje in vožnje sem se pretolkel skozi porušeni München, skozi Tirole pod vrhovi Gross Glocknerja, mimo Spittala do Beljaka, od tam na Gorenjsko in čez Toško čelo v Ljubljano, kamor sem prišel 26. septembra 1944. Dožvetja po Nemčiji, ob nemško-švicarski meji, življenje v taborišču pri Kemptenu ter pobeg v Ljubljano sem popisal v kratkih stavkih, ker je vse to le osebne značaja in ne spada v kontekst tega članka.

prvi slovenski parlament v ljubljani 3. maja 1945

Ustanovitev Narodnega odbora za Slovenijo

Jeseni l. 1944 je bil čas, ko se je dodobra že videlo, da se nemška sila krha in da bo vsak čas razpadla. Odgovorne ljudi, predstavnike demokratičnih strank, je ta pričakovani trenutek navdajal z upanjem in s strahom. Svet se je namreč v teh treh letih tako čudno zasukal, da so komunistični partizani veljali v zahodnem svetu za *zaveznike*, vsi protikomunisti pa za *kolaboracioniste* nemškega nacizma. Amerikanski državnik Davies je zapisal celo stavek: „Kdor danes zavzema antikomunistične pozicije, se že s tem uvršča na linijo hitlerizma.“ Goebels sam pa je napisal v svoj dnevnik temu pritrdilen stavek: „Ostaja nam samo še protikomunistični konjiček.“ Čimbolj so naši domobranci čistili Slovenijo partizanov, bolj so oni bili gotovi zmage, kajti čas in zunanja politika vseh zaveznikov je delala zanje. Leto 1944 je prineslo konferenco v Teheranu, prineslo odpustitev Mihajloviča iz vrst zavezniških vojskovodij in uvrstilo med nje Tita, kralj sam je svojo vojsko v domovini vključil v Titovo vojsko, dr. Kuhar je Slovincem govoril o potrebi, podrediti domobransko vojsko partizanom. Oktobra je Rdeča armada že osvojila Beograd in v njem ustoličila Tita. Bolgarski bataljoni in Rdeča armada so drveli ob ogrski pusti proti Prekmurju...

Doma pa smo poslušali protichurchillske govore na Kogresnem trgu, prisegli smo prisego z dvoumno razlago, bili priče preganjanja najvišjih domobranskih častnikov, obdolženih iskanja zvez z zahodnimi zavezniki...

Slovenske odgovorne politike vseh demokratičnih skupin je položaj navdajal s strahom. Zajemalo jih je vprašanje, kako slovenske protikomuniste razrešiti navidezne kolaboracije in jim povrniti prvotno zahodnoevropsko politično orientacijo in zavezanost. Sklenili so ustanoviti skupno predstavništvo NARODNI ODBOR ZA SLOVENIJO. Iskali so pravnih osnov za demokratično ustanovitev najvišjega foruma, ki naj ima potem nalogo, prepeljati nasledni brod na sveže zapadne vode. Tako

so politični ljudje vseh teh strank začeli nabirati podpise vseh dostopnih poslancev, ki imajo še mandat od ljudstva, potem vidnih oseb raznih ustanov, pa posameznikov, ter so tako nabrali do 300 podpisov — *pseudonimov* na *Izjavo*, ki so jo datirali z dnevom narodnega praznika 29. oktobra 1944. leta. Da so jo podpisovali z izmišljenim imenom, se da razlagati iz dejstva, da se je pobiranje podpisov vršilo pod okupacijo in je bila potrebna stroga konspiracija. Tu dajemo sliko originala (hrani ga dr. M. Zajc) in eno stran podpisov, da se vidi, kako se je vršilo podpisovanje. Na izjavi je kot prvi podpisani neki ANDREJEC, ki ni nihče drugi kakor ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman. Na drugi strani v njegovi vrsti je LOVRO KMET, ki je podpis pokojnega ravnatelja *Bogumila Remca* itd. Razumeli boste, da ne moremo še zdaj razšifrirati tudi drugih imen, kajti še vedno je mnogo teh v domovini... Na podlagi te državno politične listine se je ustanovil *Narodni odbor za Slovenijo*, ki je 3. maja sklical prvo sejo *slovenskega parlamenta*. Ta naj potrdi vladno, organizira slovensko narodno vojsko in začne reševati vladne probleme v skladu z osnovno listino z dne 29. oktobra. Tudi ta prvi slovenski parlament je izdal svojo izjavo, ki jo priobčujemo. Oba dogodka sta v nizu dejanj, ki naj slovenski narod uvrste v red zahodno evropske demokracije in v prostor *Združene Slovenije*.

Posebno ta zadnja seja 3. maja je izredne važnosti, saj je parlament poudaril suverenost Slovencev kot *naroda*, ki se zaveda svoje individualnosti in svoje svobode ter si prilašča pravico, da si sam izbira obliko svoje države in njeno povezavo v federacije, konfederacije s komerkoli. Naj se je po tem parlamentu zgodilo karkoli, ostalo je *potrdilo slovenske državnosti, kot ni bila še nikjer poudarjena s tako jasnostjo in odločnostjo*.

Ker poznamo važnost teh dokumentov in teh dogodkov, podajamo potek prve seje slovenskega parlamenta, kakor je ohranjen po objavi v *Slovincu* dne 4. maja 1945. Z njim se zaključuje ena doba naše zgodovine in naših borb in začenja nova: ta seja

Zastopniki slovenskega javnega življenja po medsebojnem
posvetovanju sklenejo sledečo

n a r o d n o i z j a v o :

Na temelju etnične samobitnosti slovenskega naroda in na
temelju narodnostnega načela **z a h t e v a m o :**

1.- državno-pravno združitev vsega slovenskega narodnega
onemlja v **ZEDINJENO SLOVENIJO**, ki mora biti v geografskem, gospodar-
skem, prometnem in strateškem oziru tako zaokrožena celota, da bosta
zavarovana nemoteni narodni in gospodarski obstoj in razvoj sloven-
skega naroda;

2.- federativno, na demokratični podlagi in socialno pra-
vično urejeno kraljevino Jugoslavije pod vladarsko hišo Karadjordje-
vičev, katere sestavni del je tudi narodna država zedinjena Slovenije;

3.- tako federativno državo, da bodo narodne države kot se-
stavni deli imele take stvarne področje, da bo izvrševali osrednja
zvezna oblast le tiste naloge in imale le tiste prerogative, ki so ji
z zvezno ustavo izrecno priznane in izvete iz pristojnosti oblasti
narodnih držav.

Zvezno ustavo jugoslovanske države sprajma ustavodajna
skupščina, sestavljena iz zakonitih predstavnikov posameznih narodnih
držav tako, da glasuje za njo kvalificirana večina zakonitih zastop-
nikov iz vsake narodne države;

4.- temeljito socialno in gospodarsko preobnovo, ki bo uni-
čila gospodarstvo kapitala na delom, priznala vsem delovnim silam,
družinam in poedincem njih socialno-gospodarsko funkcije ter jim
zagotovila človeka vredno življenje.

Za uveljavljenje teh narodnih zahtev ustanovljeni **NARODNI**
ODBOR za SLOVENIJO kot vrhovna narodna oblast združuje začasno, do-
kler ne nastopijo urejene razmere, v svojih rokah pravice suverena in
najvišje upravne oblasti.

Na narodni praznik, 29. oktobra 1944.

P. Andryc

Lovro Kmet
Janez Pisman
Guajnar France

Franc Hase
Walter Volk
Peter Hossaujpec
Oskar Fran
Hojm's ai Jovca
Lauclis Jauery
Mardel St'assu
Laucaian Urbus
Nim' Oltu
Lauca' Narko
Jeyen War
Jyrie Eunk
Debeljak Kholer
Jausa Guccian
Posore Jenko
Antar Jajac
Srajac Javc
Plaska Prakar
Stambur Felit
Antar Jerko
Gosintan Shauk
Fran Vidovic
Melic Jov
Liril Deluk
Vok Javce
Lopollan Lavo

Milic
Gajic Fran
Mika Titel
Dela' Jokol
Muzja Giman
Hervoc Javc
Toboroki Javce
Aiduan Jovok
Rok Javc
Lucian Gino
Pavajic Marjan
Vrcic Jemel
Jugac Javc
Lok Javc
Janko Mandry
France Dobregan
Muntin Borkovski
Baltetar Ivan
Selamer Fran
Jov Guntar
Vilovan Javc
Karl Jenko
Gustav Belko
Fran Javc
Lula. Lukanic
Lula. Jov

je postala mejnik med domovino in našim zdomstvom in je tudi poizkus izpred dvajsetih let, kako ustvariti iz okupirane Slovenije demokratično urejeno državo, in ne totalitarnega nasilja, kar je Slovenija sedaj. 3. maj pomenja žarek svobode, ki se je za hip prikazala kot zarja med enim in drugim totalitarnim režimom. Četudi ni uspel, ostal nam je po njem svetel sen... in pomemben dogodek naše zgodovine.

Seja slovenskega parlamenta

Dvorana Sokolskega doma je bila za to priliko lepo okrašena. Na sredi je bila slika kralja Petra II., nad njo jugoslovanska zastava, nato velika slovenska zastava med cvetjem in oleandrom. Ko sta prišla med udeležence polk. Krener kot poveljnik slovenskega domobranstva, in nato še škof dr. Rožman, se je začela seja, točno ob 7 zvečer. V ospredju so zavzeli svoje prostore vsi prisotni člani Slovenskega narodnega odbora: dr. J. Basaj, rav. B. Remec, dr. A. Šmajd, dr. F. Bajlec, zastopnik Prekmurja, dr. M. Kranjc, inž. J. Bevc, R. Žitnik, dr. M. Zajc in dr. Celestin Jelenec. (Odsotna sta bila zastopnika Koroške dr. Kolterer, in Primorske dr. A. Kacin. Op. p.) Tako so bile med člani zastopane vse pokrajine in vse slovenske demokratične stranke po svojih najvidnejših predstavnikih. Sejo je odprl predsednik NO dr. Joža Basaj z naslednjimi besedami:

„Gospodje poslanci! Prezvzvišeni!

V odločilnem času ste bili povabljeni na sejo začasnega narodnega predstavništva. Čas nujno zahteva, da narod po svojih predstavnikih izrazi svojo voljo na zunaj in na znotraj in da okrepi svojo obrambo proti invaziji terorja in boljševizma, ki ne pozna narodne sprave, čeprav je triletna državljanska vojna zahtevala že toliko krvi in uničila toliko narodnega premoženja.

Na znotraj narod pričakuje odločno besedo oblasti, ker dogodki hitro dozorevajo in obstoji nevarnost, da narodna akcija za združitev vseh Slovencev v Zedinjeni Sloveniji pride prepozno.

Na zunaj je položaj tak, da je zadnja ura, da se ustvari stik z velikimi demokratičnimi zavezniki na zahodu.

Narod s svojo demokratično vlado na čelu mora nujno povečati svojo obrambno moč z ustvaritvijo slovenske narodne vojske, da bi ta vojska pomagala ustvariti zedinjenje vseh Slovencev v narodno državo Slovenijo v okviru kraljevine Jugoslavije

in da bi le-ta bila jamstvo za svobodo in demokracijo. Zakaj: skoro triletna državljanska vojna je v demokratičnih strankah ustvarila odločno enotno voljo, da boljševizem in terorizem ne bosta zavladala.“

Nato je seja prešla na dnevni red, kot ga je napovedal dr. Basaj. Na predlog majorja M. Bitenca je bil izvoljen za predsednika zasedanja Franc Kremžar (SLS), za podpredsednika Rudolf Žitnik (JNS), za tajnika Pavle Masič, bivši ljubljanski poslanec (SLS), in Ivan Tonja (JNS).

Govor predsednika g. Fr. Kremžarja

„Gospodje poslanci! Prezvzvišeni gospod škof!

Doletela me je docela nepričakovana, vendar nenavadno visoka čast, da ste me izvolili za predsednika prvega slovenskega parlamenta, narodnega predstavništva slovenske države, ki naj združi v mejah svobodnega slovenskega ozemlja vse kraje in dežele, kjer Slovenci prebivajo. Združena Slovenija je bila najlepši narodni in politični sen naših očetov in dedov. Štajerski Slovenci so že leta 1848 prirejali spontane plebiscite za združeno Slovenijo, ki je zametek te velike narodne ideje, nastale že v napoleonski dobi. Združena Slovenija je bila ideal naših mladih dni, za katerega smo tedaj mladi rodovi z vso ljubeznijo delali. Priti pa je moralo poprej to veliko gorje, priti moralo to strahotno umiranje slovenskih ljudi, teči je morala slovenska kri v potokih, da smo danes sredi tega, skoro bi rekel, apokaliptičnega trpljenja mogli v prestolnici Sloveniji, naši Ljubljani, zbrati vse poštene in tvorne slovenske sile, kateere danes na zgodovinski dan 3. majnika polagajo temelje združeni Sloveniji, svobodni državi združenih slovenskih sinov in hčera.

Zaradi tega se vsi globoko pretreseni zavedamo zgodovinske važnosti tega trenutka, ki je tako velik, da ga takega naša slovenska politična zgodovina ne pozna. Prav zaradi tega se tudi jaz kot predsednik skupaj s svojimi tovariši v predsedstvu zavedam velikanske pomembnosti naloge, ki nam je s tem naložena. V imenu svojih tovarišev v predsedstvu se vam zahvaljujem za izkazano zaupanje, izrečeno čast in naloženo nalogo ter izjavljam, da bomo na svojih mestih to svojo dolžnost vestno in zvesto izvrševali v korist in blagor vsega našega slovenskega naroda. Zdaj pa začnimo z delom z upanjem v božjo pomoč!“

Nato je podal zgodovino Narodnega od-

Predsedstvo slovenskega parlamenta dne 3. maja 1945. Od leve proti desni: predsednik dr. Jože Basaj, SLS, tajnik Ivan Tonja, JNS, predsednik zbornice Franc Kremžar, SLS, podpredsednik Rudolf Žitnik, JNS, tajnik Pavle Masič, SLS

Foto: Oskar Pavlovčič

Pogled na prvo vrsto udeležencev na zasedanju slovenskega parlamenta. Od leve proti desni: Hrvat inž. Predavec, msgr. Matija Škerbec, gen. Franc Krener, škof dr. Gregorij Rožman in prelat dr. Alojzij Odar

Foto: Oskar Pavlovčič

bora tedanji njega tajnik *dr. Albin Smajd* (SLS):

„Razmere, v katerih se je nahajal konec preteklega leta 1944 slovenski narod, so kategorično zahtevale, da se združijo vse narodne sile v enotno fronto v borbi za dosedo narodnih stremeljenj in za obrambo slovenskih življenj in slovenskega narodnega premoženja. Politične stranke, ki so v slovenskem javnem življenju vse do pred vojne imele vodilno in odločilno vlogo, so zato vložile ves svoj napor, da se je dne 29. oktobra 1944, na sam slovenski narodni praznik, ustanovil Narodni odbor za Slovenijo kot najvišja slovenska narodna oblast za vse slovensko ozemlje. V njem so zastopane vse slovenske narodne in demokratične stranke, ki priznavajo načela in zahteve z dne 29. oktobra 1944, (ki se glase, kot smo jih objavili v faksimilu.).

Na tem slovenskem narodnem in državopravnem programu se je združilo nad 300 slovenskih javnih delavcev iz vseh področij javnega življenja, iz vseh stanov in iz vseh pokrajin. Ugotoviti moram, da je za majniško deklaracijo iz leta 1917 narodna izjava iz leta 1944 najodločnejša slovenska narodno politična listina, za katero je dalo v ilegalni dobi slovenskega javnega udejstvovanja in pod najhujšim nasiljem okupatorja svoje podpise nad 300 najodločnejših slovenskih ljudi. Tako je bila z narodno izjavo dana NO za Slovenijo najmočnejša legitimacija za zastopanje narodnih interesov slovenskega naroda. Vsebina narodne izjave ni mogla biti doslej objavljena, ker je bil pritisk okupatorja na slovenske narodne delavce tolikšen, da je bilo treba ohraniti narodno izjavo v tajnosti.

NO je začel s svojim delom ter pripravil številne uredbe, s katerimi je dal podlago za začetno delo slovenski narodni oblasti. Gotovo je smatrati za najvažnejše tri uredbe, ki urejajo izvrševanje državne oblasti na ozemlju narodne države Slovenije in govore o slovenski vladi. Najvažnejša je uredba o ustanovitvi *slovenske narodne vojske*. Na podlagi te uredbe je po-

višan dosedanji polkovnik Krener v čin brigadnega generala (aplavzi). Uredba o izvrševanju državne oblasti na ozemlju narodne države Slovenije predvideva *tričlanski odbor*, ki vrši začasno, dokler se kralj ne vrne, *vse pravice državnega poglavarja*.

(Ta tričlanski odbor je bil sestavljen tako: *Bogumil Remec*, SLS, predsednik, *dr. Pavel Pestotnik*, JNS, in *dr. Celestin Jelenec*, JSS. — Opomba pisca, ki je bil sam član parlamenta 3. maja.)

Tretja uredba NO govori o slovenski vladi in začasnem slovenskem predstavništvu. Poleg uredbodajnega dela je vršil NO tudi vsa druga pripravljajna dela, ki so v zvezi z osvoboditvijo slovenskega naroda.

Kakor sem omenil, predvideva uredba o slovenski narodni vojski ustanovitev slovenske oborožene sile. Slovenska narodna vojska je sestavni del kraljevske jugoslovanske vojske v demovini. Slovenska narodna vojska v Sloveniji je danes dejstvo, ki razvija svojo delavnost na samem terenu in ki bo varovala slovenske narodne interese z orožjem v roki. Tako je NO vršil mnogo zelo nevhvaležnega in težkega dela. Ker je bilo to delovanje v dobi okupacije, se je moralo nujno vršiti v tajnosti, posebno kar se tiče stikov z demokratskimi zavezniki, da niso bile s strani okupatorja motene priprave za vstop v svobodno slovensko narodno življenje.

Narodni odbor za Slovenijo je smatral za nujno potrebno, da skliče na prvo zasedanje poslancev začasnega slovenskega narodnega predstavništva, kjer naj se v svečani obliki objavi enodušna volja in zahteva slovenskega naroda, ki je izražena v narodni izjavi z dne 29. oktobra 1944, in iskrena želja, da stopimo iz dobe bratomornega krvoprelitja v dobo mirnega sožitja vseh sinov slovenskega naroda.“

Nato je član Narodnega odbora *dr. Marijan Zajc* prebral slovesno izjavo narodnega predstavništva: *Slovenskemu narodu*, ki predstavlja višek in vsebino tega zborovanja.

IZJAVA NARODNEGA ODBORA 3. MAJA 1945

V smislu Atlantske listine in drugih svečanih izjav demokratičnih zaveznikov o svobodni odločitvi in demokratični ureditvi narodov

NARODNI ODBOR ZA SLOVENIJO

v odločilni in usodni uri za slovenski narod

proglasa,

da je za vse ozemlje, na katerem prebivajo Slovenci, ustanovljena narodna država Slovenija kot sestavni del demokratične in federativno urejene kraljevine Jugoslavije.

Narodni odbor za Slovenijo postavlja slovensko vlado kot začasni najvišji upravni organ za območje narodne države Slovenije.

Slovenska narodna vojska je prevzela skrb za red in mir v narodni državi in bo zavarovala slovenske meje. Slovenski domobranci in druge narodne oborožene enote so se stavile v službo Narodnemu odboru za Slovenijo, že položile vojaško prisego kralju in slovenskemu narodu ter s tem vstopile v slovensko narodno vojsko kot sestavni del kraljevske jugoslovanske vojske v domovini.

V narodni državi Sloveniji bo mogla vsaka stranka po načelih svobode in demokracije razvijati svoje sile in uveljavljati svoja stremeljenja. Zato poziva Narodni odbor za Slovenijo vse stranke, da z njim sodelujejo in tako omogočijo politično in socialno konsolidacijo slovenskega naroda.

Narodni odbor za Slovenijo poziva vse Slovence k obči spravi, da ne bodo skromne in oslabiljene narodne sile vezane v notranji borbi, ko jih v tem zgodovinskem trenutku rabimo sproščene in enotne za uresničenje najvišjih narodnih koristi. Zato vabi partizanske oddelke, da takoj ustavijo vse sovražnosti proti slovenski narodni vojski in vse nastope proti miroljubnemu slovenskemu prebivalstvu, da tako preneha strahotno bratomorno krvoprelitje.

Narodni odbor za Slovenijo poziva vse Slovence, da v tem odločilnem trenutku ohranijo narodno disciplino, da se vedejo do vseh dostojanstveno, da opustijo vsako osebno obračunavanje in sledijo ukrepom narodne vlade.

Ljubljana, ki postane prvič v zgodovini po zaslugi zmagovitega zavezniškega orožja in naših naporov prestolnica Zedinjene Slovenije, mora biti v vsem vzor narodne zavednosti, politične zrelosti in državljske discipline.

Zaupajoč v vsemogočnega Boga, ki vodi usodo narodov, in zanašajoč se na podporo velikih demokratičnih zaveznikov, poziva Narodni odbor za Slovenijo vse Slovence k sodelovanju za blagor domovine, k edinosti in k spravi, ker je le s tem zagotovljen obstoj in napredek slovenskega naroda.

Živel kralj Peter II.! — Živela federativna Jugoslavija! — Živela narodna država Slovenija!

Po teh oficialni govorih so bile predložene brzojavke kralju Petru II., predsedniku USA H. Trumanu in premijeru W. Churchillu ter ministru dr. M. Kreku. Kralju Petru se je glasila: „Poslanci narodnega predstavništva za Slovenijo Vam pošiljajo s prve seje v Ljubljani izraze vdanosti in zvestobe ter Vas nujno vabijo na svobodno slovensko ozemlje, ki ga drže Vaše zveste čete.“

Brzojavki Trumanu in Churchillu sta bili obe enaki: „Poslanci narodnega predstavništva za Slovenijo Vam pošiljajo s prve seje v Ljubljani vdane pozdrave s prošnjo za takojšnjo intervencijo, da se prepreči nadaljnje prelivanje krvi. Sporočamo, da smo njegovo veličanstvo kralja Petra II. zaprosili, naj se nemudoma vrne v domovino.“

Dr. Mihku Kreku pa naslednja: „Poslanci narodnega predstavništva za Slovenijo Vam pošiljajo tople pozdrave in prosijo za Vaše posredovanje pri zaveznikih, da onemogočijo nadaljnje oborožene akcije partizanov protj miroljubnemu slovenskemu ljudstvu. Njegovo Veličanstvo kralja Petra II. smo zaprosili, naj se nemudoma vrne v domovino.“

Po teh brzojavkah je v imenu poslanec govornik dr. Voršič (SLS), celjski žu-

pan, ki je poudaril, naj NO „postopa vedno v skladu z resnično demokracijo in naj ima zato ta dom poleg dolžnosti tudi vse pravice, kakršne slovenskemu ljudskemu predstavništvu tudi pripadajo.“ Kot zadnji je spregovoril Hrvat, inž. Predavec, ki je pozdravil zbornico kot zastopnik generala Mihajlovića.

Nato je predsednik F. Kremžar zaključil prvo sejo z besedami: „Ko sklepam prvo sejo tega zgodovinskega zbora, vas prosim, da se spomnimo vseh tistih tisočev slovenskih sinov in hčera, ki so v teh štirih letih za to misel, katero mi sedaj dvigamo na ščit, žrtvovali svoje življenje. Tisoči mož in fantov, žena in deklet so v letih strahote padli za isto idejo, kateri služi danes tukaj naše delo in za katero bijejo svoj junaški boj naši slovenski junaki. Vsem padlim in umorjenim slovenskim žrtvam kličemo: Naj počivajo v božjem miru, njihovemu spominu slava!“

Tako se je končala ta prva seja prvega slovenskega državne parlamenta v Ljubljani — pred 20 leti. Toda ustanova, ki je ustvarila ta parlament, je še danes živa v zdomstvu, zvesta še vedno svojim demokratičnim prepričanjem in ljubezni do države Slovenije.

v svobodi gradijo boljši svet

Skoro pred desetimi leti je bil v uredništvu Svobodne Slovenije govor o nujnosti dopolnjevanja Slovenskega biografskega leksikona, ker komunistični režim v domovini načrtno ne dopušča objave podatkov o znanstvenikih, umetnikih, pisateljih in pesnikih ter političnih in javnih delavcih, ki niso naklonjeni komunistični ideologiji.

Dne 12. decembra 1956 je bil v Slovenski hiši v Buenos Airesu sestanek javnih in kulturnih delavcev, ki naj bi sodelovali pri izseljenskem biografskem leksikonu. Sestanek je sklical in vodil Miloš Stare. Po vsestranskem razpravljanju je prevladovalo mnenje, naj bi izseljenski biografski leksikon izšel v sestavi Zbornika-Koledarja Svobodne Slovenije, vendar kot posebno poglavje ali snopič, in da naj pridejo v ta leksikon le tisti, ki so ustvarili kaj nadpovprečnega v svoji stroki.

Začelo se je zbiranje gradiva. Do uresničitve ideje pa še ni prišlo, predvsem zato, ker so mnogi, ki so bili pripravljene sodelovati pri uredništvu, preobloženi z delom v raznih izseljenskih ustanovah.

Leta 1962 je Milan Komar napisal za Zbornik čudovit esej o pomenu drevesa, ki „naj bi bil naš simbol“. Pravi namreč tole: „Za nas, ki živimo v zdomstvu, je še posebej važen. Ker smo bili proti svoji volji vrženi v veliki svet in postavljeni pred težke preizkušnje prilagoditve novim razmeram, se nam vztrajno in moreče zastavlja vprašanje: odkod vzeti sile, da ne omagamo in ne utonemo? Sile so v nas samih. Sile so v naših koreninah.“

Marko Kremžar je zapisal v Zborniku 1964: „Naša emigracija ima še svoje posebne dolžnosti, zaradi katerih se ne sme omejevati le na sprejemanje življenjskih sil, temveč moramo življenje tudi dajati. Izpolniti more svoje poslanstvo kakor živ del naroda.“ Ugotovil je tudi: „Meje Slovenije so meje kulturnega in gospodarskega vpliva.“ Pred leti je Ruda Jurčec zapisal, da „se je svet zmanjšal, navzočnost slovenstva v svetu pa povečala.“

Ne da bi opustilo misel na izseljenski biografski leksikon, je uredništvo Zbornika začelo objavljati že letos prikaz tistih Slovencev, ki s svojim delom v velikem svetu darujejo dan za dnem svoje posebne sposobnosti in kaplje srčne krvi za napredek človeštva, krvi, ki ji ni mogoče utajiti slovenskega znamenja: v tem je njih velika zasluga, kajti nikdar in nikjer tega ne taje, nasprotno, jim je v ponos. Objava njih dejavnosti ni torej samo skromen znak hvaležnosti naroda, ki je nanje ponosen; srečanja z njimi so potrdilo vedno živega slovenstva, ki ga moramo znati prelini v kri mladine, ki se vzgaja na tujem in zato pogosto spregleda na svoji življenjski poti, ker je svet pač tako kričeč, tihe slovenske mejnike.

V letošnjem Zborniku so predstavljeni filozof in esejist univerzitetni profesor dr. Milan Komar, filozof in pesnik duhovnik dr. Karel Vladimir Truhlar, D. J., zdravnik in znanstvenik s področja raka dr. Franc Zajdela. Vsi trije — od Rima preko Pariza do Buenos Airesa stoje na vidnih mestih znanosti, kjer se slovenski delež preliva in izliva v napor vseh drugih — znanih in neznanih ustvarjalcev: v svobodi graditi boljši svet, preroditi duha in soustvarjati človečanstvo.

Uredništvo jih je naprosilo, da odgovore na vprašanja: Mladostna zanimanja, kako ste prišli do sedanjega položaja, današnje delo, ali vas je dejstvo, da ste Slovenec, motilo pri uveljavljanju v tujem okolju, kaj bi rekli slovenskim staršem? — Njih odgovore objavljamo v celoti, obenem s seznamom njihovih del.

Vladimir Truhlar, D. J., je odgovoril na vprašanje, če ga je dejstvo, da je Slovenec, motilo pri osebni rasti in afirmaciji v svetu, takole:

„Vsakdo mora graditi iz svoje osebne srede. Ta nosi v Slovcu pečat slovenstva: slovenske krvi, slovenske zemlje, slovenske zgodovine, slovenskega okolja. Naša bit je do svoje zadnje globine slovensko zaznamovana. Kdor hoče sebe organsko graditi, organsko razvijati, mora sebe razvijati iz te s slovenstvom zaznamovane srede. Tudi v nadnaravnem življenju: saj je milost povzela in požlahtnila to sredo, s slovenstvom zaznamovano sredo, pečata slovenstva ni izbrisala — gratio non destruit naturam.“

Naši znanstveniki — in to naj bi bilo naši mladini v ponos — delajo v Sloveniji, ki nima več meja: Slovenija je povsod, kjer se slovenska misel in kri nemoteno v svobodi razvijata.

Dr. Milan Komar, rojen 4. junija 1921 v Ljubljani kot sin primorskih beguncev. Starši Ludvik in Cecilija Blažič. Ljudsko šolo obiskoval v škofji Loki in Mostah pri Ljubljani, klasično gimnazijo v Ljubljani. Maturiral 1939, študiral pravo na ljubljanski univerzi in nato v Turinu (Italija), kjer decembra 1943 promoviral za doktorja prava. Na ljubljanski univerzi dobil leta 1941 svetosavsko nagrado za razpravo iz cerkvenega prava o jugoslovanskih škofijskih sinodah. Filozofijo zasebno študiral v Ljubljani in Turinu. Kot akademik bil predsednik Katoliškega akademskega društva „Pravda“ in ljubljanske srednješolske podzveze dijaške KA (mladcev). Sodeloval pri „Domoljubu“. V letu pred vojno bil urednik mladčevskega tednika „Mi mladi borci“. Med vojno je bil na Primorskem urednik „Goriškega lista“. V Turinu aktivno sodeloval pri „Movimento laureati e diplomati cattolici“ (Katoliško akademsko starešinstvo). V Argentini opravil predpisane študije za diplomu srednješolskega profesorja filozofije in pedagogije (1963). V zadnji izdaji Quién es quien en la Argentina (Kdo je kdo v Argentini) — Kraft 1963/4, ki objavlja življenjske podatke okrog 6500 vidnejših osebnosti iz vseh področij argentinskega javnega življenja, stoji na strani 519 tudi dr. Komarjevo ime. Sedaj je profesor na Katoliški univerzi v Buenos Airesu.

Filozofija me je zanimala že v gimnaziji. Pod vplivom prof. Ernesta Tomca sem se začel zanimati za filozofijo sv. Tomaža Akvinskega. Predavanja, ki sta jih iz te stroke imela pri mladcih (dijaški Katoliški akciji) prof. Aleš Ušeničnik in prof. Josip Turk ter njuni spisi, ki so izhajali v zbirki „Naša pot“, ki jo je izdajala omenjena organizacija, so opravili ostalo. Na klasični gimnaziji je budil navdušenje za filozofijo prof. Franc Gnjezda. Pri dijaškem društvu „Zar“, katerega predsednik sem bil kot osmošolec, smo večkrat predavali in debatirali o filozofskih vprašanjih. Poleg filozofije so me zelo privlačevale socialne vede in literatura. Tu in tam sem tudi pesnil.

Na univerzi sem se vpisal na pravo, kjer je imel name velik vpliv pravni in socialni filozof prof. Evgen Vasiljevič Spek-

torski, ruski emigrant, zadnji nekomunistični rektor kijevske univerze. Po njegovi pobudi sem se začel zanimati za pozabljenega kranjskega državoslovca in političnega filozofa Franca Alberta Pelzhofferja, Valvasorjevega sodobnika in mecena Janeza Svetokriškega. To je bila prva moja znanstvena raziskava. Izdelal sem dve razpravi o njem: eno za „Cas“, drugo pa za „Slovenskega Pravnika“, pa zaradi vojnih razmer nista mogli iziti. S trudom nabrani material, ki sem ga spravljal skupaj v ljubljanski licejki, v tržaški mestni knjižnici in drugih severnoitalijanskih bibliotekah, mi je pobrala vojna zmešnjava. Za doktorsko tezo v Turinu sem izbral temo „Pravična vojna pri Vitoriji in Suarezu“. Dasi iz področja zgodovine mednarodnega prava, je imela močan filozofski poudarek.

Po prihodu v Argentino sem najprej moral prijeti za ročno delo. Toda že leta 1949 sem začel poučevati na Visoki novinarski šoli (Escuela Superior del Periodismo), ki je privatna ustanova s pravico javnosti, humanistično kulturo in zgodovino filozofije. Tam sem deloval do l. 1952, ko so me povabili na Instituto de Cultura Religiosa Superior, kjer sem poučeval več let grščino in pa filozofsko antropologijo, ki jo poučujem še danes. Istočasno sem začel poučevati klasične jezike na Instituto del Profesorado del Consejo de Educación Católica in filozofsko antropologijo na Escuela de Psicología, ki jo je ustanovila Obra Cardenal Ferrari in ki se je l. 1960 preustrojila v Svobodno fakulteto za psihologijo (Facultad Libre de Psicología „Buenos Aires“). Bil sem član fakultetnega sveta in fakultetne uprave do l. 1962, ko sem bil prisiljen zaradi prezaposlenosti odstopiti. Leta 1958 se je ustanovila v Buenos Airesu težko pričakovana katoliška univerza, ko se je reformiral zadevni državni zakon. Leta 1959 sem bil pozvan, naj sprejem stolico za branje in razlago tekstov antične filozofije. Imenovan sem bil za protitularnega profesorja. (Stopnje na katoliški univerzi so: auxiliar docente, profesor adjunto, profesor protitular, profesor titular, profesor ordinario.) Toda že naslednje leto so me premestili na stolico zgodovine moderne filozofije in me imenovali za titularnega profesorja. To pa predvsem zaradi mojih raziskav nemškega predkantovskega racionalizma, ki sem ga zasledoval že iz Ljubljane pod vplivom prof. Spektorskega, ki je bil strokovnjak za to dobo. Aprila 1963 sem dobil od kardinala Caggiana imenovanje za ordinarija iste stolice ter postal član sveta filozofske fakultete.

Trenutno predstavlja središče mojega intelektualnega dela stolica za zgodovino moderne filozofije in z njo združen seminar. Imam tri ure predavanj in tri ure seminarja na teden. Pri seminarju npr. letos študiramo „Nauk o znanosti“ nemškega idealističnega filozofa Fichteja. Lansko leto smo obdelovali „Cogitata metaphysica“ panteističnega filozofa Spinoze. Kljub temu, da večina študentov dela v službah, je mnogo zanimanja in požrtvovalnosti pri študiju. Poleg omenjene stolice mi veliko časa in moči vzame priprava predavanj iz filozofske antropologije na Instituto de Cultura Religiosa. To so svobodna poljudna predavanja, a vendar na akademski višini. (To kar Francozi imenujejo „haute

divulgation“.) Tečajji so monografični. Vsako leto izberem drugo temo. Letošnja tema je: „Komunikacija med osebami“. Slušatelj je navadno zelo veliko. Največ je akademske mladine. Prevladujejo dekleta. A je tudi nekaj cemeniščnikov, precej redovnic ter skoro stalna skupina medicincev in zdravnikov. Te vrste predavanja imam že dvanajst let in sem pri njih doživel relativno največ uspeha. Največ zaradi njih sem postal v tukajšnjem okolju znan in upoštevan. Ta predavanja ustrezajo pe-reči potrebi tukajšnje inteligence, ki je bila pretežno pridobitno in scientistično oblikovana ter želi uravnovesiti svojo enostranost s študijem humanistično-filozofskih vprašanj. Čeprav tega ne obešam na veliki zvon, so vsi ti tečajji usmerjeni v duhu Tomaževe filozofije. Pri tej nevsiljivi divulgaciji tomizma mi je bil vedno vzor v tem pogledu neprekosljivi nemški filozof Josef Pieper.

K temu je treba dodati še nekaj ur filozofije in poučevanje klasičnih jezikov. Končno je treba sliko dopolniti še z zastojno kulturno tlako, ki obstoji v neštevilnih predavanjih, kratkih tečajih ipd. za katoliške ustanove, organizacije in tudi za slovensko skupnost.

Teža pedagoškega dela mi dosedaj ni dovolila, da bi obravnavane teme do konca obdelal, izpilil in objavil. Material se kopiči in me naravnost sili k objavi. Pred nedavnim sem objavil prvo študijo iz serije, ki jo imam že delno pripravljeno, o nemškem predkantovskem racionalistu Christianu Wolffu („La virtud de prudencia en la „Ethica“ de Christian Wolff“, Sapientia XVII, 89.). Delce je bilo zapaženo tudi v Evropi in je naletelo na ugodne odmeve pri strokovnjakih (kot n. pr. prof. Jean École iz Angersa, prof. Marcel Thomann iz Strassburga, prof. Mariano Campo iz Trsta). Upam, da bom časovno zmo-gel nadaljevati začeto delo, ki je v nekem smislu derivacija mojih ljubljanskih študij o Pelzhofferju.

Pravnih študij tudi nisem čisto pozabil. Sodeloval sem pri traktatu tukajšnjega civilnega prava, ki ga je izdajal veliki argentinski civilist Héctor Lafaille.

Dejstvo, da sem Slovenec, me ni prav čisto nič motilo pri uveljavljanju v tujem okolju. Nasprotno, slovenska dediščina mi je dajala moč za hude napore in v njej sem vedno našel neizčrpne možnosti osebne prenovitve in poglobitve.

Vsak naš fant in dekle, ki ima glavo za to, naj gre študirat. Starši naj se več brigajo za vzgojo otrok. To je važnejše kot komfort, avto ipd. To je osrednje opra-

vilo družine. Brez njega je družina sama lupina. Če otroci ne bodo ukoreninjeni v domači družini, se nikdar ne bodo mogli resno uveljaviti v tujem okolju.

STUDIJE IN ESEJI

1. El perfil humano de Alcides de Gasperi (Človečanstvo v A. de Gasperiju) — Criterio 1954, str. 935. (Članek ponatisnjen v „La Quincena“, Habana, Cuba, marca 1955).
2. Sencillez y simplificación (Preprostost in poenostavljenje) — Criterio 1956, str. 89.
3. La formación intelectual (Umsko oblikovanje) — Criterio 1956, str. 413.
4. El ser o el poder (Bit in oblast) — Criterio 1956, str. 606.
5. La virtud de prudencia en la „Ethica“ de Christian Wolff (Krepost pametnosti v „Etiki“ C. Wolffa) — Sapientia XVII — 1964, str. 89.

KRITIČNI IN BIBLIOGRAFSKI ZAPISKI

1. Roger Verneaux — „Lecciones sobre el existencialismo“ (Lekcije o eksistencializmu) — Criterio 1953, str. 780.
2. Helmut Kuhn — „Encuentro con la nada“ (Srečanje z ničem) — Criterio 1953, str. 780.
3. Luigi Stefanini — „Esistenzialismo ateo ed esistenzialismo teistico“ (Ateistični in teistični eksistencializem) — Criterio 1953, str. 780.
4. Edith Stein — „Kreuzeswissenschaft“ (Znanost o križu) — Criterio 1954, str. 148.
5. Edith Stein — „Endliches und Ewiges Sein“ (Končna in večna bit) — Criterio 1954, str. 148.
6. Edith Stein — „Des. hl. Thomas von Aquino Untersuchungen über die Wahrheit“ (Disputacije o resnici sv. Tomaža Akvinskega) — Criterio 1954, str. 148.
7. T. V. Smith — „De Thales a San Agustín“ (Od Thalesa do sv. Avguština) — Criterio 1956, str. 156.
8. Sören Kirkegaard — „Estética y ética en la formación de la personalidad“ (Estetika in etika pri gradnji osebnosti) — Criterio 1956, str. 396.
9. Hans Urs von Balthasar — „Esencia de la verdad“ (Bistvo resnice) — Criterio 1956, str. 637.
10. Michele Federico Sciacca — „La existencia de Dios“ (Bivanje božje) — Criterio 1956, str. 796.
11. Gabriel Marcel — „El hombre problemático“ (Problematični človek) — Criterio 1957, str. 44.
12. Jean Guittou — „La existencia temporal“ (Časno bivanje) — Criterio 1957, str. 85.
13. Hans Urs von Balthasar — „Esencia de la verdad“ (Bistvo resnice) — Sur 1956, sept./okt., str. 73.
14. Georges Friedmann — „Problemas humanos del maquinismo industrial“ (Človeški problemi industrijske mehanizacije) — Sur 1957.
15. Johan Huizinga — „Homo ludens“ (Igrajoči se človek) — Señales 1958, št. 97, str. 31.

V SODELOVANJU Z DRUGIMI, PREVODI, UVODI

1. Rekonstrukcija bibliografije, ki jo je uporabljal italijanski penalistični klasik Francesco Carrara pri svojem velikem delu „Il Programa di diritto penale“ (Program kazenskega prava). Bibliografija je vključena v zadnji zvezek omenjenega dela v španskem prevodu „Programa del derecho penal“, Editorial Depalma, Buenos Aires 1949.
2. Sodeluje pri prevodu vrhunskega dela Giorgia del Vecchio „La Justicia“ (Pravica), prevedel Francisco P. Laplaza, Editorial Depalma, Buenos Aires 1952. Na strani

X je navedeno, da so številni citati iz grščine, latinščine in nemščine delo dr. Komarja.

3. Sodelovanje pri izdaji knjige „Contratos“ (Pogodbe) VIII. zvezek „Civilnega prava“, avtor Hector Lafaille. Založba Ediar, Buenos Aires 1953, 620 strani. Na strani 589 navedeno, da so pripombe k primerom iz romanskega, cerkvenega in srednjeveško-nemškega prava, kakor tudi iz primerjalnega prava, delo dr. Komarja.
4. Emanuel Mounier — „Qué es el personalismo?“ (Kaj je personalizem). Založba Criterio 1956. Uvod in biobibliografski prikaz napisal Milan Komar.
5. Francis Bacon „Tractatus de Justitia Universali“ (Traktat o vesoljni pravici). Prevod z opombami pripravljen v sodelovanju s prof. Franciscom P. Laplaza, bivšim dekanom pravne fakultete buenosaireške državne univerze. Delo je v rokopisu in čaka, da ga bo pravna fakulteta iste univerze izdala v knjigi.

ČLANKI IN RAZPRAVE V SLOVENŠČINI

Zbornik Svobodna Slovenija

1. Ob 10-letnici smrti dr. Janka Kralja, 1954, str. 98—99.
2. Z nezanimanjem potuje smrt incognito, 1955, str. 53—58.
3. Država je v nas samih, 1958, str. 33—36.
4. Ljubezen do usode, 1960, str. 13—17.
5. Pot iz mrtvila, 1961, str. 7—12.
6. Drevo kot simbol, 1962, str. 7—10.
7. Branivec miru, 1964, str. 143—148.
8. O nalogah in dolžnostih slovenske ideološke emigracije, 1964, str. 85—87.
9. Pogoji za dialog, 1965, str. 7—11.

Meddobje

1. S tokovi in proti tokovom, letnik I, 1954, št. 1-2, str. 4—10.
2. S tokovi in proti tokovom — zaključek, letnik I, 1954, št. 3, str. 84—87.
3. Korenine kačurstva, letnik I, 1954, št. 4, str. 169—173.
4. Kociper: Mertik, letnik II, 1955, št. 1-2, str. 131—132.
5. Borba in ljubezen, letnik II, 1956, št. 6, str. 278—282.
6. Abstraktnost in abstraktna umetnost, letnik I, 1955, št. 4, str. 203—204.
7. Sodelovanje pri „Buenosaireški okrogli mizi“, letnik II, 1956, št. 4-5, str. 210—211, 214, 217, 220.
8. Odgovor na „Anketo 1957“, letnik III, 1957, št. 3-4, str. 161—162.
9. Razmišljanja ob razgovorih — I., letnik III, 1956/1957, št. 5-6, str. 237—243.
10. Razmišljanja ob razgovorih — II., letnik V, 1959, št. 1-2, str. 3—9.
11. Razmišljanja ob razgovorih — III., letnik V, 1959, št. 3-4, str. 120—125.
12. Zapiski iz velemesta, letnik VI, 1961, št. 3-4, str. 127—130.
13. Vsakdanje glose — I., letnik VII, 1963, št. 3-4, str. 171—177.
14. Vsakdanje glose — II., letnik VIII, 1964, št. 1-2, št. 28—32.

Vrednote

Filozofija in praksa, letnik I, 1951, št. 3-4, str. 308—315.

Slovenska pot

Ehrlich, kot se ga spominjam, letnik V, 1957, št. 2-3, str. 35—37.

V delu

La „Antología“ de Christian Wolff (Antologija Chr. Wolffa) za argentinsko filozofsko revijo „Sapientia“.

„Idea matheseos universae“ de E. Weigel (Ideja vesoljne matematike E. Weigla). Za revijo „Sapientia“. Obe razpravi sta iz cikla raziskav o nemškem predkantovskem racionalizmu.

Postvarjanje in odsvojitve (Reifikacija in alienacija). Zbirka filozofskih esejev, izvornih in ponatisov. Izšla bo pri Slovenski kulturni akciji.

Dr. Karel Vladimír Truhlar D. J., rojen 3. septembra 1912 v Gorici. Po soški ofenzivi 1915 doraščal kot begunec na Jesenicah. Oče bil železničar (ded po očetovi strani živel še na Češkem), mati s slovenskega Krasa. Oba iz kmečke družine. Pet let osnovne in tri leta meščanske šole opravil na Jesenicah. Zatem klasična gimnazija v Ljubljani, leta 1933 stopil v ljubljansko semenišče in ob predavanjih Aleša Ušeničnika vzljubil filozofijo. Leta 1934 bil poslan na Ušeničnikovo pobudo v Rim v Germanicum, kjer je na Gregoriani študiral dve leti filozofijo. Zatem pet let teologije z doktoratom. Po vrnitvi iz Rima 1941 semeniški spiritual v Ljubljani. Bil določen za profesorja dogmatike na ljubljanski teološki fakulteti, pa bil z razumevanjem pri dr. Rožmanu odvezan od te naloge, se posvetil študiju ascetike-mistike. Po letu 1945, ko se je hotel globlje posvetiti temu študiju, je na prošnjo škofa dr. Rožmana sprejel mesto spirituala v semenišču v Pragli in profesorja dogmatike in ascetike. 1946 stopil v jezuitski red, 1947 nadaljeval študij mistike, 1948 začel priobčevati razprave v mednarodnih revijah, 1949 poklican na gregorijansko univerzo za docenturo ascetike-mistike, 1950 dobil stolico te stroke na teološki fakulteti, obenem pa tudi nalogo razvijati stroko v smeri posebnega univerzitetnega inštituta. Leta 1958 je bil inštitut zgrajen. 1956 redni profesor teološke fakultete, 1958 — ko se iz inštituta umaknil — bil imenovan za generalnega revizorja za ascetiko-mistiko znotraj Družbe Jezusove. — Izdal dve pesniški zbirki: Nova zemlja in Rdeče bivanje (oboje v založbi Slovenske kulturne akcije, Buenos Aires).

„V mojem krstnem listu je družinsko ime napisano tako, kot ga zdaj pišem, namreč r in ne ř. Kot tak sem živel na Jesenicah, begunski otrok. Ker ni bilo denarja za ljubljansko gimnazijo, sem moral delati meščansko šolo na Jesenicah. Potem me je pa takratni kaplan Janez Župančič, ki zdaj župnikuje v Slovenski Benečiji, spravil na klasično gimnazijo v Ljubljani. Z izpitom iz latinščine in nemščine čez prvi razred sem mogel takoj začeti z drugim. V osnovni, meščanski šoli in na gimnaziji sem bil vedno prvi v razredu. Na gimnaziji sem si že po nekaj letih začel služiti kruh z inštruiranjem. Tako sem bil na višji

gimnaziji nekako tri leta inštruktor v družini pesnika Otona Župančiča. Na hrano sem sprva hodil na uršulinsko porto, pozneje v Ljudsko kuhinjo. Od začetka sem bil član Dijaškega Orla in stolne Marijine kongregacije. V sedmi in osmi šoli sem bil celo prefekt. Ob sobotah sem se seveda vozil na Jesenice. Pozimi (še maja včasih) sem po opravljeni prvi službi božji odrinil s smučmi v Karavanke in se vračal na večer obložen s paketi za jeseniško študentarijo v Ljubljani. Ob počitnicah sem rad laboril. Najprej z Dijaškim Orlom, pozneje z Mladci (v Planici, Martuljku, ob Kolpi, v Poljanah, na Hvaru).“

„Tudi pesnil sem. Najprej v dijaškem literarnem listu *Zar* — v čigar uredniškem konzorciju sem bil član. Začel ga je izdajati — po enem letu v tiskani obliki — naš razred. Pozneje so se mu priključili drugi sodelavci, med njimi Jože Udovič, Cene Vipotnik, Jože Kastelic, Janez Gregorin, Erna Muser. Objavljal sem pod pravim imenom ali psevdonomom, včasih je bil Iztok, včasih Janez Langus, včasih kratice, hkrati v *Mentorju*, *Naši Zvezdi*, *Mladiki*, nazadnje v *Dom in svetu*. Odločilno bodrilo za delo v tej smeri sem prejel od profesorja Ferda Kozaka.“

„Srečal pa sem se tudi s profesorjem Ernestom Tomcem. Bil je moj profesor za grščino. S premostitvijo in čistostjo svojega značaja me je osvojil za svoje načrte v smeri poznejšega mladčevstva. Čez kako leto in pol je pritegnil še druge. A jaz sem odšel v semenišče, zatem v Rim in tam končal filozofijo z licenciatom. Kogar zanima, licenciatsko delo nosi naslov *Das Erkennen der Existenz* — Spoznavanje eksistence. Ne da bi se prav zavedal, sem z njim stopil na področje naravne mistike, ki ji je za izhodišče vprav spoznavanje eksistence — v tej ji zatli *Absolutna Bit*. Ker je spoznavanje eksistence *nadpredmetno*, Veber kot Meinongov učenec s svojo predmetnostno teorijo seveda ni prišel do njega in je *le tako* mogel zgraditi svojo „pot do Boga“, ki mi je služila za zunanji okvir razprave. A pot je šla naprej — po petih letih teologije je sledila doktorska disertacija: *Proces pobožanstvenja pri Vladimiru Solovjevu*.“

„Sredj vojne vihre sem se vrnil domov. Ob globini, zlahtnosti in toploti duha Aleša Ušeničnika sem mnogo prejel. Tako sem 1942 ustanovil Duhovniško zvezo z intenzivnejšimi zahtevami in programom kot v že obstoječi *Unio Apostolica*. Tedaj sem moral tudi koordinirati notranja gibanja semenišča v duhovniški ideal. Dogmatiko naj bi učil — glej mojo razpravo *Nauk Vladimira Solovjeva o razvoju dogme v Bogoslovnem vestniku* 24. 1944, 279/290 — in se zato zanjo pripravil, pa sem škofa dr. Rožmana poprosil, naj na to mesto rajši imenuje dr. Vodopivec, jaz pa bi se posvetil drugi stroki. Ustreženo mi je bilo, dokler „želja in volja“ škofa nista bili tako močni, da sem šel za spirituala v Pragi. Tako sem bil spet v drugem svetu, pa profesor dogmatike in ascetike. Bil sem tudi urednik daktilografiranega lista *Bese-de življenja*.“

„Pri jezuitih, kamor sem stopil leta 1946, sem ob docenturi na Gregoriani tudi dobil nalogo, naj bi stroko ascetika-mistika razvil v smeri posebnega instituta. V tem smislu sem jo tudi — brez vsake podlage — razvijal vse do 1958 (kakor je razvidno iz *Letopisa univerze v letnikih 1951—1958*). Cilj instituta je bil: specializacija absolventov teologije za docenturo ascetike-mistike, za pisateljstvo v strokovnih ascetsko-mističnih revijah, za službo spirituala v semeniščih, sholastikatih, za službo magistra redovniških novincev, za inštruktorja terciata, za dajanje duhovnih vaj. Predavanja na tem institutu so doktorandska predavanja in slušatelji iz stroke lahko doktorirajo. Ko je bil institut leta 1958 zgrajen in od Sv. Stolice potrjen, sem se umaknil.“

„Na gregorianski univerzi imam stolico za ascetiko-mistiko na teološki fakulteti. Stroka je vključena v obvezen program tretjega letnika teološke fakultete. Ta predavanja obiskuje 300—350 slušateljev (v celoti ima Gregoriana zdaj 3360 slušateljev iz približno 30 različnih nacionalnih kolegijev, pa še 100 različnih redov in kongregacij zraven). Poleg tega imam specialna predavanja na spiritualnem institutu. Predavam duhovno teologijo laištvu in redovništva, teologijo krščanskega izkustva (z mistiko), teologijo dela, razvedrila; predavanja so bila vključena hkrati v program socialnega instituta gregorianske univerze (slušateljev je bilo vsega skupaj 87). Vsako leto imam tudi znanstveni seminar na teološki fakulteti. Prva leta sem obdeloval duhovni nauk posameznih Pavlovih pisem, pozneje krščanski humanizem, zadnja leta teologijo dela, laištvu, razvedrila. Poleg seminarских nalog moram voditi doktorske disertacije. Dozdaj sem jih vodil okrog 50. Proforski zbor je mednaroden. Trenutno so zastopane Francija, Španija, Italija, Nemčija, Belgija, Holandska, Švica, Anglija, Madžarska, Poljska, Češka, Slovaška, Slovenija, Združene države Severne Amerike, Kanada, Mehika, Kuba, Brazil, Čile, Argentina, Kitajska, Filipini. Od proforskega zbora nas okrog 90 stanuje na univerzi sami, nekateri po drugih redovnih hišah.“

„Sprejel sem tudi povabilo za rednega sodelavca (v sekciji „Spiritualnost“) pri „Concilium — Revue Internationale de theologie“, ki bo izhajala v več jezikih in je namenjena predvsem škofom: koncil je pokazal, kako blagodejno vpliva odprt dialog med hierarhijo in teologi raznih na-

rodnosti in kultur in raznih teoloških smeri, in kako škoda bi bilo, če bi tega po koncilu več ne bilo.“

„Ascetika-mistika je kot teološka veda zelo mlada veda. Treba jo je šele razviti. To ne gre brez pionirstva, ki seveda zadene na reakcijo, — ima težave s cenzorji, kadar se ti v novem nič ne razpoznajo, — a si zdaj, v ozračju II. vatikanskega cerkvenega zbora, laže utira pot. Prim. tole reakcijo na moje knjige: Quando si leggono questi volumi viene spontanea questa conclusione: o la teologia ascetica è ancora in fasce o siamo in un tempo in cui tutti i valori sono rimessi in discussione e non rimane più nulla di certo (prvo velja, namreč da je ascetična teologija še v plenicah in jo je zato treba razvijati; ne drugo, namreč kot da bi ta razvoj ne ohranjal stika s tradicijo — nasprotno: gradi vprav iz prvenstvenih teoloških virov, iz sv. pisma, patristike, osrednjih teoloških tez in z njimi obnavlja stik s tradicijo) ...E un dato di fatto... che molti problemi si affrontano teologicamente per la prima volta con rigore scientifico. La produzione ascetica è enorme nel decorso dei secoli, ma questa produzione si è tenuta prevalentemente sul terreno pratico e con fini eminentemente pratici. Le singole asserzioni non sono state vagliate teologicamente, nè lo potevano essere, perchè molti degli autori non erano teologi in senso stretto e scrivevano piuttosto quello che l'esperienza aveva loro insegnato o ciò che la meditazione del Vangelo aveva loro suggerito, che non un commentario teologico-spirituale della Rivelazione.“ (Salesianum 1960, 479). Na splošno mednarodna kritika mojo osnovno težnjo opaža in pozdravlja. Nekaj glasov: „Oggi è in atto un processo di revisione e di approfondimento teologico e biblico della spiritualità cattolica. Un efficace contributo a tale orientamento lo ha apportato il P. C. V. Truhlar... con i suoi tre ultimi libri: Antinomiae..., Structura..., Problema theologica de vita spirituali laicorum et religiosorum...“; članek potem na 5 straneh predstavlja tri imenovane knjige (Digest Cattolico 1960, 53/57). „On a pu, ces dernières années, enregistrer un progrès remarquable dans la domaine de la spiritualité. Bien des manuels de théologie spirituelle sont sous le signe du ressourcement. Pensons aux publications récentes de Thils, Wulf, Mouroux, Bouyer et autres. C'est à cette catégorie d'auteurs modernes et féconds qu'appartient le Père Truhlar...“ (Collect. Mechl., 1962,

330). Stojimo „...ante una nueva manera de ver la Teología Espiritual. Nueva por ser más teológica, más entrañada en las fuentes de la Revelación, en la Escritura sobre todo... Nueva también por ser más unitaria desde el punto de vista ideológico... Nueva, en fin, por ser más vital. Toda la vida, en su sentido más amplio: el trabajo, el descanso, la miseria espiritual, se nos descubre como informable por la vida divina... Sería necesario analizar cada párrafo de la obra para hacer el inventario de tantas cosas que en manos del P. Truhlar adquieren claridad, profundidad, sensatez. Se visten de Teología. Este es su cumplido elogio“ (Verdad y Vida 1961, 576). „Since Kant and Hegel, men have been conscious in a special way of the apparent contraries that go to make up reality and life. There is the theoretical problem of thinking them out correctly, and then also the practical one of getting them in the right combination and balance in actual living. The difficulty becomes more acute when the supernatural life is to be cultivated. Truhlar noticed that often enough spiritual writers in the past treated these questions in a one-sided or biased manner, and he sets himself to clarify and rectify the matter...“ (Theological Studies 1959, 142; h knjigi Antinomiae...). „Im Holz sind Wege, die meist verwachsen jäh im Unbegangenen aufhören. Sie heissen Holzwege. Oft scheint es, als gleiche einer dem andern. Aber es scheint nur so 'Holzmacher und Waldhüter kennen die Wege' — sagt Heidegger. Lauschen wir nun auf die Stimme der 'Holzmacher und Waldhüter' unserer christlichen Existenz. Bei ihnen kam das Dasein an einen Rand, dorthin, wo das Andere beginnt. Sie erlebten Gott als die Bruchstelle ihres eigenen Daseins und sie sprachen ihre Ergahrung in Antinomien (was 'Widerstreit die Gegensätze' bedeutet) und Paradoxen (was 'dem Gewohnten widersprechende Behauptung' besagt) aus. Wir nennen hier sechs und sieben. Nichts Kabbalistisches ist damit gemeint und auch nicht, dass nur 'sechs' und 'sieben' davon in gelebten Christendasein vorzufindenden sind. Sie weisen lediglich auf die verschiedenen Anregungen hin, welche den nachfolgenden Reflexionen als Ausgangspunkt dienen. Einmal war es das Buch von C. V. Truhlar, Antinomiae vitae spiritualis, worin die sechs Antinomien bis in die theologischen Einzelheiten der darin beschlossenen Probleme hinein erörtert wurden... Die Formulierungen der sieben Paradoxe entstammten... aus dem

zentralen Kapitel des grundlegenden Werkes von Msgr. Ronald A. Knox, *Christliches Schwärmertum...* (Orientierung 1960, 25-28, članek Weisungen für Weise). Še dva glasova, ki sem ju bil posebno vesel: nanašata se na knjigo „Christuserfahrung“.

Karl Rahner piše o njej: „Das Thema und seine Grundlösung scheinen mir sehr wichtig und richtig zu sein.“ In Hans Urs Baltasar: „...die Kirche denkt ja sonst heute wenig in dieser Richtung, die doch Voraussetzung für alles ist.“

KNJIGE

(Ocen drugih knjig, ki sem jih objavil, ne navajam.)

1. *De experientia mystica* (O mističnem izkustvu), v strokovni zbirki „Collectanea spiritualia“ 3, Rim 1951, XVI-252 strani. Razprodana.
2. *Antinomiae vitae spiritualis* (Antinomije duhovnega življenja), v strokovni zbirki „Collectanea spiritualia“ 4, Rim, 1. izd. 1958, 2. izd. 1960, 3. izd. 1961, VI-281 strani.
3. *Structura theologica vitae spiritualis* (Teološka struktura duhovnega življenja), v strok. zbirki „Collectanea spiritualia“ 7, Rim, 1. izd. 1959, 2. izd. 1961, VIII-219 strani.
4. *Problemata theologica de vita spirituali laicorum et religiosorum* (Teološki problemi o duhovnem življenju laikov in redovnikov), v strokovni zbirki „Collectanea spiritualia“ 8, Rim, 1. izd. 1960, 2. izd. v pripravi, 157 strani.
5. *Labor christianus. Initiatio in theologiam spiritualem systematicam de labore* (Krščansko delo. Uvod v sistematično duhovno teologijo o delu), Herder Rim — Freiburg Br. — Barcelona 1961, 175 strani. Španski prevod: *Labor christianus. Para una teología del trabajo*, Editorial Razón y Fé, Madrid 1963, 236 strani.
6. *Christuserfahrung* (Izkustvo Kristusa. Kristus kot predmet splošno krščanskega izkustva), Herder — Rim 1964, 163 strani.

ČLANKI

1. Razvijanje in križanje človeške narave: Meddobje II (1955-56), 169—174.
2. Preobražanje sveta in beg pred njim: Meddobje III (1956-57), 1—9.
3. Krščanska doraslost: Meddobje IV (1958), 201—211.
4. Problem osebne pokorščine: Meddobje V (1959), 93—99.
5. Revolucija, konservatizem in življenje kulture: Meddobje VI (1961), 105—112.
6. *Spiritualitas 1951—1952. Pars systematica* (Bibliografski pregled svetovne spiritualne literature v letih 1951—1952): *Gregorianum* 34 (1953), 498—523.
7. *De viribus naturae humanae in vita spirituali* (Kakšno vlogo imajo v duhovnem življenju naravne človekove sile): *Gregorianum* 35 (1954), 608—629; zgoščeno v ameriškem *Theology Digest* 5 (1957), 34—38 (Human nature and the spiritual life) in v italijanskem *Digest Religioso* 2 (1956), 6—11 (Cosa valgono le qualità naturali per la vita soprannaturale).
8. *De notione completa perfectionis christianae*: (O vsestranskem pojmu krščanske popolnosti): *Gregorianum* 34 (1953), 252—261; kratko v ameriškem *Theology Digest*.
9. *Principia theologica de habitudine christiani erga apparitiones* (Teološki principi o zadržanju kristjana do prikazovanj): „*Virgo Immaculata. Acta Congressus Mariologici-mariani 1954*“, zvezek XVI, str. 1—17 (izšlo v Rimu).
10. *Totalitas christianismi et debilitas christiani* (Radikalizem krščanstva in slabotnost kristjana): *Gregorianum* 37 (1956), 557—583; kratko v ameriškem *The Theologian*.
11. *Transformatio mundi et fuga mundi* (Preobražanje sveta in beg pred svetom): *Gregorianum* 38 (1957), 406—445; zgoščeno v ameriškem *Theology Digest* 8 (1960), 154—158, v španski Manresa.
12. *De neglecto integrae naturae cum gratia vinculo in theologia spirituali* (O pomanjkljivem vezanju celotne narave z milostjo v duhovni teologiji): *Gregorianum* 41 (1960), 240—252; kratko v italijanski dominikanski reviji *Sapienza in dialogo*.
13. *De theologia consiliorum hodierna anima adversiones* (Opombe k današnji teologiji svetov): *Ephemerides Theologicae Lovanienses* 38 (1962), 534—556.

14. **La découverte de Dieu chez saint Ignace de Loyola pendant les dernières années de sa vie** (Kako je sv. Ignacij Lojolski mistično Boga dojemal v zadnjih letih svojega življenja): *Revue d'Ascétique et de Mystique* 24 (1948), 313—337; nemško: *Das Gottfinden des hl. Ignatius von Loyola in seinen letzten Lebensjahren: Mitteilungen aus den deutschen Provinzen der Gesellschaft Jesu* 17 (1954), 235—248.
15. **Die mystische Vereinigung der Substanz der Seele** (Mistično zedinjenje substance duše): *Gregorianum* 30 (1949), 562—573.
16. **La lumière de la contemplation dans la nuit mystique** (Luč bogozrenja v mistični noči): *Nouvelle Revue Théologique* 71 (1949), 1063—1071.
17. **L'état d'âme demandé par saint Ignace au retraitant qui commence les Exercices** (Kakšno notranje stanje zahteva sv. Ignacij za začetek duhovnih vaj): *Nouvelle Revue Théologique* 73 (1951), 399—404.
18. **Expérience mystique et théologie de la grâce** (Mistično izkustvo in teologija milosti): *Revue d'Ascétique et de Mystique* 27 (1951), 297—326.
19. **Fuite du monde** (Beg pred svetom): *Dictionnaire de spiritualité*.
20. **Das mystische Leben der Mutter Gottes** (Mistično življenje Matere božje): *Gregorianum* 31 (1950), 5—34.
21. **Die Teilnahme der ganzen Seele am mystischen Leben beim hl. Ignatius und in der klassischen Mystik** (Celotnost mističnega doživetja pri sv. Ignaciju in v klasični mistiki): „*Studia Ignatiana*“, 542—556 (izšlo v Rimu 1956).
22. **Aszetik**: „*Lexikon für Theologie und Kirche*“ (izd. J. Höfer — K. Rahner), zv. I (1957), 968—973.
23. „**Passivität“ oder „neue Aktivität“ in der mystischen Erfahrung?** („Pasivnost“ ali „nova aktivnost“ v mističnem izkustvu?): *Gregorianum* 43 (1962), 315—323.
24. **Sanità fisica ed equilibrio mentale del giovane, come presupposto al lavoro formativo della direzione spirituale** (Telesno zdravje in duševno ravnotežje fanta, kot predpostavka za vzgojo v duhovnem vodstvu): „*La direzione spirituale nei seminari*“, izd. Kongr. za semenišča in univerze, Vaticano 1956, str. 49—55.
25. **Carità fuori legge o carità suprema legge?** (Ljubezen izven postave ali ljubezen najvišja postava?): *Rivista di Ascetica e Mistica* 7 (1962), 635—637.
26. **Imperfezione positiva e carità** (Imperfectio positiva in caritas): *Rivista di Ascetica e Mistica* 6 (1961) 105—112.
27. **Laics et conseils** (Laiki in sveti): *Laicat et Saintét.*, Herder — Rim, 1963, vol. I 161—195.
28. **L'obéissance des laïcs** (Pokorščina laikov), prav tam 233—275.

V TISKU SO

1. **Del članka „Monde“** (Svet): *Dictionnaire de spiritualité*.
2. **Obedience** (Pokorščina): *The New Catholic Encyclopedia* (kat. univ. Washington).
3. **Heroic Virtue** (Heroična krepost): *The New Catholic Encyclopedia*.
4. **Heiligkeit** (Svetost): *Sacramentum Mundi*, nemško-francosko-špansko-angleško-italijansko-holandski teološki leksikon; glavni izdajatelj Karl Rahner.
5. **Unterscheidung der Geiste** (Razločevanje duhov): prav tam.
6. **Visionen** (Vizije): prav tam.
7. **Besessenheit** (Obsedenost): prav tam.
8. **La charité dans l'action** (Ljubezen v dejavnosti): *Laicat et Saintété. col. II*.
9. **L'état laïque aussi annonce la Cité future** (Tudi laiški stan oznanja bodoče življenje): prav tam.

V DELU SO SLEDEČI PREVODI

1. „**Antinomiae vitae spirituales**“ se prevaja na italijanski in španski jezik.
2. „**Labor christianus**“ na italijanski in angleški jezik (španski prevod je že izšel).
3. „**Christuserfahrung**“ na holandski in španski jezik.
4. „**Laicat et Saintété**“ na nemški, španski in angleški jezik.

V cenzuri je knjiga *Solovjev-Teilhard-Religiöse Erfahrung* (Solovjev-Teilhard-religiozno izkustvo). Skoraj dokončana pa je knjiga *Unsichtbare Augen. Christus-erfahrung als Seelsorgenproblem bei Augustinus* (Nevidne oči. Izkustvo Kristusa kot dušnopastirski problem pri Avguštinu).

Dr. Franc Zajdela, rojen 28. decembra 1920 v Ljubljani; oče doma iz Sv. Jurija ob Ščavnici, bil šef kriminalnega oddelka na upravi ljubljanske policije, mati Roza Stary, doma iz Krškega. Maturiral leta 1939 na I. realni gimnaziji v Ljubljani in se vpisal na medicino, najprej v Ljubljani, zatem med vojno v Padovi, proti koncu vojne v Zagrebu. Po diplomi se strokovno usposabljal v Trstu, zatem v Milanu, odšel v Francijo, bil sprejet na Institut de Radium pri prof. Lacassagne. Leta 1947 postal maître des recherches — redni univerzitetni profesor, 1959 prejel največjo znanstveno nagrado v Franciji Prix Essec, dalje nagrade ustanov Société Française de histochemie, Société Française de Cancérologie, Société Française de Biologie itd. 1960 na prošnjo brazilske vlade organiziral laboratorij za študij rakovih celic v Rio de Janeiro, 1962 se udeležil mednarodnega kongresa o raku v Moskvi kot član petčlanske delegacije. Oktobra 1963 prejel nagrado Prix de la découverte od društva znanstvenih časnikarjev v Parizu za predložitev novega načina raziskovanja telesnih celic, ki jih je napadel rak; nagrado Vaucoulaire od Académie des Sciences, aprila 1964, namenjena kancerologom; julija 1964 bil v New Yorku kot član francoske delegacije pri stalni komisiji ZN, ki se bavi s problemi biološke nevarnosti za človeštvo od odpadkov atomskih eksplozij. Doslej napisal nad 70 strokovnih člankov v francoske in angleške revije. Skupaj z Nacetom Čretnikom začel izdajati v Parizu glasilo mladih krščanskih demokratov Nouvel Horizon, katere urednik bil nekaj časa. Oče petih otrok, član Commuive scientifique, krožka, ki ga je ustanovil kardinal Suhard.

V mladosti me je zanimala matematika, a oče ni hotel, da bi bil profesor, zanimala me je umetnost, zlasti slikarstvo. Hodil sem k Jakopiču in Vavpotiču, tudi sam sem slikal — še danes, če le utegnem, včasih kaj naslikam, seveda ne za razstavo, za domačo zabavo, oddih. Privlačila sta me tudi psihologija in filozofija, a tega sem se malo bal, kajti nisem se mogel znebiti vtisa, da je vsak profesor po petnajstih letih malo „usekan“, da tako rečem — upam, da ne bo zamer. A sem pač take vtise z gimnazije prinesel. Oče je hotel, da bi študiral pravo in postal kriminolog, a to mi ni ležalo, čeprav mi je po maturi kupil Zgodovino cbojega prava. Odločil sem

se za medicino, bolj zato, da bi šel delat v laboratorij in se posvetil študiju raka bolj iz mladostne sentimentalnosti. Študiral sem najprej pri dr. Kanskyju, posebno sem rad zahajal v fiziološki laboratorij dr. Seliškarja. Skupaj z Marico Musarjevo sem po drugem letniku medicine prejel Svetosavsko nagrado — zadnjo pred vojno — 2.500 dinarjev, za kar sem si kupil kolo. Tema je bila: „Študij bazalnega metabolizma in refleksnega časa pri Slovencih“.

Ob začetku vojne sem bil demonstrator za anatomijo. Študiral sem raka pri dr. Chelewi, ki je bil pionir na Slovenskem,

pa žal ni imel nikakih sredstev. Laške internacije so me pognale v Gonars. Bil sem mladeč, član KA, pa so me komunisti denuncirali in šli smo za žico. Po vrnitvi so me denuncirali ponovno, pa sem rajši odšel v Zagreb, kjer sem pri dr. Körblerju vsaj lahko bral znanstvene revije. Za konec leta 1944 sem hotel iti v Ljubljano, pa nisem dobil dovoljenja, zato sem moral preko Dunaja. Tam sem na laškem konzulatu srečal hrvaškega uradnika, ki je poznal mojega očeta, in ta mi je preskrbel dovoljenje za Trst. Konec vojne in prvi dve povojni leti sem preživel med Trstom, Padovo in Milanom. To je bil grozen čas in še hujše okolje. Preživljal sem se s prodajanjem cigaret, cigaretnih papirčkov in podobnim. Ko sem dosti zaslužil „na dan“, da sem se malo najedel, sem šel po knjižnicah na obisk. V Trstu v Ospidale Maggiore, v Padovi na Inštitut za anatomsko psihologijo (profesor Zanetti), v Milanu pa na Istituto de cantro (profesor Rondoni, ki mi je dovolil reden obisk biblioteke in gledanje na mikroskop).

A vleklo me je naprej. Dvakrat so me že na meji s Francijo zavrnil, tretjič mi je uspelo. V uniformi angleškega oficirja, ki sem jo kupil pri četnikih v Milanu, sem odšel na pot. V vlaku Niza—Pariz sem se preoblekel v civilno „uniformo“ in tako prišel v Pariz. S seboj sem nesel cel kup priporočilnih pisem vseh mogočih cerkvenih dostojanstvenikov, pa tudi priporočilo dr. Körblerja iz Zagreba, ki je bil učenec profesorja Lacassagne-a, najbolj znanega francoskega radiologa. Nekaj časa sem s priporočilnimi pismi hodil od inštituta do inštituta, pa ni bilo nič. Prof. Lacassagne-a sploh iskal nisem, ker sem mislil, da je med tem že umrl. Zato sem se odločil za najbolj primerno zaposlitev in pričel delati v avtomobilski tovarni Citroën, kjer so mi dodelili mesto v oddelku za kroglične ležaje. Spoznal sem predsednika Mednarodnega rdečega križa, ki se je zavezal za to, da bom v kakem laboratoriju dobil primerno mesto. Konec maja 1947 so me klicali na Institut Céntral d'Hygiène, kjer me je sprejel zelo nervozen direktor, zahteval vsa priporočilna pisma in me kratko odpravil. Na, pa sem ob papirje, sem pomislil, in do nadaljnega bom delavec avtomobilske stroke.

Čez štirinajst dni pa sem prejel pismo iz Institut de Radium, podpis nečitljiv. Šel sem. Sprejel me je profesor Lacassag-

ne. Preden sva se pozdravila, je dejal po naše: Trebuh boli! Nisem vedel, ali sem padel z neba alj kaj se godi, pa mi je Lacassagne takoj pojasnil: za časa prve svetovne vojne je bil na Krfu in edino, kar si je zapomnil od srbskih vojakov v času epidemije, sta bili ti dve besedi. Pogovarjala sva se tri ure. Saj je med pismi našel tudi priporočilo svojega nekdanjega učenca dr. Körblerja. Vesel je bil. „K meni boste prišli delat,“ je dejal, „saj ste človek, ki ga potrebujem“. Še isti dan sem odpovedal službo pri Citroënu, kupil nekaj papirja in svičnik, šel v laboratorij, kjer sta bili že dve laborantki in en zdravnik. Lacassagne me je predstavil kot šefa laboratorija in jim naročil, da bodo delali po mojih navodilih.

Če danes kdo vpraša, kaj pravzaprav delam, moram reči: proučevanje raka in radiobiologije na ravni celice in podceličnih organitov. S pomočjo filmanja, elektronskega mikroskopa in citokemije proučujemo reakcije celice na fizične in kemične dražljaje, posebno še celična jedra. Vse to v zvezi z rakom in radiobiologijo. Bolezen bo gotovo premagana v laboratoriju, šele potem v bolnišnici.

Da sem Slovenec, me ni motilo nikjer. Nikdar nisem imel glede tega kakega čuta manjvrednosti. Slovenci imamo neke prednosti, katerih latinski narodi nimajo: intuicijo, da stvar hitro spoznamo in razumemo, smisel za odgovornost, smisel za dobro in izvršeno delo. Imamo seveda tudi napake, zlati nevoščljivost: gledamo, kaj ima sosed, mi pa ne, namesto da bi mu pomagali; za neuspeh iščemo krivdo v okolju, ne pri sebi kot Latinci, svojih intuicij dostikrat ne znamo v logičnem redu podati drugim.

Vesel sem svoje družine, vesel otrok. Tem bi rad dal dobro vzgojo na splošno, da bodo notranje uravnovešeni; otrokom na sploh bi morali dati več dobrih zgledov, ki več zaležejo kot besede, jim posvetiti vso svojo ljubezen, da bodo res čutili, da smo jim res iz srca predani. In znati jih bomo morali vzgojiti, da bodo znali svobodno misliti in imeli pogum do izpovedi lastnega mnenja.

1. Recherche de l'activité cancérigène de quelques nouveaux composés polycycliques azotés (Proučevanje rakotvornosti nekaterih novih dušikovih policikličnih sestavin), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, R. Royer, F. Zajdela; C. R. Soc. Biol., CXXI, 635, 28. junij 1947.
2. Contribution à l'étude du pouvoir cancérigène du 2-aminofluorène (Doprinos k spoznavanju rakotvornosti 2-aminofluorena), C. R. Soc. Biol., CXLII, 481, april 1948.
3. Accélération de la cicatrisation des plaies expérimentales consécutivement à l'injection de sérum anti-réticulaire (Pospešitev celjenja eksperimentalnih ran po vbrizgu antiretikularnega seruma), J. Loiseleur, F. Zajdela; Ann. Inst. Pasteur, 76, 53, januar 1949.
4. Activité cancérigène de nouvelles benzacridines angulaires (Rakotvornost novih angularnih benzakridinov); F. Zajdela, N. P. Buu-Hoï, Acta Unio Inter. C. Cancrum, VII, N° 1/184/1950.
5. Mise en évidence autoradiographique de l'absorption, par des bactéries, de la 2-sulfanilamidopyridine (Avtoradiografski dokaz o vpoju 2-sulfanilamidopiridina po bakterijah); A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, F. Zajdela et NG. Dat Xuong, C. R. Acad. Sci., 231, 89—92, 1950.
6. Synthèse d'un hexoestrol marqué par deux atomes de tritium (Sinteza enega izmed heksoestrolov, zaznamovanega z dvema tritijevima atomoma), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, NG. Dat Xuong, F. Zajdela, B. Eckert; C. R. Acad. Sci., 235, 589—590, 1952.
7. Une nouvelle technique autohistoradiographique (Nova avtohistoradiografska tehnika) F. Zajdela, Journal de Radiologie et d'électrologie, 33, 9-10, 1952.
8. Sur la teneur comparée en acide desoxyribonucléique des cellules cancéreuses, selon qu'elles son attachées au stroma ou en migration dans les lymphatiques (O primerjanju količin desoksiribonukleinskih kislin rakovih celic po uničenju njih ogrodja v limfatičnem sistemu), G. Grigouroff et F. Zajdela; C. R. Soc. Biol., CXLVII, 950, junij 1953.
9. Influence des hormones sexuelles sur la production du cancer du foie chez le rat (Vpliv spolnih hormonov na nastajanje raka v jetrih podgan), A. Lacassagne, L. Hurst, F. Zajdela et R. Royer; Acta physiologica latinoamericana, 3 N° 2 et 3, 136—139, 1953.
10. Etude cytologique de deux mutants de *Saccharomyces cerevisiae* (Citološko pručevanje dveh mutantov *Saccharomyces cerevisiae*), Th. Constantin et F. Zajdela; C. R. Soc. Biol., CXLVII, 1909, december 1953.
11. Etude cytologique et histochemique du noyau hépatique de souris isolé (Citološko in histokemično pručevanje jeter izolirane miši), F. Zajdela et G. A. Morin; Rev. Hematol., 7, N° 4, 628—651, 1952.
12. Etude du pouvoir cancérogène dans le domaine des hydrocarbures polycycliques aromatiques (Proučevanje rakotvornosti policikličnih aromatičnih hidrokarbidov), M. De Clerc, F. Zajdela, E. Lehlbach; C. R. Soc. Biol., CXLVIII, 812, maj 1954.
13. Relations entre la structure moléculaire et l'activité cancérogène dans la série du carbazole (Razmerje med molekularno zgradbo in rakotvornostjo karbazolove serije), A. Lacassagne, N. U. Buu-Hoï, F. Zajdela, N. D. Xuong; Bul. Cancer, XLII, N° 1, 3-13, 1956.
14. Constance des rapports nucléo-nucléolaire dans le foie de souris au cours de la croissance et du jeûne (Stalnost nukleo-nugleolarnega razmerja v mišjih jetrih med rastjo in postom), F. Zajdela, M. Langlois; C. R. Soc. Biol., CXLIX, 305, februar 1955.
15. Activité cancérogène des dibenzocridines bisangulaires (Rakotvornost biangularnih benzakridinov), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, F. Zajdela, R. Royer, M. Hubert-Habart; Bul. Cancer, XLII, 186—191, 1955.
16. Constitution chimique et activité cancérogène de nouvelles benzacridines angulaires (Kemični sestav in rakotvornost novih angularnih benzakridinov), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, F. Zajdela, R. Royer, P. Jacquignon, M. Hubert-Habart; Bul. Cancer, 42, N° 2, 180—185, 1955.

17. Sur les acylamino-2 nitro-5 thiazoles (O acilamino-2, nitro-5, tiazolih), N. P. Buu-Hoï, N. D. Xuong, F. Žajdela; *Bul. Soc. Chim. de France*, N° 11-12 1955/1591.
18. Etude volumétrique des nucléoles des noyaux hépatiques chez la souris au cours du jeûne protéique (Volumetrijski študij nukleolov jetrnih celic miši brez proteinske hrane), M. Mortreuil et F. Žajdela; *C. R. Soc. Biol.*, CL, N° 3, 518, 1956.
19. Activité cansérogène des benzacridines angulaires fluorées et chlorées (Rakotvornost fluoriranih ter kloriranih angularnih akridinov), F. Žajdela, N. P. Buu-Hoï, Acta unio intern. C. Cancrum, XI, N° 6, 736, 1955.
20. Pathogénie du cancer (Patogeneza raka), J. Courtial, F. Žajdela; *Encyclopédie-Médicochirurgicale*, november 1956, Pathogénie 3605 MIO p: 1-8.
21. The relation between Carcinogenic Activity and the physical and chemical properties of angular Benzacridines (Razmerje med rakotvornostjo in fizičnimi ter kemičnimi lastnostmi angularnih benzakridinov), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, R. Daudel and F. Žajdela; *Adv. Cancer Res.*, Vol. 4, 315—369, 1956, Acad. Press., New York, N. 4.
22. Sur l'activité cancérigène du 3, 4, 9, 10 dibenzopyrène et de quelques-une de ses dérivés (O rakotvornosti 3, 4, 9, 10-dibenzopirena ter nekaterih njegovih derivatov), A. Lacassagne, F. Žajdela, N. P. Buu-Hoï et Me Huguette Chalvet; *C. R. Acad. Sci.*, 244, 273—274, 1957.
23. Autoradiographie. Analyse topographique de la répartition des radioisotopes en histologie (Avtoradiografija. Topografska analiza porazdelitve radioizotopov v histologiji), F. Žajdela; *Rev. général des Sciences*, LXIV, N° 3—4, 105 do 114, 1957.
24. Was wissen wir über die Biologie des Krebses neues? (Kaj vemo novega o biologiji raka?) F. Žajdela; *Deutsches Medizinisches Journal*, 8. Jahrgang, 304—320, junij 1957.
25. Respiration, glycolyse et phosphorylations oxydatives de deux tumeurs ascitiques. Hépatome ascitique de Rat et tumeur ascitique d'Ehrlich (Dihanje, glikoliza in oksidativna fosforilacija dveh ascitičnih tvorov. Podganji ascitični hepatom in Ehrlichov ascitični tvor), A. Andrejew, A. Jean Rosenberg et F. Žajdela; *C. R. Soc. Biol.*, CL, N° 11, 1855, november 1956.
26. Les activités ATP-asiqne et AMP-asiqne des mitochondries de deux tumeurs ascitiques (ATP-ska in AMP-ska aktivnost mitokondrijev dveh ascitičnih tvorov). Hépatome ascitique de Rat et tumeur ascitique d'Ehrlich. A. Andrejew, A. Jean Rosenberg et F. Žajdela, *C. R. Soc. Biol.*, CL, N° 11, 1913, 1956.
27. Sur l'activité cancérigène de dérivés 5-substitués du 3-4-benzopyrène (O rakotvornosti 5-substituiranih derivatov 3, 4-benzopirena), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, F. Žajdela; *C. R. Acad. Sci.*, 254, 876—879, 26. avgust 1957.
28. Metabolic hétérogénéité of mouse liver desoxyribonucleic acid (Metabolična raznoterost desoksiribonukleinske kisline mišjih jeter), G. A. Morin, F. Žajdela, O. Costerousse; *Exp. Cell. Res.*, 13/204-207, 1957.
29. Sur l'activité cancérigène de dérivés méthylés du pérylène et du 1, 12-benzopérylène (O rakotvornosti metilnih derivatov perilena ter 1, 12-benzoperilena), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, F. Žajdela, *C. R. Acad. Sci.*, 245, 991—994, 26. septembra 1957.
30. Perspectives en cancérologie et en thérapeutique cancéreuse (Perspektive v spoznavanju in zdravljenju raka), F. Žajdela, *Le concours médical*, december 1957.
31. Spectre hématinique des microsomes de la cellule hépatique du Rat (Hematinični spekter mikrosomov celic podganjih jeter), P. Chaix, R. Monier, J. F. Petit, F. Žajdela; *C. R. Acad. Sci.*, 246, 328—330, 13. januarja 1958.
32. Relation entre structure moléculaire et activité cancérigène dans trois séries d'hydrocarbures aromatiques hexacycliques (Razmerje med molekularno strukturo in rakotvornostjo treh serij aromatičnih heksacikličnih hidrokarbidov), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, F. Žajdela; *C. R. Acad. Sci.*, 246, 1477—1480, 10. marca 1958.
33. Etude de l'élimination de dérivés cancérigènes des benzacridines angulaires, marqués par du radiocarbone (O izločevanju rakotvornih derivatov angularnih benzakridinov, zaznamovanih z radioaktivnim ogljikom), Melle M. Chenon, P.

- Daudel, A. Lacassagne, J. Willeput et F. Zajdela; C. R. Acad. Sci., 247, 2070 do 2073, 10. decembra 1958.
34. Les cytochromes microsomiques de la cellule hépatique (Citokromi v mikrosomih jetrne celice), P. Chaix, J. F. Petit, R. Monier, F. Zajdela; Bul. Soc. Chim. Biol., 40, N° 12/1897/1958.
 35. Quelques expériences préliminaires sur le mécanisme de la cancérisation par matières plastiques (Nekaj predhodnih poizkusov o mehanizmu povzročanja raka s plastičnimi materiali), A. Lacassagne, J. C. Arcos, N. P. Buu-Hoï et F. Zajdela; Bul. Cancer, 44, N° 545—551/1957.
 36. Sur la production de certains radiocarcinomes mammaires chez la souris (O nastanku nekaterih radiokarcinomov na mišjih dojkah), A. Lacassagne, J. F. Duplan, F. Zajdela). Proc. II International Symposium on mammary cancer; 24.—28.julija 1957, 427—440.
 37. Considérations biologiques sur le problème du cancer (Biološka razmišljanja o problemu raka), F. Zajdela; Rev. des Questions scientifiques, 20. januarja 1958, 90—109.
 38. Sur la différence de susceptibilité entre les sexes dans la production de sarcomes par les hydrocarbures polycycliques, chez les souris XVII (O različni občutljivosti obeh spolov pri povzročanju sarkomov s policikličnimi hidrokarbidi na miši XVII), A. Lacassagne, F. Zajdela, N. P. Buu-Hoï; C. R. Soc. Biol., CLII, N° 10/1312, 1958.
 39. Relation entre le pouvoir cancérogène des molécules conjuguées et leur fixation sur les protéines cellulaires (Razmerje med rakotvornostjo konjugiranih molekul in njih ustalitevijo na celičnih proteinih), P. Daudel, B. Chenon, N. P. Buu-Hoï, P. Jacquignon, A. Lacassagne, G. Prodi, G. Vallée, R. Vaszquez et F. Zajdela; Bul. Soc. Chim. Biol., 42, N° 1, 135—150, 1960.
 40. Activité cancérogène de 7, 8 benzacridines substituées sur la région mesophénanthrénique (Rakotvornost 7, 8-benzakridinov, substituiranih na mesofenantrenskem predelu), F. Zajdela, N. P. Buu-Hoï, P. Jacquignon; Acta Unio Intern. C. Cancrum, 15, N° 3-4, 723—726, 1959.
 41. Low-Temperature Spectrographic Study of the Cytochromes in Various Rat and Mouse Tumors (Spektrografsko proučevanje ob nizkih temperaturah nekaterih mišjih in podganjih jeter), R. Monier, F. Zajdela, P. Chaix et J. F. Petit; Cancer Res., 19, N° 9, 927—34, oktobra 1959.
 42. Isolement de mitochondries de levures cultivées en aérobiose ou en anaérobiose; étude spectrographique de leurs cytochromes (Izolacija mitokondrijev iz kvasnic, gojenih v aerobiozi in anaerobiozi; spektrografsko proučevanje njih citokromov), B. B. A., 36, 569—570, 1959.
 43. Activité cancérogène d'hydrocarbures polycycliques dérivés du naphtacène (Rakotvornost policikličnih hidrokarbidov, deriviranih iz naftacena), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï et F. Zajdela; C. R. Acad. Sci., 250, 3547—48, maja 1960.
 44. Etude de la vaccination de la Souris par le vaccin BCG au moyen des autoradiographies (O cepljenju miši z BCG; proučevanje s pomočjo avtoradiografije), J. F. Pasquier et F. Zajdela; Ann. Inst. Pasteur, 98, 383—397, marca 1960.
 45. Production de sarcomes chez la Souris, par injections de 4-nitroquinoleine-N-oxyde et de 4-nitroquinaldine-N-oxyde (Povzročanje sarkomov v miših z injekcijami 4-nitrokinolein-N-oksida ter 4-nitrokinaldin-N-oksida), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, F. Zajdela; C. R. Soc. Biol., CLIV, N° 3, 528, 1960.
 46. Isolement et propriétés oxydo-phosphorylantes de sarcosomes d'utérus de porc (Izolacija ter lastnosti oksido-fosforilantov sarkosomov svinjine maternice), Melle D. Gautheron, Y. Gaudemer, F. Zajdela; C. R. Acad. Sci., 250, 3064—3066, maja 1960.
 47. Faible réduction du pouvoir cancérogène par hydrogénation de la molécule d'hydrocarbures; forte réduction dans le cas des benzacridines (Rahlo zmanjšanje rakotvornosti s hidrogenacijo hidrokarbidov; precejšnje zmanjšanje v primeru benzakridinov), C. R. Acad. Sci., 251, 1322—1324, 3. oktobra 1960.
 48. Sur le pouvoir cancérogène de quelques hydrocarbures condensés renfermant plus de six cycles benzéniques (O rakotvornosti nekaterih kondenziranih hidro-

- karbidov, ki imajo več kot šest benzenskih ciklov), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, F. Žajdela et Mme. D. Lavit-Lamy; C. R. Acad. Sci., 252, 826—828, 6. februarja 1961.
49. Sur le pouvoir cancérigène des aldéhydes dérivés de l'anthracène et des 3, 4, 8, 9- et 3, 4, 9, 10-dibenzopyrènes (O rakotvornosti aldehydov antantrenove skupine in 3, 4, 8, 9- ter 3, 4, 9, 10-dibenzopirenov), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, F. Žajdela et Mme. D. Lavit-Lamy; C. R. Acad. Sci., 252, 1711—1713, 20. marca 1961.
50. Carcinogenic Activity of apocholic acid (Rakotvornost apokolične kisline), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, F. Žajdela; Nature (London), 190, N° 4780, 1007/1008, 10. junija 1961.
51. Acquisitions récentes sur le rôle du noyau dans les cellules somatiques (Zadnja dognanja o vlogi jedra v somatičnih celicah), F. Žajdela; Rev. Française d'Hématologie, Vol. 1, N° 3, 381—388, 1969.
52. Isolement de sarcosomes d'utérus de porc et leurs propriétés oxydophosphorylantes comparées à celles de sarcosomes de coeur (Izolacija sarkosomov svinjine maternice ter njih oksido-fosforilantne lastnosti v primerjavi z istimi lastnostmi srčnih sarkosomov), Melle D. Gautheron, Y. Gaudemer, F. Žajdela; Bul. Soc. Chim. Biol., XLIII, N° 1/193—205/1961.
53. A New Family of potent carcinogens-benzopyridocarbazoles (Nova družina zelo močnih rakotvorcev — benzopiridokarbazolov), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, F. Žajdela, F. Perin and Jacquignon; Nature (London), 191, N° 4790 pp 1005—1006, septembra 1961.
54. Examen au microscope électronique de fractions particulières, isolées à partir de levures cultivées en anaérobiose ou en aérobiose (Opazovanje z elektronskim mikroskopom posameznih delcev, pridobljenih iz kvasnic, gojenih v anaerobiozi in aerobiozi), F. Žajdela, Th. Heyman-Blanchet, P. Chaix; C. R. Acad. Sci., 253, 1268—1270, septembra 1961.
55. Inégale efficacité du 4-nitroquinoline-N-oxycide dans la production d'épithélioma de la peau chez deux lignées différentes de souris (Neanaka učinkovitost 4-nitrokinolein-N-oksida pri nastajanju kožnega epitelioma pri dveh različnih mišjih potomstvih), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, F. Žajdela; C. R. Soc. Biol., CLV, N° 3, 444, 1961.
56. La lutéoskyrine est-elle le principe hépato-toxique du riz „Janni“? (Ali je luteoskirin v rižu „Janni“ strupen jetrom?), N. P. Buu-Hoï, F. Žajdela; Medicina Experimentalis, Vol. 6, N° 1, 29—32, 1962.
57. New investigations on the Friend disease (Nova raziskavanja o Friendovi bolezni), A. Chamorro, R. Latarjet, P. Vigier, F. Žajdela; Ciba Foundation Symposium on Tumor Viruses of Murine Origin 1962, (176—184), (edit. G. E. W. Walstenholme Maeve O'Connor).
58. Dysprotéinémie de nature alfa2-globulinique chez la Rat porteur d'hépatome greffé (Zmanjšanje produkcije alfa-2-globulina pri podgani z vcepljenim hepatomom), G. A. Boffa, J. M. Fine, F. Žajdela; C. R. Acad. Sci., 255, 802—804, 23. 7. 1962.
59. Mise en évidence et nature immunochimique de l'alfa2-globuline anormale observée dans le sérum de Rat porteur d'hépatome greffé (Dokaz obstoja in imunokemična narava anormalnega alfa-2-globulina v serumu podgane z vcepljenim hepatomom), J. M. Fine, G. A. Boffa et F. Žajdela; C. R. Acad. Sci., 255 1045—1047, 30. julija 1962.
60. Contribution à l'étude du pouvoir cancérigène de quelques homologues méthylés du 1, 2-benzanthracène (Prispevek k spoznavanju rakotvornosti nekaterih metilnih homologov 1, 2-benzatracena), A. Lacassagne, F. Žajdela, N. P. Buu-Hoï et O. Chalvet; Bul. du Cancer, 49, 312—319, 1962, N° 3.
61. Aspect, au microscope électronique, des cellules de sang circulant incorporant la thymidine (Elektronsko mikroskopski aspekt celic krožeče krvi, ki vsebuje timidin), F. Žajdela, J. Moreno; Nouvelle Rev. Franç. Hématol., 3, N° 1, 65—70, 1963.
62. Activité cancérigène élevée du 1, 2, 3, 4-dibenzopyrène et du 1, 2, 4, 5-dibenzopyrène (Visoka rakotvornost 1, 2, 3, 4-dibenzopirena in 1, 2, 4, 5-dibenzopirena), C. R. Acad. Sci., 256, 2728—2730, 1963.

63. **Autoradiographie** (Avtoradiografija), François Zajdela, Techniques de laboratoire. 3e Edition, Masson et Co, Paris, 1963, T2 (545-569) (Chapitre VIII).
64. **Production expérimentale du cancer bronchique** (Eksperimentalno povzročanje raka na bronhijih), F. Zajdela; Revue de tuberculose et de pneumologie, 26, N° 12 bis (numéro supplémentaire) pp 35—39, 1962.
65. **Contribution à l'étude de la cellule de Friend** (Prispevki k proučevanju Friendove celice), F. Zajdela; Bullétin du Cancer, 49, N° 4, 351—373, 1962.
66. **Primenenie Ascitno, Hepatomi Dlia Izučeni Citologii Raka** (Uporaba ascitičnega hepatoma pri proučevanju rakove citologije), F. Zajdela; Voprosi Onkologii, Vol. 9 N° 5, 25—33, 1963.
67. **Action inhibitrice du radiophosphate de chrome colloïdal sur la leucose de Friend** (Zaviralno delovanje koloidalnega kromovega radiofosfata pri Friendovi levkozi), Jean-François Duplan, Claude Lévy, François Zajdela et André Chevalier; C. R. Acad. Sci., t. 256, 4320—4323, 1963, séance du 13 mai 1963.
68. **Absence d'activité cancérogène chez les hydrocarbures aromatiques acétyléniques fortement conjugués** (Nerakotvornost tesno konjugiranih aromatično-acetilenskih hidrokarbidov), N. P. Buu-Hoï, F. Zajdela, K. E. Schulte et P. Mabillé; Bulletin du cancer, 50, 105—108, 1963.
69. **Relations entre structure moléculaire et activité cancérogène chez las benzopyrido-carbozoles et les composées polycycliques analogues** (Razmerje med molekularno strukturo in rakotvornostjo benzopiridokarbazolov ter podobnih cikličnih sestavin), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, F. Zajdela, P. Jacquignon et F. Perin; C. R. Acad. Sci., 257, 818—822, 22. julija 1963.
70. **Activité cancérogène d'hydrocarbures aromatiques polycycliques à noyau fluoranthène** (Rakotvornost policikličnih aromatičnih hidrokarbidov, ki vsebujejo fluorantenovo jedro). A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, F. Zajdela, D. Lavit-Lamy et O. Chalvet; Acta Unio Intern. C. Cancerum, Vol. XIX, N° 3-4, 490—496, 1963.
71. **Particular carcinogenic activity of F-Nor-Sterantrene** (Posebna rakotvornost F-Nor-Sterantrena), A. Lacassagne, E. Buchta, D. Kiessling, F. Zajdela, N. P. Buu-Hoï; Nature, 200, N° 4902, 183—184, 12. oktobra 1963.
72. **L'emploi d'hépatomes ascitiques en cytologie du cancer** (Uporaba ascitičnih hepatomov pri citologiji raka), Zajdela François dans Colloque franco-soviétique „Quelques problèmes posés par la cellule cancéreuse“, Gauthier-Villiers Paris, 1964.
73. „Changes of the sub-epithelial connective tissues in the early stages of skin carcinogenesis induced by chemical agents“ (Spremembe na podkožnih veznih tkivih v prvih stopnjah nastajanja kožnega raka, povzročene s kemičnimi agenti), C. Maltoni, F. Zajdela; Acta Unio Contra Cancerum, Vol. XIX, N° 3-4, 584—588, 1963.
74. **Hépatomes expérimentaux, quelques aspects cytologiques** (Eksperimentalni hepatomi; nekaj citoloških pogledov), F. Zajdela; Arch. Maladies digestives, 52, 1213—1217, decembra 1963.
75. **Activité cancérogène de quelques isostères azotés d'hydrocarbures pentacycliques cancérogènes** (Rakotvornost nekaterih dušikovih izosterov rakotvornih penta-cikličnih karbidov), A. Lacassagne, N. P. Buu-Hoï, F. Zajdela et P. Mabillé; C. R. Acad. Sci., 258, 3387—3389, 1964.

Najla beseda in pomen
 V splošnje spoznanje
 Svrhni v znanstveno
 Svrhni v izobraževanje
 Svrhni v izobraževanje
 Svrhni v izobraževanje
 Svrhni v izobraževanje

razgledi

legenda o jezusu in dveh učencih

— Tričl čla, ko je bil James Evagelist že zelo star, se je odločil, da bo napisal četrto evanĝelje. Končno se je le vdal pri-govarjanju zvestih vernikov, ki so trdili, da je tako delo potrebno.

— Zadalji od vseh apostolov si je pri Hy-lifonje. Tri so davno napisane evanĝelije odličnej tako tudi temeljite. Kar močno krivo vero že utija. Tvoja pridiga Npe po-pravljajo in odpravljajo te nesvodljive miti-ke. Samo govorniki besede pa v teh časih ne začenjajo. Napiši nama jo!

— Tako se je starček James kmalu vdal. Pekljal je pisarja. Nam je bil le zelo sta-rijan in odli, ko ima mnogo let. Tvoj evanĝelji je naredoval vsiljeno pisarje. Pekljal je prepovedja, ki mi je bilo šlo Nikolom, in sta zvela.

— Prvi dan je James karikoval: „V re-čanju je bila beseda...“ vse do tle, kjer James Kristnik izjavlja: „In pri tem videl in sem pecca, da je ta sin božji!“

— James je bil le strujen in je težko go-voril, vendar je hotel nadaljevati. Niko-lem pa je dejal, da je za prvi dan dovolj, naj bi apostol privedel potrebnega počiva. James se je vdal in odšel na nadaljeva-nje in drug dan.

— Ko sta spet sedla k pisanju, je James naredoval: „Naslednji dan je James spet stal tam“ in z njim dva izmed njegovih učencev. In ko se je zari v misli gredo-čega Jezusa je rekla: „Gledaj, James božji Njegov besede sta zvela posreda učena in sta šla za Jezusom. James se obrne in ko je videl, da greva za njim, jaha reče: Kaj užeta? Odgovorila mu: Rabi (kar po-meni učenci), kje staneš? Vsi jama: Prilika in pečija! Šta sta torej in vi-dek, kje staneš? James je bil pri vsem. Šlo je za...“

— Torej, brat Simona Petra. Ta našče najprej svojega brata.

— Do sem je pisariter Nikodem vesno pial in ves čas ni zini beseda. Zda se je pa vzel izmed pergamenta in se začel raz-velat v apostola.

— Učenik, zakaj ne poveš, kdo je bil drugi učenc? Mi urveda vedno, da si bil il. Vendar pomislil, da pihel za mnogo il-letja. Ko si o Andreju povedal s gra-vim imenom, moral prav tako tudi o sebi. Najprej torej in, potem bom tudi drugo in le bolj točna pripomba!

— Ne tako, Nikodem, moj. Duh mi pravi,

da sem...“ in se začel. Vsi so vedeli, da apostolski pamti-ost, da seba ne imenja z imenom. Sem pa isto razne čudilina sta-ke podrobno naredel, da bodo zmerom lah-ko ugledli, kdo je bil z Andrejem. Pa fe-ter se, to ni valno. Andrej je bil tisti, ki je dobil veliko nalogo in je imel pri-vesti k Jamesu Simona. Jar sem bil le zelo mlad in sem samo strmel kar dogodka. Gospel mi ni kar nič porral takrat, naj napisavo in ali to. Torej, drugi Nikodem, se bova prav nič prenaralala. Duh mi pr-avi, da je tako prav in tako naj tudi sta-va. Zda se peccj, kaj je tvoje druga pri-pomba.

— Rekli sem te, da je ta le vse bolj točna. Pisal sem po tvojem narekovanju, da sta pčena videla, kje Jesus staneja, in sta ostala pri njem tudi dan. To je za

Naša beseda in pesem

V spoštljiv spomin

Slovenci v zamejstvu

Slovenci v izseljenstvu

Knjižne izdaje zamejskih in izseljenih Slovencev

Zmagoslavje elektronike

P. BERNARD AMBROZIC

legenda o jezusu in dveh učencih

Tisti čas, ko je bil Janez Evangelist že zelo star, se je odločil, da bo napisal četrti evangelij. Končno se je le vdal pri-govarjanju zvestih vernikov, ki so trdili, da je tako delo potrebno:

„Zadnji od vseh apostolov si še pri življenju. Tri že davno napisane evangelije nekateri tako čudno tolmačijo. Kar močno krivo vero že učijo. Tvoje pridige lepo popravljajo in odpravljajo te novodobne zmo-te. Samo govornica beseda pa v teh časih ne zadostuje. Napiši nam jo!“

Tako se je starček Janez končno vdal. Poklical je pisarja. Sam je bil že zelo slaboten in oči so mu močno pešale. Svoj evangelij je narekoval vestnemu pisarju. Poklical je prezbiterja, ki mu je bilo ime Nikodem, in sta začela.

Prvi dan je Janez narekoval: „V začetku je bila Beseda...“ vse do tja, kjer Janez Krstnik izjavlja: „In jaz sem videl in sem priča, da je ta Sin božji.“

Janez je bil že utrujen in je težko govoril, vendar je hotel nadaljevati. Nikodem pa je dejal, da je za prvi dan dovolj, naj si apostol privoščiči potrebnega počitka. Janez se je vdal in odložila sta nadaljevanje na drugi dan.

Ko sta spet sedla k pisanju, je Janez narekoval: „Naslednji dan je Janez spet stal tam in z njim dva izmed njegovih učencev. In ko se je ozrl v mimo gredočega Jezusa, je rekel: Glejte, Jagnje božje! Njegove besede sta slišala onadva učenca in sta šla za Jezusom. Jezus se obrne in ko ju vidi, da gresta za njim, jima reče: Kaj iščeta? Odgovorita mu: Rabi (kar pomeni učenik), kje stanuješ? Veli jima: Pridita in pogledajta! Šla sta torej in videla, kje stanuje, in sta tisti dan ostala pri njem. Bilo je okrog desete ure. Eden izmed dveh, ki sta šla z njim, je bil An-

drej, brat Simona Petra. Ta najde najprej svojega brata...“

Do sem je prezbiter Nikodem vestno pisal in ves čas ni znil besede. Zdaj se je pa vzpel iznad pergamenta in se začuden zaglelal v apostola.

„Učenik, zakaj ne poveš, kdo je bil drugi učenec? Mi seveda vemo, da si bil ti. Vendar pomisli, da pišeš za mnoga tisočletja. Ko si o Andreju povedal s pravi-m imenom, moraš prav tako tudi o sebi. Najprej torej to, potem bom imel drugo in še bolj tehtno pripombo“.

„Ne tako, Nikodem moj! Duh mi pravi, da moje ime ni potrebno. Bolj se spodobi apostolski ponižnosti, da sebe ne omenja z imenom. Sem pa zato razne okoliščine tako podrobno navedel, da bodo zmerom lahko uganili, kdo je bil z Andrejem. Pa če-prav ne, to ni važno. Andrej je bil tisti, ki je dobil veliko nalogo in je imel privedi k Jezusu Simona. Jaz sem bil še zelo mlad in sem samo strmел nad dogodki. Gospod me ni kar nič pozval takrat, naj napravim to ali to. Torej, dragi Nikodem, ne bova prav nič prena-rejala. Duh mi pravi, da je tako prav in tako naj tudi ostane. Zdaj pa povej, kaj je tvoja druga pripomba.“

„Rekel sem že, da je ta še vse bolj tehtna. Pisal sem po tvojem narekovanju, da sta učenca videla, kje Jezus stanuje, in sta ostala pri njem tisti dan. To je za bravca močno zanimivo in vsak si bo želel zvedeti, kje je to bilo in kako sta se imela pri Jezusu v njegovem bivališču. Ti si pa vse to gladko preskočil in razočaral že mene. Kako boš šele razočaral druge brave-ce, ki bodo do konca sveta obžalovali, da nisi hotel ustreči njihovi radovednosti.“

Apostol se je prizanesljivo nasmehnil in rekel: „Ti moj ljubi Nikodem, ali ne

čutiš, kako se ti je zareklo? Menda ne misliš, da pišem svoj evangelij za nasičenje radovednosti bravcev? Duh mi pravi, naj izpustim vse, kar za zveličavno besedo ni važno. Pisati smem in moram samo za pouk, nobene besede za strežbo radovednosti. Ali razumeš to, Nikodem moj?"

Nikodem se je na videz vdal in priki-mal. Pisal je dalje in dopolnil pretrgani stavek: "...Simona in mu reče: Našli smo Mesija (kar pomeni Kristus, Mazi-ljenec)."

In še naprej je Nikodem molče pisal po narekovanju, na tihem je pa imel svoje misli: Ni mu šlo v glavo, zakaj bi se ne smelo v evangeliju popisati, kako sta se imela učenca pri Jezusu tisti dan. Taka zanimivost naj bi izostala v evangeliju, ko je že vse tako lepo napeljšano za njen opis? Le zakaj tako?

Razmišljal je, kako bi Janeza ukanil. Saj nekoliko je stvar znana. Baje je Janez v mlajših letih pripovedoval o tem vernikom. Res da ne v cerkvi pri pridigah, le v ožji družbi v domači hiši ali ob kakem obisku drugod. Verniki so se o tem kdaj pa kdaj menili in tako je tudi Nikodemu prišlo na ušesa. Res pa je, da je že precej pozabil in bi sam od sebe ne znal napisati. Treba bo najti človeka, ki si je bolje zapomnil. Potem bo Nikodem lepo spisal in vpletel v Janezov evangelij. Saj apostol sam ne bo nikoli bral svojega evangelija, le poslušal bo, ko mu ga bo Nikodem še enkrat prebral, preden ga bo končno odobril.

Do sem je Nikodem domislil svoj načrt, potem si je rekel:

„Ko mu bom tako bral, bom to seveda gladko izpustil. Potem bom dal hitro napraviti zbirko prepisov in jih razposlal cerkvam. Povsod bodo hiteli s prepisovanjem, pa kako! Janez ne bo dolgo živel in ne bo zvedel za moj dodatek. Če bi pa le — kdo bo mogel zbrati vse prepise in črtati iz njih, kar apostolu ne bo všeč? Ha, ukana bo to, vem! Ampak — reklo se ji bo: sveta ukana..."

Tako je razmišljal Nikodem že med pisarjem, potem pa še vse do večera in vso noč. Naslednje jutro je začel poizvedovati, kdo bi mu mogel lepo ponoviti Janezovo pripovedovanje. Dva dni ni imel sreče. Tretji dan mu je povedal dober znanec:

„Poznam pobožno ženo, ki nima samo v spominu, ampak lepo spisano poročilo o tem. Vendar ne tako, kot je pripovedoval Janez, ampak po besedah Andreja. Ko

je apostol potoval na Grško, se je ustavil v Efezu in prenočeval pri dobrih vernikih. Preden je šel k počitku, so ga nagovorili, da je precej na široko pripovedoval o prvem srečanju z Jezusom. Nekdo je vse popisal in drugi so prepisovali. Najbrž so se prepisi že zelo porazgubili. Jaz vem samo za tega, kj ga ima ona žena."

Kdo bi popisal Nikodemovo veselje, ko je poslušal. Brž si je dal prinesiti primer-ek in ga je v duško prebral. Srce mu je poskakovalo v prečudni sreči. Tisto noč se je zaprl v svojo pisarno in počasi prepisoval. Hiteti ni mogel, ker so se mu prsti tresli od vzhičenosti. Komaj malo pred prvo zarjo je odložil pero.

Spis je bil tak:

„Ko je Jezus povabil Andreja in Janeza, naj gresta pogledat, kje stanuje, so dolgo molče stopali od Jordana navzgor proti puščavi. Učenca si nista upala spregovoriti, tak spoštljiv strah je bil nad njima zaradi Gospodove bližine. Premišljevala sta, zakaj je Krstnik rekel o Jezusu: Glejte, Jagnje božje! Jezus pa tudi ni vso pot nič rekel, samo pogledal ju je od časa do časa tako predirljivo, da ju je pretreslo. Vendar je Andrej opazil, da Gospod s posebno milino pogleduje Janeza in to skoraj z drobčenim nasmeškom. Andreja je pa pogledoval z globoko resnobo. To se je Andreju čudno zdelo in Janezu ni privoščil.

Kako dolgo so hodili, učenca ne moreta povedati. Vso pot sta bila kakor iz sebe. Prišli so že v pravo puščavo, ko se Jezus nenadoma ustavi in reče:

„Tu smo. Zdaj postojta in poglejta, kje stanujem."

Gledala sta in gledala, pa nista videla drugega kot golo puščavo. Potem pa, kakor bi mignil, je bila pred njima utica iz dračja in zelenih vej. Jezus jima je pokazal z roko, naj vstopita. Tudi sam je stopil za njima in notri so bile tri ploščate skale, dve za klopi, ena za mizo. Gospod ju je povabil, naj sedeta.

„Trudna sta in lačna," je rekel, „morata se okrepčati." Zasukal se je in postavil prednju pečeno ribo, sat medu in kos kruha. Nič nista mogla videti, odkod mu je jed prišla v roke. Bila sta tako začudena, da nista mogla jesti, čeprav sta bila lačna.

„Jejta!" ju je vrganjal in se je Janezu kar vidno nasmehnil, Andreju pa ne. Vsaj tako se je Andreju zdelo in spet ni Janezu nič privoščil.

„Rabi, ali ti ne boš jedel?" se je oju-načil Janez in vprašal.

„Tudi jaz bom.“ je rekel Jezus in stopil bliže k njima. Že je bila tam tretja skala za klop in Jezus je sédel. Pred njim na mizi je bila pečena riba, kruha si je pa odlomil od kosa na mizi. Ko sta učenca videla, da je Jezus vzel jedi, sta tudi sama segla po njej. Tako so jedli in Gospod je pogledoval svoja gosta z veliko ljubeznijo.

Ko so bili z obedom že skoraj pri kraju, je vprašal:

„Kako gre ribolov v Galileji? Dobro?“

„Hvala, Rabi,“ sta odgovorila oba nkrat, „za silo kar gre.“

„Kako se ima oče Zebedej, Janez? In mati? Ali je še tako ponosna nate in brata Jakoba?“

Janez je zastal grižljaj v ustih in poln začudenja mu je pogled obstal na Jezusu.

„Kako pa veš, da imam brata in da je očetu ime Zebedej?“

Jezusu je zaigral lahen nasmešek okoli ust, zamahnil je z roko in rekel:

„O, kaj vse jaz vem!“

Potlej se je zagledal z globoko resnostjo v Andreja in ga vprašal:

„Kaj dela tvoj brat Simeon? Ali je zvest učenec Krstnikov? Da je odličen ribič, to vemo vsi“

„Dober ribič je res,“ je prikimal Andrej. Več ni mogel reči, tako zelo se je čutil. Še te besede je bolj izječljal kot povedal.

„Njega moraš privedti k meni, preden se vrnete v Galilejo. Jaz pojdem z vami in vam bom med potjo povedal, da je obljubljeni Mesija že med vami. Ali vam je prav, da pojdemo skupaj?“

Andrej in Janez sta tako živo prikimala, da se je Gospodu okoli ust nabral droben nasmešek. Potem je rekel:

„Zdaj smo se okrepčali, treba je, da tudi molimo. Nato vama bom malo bral iz preroka Izaija.“

Tedaj je vstal in učenca sta vstala z njim. Njegovo obličje se je nenadoma razsvetlilo, da sta učenca okamenela. Nič nista mogla z Jezusom moliti, ko je začel Davi-dov psalm: Gospod je rekel mojemu Gospodu: sedi na mojo desnico... Čez čas je bil kakor od nikoder v njegovih rokah svitek Izaijeve knjige. Spet je sedel in onadva z njim. Bral jima je iz preroka s tako slovesnostjo, da se jima je zdelo: glas prihaja naravnost iz nebes. Nič se nista zavedala, kako poteka čas. Srce jima je močno bilo in v prsah jima je bilo toplo, kakor da lije vanje sama rajska sladkost.

Naenkrat je prenehal in rekel:

„Dan se nagiba v večer, iti bosta morala. Že vaju iščejo, da se skupaj pripra-

vite na odhod. Nič ne imejte skrbi zaradi mene, se vam bom že pravočasno pridružil.“

Ko je izrekel te besede, se je vse okoli v hipu čudno spremenilo. Utice ni bilo več in tudi Jezusa njune oči niso več videle. Sama sta ostala sredi puščave in nista vedela, kam naj se obrneta na pot proti Jordanu. Kakor v sanjah sta se ogledovala, pa je bil kar naenkrat pred njima Jordan in Simon je stal na obali. Silno se je razveselil, ko je zagledal Andreja, ki mu je z vso naglico začel pripovedovati, da je povabljen k Jezusu. Z odprtimi usti je poslušal in noga se mu je že prestopala, da bi se pognal v tek. Andrej ga je miril:

„Ne bodi tako nepočakan, saj sem ti šele polovico povedal. Pa tudi nič ne vem, katero pot bi ti pokazal. Janez, alj ti kaj veš, kod smo hodili?“

Janez je samo odkimal, da ne ve. Peter se je skoraj ujezil in začel zabavljati.

„To sta mi prava tiča! Prinašata mi tako lepo vabilo, nazadnje pa še tega ne vesta, kam naj grem.“

Ves nejevoljen je stopical gor in dol ob Jordanu in komaj je še poslušal, kaj mu Andrej dopoveduje. Naenkrat je sredi besede Andrej prenehal in pokazal s prstom:

„Glej, tam je!“

Res je bil Jezus komaj pet korakov od njih.

Simon je planil, pa že je stal Jezus tik pred njim. Pogledal je Simonu globoko v oči, mu položil roko na ramo in slovesno spregovoril:

„Ti si Simon, Jonov sin! Ti se boš imenoval Kefa, po grško se ti bo reklo Peter.“

Po tem dogodku Jezusa spet ni bilo nikjer videti. Šele zjutraj se jim je pridružil kot od nikoder in so skupaj potovali v Galilejo. Tam sta se jim pridružila Filip in Natanael.

Tako je bral Nikodem popisano prvo srečanje dveh učencev z Jezusom in vse natanko prepisal na poseben svitek pergamenta. Na onem svitku, ki je vsebovalo Janezovo narekovanje, je napravil znak, kje je treba to previdno ustaviti, potem je oba svitka zvil in pustil na mizi svoje pisarne. Svitek, ki ga je dobil od pobožne žene, je odnesel s seboj v spalnico.

Ves zadovoljen sam s seboj, da je opravil tako veliko delo, ki bo ostalo do konca sveta, je poslušal svoje misli, kakor da so v besede povite:

„Da, da, prav lepo se bo posrečila moja sveta ukana. Ljudje bodo kar požirali, ko

bo nov evargelij med njimi. In prav moj dostavek še zlasti. Sploh ne vem, zakaj hoče biti Janez tako suh v svojih besedah, najbolj mikavne stvari gladko preskoči. Pridigar je bil dober, dokler ga ni starost zmogla, pisatelj pa nikoli ni bil. Že zato mi bo v zasluženje, da mu bom pisanje olepšal in bodo ljudje rajši brali. Vse v božjo čast! Nič ne de, če ne bo nihče vedel, da ni vse Janezovo. Še manj pa, da sem prav jaz kaj dodal. Pravim in še rečem: sveta je taka ukana!“

S temi mislimi in takimi čustvi je legel in z lahko vestjo trdno zaspal.

Drugo jutro je Evangelist čakal in čakal, da se pojavi pred njim pisar Nikodem, pa ga ni dočakal. Dvakrat, trikrat je poslal ponj, pa ga niso mogli zbuditi. Tresli so ga in dramili, kakor so vedeli in znali, on pa nič. Spal je in spal, kakor za samo dolgo večnost. Končno se je Janez naveličal čakati in je poklical drugega prezbiterja, ki je tudi znal lepo pisati. Ime mu je bilo Nicefor. Šel je v Nikodemovo pisarno in vzel pergamentni svitek na pisalni mizi. Ko je sédel pred Janeza, je razvil svitek in čudno pogledal, zakaj sta dva. Pa je že rekel apostol:

„Skoraj ne vem več, kje sva z Nikodemom končala včeraj. Preberi mi nekaj zadnjih vrstic.“

Nicefor ni vedel, iz katerega svitka naj bere, pa si je mislil, da pač iz tistega, ki je bil na vrhu. In je začel:

„Po tem dogodku Jezusa spet ni bilo nikjer videti. Šele zjutraj se jim je pridružil kot od nikoder in so skupaj potovali v Galilejo. Tam sta se jim pridružila Filip in Natanael.“

„Kaj si pa bral?“ je začuden vprašal Janez. „Res imam že slab spomin, toda Duh mi pravi, da tega nisem narekoval. Kaj se pa bere pred temi besedami?“

Nicefor je segel bolj nazaj in bral:

„Ves nejevoljen je stopical gor in dol ob Jordanu in komaj je še poslušal, kaj mu Andrej pripoveduje...“

Odločno je Janez stresel z glavo in ni mogel razumeti, kaj se godi. Vznemirjen je ukazal:

„Sezi še bolj nazaj!“

„Dan se nagiba proti večeru, iti bosta morala. Že vaju iščejo, da se skupaj pripravite na odhod. Nič ne imejte skrbi zaradi mene...“

„Stoj!“ je skoraj zavpil Janez, kot ni bila njegova navada. „Povej mi, človek božji, kaj vendar bereš in oškod imaš tisti svitek. Ali nimaš tistega, ki je Nikodem včeraj vanj pisal po mojem narekovanju?“

„Njegova pisava je, to dobro vem in vidim. Pisanje je čisto sveže, gotovo je to prav razadnje pisal. Vzel sem ga z Nikodemove mize. Ne razumem, kje naj bi bila pomota. Res pa je, da je tu še drugi svitek nekoliko daljši, pa ker je bil spodaj, sem najprej onega bral.“

„Zdaj vzemi tega in mi preberi nekaj zadnjih vrstic.“

Nicefor je hitro ustregel in bral:

„Judje so mi torej rekli: Še petdeset let nimaš, pa si videl Abrahama? Jezus jim je rekel: Resnično resnično povem vam: Preder je bil Abraham, sem jaz. Tedaj so pograbili kamne...“

„Da, da,“ je vznemirjen vzkliknil Janez. „Zdaj se spominjam. To so bile zadnje besede, ki jih je včeraj napisal Nikodem. Od tu naprej bova danes pisala. Le kaj je Nikodema preslepilo, da je skušal moje narekovanje po svoje preurediti. Dobro se spominjam, da mi je nekoč med pisanjem ugovarjal. Da, da, prav ta popis je hotel imeti v mojem evangeliju, pa sem mu jasno povedal, da Duh tega noče. Ali si je drznil napraviti grdo ukano zoper mene in še bolj zoper Duha?“

V tistem hipu je pritekel Nikodem ves preplašen in zasoplen pred Evangelista. Ko se je bil končno prebudil in opravil, so mu povedali, da je Janez poklical drugega pisarja. Bled kot stena je obstal pred apostolom: in beseda mu ni mogla iz grla. Janez se je nagnil naprej, da bi bolje videl, pa je prepoznal Nikodema. Ogorčen je spregovoril:

„Nikodem, nezvesti služabnik, kaj se ti je rodilo v samoljubnem srcu? Nisi mislil premetiti mene, samega Duha si skušal ukiniti. Ni se ti obneslo in se ne bo. Kar imaš na drugem svitku, je zgolj človeško pripovedovanje in ni po navdihu od zgoraj. Vzemi drugi svitek in pojdí svojo pot. Nič več ne boš pisal po mojem narekovanju. Spokori se in Bog naj ti odpusti. Tudi jaz ti bom čez čas, pa poprej ti mora Gospod sam.“

Nikodem je spreminjal barve in nobene besede ni našel. S tresočo se roko je vzel svitek, ki ga mu je pomolil Nicefor, in odšel. Ne zgodovina ne legenda nista ničesar več čuli o njem. Njegov spis je ostal — legenda ga je skrbno shranila v svojem predalu.

Ko sta bila z Janezom spet sama, je Nicefor vprašal:

„Rabi, zakaj pa ta zgodba ne sme v tvoj evangelij? Meni se zdi prav lepa in zanimiva. Ali ni bilo vse tako, kot sem bral? Ti že veš, ko si vse sam doživel sku-

paj z Andrejem. Mo:da je Nikodem napisal tako kot je slišal nekoč od tebe?"

„Od mene ne, Nicefor. Na misel mi pa prihaja, da je Andrej nekoč pripovedoval, ko je šel v Efez. Pravili so, da je potem nekdo vse zapisal, pa jaz nisem nikoli dobil v roke. Verjetno je Nikodem nekje staknil tisti zapisek.“

„In ti misliš, da ni prav točno, kolikor sem ti prebral?“

„Ne morem reči da ni. Tudi meni je bilo spet toplo pri srcu, ko sem te poslušal. Bilo je res čudovito doživetje zame in za Andreja. Ko pa narekujem svoj evangelij, ne smem sam izbirati, kaj spada vanj in kaj ne. Moje misli vodi Duh in samo tisto

narekujem, kar mi pride od njega. Ne jaz, ne ti, ne Nikodem, nihče od nas nima pravice ngovarjati in spraševati, zakaj Duh vodi tako in ne drugače.“

Nicefor je umolknil in se pripravil k pisanju. Molče je pisal dan za dnem, dokler ni Janez zaključil z znanimi besedami:

„Je pa še mnogo drugega, kar je storil Jezus; in ko bi se vse to popisalo vsako posebej, mislim, da bi ves svet ne obsegel knjig, ki bi jih bilo treba napisati.“

Ko je Nicefor odložil pero, je imel živ vtis, da je dal Janez zapisati te končne besede prav zato, ker mu je prišel na misel Nikodem in njegova nameravana „sveta ukana“.

DR. TINE DEBELJAK

nov pesnik med pobitimi domobranci

Med domobranskimi žrtvami, ki so pred dvajsetimi leti izgubile življenje, je bil tudi *Ivan Hribovšek* iz Radovljice, o katerem je le malokdo vedel, da je pesnik. Dvajset let že traja njegova smrt, njegov grob sameva neznanokje, po dvajsetih letih pa vstaja iz njega njegova pesem in oživlja srce, ki je bilo toplo in bo živelo toplo še dolgo med nami. Vrstnik Franceta Balantiča v boju, se bo uvrstil obenj tudi kot pesnik. Zato te besede ob spomnu nanj in na njegovo smrt.

Ivan Hribovšek, roj. 19. 6. 1923 v Radovljici na Gorenjskem, kjer je bil njegov oče sodni uradnik. Ljudsko šolo je obiskoval v domačem kraju, nato šel v St. Vid na škofovo gimnazijo, kjer je bil do končane šeste gimnazije. Sedmo je obiskoval v Ljubljani na klasični gimnaziji. Ko je nastala vojna l. 1941, se ni vrnil na ljubljansko gimnazijo, temveč se je vpisal na gimnazijo v Beljaku, kjer je maturiral. Eno leto je študiral slavistiko na Dunaju. L. 1944 je vstopil h gorenjskim domobrancem. Bil je na postojankah na Brezjah in v Kamni gorici. S to zadnjo postojanko je odšel v Vetrinj, odkoder je bil vrnjen. Ve se, da je bil zaprt v šentviški zavodski kapeli, kjer je kot dijak tolikokrat močil. Po tem je izginila sled za njim. Nekateri pravijo, da se je vrnil na Koroško, toda ne v taborišče, nitj ne k svojim sorodnikom, ker je

hotel veljati za mrtvega, kajti — baje — se je spovračal nazaj v domovino reševat zaprte domobrance. Pri neki takih akcij da je bil ubit in se ne ve za njegov grob. Toliko o njem kot človeku.

Ivan Hribovšek / 313

Zapustil pa je majhno zbirko poezij, katero smo dobili šele letos v roke in o kateri lahko rečemo, da ga bo ohranjala živega v slovenski literarni zgodovini. Kot dijak je priobčil svoj čas dve pesmi v Koc-

Ivan Hribovšek

DREVESOM

Drevesa, iz zemlje rojéna,
rojstvu vašemu konca ni,
do smrti ste v svoji materi,
v telo ste njeno vsajéna.

Ljudem pa slednji gib prepuščen je,
trudno iščemo rešne poti,
dokler zaman ne izkrvavi
naših src hrepenenje.

Iz sebe vi se dvigate rávno,
k luči tipa slednje oko,
vse veje za sad prihodnji rasto,
za žrtveno radost, zrelo in slavno.

A mi šele v grobu vsi smo zravnani,
zemlji nespremenljivo zvestí,
ko v prsti se nam razsujó kosti,
grobó na nas nametani.

Vi svojo samoto tiho častite,
brez družice raste drevo
ir ni vam zaradi tega hudó,
vse vaše skrivnosti v molk ovite.

Mi pa hrepenimo po ženi
z vso ljubeznijo, z vso strastjó
in čutimo vendar bolnó,
da smo vedno bolj zapuščeni.

Drevesa, v svoji nezavedni teži
stojíte ko stari stebri,
ki dvignil jih sok iz prsti.
S svojo voljo, o rast, nas zveži,

življenje presilno v nas obudi,
kot ga živi rodovitno drevo.
Nebo bomo trgali in zemljó
in stali pokonec ob hudi uri.

bekovem Dejanju (1940), od tedaj naprej pa se je njegovo ime izgubilo v literarni javnosti, dokler ga s to objavo nanovo ne odkrivamo kot novega pesnika iz vrst pobitih domobrancev.

RAST

Ah, legel bom v razmočeno zemljó,
da udje se kot roža mi odpro,
ča čuti v toplem vetru razcveto,
oči zaprl bom z ilovo prstjó.

Skoz mene zdaj tipaje naj gredo
vsa dobra sémena in naj na dno
rie grenko spravijo in naj glavó
mi z brstjem okrasijo, naj zrastó

mi iz oči globokih pod nebo
grevesa črna, v veke naj pojo
o moji grozi, slasti in kako
mi je iz dna rastočemu lepo.

POMLADNA PESEM

Prišta bo ura, ko bo treba iti.
nihče ne ve ne kam in ne kakaj,
pokol nasilja, kletev in izdaj
se bo odprl v podobi grozoviti.

Zaman bilé vse rádostne so sanje,
zaman vse upanje zgubljenih dni.
Kje so nekdanje luči, da jih ni?
Vemo za vse: mrak se bo zgrnil nanje.

O to prekletstvo, ko bi hotel rasti,
razpeti sile, kot napne se lok,
zoreti hrepenéč v zaključen krog,
pa moraš brez besede vedno pasti.

Šel bom brez pesmi, ki jo čutim v sebi,
in ki je zrela, da se razcvetè,
še gnev in jeza, ki po meni vre,
še ta dva, slutim, bosta ostala tebi,

uboga zemlja, ki sem v té položil
ljubezen svojo, polno nad, strahu,
da ozdravela bo v spomladnem snu.
Nikomur ne bom svoje bede tožil.

Bog vedi, kdaj že vse sem bil izgubil.
Morda v molčanju mrtvega srca
spet pesem vdana mi zatrepetá.
Povedat pridem, ko jo bom obudil.

soneti

POMLAD

V gorah so se otajali studenci;
igraje so privreli do vasi;
leseni mlin skrivnostno se vrtil,
kot v ljubkih rokah sveži cvetni venci.

Oblaki pa — brezskrbni potepenci —,
se zbirajo na travniku neba,
vihravi veter vsakega pozna,
zaljubljen je kot pesnikov prvenci.

Iz zemlje diha vonj po novi rasti —
ko s pragov vaških kuštrava mladost,
kot mlad ovčar želim spet čredo pasti,

objeti vso prostranost, širokost
zemlje, neba, ki se nocoj dotika
rdeče strehe vaškega zvonika.

POLETJE

Kot srce cvetelo bi nocoj,
zemlje krik, — vonj trave ga opaja.
Mesec svetli snubit že prihaja,
v kresno noč razlivajoč svoj soj.

Koso sklepal sem za novi dan;
ra seno se vlegel, pil vonjave
in poslušal pesem murnov s trave;
mlade vriske čez goričko stran.

Sveti Vid zaspati mu ne da.
Noč je polna sreče kresovanja;
vsak našmeh je živ dotik srca:

okna rož in skrivna vasovanja.
Zlati klasi valovijo v noč,
vračam se na star senik pojoč...

JESEN

Dnevi so se globoko sklonili
kot veje šibeče pod težo sadov;
kot bi škrlat sam položili —,
sonce strastno se oklepa bregov.

Težki peharji silijo v roke;
prepoln čebel je vsak ajdov cvet;
konji sopejo v klance visoke;
na ognjih kostanj zadišal je spet.

Zemlja dobrotno roke odpira,
po satju dišečem medico toči,
težko — kot bila bi mladih vdov kri.

V planine zamaknjen ovčar se ozira,
kako je nocoj boleče slovo —
saj jutri v dolino trop odženo...

poletne slike

1.

Kol' si vse cvetelo bi nocel
zemlje krik. — vonj travc za spjal.
Mesec svetli enolit se priklja.
v krasno nos krasivajoc svoj sod.

2.

Ko so skipel sem za novt dan;
za seno so vlegel, bil vonjavc
in podkral pecom muravc s travc;
mlaha vrtaje oca vortico stvarkovc.

3.

Žge vroče kamenje
v bosonogo misel.

S slamnikom na glavi
se trudi do vode
z opreznimi koraki
hoteč v bežno slast.

Na drugi strani
se leno kakor kače
sončijo besede.

4.

Odšel je hip
z rdečimi minutami,
bedi še v njih
lesed igranje.

Topot ugaša
v sporazumnem ritmu,
kjer iskra
neti beg
med podkvami.

Na vrancu, z njim
izginja v noč

oprezno skrivajoč
odtenke barv
pod pelerino.

5.

Med stožčastimi strehami
vzletavajo golobje.
V pepelnato modrino
odbijajo se žarki
mavric v linah.

Z dreves plahutne strah
v rdeči sok oči,
v preplah
vznemirjenih peruti.

Ni smeha več in krik
zasaja se globoko
v sanje usten.

6.

Na monotonihi stenah
se z lesom spajajo žebli.
Ves star se na ograjo
pne bršljan,
zakrivajoč trhlino stebrov.

Strmi v pročelje hiše
v drobno pikčasti obleki,
kc čaka pred stopnicami.

Razteza čas minute v ure
s predolgimi rokami.

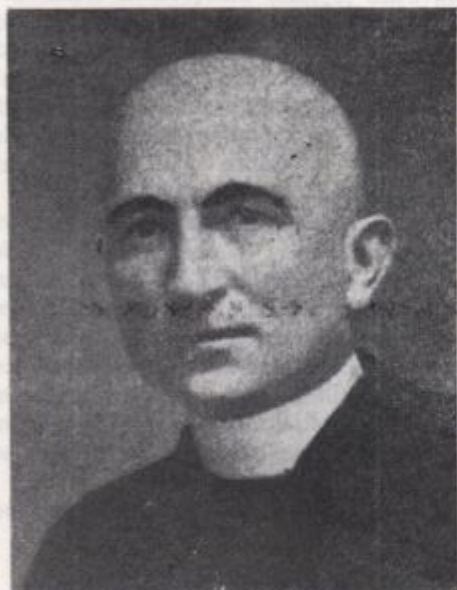
7.

Smeš v širino posesti
na cesti
brez besed odvija
povoje črnih hiš
s svetlobo neba in umetne luči
v sebi.

V bežnem mimohodu
užasne sočustvovanje
ob padcu otrok,
pretresi življenja
ne segajo preko praga
zaprtih vrat.

V razpoke števil
grebejo razgaljeni sužnji
in kri od srca
kaplja v zaznamovane dni

BOZO BAJUK

† dr. franc kimovec

Slika dr. Franca Kimovca iz leta 1929

„Umrl je...“ Te besede nam vsakokrat zarežejo globoko v srce, kadar v teh težkih časih slišimo ali beremo pretresljivo vest, da je naš tako trpko preizkušani narod zopet zgubil svojega pomembnega javnega in kulturnega delavca ter moža kremenitega značaja. Saj je tako težko, včasih po člveško rečeno, kar nemogoče vsaj približno ugibati, če se bo našel v bližnji bodočnosti iz mladega rodu vreden naslednik, ki bo nadaljeval na široko in na globoko zasnovano prednikovo delo.

Tako se nam je zopet dogodilo, ko so 14. januarja lani (1964) v Ljubljani položili k večnemu počitku stolnega prošta in apostolskega protonotarja msgr. dr. Franca Kimovca. Pokojnikova 85-letna življenjska pot je bila kaj pestra in bogata na občeni in neutrudljivi delavnosti vse do zadnjega diha.

Rodil se je 21. septembra 1878 na Ajdovčevi domačiji v Glinjah pri Cerkljah na Gorenjskem. Da je postal velik glasbenik, ni nič čudnega. Že rodbinske okoliščine so mu bile pomembne. Mati, njegove štiri tete in vse sestre so bile vnete cerkvene pevke. V Cerkljah je kot ljudski šolarček že pel pod znanim in priljubljenim nadučiteljem Andrejem Vavknom. Po končani srednji šoli in odlični maturi na ljubljanski gimnaziji je stopil v bogoslovje in bil l. 1902 posvečen. Kot študent je bil gojenec Alojzijevišča, kjer se je učil klavirja pod Foersterjem. V 7. in 8. gimnaziji je že bil domači organist in se v zasebnem zanimanju posvečal študiju harmonije. Pričel je tudi že skladati in l. 1898 so prvič peli njegovo latinsko mašo na čast sv. Jožefu.

Po posvečenju je kaplanoval na Bledu, kjer je organiziral zbor 40 pevcev, nato pa

v Predosljah. Leta 1906 se je vrnil v Alojzijevišče za prefekta. Nato je leta 1909 odšel do leta 1911 na študije v Rim. Dosegel je doktorat iz bogoslovja s posebno odliko „magna cum laude“ in napravil izpit iz starokrščanske umetnosti. Nato je do leta 1913 na dunajski Akademiji za glasbo in dramsko umetnost študiral cerkveno glasbo in napravil z odliko izpit za organista, dirigenta in učitelja cerkvenega petja. Dodal je še dve leti študija v kompoziciji, govornilni tehniki in glasovnih vajah. Na Dunaju je tudi vodil petje pri Slovenskem izobraževalnem društvu „Straža“.

Po končanih bogatih študijah se je vrnil v Ljubljano, kjer je postal stolni kaplan in vikar. Leta 1916 je bil imenovan za stolnega kanonika. Tedaj se je pričelo njegovo obsežno glasbeno udejstvovanje. Poučeval je na orglarski šoli orgljanje, koral, harmonijo, pevovodstvo in glasovne vaje. Istočasno je bil v stolnici dirigent ob orglanju msgr. Stanka Premrla. Skupno z njim je tudi deloval pri „Cecilijinem društvu“. Na škofiji je bil izvedenec za orglarstvo in zvonarstvo. Z veliko vnemo in ljubeznijo se je posvečeval uglasbevanju zvonov, ki so nam tako ubrano doneli po naših domačih farah.

Tudi v Marijanišču je vodil pouk petja. In ob ustanovitvi naše najpomembnejše pevske organizacije „Pevske zveze“ je postal njen predsednik in urednik njenega glasila „Pevec“. Bil je tudi večletni zborovodja pevskega društva „Ljubljana“.

Neizmerna Kimovčeva zasluga v slovenskem cerkvenem pevskem življenju je njegovo prizadevanje za uvedbo ljudskega petja v liturgiji, pri cerkvenih pobožnostih in splošno v vseh verskih prireditvah. Če je naša ljudska cerkvena pesem segla preko slovenskih župnij do skrajnih naših podružnic in zajela najširše verske množice na naših širokih ljudskih verskih slavnostnih prireditvah ter tako pripravila dušo našega vernega človeka za liturgično prenovitev in poglobitev, je to v veliki meri tudi prispevek vnetega in navdušenega glasnika ljudske cerkvene pesmi — dr. F. Kimovca. Tudi pri zadnji Cerkvni ljudski pesmarici (izšla v Ljubljani l. 1961) je pokojnik sodeloval med glasbeniki-prireditelji.

Poleg vsega tega nakopičenega dela pa je bil sotrudnik v raznih glasbenih listih, glasbeni poročevalec in kritik.

Po končani drugi svetovni vojni je postal ljubljanski stolni prošt, bil imenovan

za apostolskega protonotarja in dobil naslov monsignorja. V svoji globoki ljubezni do domačega kraja je leta 1952 v rojstni cerkljanski farni cerkvi, kamor je l. 1902 stopil kot novomašnik, daroval tudi svojo zlato mašo in jo leta 1962 obiskal za slovesnost svojega biseromašništva. Zaradi obolelosti je mogel biserno mašo ponoviti v ljubljanski stolnici šele naslednje leto 1963, in sicer na praznik sv. bratov Cirila in Metoda v staroslovanskem jeziku po izrednem dovoljenju iz Rima.

Pod sedanjim komunističnim režimom je moral okusiti tudi usodo zapora.

V svojih spominih na rajnega prošta dr. Kimovca je v aprilski številki Duhovnega življenja L. Ilija opisal, s kakšno globoko, svetniško vdanostjo je častitljivi biseromašnik ves pokojen ter z Bogom spravljeno do zadnjega trenutka hitel s prevajanjem Ouslerjevega romana „The greatest story ever told“ (Zgodba vseh časov) in čakal njegovega izdanja, dokler ni odšel januarja 1964 v 86. letu starosti po večno pričilo.

V „Pevcu“ (6. letnik 1926) je dr. A. Dolinar v svojem članku o dr. Kimovcu zapisal: „Zlasti novejša cerkveno-glasbeno obdobje nosi pečat tudi njegovega dela v vseh mnogovrstnih glasbenih panogah, posebno še v skladateljski.“

Dr. F. Kimovec je bil v prvi vrsti cerkveni skladatelj, in sicer v vokalni glasbi. Njegovo glasbeno ustvarjanje kaže posebno značilnost v kontrapunktični samostojnosti glasov. Njegov glasbeni slog je polifonski, odraža se v samostojnih linijah posameznih glasov, kar je za njegov čas bilo nekaj novega za ušesa, ki so bila navajena na harmonski slog. V melodičnih linijah se kaže vpliv njegovega koralnega študija. Pestra barvitost daje učinkovitost njegovim skladbam.

Dr. Dolinar v že omenjenem članku pravi: „Kimovca po pravici imenujemo modernega skladatelja, ker moderni slog zida na melodičnih, ritmičnih, arhitektonskih pridobitvah preteklosti, zlasti 16. stoletja in s pomočjo napredka novejših tehničnih sredstev (harmonika) more novejšemu čustvovanju dati čimbolj pravi, adekvaten izraz.“

Kimovčeve cerkvene glasbe obsegajo latinske maše, staroslovensko mašo za mešani zbor, orgle in orkester, evharistične, Marijine, razne liturgične pesmi za cerkveno leto itd. So pa nekatere že po svoji preprosti občutenosti in melodiji zašle med narod in bodo ostale naša ljudska lastni-

na, kot npr. „Jezus hoče v srce priti“, „Molite, angeli“, „Še gori ljubezen“, „Sv. Jožef naš čolnič vesla“. Celotnega seznama njegovih skladb še nimamo. Osebnost svojih kompozicij ni zbiral ali shranjeval, oddajal je sproti svoje rokopise.

Arhiv stolnega kora v Ljubljani pa hrani naslednje njegove cerkvene skladbe: 9 latinskih maš, 2 requiema, 10 Tantum ergo, Srce Jezusovo (11 pesmi), Pred Bogom (14 mašnih), 3 velike Marijanske antifone, Oče naš (12 obhajilnih), Rihar renatus, 14 V zakramentu, Zdrava Marija, (13 Marijinih pesmi), 2 pesmi Marijinemu srcu, 4 za veliki šmaren, Staroslovanska maša v čast sv. Cirilu in Metodu, Velikonočna maša, maša K Tvojemu oltarju, darovanijske pesmi, 8 poobhajilnih, mnogi odpevi za litanije, 8 Pokropi me, Pasijona po Mateju in Janezu za moški zbor, adventne, božične in velikonočne pesmi, zbirka orgelskih skladb, Tebe Boga hvalimo za mešani zbor in orgle.

V svetnih skladbah pride močno do izraza Kimovčev živahen, dovtipen, gorenjski značaj, ki zazveni prav v naši ljudski melodiji. Saj je pa tudi ljubil ljudsko, ne le slovensko, marveč tudi južnoslovansko pesem. Zlasti v „Pevcu“ je obdelal celo vrsto naših ljudskih predvsem prekmurskih pesmi. Naj omenimo samo priljubljeni prekmurski „Marko skače“ in „Teče mi vodica“, pa srbsko iz Vojvodine „Lepa Mara“.

Pri vsem tem mnogostranskem glasbenem udejstvovanju pa je našel dr. Kimovec

še dovolj časa, da se je posvečal tudi lepovslovnemu delu. Pripravil je mnogo prevodov iz svetovne literature: iz španščine — Coloma: Kraljica mučencev, iz ruščine — Solovjev: Kratka povest o Antikristu, iz angleščine — Haggard: Prstan kraljice iz Sabe. In tik pred smrtjo že omenjeni roman — Ousler: The greatest story ever told.

Naj za zaključek dodam še svoj osebni spomin nanj. Tudi ta priča o njegovem vsestranskem glasbenem udejstvovanju. Ko smo v 8. šoli maturantje pripravljali leta 1927 Sofoklejevega Kralja Odipa v Sovretovem prevodu in dosegli v dramskem gledališču v Ljubljani zares nepričakovan uspeh, je k temu po svoje tudi pripomogel prispevek pokojnega dr. Kimovca. Ojunačil sem se in ga šel prosit, naj nam v antičnem duhu pripravi glasbeni del za bistveni sestavni del grške drame — za zborovske partije. Kar nič ni pomišljal in se je spravil na delo. Stran za stranjo sem mu hodil iskati izpod rokopisa, ki mi jih je z njemu značilno sunkovito gibčnostjo vsakokrat najprej sam interpretiral, igral in pel. Pa je bila zares tista glasba nekaj posebnega. Spominjam se, kako je bila sicer preprosta, „naša“ — bi rekel —, a vendar je iz nje zvenel neki tajinstveni, vzvišeni duh grške antike, skrite v 2500-letno preteklost.

Naj živj v slavnem spominu veliki mož, ki je bil v svojem bogatem življenjskem delovanju ves prežet ljubezni do Boga in naroda!

slovinci v zamejstvu

IVAN VODOVNIK

za narodne pravice koroških slovencev

Tudi v preteklem letu je bilo naše narodnostno življenje zelo razgibano. Začetek nove delovne sezone za leto 1963/64 je bil v znamenju priprav proslave 150-letnice rojstva profesorja Andreja Einspielerja. Andrej je brezdvomno najmarkantnejša politična osebnost v zgodovini koroških Slovencev.

Rodil se je leta 1813 v Svečah v Rožni dolini. Po poklicu je bil duhovnik in profesor. Začetki njegovega političnega delovanja vpadajo v dogodke okoli leta 1848. Z vso gorečnostjo se je zavzemal za politično samostojnost Slovencev v okviru mej tedanje Avstrije. Pri tem se je zavedal, da je treba narod vzgajati, ga kulturno dvigati, usposobiti za politično delo v dobi, ko so se začele tudi nenemškimi narodnostim odpirati večje možnosti narodne dejavnosti. Sledila je ustanovitev Mohorjeve družbe ob sodelovanju škofa Antona Martina Slomška ter profesorja Antona Janežiča, s političnimi glasili „Slovenec“ in „Mir“ pa je krepil v svojem ljudstvu slovensko narodno zavest. V nemških glasilih, „Stimmen aus Inneroesterreich“, „Kaerntner Blatt“ se je zavzemal pri nemških sodeželanih za ureditev Avstrije kot države, ki naj bi bila enako pravična do vseh v okviru njenih meja živečih narodov.

Gotovo Einspieler ni prepričal s svojimi nemško pisanimi glasili večine nemškega prebivalstva, vendar si je pridobil marsikatero simpatije med svojimi največjimi političnimi nasprotniki, ki so mu moralj priznati pri njegovem početju iskrenost ter željo po ohranitvi notranjega miru v državi in deželi, kjer bivata drug poleg drugega dva naroda.

Odločno se je zavzemal Einspieler za narodnostne pravice koroških Slovencev tudi v koroškem deželnem zboru. Kot šolnik se je trudil za izboljšanje slovenskega

pouka na osnovnih in srednjih šolah, predvsem kot učitelj slovenščine in izdajatelj „Šolskega prijatelja“. V „Duhovnem pastirju“ pa je zbiral gradivo za nedeljske pridige ter pomagal tako predvsem mlajši duhovscini pri njenem dušnopastirskem delu. Da je prav na pobudo Einspielerja bila ustanovljena po vzorcu Mohorjeve družbe tudi prva koroška katoliška založba „Carinthia“, nas navdaja z velikim ponosom. Pripomogel pa je tudi, da se je zgradil na stavbišču, ki ga je on kupil, dom za obrtniško mladino. Zavedal se je, da bi bilo premalo, ako bi se pomagalo le studirajoči mladini, delavsko pa bi se zanemarjalo. Danes opravlja Kolpingova ustanova s svojim domom v lepi moderni zgradbi v službi mladine veliko misijo. Einspielerjevo delo živi tudi tu naprej.

Razumljivo, da koroški Slovenci niso mogli mimo tako važnega dogodka, kot je to 150-letnica rojstva Andreja Einspielerja. Dne 13. novembra 1963 je bila tako v veliki dvorani Delavske zbornice v Celovcu slavnostna akademija, pri kateri so sodelovali s posebno lepim programom tudi goriški Slovenci z mešanim zborom „Lojze Bratuž“, pod vodstvom profesorja Iva Bolčine. V imenu Goriške je pozdravil udeležence akademije preč. g. dr. Kazimir Humar. S strani koroških Slovencev pa so sodelovale vse slovenske organizacije katoliških Slovencev, predvsem Krščanska kulturna zveza, Zveza pevskih društev, Narodni svet koroških Slovencev ter Koroška dijaška zveza. V slavnostnem govoru, ki ga je imel predsednik Narodnega sveta koroških Slovencev, dr. Valentin Inzko, pa je bilo obširno prikazano delo velikega rodoljuba ter njegov pomen za dobo, v kateri je živel, in razmere, v katerih se nahajamo koroški Slovenci danes.

Einspielerjeva proslava je zapustila med

številnimi udeleženci akademije globok vtis, pri vseh koroških Slovencih pa zavest, da smo se na lep in primeren način spomnili 150-letnice Andreja Einspielerja.

Naslednji mesec so stali nato že v znamenju občinskih volitev, ki so bile na Koroškem 1. marca 1964. Koroški Slovenci smo vložili samostojne slovenske liste v 21 občinah, in sicer v Bekštajnu, Ledenicah Rožeku, St. Jakobu na Bistrici, v Rožu, v Svetni vesi, v Slovenjem Plajberku, v Selah, v Šmarjeti v Rožu, v Logi vesi, v Škofičah, v Hodišah, v Kotmari vesi, v Dobrli vesi, v Galiciji, v Škocjanu, v Žitari vesi, v Globasnici, v Pliberku, v Bistrici nad Pliberkom in na Suhi. Za občine, kjer pa niso bile vložene lastne liste, pa je izdal Narodni svet koroških Slovencev navodilo, da bomo podprli v njih le može, ki so po mišljenju ter zadržanju do koroških Slovencev vredni našega zaupanja.

Za občinske volitve je vladalo po vsej Avstriji veliko zanimanje. To pa zaradi tega, ker so bile to v preteklem letu v vsej državi prve večje volitve, po katerih bi se dalo sklepati, komu veljajo trenutno večje simpatije, Avstrijski ljudski stranki (ÖVP) ali socialistični stranki (SPÖ) in kako daleč sega vpliv stranke neodvisnih (FPÖ).

Na volitvah je bilo oddanih za Avstrijsko ljudsko stranko 53.531 glasov, 10.778 več kot pri občinskih volitvah leta 1958. Tedaj se je namreč ÖVP povezala v mnogih občinah z FPÖ v takoimenovane domovinske liste, kar se je pri teh volitvah pripetilo le v redkih občinah. Tako ÖVP kot FPÖ (oboje desničarsko usmerjeni stranki) sta stremeli za čim več samostojnimi listami. Le tako je možno videti, koliko zaupanja uživa kaka stranka, kar je važno vedeti za deželnozborske volitve spomladi l. 1965.

Za socialiste je bilo oddanih 101.684 glasov, 3050 več kot leta 1958, vendar je stranka zgubila v deželi 59 občinskih mandatov v primerjavi z zadnjimi občinskimi volitvami. Zanimivo je tudi, da je stranka skrajno nemško-nacionalno usmerjenih neodvisnežev FPÖ napredovala pri 25.677 glasovih za 3975 glasov.

Na podlagi volilnih izidov je dobila SPÖ na Koroškem 1119 mandatov, ÖVP 640, FPÖ 279, komunisti 14 mandatov, za razne druge liste pa je bilo oddanih 332 mandatov. Za slovenske liste se je izreklo 3361 oseb ter je na liste odpadlo 37 odborniških mest, tri manj, kot pri zadnjih občinskih volitvah, kar je razumeti vsled razpustitve občin Blato, Medborovnica, Libuče in Bela, kjer so Slovenci nastopili leta 1958 s sa-

mostojnimi listami. Iz dejstva, da so imeli Slovenci v blaški občini 5 mandatov, v Libučah 2 in v Beli 2 mandata, pa je razvidno, da smo se v zadnjih letih v občinah politično dobro držali. Posebno zanimiv je sedaj naš položaj v pliberški občini, kjer smo imeli koroški Slovenci pred volitvami leta 1958 1 mandat, sedaj pa 3 mandate, ker je bila nekaj mesecev pred občinskimi volitvami spojena blaška občina s pliberško. Prvi podžupan v občini je sedaj Slovenec, in sicer nekdanji župan blaške občine Mirko Kumer, ki je skozi več let zastopal Slovence v Deželni kmetijski zbornici. Naj omenimo še, da je bilo za slovensko listo v pliberški občini oddanih 415 glasov. Poleg 37 slovenskih mandatorjev, izvoljenih na slovenskih listah, pa so kandidirali Slovenci v občinah, kjer niso bile vložene lastne slovenske liste, tudi na listah koalicijskih strank ÖVP in SPÖ. S tem pa je že nakazan politični problem, ki ga bo treba prej ali slej rešiti. Obstaja v tem, ali zagovarjati tudi za naprej samostojne slovenske liste, ali pa se strankarsko-politično vključiti v avstrijske večinske stranke. Doslej smo koroški Slovenci nastopali s samostojno listo še pri volitvah v Deželno kmetijsko zbornico, kjer smo zastopani po enem predstavniku, pri občinskih volitvah pa še v 21 občinah. Pri državnoborskih volitvah, pri katerih je potrebno za en mandat 25.000 glasov, po vojni nikoli nismo nastopili samostojno, v deželni zbor pa zadnjikrat pri volitvah leta 1953. Tedaj je bilo oddanih za Krščansko demokratsko stranko, ki jo je vodil dr. Joško Tischler, nekaj manj kot 4000 glasov. Slovenska levica je podprla pri volitvah socialiste. Za en deželnozborski mandat je potrebnih 7000 glasov.

Odločitve, kako se bomo zadržali ob vsem tem koroški Slovenci že pri deželnozborskih volitvah spomladi leta 1965, torej ne bodo lahke. Vendar je treba tudi tu gledati v bodočnost ter videti, kaj je za koroške Slovence realno možno. Vsekakor ni izključeno, da bi hotela utrditi Avstrijska ljudska stranka (ÖVP) v deželi s pomočjo slovenskih volilcev svoj položaj napram socializmu, ki imajo precejšnjo večino v deželi. Kaj takega bi prišlo v poštev, ako bi bilo pripravljeno vodstvo ÖVP na gotove koncesije. O tem pa je zaenkrat prezgodaj govoriti. Za danes samo to, da je ÖVP, torej Avstrijska ljudska stranka, v zvezi z zadnjimi državnoborskimi volitvami ter volitvami državnega predsednika svoje katališko usmerjenim koroškim Slovencem

dane obljube tudi držala. To bo pogajanja vsekakor olajšalo.

Glede realizacije clena 7 avstrijske državne pogodbe naj bo omenjeno, da je bil zadnji razgovor med predstavniki vlade in manjšine decembra leta 1963 v zunanjem ministrstvu na Dunaju. Koroške Slovence sta zastopala predsednik Narodnega sveta koroških Slovencev dr. Valentin Inzko ter predsednik Zveze slovenskih organizacij (predstavnik leveice) dr. Franci Zwitter. Seji je ob navzočnosti državnega sekretarja dr. Steinerja, koroškega deželnega glavarja Wedeniga, namestnika deželnega glavarja ing. Truppeja ter deželnega svetnika Raderja (zastopnik FPÖ) predsedoval zunanji minister dr. Bruno Kreisky.

Doslej je bilo v zunanjem ministrstvu od leta 1960 naprej šest sestankov. Kljub temu, da ne rešuje vprašanja v zvezi z manjšinsko zaščito dr. Kreisky, pa je njegovemu ministrstvu vendar poverjena naloga, da vzdržuje z drugimi ministrstvi zadevne stike ter pomaga pospeševati reševanja slovenskih vlog. Na ta način so bila rešena marsikatera vprašanja ter smo koroški Slovenci o tem načinu reševanja manjšinskih vprašanj prepričani, da bo možno priti v tej smeri do zadovoljivih rezultatov. Preteklo leto sta tako bila imenovana oba za slovensko manjšinsko šolstvo predvidena nadzornika, in sicer prof. dr. Valentin Inzko za slovensko srednješolstvo in glavnošolski učitelj Rudi Vouk za dvojezične šole. Poleg tega je bil v preteklem letu nakazan manjšini tudi tretji obrok državne subvencije, tako da sta obe osrednji organizaciji koroških Slovencev prejeli za leta 1962, 1963 in 1964 2,800.000 šilingov.

Od nadzornika za slovensko srednješolstvo se s strani koroških Slovencev pričakuje, da bo pomagal podvzeti vse potrebno za čimprejšnjo gradnjo lastnega poslopja Slovenski gimnaziji v Celovcu, ki ima še vedno popoldanski pouk v poslopju realke. Od nadzornika za dvojezične šole pa ureditev šolskih prilik v južnem delu Koroške, ki so bile po letu 1945, predvsem pa po razpustitvi obveznega dvojezičnega šolstva, marsikje zanemarjene. Morda bo vendar možno, da bi bilo polagoma prijavljenih več otrok k dvojezičnemu pouku, kajti 1600 na ljudskih in 88 na glavnih šolah je vendar prenizko število, ko vemo, da obiskuje južnokoroške šole nad 9000 otrok. Da je med temi več kot polovica slovenska, je dejstvo, ki da misliti!

V tej zvezi naj še omenimo, da pouču-

jejo slovenščino na Koroškem tudi še na učiteljscu, Glasbeno-pedagoški gimnaziji (naslednica učiteljsča), klasični gimnaziji in v Marijanišču na Tanzenbergu, trgovski šoli in akademiji ter seveda na Slovenski gimnaziji, kjer je slovenščina v vseh predmetih izključni učni jezik.

Zelo razgibana je med koroškimi Slovenci tudi srednješolska in višješolska mladina, ki deluje v Koroški dijaški zvezi. Na slovesen način se je spomnila 550-letnice ustoljenja zadnjega koroškega vojvode v slovenskem jeziku. Slovesnost je obsegala kresovanje pri Božjem grobu v Podjuni, romanje h Gospe Sveti ter akademijo v Delavski zbornici v Celovcu. Na programu pa je bila še slovesnost pri vojvodskem prestolu. Vendar je bila ta s strani koroške varnostne direkcije prepovedana, ker je za isti čas prijavil Kaertner Heimatdienst protiproslovo z namenom, da prepreči slavje Koroške dijaške zveze. KDZ je bila pripravljena celo za skupno proslavo, vendar je bila ta ponudba s strani Kaertner Heimatdiensta zavrnjena. Varnostna direkcija je videla izhod iz zagate edinole v tem, da je prireditvi obeh organizacij ob vojvodskem prestolu prepovedala. Heimatdienst je reagiral na prepoved tako, da je sklical „romanje“ h Krnskemu gradu, katerega pa se z vse Koroške ni udeležilo niti 1000 ljudi. S tem je bilo dokazano, da večina koroškega prebivalstva odklanja šovinizem. Na splošno je bilo tudi na nemški strani slišati, da je nerazumljivo, zakaj je Heimatdienst odklonil ponudbo slovenskih študentov po skupni proslavi. Simpatije so bile na strani slovenskih dijakov, ki so se 12. julija mirno in v vsakem oziru dostojno zadržali. Kljub nekaterim ostrim napadom na koroške Slovence je treba priznati, da se je avstrijski tisk na splošno v zvezi z dogodki okoli praznovanja 550-letnice stvarno zadržal. Psovke „Tschusch raus!“ „Hier ist deutscher Boden“ itd. so trezno misleči krogi v deželi obsojali. Kljub temu pa parole kažejo, da sovraštvo do koroških Slovencev še zdavnaj ni zamrlo.

Na splošno je treba poudariti, da se je izkazala KDZ idejno močnejša kot Heimatdienst, ki je reagiral na akcijo koroških slovenskih dijakov s starodavnimi že zdavnaj preživetimi metodami psovovanja, obrekovanja ter odklonitvijo slehernega skupnega nastopa s Slovenci. Celo avstrijski radio je obsojal dejanja Heimatdiensta ter prikazal slovenske dijake kot tiste, ki jim je resnično za mir v deželi ter za sodelovanje z večinskim narodom. Precejšnjo aktivnost

je v preteklem letu pokazal tudi Klub slovenskih študentov na Dunaju.

Poseben dogodek za koroške Slovence je bila otvoritev podjunske železnice 10. oktobra 1964. Avstrija jo je obljubila južnokoroškemu prebivalstvu ob priliki plebiscita leta 1920. Gradnja železnice je stala 400 milijonov šilingov. Seveda so mnenja, ali se bo železnica gospodarsko obnesla, različna. Mnogo jih je, ki trdijo, da bi bilo bolje, ako bi za 200 milijonov šilingov vsestransko izgradili v južnem delu Koroške cestno omrežje. Ako se je država na pobudo dežele vendarle odločila za gradnjo železnice, potem predvsem zaradi tega, da se v bodoče izogne tranzitnemu prometu preko Jugoslavije. Z 19 km dolgo progo je povezana sedaj Labodska dolina direktno s Celovcem, saj pelje železnica s Celovca po stari progi do Pliberka, tam pa se začne novi del železnice. Prva postaja je mesto Pliberk, nato sledi Dob pri Pliberku, preko najvišjega, skoro 100 metrov visokega železniškega mostu, ki vodi čez Dravo, pa si nato v Radigundi, postaji občine Ruda. S tem zapustimo dvojezično ozemlje ter dospemo preko predora v Granitztal ter končno do zadnje železniške postaje Št. Pavel, cilj novograjene železnice med Pliberkom in Št. Pavlom.

Pri otvoritvi železnice po avstrijskem državnem predsedniku dr. Schärflu je bila navzoča vrsta ministrov, podkancler, državni in deželni poslanci ter predstavniki slovenske manjšine. Pri otvoritvenih slav-

nostih je pozdravil predsednika tudi pliberški podžupan Mirko Kumer, ki je izrekel dobrodošlico v slovenskem jeziku. Slovenska pesem, peta v Pliberku in v Dobu, tam so deklamirali tudi v slovenskem jeziku, pa je izpovedala našo zvestobo materini besedi ter odkrito pripravljenost za sodelovanje z večinskim narodom. Brezdvomno bo nova podjunska železnica močno poživila gospodarsko življenje vzhodnega dela južne Koroške. Pričakovati je, da se bo s tem v precejšnji meri nehalo izseljevanje naših ljudi v tujino. Kajti prav v Podjuni se je zaradi pomanjkanja delovnih mest, izselilo mnogo fantov in deklet v Predarlško, Švico itd., precej pa se jih vozi na svoje delovno mesto v Celovec. Seveda pa se bodo pojavili z novo industrijo, povečanim tujskim prometom itd. tudi za koroške Slovence v narodnostnem oziru gledano novi problemi. Vendar smo mnenja, da se bomo narodnostno lažje držali, ako bomo utrdili tudi naš gospodarski položaj. Sedanji razvoj nudi te možnosti v večji meri kot v preteklosti.

Tako smemo ob koncu letošnjega poročila ugotoviti, da smo koroški Slovenci s tem, kar smo dosegli v preteklem letu, lahko zadovoljni. Sicer naletimo spet in spet na težave, nerazumevanje, doživljamo razočaranja tu in tam. Verujemo pa v to, da bo silil razvoj oba naroda v deželi v bodoče še k tesnejšemu sodelovanju, ki je rodilo, kot smo videli, tudi že vidne in za koroške Slovence razveseljive uspehe.

TONE JEZERNIK

šolske razmere na koroškem

Pred prvo svetovno vojno in med obema vojnama je obstajala na Koroškem takomenovana utrakvistična šola. Bistvo tega šolskega sistema je bilo v tem, da se je posluževal materinskega jezika otrok le kot sredstvo za učenje nemščine. Torej materinski jezik ni bil sam sebi namen, ni bil tisti splošno priznani vzgojni činitelj, marveč sredstvo ponemčevanja. Ob robu pouka so imeli prijavljeni otroci še nekaj slovenščine, ki pa je po prizadevanju učiteljev, ki so za to dobivali še posebno nagrado, praktično bil brez pomena in brez uspeha. Sicer pa so v tem pogledu odločevali lokal-

ni učitelji in nadzorna oblast dostikrat ni vedela, alj je na tej ali drugi šoli še pouk slovenščine, in katere knjige šola uporablja.

Nacizem je seve vsak pouk slovenščine takoj ukinil. Ukinjeni so bili leta 1938 takoj tudi privatni jezikovni tečaji, katere so vodili po vaseh oziroma farah slovenski prosvetaši.

Leta 1945 je bila vpeljana dvojezična šola, ki pa se je bistveno razlikovala od utrakvistične šole. Več ali manj so vse občine dvojezične. Da se nudi otrokom možnost medsebojnega spoznavanja na kulturnem področju in tudi v vsakdanjem živ-

ljenju, je dvojezična šola predpisovala *obveznost* tako za slovenske kakor tudi za nemške otroke. V prvih treh šolskih stopnjah je bil pouk načelno dvojezičen, torej slovenski in nemški, ker prinesejo otroci nekaj znanja obeh jezikov že od doma. Od 4. šolske stopnje je bil učni jezik nemški, pač pa so imeli vsi otroci 4 tedenske ure *obveznega* slovenskega pouka. Od 5. do 8. stopnje so bile še tri ure obveznega slovenskega pouka.

Rezultat tega načina, to povesod, kjer se je predpisani načrt dejansko izvajal, je bil, da je postalo razmerje med otroki dosti znosnejše, nacionalna mržnja je prenehala in učni uspehi v obeh jezikih so bili vsaj na višini enojezičnih šol. Ko je leta 1957 komisija prosvetnega ministristva na Dunaju pod vodstvom sekcijskega šefa dr. Petra obiskala 39 dvojezičnih šol na Koroskem, je ugotovila izredno ugodne učne uspehe v obeh jezikih. O tem poročilu smo le nekaj slišali, poročilo ni bilo nikdar objavljeno, ker je govorilo za pravilnost dvojezične šole.

Za otroke, ki so po 4 letih ljudske šole odšli na glavno ali na srednjo šolo, je bil po načrtu predviden triurni tedenski pouk slovenščine, obvezen za vse otroke, ki so prišli iz dvojezične šole. Na glavnih šolah se je ta predpis vsaj do neke mere izvajal, na srednjih šolah pa ne. Pač pa so na realnih gimnazijah leta 1946 januarja uvedli v petih razredih obvezen pouk slovenščine in sicer v Celovcu, Beljaku in Št. Pavlu, ne pa v Špitalu.

Take so bile prilike do leta 1957.

Leta 1957 jeseni je pričela delovati Državna realna gimnazija za Slovence v Celovcu v prvih treh razredih kot poskusna šola s slovenskim učnim jezikom. Slovensko zastopstvo je zahtevalo od vlade dvojezično gimnazijo, na kateri bi poučevali humanistične predmete v slovenščini in realistične v nemščini, kar bi odgovarjalo tudi dvojezični osnovni šoli. Ministrstvo je ta predlog odklonilo in predpisalo za vse predmete slovenski učni jezik. Brez dvoma je bila v ozadju misel, da šola na tej osnovi ne bo uspela. Da bi spodnesli osnovo tej slovenski gimnaziji, je bilo treba največjih naporov v boju proti dvojezični šoli. V teku leta 1957/58 so napele vse nacistične organizacije — Landsmannschaft, Abwehrkämpferbund, Südmark, Heimatdienst, Dorfgemeinschaft in tudi lokalne organizacije vseh nemških strank — vse sile proti dvojezični šoli in tako je zares deželni glavar Wedenig podlegel in sep-

tembra 1958 izdal odlok proti dvojezični šoli. Ta odlok je ukinil obvezen slovenski pouk za vse otroke in ga dovolil samo še za otroke, katere starši izrecno prijavijo. Torej nazaj na utrakvistično šolo. Naval na starše je bil strašen. Preplašeni in gospodarsko odvisni mnogi starši niso tvegali prijave svojih otrok za dvojezičen pouk. Da je bil ta „cirkus“ povsem nenaraven, dokazuje dejstvo, da je moral deželni šolski svet izdati dodaten odlok, ki pravi: otroke, ki niso prijavljeni za dvojezični pouk in niso v stanju slediti nemškemu pouku (torej nemščine ne znajo) sme nagovoriti učitelj v *domačem dialektu*, ne sme pa na tablo ničesar zapisati, kar bi bilo slovensko.

Učitelji so bili tako postavljeni pred nerešljiv problem. Imamo dosti enorazrednih in dvorazrednih šol, ki obsegajo vseh osem letnikov. Pouk se vrši v oddelkih. 1. šolska stopnja: del prijavljen za dvojezičen pouk, del ni prijavljen — pa ne zna nemški, torej je imel učitelj v prvem oddelku že tri pododelke, isto velja za drugo in tretjo šolsko stopnjo, v 4. šolski stopnji pa so sedeli otroci, ki so imeli zelo različno osnovo. Pri takih razmerah o urejenem poučevanju ni moglo biti govora. Spretnost in neizmerna ljubezen učitelja sta še nekaj napravila, ponekod pa so bile razmere po pripovedovanju učiteljev obupne.

Take so v bistvu prilike na osnovnih šolah tudi danes. Kjer je učitelj na mestu, tam nekam sam urejuje zadevo po svoji vesti, kjer pa učitelj noče ali ne zna — je pač križ.

19. 3. 1959 je bil sprejet v parlamentu manjšinski šolski zakon. V bistvu sankcionira šolsko uredbo iz leta 1958, na papirju predvideva za vsakega poedinega otroka polno skrb, če je prijavljen za dvojezični pouk, v resnici pa je to neizvedljivo.

Zakon iz 1959 ukinja pouk slovenščine na realnih gimnazijah, ker je ta zakon uzakonil slovensko gimnazijo. Ta slovenska gimnazija je na višji stopnji dvotirna in sicer humanistična z grščino in realna gimnazija z angleščino.

Kar se tiče jezikov je na šoli sledeč položaj:

od 1. do 8. razreda: slovenščina in nemščina v istem obsegu, v nemščini z učnim programom nemških srednjih šol.

od 3. razreda latinščina do 8. razreda.

od 5. razreda na hum. gimn. grščina in na realni gimnaziji angleščina do 8. r. To so obvezni jeziki.

Od 6. do 8. razreda imamo na šoli kot

prost predmet ruščino v obsegu treh tedenskih ur.

V 5. razredu se dijaki lahko odločijo za umetnost in umetnostno zgodovino ali pa glasbo in zgodovino glasbe, ta odločitev je potem obvezna do mature. Isto je pri grščini in angleščini.

Novj avstrijski šolski zakon iz leta 1962 predvideva devetletno šolsko obveznost.

To šolsko obveznost lahko otrok absolvira v 4 letni nižji ljudski šoli in 4 letni višji stopnji ljudske šole in 1 politehnično leto, ki naj otroka pripravi le za poklic ali pa sledi nižji stopnji ljudske šole glavna šola 4 let in politehnično leto ali pa vstopi po prvih 4 letih ljudske šole na podlagi sprejemnega izpita v splošno izobraževalno višjo šolo (gimnazija in realna gimnazija); obe sta devetletni.

Nižja stopnja gimnazije obsega 4 letnike, višja pa 5 letnikov. Po prvih 4 letih gimnazije dijak lahko prestopi v strokovno šolo (trgovska šola, trgovska akademija, obrtna šola, ženska poklicna šola itd.).

Gimnazija odpira pot na univerzo, za tehniko pa je treba še dodatnega izpita iz opisne geometrije.

Posebno poglavje pa je po drugi vojni odnos do škofijskega ordinariata. Leta 1959 je ordinariat izdal odredbo glede verouka na ljudskih šolah. Za vse otroke, ki niso prijavljeni za dvojezični pouk, zahteva ordinariat nemški pouk verouka, za ostale otroke pa dvojezičen pouk. Na tem področju se bije trenutno hud boj, delno celo na sodnijski ravni. Ni pa zadeva še končana.

—R. —J.

slovenska skupnost v italiji

Demokratski Slovenci v Italiji so se leta 1963 prvič po drugi svetovni vojni udeležili parlamentarnih volitev, sicer le na Tržaškem. Goričani so to pot še predlagali svojim volilcem, naj podpro s svojimi glasovi kandidate Italijanske demokristjanske stranke. V Trstu pa so vse skupine nastopile z lastno „Skupno slovensko listo“. Ta lista je dobila v tržaškem okrožju pri teh volitvah skoro 1000 glasov več kot pri prejšnjih občinskih volitvah.

Naslednjega leta 1964 so bili demokratski Slovenci spet postavljeni pred alternativo, ali naj se samostojno udeležijo volitev v svet pete samoupravne edinice, dežele Furlanije—Julijske krajine ali naj ne. Dežela je bila ustanovljena s posebnim zakonom, ki je stopil v veljavo po objavi v Uradnem listu že 6. februarja 1963. Toda volilni zakon je bil v rimskem parlamentu izglasovan šele januarja 1964. Že takoj po objavi volilnega zakona, se je začelo med Slovenci gibanje za skupen nastop pri teh volitvah. Seveda je volilni zakon tako prikrojen, da so Slovenci razdeljeni med tri volilna okrožja. Zato so že pred uzakonitvijo zakona slovenski predstavniki zahtevali, da bi se glasovi slovenske etnične skupine šteli skupno po vsem deželnem

ozemlju. Njih prizadevanje v tem smislu seveda ni rodilo nobenega uspeha, ker so italijanski prenapeteži takoj začeli govoriti o slabljenju italijanstva na vzhodni meji.

Volitve za izvolitev 61-članskega deželnega sveta dežele Furlanija—Julijska krajina so bile 10. maja 1964. Vsi demokratski Slovenci so se zavedali, da bi posebno zaradi politične geometrije težko neposredno izvolili v deželni svet svojega predstavnika, pač pa bi s skupnim nastopom v vseh treh okrožjih, kjer žive Slovenci le mogli izvoliti vsaj enega zastopnika. Vse slovenske skupine so se odločno vrgle v delo za skupen nastop pri teh volitvah. Sporazumele so se za nastop pri volitvah pod listo „Slovenska skupnost“ na Goriškem in na Tržaškem. Na žalost pa jim to pot še ni uspelo postaviti svoje liste tudi v tretjem volilnem okrožju, v katerega spadajo Beneški Slovenci in Slovenci iz Kanalske doline.

Pred volitvami je bilo več informativnih sestankov na Tržaškem in Goriškem. Tako so zaupniki Skupne slovenske liste v Trstu konec marca enoglasno pozdravili volilno sodelovanje z goriško Slovensko demokratsko zvezo. Izrekli so obenem tudi

upanje, da se bo sodelovanje med tržaškimi in goriškimi Slovenci kmalu razširilo tudi med Beneške Slovence.

Slovenska skupnost je pri volitvah v tržaškem okrožju nastopila s sledečimi kandidati: dr. Jože Škerk, odvetnik iz Nabrežine, dr. Teofil Simčič, odvetnik iz Trsta, dr. Rudolf Marc, profesor iz Trsta, dr. Mitja Bitežnik, profesor iz Trsta, dr. Anton Kacin, ravnatelj učiteljsišča iz Gorice, dr. Milan Starc, zdravnik iz Opčin, Josip Terčon, trgovec iz Nabrežine, Stan-ko Kosmina, trgovec iz Nabrežine, Ljubo Štoka iz Proseka, Edvard Guštin, kmetovalec na Colu, Mario Zahar, delavec v Borštu, Danilo Lovrenčič, akademik iz Trsta, Drago Štoka, akademik iz Kontovelja, Zoran Sosič, kmetovalec iz Opčin in Marij Sedmak, fotograf iz Sv. Križa.

V goriškem okrožju pa je Slovenska skupnost postavila naslednje kandidate: dr. Anton Kacin, ravnatelj učiteljsišča, dr. Slavko Bratina, prof. v Gorici, dr. Jože Škerk, odvetnik v Trstu, Hermenegild Podveršič, župan v Števerjanu, Ivan Prinčič, industrijalec iz Krmina, Anton Korošec, učitelj iz Doberdoba in Ivan Černic, akademik z Vrha.

Slovence so vključile v svoje liste tudi Italijanska komunistična partija in sicer dr. Karla Šiškoviča, Dušana Furlana, L. Lovriho in Jelko Grbec, na listi italijanskih socialistov pa je bil inž. J. Pečenko.

Slovenska skupnost je sestavila poseben politični in gospodarski program. Posebej je v programu poudarila, da se bo v dežel- nem svetu borila 1. za pravico uporabe slovenskega jezika in za sorazmerno namestitvev Slovencev v javnih uradih in ustanovah, 2. za pravico do primerne zastopstva v vseh javno-pravnih organih in komisijah, 3. za pravico do ustanovitve slovenskih strokovnih šol in tečajev, 4. za pravico do zaščite slovenskega narodnostnega ozemlja pred načrtnim in umetnim spreminjanjem njegove etnične sestave, 5. za pravico do uradnega priznanja slovenskih krajev in za postavitev dvojezičnih napisov pred kraji, kjer prebivajo Slovenci, 6. za pravice do javnih prispevkov za slovenske športne, kulturne in dobrodelne ustanove, 7. za pravico prilagoditve slovenskih otroških vrteev, osnovnih in srednjih šol zahtevam slovenske narodne individualnosti.

Na volitvah 10. maja so Slovenci izvolili svojega predstavnika v deželni svet. Slovenska skupnost je prejela vsega 10.008 glasov: na Tržaškem 6.957, na Goriškem pa 3.051. Napredovala je slovenska lista na

Tržaškem za 1278 glasov, na Goriškem pa za nekaj manj.

Precej slovenskih glasov, prav v smislu titovske povezave s socialisti in komunisti sta dobili obe ti stranki. Na komunistični listi sta bila izvoljena dva Slovenca, eden v tržaškem in eden v goriškem volilnem okrožju. Ker so socialisti dobili samo enega predstavnika, Slovenec Pečenko ni bil izvoljen in tako je bilo mnogo slovenskih glasov izgubljenih.

Na podlagi izida je bil na listi Slovenske skupnosti izvoljen dr. Jože Škerk. Ta bo po dogovoru med Svetom skupne slovenske liste iz Trsta in Slovenske demokratske zveze iz Gorice po določenem terminu odstopil in bo prepustil sedež za preostali del zakonodajne dobe v deželnem svetu nosilcu liste Slovenske skupnosti v Gorici dr. Antonu Kacinu.

Izvoljeni predstavnik Slovenske skupnosti dr. Jože Škerk je v deželnem svetu sprožil vrsto vprašanj glede slovenske manjšine, popolnoma v smislu volilnega programa Slovenske skupnosti.

Prisotnost slovenskega demokratičnega predstavnika dr. Jožeta Škerka se je čutila že od vsega početka v deželnem zakonodajnem telesu. Vedno se je potegoval za pravice slovenskega jezika in zahteval, naj deželni svet in deželna vlada zagotove pravice slovenske manjšine. V nastopnem zasedanju deželnega sveta je začel svoj govor v slovenščini, kar je izzvalo seveda hudo nasprotovanje pri ekstremnih italijanskih zastopnikih. Toda uspel je, da so manjšinsko vprašanje obravnavali večkrat na zasedanjih. Ena prvih zahtev slovenskega predstavnika je bila, da mora deželni Uradni list izhajati tudi v slovenščini. To zahtevo so delno sprejeli, čeprav ne popolnoma tako, kot jo je zahteval dr. Škerk. Predsednik deželnega sveta Furlanije-Juljske krajine dr. Berzanti je 14. okt. 1964 sporočil dr. Škerku, da se je z izdajanjem Uradnega lista v obeh jezikih bavil deželni odbor in ugotovil, da objavljanje dvojezičnega Uradnega vestnika ne spada v pristojnost dežele. Vendar, da bi ugodili posebnim krajevnim potrebam, ki jih je jasno obrazložil dr. Škerk, so sklenili, da bo Tiskovni urad izdajal ciklostiliran periodični Vestnik, ki bo slovenski prevod Uradnega vestnika. Ta slovenski Vestnik bo na razpolago vsakomur, ki ga bo hotel pregledati v vseh deželnih uradih, pa tudi ga bo dobil brezplačno vsak po pošti, kdor se bo nanj naročil.

Čeprav deželni odbor nj v celoti sprejel slovenske zahteve, je vendar z gotovostjo trditi, da bi kaj podobnega Slovenci ne dosegli, če bi ne imeli v deželnem svetu zastopnika, ki uveljavlja pravice nad 10.000

zavednih slovenskih volilcev. Zato se pa tudi vsi demokratični Slovenci v Italiji vedno bolj zavedajo, da more uspešno nastopati v zakonodajnih telesih le predstavnik, izvoljen na samo slovenski listi.

slovinci v izseljenstvu

N. V.

slovenski mladinski zbor v chicagu

Ko so Združene države Amerike odprle vrata beguncem, so se tudi Slovenci podali skozi ta vrata. Precej Slovencev se je naselilo v velemestu Chicagu. Mnogi so imeli tu sorodnike, drugim pa je pomagala dobiti sponzorje organizacija, ki je delovala preko NCWC, namreč Liga kat. slov. Amerikancev. Ta organizacija je imela in še ima podružnice po Ameriki, kjer je večje naselje novonaseljencev. Čikaška podružnica te dobrotelne organizacije si je kmalu privzela nalogo kulturnega udejstvovanja. Tako je Liga K. S. K. v Chicagu poleg pomoči pri vseljevanju in podpiranju tpečih in zapuščenih v domovini, družila Slovence v novi domovini.

Slovinci v Chicagu so bili vedno živahni. S pričetkom druge svetovne vojne pa je delavnost in živahnost v organizacijah pojemala. Igre, koncerti in druge prireditve, ki so rojake družile, so skoraj prenehale. Ko so se begunci pričeli naseljevati okoli slovenske cerkve sv. Štefana v Chicagu, to je v „slovenskem delu“ mesta, so takoj začeli poživljati kulturno življenje. Igre so bile zopet na sporedu; cerkveni pevski zbor se je pomnožil z dobrimi močmi itd.

Ko so otroci prišli v okolje angleško govorečih, posebno v šoli, kjer so si hitro nabrali bogat zaklad angleškega jezika, so se zavedni starši začeli spraševati, kako ohraniti pri otrocih materin jezik. Na sestankih Lige se je obravnavalo to vprašanje in prišlo do sklepa, da je treba ustanoviti slovensko šolo. Za učiteljico je bila

naprošena gđc. Pavla Mušič. Prostore za slovensko šolo je dal na razpolago župnijske slovenske fare sv. Štefana. Kmalu se je pokazala potreba pouka slovenščine tudi za tiste, ki so hodili v srednje in višje šole. Za voditelja tega oddelka slovenske šole (imenovan „Literarni krožek“) je bil naprošen dr. Rado Lenček, ki je ponujeno mesto z veseljem sprejel in krožek vestno in uspešno vodil. Leta 1958 je dr. R. Lenček odšel, da se pripravi na profesuro na univerzi. Mladina je svojega učitelja zelo pogrešala; namestnika dobiti pa ni bilo mogoče. Tedaj se je porodila misel o pevskem zboru. Naprosili so p. Vendelina Špendova OFM za pevovodjo, kar je radevolje ustregel.

K ustanovnemu občnemu zboru, ki je bil 20. junija 1959, se je zbralo 16 deklet in fantov. Navzoč je bil poleg pevovodje tudi g. Alfred Fischinger, tedanji predsednik Lige K. S. A.

Na ustanovnem občnem zboru so dekleta in fantje določili ime: „Slovenski mladinski zbor“. Namen: prepevati slovenske narodne in umetne pesmi, predvsem gojenje narodne pesmi. Za prvega predsednika je bil izvoljen Tone Gaber. Ker je bil novi zbor le nekako nadaljevanje literarnega krožka, naj spada k Ligi K. S. A. Vsakokratni predsednik S. M. Zbora bo tudi član odbora čikaške podružnice Lige.

Prvi člani „Slov. Mlad. Zbora“ so bili naslednji: Hilda Cander (sedaj poročena s H. Buers), Marija Kranjc (sedaj poročena z dr. Petrom Fischingerjem), Marta

Slovenski mladinski zbor leta 1964. Sedijo: Mojca Fischinger, Emica Erman, Marta Krašovec, por. Pečarič, Nandi Stanovnik, por. Puc, dirigent zbora p. Vendelin Špendov OFM, Vicky Črnkovič, Frida Logonder, Angelca Vlašič in Marija Martinčič; stojijo: Ciril Kastelic, Lojze Arko, Dušan Škamperle, Marija Kranjc, por. Fischinger, Tone Drab, Janko Arko, Marijan Erman ml., Branko Magajne in Tone Gaber

Krašovec (sedaj poročena z M. Pečaričem) Frida Logonder, Milica Medved, Nandi Stanovnik (sedaj poročena z dr. Francem Pucom), Angelca Vlašič; Jože Arko, Lojze Arko, Stane Drab, Marjan Erman ml., Andrej Fischinger, Janko Grželj, Tone Gaber, John Koščak, Viktor Martinčič.

Takoj po ustanovnem občnem zboru so dekleta in fantje pridno prihajali k pevskim vajam in med počitnicami pod vodstvom pevovodje p. Vendelina Špendova pripravili program za prvi koncert, ki je bil 19. septembra 1959. Program je bil razdeljen v dva dela. V prvem delu so bile na sporedu pesmi, v drugem pa Vodopivčeva opereta Kovačev študent. Koncertni del je obsegal naslednje pesmi: Jaz pojdem med polja (Mirko Filej), Dekle na vrtu (Narodna, prir. P. V. Š.), Jaz bi rad cigajnar bil (Narodna, prir. P. V. Š.), Pozimi iz šole (P. Hugolin Sattner), Drinking Song (Sigmund Romberg), Dajte mi zlatih strun (Engelhart).

Po koncertu je ga. Milena Šoukalova napisala zboru laskavo oceno, v kateri napoveduje, "...da bo iz teh mladih ljudi z vztrajno vajo nastal zbor, na katerega bomo lahko ponosni". Gledajoč na ta leta petja in dela, upamo, da ta napoved ni bila neosnovana. Saj se je zbor iz šibkih začetkov pripel v kvaliteten zbor.

V preteklih letih dela je Slovenski mladinski zbor priredil deset samostojnih nastopov. Sodeloval je dalje skoraj pri vseh ostalih slovenskih prireditvah in manifestacijah v Chicagu in gostoval tudi v sosednjih slovenskih naselbinah.

Pri nastopih je zbor prepeval slovenske narodne in umetne pesmi. Narodne je v večini pevovodja sam priredil. Med najboljše priredbe spadata pesmi Vsi so prihajali in Zabučale gore. Preveč bi bilo naštevati vse pesmi, ki jih je zbor do sedaj podal. Naj navedemo samo nekaj umetnih: Nazaj v planinski raj (Anton Nedved), Izgubljeni cvet (Vinko Vodopivec), Še ena (Dr. Anton Schwab), Ave Marija iz opere Gorenjski slavček (Anton Foerster). Tudi skladb iz svetovnega repertoarja se zbor ni bal zapeti: (Bach, Verdi, Cajkovski, Haydn).

Posebna privlačnost tako za pevce, kakor tudi za poslušalce so bile glasbeno-dramatske prireditve. Poleg že omenjene operete „Kovačev študent“, je bila predstavljena opereta „Čevljar in vrag“ (zložil pevovodja — 1960), Sardenkov misterij „Mati svetega veselja“ z glasbo msgr. Stanka Premrla. Višek pa je zbor dosegel, ko je v skrajšani obliki podal Smetanovo opero „Prodana nevesta“ (21. oktobra 1961). Ob tej priliki so sodelovali tudi

Člani čikaškega Mladinskega zbora med izvajanjem Smetanove opere *Prodana nevesta*

plesalci Sloven. Amer. Radijskega Kluba (SARC) in orkester, sestavljen v glavnem iz glasbene akademije univerze De Paul v Chicagu. Ta predstava je dokazala, kaj se da napraviti s sodelovanjem različnih skupin, ki se trudijo za isto idejo.

Zbor je gostoval v Milwaukee, Wis., enkrat kot gost zbora fare sv. Janeza Evangelista in enkrat Slov. kult. društva „Triglav“. V Jolietu, Ill. je zbor tudi enkrat gostoval v dvorani slovenske fare sv. Jožefa kot gost jolietске podružnice Lige K. S. A. Dalje je zbor nastopil na slovenski oddaji v Chicagu, ki jo vodi dr. Ludvik Leskovar in enkrat združno s plesalci Radijskega kluba na televiziji.

„SMZ“ je zadnja tri leta nastopal na prireditvi „Slovenskega dne“ v Chicagu (pevovodja zbora, p. Vendelin je lani — 1963 — ob tej priliki dobil diplomu kot najbolj zaslužni Slovenec v čikaški okolici). Zbor je sodeloval tudi pri slovenski predstavi ob priliki mednarodne razstave v Chicagu; pri predstavi slovenskih božičnih običajev, ki jih za razne narodnosti sponzorira „Museum of Science and Industry“. Ob priliki vsakoletne proslave materinskega dne seveda zbor mladine ne sme manjkati, enako tudi ne pri komemoracijah za padle domobrance.

Vsak zbor je ponosen, če člani kaj dosežejo na glasbenem polju. V tem tudi naš zbor ne zaostaja. Marjan Erman ml. je bil

sprejet v operni zbor čikaške „Lyric Opera“. Marija Fischinger (rojena Kranjc) je do sedaj dosegla 7 štipendij in priznanj (Awards) za svoje petje, poleg tega je imela priliko iti na izredni poletni študij za glas v Nico, v Francijo (1963). Trenutno je najboljša pevka med študentkami glasbene akademije De Paul univerze in je v zadnjem letniku študija.

Ob pregledovanju dela in napredka tega zbora mladine ne smemo prezreti glavne opore pri vsakem nastopu: pianista Alfreda Fischingerja, Mus. B. S svojim globokim poznanjem instrumenta in tehnike igranja in umetniškega čuta je bistveno pripomogel k uspehu vsakega zborovega nastopa. Brez njegovega sodelovanja in pomoči marsikatero skladbe ne bi bilo mogoče izvesti.

Predstavi da scenarija velik pomen. Tu se je pokazal pravega mojstra Adolf Kranjc. Da so pa imele kulise še večji učinek, je s svojo slikarsko umetnostjo mnogo dodal dr. Peter Fischinger.

Slovenski mladinski zbor v Chicagu je še mlada organizacija. Pet let za organizacijo pravzaprav nič ne pomeni. V življenju mladega človeka pa je pet let celo obdobje, cel vek. Dal Bog, da bi se ta zbor še naprej razvijal in množil z novimi močmi in tako prepeval sebi v pouk in razvedrilo, s svojim petjem razveseljeval in družil rojake in pel slavo Bogu!

40 - letnica lemonta

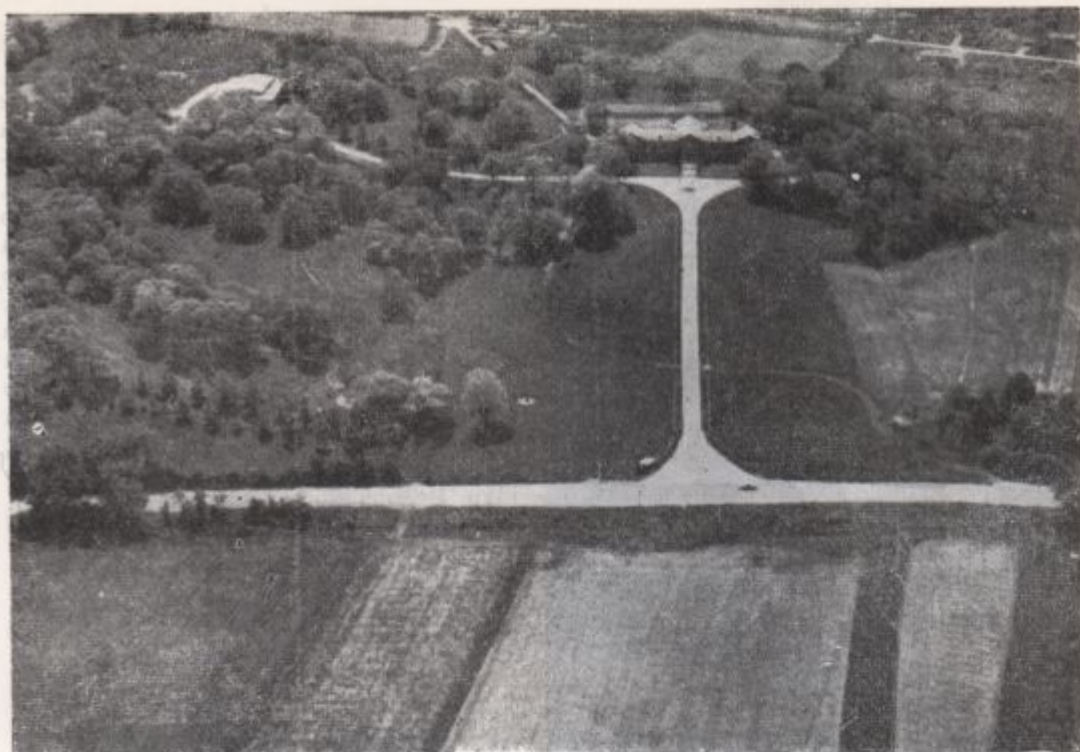
Prvi slovenski frančiškan, ki je prišel preteklo stoletje v Ameriko, je bil p. Ivo Levce. Doma je bil iz Mengša, rojen 30. julija 1790. V raznih misijonskih poročilih je bral, „kako velika žetev je v Ameriki in kako malo delavcev“. Leta 1834 je imel vsa dovoljenja za odhod v ameriške misijone, le Propaganda v Rimu njegovi prošnji ni ustregla, pač pa mu je 16. marca 1835 poslala dekret za misijon v Carigradu. Pokorno je odpotoval tja, a ni prenesel tamkajšnjega podnebja, zato se je z dovoljenjem predstojnikov vrnil v domovino. Ko se je okreplil, je dobil službo tajnika provincije v Gorici, kjer je bil obenem tudi pridigar in profesor filozofije. A misli na Ameriko ni opustil. Ponovno je zaprosil za potrebna dovoljenja. To pot mu je rimska Propaganda dala dovoljenje ter ga določila za škofijo v Philadelphiji. Deloval je predvsem med nemškimi naseljenci v severozapadnem delu Pennsylvanije. Takrat je bilo v Združenih državah veliko pomanjkanje duhovnikov. Tudi cerkva niso imeli. Ko je p. Ivo prišel v kako naselje, se je hitro razvedelo, da je prišel duhovnik. Hitro se je raznesla novica od naseljenca do naseljenca, da bo naslednji dan maša v tej ali oni koči. — Spomladi 1841 je odšel v New York, kjer je postal kaplan v veliki nemški župniji sv. Nikolaja na Drugi cesti. Kmalu je bil imenovan za župnika. O božiču 1841 je prišel v Ameriko frančiškan p. Oton Skola. Čez zimo je ostal v fari sv. Nikolaja in pomagal v dušnem pastirstvu. Sredi avgusta 1842 je p. Ivo prepustil faro oo. redemptoristom in se vrnil v domovino, da je podaljšal potni list. 23. marca 1843 se je vrnil v New York. Tri leta je deloval v newyorški škofiji. Nato se je še enkrat podal v domovino in se leta 1847 ponovno vrnil v Ameriko. Do leta 1850 je deloval v philadelphijski škofiji, nakar se je zaradi bolezni vrnil domov. Umrl je v Nazarju na spodnjem Štajerskem 14. oktobra 1853.

Njegovo življenje navajam zato, ker se je trudil, da bi se slovenski frančiškani že za njegovega časa naselili v Ameriki. P. Hugo Bren je v AMK 1925 zapisal: „Ko bi bila Baraga in Pirc, oba prijatelja

frančiškanov, predvidela slovenski izseljenski naval, ki se je začel nekaj desetletij pozneje, bi bila gotovo z veseljem pozdravila misel našega misijonarja Rev. Iva Levca, naj bi se slovenski frančiškani naselili v Ameriki. Domotožje po skupnem redovnem domu je temu našemu misijonarju že v štiridesetih letih preteklega stoletja navdalo to misel. Ponovno je pisal svojim redovnim predstojnikom v domovino, naj mu pomagajo ustanoviti malo redovno hišo z dvema patroma in enim bratom, katerih število bi se polagoma pomnožilo. Toda noben teh še ni videl armade slovenskih delavcev prodirati čez morje, zato je bila ta lepa misel le komet, ki se je prikazal na obzorju, pa zopet izginil.“

Več kot pol stoletja je bila misel, da bi se slovenski frančiškani naselili v Ameriki, pozabljena. Konec prejšnjega in v začetku tega stoletja se je pričelo močno izseljevanje Slovencev v Ameriko.

„Kakor bi se na telesu odprla žila odvodnica, tako je drla tista leta po 1900 slovenska narodna kri skozi jeseniški predor v Ameriko. Kdo se je takrat zanimal za te množice? Kaj more domovina storiti zanje, ki so šli v tujino iskat sreče, kako jim more pomagati, da jo bodo našli in da se ne bodo versko in narodno izgubili? Škof Jeglič je razumel klic časa, a redki so ga poslušali. Rev. Anton Merkun je bil takrat župnik na Homcu pri Kamniku, jaz pa katehet v Kamniku. Prihajal sem mu pomagat v dušnopastirskem delu. Govorila sva mnogo o tem perečem vprašanju. Skušala sva si priklicati v domišljijo vse težave in vse nevarnosti izseljencev, ki so bili v tujem vetu prepuščeni samim sebi. Cele ure so minile v teh razgovorih... Leta 1906 sem odšel v Severno Ameriko; nekaj let za menoj se je on podal v težke razmere naših rojakov v Južni Ameriki. Po enem letu se je moral vrniti; jaz sem se pa zaradi razmer vrnil po 22 letih.“ To je zapisal p. Kazimir Zakrajšek ob 80-letnici življenja pok. Antona Merkuna (AMK 1957). Iz navedenih besed razberemo gorečo skrb dveh mladih slovenskih duhovnikov za izseljence. Ta skrb je vodila p. Kazimirja do važne odlo-

Pogled iz letala na frančiškanski samostan v Lemontu. V spodnjem delu slike je cesta Chicago—Joliet. Od te ceste je speljana privatna cesta k samostanu in od samostana k Baragovemu ali Romarskemu domu, levo od samostana. Levo od Romarskega doma so romarski prostori

čitve, da posveti svoje delo slovenskim naseljencem v Združenih državah. 16. novembra 1906 je prišel v New York, kjer je takoj začel svoje misijonsko delo za Slovence. Zbiral jih je v cerkvi sv. Nikolaja na drugi cesti. Kmalu je razširil svoje delovanje v slovenske naselbine po teh državah: Connecticut, New Jersey, Pennsylvania, Virginia, West Virginia in južni Ohio.

Leta 1908 je ustanovil družbo sv. Rafaela, ki je skrbela za slovenske naseljenke. Ko je 15. avgusta 1912 izdal papež sv. Pij X. „motu proprio“, s katerim je ustanovil pri vatikanski konzistorialni kongregaciji oddelek, ki naj skrbi za dušno pastirstvo med izseljenci, je družba sv. Rafaela že 4 leta delovala.

Dne 4. marca 1909 je izšla prva številka Ave Maria, ki od ustanovitve naprej redno izhaja. Verjetno je to najstarejši obstoječi slovenski verski mesečnik, ki bo januarja 1965 stopil v 57. letnik. Z ustanovitvijo Ave Maria je p. Kazimir spolnil obljubo, ki jo je naredil v težki bolezni med bogoslovnimi študiji. Obljubil je, da bo začel izdajati verski list z naslovom Ave Maria, ako ozdravi. Prva številka Ave

Marie leta 1917 je bila tiskana v tiskarni Ave Maria. Leta 1919 je p. Kazimir preselil tiskarno Ave Maria v Chicago. To je naredil na pobudo tedanjega chicaškega nadškofa in kardinala Mundeleina, ki je bil rojen v New Yorku v fari sv. Nikolaja, kjer so se slovenski verniki zbirali k božji službi. P. Kazimir se je seznanil z njim v Brooklynu, kjer je bil tedaj Mundelein pomožni škof. Kardinal Mundelein je bil delu p. Kazimirja zelo naklonjen.

Poleti 1923 je med slovenskimi frančiškani dozorela misel, za ustanovitev slovenskega frančiškanskega semenišča. Najprej so jo razodeli kardinalu Mundeleinu, ki jo je takoj z veseljem pozdravil in obljubil vso svojo pomoč.

Tedaj je bilo v chicaški okolici precej farm naprodaj. Poslušajmo, kako p. Huga Bren opisuje nakup zemljišča:

„Ker smo vedeli, da je duhovniški kolar za kaj takega slabo priporočilno pismo, smo imeli nekaj naših svetnih prijateljev ob strani. Da bi nam ne kupili kakega mačka v žaklju, smo tudi sami civilno hodili z njimi in postrani škilili, kaj kupujejo, ter nategovali ušesa, za koliko. Kjer je bila kaka farma ‚for sale‘, smo se ogla-

Miniatura marquetteške katedrale v Baragovem parku

„Blejski otok“ v Baragovem parku

sili. Ker pa je bilo teh veliko, izbira ni bila lahka. Izmed vseh nam je sicer ta, ki jo imamo, bila najbolj všeč, le cena se nam je zdela malo previsoka, \$ 300.00 za akre. Sicer je lastnica, protestantska vdova Mrs. Barnes, kmalu prišla na \$250.00, a ker smo jo upali še bolj omeščati, smo ravidezno za nekaj časa misel popolnoma opustili. Povprašali smo drugod, pa nismo mogli nič boljšega in primernejšega najti. Poslali smo novega posredovalca v boj. In res se nam je posrečilo še \$ 25.00 pri akru okrniti. Ker je odločno izjavila, da je to njena zadnja cena in ker smo se bali, da bi se kak drugi kupec ne vtaknil vmes, smo udarili. Bilo je v ponedeljek po prazniku Brezmadežne (Op.: 10. dec 1923). Sto osem in trideset akrov je, po \$ 225.00, kar znese \$ 31.050.00.“

Ko so farmarji zvedeli, komu je Mrs. Barnes prodala svojo farmo, so dvignili cene za zemljišče do \$ 500.00 na akre.

Prvi Slovenec, ki se je vselil v hišo, ki je bila takrat na farmi, je bil Mihelič Jože, kj je umrl v Lemontu 9. aprila 1957 in počiva na našem pokopališču. P. Blanko Tavčič je bil prvi slovenski frančiškan, ki se je maja 1924 naselil v stari hiši.

Blagoslov vogelnega kamna prvega lesenega samostana in cerkve je bil 1. septembra 1924.

Slovenske šolske sestre so kupile zem-

ljišče leta 1925; leži tik ob vzhodni meji našega.

Da so kraj za središče slovenskih frančiškanov v ZDA dobro izbrali, je pokazala skušnja vseh 4 desetletij. Kraj se je nekdanj imenoval Oakdell, kar je p. Hugo preimenoval v Hrastje. Danes je to ime pozabljeno. 40 akrov zemljišča leži pod cesto Chicago—Joliet, ostalo na treh gričkih nad cesto. Na prvem gričku stoji sedaj samostan s cerkvico Marije Pomagaj (blagoslovljen 14. julija 1940), na drugem je Baragov ali Romarski dom, ki je bil blagoslovljen 3. septembra 1950. Dom je bil pozimi 1957/58 prenovljen, da bolj ustreza duhovnim vajam, ki so v njem od septembra do konca junija; julija in avgusta so romanja. Na tretjem gričku je Baragov park z „Blejskim jezerom“, lurška votli-

ra, krizev pot in pokopališče. V dolinici med drugim in tretjim gričkom je roženenska dolina s sedmerimi postajami Marijinih radosti (frančiškanski rožni venec!) in fatimski pastirčki pred Fatimsko Gospo.

V starem in novem samostanu je bilo bogoslovje. To sedaj obstaja le formalno, ker imamo svoje študente v zavodih provincije Brezmadežnega spočetja. Manjše šole sedaj zapirajo, ker so izdatki zanje previsoki in ne morejo nuditi študentom tako dobre izobrazbe kot večji zavodi. V High School imamo sedaj 8 študentov, v noviciatu 1, v filozofiji 3 in v bogoslovju 1. Želja je, da se naučijo slovensko, da bodo lahko skrbeli tudi za slovensko govoreče vernike. V načrtu je tečaj slovenskega jezika.

LOJZE AMBROŽIČ, st.

delo slovencev v torontu od sept. 1963 do sept. 1964

Prišel je zopet čas in potreba, da podamo širši javnosti pregled našega dela. Ne bo vse do pičice točno prikazano, kaj je bilo narejenega, ker nimamo v rokah vsega tozadavnega gradiva. Poskusili pa bomo vsaj v glavnem podati vse naše — vsaj na zunaj se vidi tako — precej razgibano življenje v verskem, mladinskem, prosvetnem, kulturnem in političnem udejstvovanju. Predno preidemo k stvari, bi pa bilo prav, da se vprašamo, ali smo storili vse, kar je v naši moči, da bi naša ideološko-politična skupina v Kanadi obdržala vsa tista načela, katera je prinesla s seboj od doma? Žal, da temu ne moremo pritrditi. Zlasti moramo potožiti, da naša inteligenca — razen nekaterih častnih izjem — stoji popolnoma ob strani. Nekateri drugi so se pa tako zaljubili v dolar, da so na vse drugo pozabili. Pa še tretji so, ki nam škodujejo, in ti so se vrgli na zdrabo in intrige. Kljub vsem tem se je pa mnogo storilo, kar lahko sklepate iz naslednjega:

Šolski pouk pri fari Marije Pomagaj se je začel 13. septembra. V ta namen je imela šola 8. septembra na slovenskem letovišču sv. mašo z molitvami k Sv. Duhu. Maše se je udeležil tudi učiteljski zbor, ki šteje 9 učnih moči s č. sestro Jožefo Založnik na čelu. V šolo se je vpisalo 174

otrok. Pouk je bil v šestih razredih. Prvi trije razredi so imeli po dva oddelka. A in B.

Tudi v župniji Brezmadežne s čudodelno svetinjo se je začela šola v tem času. V to šolo se je vpisalo 120 otrok. Tudi tu so otroci razdeljeni na šest razredov. Poučuje jih 7 učnih moči.

Skavti so začeli v obeh župnijah svoje redne sestanke v septembru. 24. maja sta imeli obe skupini, iz obeh župnij v cerkvi Brezmadežne svojo pobožnost. V poletnih mesecih so mnogo taborili in izvajali razne igre in vaje na slovenskem letovišču in delno tudi drugod. Razdeljeni so v skavte in volčiče. Volčiči so od 8—11 leta, skavti pa od 11 navzgor.

Miklavževanje za otroke so priredili v obeh župnijah. Pri M. P. že prvega decembra, pri M. B. pa osmega decembra. V glavnem so imeli v oskrbi to prireditve nekateri iz učiteljstva, ženske lige in pri M. Pomagaj častite sestre. Obe prireditvi sta bili dobro obiskani in sta lepo potekli.

Mladinski klub pri M. P. je začel s septembrom zopet svoje tedenske sestanke. Od maja do septembra se društvo ne sestaja. Ima po svoje sestanke ob nedeljskih večerih. Na programu imajo 10-minutno predavanje in ples. Nekateri šahisti se udeležu-

jejo tudi v tem športu. V pretekli zimi so celo organizirali šahovski turnir. Če je in kako je končal, ni bilo poročano. Mladinski klub je v oktobru priredil družabni večer, na pustno nedeljo banket in v februarju zopet družabni večer. Vse tri prireditve so bile združene s plesom. V aprilu je pa Klub postavil na oder spevoigro „Kovačev študent“, ki je dobro izpadla. Nekateri fantje se tudi udeležujejo v nogometu in drugi zopet v hokeju. Ti so včlanjeni v Torontsko in okoliško cerkveno ligo, ki zastopa ves šport teh mladinskih klubov.

Marijina legija pod spretnim vodstvom č. g. Stanka Boljka zelo uspešno napreduje. Je organizirana v obeh slovenskih župnijah, v vsaki s svojim odborom. V preteklem letu je priredila dve versko izobraževalni uri. Pri vsaki je bilo okrog 100 udeležbe. Vodja č. g. S. Boljka, C. M., izdaja za vse člane mesečno glasilo „Vez med brati“. Prva nedelja v maju je bila nedelja Marijine legije. Pri vseh mašah so legionarji delili vernikom knjižice „Za srečo“. Popoldan je bila v dvorani pod cerkvijo M. P. versko-izobraževalna ura. Delavni člani stalno obiskujejo po domovih druge člane in tudi nečlane, kjer je potreba. Obiskujejo tudi bolnike doma in po bolnišnicah. Prinašajo jim razna tolažila. V času misijona so legionarji razdelili med udeležence knjižice „Z Bogom v tujini“.

Društvo Najsvetejšega Imena Jezusovega obstoja v obeh farah. Pri obeh imajo mesečne sestanke s predavanji najrazličnejše vsebine. Po predavanjih so debate in razgovor o tekočem in nadaljnjem delu. Obe društvi sta se udeležili VIII. medn. sestanka DNJ v Bufalo. Od M. P. s svojim vodjem na čelu, od M. B. pa z društveno zastavo in svojim predsednikom na čelu. Ti društvi skrbita tudi za organizacijo vsakoletnega romanja.

Romanje v Midland, na kraj kanadskih mučencev, kjer so Indijanci pobili 9 jezuitskih patrov in kamor pohitimo vsako leto iz Toronta, ter iz bližnje in daljne okolice tudi Slovenci, je bilo tudi letos. A zdi se, da je vsako leto manj zanimanja za to romanje in vsako leto manjša udeležba. Prav bi bilo, da bi se poživilo.

Marijina družba tiho deluje s svojimi sestanki in sejami. V potrebi pa priskočijo njihove članice na pomoč raznim pripravam in prireditvam. Tako pove poročilo, da je bil piknik 21. 7. 1964 v oskrbi članic in aspirantk Marijine družbe na slovenskem letovišču. Kongresa Marijinih družb, ki je bil v Ottawi 5 dni za vso Kanado, sta

se udeležili dve članici od fare Marije Pomagaj.

Misijonski krožek je imel v oktobru 1963 prireditev s srečolovom. V januarju 1964 Baragovo proslavo.

Vincencijeva konferenca deluje tiho in mirno. Podpira mnoge skrite potrebe in blaži marsikatero revščino. Deluje pa samo s prostovoljnimi darovi. Brez kakih zunanjih hrupnih prireditev. Taka tiha dobrodelnost je gotovo Bogu najbolj pogodu.

Slovenska ženska katoliška liga je ustanovljena v obeh farah. V vsaki s svojim odborom. Pri M. P. je priredila v oktobru 1963 bazar. V novembru istega leta je organizirala semanji dan z okusno večerjo. Poleti se je preselila na slovensko letovišče in tam priredila piknik. Letos je nabavila tudi svojo zastavo.

Tudi pri fari Brezmadežne je imela bazar v oktobru 1963. Pripravila je družabno popoldne z bingom. Organizirala je tudi govorniške vaje za šolsko mladino, za odrske in druge nastope. Obe slovenski veji KZL pomagata pri raznih verskih prireditvah in priskočita na pomoč povsod, kjerkoli je potrebna spretna ženska roka.

V nedeljo, 1. 5. 1964, je prejelo pri M. P. 37 otrok prvo sv. obhajilo. Med mašo so prepevali sami mladi pevčki iz slovenske šole. Pri fari Brezmadežne je pa na belo nedeljo prejelo 23 otrok prvo sv. obhajilo.

V nedeljo po Telovem je bila na slovenskem letovišču veličastna procesija, katere se je udeležilo do 2000 ljudi. Skrbna zvočna napeljava je omogočila, da so se vsi štirje evangeliji pri štirih, na precejšnjih razdaljah postavljenih oltarjih, slišali po vsem letovišču. Pri postavljanju oltarjev in mlajev so poprijeli najbolj krepko člani društev NIJ, pri krasitvi kapelic in oltarjev, pri spletanju vencev ob kapelicah in mlajih, so pa v glavnem sodelovale čč. sestre ter članice Marijine družbe in ženske lige.

„Katoliški dan“ sta priredili skupaj obe fari 5. 7. 1964. Udeležba je bila velika.

Zaprte duhovne vaje za žene in dekleta za obe fari skupaj so bile 2. 7. 1964. Udeležilo se jih je 33 žena in deklet. Duhovne vaje za moške in fante so pa bile 6. 7. in 8. 12. 1963. Udeležilo se jih je 24 mož in fantov. Obojne je vodil č. g. Janez Kopač C. M. za obe župniji.

V oktobru 1963 je bila v župniji Marije Pomagaj 40-urna pobožnost. Vodil jo je č. g. Franc Skumavc. Gospod je Slovenec iz Gorenjske, ki je že tukaj doštudiral in je nastavljen za kaplana v Torontu, na angleško govoreči fari.

Sveti misijon je bil v župniji Marije Pomagaj od 8. do 22. marca 1964. Prva polovica misijona je bila za žene in dekleta, druga pa za može in fante. Misijon je dobro uspel. Udeležba je bila ves čas zadovoljiva. Vodil ga je č. g. Janez Mejač, C. M., župnik slovenske fаре v Winnipegu. Po zaključitvi misijona je odšel gospod v župnijo Brezmadežne in še tam vodil tridnevni misijon skupaj za vse.

V adventu so vodili torontski gospodje lazaristi po dva in tridnevne obnove v sledečih krajih po Ontario: V Val D'or, Noranda, Kirkland Lake, Timnis, Sudbury, Windsor, London, Ottawa, Batava, Kingston, Oshawa in Kitchener. Po zapadni Kanadi je pa misijonaril č. g. Jože Mejač, C. M., župnik v slovenski fari v Winnipegu.

Cerkveni pevski zbor od župnije Brezmadežne je odigral pred božičem 1963 na odru Marije Pomagaj spevoigro „Slovenski božič“. Vse vloge so bile dobro odigrane. Gledalcev pa malo.

Cerkveni odbor pri M. B. je vpeljal mesečno žrebanje po § 50. Srečke se prodajajo po en dolar. Baje to prinaša kar čeden dohodek.

Cerkveni odbor pri M. B. je izvedel tudi kampanjo za nove orgle, ki so že prispele. Denarja zanje pa še precej manjka. Strokovnjak, ki je orgle ogledal, se je izrazil zelo pohvalno o njih. Z orglami je ta lepa cerkev mnogo pridobila. Odbor je v pretečenem letu priredil tudi več banketov, vrtno veselico in vinsko trgatév.

17. 11. 1963 je imel v tej cerkvi srebrno mašo č. g. Anton Vukšinič. Po lepi cerkveni slovesnosti so mu njegovi sorodniki v dvorani za cerkvijo priredili srebrnomašniško slavlje, na katerem se je zbralo mnogo njegovih častilcev, sorodnikov in prijateljev.

Nad vse lepa slovesnost in največji dohodek za to cerkev je pa bil gotovo tisti, ko je 21. 6. 1964 stopil pred njen oltar in zapel novo mašo jezuit, č. g. Jože Plevnik, Čamrov iz Stožic, občina Ježica pri Ljubljani. Na koru so mu pevci med sv. mašo krasno prepevali. Novomašnikova mati, Čamrova mama, je prispela od doma na sinovo novo mašo. Oče mu je pa med študijem umrl. Gledal je od zgoraj na sina in ga spremljal v njegovem študiju, po katerem je bil letos posvečen v duhovnika. Cerkev je bila za novo mašo lepo ozaljšana. Pred cerkvijo so pa mlaji, vsi oviti z venci, nanzanjali, da se tu dogaja nekaj velikega. Po novomašni slovesnosti v cerkvi, se je napolnila dvorana za cerkvijo, ki je bila za

to priliko krasno prirejena. Ves srečen je bil novomašnik sredi med materjo in sestro (poročeno z dr. Suhadolcem v Hamiltonu) in obkrožen z mnogimi duhovniki ter s polno dvorano Posavcev in drugih prijateljev.

Cerkveni odbor pri Mariji Pomagaj je priredil več banketov in nekaj družabnih večerov. Ker je pri takih prireditvah vedno ples in se prodaja alkoholna pijača, zato so te vrste prireditev navadno dobro obiskane. Predvsem prihajajo na te prireditve mladi in pa „novi“, ki še vedno prihajajo v Kanado. Marsikateri teh se le na ta način približa cerkvi. Drugače jih ni blizu. Zelo je škoda, da ne deluje več emigracijsko društvo. Morali bi ga oživiti, da bi njegov odbor priskočil v pomoč tem mladim ljudem, ki prihajajo od doma versko popolnoma nevedni in zapuščeni, jih vpeljal v našo družino, v naša društva in v cerkev. Da bi jih čimbolj odtegnili komunizmu in njegovim prevaram, ki jih tako spretno vabi v svoj krog.

Slovensko letovišče se počasi zboljšuje. Za vstop na letovišče je treba plačati pol dolarja za osebo. Odbor je priredil na letovišču „Vinsko trgatév“. V septembru 1963 so odigrali v prid letovišča Fabrijevo dramo „Preiskava“. Bila je dobro podana. Letovišče je last lazaristov, a ga upravlja poseben odbor.

Vodstvo slovenske šole je skupaj s harmonikarsko šolo Kazimirja Fojša priredilo pevski koncert, harmonikarski koncert ter tri glasbene festivale. Te prireditve so bile nagrajene z lepo udeležbo. Nekatere točke na teh prireditvah so bile odlične za mladino. Bistre glavicé mladih šolarjev s tem lahko mnogo pridobijo.

Oba slovenska denarna zavoda sta imela v februarju 1964 občna zbor. Oba sta izkazala močan napredek v prometu, članstvu in naložbi gotovine. Ob takih prilikah se pokaže, kako varčni in hranljivi so naši ljudje.

SKAS — Slovensko katoliško akademsko starešinstvo že več let uspešno deluje. Tudi v tej poslovni dobi je pripravilo štiri ali pet sestankov. Eden od teh je bil za širšo publiko, pri katerem je predaval dr. Miha Krek, predsednik NO za Slovenijo, o „Demokratski alternativni“. Predavanje je bilo zelo zanimivo in se je na koncu govora vnela živahna debata o tej stvari. Naj bi se taki širši sestanki večkrat prirejali, mesto da SKASovih sestankov zadnje čase sploh ni in se je bati, da jih sploh več ne bo.

Sava, društvo mladih akademikov in

študentov, kar živahno deluje. Prireja sestanke in predavanja. Javnosti so se predstavili z enim banketom. Zdi se, da so bolj zavedni in delavni kot stari. In v tem je mnogo upanja.

„Slovensko gledališče“ je v pretekli sezoni postavilo na oder dve igri. In sicer veseloigro „Pri belem konjičku“ in Shakespearjevo dramo „Romeo in Julija“. To gledališče navadno postavlja na oder dobro nastudirane in tudi dobro odigrane vloge.

„Slovenski svet“ hoče povezati vsa demokratska narodna društva v Kanadi. Prav bi bilo, da bi odbor pričel z bolj pozitivnim delom.

Društvo Slovencev Baraga je tudi v tej sezoni organiziralo „Slovenski dan“, ki je kljub raznim težavam lepo uspel. Bil je 2. avgusta 1964. Tudi udeležba je bila kar zadovoljiva. Med častnimi gosti naj omenim le dr. Miha Kreka, predsednika NO, z gospo Malko. Bilo je pa tudi še več drugih. Glavni govor je imel pisatelj Karel Mauser. Društvo je uprizorilo tudi Finžgarjevo igro „Veriga“, organiziralo nekaj zborovanj, več širših sestankov in priredilo banket. Težava je v tem, ker društvo nima svojih prostorov. Cerkvena dvorana mu je le težko dosegljiva in tudi najemnina zanjo je predraga.

Društvo se je prekrstilo s pridevkom „Baraga“ zato, ker je g. župnik Prebil Andrej, C. M., odvezl Prosvetnemu društvu Baraga župnijski značaj in njegovo imovino pridržal v lasti župnije. Zato sta obe društvi sklicali skupni občni zbor ter sklenili, da se združita v eno društvo z naslovom — Društvo Slovencev Baraga — in iz obeh odborov izvolita enoten novi odbor. V poročilu iz Kanade, za leto 1958, beremo v Zborniku na tem mestu: „Prosvetno društvo Baraga je bilo ustanovljeno 16. 3. 1957. V eni poslovni dobi je društvo postavilo na oder 6 iger, priredilo dva zabavna večera in več družabnih.“ Pove, da je v tej poslovni dobi sprejela društvena blagajna \$ 3.932...! Društvo je ves čas do odvzema župnijskega značaja uspešno delovalo.

Slovenski krščanski demokratje. V tej organizaciji so včlanjeni člani SLS in drugi. Člani tega društva, ali organizacije, se udeležujejo v raznih verskih, cerkvenih kulturnih, socialnih in gospodarskih odborih ter pri delu in vseh prireditvah Društva Slovencev Baraga.

Slovenska narodna zveza. Nj poročil, da bi kaj delovala.

Večerni zvon. To je društvo Prekmurcev. Je v glavnem podporna organizacija

za posmrtnine. V podrobnosti mi njegovo delo ni znano. Sliši se pa, da pridni Prekmurci zelo trdno držijo skupaj in se v svojem društvu živahno udeležujejo.

Telovadna zveza. Deluje v štirih odsekih: V telovadnem, odbojgarskem, lovskem in smučarskem. Zveza v Torontu nima svojih prostorov. V cerkveni dvorani zanje ni prostora. Zato telovadijo v Masarikovi (češki) dvorani. Odbojkaši pa imajo svoje vaje v University Settlement. Vsega članstva ima Zveza okrog 100. Ima pa Zveza posest z 200 akri na severu pri Bankroftu. Tam je postavila leseno hišo, v kateri je več prenočišč, kjer je lahko prenočiti tudi v hudem mrazu. Tudi nedeljsko mašo so si v tej hiši oskrbeli. Za lovce in smučarje je to idealno izletišče, daleč proč od velemestnega šviganja in šundra. Telovadna zveza tudi krepko pomaga pri vsakoletnem Slovenskem dnevu. Z raznimi vajami na tej prireditvi zaposli mnogo mladine in jih pritegne v slovenski krog.

Protikomunistični borci. Na občnem zboru 11. januarja 1964 je bil izvoljen nov odbor. Priredili so komemoracijo za padle žrtve. Najprej z zborovanjem v dvorani, po zborovanju pa maša v cerkvi M. P. Imeli so še nekaj drugih sestankov in razgovorov. Občnega zbora D. S. P. B. v Clevelandu 6. septembra 1964 se je udeležilo iz našega društva 8 članov. Tudi v tej organizaciji so nastale intrige. Vendar pa prevladuje upanje, da se bodo razmere uredile.

In še eno žalostno poglavje moramo tu zabeležiti. Odvezete so nam sestre usmiljenke. G. dr. Jakob Kolarič, C. M., se je pred nekaj šestimi leti zelo potrudil, da je spravil sestre v Toronto k Mariji Pomagaj. Bili smo mu zato hvaležni. Kako so jih vzljubili otroci in tudi starejši. Koliko dobrega so storile, koliko so premolile za vse. Zdaj so pa morale oditi. Odhod zadnjih dveh sester nam je bil tako prikrit, da se je le malokdo mogel od njih posloviti.

Časopisi v slovenščini izhajajo v Torontu za vso javnost trije. To sta dvomesečnika „Božja beseda“, verski list, „Slovenska država“, političen list, in pa „Slovenska misel“, ki izhaja od časa do časa. Pred velikimi prazniki, pred Slovenskim dnevom itd. To je glasilo Društva Slovencev in SKD. Članski list M. L. „Vez med brati“, sem pa že prej omenil.

Slovensko skupnost v Torontu so ustvarili tisti, ki so se pred komunizmom umaknili v svobodo po drugi svetovni vojni v maju leta 1945. Zadnja leta to skupnost

preplavlja mladina, ki je zrastle pod komunizmom, a mu je ušla od doma iz najrazličnejših nagibov. Že zgoraj je omenjeno, kakšna je ta mladina, ki bi ji bilo treba nujno priskočiti na pomoč in ji nuditi vso oporo. Pa je tako žalostno in kruta resnica je, da se duhovni obraz te naše skupnosti počasi a vztrajno spreminja. Delno po na-

ravni poti zaradi dotoka najnovejših, delno zaradi popustljivosti in komodnosti, delno ga pa nasilno spreminjajo zagovorniki koeksistence. Ko bi vse sovraštvo in intrige Slovencev v Torontu povezali v ljubezen, koliko teh mladih, ki nikakor niso sami krivi nevere in nevednosti, bi lahko pripekljali na pravo pot.

JANEZ GRILC

pismo iz venezuele

Slovencev v Venezueli ni veliko. Morda okoli 600. Raztreseni so po vsej državi. Se pravi razen v prestolnici Caracasu, še po ostalih večjih mestih v notranjosti republike. A vendar živimo in imamo stike med seboj. Tudi z ostalimi slovenskimi rojaki po svetu. Poznajo nas tudi oblasti, vsaj cerkvene. Skoro vsi Slovenci so prišli v Venezuelo pred dobrimi desetimi, dvanajstimi leti. Od tedaj se njihovo število ni povečalo. Raje zmanjšalo. Nekateri rojaki so nas namreč zapustili in se preselili v ZDA, Kanado in Avstralijo, nekaj jih je pa odšlo tudi domov.

Največ Slovencev je v venezuelskem glavnem mestu Caracas. Dokler niso imeli lastnega slovenskega duhovnika, so živeli več ali manj vsak zase. Vsak družinski oče si je prizadeval, da bi svoji družini ustvaril lasten dom in ji zagotovil čim boljše življenjske pogoje. Ko pa sem pred šestimi leti prevzel dušno pastirstvo med Slovenci v Venezueli, sem začel takoj z akcijo, da bi rojake malo razgibal ter jih navdušil za delo v skupnosti ter jih povezal med seboj. Če drugače ne, vsaj v verskem pogledu. Delno se mi je to posrečilo. Mojemu povabilu k nedeljskim slovenskim mašam ob petih popoldne se je začelo odzivati vedno več rojakov. Je jih pa še vedno malo. Pride jih navadno okrog 35, kar je komaj 12% slovenskih ljudi v Caracasu. Toda ti ljudje drže. So vztrajni in redno prihajajo nedeljo za nedeljo k slovenski službi božji. Sem in tja res kateri izostane, toda le iz nujnih vzrokov in resničnih zadržkov. Tem rojakom gre hvala in priznanje, da imajo Slovenci redno vsako nedeljo svojo slovensko sv. mašo in da sestavljajo v venezuelski prestolnici slovensko narodno in versko skupino. Ti verski

sestanki vsako nedeljo so začeli postajati privlačni že za ostale rojake, da jih pride na prireditve, ki jih pripravimo, še kakih 20 več.

Pri slovenski maši Slovenci redno pejejo ljudske cerkvene pesmi ter s tem opravljajo lep apostolat in poslanstvo: apostolat, ko s petjem privabljajo k maši naše in tuje ljudi — in teh je pri maši večina — poslanstvo pa s tem, da s slovensko cerkveno pesmijo drugim ljudem razodevajo svojo slovensko narodnost.

Poleg redne nedeljske maše slovenske ljudi v Caracasu vsako leto zbere še več drugih prireditev. Tako npr. Miklavževanje. Nanj prihajajo tudi rojaki, ki jih drugače ne dobimo blizu. S prispevki vseh Slovencev sv. Miklavž bogato obdari otroke revnejših rojakov. Naše vsakoletno romanje zadnjo nedeljo v maju v eno od Marijinih cerkva je tudi prilika, ki nas združi. Že večkrat smo naredili ta verski izlet in vedno je pritegnil mnogo ljudi. Letos smo šli k Lurški Mariji v prijazno majhno cerkvico, ki stoji sredi Caracasa na gričku. Tu smo zapeli in molili.

Se materinski dan naj omenim. Proslavimo svoje matere s skromno akademijo, nato pa sledi prosta zabava.

Čeprav nas je v Caracasu za peščico, vendar vsa zgoraj omenjena zborovanja kažejo, da med nami ni še zamrl verski in narodni čut. Če nas večkrat tarejo zgledi brezbriznosti nekaterih do skupnih verskih ali narodnih manifestacij, imamo vendar tudi svetle zglede med nami, ki so omembe vredni. Tako npr. na pevsko vajo, kjer se učimo za prihodnji nastop, prihitita dva pevca zelo od daleč: eden živi 30 km izven Caracasa, drugi pa celo 150 km. Pa prideta, bližnji na vsako vajo, oddaljeni pa vsakih

Slovenci v Caracasu v Venezueli po romarski pobožnosti v maju 1964

14 dni. Tudi mnoge družinske matere se žrtvujejo in prihajajo na pevske vaje, kar je res lepa poteza. Lep izraz narodne zavesti so tudi narodne noše. Teh imamo v Caracasu že kar precej, tako da se lepo postavimo z njimi predvsem na emigrantski dan v stolnici.

To je v glavnem naša razgibanost in delo v Caracasu. Zadnji čas smo si zastavili celo cilj: lastna cerkev in z njo narodno in versko središče. Za tako malo skupinico brez dvoma visoko stremljenje. A naše geslo je: kamen na kamen palača. Po malem smo začeli zbirati. Prvi vtisi so kar dobri.

Druga močna skupina Slovencev živi v Valenciji. To mesto — središče venezuelske lahke industrije — leži kakih 150 km od Caracasa. Tu naši ljudje niso tako številni kot v glavnem mestu, pa vendar se večkrat pokažejo. Izrazili so željo po svojem dušnem pastirju in tudi podvzeli vse potrebne korake pri g. škofu, ki je obljubil, da sprejme slovenskega duhovnika in mu omogoči vselitveno dovoljenje. V sami Valenciji ni veliko rojakov, a v celji škofiji jih je vendar precej. Zato je g. škof ugodil prošnji naših ljudi, ki so ga prosili za svojega duhovnika.

Iz Caracasa grem enkrat na leto v Valencijo maševat za rojake. K tej maši prihite še drugi naši ljudje iz bližnjih krajev

in celo iz Caracasa. Po službi božji je vedno prosta zabava z bogato postrežbo.

K tej skupini iz Valencije bi mogli pridjati še rojake iz drugih bližnjih krajev kot Maracay, Guigue. Vsi skupaj se imajo kot ena skupina in se vedno obiskujejo. Vse te bi slovenski duhovnik mogel lepo povezati in razgibati.

Nekaj naših ljudi živi še v Barquisimeto in Maracaibo (mesto petroleja). Vendar so ta mesta tako daleč od Caracasa, da z njimi skoraj ni stika. Edino vez z njimi drži slovenski kaplan z mesečnikom „Življenje“, ki jim ga vedno pošiljam.

Tako nekako živimo Slovenci v Venezueli oziroma Caracasu. Življenje je trdo, kot povsod po svetu. Temu moramo dodati še težo tropskega podnebja, ki brez dvoma gloda v naše zdravje. Tej vročini se sicer po letu ali še preje človek privadi, a vendar z leti se pozna. Zato pa kdor le more, odide za nekaj mesecev v Evropo, kar zelo blažilno vpliva na zdravje. Vendar večina ne zmore tega oddiha. Zato pa marsikdo toži nad slabim zdravjem. Vendar do sedaj se še kar dobro drže vsi in ni bilo večjih težav, ne zdravstvenih ne ekonomskih. Bog daj, da bi tako šlo še naprej in bi zmogli kot posamezniki, pa tudi kot skupina spolniti poslanstvo, ki nam ga je Previdnost odmerila v tujini.

slovenska versko-narodna manifestacija v lurdu

Romanja v Marijina svetišča so med Slovenci že versko-narodna tradicija. Zato so Slovenci romali k nebeški Materi tudi v letu 1964. Doma in v zamejstvu ter izseljenstvu. Pred njenim prestolom so prosili varstva zase in ves slovenski narod.

Vsa romanja so bila lepa. Tako tista v domovini k Mariji Pomagaj, k svetogorski Materi božji, k Mariji na Ptujski gori, pod Svetimi gorami, kakor tudi ona na Svete Višarje, v daljni Argentini k Lujanski devici, ali pa na Ameriške Brezje v Lemont. Najmočnejši slovenski narodni značaj je pa imelo romanje k Materi božji v Lurdu, v Franciji. Zakaj udeležili so se ga zamejski Slovenci iz Trsta, Goriške, slovenske Koroške in slovenski izseljenci iz zapadnoevropskih držav.

Med romarskimi pobožnostmi od 10. do 18. julija 1964 v Lurdu je tamošnji škof msgr. Theas blagoslovil novo slovensko romarsko zastavo, ki ima na eni strani podoba Matere božje z napisom „Sveta božja Porodnica — boči nam pomočnica“. Slika je delo akad. slikarja Toneta Kralja. Na drugi strani romarske zastave je pa podoba svetih bratov Cirila in Metoda z napisom „Sv. Ciril in Metod — varujta naš rod“.

Škofa msgra. Theasa je ob prihodu med slovenske romarje pozdravil direktor slovenskih dušnih pastirjev v Franciji g. Nace Cretnik, ki ima tudi največ zaslug, da je francoski krajevni tisk posvetil slovenskemu romanju izredno pozornost. List „Lourdes Eclair“ je namreč v številki z dne 15. julija na prvi strani objavil velik napis „Slovensko romanje“ čez celo stran. Pod njim sta bili objavljeni obe sliki z nove slovenske romarske zastave, pod njima pa čez štiri stolpce naslednja molitev, prošnja ter zaobljuba slovenskih romarjev:

MOLITEV, PROSNJA IN ZAOLJUBA SLOVENSКИH ROMARJEV

„Marija skoz življenje voditi srečno znaš“ pojemo doma in v tujem svetu, posebno pa v Marijinem mestu Lurdu. Iz vseh krajev smo prihitali: Iz Trsta in Gorice ter slovenskega Korotana, izseljenci iz Pariza, iz rudnikov v severni Franciji, iz tovarn v Stuttgartu. Prihitali smo k svoji Mariji.

Toda nismo prihitali ne sami, ne praznih rok. V duhu so z nami vsi rojaki, s sabo smo prinesli zahvalo, tegobe, molitve, bremena in grehe slovenskih fara, trpljenje, krivice in upe slovenskega naroda.

Mati! Ne zabi ljudstva, ki se z ljubeznijo in zaupanjem k Tebi zateka pri Gospe Sveti, na Svetih Višarjah, na Brezjah in na vseh drugih romarskih potih, na gosto posejanih po vsej slovenski zemlji.

Naj se ob Tvojem materinskem srcu oddahnejo srca Tvojih otrok, naj ob Tebi, ki greh Te noben ni skazil, mi sami postanemo sveti, brez greha!

Mnogim med nami se kolena krivijo, ker trpljenje, bremena, krivice presegajo meje. Ti, ki si na Golgoti stala, ko je na lesu umiral Tvoj sin, daj nam poguma, da bomo tudi mi — vsak zase, vsi skupaj — hrabro in vdano nosili svoja bremena, nam pomagaj, da bomo razumeli, da je veliki petek trpljenja zagotovilo zmage!

Tudi med nami polja dozorevajo, mogla bi dati obilo sadov, a delavcev manjka. Zato Ti, Marija, varuj slovenske duhovne pastirje, Ti, Marija poskrbi, da Slovincem nikdar in nikjer ne bo manjkalo svetih duhovnikov.

Mati, nam daj poguma, Tvojim otrokom, bratom slovenske krvi, ki so Tvojega

POUR LA 5e FOIS...

JACQUES ANQUETIL ENLÈVE

LE TOUR DE FRANCE

mais avec 55" d'avance seulement

(Voir nos pages spéciales)

Lourdes-Eclair

EDITION SPÉCIALE D'ÉCLAIR-PYRÉNÉES

0,30 * 3000 * PAU 11, 832 MARSEILLE-10788 * Agence SATOINE - 4, place de la Libération - Tél. 23-75-04 * 0,30

 15
 JULIET
 1964

SLOVENSKO ROMANJE

*Sina ali zapustili ali ga pa sploh ne pozna-
jo, pa milost izprosi, da bodo eni in drugi
sprejeli betlehemsko blagovest!*

*In ko bomo v par dneh odhajali na
svoje domove, se moramo vrniti polni do-
brote, polni svetosti, polni zaupanja, polni
poguma, saj bomo s sabo nosili Kristusa,
Tvojega Sina, saj bo Tvoja materinska
ljubezen ogrevala srca Tvojih otrok. Da
bomo tako kos izpolniti svoje poslanstvo v
Cerkvi, za katero Te ob vesoljnem cerkven-
nem zboru prav posebej prosimo, za njo
in za vse, katere je Tvoj Sin izbral, da jo
vodijo.*

*Ko smo prihajali, nas je objel Tvoj
mekhi pogled; ko bomo odhajali, bomo od-
hajali v zavesti, da nas spremlja Tvoj ma-
terinski blagoslov.*

*Isti mehki materinski pogled nas bo
sprejemal, ko bomo na slovenskih tleh po-
klekali pred Tvojo podobo, v preprostih
domovih in Tvojih cerkvah.*

*Zato bomo vedno z lahnim korakom, s
pogumom stopali po Tvoji poti, pa naj bo
posuta z veseljem ali trpljenjem. S po-
gumom bo slovenski narod pod Tvojim ma-
terinskim vodstvom sam tkal svojo usodo,
pri tem ga bo bodrila zavest, da si Ti,
Marija, Mati nas vseh in da smo Slovenci
Tvoji otroci.*

Tvoji slovenski romarji."

Prvotno je bilo za to slovesno izpoved
slovenskih romarjev sestavljeno besedilo s
šumniki. Ker jih tiskarna ni imela, je bilo
treba pripraviti besedilo brez njih.

Pod besedilom gornje izpovedi sloven-
skih romarjev je list Lourdes Eclair v ši-
ri ni cele strani objavil 10 cm visoko skupin-
sko sliko Slovencev pred vhodom v lurško
baziliko.

Isti list je na 3. strani objavil tudi
daljši članek v francoščini, s katerim je
Slovence predstavil francoski in ostali sve-
tovni javnosti med drugim takole:

Nad 800 slovenskih romarjev je prišlo
v Lurd. To je drugo veliko slovensko ro-
manje po vojski. Prvo je bilo leta 1958
sredi julija. Vodil ga je msgr. Gregorij
Rožman, škof ljubljanski, ki je umrl v be-
gunstvu v Združenih državah leta 1959.

Kakor leta 1958, zbira tudi letos lurška
votlina v glavnem Slovence iz okoliša Go-
rice in Trsta v Italiji ter koroške Slovence
iz Avstrije poleg Slovencev, ki žive kot na-
seljenci iz Jugoslavije po deželah zapadne
Evrope.

Slovenci so majhen slovanski narod.
Stejejo okoli dva milijona duš. Glavni del
njihovega narodnega ozemlja je sedaj v
Jugoslaviji, kjer tvori republiko Slovenijo.
Toda važni deli tega naroda žive izven teh
narodnih mej. V Avstriji na Koroškem,
kjer je nekdanje bilo kulturno in politično
središče Slovencev, v Italiji, okoli Trsta
in Gorice, ter v Beneški Sloveniji, ki je
del videmske provnce. Dodati je treba važ-
ne slovenske naselbine v zapadni Evropi: V
Franciji je pet slovenskih duhovnij: v Pa-
rizu, v Merlebachu, v Aumetzu, v Moselli,
v Lievinu in v Nici.

Člankar pove, da smo se Slovenci na-
selili na sedanjem ozemlju v šestem stol-
letju, da smo v sedmem stoletju že dobili
krščanstvo, omeni, da smo bili pod oglejsko
in salzburško cerkveno oblastjo, da je leta
811 Karel Veliki določil Dravo za mejo med
tema dvema cerkvenima provincama, pove,
da sta sv. Ciril in Metod rešila tudi Slo-
vence za katoliško Cerkev in zaradi svoje
ljubezni do slovanskega bogoslužja trpela
preganjanje Nemcev, poudari slovensko če-
ščenje Matere božje in ugotovi, da je Ma-
riji v Sloveniji posvečenih 510 cerkva. Ver-
sko obnovo zadnjih desetletij pripisuje
člankar škofu Slomšku, kardinalu Misiji,
nadškofu Sedeju, škofom Napotniku, Mah-
ničju in Jegličju. Grozote druge svetovne
vojne v Sloveniji so v članku močno pod-
črtane. Pota in skrivališča brezjanske Ma-
rijine podobe so popisana in naglašeno je,
da je škof Rožman narod sredi vojne po-
svetil brezmadežnemu srcu Marijinemu.
Tako pripravljen je narod trpel pod oku-
patorji in krvavel pod komunisti, ki so ob
nastopu svoje vlade pobili v en mah 12.000
mož in fantov. Povojna doba je v Sloveniji
doba trpljenja. Komunisti si prizadevajo,
da bi zatrli vse sledove krščanstva. Ječe in
taborišča prisilnega dela so komunistične
oblasti napolnile s katoličani, posebno z du-
hovniki. Imena krajev in druga so bila
spremenjena, če so vsebovala ime kakega
katoliškega svetnika, vse katoliško časo-
pisje je bilo zatrto, vse katoliške organiza-
cije prepovedane in katoliška semenišča z
malimi izjemami zaprta. Vstop v duhovni-
ški poklic je postal za nekatere nemogoč,
za druge izredno težaven, ker je oblast ho-
tela zadušiti vse versko življenje.

Toda, kljub temu, da so komunisti
uspeli, da so oddaljili od Cerkve precejšen
del mladine, da so pokvarili marsikje mor-
alno življenje, vendar so v veliki večini
Slovenci ostali zvesti krščanski veri svojih
očetov.

Nova slovenska romarska zastava
pred lurško votlino. Spredaj g. Nace
Čretnik

Slovenski romarji pred lurško bazi-
liko ob blagoslovitvi nove slovenske
romarske zastave. V prvi vrsti od
leve proti desni: msgr. Silvani, rev.
Stanko Kavalar, slov. izseljenski du-
hovnik v Franciji, dr. Stanko Jane-
žič iz Trsta, lurški škof msgr. Theas
in direktor slovenskih dušnih pastir-
jev v Franciji g. Nace Čretnik

nekaj zapiskov o slovincih v argentini

Za letošnji Zbornik Sv. Slovenije smo pripravili pregled delavnosti slovenske ideološke emigracije v Argentini, ki se razvija po slovenskih domovih v Buenos Airesu, Berazateguiju, Slovenski vasi v Lanusu, San Justu, Ramos Mejii, Moronu, San Martinu in Carapachayu na področju Vel. Buenos Airesa, v Miramaru v prov. Buenos Aires, Bariločah v prov. Río Negro in v Mendozi pod Andi.

Ta delavnost zajema vsa področja slovenskega narodnega življenja. Od pouka 700 slovenskih otrok v petnajstih šolskih tečajih, preko srednješolskega tečaja, ki ga letos obiskuje nad 50 srednješolcev, do delovanja številnih društev in organizacij, izdajanja rednih slovenskih publikacij, listov, revij in knjig, prirejanja gledaliških predstav in koncertov. V tem razgibanem organizacijskem in kulturnem življenju prihaja že med slovenskimi središči do zdravega tekmovanja v tem, katero bo bolje podalo slovenske značilnosti. Tako je Naš dom v San Justu s svojo mladinsko folklorno skupino postal znan ne samo v slovenski izseljenski skupnosti, ampak je s slovenskimi narodnimi plesi nastopal že tudi pred argentinsko javnostjo in žel splošno priznanje. Slomškov dom v Ramos Mejii vzbuja pozornost s svojimi prireditvami, ki imajo namen slovenski mladini prikazati značilnosti slovenskega doma in življenja v njem v Sloveniji, o Slovenskem domu v San Martinu širi sloves zlasti njegov mladinski orkester. Svoje posebnosti imajo tudi vsa ostala slovenska središča.

Prikaz vse te slovenske delavnosti nam je zelo narasel. Ker pa je ostalo gradivo že močno prekoračilo določeni obseg Zbornika, smo morali objaviti člankov z opisom življenja in udejstvovanja slovenske politične emigracije v Argentini po slovenskih domovih odložiti za prihodnje leto.

Iz slovenske izseljenske delavnosti v Argentini v letošnjem Zborniku kratko omenjamo samo dve jubilejni prireditvi: proslavo 15-letnice mladinskih organizacij in 10-letnice Slovenske kulturne akcije.

Proslava 15-letnice SFZ in SDO

Slovenska mladina v Argentini je za 15-letnico svojih organizacij — Slovenske fantovske zveze in Slovenske deklishe orga-

nizacije — pripravila proslavo, ki je bila 16. avgusta 1964 v dvorani Slovenske hiše v Buenos Airesu.

Za proslavo si je izbrala najveličastnejšo župančičevo pesnitev Dumo. V režiji g. Nikolaja Jeločnika jo je študirala dva meseca in pol ter jo je izoblikovala v najbolj dovršeno slovensko kulturno prireditev leta 1964 v Argentini. Nastopili so solisti, zbor igralcev in dva govorna zbora. Kritičnik B. R. je o tej igri med drugim zapisal, da je bila Jeločnikova zamisel Dume „povsem nova in izvirna, po kvaliteti pa brez dvoma na stopnji župančičeve besede. Niko Jeločnik je zbral vanjo dolgoletne odrske izkušnje in študij, dodal celo vrsto novih izrazov na glasovni in gibni plati, položil pa vanjo tudi vse tisto, kar se je v nas vseh nabralo v teh letih krivične izgube lastne domovine in potikanja po svetu: vso ljubezen pa vso bolečino ob Sloveniji in slovenstvu. Tako je razumljivo, da smo doživeli visoko kvalitetno predstavo. Po globokem in resničnem doživljenju izgube domovine ne bi mogla Duma nikdar tako polno zazveneti doma, kot je na tujem.

Kvaliteta je prišla do izraza v vsem: v naštudiranem prihajanju nastopajočih na oder med melodijami Čajkovskega šeste simfonije, v točnih glasovnih vstopih, v brezhibnem spreminjanju luči, v urejenem odvijanju dejanja, pa naj so si sledili še tako različni izrazni elementi.“

Proslavo 15-letnice obeh mladinskih organizacij, ki zbira okoli 500 slovenskih fantov in deklet, je začel sedanji predsednik Slovenske fantovske zveze g. Tine Vivod z nagovorom, v katerem je med drugim ugotavljal, „da si je slovenska mladina izbrala lep in bogat program,“ ki ga je, „v teku 15 let tudi izvedla.“ Dalje je navajal: „Kadar naši ljudskošolski otroci nastopajo, se pokaže, da so slovenski dom, slovenski duhovniki in slovenski učitelji izvršili svoje poslanstvo pri razvoju slovenske mladine v njenih najnežnejših letih. Prehod mladine iz slovenskih ljudskošolskih tečajev v mladinske organizacije je kljub vsemu, živa stvarnost. Torej delo prej omenjenih činiteljev: doma, cerkve in šole ni bilo zaman, čeprav je bilo dostikrat združeno s pomislekom: 'da smo polnili sode brez dna.'“

Za proslavo samo pa je dejal, da je njen

Slovenska izseljenska mladina v Buenos Airesu izpoveduje z župančičevo Dumo svojo vero v slovenski narod in njegovo osvoboditev iz komunistične sužnosti

namen tudi ta, da „naj med drugim pokaže, da je tudi slovenska doraščajoča mladina tvorni del slovenske skupnosti v Argentini in da je polna vere v lepšo prihodnost obeh domovin.“

Svoj govor je pa zaključil takole:

„Poklicani smo, da živimo po božji Previdnosti v tem svetu in v tem času. Moderni svet je izgubil zvezo z višjim svetom duhovnih vrednot. Zato pesnik upravičeno sprašuje 'Rod, boš v duši čvrst?' Svetovni prepoved v smislu krščanske vere in krščanske kulture je nujnost in tista tretja pozicija, ki bo prinesla rešitev človeštvu dvajsetega stoletja. Že vidimo pred svojimi presenečenimi očmi, kako zlasti zadnja dva papeža podirata zidove, ki so ovirali razvoj krščanstva in krščanske kulture, in kako si prizadevata za sporazumevanje med osebami, razredi, narodi in rasami.

V perspektivi svetovnega preporeda po krščanstvu, pričakujemo tudi rešitev svoji ljubljeni domovini, kajti tega ji niti zahod niti vzhod ne bosta dala; vemo, da sta kapitalizem in komunizem sistema, ki sta notranje prazna, naša narodna ideja pa je bila vedno religiozna in naša kultura krščanska.

Ob petnajstletnici obstoja mladinskih organizacij torej vidimo, da smo na pravi poti, če delamo po programu, ki ga imamo. Treba je le vztrajati.

V atomski dobi in dobi poletov v vsemirje ni časa za odlašanje, plehkost ali malomarnost. Najprej si mora vsak sam poiskati posebno možnost višjega življenja, nekak svoj „kulturni hobby“; vsaka družina

na bo dala prvo pobudo za to... Soglasje med mladimi in starejšimi, sodelovanje med odseki in domovi ter zdravi zgledi bodo pozitivno vplivali, da bodo naši domovi in naše prireditve rodovitna zemlja, kamor bo padlo dobro seme in obrodilo.

In mladi rod bo v duši čvrst, notranje zakoreninjen, Slovenec, pokonci-mož. Vsak veter ga ne bo omajal in lahko se bo, ko bo napredoval više in više, razgledoval v svetovnem obzorju, kakor to zahteva naš čas.“

Njegov zaključni vzklik:

„Lepo je biti v srcu vsega življenja, lepo je biti mlad!“

je bilo odločno potrdilo mladosti in zdravja slovenske mladine v zdomstvu in njene vere „v lepšo bodočnost obeh domovin“ in njena obljuba, da po „svojih močeh storila vse, kar je v prid enotni slovenski skupnosti“.

Desetletnica Slovenske kulturne akcije

Za svoj desetletni jubilej je Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu pripravila II. razstavo slovenske grafike in III. umetniški večer. Obe prireditvi sta bili v dvorani Slovenske hiše.

Za II. razstavo slovenske grafike so poslali svoje umetnine naslednji slovenski umetniki. Iz Argentine: Ga. Bara Remec, France Ahčin, Milan Volovšek, Ivan Bukovec, Andrej Makek in France Papež; iz ZDA: France Gorše, Jože Vodlan in Miro

Zupančič; iz Kanade Božidar Kramolc in iz Francije ga. Marjanca Savinškova.

Ob otvoritvi razstave dne 26. septembra 1964 je predsednik Slov. kult. akcije g. Ruda Jurčec naglašal, da je ta razstava „bleščeča in zmagovita manifestacija ustvarjalnosti slovenskega duha v zamejstvu“, je res „izreden podarek ravni, na kateri slove temelji naše zavzetosti poslanstvu, ki nam je bilo naloženo, ko smo šli v zamejstvo“.

Vodja umetnostnega odseka SKA in njen tajnik g. Marijan Marolt je ugotavljal, da so bili umetniki, katerih umetnine so bile razstavljene na tej razstavi, v teku 10 let „v stiku z vsemi tokovi, ki so spremljali sodobno umetniško snovanje. Lahko rečemo, da jih bridka izseljenska usoda ni v ničemer ovirala, da ne bi bili stalno na tekočem“. Zato „slovenska izseljenska umetnost vzdrži vsako primerjavo z umetnostjo vodilnih središč; lahko rečemo še več, da ni kljub temu nikoli hlatala po trenutno modernem, ampak je z lastnimi silami držala korak z ustvarjanjem v svetu“.

Svoj govor je zaključil z besedami: „Nekoč bo gledal umetnostni zgodovinar nazaj na naš čas. Ko bo pisal zgodovino slovenske umetnosti v prvih desetletjih druge polovice 20. stoletja, bo moral zapisati, kako so v tegobah slovenski mojstri v izseljenstvu ustvarjali, napredovali, se množili in si sproti vzgajali sebi enakovreden umetniški naraščaj. V težkih časih in v dostikrat bridkih okoliščinah so ustvarjali velika in pomembna dela.“

Ob otvoritvi II. razstave slovenske grafike v svobodnem svetu je slovenskim umetnikom, ki so se udeležili te razstave, izrekel tople čestitke in zahvalo tudi tajnik NO za Slovenijo g. Miloš Stare.

Na vprašanje: „Ali odmiramo? Ali smo res zapisani smrti“ je odgovoril takole:

„Tako smo se vpraševali polni skrbi, ko so prišle nad nas težke ure preizkušenj, mučne tegobe izseljenstva. Vsako leto v izseljenstvu nam je nosilo nove težave, nove probleme. Najhujše je bilo tistim, ki smo duhovnim vrednotam dajali prednost in cenno ter videli v njih življenski sok emigracije.“

Pa je bilo z nami tako kot s semenom v trdi kraški zemlji. Med skalami in kamenjem si utira mlada rastlina pot na površje. Le tista ga doseže, ki ima močno, prav izredno življensko silo v sebi. Ko pa doseže sonce, se razraste, vzcvete in razsipava nova semena za novo življenje.

Tudi za nas so mislili, da bomo v iz-

seljenstvu odmrli, ker nimamo življenske sile. Računali so, da je izseljenstvo naš grob. Toda glejte! Tam, kjer naj bi bilo naše pokopališče, je nastal lep cvetoči vrt slovenskega življenja, slovenskega duha, slovenske lepote in umetnosti, slovenske kulture. Ustvarili smo si novo Slovenijo v zdomstvu.

Danes so med nami navzoči s svojimi deli slovenski umetniki iz vseh kontinentov, kjer prebiva slovenski izseljenec. Ahčin, Bukovec, Gorše, Kramolc, Makek, Papež, Bara Remčeva, Marjanca Savinškova, Volovšek, Vodlan in Zupančič.

Današnja razstava je mogočen klic: Živimo! Ta klic velja onim doma in vsem bratom po svetu. Živimo. Živimo, ustvarjamo in uživamo lepote slovenske umetnosti.“

II. razstava slovenske grafike je bila s 63 razstavljenimi umetninami največja umetnostna razstava, kar jih je doslej bilo v izseljenstvu, ter je bila naravnost mogočen izraz ustvarjalne sile svobodnih slovenskih umetnikov v raznih demokratskih državah sveta.

Dne 3. oktobra 1964 je bil v proslavo 10-letnice Slovenske kulturne akcije III. kulturni večer, ki ga je pripravil Gledališki odsek SKA. Predsednik SKA g. Ruda Jurčec je imel na njem predavanje o „slovenstva novi podobi“.

Med drugim je navajal, da 10 letni obdobje SKA ni samo njen jubilej, ampak praznik tudi vseh tistih, ki so slovenske umetnike v svobodnem svetu podpirali „pri grajenju in poglobljanju slovenskega duhovnega bogastva“. — „Vaš in naš uspeh je v tem“, je nadaljeval svoja izvajanja govornik, „da smo znali najti pravo smer in izbrati primerna sredstva v gradnji in oblikovanju duhovnega obraza svobodnega slovenstva; pomagali ste nam, da smo ustvarili nekaj, kar bi mogli imenovati duhovno posodo slovenstva, tukaj, zunaj v svetu — v begunstvu. V drugi polovici 20. stoletja imamo namreč Slovenci dve domovini, resnično in stvarno tam na naši lepi, a daljni zemlji, in imamo še drugo prav tako resnično, to je duhovno domovino tukaj v zamejstvu; obe sta prebogati in sicer tam in tu; smo na vseh kontinentih. Ta naša domovina, ki jo mi nosimo tukaj v sebi, je raztegnjena na ves svet“.

V nadaljnjih izvajanjih je omenjal nujnost, da tudi slovenski umetniki v svobodnem svetu ustvarjajo slovenske umetnine, skrb za ohranitev slovenstva v domovini in svetu, nato pa je odgovarjal na vpraša-

Vodja umetnostnega odseka SKA in njen tajnik g. Marijan Marolt med govorom o umetnih slovenskih slikarjev v emigraciji

nje, kaj je bistvo slovenstva in „kaj smo mi v tem strašnem apokaliptičnem 20. stoletju“ takole:

„Trepetamo zase in za našo mladino... Čas resnično trka na vrata, toda nikar se ne plašimo. Bili smo pod peto najmočnejših tujcev; nismo izginili, pač pa smo se raztegnili na ves svet. Niso nas razumeli v prvi Jugoslaviji, v drugi nam grozi potop v marksističnem kozmopolizmu. Dolga, dolga stoletja so nas silili v zatišja naših src, do danes se to drobno, neizmerno bogato slovensko srce ni zlomilo, ni klonilo... Ko je naš pesnik Valentin Vodnik pred 150 leti zazrl v Iliriji oživljeni prve obrise zbiranja slovenskega naroda, je zapel, naj bo Ilirija, t. j. Slovenija, prstan Evropini. Torej prstan Evropini. Že tedaj je zaslutil slovenski pesnik naše mesto v Evropi... Pred 50 leti je pesnik Oton Zupančič gledal na delo Janeza Ev. Kreka in je o njem, našem umetniku in preroku v času majniške deklaracije, dejal, da je bil Srce v sredini — bil je srce našega naroda, bil je med najplemenitejšimi jugoslovanskimi srci najplemenitejše srce za vse narode, ki so bili okoli nas.“

Svoja izvajanja je pa predsednik SKA zaključil z besedami: „Poglejmo danes na Slovenijo v domovini, pogreznjeno v trpljenje, iz katerega vro vrelci najplemenitejše, v bridkosti zavrnjene ljubezni; glejmo na njo kot na najlepše, po vsebini najbolj

očiščeno srce med vsemi srci na svetu. To srce je razklano na dve domovini; skušajmo nocoj zaslutiti, kaj vse zmore ta Slovenija, ki že prerašča svoja razmerja. Ali ni tam doma Slovenija že resnično pravo srce Evrope — in mi tukaj se posvetimo, da bo v našem srcu brnela ljubezen vsega sveta, da bomo eno srce s srci vseh pravičnih narodov sveta, da bomo srce novega sveta... Biti Slovenec danes v svetu se pravi rasti čez vero in upanje v ljubezen, ki ohranja ves svet in ga bo ohranila tudi poslej. Zavedajmo se tega poslanstva in se ne strašimo poti, ki je pred nami. Vsa obzorja so nam odprta!“

Po govoru predsednika SKA je sledil koncertni del, ki so ga izvajali vodja glasbenega odseka SKA g. prof. Alojzij Geržinič ter tercet in kvartet Finkovih (g. Božo Fink, ga. Marija Fink-Geržiničeva in gospodični Neda in Marta Fink). Na sporedu so bile skladbe Emila Adamiča, Lucijana Marije Škerjanca, Franca Gerbiča, Antona Lajovica ter najnovejše Geržiničevo glasbeno delo „Na skali roža raste“. Vse pesmi je pred izvajanjem z globokim občutjem recitirala ga. Majda Uršič Volškova.

V tretjem delu kulturnega večera je bilo „srečanje s poeti“. V gledališki interpretaciji so bili predstavljeni pesniki Branko Rozman, France Papež, Vladimir Kos, Rafko Vodeb in Karel Vladimir Truhlar.

knjižne izdaje zamejskih in izseljenih slovencev

I. ZALOŽBE SLOVENSKE IDEOLOŠKE EMIGRACIJE

EURAM BOOKS, CLEVELAND, ZDA

Franz Finžgar: *Iztok*. Nemški prevod romana „Pod svobodnim soncem“. Prevedel dr. Ferdinand Kolednik. Tisk: Kleine Druck und Verlagsanstalt. Založba: Steyler Verlag Lengrich (Vestf.). 1963. Strani 448, vel. 13x21 cm.

Toussaint Hočevar: *Slovenian's role in Yugoslav economy*. Tisk: Družba sv. Mohorja v Celovcu. 1964. Izdal in založil: Slovenian Research Center, Columbus, Ohio. Str. 62, vel. 15x22 cm.

JUŽNOAMERIŠKA BARAGOVA ZVEZA ARGENTINA

Dr. Filip Žakelj: *Bren o Baragi* (1. zv.). Izbrani spisi dr. p. Hugona Brena. Baragova knjižnica II. zvezek. Tisk: Editorial Baraga, Buenos Aires, Arg. 1963. Str. 311, vel. 11x18 cm.

LOK GALLERY, NEW YORK

Rudi Večerin: *Contemporary slovenian art abroad*. Izdano ob razstavi Kluba Lok v New Yorku od 4.—30. aprila 1964. Tiskarna ni navedena. Strani 32, vel. 18x29 cm.

MARIJINA LEGIJA, TORONTO, KANADA

Stanko Boljka C. M.: *Z Bogom v tujini*. Tisk Editorial Baraga, Buenos Aires, Argentina 1963, Str. 73, vel. 10x14 cm.

„MLADINSKA VEZ“, BUENOS AIRES, ARGENTINA

Dejmo, zapojmo eno! Pesmi izbral Zorko Simčič. Razmnoženo. Avtor opreme ni naveden. Izdala in založila „Mladinska vez“, Buenos Aires, Arg. 1963. Str. 73, vel. 10x14 cm.

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA, ARGENTINA

Karel Mauser: *Ljudje pod bičem*. Trilogija. Oprema Jure Vombergar z uporabo linoreza Bare Remec iz črne maše. 52. izdanje Slov. kulturne akcije v Argentini. Tisk:

Editorial Baraga, Buenos Aires, Arg. 1963. Str. 440, vel. 15x20 cm.

Fran Zoré: *Dežela*. Izbrane pesmi. Zbral in uredil Simon Preprost. Oprema Marijan Eiletz. Tisk: Editorial Baraga, Buenos Aires, Argentina 1963. Str. 46, vel. 15x20 cm.

SVOBODNA SLOVENIJA, BUENOS AIRES, ARGENTINA

Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije 1964. Uredili: Miloš Stare, Joško Krošelj, Pavel Fajdiga in Slavimir Batagelj. Oprema: Tone Kržišnik. Tisk: Tiskarna Vilko, Buenos Aires, Arg. 1963. Str. 340, vel. 17x25 cm.

SLOVENSKA ŠOLA V COLLINWOODU V CLEVELANDU, ZDA

Mala pesmarica. Zbrala in uredila Janez Rigler in Jožica Pavli. 6 ilustracij. Tisk Rev. Jože Godina. Cleveland 1964, Str. 32, vel. 14x21 cm.

SAMOZALOŽNIKI

Dr. Ludvik Čepon: *Bežna srečanja z verami* Indije, južnoazijskih dežel in Japonske. Avtor opreme ni naveden. Tisk: „Graphis“ v Trstu 1964. Str. 222, vel. 12x19 cm.

France Vadnal: *Stoletnica jugoslovanskega sokolstva 1863—1963*. V slovenščini, francoščini in srbohrvaščini. Tiskarna „Iskra“, Pariz. 1963. Str. 32, vel. 16x23 cm.

II. ZALOŽBE SLOVENSkih NARODNIH MANJŠIN

KOROŠKA

DRUŽBA SV. MOHORJA V CELOVCU

Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1964. Uredil Rev. Zdravko Reven. Tisk Mohorjeve tiskarne v Celovcu. 1963. Str. 160, velikost 18x24 cm.

Karel Mauser: *Mrtvi rod*. Roman iz Ziljske doline. Izdala in zal. Družba sv. Mohorja. Tisk: Mohorjeva tiskarna, Celovec 1963. Str. 168, vel. 12x18 cm.

Anton Čadež: *Iz življenja*. Predgovor napisal Rev. Zdravko Reven. Tisk: Mohorjeva tiskarna, Celovec 1963. Strani 115, vel. 14x21 cm.

Janko Mlakar: *Trebušnikove zgodbe*. Tisk: Mohorjeva tiskarna, Celovec 1963. Str. 162, vel. 12x18 cm.

Nova družinska pratika za prestopno leto 1964. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu 1963. Str. 144, vel. 10x15 cm.

Dr. Janez Hornboeck: *Pregled založniškega delovanja Družbe sv. Mohorja v Celovcu*. 7 fotografij. Tisk: Mohorjeve tiskarne v Celovcu 1963. Str. 16, vel. 17x24 cm.

Dr. Janez Hornboeck in Rev. Zdravko Reven: *Zgodbe stare zaveze za šolo in dom*. Tisk: Mohorjeve tiskarne v Celovcu 1963. Str. 80, vel. 15x23 cm.

Ista: *Zgodbe sv. pisma nove zaveze za šolo in dom*. Tisk: Mohorjeve tiskarne v Celovcu 1963. Str. 102, vel. 15x23 cm.

Ista: *Zgodovina katoliške Cerkve za šolo in dom*. Tisk: Mohorjeve tiskarne v Celovcu 1963. Str. 47, vel. 15x23 cm.
Vse tri knjige skupaj vezane.

Dr. Jakob Kolarič C. M.: *Marija v znamenju čudodelne svetinje*. Šmarnice za leto 1964. Tisk: Mohorjeve tiskarne v Celovcu 1964. Str. 208, vel. 11x24 cm.

RAVNATELJSTVO GIMNAZIJE ZA SLOVENCE V CELOVCU

Letno poročilo — 1962/63. Oprema: dipl. inž. arh. Janez Osvald. Foto: Domanjko. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu 1963. Str. 56, vel. 16x24 cm.

ZALOŽNIK NI NAVEDEN

Seznam slovenskih in nemških imen koroških krajev. Razmnoženo. Ovitek tiskan. Celovec 1963. Strani 98, vel. 14x21 cm.

GORICA

GORISKA MOHORJEVA DRUŽBA

Koledar za prestopno leto 1964. Risba na naslovni strani posneta po pratiki iz leta 1415. Tisk: Budin, Gorica 1964.

Wilhelm Huenermann: **Bog ga je poklical**. Prevedel A. Klemen. Življenjepis borca za pravice delavcev. Tisk: Budin, Gorica 1964. Str. 142, vel. 15x21 cm.

Msgr. Alojzij Novak: **Besede življenja**. Oprema: Matej Sternen, detajl freske franč. cerkve v Ljubljani. Tisk: Budin v Gorici 1964. Str. 152, vel. 16x21 cm.

APOSTOLSTVO MOLITVE

Msgr. Srečko Gregore: **Vrtnice**. Tisk: Budin v Gorici 1955. Str. 32, vel. 8x12 cm.

NADŠKOFIJSKO SEMENIŠČE V GORICI

Nadškofijsko semenišče v Gorici ob 50-letnici ustanovitve 1912—1962. Tisk: Tipografia Sociale, Gorica 1963. Str. 24, vel. 21x30 cm.
Andrej Pangrazio, gor. nadškof: **O liturgiji**. Pastirsko pismo 1964. Str. 8, vel. 17x24 cm.

TRST

DUHOVNA KNJIGA

Albin škrinjar, D. J.: **Jezus Kristus**, Premišljevanja. II. del. Prevedel Joža Vovk, ZDA. Tisk: „Graphis“, Trst 1963. Strani 474, vel. 15x21 cm.

Dr. Jože Prešern: **Skavtski priročnik**. Tiskarna „Graphis“, Trst 1963. Strani 475, vel. 11x17 cm.

RAVNATELJSTVO SLOV. SREDNJIH IN STROKOVNIH ŠOL

Prof. Martin Jevnikar: **Izvestje srednjih šol s slovenskim učnim jezikom na tržaškem ozemlju**. 1962/63. Tiskarna ni navedena. Trst 1963. Str. 74, vel. 17x23 cm.

GENERALNI KOMISARIAT ZA TRŽAŠKO OZEMLJE V TRSTU

Prof. Egidij Košuta: **Zgodovina filozofije**. II. od renesanse do Kanta. Tisk: L. Lucchesi, Gorica. 1963. Str. 220, vel. 16x21 cm.

ZALOŽNIŠTVO TRŽASKEGA TISKA

Jadranski koledar. Uredil Jože Koren. Oprema Albin Bambič. Tisk: „Graphis“, Trst 1963. Str. 140, vel. 16x23 cm.

MARIJANIŠČE NA OPČINAH PRI TRSTU

Naša daritev. V občestvu združeni pri maši. Delni ponatis molitvenika „V občestvu združeni“. Tisk: „Graphis“, Trst 1963. Str. 52, vel. 12x29 cm.

Ferdinand Lelotte: **Proti vetru**. I. del. Prevedel Bojan Ravbar. Knjižice št. 33. Oprema: Ciril Jerič. Tisk: „Graphis“, Trst 1963. Str. 36, vel. 10x15 cm.

Isti: **Proti vetru**. II. del. Prevajalec isti. Knjižice št. 34. Oprema: Ciril Jerič. Tisk: „Graphis“, Trst 1963. Str. 34, vel. 10x15 cm.

Dr. Stanko Kahne, S. D. B.: **Naša učitelja sv. Ciril in Metod**. Knjižice št. 35. Oprema: akad. kipar Tine Kos. Tisk: „Graphis“, Trst 1963. Str. 48, vel. 10x15 cm.

Dr. Janez Jenko: **Veselje v družini**. I. del. Knjižice št. 36. Oprema: Ciril Jerič. Tisk: „Graphis“, Trst 1963. Str. 40, vel. 10x15 cm.
Isti: **Veselje v družini**. II. del. Knjižice št. 37. Oprema: Ciril Jerič. Tisk: „Graphis“, Trst 1963. Str. 40, vel. 10x15 cm.

- „Pacem in terris“ — Mir na zemlji. Razložil dr. Matej Poštovan. Okrožnica sv. očeta Janeza XXIII. Knjižnice št. 38. Oprema: ing. Fran Piščanec. Tisk: „Graphis“, Trst 1963. Str. 40, vel. 10x15 cm.
- P. Clemente Pireiro: **Da jih boste razumeli.** Prevedel: Robert Podgoršek. Beseda staršem in vzgojiteljem. Knjižnice št. 39. Tisk: „Graphis“, Trst 1964. Str. 64, vel. 10x15 cm.
- Dr. Anton Krempel: **Pismo iz pekla.** Prevedel dr. Franc Felc. Knjižnice št. 40. Tisk: „Graphis“, Trst 1964. Str. 44, vel. 10x15 cm.
- W. Huenermann: **Navihanci.** Prevedel p. Alfonso Kšela, kapucin. Knjižnice št. 41. Tisk: „Graphis“, Trst 1964. Str. 48, vel. 10x15 cm.
- Franc Štuhec: **Delavec je malo.** Knjižnice št. 42. Oprema: Ciril Jerič, S. D. B. Tisk: „Graphis“, Trst 1964. Str. 47, vel. 10x15 cm.

SLOVENSKI KATEHETI V TRSTU

Zvezek za krščanski nauk o milostih in zakramentih. Tisk: Domenico Del Bianco, Udine 1963. Str. 96, vel. 15x21 cm.

SLOVENSKA DEMOKRATSKA ZVEZA V TRSTU

Kaj moramo vedeti o socialnem zavarovanju kmetovalcev? Trst 1960. Tiskarna ni navedena. Str. 16, vel. 12x17 cm.

SLOVENSKA PROSVETNA MATICA, TRST

Umberto Urbani: **Peter II.** Petrović Njegoš. Ob 150-letnici njegovega rojstva. Tisk: „Adria“, Trst 1963. Str. 48, vel. 12x17 cm.

ZALOŽBA NI NAVEDENA

- Veliki katekizem.** I. del: O Bogu in našem odrešenju. Za prvi razred srednjih šol. Tisk: „Graphis“, Trst 1963. Str. 194, vel. 15x21.
- Jože Jamnik, Miro Tavčar in Evgen Dobrila: **Naša pot 4.** Pomožna učna knjiga za 4. razred osnovnih šol. Oprema Milko Bambič. Tisk: Domenico Del Bianco, Udine 1963. Str. 274, vel. 16x21 cm.
- Stanko Zorko, Miro Tavčar in Evgen Dobrila: **Naša pot.** Pomožna učna knjiga. Oprema: Milko Bambič. Tisk: Domenico Del Bianco, Udine 1963. Str. 295, vel. 16x24 cm.

III. IZDAJE SLOV. IZSELJENCEV

- Prof. Rado Bednarik: **Trinkov koledar za beneške Slovence** za prestopno l. 1964. Tisk: Budin, Gorica 1963. Str. 119, vel. 10x16 cm.
- P. Fortunat Zorman OFM: **Ave Maria,** koledar za l. 1964. Oprema: ak. kipar France Gorše. Tisk in založba: Slov. frančiškani v Lemontu, ZDA, 1963. Str. 152, vel. 19x25.
- Rev. Anton Rebolj: **St. Mary's church and school 1963/64.** Knjiga je opremljena z mnogimi fotografijami Rev. J. Godine. Tisk: Rev. Jože Godina. Izdala in založila župnija Marijinega Vnebovzvetja v Collinwoodu v Clevelandu 1964. Str. 32, vel. 15x24 cm.
- Letno poročilo župnije Marijinega Vnebovzvetja v Clevelandu** za leto 1963. Tisk: Rev. Jože Godina. 1964. Str. 17, vel. 14x22 cm.

zmagoslavje elektronike

Rodil se je l. 1828, za vedno je odložil pero l. 1905. Živel je prav v dobi, v kateri so železnice prepregle ves svet, videl je prve avtomobile in prva letala. Bil je ustanovitelj literarne zvrsti, ki je dokaj kasno po njegovi smrti dobila izrazito svetsko ime: Science Fiction. Seveda ni bil prvi, a živel je v taki dobi, bil tako plodovit, in imel izreden pripovedni talent, da mu najbrž nikdar več ne bo najti vrstnika.

Jules Verne je napisal toliko izvrstnih del, popisujoč bodoči tehnični razvoj in napredek znanosti, da ne moremo naštevati tistih, ki so se že uresničila (na pr. atomska podmornica za „20.000 milj pod morjem“) ali ki se bodo v prihodnjih letih. V l. 1965 obhaja eno njegovih najbolj znanih del 100-letni jubilej. „De la terre à la Lune“ je izšlo v Parizu l. 1865. In 99 let po izidu te knjige smo doživeli bolj fantastično dogodivščino, kot si jo je mogel zamisliti J. Verne. Avtomat-robot je poletel proti Luni in brezžično poslal njene slike zemljanom. Pa bo ostalo l. 1865 za vedno nekaj izrednega. Saj je to leto izšlo tudi delo Alexandra Dumas-a z naslovom: „Voyage à la Lune“ (Potovanje na Luno).

Lunik I (ZSSR)	2. januar 1959
Lunik II	12. januar 1959
Lunik III	4. oktober 1959

Ranger I (USA)	23. avgust 1961
Ranger II	18. november 1961

Ranger III	26. januar 1962
------------	-----------------

Ranger IV	23. april 1962
-----------	----------------

Ranger V	18. oktober 1962
----------	------------------

Lunik IV	2. april 1963
----------	---------------

Ranger VI	31. januar 1964
-----------	-----------------

Ranger VII	28. junij 1964
------------	----------------

Achille Eyraud pa je napisal: „Voyage à Venus“ (Potovanje na Venero). Vsa tri dela so izšla v Parizu l. 1865.

Senzacija leta 1964

Sele leta 1964 se je po šestih neuspešnih poskusih Američanom vendarle posrečilo izvesti prvič do zadnje pike tako imenovani Ranger-polet. Pogled na preglednico Lunikov in Rangerjev vsakomur jasno dokaže, kako izreden naskok so imeli Sovjeti v l. 1959. Tedaj so v pičem letu trikrat streljali na Luno in vsakokrat stopnjevali uspeh tako izrazito, da se jim je upravičeno čudil ves svet. Kako zaostala je bila v prvih letih satelitskih poletov ameriška raketna tehnika, dokazuje najlepše dejstvo, da so Američani šele dve leti po sovjetskih Lunikih mogli izstreliti prva dva poskusna Rangerja. Nista dosegla Luno, ampak ostala na krožni poti okrog Sonca. Mogli so vsaj ugotoviti, če tudi po odletu še vse naprave v redu delujejo ali ne. Šele Ranger III je bil izstreljen proti Luni in z njim se je začela ameriška smola z Luno — trajajoča nad 2 leti.

Zgreši Luno.

Fade na Luno.

Obkroži Luno in iz razdalje 68.000 km fotografira nevidno plat Lune.

Fri obeh ni bilo mogoče ponovno vžgati rakete za polet proti Luni in sta ostala na krožni poti.

Zgreši Luno za 35.000 km.

Trešči na Luno na njeni nevidni strani. Že dve uri po startu odpove brezžični prenos.

Zgreši Luno za 720 km.

Zgreši Luno za 8500 km.

Zadene Luno v Morju miru. Televizijske kamere niso delovale.

4316 fotografij! Treščji na Luno 31. julija ob 14h 25m 49s srednje evropskega časa.

Da ta smola ni prazen izgovor, dokazuje usoda Lunika IV. Tega so Sovjeti izstrelili 4 leta kasneje kot Lunika II, pa je vendarle četrti Lunik — gotovo opremljen z boljšimi napravami in ob boljših pogojih za zadetek zgrešil Luno kar za 8500 km. Seveda so poskušali Američani ugotoviti, kje se pravzaprav drži smola njihovih Rangerjev, kaj je pravi vzrok, da 4 Rangerji, izstreljeni v razdobju 2 let, niso nikdar v celoti uspeli: niso zamogli prenesti fotografij lunine površine, posnetih od blizu. To res detektivsko nalogo so strokovnjaki končno vsaj delno razvozljali. Pri vseh zadnjih Rangerjih — razen pri sedmem — se je vedno izkazalo, da je vsaj ena ali celo več naprav odpovedalo. Te elektronske naprave so seveda v naprej temeljito preizkušene že posamič, nato v sklopu in končno v celotnem Rangerju. In pri preizkušanju v laboratoriju je šlo vedno vse v redu; majhni nedostatki, ki so se pokazali, so bili sproti odpravljeni in tako je bilo upravičeno računati, da bodo naprave tudi po odletu v redu delovale, pa niso...

Kaj se je torej zgodilo še pred odletom, da je utegnilo omogočiti „sabotažo“. Še nekaj so napravili z vsakim Rangerjem, preden so ga postavili raketni na nos. Po domače povedano — razkužili so ga! Razkužitev je nujno potrebna zaradi zelo važnega razloga. Že po prvih satelitih, krožečih okrog zemlje, so se začeli znanstveniki spraševati, kdaj bo mogoče zadeti Luno in kaj to lahko pomeni v biološkem oziru. Vsem je bilo takoj jasno, da bo prvi izdelek človeških rok, ki bo treščil na Luno, prinesel tja tudi neznano, a gotovo veliko število najrazličnejših živih klic, bakterij, bacilov, virusov itd. Vse te klice bodo v najrazličnejših napravah v notranjosti aparata, ki se bo razletel. Prenešena bodo z zemlje na Luno. Z gotovostjo nihče ne more trditi, da nekatere klice ob kolikor toliko ugodnih pogojih ne bi preživele, ali se vsaj ohranile žive. S tem je dana možnost, da bi človeški izdelki okužili Luno. Ko bi kdaj kasneje prišli ljudje na Luno in tam pri znanstvenih raziskavah odkrili prav take bacile kot na zemlji, bi napravili napačen sklep, da so na Luni že od nekdaj.

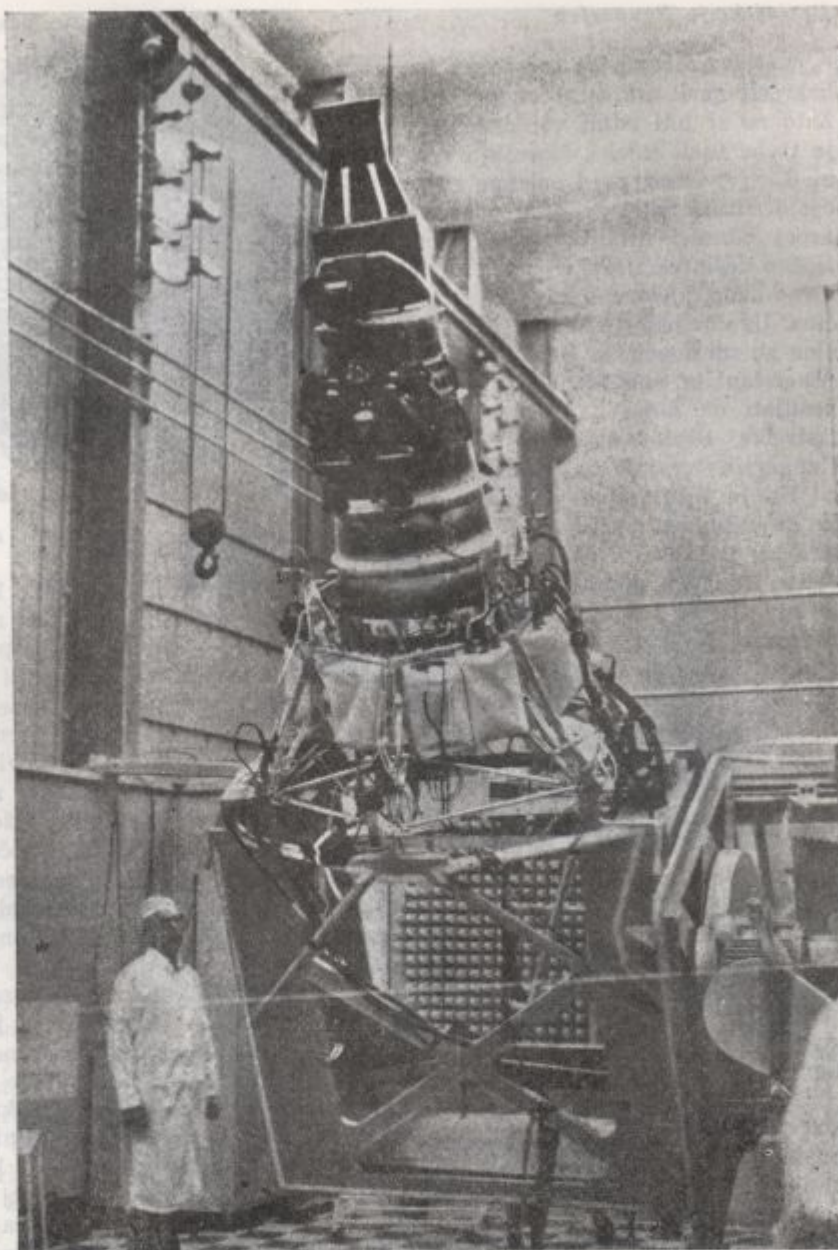
Ugovor, da skrajno negostoljubna Luna niti najbolj trdoživim klicam ne bo dovolila obstanka, danes ne drži več. Res na Luni ni zraka, dalje se pri 14 zemeljskih dneh trajajočem luninem dnevu, ko neprestano sije sonce, tla segrejejo na 110°—

120° Celzija, noč traja zopet 14 naših dni in tedaj se tla ohladi na 140° C pod ničlo! Kako bi mogle klice vse to prenesti, ne vemo; prav tako pa ne vemo, če katera zvrst vendarle ne bi vzdržala v tako sovražnem okolju. Novo odkritje je znanstvenike prisililo k previdnosti.

Skrivnost kamene soli

Pred nekaj leti je Nemeec, naravoslovec dr. Dombrowski začel natančneje študirati navadno kameno sol. To na vseh kontinentih pridobivajo v solnih rudnikih v nasprotju z morsko soljo iz solin ob morskem obali. Kamena sol je včasih nagromadena v več metrov debelih plasteh globoko pod zemljo. Ugotovljeno je, da so te debele plasti soli nastale na ta način, da se je v davni ogromno slano jezero zaradi pomankanja dotoka sladke vode začelo polagoma sušiti in se v teku tisočletij tudi popolnoma posušilo. Zgled za začetek takega dogajanja v sedanji dobi je Mrtvo morje v Palestini. Na dnu takega posušenega slanega jezera ali zaprtega morja so se izločile tudi ogromne količine navadne morske soli, tako da so plasti čiste soli dosegle višino ce o več desetih metrov. Po popolni izsušitvi so včasih pokrile debele plasti prahu, zemlje ali peska sol; v milijonih let zemeljske zgodovine se je zemeljska površina gubala, nove debele plasti so prekrile že pokopano sol, jo s silnim pritiskom stisnile v kamen. Tako je tak solni kamen globoko pod zemljo morda čakal desetine ali celo stotine milijonov let, dokler ga človek naše dobe ni odkril in začel kopati v rudniku kamene soli.

Kamena sol ni torej nič drugega kot navadna morska sol, a vendar silno stara, saj je ležala v nekaterih primerih celo na stotine milijonov let pod drugimi zemeljskimi plastmi. Ko se je sol pred milijoni let izločala, so živele v vodi poleg drugih organizmov tudi razne klice — torej bacili, bakterije itd. Včasih jih je sesedajoča se sol potegnila na dno, jih žive pokopala pod seboj. Ostale so konservirane v slanem grobu milijone in milijone let. In zaradi ostankov in sledov pred milijoni let živčih mikroorganizmov je znanstvenik začel preiskovati kameno sol najrazličnejših rudnikov. Našel je razne organske ostanke nekako v dveh tretjinah vseh soli. Ena tretjina kamenih soli pa mu ni odkrila nobenih sledov živih organizmov. Jasno je, da se je zanimal zlasti za take vrste kamene

Pogled na Rangerja v laboratoriju. 5 m dolga krila še niso pritrjena nanj. V zgornji tretjini so televizijske kamere.

soli, v kateri je zasledil ostanke mikroorganizmov. Tako sol je preiskoval z vsemi sredstvi današnje znanosti in končno napravil zadnji in najvažnejši preizkus.

Vprašal se je namreč, če ni morda v soli ostalo kaj živega kljub milijonom let, ko je ta ležala pokopana pod zemeljskimi skladi. In je po vseh znanstvenih predpisih preiskusil vzorce takih kamenih soli, ki so imele največ sledov mikroorganizmov. Po znanstveni poti je neovrgljivo dokazal, da

se je v nekaterih kamenih solih kljub milijonom let — ohranilo življenje v najbolj skromni in preprosti obliki! Nekatere klice so se v soli pokopane predale nekakšnemu zimskemu spanju skozi milijone let — a življenje v njih ni ugasnilo. Učenjaku se je posrečilo „obuditi“ k življenju razne klice in da je bil dokaz o resničnosti njegovega odkritja popoln: iz kamene soli je vzgojil nekaj kolonij bacilov in bakterij, ki jih današnja znanost doslej še ni poznala!

Lepšega dokaza za trdoživost bacilov in bakterij pač nihče ni mogel doprinesiti. Zato so si bili edini vsi znanstveniki, da je treba vsak izdelek človeških rok, ki naj bi dosegel Luno, pred odletom razkužiti — desinficirati tako, da prav gotovo ne bo s seboj odnesel niti ene žive klice. Edino možno desinfekcijsko sredstvo za tako tehnično čudo, kakor je Ranger, je le — vročina. Ugotovljeno je namreč, da 130° C vročine ne zdrži nobena živa klica. In tako so Američani in tudi Sovjeti sklenili, da bodo pošiljali na Luno z vročino desinficirane izstrelke. Desinfekcijo so Američani pri Rangerjih izvajali na sledeči način.

Ko je bil Ranger dokončno sestavljen in do zadnjega preizkušen, torej pripravljen za vstavev v raketo, so ga vložili v veliko vrečo iz posebnega plastičnega materiala. Ta se je dala na vrhu neprodušno zadržniti. Ranger v vreči je šel nato v sušilnico na vroči zrak. V njo je prihajal 130° C vroč zrak skozi 24 ur. Noč in dan se je torej pekel Ranger pri 130° C in tako dolgo trajajoče vročine nobena živa klica ni zdržala. Ostal je zaprt v vreči popolnoma razkužen. V vreči zavezanega so nato postavili na nos raketi. V vreči zavezanega in neprodušno zaprtega je ponesla raketa v vesmir. In šele tam se je vreča iz plastika avtomatično tako odprla, da je padla z Rangerja. Na brezžično povelje se je Ranger odgnal od rakete in plastična preobleka je ostala na raketi. Popolnoma razkužen je torej Ranger mogel odleteti proti Luni.

130° C je že presneta vročina, saj ima krop samo 100° C. Torej za eno tretjino hujša vročina od kropla ni le smrtni sovražnik vseh klic, ampak tudi nevaren sovražnik raznih električnih izolacij. Seveda so v Rangerju vse elektronske naprave že s početka bile opremljene s takimi izolacijami, ki so vročino 130° C z lahkoto in brez rizika mogle zdržati. Ko so pa Američani videli, da Rangerji drug za drugim na poletih ne dosegajo cilja, ker ta ali druga elektronska naprava odpove, je bil na dlani sklep, da vse te neuspehe povzročajo kratki stiki. S poskusi so nato tudi ugotovili, da zaradi varčevanja pri teži le na najnujnejšo debelino omejene izolacije sicer krasno zdrže vročino 130°, če ni v njih nobene nevidne napake. Nevidne napake pa so se pokazale vedno šele tedaj, ko so izolacijski material „desinficirali“ ure ali celo dneve pri 130° C. Če je pri desinfekciji Rangerja kjer koli v elektronskih napra-

vah zaradi vročine nastopila le ena sama prej nevidna napaka v izolacijskem materialu, je tam, potem ko je Ranger začel izvrševati brezžične ukaze na poletu proti Luni, nastopil kratek stik. Ranger ni več v celoti ubogal, del njegovih naprav je odpovedal, skratka, nekaj je šlo po zlu in Ranger ni mogel izvesti naložene mu naloge.

In tako so najbrž vsaj 3 Rangerji postali žrtev desinfekcije. Četrty — Ranger VI — je bil že zgrajen tako, da so znanstveniki bili absolutno prepričani, da zaradi desinfekcije ne bo nastopila nobena napaka. Pa je kljub temu umotvor tehnike treščil na Luno, ne da bi delovale televizijske kamere.

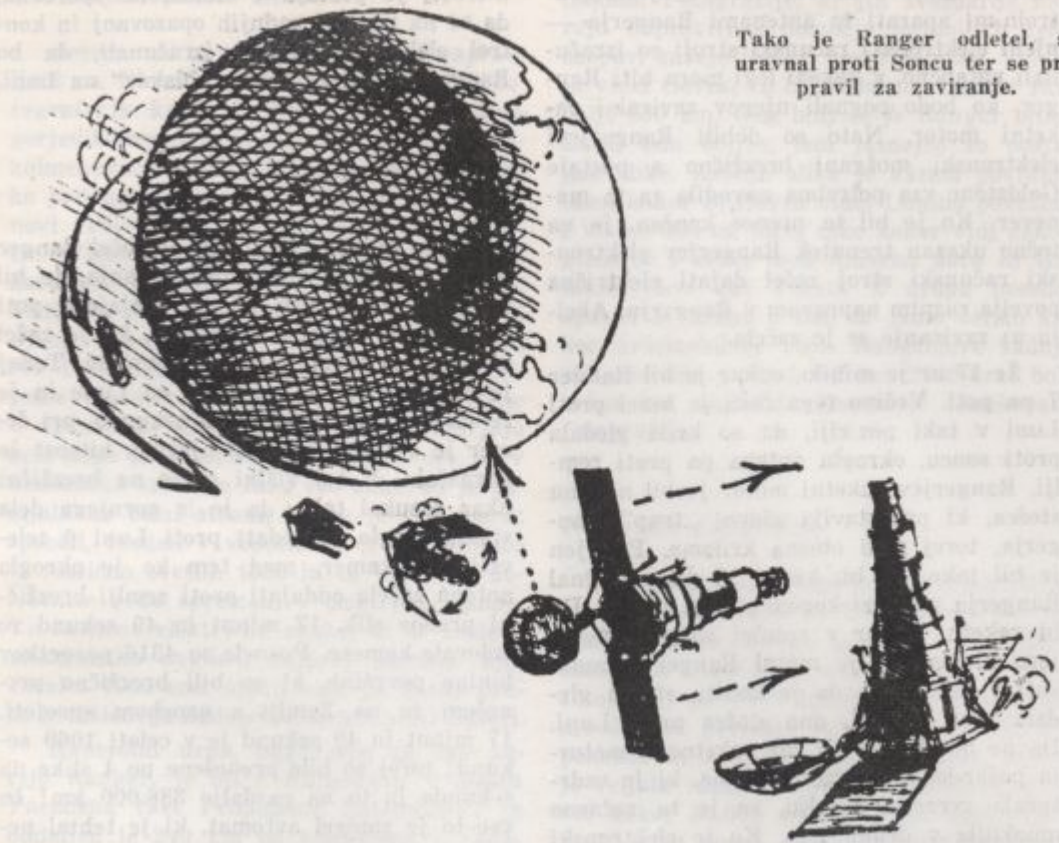
Ranger — elektronski robot

Ko se je 28. julija 1964 ob točno določeni uri pognala Atlas raketa z rtiča Kennedy — prejšnjega Cap Cañaverala, ki so ga Američani prekrstili v spomin na ubitega predsednika — se je začel odvijati že sedmič tako imenovani Ranger program. To pot se je odvil do zadnje sekunde in dal Američanom zopet malo več samozavesti, že samo bežen oris vsega, kar je to tehnično čudo počelo v 68 urah poleta proti Luni, mora prepričati slehernega, kako zelo je napredovala raketna tehnika in z njo združena avtomatika.

Ko je Atlas raketa po nekaj minutah dogorela, je začela goreti druga stopnja rakete — Agena B in je na svojem nosu pripeljala Rangerja 7 na krožno pot okrog zemlje. Le 20 minut je krožila z Rangerjem okrog zemlje. Ta kratek čas je zadoščal, da so s telemetričnimi napravami natančno ugotovili, kako kroži — istočasno so elektronski računski stroji izračunali trenutek, kdaj bo Agena-B prav v tisti točki, ko mora pognati Rangerja proti Luni. Na brezžično povelje z zemlje je zopet zagorel raketni motor Agene B, ki se je začela oddaljevati od zemlje in pridobivati na hitrosti. Kmalu je bila dosežena hitrost 11.000 m na sekundo, kar zadošča za polet do Lune. Ranger se je ločil od Agene in se začel avtomatično pripravljati na 68 ur trajajoči polet.

Njegov elektronski računski stroj je na povelje z zemlje začel delovati po naprej določenem programu in dajal napravam v Rangerju električna povelja. Tako so se najprej razprostrla 5 m dolga rdeča krila, obložena s silicijevimi celicami, ki pretvarjajo sončno svetlobo v elektriko. Tudi velika okrogla antena za brezžično oddajanje

Tako je Ranger odletel, se uravnal proti Soncu ter se pripravil za zaviranje.

proti zemlji se je iztegnila kakor nekakšna ponev na ročaju. Elektronski računski stroj v Rangerju je moral sedaj uravnati lego Rangerja tako, da bi med poletom proti Luni njegova krila s celicami ves čas gledala proti soncu, ponvasta antena pa proti zemlji. To je dosegel na ta način, da je na raznih mestih Rangerja skozi majhne izpušne šobe v kratkih sunkih spuščal curke stisnjenega dušika. Po reakcijskem principu so ti curki povzročali majhno vrtenje in sukanje Rangerja. Po kompliciranem postopku se je Ranger končno umiril, da se ni sukal v nobeni smeri, med tem ko je brzel proti Luni s pojemajočo hitrostjo. Velike lopute so gledale naravnost proti soncu, antena proti zemlji. Sedaj je začel brezžično oddajati tudi Ranger. Na zemlji so celih 14 ur zasledovale telemetrijske naprave Rangerja, elektronski računski stroji so kontrolirali smer in hitrost njegovega poleta. Že po 12 urah je bilo jasno, da je smer, v katero leti Ranger, točna in pravilna. Kontrola hitrosti pa je pokazala, da je Ranger nekoliko prehitel.

Vsakomur je jasno, da Ranger tedaj, ko začenja svojo pot, ne sme leteti proti Luni, ampak proti tistemu mestu, kjer bo Luna čez dobrih 60 ur. Če bosta njegova

smer in hitrost pravilni, bo prav ob pravem času tam, kjer bo istočasno tudi Luna. Zadel bo nanjo. Če bi bila njegova hitrost premajhna, bi zamudil Luno, ki bi na svoji poti že odšla s tiste točke, proti kateri leti Ranger. Če bi bila hitrost prevelika, bi Ranger prišel do točke srečanja prezgodaj, Luna bi se ji sicer približevala, a ko bi jo dosegla, bi bil Ranger že mimo. To je grozilo Rangerju 7. Računski stroji so pokazali, da bo Ranger letel skozi točko srečanja, ko bo Luna že tako blizu, da ji ne bo mogel več uiti in da bo nato treščil na nevidni strani nanjo. Fotografije dela nevidne plati Lune z daljave pri tem programu niso važne; fotografije nevidne plati z bližine pa so za sedaj še sploh nemogoče, ker bi bila Luna že med zvezno črto Ranger—Zemlja in bi Lunina obla zasenčila — torej prekinila — brezžično zvezo.

Ranger zavre svoj polet

Da bi Ranger treščil na vidno plat Lune in na že v naprej izračunano mesto, je bilo le potrebno, da zgubi malenkost svoje hitrosti. To je mogel doseči z raketnim zaviranjem. Postaja Goldstone je v

puščavi Mojave zasledovala s svojimi kontrolnimi aparati in antenami Rangerja — njeni elektronski računski stroji so izračunali natančno, v kakšni legi mora biti Ranger, ko bodo pognali njegov zaviralni raketni motor. Nato so dobili Rangerjevi elektronski možgani brezžično s postaje Goldstone vsa potrebna navodila za ta manever. Ko je bil ta prenos končan, je na točno ukazano trenutke Rangerjev elektronski računski stroj začel dajati električna povelja raznim napravam v Rangerju. Akcija za zaviranje se je začela.

Že 17 ur je minilo, odkar je bil Ranger 7 na poti. Večino tega časa je brzel proti Luni v taki poziciji, da so krila gledala proti soncu, okrogla antena pa proti zemlji. Rangerjev raketni motor je bil na dnu stožca, ki predstavlja glavni „trup“ Rangerja, torej med obema kriloma. Pritrjen je bil tako, da bi, kadar bi deloval, gnal Rangerja v smeri konice stožca naprej. Da bi raketni motor v resnici zavrl Rangerjevo hitrost, se je moral Ranger 7 zasukati v tako lego, da je konica stožca gledala proti Zemlji, dno stožca proti Luni. Da ne bi plamen ali žar raketnega motorja poškodoval plovaste antene, ki je vzdrževala zvezo z Zemljo, se je ta začasno umaknila v drugo lego. Ko je elektronski računski stroj na Rangerju prekontroliral, da se je Ranger zasukal in umiril v pravi zaviralni legi, je še vžgal zaviralni raketni motor za 50 sekund. Hitrost Rangerja se je pri tem zmanjšala komaj za nekaj metrov na sekundo, tako da je ob koncu zaviranja imel še hitrost 1524 m na sekundo. Ta hitrost je bila pravilna za zadetek na Luno v naprej izračunanem mestu za srečanje obeh. Na električna povelja elektronskega računskega stroja v Rangerju se je Ranger zopet zasukal tako, da so gledala krila proti soncu, njegova antena proti zemlji, in je nadaljeval še polnih 41 ur polet proti Luni.

Zanimiva je primerjava, kolikšno razdaljo je Ranger preletel v 17 urah, ko se je malenkostno zavrl. Tedaj je bil oddaljen od zemlje 159.771 km, do Lune ga je pa še ločila razdalja 231.926 km. Na poti do Lune se je njegova hitrost nadaljnjih 200.000 km še vedno zmanjševala, zadnjih 30.000 km pa postopno večala, ker je bil že v območju, kjer je prevladala težnost Lune. Poleg hitrosti, ki jo je še imel, je začel vedno hitreje padati proti Luni. Ves čas poleta je bil v brezžični zvezi z Zemljo, kjer so ga stalno zasledovali in kontrolirali. Že nekaj ur po zmanjšanju Rangerjeve

hitrosti je postaja v Goldstone sporočila, da so na podlagi zadnjih opazovanj in kontrol elektronski stroji izračunali, da bo Ranger treščil v „Morje oblakov“ na Luni.

Zadnjih 18 minut

Če je bilo že vse to, kar je počel Ranger na poti, vredno vsega občudovanja, je bil vendarle višek vse 68 ur trajajoče poti stisnjen na zadnjih 18 minut, ko je začel televizijsko snemati lunino površino. Tedaj je bil še 2000 km oddaljen od Lune in je že imel hitrost 1933 m na sekundo, pri čemer je z vsako sekundo njegova hitrost še naraščala. V tej višini se je na brezžični ukaz zasukal tako, da je iz gornjega dela stožca moglo pogledati proti Luni 6 televizijskih kamer, med tem ko je okrogla antena začela oddajati proti zemlji brezžični prenos slik. 17 minut in 49 sekund so delovale kamere. Posnele so 4316 posnetkov lunine površine, ki so bili brezžično prenešeni in na Zemlji z uspehom sprejeti. 17 minut in 49 sekund je v celoti 1069 sekund; torej so bile prenešene po 4 slike na sekundo in to na razdaljo 386.000 km! In vse to je zmogel avtomat, ki je tehtal nekaj nad 300 kg.

Nemogoče je do podrobnosti razlagati, kako je to čudo tehnike delovalo. Naj za doščka preprost oris:

Znanstveniki si niso bili čisto na jasnem, kako svetla je v resnici površina Lune. Zato so se odločili za več fotografskih kamer z različnimi odprtini (zaslonkami) sklepajoč čisto pravilno, da bo pri taki različni komb.naciji osvetlitev vsaj en posnetek gotovo uspel. Kamere so bile povezane v dva oddajna kroga: v takoimenovanem F-krogu sta bili združeni dve kameri, ena z zornim kotom 25°, druga pa s kotom 8,4°. Ti dve kameri sta napravili na vsaki 2 in pol sekundi po en posnetek z osvetlitvenim časom 1/200 sekunde. V drugem takoimenovanem P-krogu pa so bile kamere s teleobjektivi: dve kameri sta imeli zorni kot 6,3°, dve drugi pa 2,1°. Te kamere so napravile enakomerno po 5 posnetkov na sekundo z osvetlitvenim časom 1/500 sekunde. Brezžični prenos slik sta oskrbovala dva 60-wattna oddajnika. Za F-krog je en oddajnik oddajal na kratkem valu 559,92 Megahertzov, za P-krog je drugi oddajnik oddajal na valu 960,58 Megahertzov.

Seveda vsi ti posnetki niso bili napravljeni na film. Tam kjer je v običajnih fotografskih kamerah film, je bila v Rangerjevih kamerah montirana čelna stran takojmenovane Vidicon-cevi. Ta cev je nekako podobna veliki stekleni hruški — Braunovi cevi v običajnih televizijskih aparatih. Njena čelna stran je stekleno okno, v katerem nastajajo vidne televizijske slike. Vidicon cev je seveda mnogo manjša in njena naloga je prav obratna. Braunova cev v televizorju spreminja električne impulse (sunke) v svetlobne točke, nanizane v vrstah, ki druga pod drugo ustvarjajo celo sliko na čelni strani. Vidicon cev pa v neznansko kratkem času vso sliko, ki je zasijala na čelni strani, ko se je fotoaparat sprožil, razdeli v vodoravne črte, sestojajo iz različno svetlih točk in te točke po določenem redu spremeni v električne sunke. Te različne električne sunke, ki si slede z elektronsko naglico, najprej poseben ojačevalec 1000-krat ojači, nato pa grede preko brezžičnega oddajnika na pot proti Zemlji.

Kontrolni urad, odgovoren za vso akcijo Ranger, je bil v Kaliforniji v mestu Pasadena (Jet Propulsion Laboratory) in oddaljen le 240 km od veletane v Goldstone, ki je Rangerjevo odajo sprejemala. V kontrolnem uradu so Rangerjevo oddajo poslušali kot piskajoč glas. V laboratoriju Goldstone pa so sprejemali ta glas na magnetofonski trak, zato da ostane ohranjen in da ga bodo lahko ponovno reproducirali. Seveda so v Goldstone sprejemali piskajoči glas tudi na poseben za ta prenos pripravljene televizorje. Slike teh televizorjev so fotografirale avtomatične avtomatične fotografske kamere in tako so šele na Zemlji nastajale prve prave fotografije lunine površine.

Kakovost brezžično oddanih slik zavisi seveda od velikosti slike same in od števila vodoravnih črt, v katere je vsa slika razdeljena. Obe F-kameri sta delali slike, ki so bile 2.6 kvadratnega centimetra velike (dobra tretjina Leica formata), medtem ko so P-kamere dajale majceno, le 0.9 kvadratnega centimetra veliko sliko. Zaradi razlike v velikosti je bilo tudi število vodoravnih črt, v katere je bila slika elektronsko razdeljena, različno. Večje F-slike so bile razdeljene v 1152 vrst, male P-slike pa v 300 vrst.

Slike, ki jih je Ranger začel snemati in prenašati v razdalji 2000 km od lunine površine, niso nič boljše od slik, ki jih že

imamo. Fotografije, ki jih zvezdarne moreje napraviti s pomočjo najboljših teleskopov, kažejo lunino površino tako, kot bi jo videl človek, če bi gledal na Luno v razdalji 800 km. Čim bolj se je Ranger bližal Luni, tem boljše, tem jasnejše so postajale slike. Zadnja slika je kazala površino tako, kakor bi človek videl Lunino površino z višine 300 m, torej tako kakor vidi nekdo gledajoč s sedla med Šmarno goro in Grmado Savo pri Tacnu. Z drugo besedo, opaziti bi mogel v tleh še jamo veliko kakor avtomobilsko kolo. Rangerjeve zadnje slike so bile zatorej več kot 2000-krat bolj točne kot najboljše dosedanje teleskopske fotografije.

Najdražje fotografije

Seveda ta natančnost in podrobnost Rangerjevih posnetkov ni bila poceni. Če računamo samo stroške za pripravo in polet Rangerja 7, potem je veljala vsaka od 4316 fotografij po 7000 dolarjev. Če pa računamo še vse prejšnje kakorkoli ponesrečene poskuse in njihove celotne stroške, potem je veljala vsaka Rangerjeva fotografija že več kakor 50.000 dolarjev. Vsi Rangerjevi poskusi; so doslej veljali že nad 240 milijonov dolarjev. Ali se spleča zapraviti tako bogastvo za kup dolgotrajnih fotografij lunine površine?

Naj odgovarjajo suhi podatki: Letalstvo ZDA bo napravilo podroben atlas tiste Lunine površine, ki jo je posnel Ranger 7. Zato bo treba izkoristiti postopoma vseh 4316 fotografij in bo samo to delo trajalo — 3 leta, preden bo najznamenitejšo žrelo na Luni tudi vrisano v odgovarjajoče karte. (Mesto zemljevid bomo morda čez par let pisali: lunovid.)

Ze sam bežen pregled in kratka analiza Rangerjevih slik sta razvozljala cel niz vprašanj, ki jim astronomi zadnja stoletja niso vedeli odgovora.

1. Vsa površina Lune je rezultat 4 in pol milijarde let trajajočega bombardiranja meteoritov.

2. Prvotna domneva, da bi prav zaradi tega morala biti vsa površina Lune pokrita z več sto metrov debelo plastjo vsemirskega prahu, ni osnovana. Površina Lune je najbrž pokrita s pesku podobnim drobirjem: to dokazujejo ostri robovi globokih žrel in položni robovi plitvih žrel. Oena svetlobne refleksije površine upravičuje sklep, da gre za drobtiničast material, kar

Posnetek, ki ga je napravil Ranger z višine 750 km. Take so fotografije z Zemlje.

kaže na to, da je najbrž velik del lunine površine iz žilindri podobne strjene lave.

3. Takoimenovana „morja“ na Luni so samo navidez ravna. V resnici pa so razkopana s stotinami „primarnih“ in nešteti „sekundarnimi“ žreli. Primarna žrela so nastala vedno tedaj, kadar je treščil na Luno večji meteorit, sekundarna pa takoj nato, ko je meteorit z nekakšno eksplozijo pognal iz žrela, ki ga je napravil, ogromno točo večjega in manjšega kamenja, včasih v izredne daljave.

4. Po fotografskih ugotovitvah utegne biti plast prahu in drobirja debela kvečjemu eno tretjino do polovice metra.

5. Na Luni je delovala in morda še deluje današnji znanosti nerazumljiva erozija, ki je nekatera žrela in njihove prvotne strme stene že znatno ublažila in uravnavala. Morda je posledica velikanskih toplotnih razlik med luninim dnevom in

nočjo ter sončnega sevanja skozi milijarde let.

6. Kljub neštetim žrelom v „Morju oblakov“ so fotografije pokazale dokaj zaostri ravni mest, na katerih bi lahko pristala ekspedicijska kabina LEM z dvema potnikoma (glej Zbornik za leto 1964).

Nerešena pa so ostala naslednja bistvena vprašanja: a) Ali so morda pod vrhno plastjo prahu v luninih tleh skrite špranje in prepadi? b) Ali delujejo na Luni ognjeniki ali ne? c) Kako je nastala Luna?

Pripravljajo še boljše robote

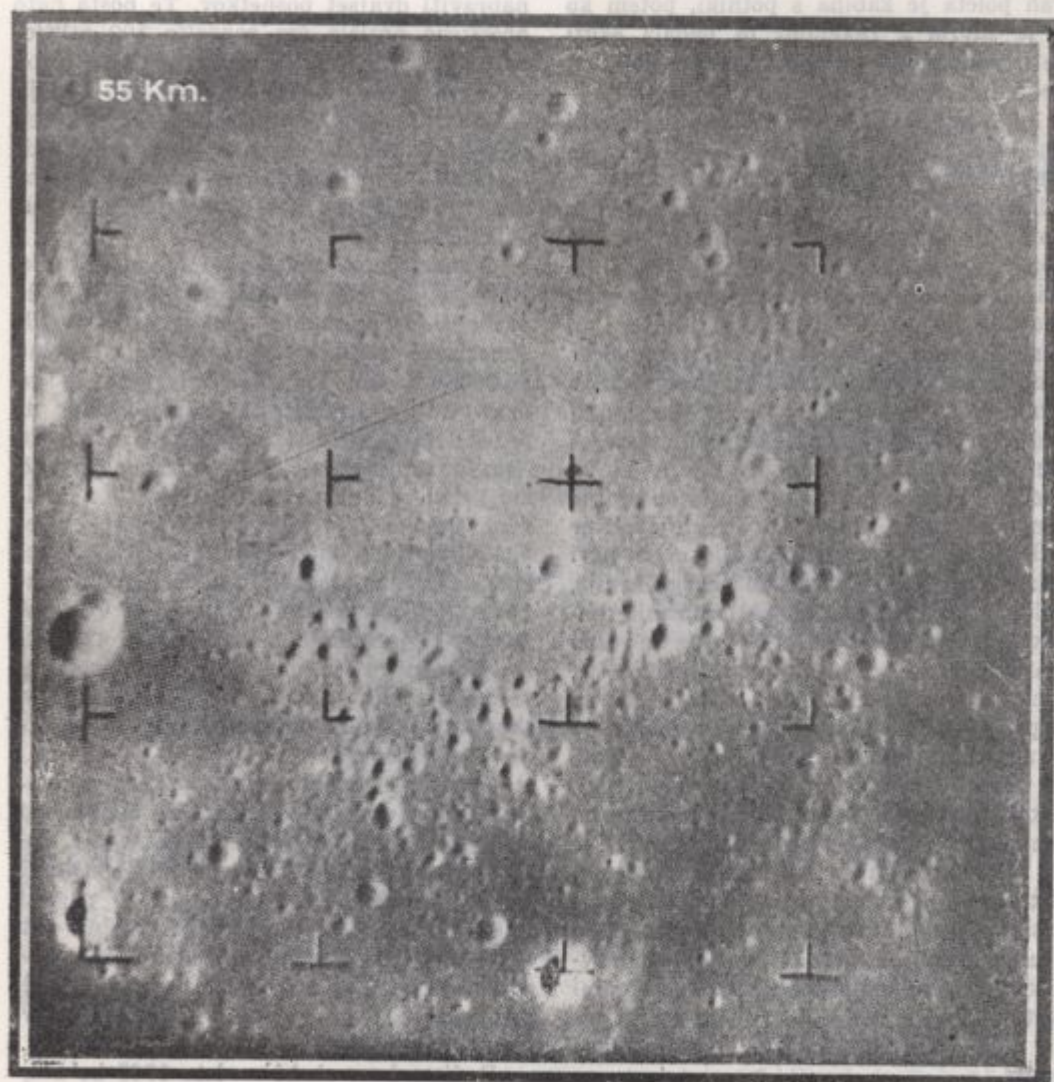
Še preden bo čez 6 let človek stopil na Luno, bomo že vedeli odgovore na te zadnje uganke. Raziskovanje Lune z avtomati kakor Ranger se bo nadaljevalo. Američani nameravajo v januarju in marcu 1965 zopet poslati Rangerja na raziskovanje. Fotografirala bosta druge pokrajine na Luni in se prav tako razbila kot Ranger 7, ko bosta treščila na tla. Verjetno bomo že v letu 1965 goživeli premiero nastopa druge generacije luninih robotov. Američani jih imenujejo Surveyor. Ti avtomati bodo prav tako fotografirali lunino površino. Ne bodo se pa pri padcu na Luno raztreščili. Ker na Luni ni zraka, njih padca z nikakršnim padalcem ni mogoče zavreti. Pač pa se da padec zavreti le z raketnim motorjem, tako kot se je že malenkostno zavrtil Ranger 7. Surveyor bo imel zaviralne rakete po 600 Kp (na Zemlji odgovarja to 600 kg) in jih bo avtomatično vžgal, ko bo letel v višini 600 km nad Luno. Zaviralne rakete bodo silno hitrost padanja — okrog 2000 m na sekundo — skoraj popolnoma zavrle prav v trenutku, ko bo zadel na Luno. Računajo, da padec ne bo bolj huč, kakor padec, ki ga na zemlji doživi padalec, ko s padalom pristane na Zemlji. Morda bo Surveyor filmal celo svoj lasti pristanek na Luni. Vsekakor pa bo po pristanku cel mesec s svojimi kamerami televizioniral krog in krog okolico svojega pristajališča in prenašal brezžično slike svoje okolice na zemljo. Pa to še ni vse!

Z dolgim svodrom bo izvrtal iz trdih tal pod plastjo prahu kamen. Posebne klesče bodo ta kamen zdrobile in nekakšen kemičen želedec v Surveyorju bo ta „močnik“ prebavil. Poseben avtomat bo nato napravil vse potrebne kemične analize in rezultat bo Surveyor brezžično sporočil na Zemljo. Tako bomo zvedeli, iz kakšnih prvin sestoji kamnita plast tal; še več, iz kakš-

ne vrste kamena so tla, kjer stoji Surveyor. Od l. 1965 naprej bo skupno sedem Surveyorjev poslanih proti Luni. Naslednja generacija robotov nosi ime Orbiter. V letu 1966 bo poslan prvi Orbiter proti Luni, na kateri ne bo pristal, ampak se raketno zavrl tako, da bo postal umetna luna Lune. Orbiteri bodo z majhne višine televizionirali lunino površino, da bo mogoče izbrati pristajališče za ameriške astronavte — prve obiskovalce Lune.

V lanskem Zborniku je bil ameriški vozni listek za tri obiskovalce Lune ocenjen na 20.000.000.000 USA dolarjev. Letos so Američani že podrazili veznino in pravijo, da bo ta podvig veljal okrog 30—40 milijard dolarjev. To je res prava vesemirska — inflacija!

Sovjeti so v letu 1964 spomladi izstrelili avtomatično postajo ZOND 1; poslali so jo na pot okrog Sonca. Od 2.—15. aprila se je 25-krat oglasila z brezžičnimi oddajami svojih meritev. Delovala je tudi še v drugi polovici meseca aprila. Sicer pa so sovjeti dokaj pogosto streljali satelite Kozmos — avtomate z instrumenti na pot okrog Zemlje. In v prvi polovici oktobra so izstrelili že Kozmos št. 47, ko so nato 12. oktobra ob 10.30 moskovskega časa z veleraketo izstrelili s „kozmodroma“ Bajkonur, kakih 2000 km jugovzhodno od Mskve v Kazakstanu, kabino s tremi potniki. Kabino so imenovali „Vzhod“, ne da bi povedali, koliko tehta. Jasno je, da je doslej najtežja od vseh ameriških ali drugih sovjetskih. Američani so letos 8. aprila iz-

Malemu kvadratu na sliki levo odgovarja ta slika, ki jo je Ranger napravil iz višine 55 km. Sama nova, doslej nevidna žrela so tam, kjer preje ni bilo prav nič videti.

strelili na poskusni polet okrog Zemlje kabino „Gemini“, težko 3500 kg s sedežema za dva potnika, vendar brez posadke. Sovjetska kabina verjetno tehta 6000 do 7000 kg. Sovjetski vsemirski potniki 37-letni letalec Vladimir Komarov, 27-letni zdravnik Boris Jedorov in 38-letni tehnični znanstvenik Konstantin Feoktsov so se lahko gibali v kabini. Niso imeli takoimenovane astronavske obleke, ampak navadne športne obleke, a bili so bosí. Najbrž tudi niso bili posebej trenirani za polet, ker sodijo sovjeti, da bo v bodoče zamogel prenesti polete okrog Zemlje vsak povprečen zdrav človek. Superhombre v bodoče ne bo letal na vsemirskih poletih, pač pa znanstveniki — specialisti. „Vzhod“ je obkrožal Zemljo vsakih 90 minut v elipsi med 178 in 400 kilometri višine. Po 16 obkrožitvah in 24 urah poleta je kabina s potniki, potem ko se je zavrta z raketami in padala skozi gosto ozračje na padalu, pristala 600 km proč od svojega vzletišča.

Je to pri Sovjetih prvič, da so vsemirski letalci pristali v kabini. Vsi poletj doslej so končali tako, da je v višini nekaj 1000 m nad zemljo še vsak sovjetsk letalec skočil iz kabine in se na padalu spustil na tla. Ni dvoma, da je bilo pristajanje s padali le zasilna rešitev. Svetovno časopisje je pričakovalo, da bodo 3 potniki letali vsaj 5, če ne več dni okrog zemlje. Sovjeti sicer trde, da se je polet končal po programu, v resnici pa to ni verjetno, ker je vse skupaj predrago podjetje in bi nekaj dni trajajoč polet dal neprimerno več rezultatov in izkušenj. Verjetno nekaj ni bilo stoodstotno v redu in je bil polet zato prekinjen. Ker so Sovjeti spet prehiteli Američane in prvi poslali hkrati kar 3 potnike okrog Zemlje, mislijo mnogi, da so Sovjeti ohranili naskok, ki so ga imeli pred leti in da se resno pripravljajo na pohod na Luno. Resnica je, da so še pred Američani in prav je, da so jih prehiteli, ker so že mnogi Američani in in tudi znanstveniki mislili, da so se Sovjeti zaradi prevelikih stroškov odpovedali naskoku na Luno. Sedaj bo pa šla dirka na obeh plateh s polno paro naprej, čeprav je bolj verjetno, da je bil zadnji sovjetski polet predvaja za ustvaritev sovjetske vsemirske postaje, krožeče okrog Zemlje. Tam bi lahko delali in raziskovali največji sovjetski znanstveniki, ki bi jih s posebnimi raketami izmenjavali. Tam bi se vadili piloti tudi v takoimenovani „rendezvous“ tehniki.

November 1964 je na 26 zaporednih

mesecev edini mesec, v katerem bi bilo mogoče izstreliti proti Marsu avtomatično postajo. Ameriške priprave za to so v teku, verjetno pripravljajo tudi Sovjeti kaj podobnega. Američani nameravajo izstreliti z rtiča Kennedy protj Marsu dva televizijska avtomata: Mariner 3 in Mariner 4. Delovala naj bi podobno kot Ranger 7, samo bolj skromno. Vsak Mariner naj bi napravil le 20 posnetkov Marsove površine, ko bo 25.000 km oddeljen od njega. Ta poskus bo še neprimerno bolj tvegan, kot je bil Rangerjev. Vsak Mariner bo potoval 8 mesecev proti Marsu. Če bodo televizijske in vse elektronske naprave po 585 milijonov km dolgi poti še v redu, če bodo Američani brez napake poslali Marinerja v cilj, to se pravi, če bosta 25.000 km oddaljena brzela 20 minut mimo Marsa, bosta mogla napraviti dvajset posnetkov. Te bosta nato brezžično poslala čez razdaljo 100 milijonov km protj Zemlji. Premostiti bo treba 300-krat večjo razdaljo, kot je pot Zemlja — Luna. Če Američani ne bodo Marinerjev poslali na pot, ali če bodo ti kakorkoli odpovedali, bo prihodnjih 30 ugodnih dni za strel proti Marsu šele januarja in februarja leta 1967.

Nemogoče je zasledovati vse satelite, ki jih streljata obe velesili, omenimo naj le najbolj senzacionalne. Poleti so ustrelili Američani satelita Syncom II. v višino 35.000 km nad Pacifik. Dalj časa so ga uravnavali z brezžičnimi ukazi, dokler ni dosegel take hitrosti in višine, da obkroža Zemljo natančno v 24 urah. To se pravi, stoji dan za dnem nad isto točko na Pacifiku. Omogočil je direktni televizijski prenos olimpijade iz Tokia v Severno Ameriko. Z letalom so pošiljali televizijski magnetni trak v centralo Eurovisije v Hamburgu, ki je oddajala članicam na zahodu. Iz Hamburga je prenos iz Tokia prevzemala tudi „Intervision“ televizijska skupnost vzhodnih komunističnih držav razen Sovjetske zveze.

Američani nadaljujejo s poskusnim streljanjem velerakete Saturn. 18. septembra 1964 so izstrelili z uspehom že sedmo Saturn raketo, ne da bi doslej kdaj nastopil kak nedostatek. Ta 7. Saturn je pognal 16.625 kg težkega satelita na krožno pot okrog Zemlje z apogejem 230 km in perigejem 182 km. Ko je obkrožil nad 30-krat Zemljo, je satelit zgorel v ozračju, kakor je bilo predvideno.

Bodimo brez skrbi — leto 1965 bo bolj zanimivo, kot si moremo zamišljati.

Z ZAUPANJEM V BOGA IN VASE STOPAMO V DVAJSETO
LETO SLOVENSKE TRAGEDIJE IN MORALNE VELIČINE.
KOT JE NAROD DOMA PODVRŽEN NAJHUŠI PREIZ-
KUŠNJI, SMO PREIZKUŠANI TUDI MI. TUDI NAS ZADEVA
ZGODOVINSKA ODGOVORNOST ZA NADALJNO USODO
SLOVENSKE DOMOVINE.

VZTRAJAJMO V EDINOSTI, V VERI V VREDNOTE SLO-
VENSTVA, V KRŠČANSKEM POJMOVANJU ČLOVESKE
OSEBNOSTI IN V ZAUPANJU V ČLOVEKA.

ZEDINJENA SLOVENIJA

BARAGOV DOM

6304 St. Clair Ave.

Cleveland 3, Ohio

U. S. A.

zdrružuje vse tiste Slovence, ki priznavajo demokratična in krščanska načela in na njih v izseljenstvu pripravljajo ter grade svobodno in srečno bodočnost od komunizma zaslužnjemu slovenskemu narodu

SLOVENSKA PISARNA

SLO-CAN CENTRE

Rojaki!

Z zaupanjem prihajajte
v to slovensko središče
v slovenski hiši
618 Manning Ave
Toronto 4, Ont.
Phone L. E. 1-8475

Ima naslednja zastopstva

- Ameriške domovine
- Svobodne Slovenije
- Slovenske kulturne akcije
- Družabne pravde
- Mohorjeve družbe
- Salezijanskih knjižic

Naš dom

v San Justu

pošilja pristrčne pozdrave, božična voščila ter iskrene želje, naj bi Novo leto Gospodovo 1965 prineslo obilo sreče in zadovoljstva Slovincem po širnem svetu

Slovenski dom

v San Martinu

želi biti domača hiša vseh Slovencev in Slovenk, ki hočejo ostati zvesti slovenskim izročilom. Zlasti hoče biti zatočišče za slovenske družine in še posebej za njihove otroke, da bi ostali verni Slovenci in dobri ljudje

SLOVENSKI DOM CARAPACHAY

Medsebojno razumevanje, podpora v stiski in težavah, sloga ter bratska ljubezen naj nas povezuje v nesebičnem delu za ohranitev slovenske izseljenske skupnosti in za povrnitev svobode slovenskemu narodu

SLOVENSKI DOM BERAZATEGUI

SKUPNO ŽARIŠČE SLOVENSKE NARODNE IN VERSKE ZAVEDNOSTI IN NEUGASLJIVI SVETILNIK ZA POT PREKO IZSELJENSTVA V ZNOVA OSVOBOJENO DOMOVINO

Po zgledu in priprošnji svetniškega škofa Antona Martina Slomška, naj bo leto 1965 bogato dejanj delovne ljubezni za slovenski narod. Bog daj, da bi čim lepše izpolnili naloge, katere zahteva od nas današnji čas.

SLOVENSKO DUŠNO PASTIRSTVO V ARGENTINI

S SVOJIMI USTANOVAMI: DUŠNOPASTIRSKA PISARNA,
VINCENCIJEVA KONFERENCA, ČEBELICA, ODBOR ZA
SLOVENSKO HIŠO IN ODBOR ZA SLOVENSKO SEMENI-
ŠČE IN Z REVIJAMA OMNES UNUM IN DUHOVNO ŽIV-
LJENJE TER TEDNIKOM OZNANILO

*ŽELI VSEM ROJAKOM V ARGENTINI IN PO SVETU
VELIKO MILOSTI IN MIRU TER BOŽJEGA VARSTVA*

V desetih letih 55 publikacij •

Naš ponos in naše priporočilo

Zahtevaj seznam naših knjig in cenik!

- KNJIGE •** Si bral Mauserjev roman LJUDJE POD BIČEM? Drugi del pred izidom, tretji v letu 1965.
- REVIJA MEDDOBJE •** znanost, leposlovje, likovna umetnost, esej.
- GLAS SKA •** informativni list za zvezo z občinstvom: pošlji naslov in dobiš ga brezplačno!

POSTANI NAŠ NAROČNIK, NAŠ NAJTRDNEJSI PODPORNİK!

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

Ramón Falcón 4158, Buenos Aires

1954

1964

OB DESETLETNICI:

HVALA

ZA ZAUPANJE IN SODELOVANJE!

Z geslom: V slogi je moč! Stopa v drugo desetletje

SLOVENSKA HRANILNICA

Avda. San Martín 263, Ramos Mejía, Pcia. Buenos Aires
Argentina

VLOGE • DELNICE • POSOJILA

Jamčimo: Zaupno in hitro poslovanje • Varnost naložbe
Točnost pri izplačilih

VIGOR S. A. C. e l.

IGRALNE KARTE VSEH VRST

IZBRANI MOTIVI IZ © WALT DISNEY PRODUCTIONS:

IGRALNE KARTE ZA OTROKE

RAZGLLEDNICE, ZAVIJALNI PAPIR, itd.

TEJEDOR 244/56 • BUENOS AIRES

T. E. 923-2905, 3231 in 7583

belleza

ivan mušic

buenos aires

GUIDO 1528 T. E. 41-6335

GUIDO 1534

QUINTANA 20

JURAMENTO 2028 (Belgrano)

J. HERNANDEZ 2432

C. DIAZ 1877

mar del plata

LAMADRID 2138

miramar

Calle 25 No. 620

Svoji k svojim!

KUPOPRODAJA HIŠ • STANOVANJ • ZEMLJIŠČ IN TRGOVIN

STANISLAV ZUPANČIČ

martillero público nacional

Avenida Corrientes 3284/I A, Capital Federal, tel. 88-4178 in Quintana 161,
San Martín FGBM, prov. Buenos Aires.

*V sožitju z naravo boš spoznal
svoje moralne vrednote in se ovedel
svojih slabosti • Najvernejše
ogledalo in obenem najbolj prizadevnega
mojstra v klesanju
človekovega značaja pa boš našel
v gorah.*

Slovensko planinsko društvo

v A r g e n t i n i

Maks Borštnik

Tronador 4171
Buenos Aires
T. E. 701-7329

KERAMIČNO PODJETJE

C. A. C. E. S. s. r. l. v. Mendoza

želi vsem rojakom po svetu
srečo, uspehov in božjega
blagoslova v letu 1965

Pedro Molina 130 - 144 Guaymallen
Mendoza

Potovalna pisarna

B L E D
(Simon Rajer)

Montevideo 451/IX T. E. 49-1443
9—12 14—18

SILVESTER LIPUŠČEK

URARNA IN ZLATARNA

Provincias Unidas 3616
(esq. Buenos Aires)
SAN JUSTO
T. E. 621-3047

*Velika izbira ur, zlatnine in
primernih daril za poroke,
krste, birme, godove in
druge prilike*

Rojaki poseben popust!

Casa Bizovik

PAVLINA L. KOROŠEC

Calle 1 No. 519
Villa España
Berazategui FNGR

JANUAR

- 1 P Novo leto, Obr. Gosp.
- 2 S Makarij
- 3 N Presv. Ime Jezus
- 4 P Angela
- 5 T Telesfor
- 6 S Sv. Trije kralji
- 7 Č Valentin
- 8 P Severijan
- 9 S Julijan
- 10 N Sveta Družina
- 11 P Higin
- 12 T Ernest
- 13 S Veronika
- 14 Č Hilarij (Radovan)
- 15 P Pavel, puščavnik
- 16 S Marcel
- 17 N Anton, puščavnik
- 18 P Priska
- 19 T Marij in tovariši
- 20 S Fabijan in Sebastijan
- 21 Č Neža
- 22 P Vincencij in Anastazij
- 23 S Rajmund
- 24 N Timotej
- 25 P Spreobrnjenje sv. Pavla
- 26 T Polikarp
- 27 S Janez Zlatoust
- 28 Č Peter Nolask
- 29 P Frančišek Saleški
- 30 S Martina
- 31 N Janez Bosco

FEBRUAR

- 1 P Ignacij, Brigita
- 2 T Svečnica
- 3 S Blaž
- 4 Č Andrej Korsini
- 5 P Agata
- 6 S Doroteja
- 7 N Romuald, 5. po razgl.
- 8 P Janez iz Mathe
- 9 T Ciril Aleksandrijski
- 10 S Sholastika
- 11 Č Lurška Mati božja
- 12 P Damijan
- 13 S Katarina
- 14 N Valentin, 1. predpostna
- 15 P Favstin in Jovita
- 16 T Julijana
- 17 S Donat, Silvin
- 18 Č Bernardka lurška
- 19 P Konrad
- 20 S Leon
- 21 N Eleonora, 2. predpost.
- 22 P Stol sv. Petra
- 23 T Peter Damiani
- 24 S Matija
- 25 Č Srečko - Feliks
- 26 P Matilda
- 27 S Gabriel od žal. M. B.
- 28 N Roman, 3. predpost.

MAREC

- 1 P Albin
- 2 T Pust - Lucija
- 3 S Pepelnica, Anzelm
- 4 Č Kazimir
- 5 P Hadrijan
- 6 S Perpetua in Felicita
- 7 N Tomaž Akv., 1. postna
- 8 P Janez od Boga
- 9 T Frančiška Rimska
- 10 S 40 mučencev
- 11 Č Krištof
- 12 P Gregor Veliki
- 13 S Rozalija
- 14 N Matilda, 2. postna
- 15 P Klemen M. Dvorak
- 16 T Hilarij in Tacijan
- 17 S Patrik
- 18 Č Ciril Jeruzalemski
- 19 P Sv. Jožef (nez. pr.)
- 20 S Feliks, Larg in Dionizij
- 21 N Benedikt, 3. postna
- 22 P Katarina Genov.
- 23 T Jožef Oriol
- 24 S Nadangel Gabriel
- 25 Č Marijino Oznanjenje
- 26 P Emanuel
- 27 S Janez Damašcan
- 28 N Janez Kap., 4. postna
- 29 P Ciril
- 30 T Janez Klimak
- 31 S Modest Krški

APRIL

- 1 Č Hugo
- 2 P Frančišek Pavelski
- 3 S Sikst
- 4 N Izidor, 5. postna
- 5 P Vincencij
- 6 T Krescencija
- 7 S Herman
- 8 Č Albert
- 9 P Marija sedem žalosti
- 10 S Ezehiel
- 11 N Leon Veliki, cvetna
- 12 P Lazar
- 13 T Vel. torek, Hermenegild
- 14 S Velika sreda, Justin
- 15 Č Vel. četrtek, Anastazija
- 16 P Vel. petek, Lambert
- 17 S Vel. sobota, Rudolf
- 18 N Velika noč
- 19 P Leon IX.
- 20 T Viktor
- 21 S Anzelm
- 22 Č Soter in Gaj
- 23 P Vojteh
- 24 S Jurij
- 25 N Marko, bela nedelja
- 26 P Klet in Marcellin
- 27 T Peter Kanizij
- 28 S Pavel od Križa
- 29 Č Robert, Peter
- 30 P Katarina Sienska

MAJ

- 1 S Jožef delavec
- 2 N Atanazij, 2. povel.
- 3 P Najdenje sv. Križa
- 4 T Monika
- 5 S Pij V., Varstvo sv. J.
- 6 Č Judita
- 7 P Stanislav
- 8 S Viktor
- 9 N Gregor Nac., 3. povel.
- 10 P Antonij
- 11 T Filip in Jakob, ap.
- 12 S Pankracij
- 13 Č Servacij
- 14 P Bonifacij
- 15 S Zofija
- 16 N Janez Nep., 4. povelik.
- 17 P Pashal
- 18 T Erik Venancij
- 19 S Peter Celestin
- 20 Č Bernardin
- 21 P Andrej Bobola
- 22 S Milan
- 23 N Janez Rosi, 5. povelk.
- 24 P Marija Pom. kristj.
- 25 T Gregorij VII.
- 26 S Filip Neri
- 27 Č Vnebohod
- 28 P Avguštin
- 29 S Maksim, Magdalena
- 30 N Ivana Orleanska
- 31 P Marija Kraljica sveta

JUNIJ

- 1 T Fortunat, Angela
- 2 S Erazem
- 3 Č Klotilda
- 4 P Kvirin
- 5 S Bonifacij
- 6 N Binkošti
- 7 P Robert
- 8 T Medard
- 9 S Primož in Felicijan
- 10 Č Marjeta
- 11 P Barnaba, apostol
- 12 S Janez Fakundski
- 13 N Anton Pad., 1. pobink.
- 14 P Bazilij Veliki
- 15 T Vid
- 16 S Feliks in Fortunat
- 17 Č Telovo
- 18 P Efremski
- 19 S Julijana
- 20 N Silverij, 2. pobink.
- 21 P Alojzij Gonzaga
- 22 T Ahacij
- 23 S Agripina
- 24 Č Rojstvo Janeza Krst.
- 25 Presv. Srce Jezusovo
- 26 S Janez in Pavel
- 27 N Ema Krška, 3. pobink.
- 28 P Leon II.
- 29 T Peter in Pavel
- 30 S Spomin Pavla apost.

JULIJ

- 1 Č Dragocena kri N. G.
- 2 P Obiskovanje D. M.
3. S Irenej
- 4 N Urh, 4. pobink.
- 5 P Ciril in Metod
- 6 T Izaija, Marija Goretti
- 7 S Vilibald
- 8 Č Elizabeta
- 9 P Tomaž Moore
- 10 S Amalija
- 11 N. Pij I., 5. pobink.
- 12 P Mohor in Fortunat
- 13 T Anaklet, Evgen
- 14 S Bonaventura
- 15 Č Vladimir, Henrik
- 16 P Karmelska Mati božja
- 17 S Aleš
- 18 N Kamil, 6. pobink.
- 19 P Vincencij Pavelski
- 20 T Marjeta
- 21 S Daniel
- 22 Č Marija Magdalena
- 23 P Apolinarij
- 24 S Kristina
- 25 N Jakob st., ap., 7. pobink.
- 26 P Ana
- 27 T Pantaleon
- 28 S Nazarij, Viktor
- 29 Č Marta
- 30 P Abdon in Senen
- 31 S Ignacij Loyola

AVGUST

- 1 N Makabejski bratje
- 2 P Alfonz M. Ligvorij
- 3 T Lidija
- 4 S Dominik
- 5 Č Marija Snežna
- 6 P Spremenjenje Gosp.
- 7 S Kajetan
- 8 N Janez M. Vianney
- 9 P Roman
- 10 T Lavrencij
- 11 S Tiburij
- 12 Č Klara
- 13 P Hipolit in Kacijan
- 14 S Euzebij in Kasijan
- 15 N Marijino Vnebovzetje
- 16 P Rok
- 17 T Hiacint, Ljudmila
- 18 S Helena
- 19 Č Janez Eudes
- 20 P Bernard
- 21 S Ivana šantalska
- 22 N Brezm. Srce Marijino
- 23 P Filip
- 24 T Jernej ap.
- 25 S Ludovik
- 26 Č Ceferin
- 27 P Jožef Kalasancij
- 28 S Avguštin
- 29 N Obgl. Janeza Krst.
- 30 P Roza Limanska
- 31 T Rajmund

SEPTEMBER

- 1 S Egidij, Tilen
- 2 Č Stefan
- 3 P Pij X., Doroteja
- 4 S Rozalija
- 5 N Lavrencij, 13. pobink.
- 6 P Caharija
- 7 T Anastazij, Marko
- 8 S Rojstvo Dev. Marije
- 9 Č Peter Klaver
- 10 P Nikolaj Tolentiski
- 11 S Hiacint
- 12 N Ime Marijino, 14. pob.
- 13 P Notburga
- 14 T Povišanje sv. Križa
- 15 S 7 žalosti Dev. Marije
- 16 Č Ciprijan
- 17 P Rane sv. Frančiška A.
- 18 S Irena
- 19 N Januarij, 15. pobink.
- 20 P Evstahij in tovariši
- 21 T Matej, ap.
- 22 S Tomaž Villanovski
- 23 Č Lin, Tekla
- 24 P Marija reš. jetnikov
- 25 S Kamila
- 26 N Justina, 16. pobink.
- 27 P Kozma in Damijan
- 28 T Venceslav
- 29 S Nadangel Mihael
- 30 Č Hieronim

OKTOBER

- 1 P Remigij
- 2 S Angeli varuhi
- 3 N Terezija D. J. 17. pob.
- 4 P Frančišek Asiški
- 5 T Placid in tovariši
- 6 S Bruno
- 7 Č Marija Kralj. rož. v.
- 8 P Brigita
- 9 S Dionizij
- 10 N Frančišek Borgia
- 11 P Materinstvo bl. D. M.
- 12 T Maksimilijan
- 13 S Edvard
- 14 Č Kalist
- 15 P Terezija
- 16 S Gal, Hedvika
- 17 N Marjeta Marija, 19. pob.
- 18 P Luka, evangelist
- 19 T Peter Alkantara
- 20 S Janez Kancij
- 21 Č Uršula
- 22 P Kordula, Vendelin
- 23 S Anton Marija Claret
- 24 N Nadang. Rafael, mis.
- 25 P Krizant in Darija
- 26 T Evarist
- 27 S Frumencij
- 28 Č Simon in Juda, ap.
- 29 P Narcis, Donat
- 30 S Alfred, Klavdij
- 31 N Kristus Kralj, 21. pob.

NOVEMBER

- 1 P Vsi sveti
- 2 S Viktorin, Just
- 3 T Verne duše
- 4 Č Karel Boromejski
- 5 P Zaharija in Elizabeta
- 6 S Lenart
- 7 N Engelbert, 22. pobink.
- 8 P Bogomir
- 9 T Božidar
- 10 S Andrej
- 11 Č Martin Turski
- 12 P Martin I.
- 13 S Stanislav Kostka
- 14 N Jozafat, 23. pobink.
- 15 P Leopold
- 16 T Jedert
- 17 S Gregor Čudodelec
- 18 Č Odon
- 19 P Elizabeta
- 20 S Feliks Valois
- 21 N Darovanje D. M., 24. p.
- 22 P Cecilija
- 23 T Klemen
- 24 S Janez od Križa
- 25 Č Katarina
- 26 P Silvester
- 27 S Virgilij
- 28 N Gregor III., 1. advent.
- 29 P Saturnin
- 30 T Andrej, ap.

DECEMBER

- 1 S Edmund
- 2 Č Bibijana
- 3 P Frančišek Ksaverij
- 4 S Barbara
- 5 N Saba, 2. adventna
- 6 P Nikolaj
- 7 T Ambrozij
- 8 S Brezm. spoč. Marije
- 9 Č Peter, Valerija
- 10 P Melkijad
- 11 S Pij I.
- 12 N Aleksander, 3. advent.
- 13 P Lucija
- 14 T Dušan
- 15 S Irinej
- 16 Č Evzebij
- 17 P Lazar
- 18 S Gracijan
- 19 N Urban, 4. adventna
- 20 P Makarij
- 21 T Tomaž, apostol
- 22 S Demetrij
- 23 Č Viktorija
- 24 P Adam in Eva, sv. večer
- 25 S Božič, rojstvo Gosp.
- 26 N štefan
- 27 P Janez Evangelist
- 28 T Nedolžni otroci
- 29 S Tomaž Kanterberijski
- 30 Č David
- 31 P Silvester

kazalo

RAZPRAVE—DOKUMENTI—PRIČEVANJA

Pogoji za dialog, dr. Milan Komar	7
Iz socialne in politične zgodovine Slovenije, dr. Andrej Filipič	12
Proces, dr. Ljubo Sirc	33
Proces proti škofu dr. Gregoriju Rožmanu, dr. Jože Jagodič	57
Katoliška Cerkev in državna oblast v Jugoslaviji, R. K.	73
Komunizem in vera	83
O razvoju krščanske demokracije, dr. Ludvik Puš	84
Dr. Vladko Maček in Slovenci, dr. Branko Pešelj	91
Potek in tematika drugega obdobja koncilskih del, Roman Rus	94
Ob smrti pisatelja Franca Ksaverja Meška, dr. Tine Debeljak	106

NAŠI GORNIKI

Slovensko-argentinska odprava na Kontinentalni led 1963—1964	115
Bariloške variacije na temo „Kontinentalni led“, Vojko Arko	116
V neznanu, Peter Skvarča	123

KAJ SODIM O KOMUNIZMU — ANKETA

Uvodne misli, Miloš Stare	139
Prof. Lojze Ambrožič	143
Ing. agr. Marko Bajuk	146
Stane Bitenc	148
Nace Čretnik	152
Dr. Rudolf Cuješ	156
Vera Debeljak	159
Pavel Fajdiga	165
France Gorše	169
Maks Jan	170
Janko Jazbec	172
Dr. Peter Celestin Jelenc	175
Alenka Jenko	180
Mirjam Marolt	182
Dr. Ludovik Puš	185
Miriam Rant	191
Dr. Ljubo Sirc	193
Dr. Alojzij Stare	196
Ing. Marijan Struna	199
Dr. Jože Velikonja	203
Dr. Janez Zdešar	207
Jože Žakelj	210

OB DVAJSETLETNICI

Leto 1945 — usodni mejnik, Miloš Stare	215
Kako so Nemci preseljevali, Jakob Žakelj	219
Udarili so po pastirjih, Janez Kalan	232
Bil sem vojni ujetnik, Maks Osojnik	234
Vključen v nemško vojsko, France Lobnik	240
Vzeli so mi mladost, Janez Jereb	243

Četniki na Štajerskem, Jože Melaher ..	245
Za zgodovino Turjaka, Janez Grum	260
Slovenci v Srbiji pod nemško okupacijo, Pavel Fajdiga	272
Prvi slovenski parlament v Ljubljani 3. maja 1945, dr. Tine Debeljak	280

SLOVENSTVU V ČAST, NARODU V PONOS

V svobodi gradijo boljši svet	289
Dr. Milan Komar	290
Dr. Karel Vladimír Truhlar D. J.	294
Dr. Franc Žajdela	299

RAZGLEDI

Naša beseda in pesem

Legenda o Jezusu in dveh učencih, p. Bernard Ambrožič OFM	309
Nov pesnik med pobitimi domobranci, dr. Tine Debeljak	313
Drevesom, Rast, Pomladna pesem, Ivan Hribovšek	314
Soneti: Pomlad, Poletje, Jesen, Marijan Jakopič	315
Poletne slike, Milena Soukal	316

V spoštljiv spomin

Dr. Franc Kimovec, Božo Bajuk	317
-------------------------------------	-----

Slovenci v zamejstvu

Za narodne pravice koroških Slovencev, Ivan Vodovnik	320
Šolske razmere na Koroškem, Tone Jezernik	323
Slovenska skupnost v Italiji, R. J.	325

Slovenci v izseljenstvu

Slovenski mladinski zbor v Chicagu, N. V.	327
40-letnica Lemonta, p. Fortunat Zorman OFM	330
Delo Slovencev v Torontu od sept. 1963 do sept. 1964, Lojze Ambrožič, st. ..	333
Pismo iz Venezuele, Janez Grile	337
Slovenska versko-narodna manifestacija v Lurdu, J. Kr.	339
Nekaj zapiskov o Slovencih v Argentini, Joško Krošelj	342
Knjižne izdaje zamejskih in izseljenih Slovencev, Zdravko Novak	346
Zmagoslavje elektronike, Janko Hafner	349
Oglasi	359
Koledar	365
Kazalo	367
Kazalo slik	368
Popravki	368
Zahvala	368

SLIKE

Udeleženci ankete: Na straneh kot v kazalu vsebine.

Avtorji člankov: Dr. Branko Pešelj 91, Jakob Žakelj 219, Janez Kalan 232, Jože Melaher 245.

Slike k člankom: † Franc Ks. Meško 106, Jože Melaher-četnik 252; Izkaznica slov. vojske 257; Izjava NO z dne 29. X. 1944 281; Nekaj podpisov te izjave 282; predsedstvo slovenskega parlamenta 3. maja 1945 in udeleženci 284; dr. Milan Komar 290; dr. Karel Vladimir Truhlar D. J. 294; dr. Franc Zajdela 299; Ivan Hribovšek 313; † dr. Franc Kimovec 317; Slovenski mladinski zbor v Čikagu 328, 329; Lemont 331, 332; Slovenci v Venezueli 338; Slovenski romarji v Lurdu 339, 341; Duma v Buenos

Airesu 343; Otvoritev II. razstave slovenske grafike v Buenos Airesu 345; Ranger, odlet in njegovi posnetki 351, 353, 356, 357.

Umetniška priloga 8 strani med 32 in 33: Bara Remec, France Gorše, Ivan Bukovec, Miro Zupančič, France Ahčin, Milan Volovšek, Jože Vodlan, France Papež, Hugo Velker, Andrej Makek, Božidar Kramolc.

Planinska ilustrirana priloga 12 strani med 128 in 129.

POPRAVKI

Poleg nekaterih tiskovnih napak, katere bo bralec sam lahko popravil, opozarjamo le na tele: Str. 86 desna kolona zamenjati vrsti 28 in 29. Str. 116 agencija Saporiti (ne Siporiti), str. 122, desna kolona v 48. vrsti Balmacede (ne Blacemadé).

zahvala

SODELAVCEM

Sedemnajsti Zbornik Svobodne Slovenije je doletela častna naloga, da predstavlja slovensko svobodno demokratično emigracijo za dvajseto obletnico, odkar se je zaključila doba okupacije in je zavladal v naši domovini komunizem, mi pa smo odšli v svet.

Razveseljivo je po dvajsetih letih, da se je prošnji uredniškega odbora k sodelovanju odzvalo toliko in tako odličnih sodelavcev. Omogočili so s svojimi razpravami, članki, opisi, pregledi, literarnimi prispevki in slikami, da je prav ta Zbornik, tako reprezentativen ter je po obsegu in bogastvu vsebine nedvomno najobširnejša knjiga, kar jih je doslej izšlo med slovenskimi izseljenci.

Vsem tem sodelavcem se najlepše zahvalujemo, in tudi tistim, katerih dela zaradi preobilice snovi niso mogla biti objavljena. Naj nam to oprostite!

Uredniški odbor pa se posebej zahvaljuje vsem, ki so mu požrtvovalno pomagali pri najrazličnejših delih (korekture, prevodi ipd.), med temi predvsem gg. Pavle Rant, Jože Vombergar, Tine Debeljak ml., Stane Žužek, Franci Markež in č. g. Jure Rode.

Gospoj Danici Petričkovi izrekamo toplo zahvalo za ureditev poglavja „Naši gorniki“.

Velika opora je bil uredniškemu odboru slikar g. Ivan Bukovec tako pri ureditvi umetniške priloge, kakor pri notranji opremi Zbornika.

MECENOMA

Kakor lansko leto, je tudi letos podprl z enakim darom izid Zbornika Svobodne Slovenije za leto 1965 g. JOŽE LESKOVAR, slovenski podjetnik v Buenos Airesu, čigar podjetje je eno najbolj upoštevanih v buenosaireskem poslovnem svetu. G. Leskovar je z letošnjim darilom omogočil, da je Zbornik za dvajsetletnico še bolj reprezentativen kot lanski.

Svobodna Slovenija mu izreka zahvalo tako v svojem imenu, kakor tudi v imenu vseh sodelavcev in bralecev tega Zbornika.

Vse klišeje za gorniško ilustrirano prilogo pa je poklonil član Slovenskega planinskega društva g. IGOR DOMICELJ, s čemer je kot velik ljubitelj gorá želel dati priznanje slovenski planinski dejavnosti v Argentini, gorniškemu poglavju v Zborniku pa vidnejši poudarek. Uredniški odbor Zbornika in Slovensko planinsko društvo se g. Igorju Domicelju za to mecensko darilo iskreno zahvalujeta.

v založbi svobodne slovenije

so izšle naslednje knjige:

1. Koledar Svobodne Slovenije za leto 1949 — 192 strani, 99 ilustracij.
2. Velika črna maša za pobite Slovence. Pesnitev Jeremije Kalina — 220 strani, 22 celostranskih lesorezov akad. slikarice Bare Remec. (Zaključna beseda tudi v španščini in angleščini.)
3. Koledar Svobodne Slovenije za leto 1950 — 256 strani, 188 ilustracij. Opremil Vladimir Mazi.
4. Koledar Svobodne Slovenije za leto 1951 — 288 strani, 90 ilustracij, 4 celostranske priloge umetniških reprodukcij del Franceta Goršeta, Franceta Ahčina, Božidarja Kramolca, Bare Remčeve, Marijana Koritnika in Franca Laha. Opremil Marijan Koritnik.
5. Poljub. Pesniška zbirka dr. Tineta Debeljaka. Ilustracije akad. slikarice Bare Remčeve. Bibliofilska izdaja — 250 izvodov.
6. Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1952 — 256 strani, 166 ilustracij. Opremil Božidar Kramolc, Kanada.
7. Naša beseda. Mladinska knjiga — 128 strani, 48 ilustracij Stanka Snoja.
8. Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1953 — 256 strani, 85 ilustracij. Opremil ing. Marko Bajuk.
9. Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1954 — 288 strani, 95 ilustracij. Opremil ing. Marko Bajuk.
10. Marijl. Rapsodije za prvo Marijino sveto leto 1954. Pesniška zbirka Jeremije Kalina. Oprema in linorezi akad. slikarice Bare Remec.
11. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1955 — 272 strani, 140 ilustracij. Opremila Bara Remec.
12. Čas pod streli, zbirka črtic, posvečena spomenu padlin borcev ob deseti obletnici Vetrinjske žaloigre. Napisal Ivan Korošec. 220 strani. Uvodno besedo napisal Karel Mauser. Opremil in ilustriral Ciril Skebe.
13. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1956 — 304 strani, 91 ilustracij. Opremil akad. slikar in kipar France Gorše, Cleveland, ZDA.
14. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1957 — 256 strani, 101 ilustracij. Opremil akad. slikar in kipar France Gorše, Cleveland, ZDA.
15. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1958. Jubilejni ob desetletnici — 288 strani, 97 ilustracij. Opremil akad. slikar in kipar France Gorše, Cleveland, ZDA.
16. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1959 — 288 strani, 73 ilustracij. Oprema: Ovitek: Akad. slikar in kipar France Gorše, Cleveland, ZDA.
17. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1960 — 296 strani, 75 ilustracij. Ovitek: arh. Marijan Eiletz, posamezna zaglavja: akad. slikar in kipar France Gorše, Ivan Bukovec, Jurij Vombergar, Meta Žirovnik, France Papež in Tone Kržišnik.
18. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1961 — 272 strani, 87 ilustracij. Oprema: Ovitek: Ivan Bukovec; zaglavja: Ivan Bukovec, Andrej Makek, Tone Kržišnik.
19. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1962 — 284 strani, 59 ilustracij. Ovitek: akad. slikar Milan Volovšek, notranja oprema: France Pernišek ml.
20. Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1963 — 288 strani, 43 ilustracij. Ovitek in notranja oprema: Jurij Vombergar.
21. Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1964 — 340 strani, 78 ilustracij. Ovitek in notranja oprema: Tone Kržišnik.

